

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ВАСИЛИШИНА НАТАЛІЯ МАКСИМІВНА

УДК 378:37.01/09:316.7:008:379.8:477+ 560/ 316.4 (043)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ
КРОС-КУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ СФЕРИ ТУРИЗМУ
УКРАЇНИ ТА ТУРЕЧЧИНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ**

13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти»
01 «Освіта / Педагогіка»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

/Н.М.Василишина/

(підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Науковий консультант:
Лузік Ельвіра Василівна,
доктор педагогічних наук, професор

Київ – 2021

АНОТАЦІЯ

Василишина Н.М. Теоретичні і методичні засади крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму України та Туреччини в умовах євроінтеграційних процесів. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». (01 «Освіта/Педагогіка») – Національний авіаційний університет, Київ, 2021.

В сучасних умовах розширення Європейського Союзу створюються нові стратегічні перспективи для поглиблення євроінтеграційних процесів в Україні. Важливу роль у розвитку європейської політики відіграє професійна компетентність фахівців туризму у сфері крос-культурної освіти, яка є однією з складових європейських вимірів освіти. У ході дослідження аналіз освітньо-професійної програми магістрів спеціальності 242 «Туризм» засвідчив про інтеркультурний характер підготовки фахівців, зокрема вивчення сфери міжнародного туризму, що стало передумовою розробки *теоретико-методичних засад крос-культурної освіти*, яку в рамках нашого дослідження розглядаємо як *інтегральну якість майбутнього фахівця сфери туризму, до складу якої входять знання про особливості іншої культури, вміння інтерпретувати іншопольтурну інформацію, сукупність аналітичних та стратегічних здібностей, досвід комунікативної діяльності, які збільшують інтерпретаційне поле суб'єкта під час міжкультурного спілкування, що сприяє ефективному професійному функціонуванню у системі міжнародних відносин.*

Крос-культурна підготовка майбутніх магістрів сфери туризму є невід'ємною складовою освітньо-професійної програми, тому вона має реалізуватися на основі теоретично-методичних засад, тобто сукупності взаємозалежних та взаємодоповнюючих полікультурних ідей, теорій, законів, вихідних положень, закономірностей, підходів, методів, принципів соціальної дійсності, які зумовлюють та детермінують процес і результат ефективної крос-культурної освіти магістрів сфери туризму України та Туреччини.

У ході дослідження був сформульований поняттєво-категорійний апарат дослідження, що являє собою сукупність наступних ключових понять, зокрема: *міжнародна освіта, крос-культурний капітал, культура, універсальна культура людства, крос-культурна комунікація, міжкультурна комунікація, крос-культурна компетентність, складові крос-культурної компетентності, загально-культурна компетентність, практична підготовка фахівців сфери туризму; полікультурна освіта, крос-культурне навчання, мультикультурна освіта; міжкультурна дидактика та крос-культурна освіта*, на основі якого було запропоновано авторську дефініцію феномена «*крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму*».

Наукові розвідки були присвячені компаративному аналізу стану проблеми крос-культурної освіти у вітчизняних і зарубіжних дослідженнях України та Туреччини. Розглянуто міжнародний досвід щодо застосування основних підходів регулювання співробітництва України з Європейським Союзом в галузі туризму. Визначено та окреслено роль нормативно-правової бази туристичної діяльності в обох країнах. Здійснено ретроспективний аналіз змістово-технологічного контексту організації крос-культурної освіти в Україні та Туреччині, на підставі якого доцільно були виділені мотиваційно-ціннісний, когнітивно-пізнавальний, крос-культурно-поведінковий компоненти крос-культурної освіти магістрів сфери туризму.

У межах порівняльно-педагогічного дослідження було проаналізовано інноваційні педагогічні умови крос-культурної освіти, розроблено авторську методику та мультимовну структурно-функціональну модель крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму в закладах вищої освіти України в умовах євроінтеграції із залученням турецького досвіду професійної моделі крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму в Туреччині. Було визначено критерії, показники, рівні та екпериментально апробовано ефективність функціонування розробленої мультимовної структурно-функціональної моделі крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму в освітньому процесі закладів вищої освіти України.

Порівняльно-педагогічний аналіз крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму в Україні та Туреччині уможливив виявлення подібних та особливих підходів, методик в університетах України та Туреччини. Крос-культурна освіта майбутніх магістрів сфери туризму у закладах вищої освіти двох країн ґрунтується на загальнодидактичних принципах, що відображають основні підходи до організації навчання, а саме: розвивального і виховного характеру навчання, науковості, систематичності та послідовності, доступності, зв'язку теорії з практикою, індивідуалізації, в той час як методика реалізується на ідеях культурологічного, аксіологічного, особистісно-орієнтованого, синергетичного, діяльнісного й компетентнісного підходів. Виявлено, що фахова підготовка майбутніх магістрів сфери туризму у Туреччині представлена залученням закордонного європейського досвіду у навчальний процес та цільовою зорієнтованістю на практичну професійну діяльність майбутніх фахівців згідно із Міжнародною стандартною класифікацією професій.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що: *вперше* на основі цілісного наукового аналізу вітчизняних та зарубіжних теорій, ідей, поглядів щодо організації крос-культурної освіти сфери туризму в Україні і Туреччині обґрунтовано концептуальні засади крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму та *виявлено* провідні тенденції у крос-культурній освіті магістрів сфери туризму в університетах України та Туреччини; *здійснене вивчення* законодавчих нормативно-правових документів, навчально-методичної літератури, освітніх програм університетів України та Туреччини дало змогу окреслити компоненти структури крос-культурної освіти України, такі як: мотиваційно-ціннісний, когнітивно-пізнавальний, крос-культурно-поведінковий; *описана професійна модель* крос-культурної освіти магістрів сфери туризму Туреччини, яка інкорпорує такі блоки як: нормативно-цільовий, організаційно-змістовий та методологічний; як результат компаративного дослідження була розроблена мультимовна структурно-функціональна динамічна модель, у структурі якої були виділені цільова, концептуально-стратегічна, організаційно-проектувальна та процесуально-технологічна підсистеми; *удосконалено* методику та зміст крос-

культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму за рухунок реалізації п'яти інноваційних педагогічних умов, таких як: тренінгові технології в підготовці майбутніх магістрів сфери туризму; використання інформаційно-комунікаційних технологій у підготовці майбутніх магістрів сфери туризму; застосування активних методів навчання в системі вищої освіти сфери туризму; шляхи забезпечення академічної мобільності майбутніх магістрів сфери туризму; формування професійної англомовної та франкомовної комунікативної компетентності майбутніх магістрів сфери туризму на етапах авторської методики: професійно спрямованому, дослідно проєктувальному, інформаційно комунікативному, академічно мобільно практичному, а також репродуктивно креативно практичному; *подальшого розвитку набули* положення щодо впливу Європейських тенденцій і діяльності міжнародних професійних організацій на інноваційний розвиток крос-культурної освіти в Україні та Туреччині, поняття і операційно-методологічний інструментарій «крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму, а також сучасні технології її розвитку у закладах вищої освіти України і Туреччини в умовах євроінтеграційних процесів.

Практичне значення дослідження полягає у розробленні і впровадженні у навчально-виховний процес закладів вищої освіти таких науково-методичних праць, як: практикум «Англійська для сфери туризму», навчальний посібник «Англійська у контексті» та навчальний посібник «Подорожуючи світом»; «Методичні рекомендації щодо академічної мобільності студентів у закладах вищої освіти в сучасному просторі», «Переклад як міжкультурна комунікація: англійська ↔ українська мови» для майбутніх магістрів галузі туризму в Україні.

Результати дослідження можуть бути використані для розробки лекційних курсів, спецкурсів та семінарських занять, практикумів та спецпрактикумів з туризму, а також доповнювати зміст магістерської програми: «Менеджмент міжнародного туризму» практичним наповненням професійного циклу навчальних дисциплін, а саме: «Інноваційні технології в туризмі», «Міжнародний туризм», «Маркетингові комунікації в туристичній діяльності».

Також матеріали дослідження можуть бути використані у процесі циклу практичної підготовки майбутніх магістрів галузі туризму закладах вищої освіти України.

Крім того, розроблені матеріали можуть братися за основу створення навчальних курсів, спецкурсів, факультативних та позааудиторних занять, самостійної роботи для студентів, авторських програм і навчальних посібників під час оволодіння варіативними навчальними дисциплінам. Крім того, результати дослідження можуть застосовуватися в системі підвищення кваліфікації туристських кадрів.

Проведений порівняльний аналіз крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму в Україні та Туреччині дав змогу обґрунтувати науково-методичні рекомендації щодо використання конструктивних ідей турецького досвіду в умовах розбудови крос-культурної освіти для магістрів сфери туризму в Україні. Подальшого розвитку набули положення щодо впливу Європейських тенденцій і діяльності міжнародних професійних організацій на інноваційний розвиток крос-культурної освіти в Україні.

Перспективними напрямками проблеми крос-культурної освіти вважаємо: поширення крос-культурної освіти у процесі організації післядипломної професійної освіти фахівців сфери туризму; поглиблене вивчення зарубіжного досвіду на прикладах європейських країн щодо розвитку крос-культурної освіти фахівців гуманітарних спеціальностей.

Ключові слова: професійна підготовка; крос-культурна освіта; майбутні майбутні магістри сфери туризму; зміст вищої освіти; операційно-методологічний інструментарій; інноваційні педагогічні умови; авторська методика; професійна модель Туреччини; мультимовна структурно-функціональна модель України; євроінтеграційні процеси; прогресивний досвід.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ З ТЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ***Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дослідження***

1. Vasylyshyna N. M. *English for Tourism: multitasking Study Guide for Self-defined and Independent Learning*. 2014. К: НАУ. 152 p.
2. Vasylyshyna N.M. *English in Context: manual*. 2014. К: НАУ. 196 p.
3. Vasylyshyna N.M. Teaching Pronunciation in Higher Educational Studying Process of Shaping Foreign Communicative Competence. *Проблемы современного педагогического образования. Серия: Педагогика и психология*. 2014. Вып. 46, Ч.4. С. 285–290.
4. Василюшина Н.М., Булгакова, Н.Б. Практичні технології оптимізації та інтенсифікації комунікативного дидактичного процесу. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка. Психологія*. 2015. Вип. 6 (1). С.42–46.
5. Vasylyshyna N.M. Actual Concerns of Future Tourism Experts Professional Preparation in Terms of National and Foreign Education. *Молодий вчений*. 2015. № 2 (17). С. 162–168. Включено до міжнародної наукометричної бази даних «IndexCopernicus».
6. Vasylyshyna N.M. Professional Communicative Competence's Skills and Needs of Future Tourism Experts All Over the World: Theory vs. Practice. *Молодий вчений*. 2015. № 11 (26). С. 13–17. Включено до міжнародної наукометричної бази даних «IndexCopernicus».
7. Василюшина Н.М. Поняттєво-категорійний апарат професійної іншомовної термінології майбутніх фахівців напряму підготовки сфери обслуговування. *Наукові записки НПУ ім. М.П. Драгоманова*. 2015. Вип. 119. С. 50 – 56.
8. Василюшина Н.М. Міжпредметні зв'язки у процесі навчання іноземної мови студентів з міжнародного бізнесу. *Наукові записки НПУ ім. М.П. Драгоманова*. 2015. Вип. С. 120. 55–60.
9. Vasylyshyna N.M. Learner-Centered Approach Implementation along with Study Guide in the English for Specific Purposes of Tourism Realm Process. *Oxford*

Review of Education and Science. 2016. № 1(11). С. 707 – 714. Включено до міжнародної наукометричної бази даних Scopus.

10. Василюшина Н.М. Актуальність туристичної освіти на теренах України в умовах сьогодення. *Інженерні та освітні технології*. 2016. Вип. 1 (13). С. 28–35. URL: <http://eetecs.kdu.edu.ua/index.php/ru/journalarchive/87-eetecs201601ru>.

11. Vasylyshyna N.M. Methodological Aspects of Acquiring Four Basic Skills in English by Higher Establishments Non-Native Speaking Tourism Learners. *Yale Journal of Science and Education*. 2016. № 1(18). С. 201–208. Включено до міжнародної наукометричної бази даних Scopus.

12. Vasylyshyna N.M. Shaping Foreign Language Competence of Tourism Faculty Undergraduates in Turkish Universities. *Молодий вчений*. 2016. № 1 (28). С. 64–67. Включено до міжнародної наукометричної бази даних «IndexCopernicus».

13. Василюшина Н. М. Структурно-функціональна модель викладача вищої школи в Україні. *Інженерні та освітні технології*. 2016. Вип. 2 (14). С. 17–25. URL: <http://eetecs.kdu.edu.ua/index.php/ru/lastissue>.

14. Vasylyshyna N.M. Practical and Theoretical Aspects of Mastering English for Specific Purposes Skills in Future Tourism Experts. *Молодий вчений*. 2016. № 2 (29). С. 269–273. Включено до міжнародної наукометричної бази даних «IndexCopernicus».

15. Vasylyshyna N.M. Development of Foreign Language Business Correspondence Writing Skills in Future Practitioner in Tourism Realm. *Scientific Letters of Academic Society of Michal Baudansky: manual*. 2016. V. 4. С. 136–139.

16. Vasylyshyna, N.M. Priorities of tourism higher education advancement and acquiring foreign language communication abilities as a component of training specialists in Ukraine and Turkey. *Наука і освіта*. 2016. №10. С. 150 – 156. Включено до міжнародної наукометричної бази даних *Web of Science*.

17. Vasylyshyna N.M. Review of communicative learning approaches to teaching English for tourism. *Наука і освіта*. 2016. №12. С. 28–32. Включено до міжнародної наукометричної бази даних *Web of Science*.

18. Vasylyshyna N.M. Some Aspects of Skills Development of a Tourism Manager in Ukraine. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2017. № 2. С. 1 – 8. URL: <https://ihed.org.ua/events/mizhnarodnyj-naukovyj-zhurnal-universytety-i-liderstvo>. Включено до міжнародної наукометричної бази даних «IndexCopernicus».

19. Василюшина Н.М. Дослідження окремих значеннєвих гендерних відмінностей студентів сфери вищої освіти. *Інженерні та освітні технології*. 2018. Вип. 1 (21). С. 10 – 15. URL: <http://eetecs.kdu.edu.ua/index.php/ru/journalarchive/87-eetecs201601ru>. Включено до міжнародних наукометричних баз даних «IndexCopernicus», «CiteFactor», «Google Scholar», «Polska Bibliografia Naukowa» and «Scientific Indexing Services».

20. Vasylyshyna N.M., Skyrda T.S., Slobozhenko R.A. Newest Determinants of Practice-Oriented Training of Tourism Specialists in a Policultural Education Environment. *New stages of development of modern science in Ukraine and EU countries: monograph*. Riga. Latvia: “Baltija Publishing”, 2020. P. 22 – 42.

21. Василюшина Н.М., Скирда Т.С. *Методичні рекомендації щодо академічної мобільності студентів у закладах вищої освіти в сучасному просторі: методичні рекомендації*. К., 2020. 36 с.

22. Василюшина Н.М., Скирда Т.С. *Переклад як міжкультурна комунікація: англійська ↔ українська мови. Практикум для студентів денної форми навчання галузі знань 0302 «Міжнародні відносини»: навчальний посібник*. К., 2020. 176 с.

23. Vasylyshyna N.M. Empiric research related to information technologies application in professional English learning process for tourism specialty students. *Інженерні та освітні технології*. 2020. Вип. 8 (11). P. 59–73. URL: <http://eetecs.kdu.edu.ua/index.php/ru/journalarchive/87-eetecs201601ru>. Включено до міжнародних наукометричних баз даних «IndexCopernicus», «CiteFactor», «Google Scholar», «Polska Bibliografia Naukowa» and «Scientific Indexing Services».

24. Vasylyshyna N.M. The foreign-language communicative competence grounds of master course students. *Scientific bulletin of South Ukrainian National*

Pedagogical University named after K. D. Ushynsky. 2020. Issue 1 (130). Odesa. P. 114 – 120. Включено до міжнародних наукометричних баз даних «IndexCopernicus», «CiteFactor», «Google Scholar», «Polska Bibliografia Naukowa» and «Scientific Indexing Services».

25. Vasylyshyna N.M. Task-Based Approach in The Frame of Professional Preparation at Universities. *Інженерні та освітні технології*. 2020. Вип. 8 (2). P. 8 – 18. URL: <http://eetecs.kdu.edu.ua/index.php/ru/journalarchive/87-eetecs201601ru>. Включено до міжнародних наукометричних баз даних «IndexCopernicus», «CiteFactor», «Google Scholar», «Polska Bibliografia Naukowa» and «Scientific Indexing Services».

26. Vasylyshyna N.M. Innovative strategies in higher education of Turkey. *Вісник Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського*. 2020. Випуск 2(121). P. 33 – 39. Включено до міжнародних наукометричних баз даних «IndexCopernicus», «CiteFactor», «Google Scholar», «Polska Bibliografia Naukowa» and «Scientific Indexing Services».

27. Vasylyshyna N.M. Modern Tutorial Approaches at Universities: Theoretical and Practical Aspects. *Науковий часопис національного педагогічного університету імені м. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2020. Випуск 73, Том 1. P. 43 – 47. Включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща).

28. Vasylyshyna N.M. International Factors in the Training of Tourism Specialty Students in Turkey. *Вісник Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського*. 2020. Випуск 3/2020 (122). P. 24 – 31. Включено до міжнародних наукометричних баз даних «IndexCopernicus», «CiteFactor», «Google Scholar», «Polska Bibliografia Naukowa» and «Scientific Indexing Services».

29. Vasylyshyna N.M. Teaching the Discipline "Business English" to Students of Tourism Specialties in the Frame of Lexical Approach. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*. 2020. Вип. 2 (101). P. 36 – 44. Включено до міжнародних наукометричних баз даних Index Copernicus Ulrich's Periodicals Directory, GoogleScholar, CiteFactor, WordCat.

30. Василюшина Н.М. Професійні компетентності майбутніх фахівців сфери туризму в крос-культурному середовищі. *Наукові записки: зб. наук. праць*. 2020. Вип. 147. С. 14 – 19.

31. Vasylyshyna N.M. Primary Objectives and Principles in Teaching English as Foreign Language at Universities Globally. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*. 2020. Вип. 4 (103). Р. 90 – 96. Включено до міжнародних наукометрич-них баз даних Index Copernicus Ulrich's Periodicals Directory, Google Scholar, Cite Factor, Word Cat.

32. Vasylyshyna N.M. Student-Centred Learning Approach Usage in English Language Teaching at the Higher Educational Institution (*Grounded on the Example of Tasks Complex*). *Наукові записки: зб. наук. праць*. 2020. Вип. 148. Р. 11 – 17.

33. Vasylyshyna N.M. Benefits of Digital Learning Application at Universities. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*. 2020. Вип. 5 (103). Р. 90 – 96. Включено до міжнародних наукометричних баз даних Index Copernicus Ulrich's Periodicals Directory, Google Scholar, Cite Factor, Word Cat.

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації

34. Vasylyshyna N.M. Independent Learning as an Advanced Teaching Method in Foreign Communicative Competence Formation Whilst Studying “English Language of Specialty” Discipline. *Аспекти мовної підготовки майбутніх фахівців у сфері міжнародних відносин: наук. конф., 13 червня 2014 р. К., 2014*. С. 25 – 29.

35. Василюшина Н.М. Діагностика іншомовної професійно-комунікативної компетентності на різних етапах її сформованості в рамках мовленнє-вої інтерактивної взаємодії. *Nastolení moderní vědy: X mezinárodní vědecko - praktická konference, 27 září – 05 října 2014*. Prague: Poland, 2014. Р. 18 – 20.

36. Vasylyshyna N.M. Implementation of Tourism Task-Designed Complex into Teaching English for Specific Purposes. *Научният потенциал на света: 10-а междуна-родна научна практич-на конференция, 17 – 25 септември 2014 г.* София: Болгария, 2014. Р. 12 – 14.

37. Vasylyshyna N.M. Shaping Listening Skills is One of the Non-Linguistic Students' Intrinsic Communicative Competence Components. *Образованието и науката на XXI век: 10-а международна научна практична конференция, 17–25 октомври 2014 г.* София: България, 2014. С. 49–51.

38. Василишина Н.М. Вміння електронної переписки як невід'ємна складова у процесі оволодіння діловою іноземною мовою майбутніми фахівцями з міжнародного бізнесу. *Scientific horizons: X International scientific and practical conference, 30 September – 4 November 2014.* Sheffield: UK, 2014. P. 48–50.

39. Василишина Н.М. Професійна іншомовна комунікативна підготовка майбутніх фахівців сфери обслуговування. *Perspektywiczne opracowania są nauką i technikami: X Między-narodowej naukowo-praktycznej konferencji, 07–15 listopada 2014.* Przemysl: Poland, 2014. P. 35–38.

40. Vasylyshyna N.M. Theoretical and Practical Modern Requirements and Peculiarities of High School Foreign Language Lesson Planning. *Conduct of modern science: X International scientific and practical conference, 30 November – 7 December 2014.* Sheffield: UK, 2014. P. 5–7.

41. Vasylyshyna N.M. Assessment's Validity of Foreign Language Learners' Literacy Skills in Discourse. *Wykształcenie i nauka bez granic: X Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji, 07–15 grudnia 2014.* Przemysl: Poland, 2014. P. 67–69.

42. Василишина Н.М. Формування іншомовної професійно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців туристичної галузі як педагогічна дилема. *Актуальні проблеми вищої професійної освіти: III міжнар. наук.-практ. конф., 19 березня 2015 р.* К.: НАУ, 2015. С. 102–103.

43. Василишина Н.М., Таштан Ю.М. Функціональна готовність майбутніх бакалаврів галузі туризму до фахової діяльності. *Інтелектуальна та емоційна складові навчання іноземних мов: новітні тенденції і завдання для вищої школи: щорічна наук.-практ. конф., 5 червня 2015 р.* К.: НАУ, 2015. С. 15–21.

44. Василишина Н.М. Формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців сфери туризму в Україні. *Формування сучасної*

особистості: вплив освітніх, філософсько-культурних та економічних процесів: міжнар. наук.-практ. семінар, 8–11 лютого 2016 р. Кошице: Словацька Республіка, 2016. С. 8–10.

45. Василюшина Н.М., Таштан Ю.М. Теоретичні аспекти підготовки майбутніх фахівців сфери туризму у системі вищої освіти Туреччини. *Інтелектуальна та емоційна складові навчання іноземних мов: новітні тенденції і завдання для вищої школи: Всеукр. наук.-практ. конф., 3 червня 2016 р. К.: НАУ, 2016. С. 91–95.*

46. Василюшина Н.М. Професіонограма викладача вищої школи Туреччини як взірць лідера сучасної освіти. *Наука і освіта – 2016: матеріали XII міжнар.наук.-практ конфер., 22–30 грудня. 2016. Прага: Чеська Республіка, 2016. С. 3 – 5.*

47. Vasylyshyna N.M. Advanced Techniques in Mastering Professional Foreign Communicative Competence by Future Tourism Area Experts. *Питання майбутньої наука і освіти – 2016: матеріали XII міжнар.наук.-практ конфер., 17 грудня. 2016. Софія: Болгарія, 2016. С. 46 – 49.*

48. Vasylyshyna N.M. Foreign Language Teaching Styles. *Дослідження та впровадження в початковий процес сучасних моделей викладання іноземної мови за фахом:III Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., 15 травня 2017 р. Одеса, 2017. С. 31–34.*

49. Vasylyshyna N.M. Tertiary Education Specifics in Ukraine. *Інтелектуальна та емоційна складові навчання іноземних мов: новітні тенденції і завдання для вищої школи: III-тя щорічна міжнародна науково-практична конференція, 3 червня 2017 р. К, 2017. С. 178 – 181.*

50. Vasylyshyna N.M. Impact of Gender Differences on Students' Achievements as well as Curriculum. *Perspektywiczne opracowania są nauką i technikami – 2017: Materiały XIII Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji , 07 -15 listopada 2017 roku. Poland, 2017. S. 17 – 20.*

51. Vasylyshyna N.M., Doroshenko O. International Cooperation Outcomes in the Area of Higher Education in Ukraine. *Современные подходы к организации*

дополнительного образования молодёжи и взрослых: проблемы и перспективы развития: I международн.научно-методическ. заочн. конф., 17 февраля 2017 г. Пинск, Беларусь, 2017. С. 137 – 141.

52. Vasylyshyna N.M. Trends and Needs for Tourism Higher Education in Ukraine. *Подолання мовних та комунікативних бар'єрів: освіта, наука, культура: матеріали доповідей V Міжнародної конференції з актуальних питань методики викладання іноземних мов, філології, культурології, педагогіки вищої школи, 24-25 листопада 2017 року.* К.: НАУ, 2017. С. 69 – 73.

53. Vasylyshyna N.M. Demands for Shaping Occupational Identities in Tourism Sector in Ukraine. *Наукова думка сучасності і майбутнього: збірник статей учасників 14-ї всеукраїнської практично-пізнавальної конференції, 6 листопада 2017 року.* Дніпро, 2017. С. 112 – 113.

54. Василюшина Н.М. Сучасні тенденції фахової підготовки бакалаврів галузі туризму у вищих навчальних закладах України та Туреччини. *Наукова молодь-2017: матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених, 14 грудня 2017 року.* К.: Інституту інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України, 2017. С. 19 – 23.

55. Vasylyshyna N.M. Teaching English for Special Purposes as a Dilemma in the Framework of Modern Education. *Ключові аспекти наукової діяльності – 2017: матеріали XII міжнар.наук.-практ конфер., 7 – 15 січня 2017 р..* Перемишль: Польща, 2017. С. 34 – 37.

56. Василюшина Н.М., Голоднюк А.А. Іншомовна підготовка майбутніх фахівців в університетах як необхідна психолого-педагогічна умова досконалої професійної готовності в умовах інтеграційних процесів. *Проектний підхід та інновації в освіті у контексті інтеграції до європейського освітнього простору: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 21 березня 2018 року.* Лодзь, Польща, 2018. С.35 – 40.

57. Василюшина Н.М., Голоднюк А.А. Студентська конференція як необхідна складова іншомовної професійно-практичної підготовки майбутніх фахівців сфери туризму у вищих закладах освіти. *Роль іноземних мов у*

соціокультурному становленні особистості: матеріали II-го Всеукраїнського круглого столу з міжнародною участю, 29 березня 2018 року. К.: НАУ, 2018. С. 11 – 16.

58. Василюшина Н.М. Система професійної підготовки фахівців сфери туризму в закладах вищої освіти. *Інтелектуальна та емоційна складові навчання іноземних мов: новітні тенденції і виклики для вищої школи: матеріали IV-ої Міжнар. науково-практичної конференції*, 8 червня 2018 р. К.: ФМВ, НАУ, 2018. С. 110 – 125.

59. Василюшина Н.М. Базові мовленнєві здатності спеціалістів туризму з іноземної мови. *Україна і світ: перспективи та стратегії розвитку*. 2018. № 1. Випуск 6. С. 59 – 69. К.: ННІМВ НАУ.

60. Vasylyshyna N.M. Challenges in Teaching English for Tourism. *ABIA-2019: матеріали XIV Міжнарод. науково-технічна конференції*, 23-25 квітня 2019 року. К.: НАУ, 2019. С. 1 – 4.

61. Василюшина Н.М. Вища освіта в умовах євроінтеграційних процесів. *Сучасний рух науки: VI міжнародна науково-практична інтернет-конференція*, 4-5 квітня 2019 р. Дніпро, 2019. С. 169 – 173.

URL: <http://www.wayscience.com/konferentsiya-6-4-5-kvitnya-2019>.

62. Василюшина Н.М., Таштан Ю.М. Сучасні тенденції професійно-практичної підготовки магістрів з туризму. *Інтелектуальна та емоційна складові навчання іноземних мов: новітні тенденції і виклики для вищої школи: матеріали V міжнар. науково-практичної конференції*, 7 червня 2019 р. К.: ФМВ, НАУ, 2019. С. 130 – 139. URL: <http://fmv.nau.edu.ua/science/publishing-activities>.

63. Василюшина Н.М. Сучасна туристична освіта в умовах євроінтеграційних процесів. *Маріупольський молодіжний науковий форум: традиційні й новітні аспекти дослідження і викладання іноземних мов і літератури: Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції студентів, аспірантів і молодих учених*, 29 березня 2019 р. Маріуполь: МДУ, 2019. С. 101 – 104.

64. Василюшина Н.М. Крос-культурна освіта як складова професійної підготовки магістрів з туризму. *Naukowa przestrzeń Europy – 2019: Materialy XV Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji, 07 -15 kwietnia 2019 roku.* Przemysł: Nauka i studia, 2019. P. 17 – 20.

65. Василюшина Н.М. Сучасні тенденції туристичної освіти в Україні. *Подолання мовних та комунікативних бар'єрів: освіта, наука, культура: матеріали доповідей VII Міжнародної науково-практичної конференції, 15-16 листопада 2019 року.* К.: НАУ, 2019. С. 77 – 87.

66. Василюшина Н.М. Впровадження макростратегій у процесі формування професійної іншомовної компетентності магістрів сфери туризму. *Сучасні міжнародні відносини: актуальні проблеми теорії і практики: матеріали Міжнародної науково- конференції, Том IV, 2020 року.* К.: НАУ, 2020. С. 18 – 29.

67. Василюшина Н.М., Гончаревська-Закревська Н.В. Загальна характеристика сучасного стану туристичної освіти в Україні. *Сучасні тенденції іншомовної професійної підготовки майбутніх фахівців немовних спеціальностей в полікультурному просторі: матеріали VI міжнар. науково-практичної конференції, 5 червня 2020 р.* К.: ФМВ, НАУ, 2020. С. 27 – 34. URL: <http://fmv.nau.edu.ua/science/publishing-activities>.

68. Vasylyshyna N.M. Academic mobility of Ukrainian tourism specialty students in Turkish universities. Роль іноземних мов у соціокультурному становленні особистості: матеріали доповідей учасників III Всеукраїнського круглого столу, 14 квітня 2020 р. К.: Факультет лінгвістики та соціальних комунікацій, НАУ, 2020. С. 22 – 29.

69. Василюшина Н.М. Сучасна актуальність іншомовної підготовки фахівців сфери туризму в міжкультурній взаємодії. *Діалог культур у Європейському освітньому просторі: матеріали V Міжнародної конференції, 12 травня 2020 р.* К.: Київський національний університет технологій та дизайну, 2020. С. 99 – 105. URL: <http://dk.knutd.edu.ua/archiv>.

70. Vasylyshyna N.M. Practical Value of Digital Learning Application in Course of English Language Tuition. *Дослідження різних напрямів розвитку*

психології та педагогіки: збірник наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції, 20–21 листопада 2020 р. Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки», 2020. С. 74 – 77.

71. Vasylyshyna N.M. The Concept of Blended Learning Introduction into Studying. *The 3 Rd International Scientific and Practical Conference —Priority Directions of Science and Technology Development (November 22-24, 2020.* Kyiv, Ukraine, 2020. P. 540 – 547.

72. Vasylyshyna N.M. Digital Techniques Emergence in the Teaching Process of Tertiary Education. *The 4 th International scientific and practical conference “The world of science and innovation”, November 11-13, 2020.* London: United Kingdom, Cognum Publishing House, 2020. P. 174 – 177.

Наукові праці, що додатково відображають наукові результати дисертації

73. Vasylyshyna N.M. Master of Effective Business Communication Writing Skills by Future International Relations Professionals. Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка. Психологія. 2014. Вип. 5 (1). 36–40.

74. Василюшина Н.М. Самостійна та індивідуальна робота майбутніх фахівців з міжнародних відносин у процесі оволодіння професійною іноземною мовою. Теоретичні питання культури, освіти та виховання. 2014. Вип. 50. С. 105–108.

75. Василюшина Н.М. Сучасні технології формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців з міжнародних відносин шляхом впровадження авторських рукописів. Педагогічні інновації у фаховій освіті. 2014. Вип. 1 (5). С. 233–239.

76. Vasylyshyna N.M. Teaching Tourism Lexis to International Relation Students as a Linguistic Problem and a Priority. *Наукові записки.* 2014. Вип. 48. С. 300–302.

77. Vasylyshyna N.M. Modern Trends in Education Reform of Turkey towards a Knowledge Society. *Україна і світ: перспективи та стратегії розвитку.* 2016. № 2. Випуск 3. С. 101 – 108.

78. Vasylyshyna N.M. Advances in Teaching English for Tourism on the Contemporary Basis. *Україна і світ: перспективи та стратегії розвитку*. 2017. № 1. Випуск 4. С. 30 – 36.

79. Vasylyshyna N.M., Usmanova M. On the Issues of Intercultural Dialogue and Language Barriers on the Workplace. *Україна і світ: перспективи та стратегії розвитку*. 2017. № 2. Випуск 5. С. 58 – 63.

80. Vasylyshyna N.M., Kovtun V. Who is Better at Learning Foreign Languages – Extraverts or Introverts? *Україна і світ: перспективи та стратегії розвитку*. 2017. № 2. Випуск 5. С. 47 – 53.

81. Vasylyshyna N.M., Stevchak M.-L. Real Fact or Just Myth: Adults Have Less Potential to Learning Languages than Children. *Україна і світ: перспективи та стратегії розвитку*. 2017. № 2. Випуск 5. С. 53 – 58.

ABSTRACT

Vasylyshyna N.M. Theoretical and Methodological Principles of Cross-Cultural Education of Future Masters of Tourism in Ukraine and Turkey in the Context of European Integration Processes. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation on acquisition of the Doctor of Pedagogical Sciences scientific degree in specialty 13.00.04 "Theory and methodic of professional education". (01 «Education/Pedagogy»). – National aviation university, Kyiv, 2021.

In the current conditions of enlargement of the European Union, new strategic perspectives are being created for deepening European integration processes in Ukraine. An important role in the development of the European policy is placed on the professional competence of tourism professionals in the field of cross-cultural education, which is one of the components of the educational European dimension.

During the study the analysis of the educational and professional program of masters in the specialty 242 "Tourism" has witnessed the intercultural nature of training, in particular, the study of international tourism, that caused the theoretical and methodological foundations development of the cross-cultural education, which in our

study we consider as an integral quality of future tourism professionals, that incorporates knowledge of other cultures, the ability to interpret non-cultural information, a set of analytical and strategic abilities, experience of communicative activity possession increase the interpretive field of the issue during intercultural communication aiming at contribution to the effective professional functioning in the system of international relations.

Cross-cultural training of future masters in tourism is an integral part of the educational and professional program, so it should be implemented on the basis of *the theoretical and methodological principles*, that is *a set of interdependent and complementary multicultural ideas, theories, laws, starting points, patterns, approaches, methods, principles of social reality, which determine and determine the process and result of effective cross-cultural education of masters of tourism in Ukraine and Turkey.*

In the course of the research the conceptual and categorical apparatus of the research was formulated, which is a set of the following key concepts, in particular: *international education, cross-cultural capital, culture, universal culture of mankind, cross-cultural communication, intercultural communication, cross-cultural competence, components of cross-cultural competence, general cultural competence, practical training of tourism specialists, multicultural education, cross-cultural education, multicultural education, intercultural didactics and cross-cultural education*, on the basis of which *the author's definition of the "cross-cultural education of future masters of tourism"* key term cliché has been provided.

Scientific research was devoted to a comparative analysis of the problem of cross-cultural education in domestic and foreign studies in Ukraine and Turkey. The international experience on the application of the main approaches to the regulation of Ukraine's cooperation with the European Union in the field of tourism has been considered as well. The role of the regulatory framework for tourism in both countries has been defined and outlined. Conducted retrospective analysis of the content and technological context of the organization of cross-cultural education in Ukraine and Turkey has become the background for the outlining of the motivational-valuable,

cognitive-knowledgable, cross-cultural-operational components of future tourism masters cross-cultural education.

In the framework of comparative pedagogical study the innovative pedagogical conditions of the cross-cultural education have been analyzed, the author's methodic and multilingual structural-functional model of cross-cultural education of future masters of tourism in higher education institutions of Ukraine within the European integration alongside with the Turkish experience of cross-cultural education professional model of future masters in tourism in Turkey.

Criteria, identifiers, levels have been outlined and the operational effectiveness of the developed multilingual structural and functional model of cross-cultural education of future masters of tourism have been experimentally tested in the process of higher education institutions of Ukraine.

Comparative and pedagogical analysis of cross-cultural education of future masters of tourism in Ukraine and Turkey has made it possible to identify similar and special approaches, methods in the universities of Ukraine and Turkey.

Cross-cultural education of future masters of tourism in higher education institutions of the two countries is based on general didactic principles that reflect the basic approaches to the organization of education, namely: developmental and educational nature of learning, scientific, systematic and consistent, accessibility, connection of theory with practice, individualization, while the methods are implemented on the ideas of culturological, axiological, personality-oriented, synergetic, operational and competence approaches.

It has been found that the professional training of future masters in tourism in Turkey is represented by the involvement of foreign European experience in the educational process and targeted focus on practical professional activities of future professionals in accordance with the International Standard Classification of Occupations.

The scientific novelty of the obtained research results reveals that: for the first time on the basis of a comprehensive scientific analysis of domestic and foreign theories, ideas, views on the organization of cross-cultural education in tourism in Ukraine and

Turkey substantiated the conceptual principles of cross-cultural education of future masters of tourism and identified leading trends in cross-cultural education. universities of Ukraine and Turkey; *the study* of legislative and legal documents, educational and methodological literature, educational programs of universities of Ukraine and Turkey made it possible to outline the components of the structure of cross-cultural education in Ukraine, such as: motivational-value, cognitive-cognitive, cross-cultural-behavioral; *the professional model* of cross-cultural education of masters of tourism in Turkey is described, which incorporates such blocks as: normative-target, organizational-semantic and methodological; as a result of comparative research, a multilingual structural-functional dynamic model was developed, in the structure of which the target, conceptual-strategic, organizational-design and procedural-technological subsystems were distinguished; *the methodology and content* of cross-cultural education of future masters of tourism has been improved in the direction of the implementation of five innovative pedagogical conditions, such as: training technologies in the preparation of masters of tourism in Ukraine and Turkey; use of information and communication technologies and electronic teaching aids in the preparation of masters of tourism in Ukraine and Turkey; application of active teaching methods in the system of higher education in the field of tourism of Ukraine and Turkey; ways to ensure the academic mobility of future masters in tourism; formation of professional English and French communicative competence of future masters of tourism in five stages of the author's methodology: professional-oriented, research-design, information-communicative, academic-mobile-practical, as well as reproductive-creative-practical.

Provisions on the influence of European trends and activities of international professional organizations on the innovative development of cross-cultural education in Ukraine and Turkey, the concept of the operational and methodological tools of cross-cultural education of future masters of tourism, as well as modern technologies for its development in higher education education of Ukraine and Turkey are to be developed in the context of the European integration processes.

The practical significance of the study accumulates the creation and implementation in the educational process of higher education institutions such

scientific and methodological works as: practical guide "English for Tourism"; manual "English in Context"; textbook "Getting around the World"; methodic recommendations "Guidelines for the academic mobility of students in higher education institutions in modern space"; practical guide "Translation as intercultural communication: English ↔ Ukrainian" for future masters of tourism in Ukraine.

The results of the research can be used for the development of lectures, special courses, seminars, special workshops on tourism as well as are able to supplement the content of the master's program: "Management of International Tourism" with practical content of the professional cycle of disciplines, namely: "Innovative technologies in tourism", "International Tourism", "Marketing communications in tourism".

Also, the research materials can be used in the process of practical training of future masters in the field of tourism in higher education institutions of Ukraine.

In addition, the extracted findings and materials can be served as a basis for creating training courses, special courses, optional and extracurricular activities as well as providing the independent work for students, author's programs and textbooks while mastering various disciplines. Moreover, the fruitful outcomes might be used in the system of tourism training.

A comparative analysis of cross-cultural education of future masters of tourism in Ukraine and Turkey allowed to substantiate the scientific and methodological recommendations for the application of the constructive ideas of the Turkish experience in the development of cross-cultural education for masters of tourism in Ukraine.

Provisions on the impact of European trends and activities of the international professional organizations on the innovative development of cross-cultural education in Ukraine have been further developed.

The perspective directions of the cross-cultural education problem are considered: dissemination of cross-cultural education in the process of organization of postgraduate professional education of specialists in the field of tourism; in-depth study of foreign experience on the examples of European countries in the development of cross-cultural education of humanities.

Key words: professional training; cross-cultural education; future masters in tourism; the higher education content; operational and methodological tools; innovative and pedagogical circumstances; personally-shaped methodic; professional model of Turkey; multilingual structural-functional model of Ukraine; European integration processes; progressive experience.

LIST OF PUBLISHED WORKS ON THE TOPIC OF THE DISSERTATION

Scientific works in which the main scholarly findings of the research have been published

1. Vasylyshyna N. M. *English for Tourism: multitasking Study Guide for Self-defined and Independent Learning*. 2014. K: NAU. 152 p.
2. Vasylyshyna N.M. *English in Context: manual*. 2014. K: NAU. 196 p.
3. Vasylyshyna N.M. Teaching Pronunciation in Higher Educational Studying Process of Shaping Foreign Communicative Competence. *Problemy sovremennogo pedagogicheskogo obrazovannya. Seriya: Pedagogyka y psichologyya*. 2014. Выр. 46, Ch.4. S. 285–290.
4. Vasylyshyna N.M., Bulgakova, N.B. Praktychni tehnologiyi optymizaciyi ta intensyfikaciyi komunikatyvnogo dydaktychnogo procesu. *Visnyk Nacionalnogo aviacijnogo universytetu. Seriya: Pedagogika. Psichologiya*. 2015. Vyp. 6 (1). S.42–46.
5. Vasylyshyna N.M. Actual Concerns of Future Tourism Experts Professional Preparation in Terms of National and Foreign Education. *Molodyj vchenyj*. 2015. # 2 (17). S. 162–168. Vključeno do mizhnarodnoyi naukometrychnoyi bazy danyx «Index Copernicus».
6. Vasylyshyna N.M. Professional Communicative Competence's Skills and Needs of Future Tourism Experts All Over the World: Theory vs. Practice. *Molodyj vchenyj*. 2015. # 11 (26). S. 13–17. Vključeno do mizhnarodnoyi naukometrychnoyi bazy danyx «Index Copernicus».
7. Vasylyshyna N.M. Ponyattyevo-kategorijnyj aparat profesijnoyi inshomovnoyi terminologiyi majbutnix faxivciv napryamu pidgotovky sfery

obslugovuvannya. *Naukovi zapysky NPU im. M.P. Dragomanova*. 2015. Vyp. 119. S. 50 – 56.

8. Vasylyshyna N.M. Mizhpredmetni zvyazky u procesi navchannya inozemnoyi movy studentiv z mizhnarodnogo biznesu. *Naukovi zapysky NPU im. M.P. Dragomanova*. 2015.Vyp. 120. P. 55–60.

9. Vasylyshyna N.M. Learner-Centered Approach Implementation along with Study Guide in the English for Specific Purposes of Tourism Realm Process. *Oxford Review of Education and Science*. 2016. # 1(11). P. 707 – 714. Vkluycheno do mizhnarodnoyi naukometrychnoyi bazy danyx Scopus.

10. Vasylyshyna N.M. Aktualnist turystychnoyi osvity na terenax Ukrainy v umovax sгодennya. *Inzhenerni ta osvritni texnologiyi*. 2016. Vyp. 1 (13). P. 28–35. URL: <http://eetecs.kdu.edu.ua/index.php/ru/journalarchive/87-eetecs201601ru>.

11. Vasylyshyna N.M. Methodological Aspects of Acquiring Four Basic Skills in English by Higher Establishments Non-Native Speaking Tourism Learners. *Yale Journal of Science and Education*. 2016. # 1(18). P. 201–208. Vkluycheno do mizhnarodnoyi naukometrychnoyi bazy danyx Scopus.

12. Vasylyshyna N.M. Shaping Foreign Language Competence of Tourism Faculty Undergraduates in Turkish Universities. *Molodyj vchenyj*. 2016. # 1 (28). P. 64–67. Vkluycheno do mizhnarodnoyi naukometrychnoyi bazy danyx «Index Copernicus».

13. Vasylyshyna N. M. Strukturno-funkcionalna model vykladacha vyshhoyi shkoly v Ukraini. *Inzhenerni ta osvritni texnologiyi*. 2016. Vyp. 2 (14). P.17–25. URL: <http://eetecs.kdu.edu.ua/index.php/ru/lastissue>.

14. Vasylyshyna N.M. Practical and Theoretical Aspects of Mastering English for Specific Purposes Skills in Future Tourism Experts. *Molodyj vchenyj*. 2016. # 2 (29). P. 269–273. Vkluycheno do mizhnarodnoyi naukometrychnoyi bazy danyx «Index Copernicus».

15. Vasylyshyna N.M. Development of Foreign Language Business Correspondence Writing Skills in Future Practitioner in Tourism Realm. *Scientific Letters of Academic Society of Michal Baudansky: manual*. 2016. V. 4. P. 136–139.

16. Vasylyshyna, N.M. Priorities of tourism higher education advancement and acquiring foreign language communication abilities as a component of training specialists in Ukraine and Turkey. *Nauka i osvita*. 2016. #10. P.150-156. Vključeno do mizhnarodnoyi naukometrychnoyi bazy danyx Web of Science.

17. Vasylyshyna N.M. Review of communicative learning approaches to teaching English for tourism. *Nauka i osvita*. 2016. #12. P. 28–32. Vključeno do mizhnarodnoyi naukometrychnoyi bazy danyx Web of Science.

18. Vasylyshyna N.M. Some Aspects of Skills Development of a Tourism Manager in Ukraine. *Mizhnarodnyj naukovyj zhurnal «Universytety i liderstvo»*. 2017. #2. S. 1-8. URL: <https://ihed.org.ua/events/mizhnarodnyj-naukovyj-zhurnal-universytety-i-liderstvo>. Vključeno do mizhnarodnoyi naukometrychnoyi bazy danyx «Index Copernicus».

19. Vasylyshyna N.M. Doslidzhennya okremyx znachennyevyx gendernyx vidminnostej studentiv sferyvyshhoyi osvity. *Inzhenerni ta osvichni tekhnologiyi*. 2018. Vyp. 1 (21). P. 10–15. URL: <http://eetecs.kdu.edu.ua/index.php/ru/journalarchive/87-eetecs201601ru>. Vključeno do mizhnarodnyx naukometrychnyx baz danyx «Index Copernicus», «Cite Factor», «Google Scholar», «Polska Bibliografia Naukowa» and «Scientific Indexing Services».

20. Vasylyshyna N.M., Skyrda T.S., Slobozhenko R.A. Newest Determinants of Practice-Oriented Training of Tourism Specialists in a Policultural Education Environment. *New stages of development of modern science in Ukraine and EU countries: monograph*. Riga. Latvia: “Baltija Publishing”, 2020. P.22 – 42.

21. Vasylyshyna N.M., Skyrda T.S. *Metodychni rekomendaciyi shhodo akademichnoyi mobilnosti studentiv u zakladax vyshhoyi osvity v suchasnomu prostori: metodychni rekomendaciyi*. K., 2020. 36 s.

22. Vasylyshyna N.M., Skyrda T.S. *Pereklad yak mizhkulturna komunikaciya: anglijska ↔ ukrajinska movy. Praktykum dlya studentiv dennoyi formy navchannya galuzi znan 0302 «Mizhnarodni vidnosyny»: navchalnyj posibnyk*. K., 2020. 176 s.

23. Vasylyshyna N.M. Empiric research related to information technologies application in professional English learning process for tourism specialty students.

Inzhenerni ta osvritni texnologiyi. 2020. Vyp. 8 (11). P. 59–73. URL: <http://eetecs.kdu.edu.ua/index.php/ru/journalarchive/87-eetecs201601ru>. Vklyucheno do mizhnarodny`x naukometry`chny`z baz danyx «Index Copernicus», «Cite Factor», «Google Scholar», «Polska Bibliografia Naukowa» and «Scientific Indexing Services».

24. Vasylyshyna N.M. The foreign-language communicative competence grounds of master course students. *Scientific bulletin of South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky*. 2020. Issue 1 (130). Odesa. P. 114 – 120. Vklyucheno do mizhnarodnyx naukometrychnyz baz danyx «Index Copernicus», «Cite Factor», «Google Scholar», «Polska Bibliografia Naukowa» and «Scientific Indexing Services».

25. Vasylyshyna N.M. Task-Based Approach in The Frame of Professional Preparation at Universities. *Inzhenerni ta osvritni texnologiyi*. 2020. Vyp. 8 (2). P. 8 – 18. URL: <http://eetecs.kdu.edu.ua/index.php/ru/journalarchive/87-eetecs201601ru>. Vklyucheno do mizhnarodnyx naukometrychnyz baz danyx «Index Copernicus», «Cite Factor», «Google Scholar», «Polska Bibliografia Naukowa» and «Scientific Indexing Services».

26. Vasylyshyna N.M. Innovative strategies in higher education of Turkey. *Visnyk Kremenchuzkogo nacionalnogo universytetu imeni Myxajla Ostrogradskogo*. 2020. Vypusk 2(121). P. 33 – 39. Vklyucheno do mizhnarodnyx naukometrychnyz baz danyx «Index Copernicus», «Cite Factor», «Google Scholar», «Polska Bibliografia Naukowa» and «Scientific Indexing Services».

27. Vasylyshyna N.M. Modern Tutorial Approaches at Universities: Theoretical and Practical Aspects. *Naukovyj chasopys nacionalnogo pedagogichnogo universytetu imeni m. P. Dragomanova*. Seriya 5. Pedagogichni nauky: realiyi ta perspektyvy. 2020. Vypusk 73, Tom 1. P. 43 – 47. Vklyucheno do mizhnarodnoyi naukometrychnoyi bazy Index Copernicus International (Respublika Polshha).

28. Vasylyshyna N.M. International Factors in the Training of Tourism Specialty Students in Turkey. *Visnyk Kremenchuzkogo nacionalnogo universytetu imeni Myxajla Ostrogradskogo*. 2020. Vypusk 3/2020 (122). P. 24 – 31. Vklyucheno do

mizhnarodnyx naukometrychnyz baz danyx «Index Copernicus», «Cite Factor», «Google Scholar», «Polska Bibliografia Naukowa» and «Scientific Indexing Services».

29. Vasylyshyna N.M. Teaching the Discipline "Business English" to Students of Tourism Specialties in the Frame of Lexical Approach. *Visnyk Zhytomyrskogo derzhavnogo universytetu imeni Ivana Franka. Pedagogichni nauky*. 2020. Vyp. 2 (101). P. 36 – 44. Vklyucheno do mizhnarodnyx naukometrychnyz baz danyx Index Copernicus Ulrich's Periodicals Directory, Google Scholar, Cite Factor, Word Cat.

30. Vasylyshyna N.M. Profesijni kompetentnosti majbutnix faxivciv sfery turizmu v kros-kulturnomu seredovyshhi. *Naukovi zapysky: zb. nauk. pracz.* 2020. Vyp. 147. S. 14 – 19.

31. Vasylyshyna N.M. Primary Objectives and Principles in Teaching English as Foreign Language at Universities Globally. *Visnyk Zhytomyrskogo derzhavnogo universytetu imeni Ivana Franka. Pedagogichni nauky*. 2020. Vy`p. 4 (103). P. 90 – 96. Vklyucheno do mizhnarodnyx naukometrychnyz baz danyx Index Copernicus Ulrich's Periodicals Directory, Google Scholar, Cite Factor, Word Cat.

32. Vasylyshyna N.M. Student-Centred Learning Approach Usage in English Language Teaching at the Higher Educational Institution (Grounded on the Example of Tasks Complex). *Naukovi zapysky: zb. nauk. pracz.* 2020. Vyp. 148. P. 11 – 17.

33. Vasylyshyna N.M. Benefits of Digital Learning Application at Universities. *Visnyk Zhytomyrskogo derzhavnogo universytetu imeni Ivana Franka. Pedagogichni nauky*. 2020. Vyp. 5 (103). P. 90 – 96. Vklyucheno do mizhnarodnyx naukometrychnyx baz danyx Index Copernicus Ulrich's Periodicals Directory, Google Scholar, Cite Factor, Word Cat.

Scientific works certifying the approbation of the dissertation materials

34. Vasylyshyna N.M. Independent Learning as an Advanced Teaching Method in Foreign Communicative Competence Formation Whilst Studying “English Language of Specialty” Discipline. *Aspekty movnoyi pidgotovky majbutnix faxivciv u sferi mizhnarodnyx vidnosyn: nauk. konf., 13 chervnya 2014 r. K.*, 2014. S. 25 – 29.

35. Vasylyshyna N.M. Diagnostyka inshomovnoyi profesijno-komunikatyvnoyi kompetentnosti na riznyx etapax yiyi sformovanosti v ramkax movlennye-voyi

interaktyvnoyi vzayemodiyi. *Nastolení moderní vědy: X mezinárodní vědecko - praktická konference, 27 září – 05 října 2014*. Prague: Poland, 2014. P. 18 – 20.

36. Vasylyshyna N.M. Implementation of Tourism Task-Designed Complex into Teaching English for Specific Purposes. *Nauchnyyat potencyal na sveta: 10-a mezhdunarodna nauchna praktychna konferencyya, 17 – 25 septemvry 2014 g*. Sofyya: Bolgaryya, 2014. P. 12 – 14.

37. Vasylyshyna N.M. Shaping Listening Skills is One of the Non-Linguistic Students' Intrinsic Communicative Competence Components. *Obrazovanyeto y naukata na XXI vek: 10-a mezhdunarodna nauchna praktychna konferencyya, 17–25 oktomvry 2014 g*. Sofyya: Bolgaryya, 2014. S. 49–51.

38. Vasylyshyna N.M. Vminnyya elektronnoyi perepysky yak nevidyemna skladova u procesi ovolodinnyya dilovoyu inozemnoyu movoyu majbutnimy faxivcyamy z mizhnarodnogo biznesu. *Scientific horizons: X International scientific and practical conference, 30 September – 4 November 2014*. Sheffield: UK, 2014. P. 48–50.

39. Vasylyshyna N.M. Profesijna inshomovna komunikatyvna pidgotovka majbutnix faxivciv sfery obslugovuvannya. *Perspektywiczne opracowania są nauką i technikami: X Między-narodowej naukowii-praktycznej konferencji, 07–15 listopada 2014*. Przemysl: Poland, 2014. P. 35–38.

40. Vasylyshyna N.M. Theoretical and Practical Modern Requirements and Peculiarities of High School Foreign Language Lesson Planning. *Conduct of modern science: X International scientific and practical conference, 30 November – 7 December 2014*. Sheffield: UK, 2014. P. 5–7.

41. Vasylyshyna N.M. Assessment's Validity of Foreign Language Learners' Literacy Skills in Discourse. *Wykształcenie i nauka bez granic: X Międzynarodowej naukowii-praktycznej konferencji, 07–15 grudnia 2014*. Przemysl: Poland, 2014. P. 67–69.

42. Vasylyshyna N.M. Formuvannya inshomovnoyi profesijno-komunikatyvnoyi kompetentnosti majbutnix faxivciv turystychnoyi galuzi yak pedagogichna dylema. *Aktualni problem vyshhoyi profesijnoyi osvity: III mizhnar. nauk.-prakt. konf., 19 bereznya 2015 r*. K.: NAU, 2015. S. 102–103.

43. Vasylyshyna N.M., Tashtan Yu.M. Funkcionalna gotovnist majbutnix bakalavriv galuzi turyzmu do faxovoyi diyalnosti. *Intelektualna ta emocijna skladovi navchannya inozemnyx mov: novitni tendenciyi i zavdannya dlya vyshhoyi shkoly: shhorichna nauk.-prakt. konf., 5 chervnya 2015 r.* K.: NAU, 2015. S. 15–21.

44. Vasylyshyna N.M. Formuvannya inshomovnoyi komunikatyvnoyi kompetentnosti majbutnix faxivciv sfery turyzmu v Ukrayini. *Formuvannya suchasnoyi osobystosti: vplyv osvithnix, filosofsko-kulturnyx ta ekonomichnyx procesiv: mizhnar. nauk.-prakt. seminar, 8–11 lyutogo 2016 r.* Koshyce: Slovaczka Respublika, 2016. S. 8–10.

45. Vasylyshyna N.M., Tashtan Yu.M. Teoretychni aspekty pidgotovky majbutnix faxivciv sfery turyzmu u systemi vyshhoyi osvity Turechchyny. *Intelektualna ta emocijna skladovi navchannya inozemnyx mov: novitni tendenciyi i zavdannya dlya vyshhoyi shkoly: Vseukr. nauk.-prakt. konf., 3 chervnya 2016 r.* K.: NAU, 2016. S. 91–95.

46. Vasylyshyna N.M. Profesionograma vykladacha vyshhoyi shkoly Turechchyny yak vzirecz lidera suchasnoyi osvity. *Nauka i osvita – 2016: materialy XII mizhnar.nauk.-prakt konfer., 22–30 grudnya. 2016.* Prague: Czech Republic, 2016. S. 3 – 5.

47. Vasylyshyna N.M. Advanced Techniques in Mastering Professional Foreign Communicative Competence by Future Tourism Area Experts. *Pytannya majbutnoyi nauka i osvity – 2016: materialy XII mizhnar. nauk.-prakt konfer., 17 grudnya. 2016.* Sofiya: Bolgaria, 2016. S.46 – 49.

48. Vasylyshyna N.M. Foreign Language Teaching Styles. *Doslidzhennya ta vprovadzhennya v nachalnyj proces suchasnyx modelej vykladannya inozemnoyi movy za faxom:III Vseukr. nauk.-prakt. internet-konf., 15 travnya 2017 r.* Odesa, 2017. S. 31–34.

49. Vasylyshyna N.M. Tertiary Education Specifics in Ukraine. *Intelektualna ta emocijna skladovi navchannya inozemnyx mov: novitni tendenciyi i zavdannya dlya vyshhoyi shkoly: III-tya shhorichna mizhnarodna naukovopraktychna konferenciya, 3 chervnya 2017 r.* K, 2017. S. 178 – 181.

50. Vasylyshyna N.M. Impact of Gender Differences on Students' Achievements as well as Curriculum. *Perspektywiczne opracowania są nauką i technikami – 2017: Materiały XIII Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji, 07 -15 listopada 2017 roku. Poland, 2017. S. 17 – 20.*

51. Vasylyshyna N.M., Doroshenko O. International Cooperation Outcomes in the Area of Higher Education in Ukraine. *Sovremennyye podkhody k organizatsii dopolnytel'nogo obrazovaniya molodëzhy y vzroslykh: problemy y perspektivy razvitiya: I mezhdunarodn. nauchno-metodychesk. zaochn. konf., 17 fevralya 2017 g. Pynsk, Belarus, 2017. S. 137 – 141.*

52. Vasylyshyna N.M. Trends and Needs for Tourism Higher Education in Ukraine. *Podolannya movnykh ta komunikatyvnykh baryeriv: osvita, nauka, kultura: materialy dopovidej V Mizhnarodnoyi konferentsiyi z aktualnykh pytan metodyky vykladannya inozemnykh mov, filologiyi, kulturologiyi, pedagogiky vyshhoyi shkoly, 24-25 lystopada 2017 roku. K.: NAU, 2017. S. 69 – 73.*

53. Vasylyshyna N.M. Demands for Shaping Occupational Identities in Tourism Sector in Ukraine. *Naukova dumka suchasnosti i majbutnogo: zbirnyk statej uchasnykiv 14-yi vseukrayinskoyi praktychno-piznavalnoyi konferentsiyi, 6 lystopada 2017 roku. Dnipro, 2017. S. 112 – 113.*

54. Vasylyshyna N.M. Suchasni tendentsiyi faxovoyi pidgotovky bakalavriv galuzi turyzmu u vyshhykh navchalnykh zakladax Ukrayiny ta Turechchyny. *Naukova molod-2017: materialy V Vseukrayinskoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi molodykh uchenykh, 14 grudnya 2017 roku. K.: Instytutu informacijnykh texnologij i zasobiv navchannya NAPN Ukrayiny, 2017. S. 19 – 23.*

55. Vasylyshyna N.M. Teaching English for Special Purposes as a Dilemma in the Framework of Modern Education. *Klyuchovi aspekty naukovoyi diyalnosti – 2017: materialy XII mizhnar. nauk.-prakt konfer., 7 – 15 sichnya 2017 r. Peremyshl: Polshha, 2017. S. 34 – 37.*

56. Vasylyshyna N.M., Golodnyuk A.A. Inshomovna pidgotovka majbutnix faxivciv v universytetax yak neobxidna psykologo-pedagogichna umova doskonaloyi profesijnoyi gotovnosti v umovax integracijnykh procesiv. *Proektnyj pidxid ta innovatsiyi*

v osviti u konteksti integraciji do yevropejskogo osvitnogo prostoru: materialy mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferenciyi, 21 bereznaya 2018 roku. Lodz, Polshha, 2018. S.35 – 40.

57. Vasylyshyna N.M., Golodnyuk A.A. Studentska konferenciya yak neobxidna skladova inshomovnoyi profesijno-praktychnoyi pidgotovky majbutnix faxivciv sfery turyzmu u vyshhy`x zakladax osvity. *Rol inozemnyx mov u sociokulturnomu stanovlenni osobystosti: materialy II-go Vseukrayinskogo kruglogo stolu z mizhnarodnoyu uchastyu, 29 bereznaya 2018 roku. K.: NAU, 2018. S. 11 – 16.*

58. Vasylyshyna N.M. Systema profesijnoyi pidgotovk` faxivciv sfery turyzmu v zakladax vyshhoyi osvity. *Intelektualna ta emocijna skladovi navchannya inozemnyx mov: novitni tendenciyi i vyklyky dlya vyshhoyi shkoly: materialy IV-oyi Mizhnar. naukovo-praktychnoyi konferenciyi, 8 chervnaya 2018 r. K.: FMV, NAU, 2018. S. 110 – 125.*

59. Vasylyshyna N.M. Bazovi movlennyevi zdatnosti specialistiv turyzmu z inozemnoyi movy. *Ukrayina i svit: perspektyvy ta strategiyi rozvytku. 2018. # 1. Vy`pusk 6. S. 59 – 69. K.: NNIMV NAU.*

60. Vasylyshyna N.M. Challenges in Teaching English for Tourism. *AVIA-2019: materialy XIV Mizhnarod. naukovo-texnichna konferenciyi, 23-25 kvitnya 2019 roku. K.: NAU, 2019. S. 1 – 4.*

61. Vasylyshyna N.M. Vyshha osvita v umovax yevrointegracijnyx procesiv. *Suchasnyj rux nauky: VI mizhnarodna naukovo-praktychna internet-konferenciya, 4-5 kvitnya 2019 r. Dnipro, 2019. S. 169 – 173.*

URL: <http://www.wayscience.com/konferentsiya-6-4-5-kvitnya-2019>.

62. Vasylyshyna N.M., Tashtan Yu.M. Suchasni tendenciyi profesijno-praktychnoyi pidgotovky magistriv z turyzmu. *Intelektualna ta emocijna skladovi navchannya inozemnyx mov: novitni tendenciyi i vyklyky dlya vyshhoyi shkoly: materialy V mizhnar. naukovo-praktychnoyi konferenciyi, 7 chervnaya 2019 r. K.: FMV, NAU, 2019. S. 130 – 139. URL: <http://fmv.nau.edu.ua/science/publishing-activities>.*

63. Vasylyshyna N.M. Suchasna turystychna osvita v umovax yevrointegracijnyx procesiv. *Mariupolskyj molodizhnyj naukovyj forum: tradycijni j*

novitni aspekty doslidzhennya i vykladannya inozemnyx mov i literatury: Materialy III Vseukrayinskoyi naukovo-praktychnoyi internet-konferenciyi studentiv, aspirantiv i molodyx uchenyx, 29 bereznya 2019 r. Mariupol: MDU, 2019. S. 101 – 104.

64. Vasylyshyna N.M. Kros-kulturna osvita yak skladova profesijnoyi pidgotovky magistriv z turyzmu. *Naukowa przestrzeń Europy – 2019: Materialy XV Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji, 07 -15 kwietnia 2019 roku.* Przemysł: Nauka i studia, 2019. P. 17 – 20.

65. Vasylyshyna N.M. Suchasni tendenciyi turystychnoyi osvity v Ukraini. *Podolannya movnyx ta komunikatyvnyx baryeriv: osvita, nauka, kultura: materialy dopovidej VII Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferenciyi, 15-16 lystopada 2019 roku.* K.: NAU, 2019. S. 77 – 87.

66. Vasylyshyna N.M. Vprovadzhennya makrostrategij u procesi formuvannya profesijnoyi inshomovnoyi kompetentnosti magistriv sfery turyzmu. *Suchasni mizhnarodni vidnosyny: aktualni problemy teorii i praktyky: materialy Mizhnarodnoyi naukovo- konferenciyi, Tom IV, 2020 roku.* K.: NAU, 2020. S. 18 – 29.

67. Vasylyshyna N.M., Goncharevska-Zakrevska N.V. Zagalna xarakterystyka suchasnogo stanu turystychnoyi osvity v Ukraini. *Suchasni tendenciyi inshomovnoyi profesijnoyi pidgotovky majbutnix faxivciv nemovnyx specialnostej v polikulturnomu prostori: materialy` VI mizhnar. naukovo-praktychnoyi konferenciyi, 5 chervnya 2020 r.* K.: FMV, NAU, 2020. S. 27 – 34. URL: <http://fmv.nau.edu.ua/science/publishing-activities>.

68. Vasylyshyna N.M. Academic mobility of Ukrainian tourism specialty students in Turkish universities. *Rol inozemnyx mov u sociokulturnomu stanovlenni osobystosti: materialy dopovidej uchasnykiv III Vseukrayinskogo kruglogo stolu, 14 kvitnya 2020 r.* K.: Fakultet lingvistyky ta socialnyx komunikacij, NAU, 2020. S. 22 – 29.

69. Vasylyshyna N.M. Suchasna aktualnist inshomovnoyi pidgotovky faxivciv sfery turyzmu v mizhkulturnij vzayemodiyi. *Dialog kultur u Yevropejskomu osvitnomu prostori: materialy V Mizhnarodnoyi konferenciyi, 12 travnya 2020 r.* K.: Kyyivskij nacionalnyj universytet texnologij ta dyzajnu, 2020. S. 99 – 105. URL: <http://dk.knutd.edu.ua/arxiv>.

70. Vasylyshyna N.M. Practical Value of Digital Learning Application in Course of English Language Tuition. *Doslidzhennya riznyx napryamiv rozvytku psichologiyi ta pedagogiky: zbirnyk naukovyx robit uchasnykiv mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferenciyi, 20–21 lystopada 2020 r.* Odesa: GO «Pivdenna fundaciya pedagogiky», 2020. S. 74 – 77.

71. Vasylyshyna N.M. The Concept of Blended Learning Introduction into Studying. *The 3-rd International Scientific and Practical Conference —Priority Directions of Science and Technology Development (November 22-24, 2020. Kyiv, Ukraine, 2020.* P. 540 – 547.

72. Vasylyshyna N.M. Digital Techniques Emergence in the Teaching Process of Tertiary Education. *The 4 th International scientific and practical conference “The world of science and innovation”, November 11-13, 2020.* London: United Kingdom, Cognum Publishing House, 2020. P. 174 – 177.

Scientific works which furthermore reflect scholarly findings of the dissertation

73. Vasylyshyna N.M. Master of Effective Business Communication Writing Skills by Future International Relations Professionals. *Visnyk Nacionalnogo aviacijnogo universytetu. Seriya: Pedagogika. Psichologiya.* 2014. Vyp. 5 (1). 36–40.

74. Vasylyshyna N.M. Samostijna ta indyvidualna robota majbutnix faxivciv z mizhnarodnyx vidnosyn u procesi ovolodinnya profesijnoyu inozemnoyu movoyu. *Teoretychni pytannya kultury, osvity ta vyxovannya.* 2014. Vyp. 50. S. 105–108.

75. Vasylyshyna N.M. Suchasni texnologiyi formuvannya inshomovnoyi komunikatyvnoyi kompetentnosti majbutnix faxivciv z mizhnarodnyx vidnosyn shlyaxom vprovadzhennya avtorskyx rukopysiv. *Pedagogichni innovaciyi u faxovij osviti.* 2014. Vyp. 1 (5). S. 233–239.

76. Vasylyshyna N.M. Teaching Tourism Lexis to International Relation Students as a Linguistic Problem and a Priority. *Naukovi zapysky.* 2014. Vyp. 48. S. 300–302.

77. Vasylyshyna N.M. Modern Trends in Education Reform of Turkey towards a Knowledge Society. *Ukrayina i svit: perspektyvy ta strategiyi rozvytku.* 2016. # 2. Vypusk 3. S. 101 – 108.

78. Vasylyshyna N.M. Advances in Teaching English for Tourism on the Contemporary Basis. *Ukrayina i svit: perspektyvy ta strategiyi rozvytku*. 2017. # 1. Vypusk 4. S. 30 – 36.

79. Vasylyshyna N.M., Usmanova M. On the Issues of Intercultural Dialogue and Language Barriers on the Workplace. *Ukrayina i svit: perspektyvy ta strategiyi rozvytku*. 2017. # 2. Vypusk 5. S. 58 – 63.

80. Vasylyshyna N.M., Kovtun V. Who is Better at Learning Foreign Languages – Extraverts or Introverts? *Ukrayina i svit: perspektyvy ta strategiyi rozvytku*. 2017. # 2. Vypusk 5. S. 47 – 53.

81. Vasylyshyna N.M., Stevchak M.-L. Real Fact or Just Myth: Adults Have Less Potential to Learning Languages than Children. *Ukrayina i svit: perspektyvy ta strategiyi rozvytku*. 2017. # 2. Vypusk 5. S. 53 – 58.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- ESG** – Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area
(РЗЯЄПВО – рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти)
- BSEC** – Black Sea Economic Cooperation
(ЧЕС – Чорноморське економічне співтовариство)
- PABSEC** – Parliament Assembly of Black Sea Economic Cooperation
(ПАЧЕС – Парламентська асамблея Чорноморського економічного співтовариства)
- CEDOS** – Experiemental Learning Model
(МЕН – Модель експериментального навчання)
- OSCE** – Organization for Security and Co-operation in Europe
(ОБСЄ – Організації з безпеки і співробітництва в Європі)
- BSUN** – Black Sea Universities Network
(МУЧР – Мережа університетів Чорноморського регіону)
- ECTS** – European Credit Transfer and Accumulation System
(ЄСПНЗО – Європейська система переведення і накопичення залікових одиниць)
- ISCO** – The International Standard Classification of Occupations
(МСКП – Міжнародна стандартна класифікація професій)
- LLP** – Language Learning Policies
(ПСНІМ – політика у сфері навчання іноземних мов)
- ÖSYM** – Ölçme, Seçme Ve Yerleştirme Merkezi Başkanlığı
(ЦВЗСТ – Центр по відбору і зарахуванню студентів у Туреччині)
- ERASMUS** – European Community Action Scheme for the Mobility of University Students
(Ерасмус – програма обмінів студентів, викладачів та науковців країн-членів Євросоюзу)
- TEMPUS** – Trans-European Mobility Programme for University Studies

(ТЕМПУС – транс'європейська програма взаємообмінів між університетами)

TOEFL – Test of English as a Foreign Language

(ТЗАІМ – Тест на знання англійської як іноземної мови)

ETS – Educational Testing Service

(ОЦТ – Освітній центр тестування)

IELTS – International English Language Testing System

(МСТЗАМ – міжнародна система тестування на знання англійської мови)

ESOL – English for Speakers of other Languages

(АНМ – Англійська для не носіїв мови)

SEYEV VAKFI – The only Charity in Turkey

(ЄБОТ – Єдина благодійна організація в Туреччині)

ITA – International Touring Alliance

(Міжнародний туристичний альянс)

ATMA – Asia Travel Marketing Association

(Азіатська асоціація туристичного маркетингу)

HOTREC – Confederation of National Hotel and Restaurant Associations in the European Community

(КНАГРЄС – Конфедерація національних асоціацій готелів та ресторанів у Європейському співтоваристві)

ETC – European Travel Commission (ЄКП – Європейська комісія з подорожей)

FIYTO – Federation of International Youth Travel Organizations

(ФММТО – Федерація міжнародних молодіжних туристичних організацій)

AIEST – International Association of Scientific Experts in Tourism

(МАНЕТ – Міжнародна асоціація наукових експертів з туризму)

IHRA – International Hotel and Restaurant Association

(МОГТ – Міжнародна асоціація готелів та ресторанів)

ILO – International Labour Organisation

- (МОП – Міжнародна організація праці)
- MPI** – Meeting Professionals International
(МЗП – Міжнародна зустріч професіоналів)
- WATA** – World Association of Travel Agencies
(ВОТА – Всесвітня асоціація туристичних агенств)
- WLRA** – World Leisure and Recreation Association
(ВОВТ – Всесвітня організація відпочинку та оздоровлення)
- WTO** – World Tourism Organization
(ВОТ – Всесвітня організація з туризму)
- WTTC** – World Travel and Tourism Council
(ВРТП – Всесвітня Рада з туризму та подорожей)
- UNWTO** – United Nations World Tourism Organization
(ВТО – Всесвітня туристична організація)
- TQM** – Total Quality Managment
(ППУЯ – Підхід повного управління якістю)
- LD** – The Lisans Diploması (у Туреччині)
(Бакалавр (ВА)– освітньо-кваліфікаційний рівень)
- YLD** – The Yuksek Lisans Diploması (у Туреччині)
(Магістр (МА)– освітньо-кваліфікаційний рівень)
- D** – The Doktora (у Туреччині)
(Доктор філософії (Ph.D.) – освітньо-кваліфікаційний рівень)
- ÖSS** – Öğrenci Seçme Sınavı
(ВІУТ – вступний іспит до університету Туреччини)
- YÖK** – Council for Higher Education in Turkey
(РВО – Рада з вищої освіти у Туреччині)
- THEQC** – Turkish Higher Education Quality Council
(РЯВО – Рада з якості вищої освіти Туреччини)
- EHEA** – European Higher Education Area
(ЄПВО – Європейський простір вищої освіти)
- ERIA** – European Research and Innovation Area

(ЄПВОН – Європейським простором вищої освіти і науки)

ЄС – Європейський Союз

ЄКР – Європейські кваліфікаційні рамки навчання впродовж життя

США – Сполучені Штати Америки

ЗВО – заклади вищої освіти

ІКТ – інформаційно-комунікаційні технології

МСКО – міжнародна стандартна класифікація освіти

МСКП – міжнародна стандартна класифікація професій

ОС – освітній ступінь

ОКР – освітньо-кваліфікаційний рівень

ОКХ – освітньо-кваліфікаційна характеристика

ООП – основна освітня програма

ОПП – освітньо-професійна програма

ЮНЕСКО – Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЮ ТА АНГЛІЙСЬКОЮ МОВАМИ.....	2
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	35
ВСТУП.....	42
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ КРОС-КУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....	57
1.1 Пріоритетні напрями культурно-освітньої інтеграції України до Європейського Союзу.....	57
1.2 Поняттєво-категорійний апарат феномена «крос-культурна освіта майбутніх магістрів сфери туризму»	85
1.3 Операційно-методологічний інструментарій дослідження крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму	120
1.4 Стан дослідженості проблеми крос-культурної освіти вітчизняними і зарубіжними вченими	136
Висновки до першого розділу.....	165
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЗМІСТОВІ ОСОБЛИВОСТІ КРОС-КУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ СФЕРИ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ І ТУРЕЧЧИНІ	170
2.1. Нормативно-правове забезпечення якості вищої освіти сфери туризму в Україні та Туреччині в умовах євроінтеграції.....	170
2.2. Європейські освітні інституції формування професійних компетентностей майбутніх магістрів сфери туризму в Україні та Туреччині.....	189
2.3. Зміст професійної підготовки майбутніх магістрів сфери туризму в Україні та Туреччині відповідно до вимог європейського освітнього простору.....	209
2.4. Мотиваційно-ціннісний, когнітивно-пізнавальний та крос-культурно-поведінковий компоненти крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму України.....	246
Висновки до другого розділу.....	269

РОЗДІЛ 3. ІННОВАЦІЙНІ ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЕФЕКТИВНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ КРОС-КУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ СФЕРИ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ ТА ТУРЕЧЧИНИ НА ЕТАПАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ.....275

3.1 Тренінгові технології в підготовці майбутніх магістрів сфери туризму.....275

3.2 Використання інформаційно-комунікаційних технологій у підготовці майбутніх магістрів сфери туризму291

3.3 Застосування активних методів навчання в системі вищої освіти сфери туризму.....303

3.4 Шляхи забезпечення академічної мобільності майбутніх магістрів сфери туризму.....318

3.5 Формування професійної англомовної та франкомовної комунікативної компетентності майбутніх магістрів сфери туризму.....330

Висновки до третього розділу.....349

РОЗДІЛ 4. ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ПОЗИТИВНОГО ТУРИСТИЧНОГО ДОСВІДУ ТУРЕЧЧИНИ З КРОС-КУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ СФЕРИ ТУРИЗМУ В УНІВЕРСИТЕТАХ УКРАЇНИ.....354

4.1 Можливості реалізації авторської методики крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму в закладах вищої освіти України в умовах євроінтеграції354

4.2 Проектування мультимовної структурно-функціональної моделі крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму України в умовах євроінтеграції.....370

4.3 Експериментальна перевірка, стан і перспективи упровадження мультимовної структурно-функціональної моделі крос-культурної освіти та рекомендації з використання інноваційного досвіду крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму університетів Туреччини у закладах вищої освіти України.....386

Висновки до четвертого розділу.....	405
РОЗДІЛ 5. ПЕРСПЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ТУРЕЦЬКОГО ДОСВІДУ В ЄВРО ІНТЕГРАЦІЙНИХ УМОВАХ ДЛЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРОС-КУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ СФЕРИ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ.....	409
5.1. Проблеми й перспективи розвитку крос-культурної освіти в Україні.....	409
5.2. Порівняльний аналіз крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму в Україні та Туреччині.....	421
5.3. Науково-методичні рекомендації щодо використання конструктивних ідей турецького досвіду в умовах розбудови крос-культурної освіти для майбутніх магістрів сфери туризму в Україні.....	433
Висновки до п'ятого розділу.....	436
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	439
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	447
ДОДАТКИ.....	535

ВСТУП

Актуальність дослідження. В умовах посилення глобалізаційних тенденцій, інтернаціоналізації економіки, освіти та культури, процесів інтеграції України у міжкультурний простір та розширення її економічних зв'язків гостро постає питання підвищення привабливості національних культурних локацій для іноземних туристів. Забезпечення інноваційного розвитку туристичної галузі, виведення її на рівень європейської і світової якості можливо за умов модернізації підготовки магістрів сфери туризму, спрямованої на виховання фахівців, здатних здійснювати ефективну міжкультурну взаємодію з іноземними партнерами і клієнтами, презентувати вітчизняні туристичні продукти на міжнародному рівні, вивчати інноваційний досвід зарубіжних країн у галузі туристичної діяльності.

Цій актуальній проблемі приділено значну увагу у європейських стратегічних документах (Закон про європейський туризм (2016), Директива Європейського парламенту та Ради Європи щодо послуг на внутрішньому ринку (2006), Директива Європейського парламенту та Ради Європи по правам споживача (2011), Комюніке «Нова політична рамка для туризму в Європі» (2010) та ін.

Основні напрями змін у вітчизняній туристичній галузі визначено законами України «Про туризм» (2003), «Про природно-заповідний фонд України», «Про міжнародні договори України» (2004), а також іншими нормативними документами (Указ Президента України «Про деякі заходи щодо розвитку туристичної та курортно-рекреаційної сфер України» (2003), Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження заходів щодо розвитку іноземного та внутрішнього туризму» (2003) та «Про схвалення Стратегії розвитку туризму і курортів» (2008), «Концепція державної політики України щодо розвитку молодіжного туризму» (2004), Державна цільова соціальна програма розвитку в Україні спортивної та туристичної інфраструктури у 2011-2022 роках (2011) тощо.

Забезпечення модернізації підготовки фахівців зі сфери туризму закладено в законі України «Про вищу освіту» (2014), «Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» (2013), «Стратегії інноваційного розвитку України на

2010–2020 рр.», Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій» (2011) [526].

Проте туристична галузь в Україні розвивається несистемно, що зумовлено повільним перебігом економічних реформ, недосконалістю нормативно-правової бази, недостатнім усвідомленням важливості крос-культурної освіти для фахівців сфери туризму. Це об'єктивно зумовлює доцільність осмислення і творчого використання конструктивних ідей зарубіжного, зокрема, турецького досвіду крос-культурної підготовки фахівців сфери туризму в умовах євроінтеграційних процесів. Туреччина є одним з основних туристичних напрямів для туристів з багатьох країн. Так, у 2019 р. 45.1 млн туристів відвідали країну, прибуток від туристичної галузі у цьому ж році склав 34.5 млрд доларів. Отже, звернення до досвіду Туреччини насамперед зумовлено: лідерською позицією цієї країни на туристичному ринку; її прагненням до інтеграції в європейський економічний та освітній простір; спільним з Україною географічним розташуванням у Середземноморському басейні; налагодженим співробітництвом з Україною в рамках регіональних організацій, ініціатив та програм ОЧЕС, BLACK SEA FOR, що регулюється 80 міжнародними документами (Договір про дружбу і співробітництво між Україною і Турецькою Республікою (1992), «Протокол між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про фінансове співробітництво» (1998), Закон України «Про ратифікацію Угоди про співробітництво у сфері розвитку між Урядом України та Урядом Турецької Республіки» (2020).

Вивчення, аналіз і систематизація джерельної бази засвідчили, що питання крос-культурної освіти майбутніх фахівців в умовах євроінтеграційних процесів досліджується українськими і зарубіжними вченими за такими напрямками:

– філософські та теоретико-методологічні засади розвитку освітніх систем в контексті загально цивілізаційних трансформацій, інтернаціоналізації та транснаціоналізації в освіті (В. Андрющенко, Н. Авшенюк, І. Зязюн, В. Кремень, В. Луговий та ін.);

– особливості підготовки фахівців у сфері туризму (Н. Бондар, Д. Гальперін, І. Зорін, В. Квартальнов, Л. Кнодель, В. Лозовецька, Л. Устименко,

Н. Хмілярчук, В. Христюк, В. Федорченко, Дж. Авджикурт, В. Брент, С. Бойюкйилмаз, А. Дадевірен, С. Еврен, Т. Кирли, К. Кар, П. Копер, О. Фомін, С. Ада, К. Айтач, Р. Будақ, З. Варлі, А. Вілер, М. Ергюн, Х. Метз, А.-М. Нол, З. Нурдан, Д. Фретвел, І. Шварц та ін.); теоретико-методологічні засади їхнього професійного розвитку в системі неперервної освіти (Т. Горячева, Г. Зоріна, В. Квартальнов, Н. Піроженко, О. Семенов, О. Сельолкіна, В. Чепік, К. Хсю та ін.); системи управління туристичною освітою на загальнодержавному і регіональному рівнях (Ю. Карягін, І. Рютін, І. Рябов, О. Щербаков та ін.); підвищення якості освіти (Д. Айрі, Н. Бекет, М. Бенет, М. Брукс, М. Переда); розвиток професійної та вищої освіти в Туреччині (Г. Баскан, А. Газізова, І. Дорамаджи, М. Сойлемез, Д. Атлай Ишик, Е. Булут, А. Гюльдем Джеріт, Р. Гюнлю, А. Дікіджі, С. Йорюк, Н. Нейішчи, А. Уйсал, Т. Финдик, І. Шахін);

– формування комунікативної культури фахівців різних напрямів підготовки та їхньої готовності до міжкультурного спілкування (С. Амеліна, Н. Арістова, С. Александрова, О. Баглай, Л. Барановська, Н. Бориско, Н. Волкова, М. Галицька, О. Ковтун, Т. Колбіна, І. Кухта, Н. Пазюра, Б. Слющинський, С. Тимченко, М. Жумбей та ін.); теоретичні засади особистісно-орієнтованої освіти (Н. Алексєєв, В. Бобрицька, Н. Булгакова, Е. Бондаревська, А. Кучерявий, Е. Лузік, В. Серіков, І. Якиманська та ін.); крос-культурна та іншомовна підготовка (С. Александрова, А. Арнольдова, Г. Гритчук, Г. Дідук-Ступ'як, Т. Колосовська, А. Кармін, М. Каган, О. Лапшин, Р. Левіт, Ю. Лотман, Р. Льюїс, А. Науменко, О. Пальчикова, О. Садохін, А. Солodka, Г. Ферапонтов, У. Ханас, Н. Чапрак, Г. Ферраро та ін.);

– прогресивні ідеї зарубіжного досвіду обґрунтовано в порівняльно-педагогічних дослідженнях освітніх систем зарубіжних країн та розвитку професійної освіти, зокрема США і Канади (І. Бахов, Н. Бідюк, Т. Кошманова, І. Литовченко, Н. Мукан), Західної Європи (Н. Лавриченко, О. Матвієнко), Німеччини (Н. Абашкіна, В. Гаманюк, Л. Дяченко), Туреччини (Т. Десятов, Н. Пострігач).

Однак результати проведеного аналізу наукових, документальних та інших джерел дають підстави стверджувати, що проблема крос-культурної освіти магістрів

сфери туризму в закладах вищої освіти України та Туреччини досі не була предметом системного вивчення й спеціального аналізу.

Аналіз та узагальнення результатів вивчення літературних та документальних джерел, ознайомлення з досвідом підготовки магістрів в сфері туризму в Туреччині уможливили виявлення низки **суперечностей, зокрема між:**

- динамічним зростанням попиту на висококваліфікованих, компетентних, ерудованих фахівців туристичної галузі і неготовністю вітчизняної вищої освіти задовольнити його з урахуванням сучасних потреб ринку праці та відповідно до європейських освітніх стандартів;

- необхідністю впровадження інноваційних моделей, методик і педагогічних технологій для навчання магістрів сфери туризму і реальним станом їхньої реалізації в освітньому процесі закладів вищої освіти України;

- європейськими викликами сучасної парадигми крос-культурної освіти й недостатнім усвідомленням значущості професійної підготовки магістрів сфери туризму в культурно-освітньому просторі України;

- прагненням України інтегруватись до європейського економічного й освітнього простору, що передбачає вивчення і впровадження конструктивних ідей досвіду розвинених країн щодо крос-культурної підготовки фахівців сфери туризму і фрагментарністю досліджень з цієї актуальної проблеми.

Актуальність проблеми підготовки сучасних фахівців сфери туризму, відсутність її цілісного дослідження й необхідність розв'язання окреслених вище суперечностей, зумовили вибір теми дисертаційного дослідження – **«Теоретичні і методичні засади крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму України та Туреччини в умовах євроінтеграційних процесів».**

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано згідно з темами науково-дослідних робіт Національного авіаційного університету: «Психолого-педагогічні умови реалізації компетентнісної парадигми освіти у ВТНЗ» (№ 24/12.02.02) та «Місце інноваційних комунікацій у формуванні іншомовної компетентності майбутніх фахівців напрямку «Міжнародні відносини» (№53/15.01.03).

Тему дисертації затверджено Вченою радою Національного авіаційного університету (протокол № 7 від 31 жовтня 2018 р.) та узгоджено Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології в Україні (протокол № 5 від 27 листопада 2018 р.).

Мета дослідження: на основі цілісного порівняльно-педагогічного аналізу крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму у закладах вищої освіти України та Туреччини виявити конструктивні ідеї турецького досвіду, обґрунтувати можливості їх творчого використання в системі вищої туристичної освіти України в умовах євроінтеграції та експериментально перевірити авторську модель крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму в закладах вищої освіти України, розроблену на основі турецького досвіду.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка фахівців сфери туризму в Україні та Туреччині.

Предмет дослідження – теоретичні і методичні засади крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму у закладах вищої освіти України та Туреччини в умовах євроінтеграції.

У відповідності до мети, об'єкта та предмета дослідження вирішувалися такі **основні завдання дослідження:**

1. Виявити соціально-економічні детермінанти та тенденції розвитку крос-культурної освіти сфери туризму в умовах глобалізаційних та євроінтеграційних процесів.
2. Здійснити бібліографічний аналіз проблеми крос-культурної освіти фахівців сфери туризму у вітчизняній та зарубіжній літературі.
3. Проаналізувати організаційно-змістові особливості крос-культурної підготовки майбутніх магістрів сфери туризму в університетах України та Туреччини.
4. Виокремити та описати компоненти крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму.
5. Обґрунтувати інноваційні педагогічні умови ефективної організації крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму в Україні та Туреччині.

6. Розробити та експериментально перевірити ефективність мультимовної структурно-функціональної моделі крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму в закладах вищої освіти України в умовах євроінтеграції.

7. Виявити спільне й відмінне в крос-культурній освіті майбутніх магістрів сфери туризму в Україні та Туреччині.

8. Обґрунтувати науково-методичні рекомендації щодо вдосконалення крос-культурної освіти для магістрів сфери туризму в Україні з урахуванням конструктивних здобутків Туреччини.

Методологічною основою дослідження є сукупність принципів і підходів, що визначають методологічні орієнтири крос-культурної освіти магістрів сфери туризму, серед яких: принцип єдності теорії і практики; принцип визначеності; принцип конкретності; принцип пізнавальності; принцип об'єктивності; принцип причинності; принцип загального розвитку; принцип загального зв'язку; принцип діалектичної суперечності; принцип діалектичного заперечення; принцип історичності; принцип системності; принцип єдності аналізу і синтезу; принцип єдності історичного і логічного; принцип сходження від абстрактного до конкретного; принцип детермінізму й історизму; об'єктивності. У дослідженні ми орієнтувались на інтеграцію таких підходів:

– системного, що уможлиблює вивчення складових крос-культурної освіти і їх взаємозв'язків та створив підґрунтя для розроблення рекомендацій щодо вдосконалення підготовки фахівців сфери туризму в Україні;

– діяльнісного, що полягає у ціннісному ставленні до суб'єктно-орієнтованої організації й управлінні навчальною діяльністю студентів, сприяє перебудові процесуально-технологічного аспекту навчального процесу з метою оволодіння його учасниками навичками професійно-практичної діяльності в її цілісному сприйманні;

– особистісно орієнтованого, що передбачає формування і розвиток особистісних якостей майбутніх фахівців сфери туризму, врахування їхніх мотивів, здібностей, активності, інтелекту, індивідуально-психологічних та функціональних потреб; спрямовує підготовку майбутніх фахівців сфери туризму на вмотивоване

оволодіння студентами крос-культурними знаннями, вміннями та навичками щодо майбутньої професійної діяльності в умовах євро інтеграції;

– синергетичного, що ґрунтується на наукових уявленнях про світ як взаємодії складних систем, забезпечує умови для самоорганізації майбутніх фахівців сфери туризму під час адаптації до реальної професійної діяльності в нових умовах євроінтеграційних процесів;

– компетентнісного, що є визначальним у процесі формування практичних компетентностей (зокрема, комунікативної, іншомовної, інформаційної) фахівців сфери туризму з урахуванням специфіки їх професійної діяльності, необхідних для ефективної професійної діяльності та з метою самовдосконалення впродовж життя;

– культурологічного, що є одним з системоутворювальних підходів та уможлиблює об'єктивний порівняльно-педагогічний аналіз процесів, що відбуваються в європейському суспільстві загалом і в освіті зокрема.

Концепція дослідження ґрунтується на визнанні крос-культурної освіти основою готовності магістрів сфери туризму до професійної діяльності та формування їхніх професійних компетентностей, які забезпечують виконання завдань професійної діяльності в умовах євроінтеграції, а також необхідною умовою особистісного саморозвитку майбутнього фахівця сфери туризму, його професійного самовдосконалення впродовж життя. Мета й інтегративний характер предмета дослідження зумовили необхідність обґрунтування концепції на різних рівнях узагальнення та конкретизації.

Методологічний рівень відображає взаємозв'язок і взаємний вплив фундаментальних наукових підходів до вивчення проблеми. Він закладає фундаментальне підґрунтя процесу пізнання та утворює синтез наукових підходів до розуміння сутності проблеми дослідження. Теоретико-методологічною стратегією концепції є культурологічний, аксіологічний, синергетичний, особистісно-орієнтований, діяльнісний і компетентнісний підходи, а практико-орієнтована тактика ґрунтується на загально-дидактичних принципах, принципах професійної освіти та специфічних принципах формування комунікативної культури фахівців сфери обслуговування.

Теоретичний рівень концепції спрямований на всебічне пізнання проблеми дослідження в її суттєвих зв'язках і закономірностях, визначає комплексну систему вихідних параметрів, дефініцій і теорій, сукупності базових понять і категорій, без яких неможливе розуміння сутності досліджуваних явищ (зокрема таких: крос-культурна освіта магістрів сфери туризму, її особливості; організаційно педагогічні умови та освітні технології у формуванні крос-культурної компетентності фахівців сфери туризму та ін) та не можна повною мірою забезпечити професійну підготовку магістрів сфери туризму.

Практичний рівень концепції охоплює прикладний аспект дослідження, забезпечує дієвість крос-культурної освіти та засобів її імплементації у ЗВО України. Він передбачає прикладну реалізацію всіх складових крос-культурної підготовки магістрів сфери туризму та їх педагогічний ефект, а саме: порівняльно-педагогічний аналіз крос-культурної освіти магістрів сфери туризму в Україні та Туреччині, характеристику особливостей крос-культурної освіти в турецьких університетах в умовах євроінтеграції, обґрунтування інноваційних педагогічних умов ефективної організації крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму в Україні та Туреччині, розроблення та експериментальну перевірку ефективності мультимовної структурно-функціональної моделі крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму в закладах вищої освіти України в умовах євроінтеграції, обґрунтування напрямів творчої імплементації ідей турецьких університетів у систему вищої освіти України, розроблення науково-методичних рекомендацій для вдосконалення туристичної освіти України з урахуванням конструктивних ідей та досвіду Туреччини.

Провідні положення концепції знайшли втілення у **загальній гіпотезі дослідження**, яка полягає в тому, що крос-культурна освіта магістрів сфери туризму в закладах вищої освіти України буде більш ефективною і орієнтованою на процеси євроінтеграції, якщо на основі порівняльно-педагогічного аналізу досвіду Туреччини у підготовці фахівців сфери туризму та наукового обґрунтування можливості імплементації конструктивних ідей турецького досвіду розробити і впровадити

мультимовну структурно-функціональну модель крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму в закладах вищої освіти України.

Загальну гіпотезу конкретизовано у **часткових гіпотезах**, а саме:

– концепція крос-культурної освіти магістрів сфери туризму ґрунтуватиметься на сучасних теоріях та концепціях, провідних методологічних підходах та дидактичних принципах, науково обґрунтованому доборі змісту, форм, педагогічних технологій та буде спрямована на підвищення ефективності їхньої професійної діяльності;

– аналіз організаційно-змістових особливостей крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму в Україні і Туреччині із подальшим виокремленням її компонентів сприятиме модернізації професійної підготовки фахівців сфери туризму в умовах євроінтеграційних процесів;

– інноваційні педагогічні умови розвитку крос-культурної компетентності магістрів сфери туризму забезпечуватимуть підвищення рівня їхньої мотивації, вдосконалення змісту, системне використання інноваційних педагогічних технологій;

– мультимовна структурно-функціональна модель крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму в закладах вищої освіти України буде забезпечувати відповідність процесу підготовки фахівців сфери туризму сучасним вимогам туристичної галузі та уможливить позитивну динаміку у розвитку професійних компетентностей;

– вивчення турецького досвіду, узагальнення конструктивних ідей та обґрунтування науково-методичних рекомендації щодо їх імплементації в українських закладах вищої освіти позитивно впливатиме на підготовку магістрів сфери туризму в умовах інтеграції України до європейського простору.

Для розв'язання визначених завдань, досягнення мети, перевірки гіпотези використовувався комплекс **методів дослідження**:

теоретичні: *аналіз* філософських, соціологічних, педагогічних, культурологічних праць, нормативно-правової документації з проблем підготовки фахівців сфери туризму; *системний аналіз, абстрагування, моделювання*, які застосовувалися для вивчення теорії і практики туристичної освіти, для виявлення

особливостей, напрямів і тенденцій підготовки магістрів сфери туризму, удосконалення змісту, форм і методів їхньої професійної підготовки; *бібліографічний аналіз* – для студіювання наукових джерел; *дефінітивний аналіз* - для розкриття й уточнення поняттєво-термінологічного апарату; *ретроспективний аналіз* – для виявлення особливостей розвитку крос-культурної освіти сфери та підготовки фахівців для галузі туризму на різних історичних етапах в Україні; *структурно-змістовий і системно-функціональний* – для обґрунтування основних структурних компонентів професійного розвитку магістрів сфери туризму та обґрунтування моделі компетентностей фахівця туризму; *порівняльний аналіз* – для зіставлення, порівняння й виокремлення спільних і відмінних ознак у підготовці магістрів сфери туризму у досліджуваних країнах; *прогностичний* – для виявлення конструктивних ідей досвіду Туреччини та обґрунтування можливостей їх творчого використання у модернізації вітчизняної системи вищої освіти; *статистичний* – для узагальнення статистичних даних, створення графічної візуалізації;

емпіричні: анкетування, тестування, бесіди, інтерв'ю; педагогічне спостереження, рефлексія власної педагогічної діяльності, метод ранжування та експертних оцінок; онлайн-інтерв'ювання та листування.

Наукова новизна й теоретичне значення дослідження полягають у тому, що: *уперше* у вітчизняній педагогічній науці на основі системного, культурологічного, особистісно орієнтованого, синергетичного, компетентнісного підходів *здійснено цілісний аналіз* організації крос-культурної освіти в Україні і Туреччині; *обґрунтовано* концептуальні засади крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму; *виявлено* провідні тенденції у розвитку крос-культурної освіти; магістрів сфери туризму в університетах України та Туреччини; *виявлено* компоненти структури крос-культурної освіти України; *схарактеризована* професійна модель крос-культурної освіти магістрів сфери туризму Туреччини; *розроблена та експериментально перевірена* мультимовна структурно-функціональна динамічна модель; *здійснено порівняльно-педагогічний аналіз* крос-культурної освіти магістрів сфери туризму в університетах України і Туреччини; *обґрунтовано* перспективні напрями впровадження конструктивних ідей досвіду

Туреччини з крос-культурної освіти магістрів сфери туризму у вітчизняну практику вищої освіти;

уточнено зміст понять «міжнародна освіта», «крос-культурна комунікація», «міжкультурна комунікація», «крос-культурна компетентність», «загальнокультурна компетентність», «професійна підготовка фахівців сфери туризму», «полікультурна освіта», «крос-культурне навчання», «мультикультурна освіта»;

удосконалено методику навчання та зміст крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму;

до наукового обігу введено нові факти, ідеї та підходи до крос-культурної освіти, обґрунтовані теоретиками і практиками Туреччини.

Практичне значення результатів дисертаційного дослідження полягає у розробленні та експериментальної перевірки авторської методики та мультимовної структурно-функціональної моделі крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму; у розробленні і впровадженні у навчально-виховний процес закладів вищої освіти науково-методичних праць: «Англійська для сфери туризму», «Англійська у контексті»; «Методичні рекомендації щодо академічної мобільності студентів у закладах вищої освіти в сучасному просторі», «Переклад як міжкультурна комунікація: англійська ↔ українська мови», «Практикум для студентів денної форми навчання галузі знань 0302 «Міжнародні відносини».

Результати дослідження можуть збагатити зміст навчальних дисциплін: «Менеджмент міжнародного туризму», «Ділова іноземна мова», «Іноземна мова за професійним спрямуванням», «Інноваційні технології в туризмі», «Міжнародний туризм», «Маркетингові комунікації в туристичній діяльності», застосовуватися в розробці нових і оновленні існуючих навчальних програм для магістрантів закладів вищої освіти, тренінгів і проектів та в системі підвищення кваліфікації. Прогностичний потенціал проведеного дослідження зумовлений можливістю здійснення на його основі подальших наукових розвідок щодо крос-культурної освіти фахівців в контексті євро інтеграційних процесів.

Джерельну базу дослідження становлять:

– *законодавчі та нормативні документи у сфері освітньої політики України:* Закон України «Про вищу освіту» (2014 р.), Закон України «Про освіту» (2017 р.), Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», Закон України "Про туризм"; Меморандум про взаєморозуміння щодо співробітництва в сфері вищої освіти між Радою вищої освіти Турецької Республіки та Міністерства освіти та науки України;

– *законодавчі та нормативні документи у сфері освітньої політики Туреччини, зокрема:* Закон про професійну освіту (2006), Болонська декларація, Лондонське комюніке (2007 р.), Десятий план розвитку (2014-2018), Стратегії навчання упродовж життя (2014–2018), Стратегії професійної освіти і навчання (2014–2018), Національні професійні стандарти в галузі туризму, які співвідносяться із ЄКР, Міжнародна стандартна класифікація професій (The International Standard Classification of Occupations – ISCO), Чорноморська конвенція;

– *документи міжнародних організацій:* доповідь Європейської комісії «Європейська вища освіта у світі» (2013), Бухарестське комюніке «Використання нашого потенціалу з найбільшою користю: консолідація Європейського простору вищої освіти» (2012); Будапештсько-Віденська декларація про Європейський простір вищої освіти (2010 р.), положення Льовенсько-Лувенського комюніке, Празька декларація «Європейські університети – очікуючи із впевненістю» (2009), установчий документ «Вища освіта у глобалізованому суспільстві», «Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти» (2005) тощо;

– *дисертації, монографії та інші наукові праці з теми дослідження, аналітичні і статистичні матеріали, довідково-енциклопедичні видання;*

– *навчальні плани та програми (курикулуми) з підготовки магістрів сфери туризму в університетах України та Туреччини;*

– *матеріали вітчизняних і зарубіжних науково-педагогічних періодичних видань:* «İşletme Araştırmaları Dergisi», «British journal1 of Education Technology», «Higher Education Studies», «Journal of Travel Research», «Latin American Journal of Content and Language Integrated Learning», «European Journal of Contemporary

Education», «International Journal of Environmental and Science Education», «International Journal of Hospitality Management», «English Language Teaching», «Journal of Career and Technical Education», «Journal of Career and Technical Education» та ін.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (довідка № 1292-33/03 від 30.12.2020 р.), Міжрегіональної академії управління персоналом (довідка № 07 від 05.01.2021 р.), Національного авіаційного університету (довідка № 15/0029 від 11.01.2021 р.), Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (довідка № 1/71 від 27.01.2021 р.), Житомирського державного університету імені Івана Франка (довідка № 1/237 від 05.02.2021 р.).

Особистий внесок. В опублікованих із співавторами працях авторці належать: ідея загальної концепції, основних положень, структура і зміст; концепція загальної структури і змісту; ідея загальної концепції, структури і змісту розділів та підрозділів; структура та зміст тем публікацій; практичні авторські розробки, метою яких є формування професійної іншомовної комунікативної компетентності [74; 80; 87; 89; 92; 97; 102; 955; 985; 999; 1000; 1001].

Апробація результатів дисертаційного дослідження здійснювалася на науково-практичних конференціях різного рівня, круглих столах, зокрема: *міжнародних* – III міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми вищої професійної освіти» (Київ, 2015); «Формування сучасної особистості: вплив освітніх, філософсько-культурних та економічних процесів» (Словацька Республіка, 2016); XIII Miedzynarodowa naukowo-praktyczna konferencja «Perspektywiczne opracowania są nauką i technikami – 2017» (Польща, 2017); I международная научно-методическая заочная конференция «Современные подходы к организации дополнительного образования молодежи и взрослых: проблемы и перспективы развития» (Беларусь, 2017); V Міжнародна конференція з актуальних питань методики викладання іноземних мов, філології, культурології, педагогіки вищої школи «Подолання мовних та комунікативних бар'єрів: освіта, наука, культура» (Київ, 2017); «Проектний підхід та інновації в освіті у контексті інтеграції до європейського освітнього простору» (Польща, 2018); XIV Міжнародна науково-технічна конференція «AVIA-2019» (Київ, 2019); VI міжнародна науково-практична

Інтернет-конференція «Сучасний рух науки» (Дніпро, 2019); V міжнародна науково-практична конференція «Інтелектуальна та емоційна складові навчання іноземних мов: новітні тенденції і виклики для вищої школи» (Київ, 2019); XV Międzynarodowa naukowo-praktyczna konferencja «Naukowa przestrzeń Europy – 2019» (Польща, 2019); VII Міжнародна науково-практична конференція «Подолання мовних та комунікативних бар'єрів: освіта, наука, культура» (Київ, 2019), V Міжнародна конференція «Діалог культур у Європейському освітньому просторі» (Київ, 2020); «Дослідження різних напрямів розвитку психології та педагогіки» (Одеса, 2020); The 3rd International Scientific And Practical Conference — Priority Directions Of Science And Technology Development» (Київ, 2020); The 4th International scientific and practical conference «The world of science and innovation» (Великобританія, Лондон, 2020); Міжнародна наукова конференції «Сучасні міжнародні відносини: актуальні проблеми теорії і практики» (Київ, 2020); VI міжнародна науково-практична конференція «Сучасні тенденції іншомовної професійної підготовки майбутніх фахівців немовних спеціальностей в полікультурному просторі» (Київ, 2020);

– *всеукраїнських* – щорічна науково-практична конференція «Інтелектуальна та емоційна складові навчання іноземних мов: новітні тенденції і завдання для вищої школи» (Київ, 2015); «Інтелектуальна та емоційна складові навчання іноземних мов: новітні тенденції і завдання для вищої школи» (Київ, 2016); III Всеукраїнська науково-практична Інтернет-конференція «Дослідження та впровадження в початковий процес сучасних моделей викладання іноземної мови за фахом» (Одеса, 2017); III-тя щорічна міжнародна науково-практична конференція «Інтелектуальна та емоційна складові навчання іноземних мов: новітні тенденції і завдання для вищої школи» (Київ, 2017); 14-а всеукраїнська практично-пізнавальна конференція «Наукова думка сучасності і майбутнього» (Дніпро, 2017); V Всеукраїнська науково-практична конференція молодих учених «Наукова молодь-2017» (Київ, 2017); III Всеукраїнська науково-практична Інтернет-конференція студентів, аспірантів і молодих учених «Маріупольський молодіжний науковий форум: традиційні й новітні аспекти дослідження і викладання іноземних мов і літератури» (Маріуполь, 2019);

круглих столів: II-й Всеукраїнській круглий стіл з міжнародною участю «Роль іноземних мов у соціокультурному становленні особистості» (Київ, 2018); III Всеукраїнській круглий стіл «Роль іноземних мов у соціокультурному становленні особистості» (Київ, 2020).

Публікації. За матеріалами дисертації опубліковано 81 наукову працю (з них 66 одноосібних), зокрема: 1 колективна закордонна монографія, 2 навчальних посібники, 2 навчально-методичних практикуми, 1 методичні рекомендації, а також 77 публікацій, в тому числі 24 статті – у фахових наукових виданнях України і 9 статей – у закордонних та вітчизняних виданнях, серед яких 15 статей – у міжнародній наукометричній базі *Copernicus*; 2 статті – тематичні публікації, включені до наукометричної бази *Web of Science*; 2 статті – тематичні публікації, включені до наукометричної бази *Scopus*; 38 тез доповідей – у матеріалах круглого столу, молодіжного наукового форуму, інтернет-конференцій, всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференцій.

Дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук «Формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців з міжнародних відносин у процесі вивчення фахових дисциплін» захищено 22 травня 2014 року. Матеріали кандидатської дисертації в тексті докторської дисертації не використані.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел (1015 найменувань, з яких україномовних – 683, англомовних – 332), містить 21 таблицю, 21 рисунок, 26 додатків. Загальний обсяг дисертаційної роботи — 655 сторінок, основний зміст викладено на 404 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ КРОС-КУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

1.1 Пріоритетні напрями культурно-освітньої інтеграції України до Європейського Союзу

На сьогодні для України, враховуючи швидку зміну ситуації у світі та появу нових регіональних та глобальних гравців, а також виокремлення нових пріоритетів зовнішньополітичного курсу Турецької Республіки, важливою є активізація відносин з Туреччиною з метою:

- збереження та наповнення новим змістом стратегічних відносин, відновлення ролі пріоритетного партнера на пострадянському просторі;
- співпраці для використання досвіду та підтримки щодо вступу до європейських та євроатлантичних структур;
- забезпечення можливості диверсифікації енергоносіїв, активної ролі України у формуванні нової системи транспортних комунікацій;
- створення сприятливих умов для надходження в Україну значних інвестицій за вигідними умовами та українських інвестицій у Туреччину, відкриття ринку збуту для багатьох видів українських товарів, військово-технічної, сільськогосподарської продукції;
- створення нової системи безпеки в Чорноморсько-Каспійсько-Близькосхідному просторі, співпраця в урегулюванні регіональних конфліктів.

Процеси глобалізації та інтеграції, демократичні перетворення в соціально-політичному та економічному житті детермінують масштабні зміни в сучасному культурно-освітньому просторі українського суспільства. Розвиток вищої освіти України визначається у загальному контексті європейської інтеграції з орієнтацією на фундаментальні цінності української та світової культури.

Процес об'єднання Європи відбувається на основі Болонської декларації і супроводжується створенням спільного освітнього і наукового простору та розробкою єдиних критеріїв і стандартів у цій сфері. Болонський процес спрямований

на формування єдиного відкритого європейського простору у сфері освіти; впровадження кредитних технологій на базі європейської системи трансферу кредитів; стимулювання мобільності і створення умов для вільного пересування студентів, викладачів, науковців у межах європейського регіону; спрощення процедури визначення кваліфікацій, що сприятиме працевлаштуванню випускників і студентів на європейському ринку праці [231].

М. Елброу доводить, що суспільства потрібно розглядати лише як систему в оточенні інших систем і, таким чином, як субсистему світової спільноти [157]. Як відзначають Е. Гідденс, М. Кастельс, Ф. Феррароті, І. Валлерстайн, глобалізація передбачає цілком нове ставлення до простору і часу [157].

Крім того, можна сказати, що переважною більшістю вчених цей процес повсюдних суцільних загальносуспільних перетворень трактується як позитивний. Утім в кожній сфері життя суспільства глобалізація активізує цілий комплекс проблем:

– у виробничо-економічному вимірі – лібералізація ринку і символізація фінансової сфери, а також необхідність захисту стратегічно важливих галузей від економічної неефективності;

– у соціальній сфері – динаміка багатства і бідності, проблема нерівності, безробіття, неконтрольована міграція, демографічні, а також викликані техногенною діяльністю екологічні проблеми;

– у політичному вимірі – деєтатизація (тобто проблема прозорості державних кордонів), протистояння глобалізму і антиглобалізму, феномен міжнародного тероризму;

– у культурному вимірі – проблеми культурної, релігійної та національної ідентичності, расизму, упередженості та культурного конфлікту, уніфікації й таких її наслідків, як *масовізація та соціокультурна шаблонізація* [231; 309; 449].

На нашу думку, шляхи розв'язання наявних та потенціальних проблем сучасності виробляються самими процесами глобалізації, адже для вирішення глобальних питань потрібна глобальна співпраця, яка потребує тієї ж глобальної інтеграції, ідентифікації та солідарності. Отож, необхідністю є вироблення механізмів,

направлених на вирішення окреслених проблем задля об'єднання індивідів, соціальних груп, спільнот навколо спільних інтересів та їх інтеграції в єдиному глобальному просторі на основі системи загальнолюдських цінностей та планетарної етики, залишивши позаду упередження, ворожнечу, дискримінацію та націоналізм [449].

Прагнення до глобалізації у всіх сферах життєдіяльності людини –відмітна риса сучасної культурної ситуації. Це прагнення діє у всіх сферах життя: від нав'язування єдиних стандартів та виникнення транснаціональних корпорацій у сфері промислового виробництва до впровадження єдиних норм та цінностей моралі і єдиної моделі державного устрою. У цьому відношенні світовий простір стає однаковим та уніфікованим. Без уніфікації і стандартизації, тобто без вироблення законодавчо закріплених єдиних норм і стандартів, говорити про глобалізацію не має сенсу [449].

Тому глобалізація ґрунтується саме на зазначених процесах. *Уніфікація* являє собою впровадження і використання комплексу процедур, рішень і норм, покликаних створити єдину "систему координат", єдиний взаємозалежний однорідний простір у тій сфері, де вона здійснюється. *Стандартизація* – це процес запровадження єдиної сітки загальнообов'язкових стандартів. Таким чином, процеси стандартизації та уніфікації тісно пов'язані між собою і доповнюють один одного [125; 188].

Сучасний світ став таким, який він є, багато в чому завдяки розвитку та інтенсифікації засобів комунікації та інформаційних технологій, тому особливу увагу при аналізі сучасних глобалізаційних процесів ми звернемо на проблему комунікації і проблеми, пов'язані з комп'ютеризацією та Інтернетом, який також, по суті, виконує роль засобу масової комунікації. Глобальні зміни, що носять часом катастрофічний характер, багато в чому стимулюються саме розвитком комунікаційних можливостей та освоєнням віртуального простору.

Протягом останніх п'ятнадцяти років процес стрімкої глобалізації значною мірою трансформує національну систему вищої освіти. Саме тому, досить важливим є з'ясування тенденції стрімкого розвитку вищої освіти врахувавши умови

глобалізації культури, а також виокремити її наслідки, спробувати розмежувати твердження глобалізації й інтеграції стосовно освітянського простору.

I. Бурачек вважає, що неперервним процесом функціонування системи вищої освіти є її постійне ускладнення відносно глобалізованого та високо-інформаційного суспільства, що зазвичай беруть ототожнювати з поняттями, такими як: інтернаціоналізація та глобалізація. Розглядаючи дану проблему, освітня інтернаціоналізація створює вільним процес обміну викладачами та студентами з різних країн світу, а також створює єдині спеціальні навчальні програм. Глобалізаційний аспект знайшов своє відображення в індивідуалізації навчальних планів щодо певного типу фахівців з врахуванням вимог глобальних ринків праці. На сьогодні дані процеси прямо стосуються функціонування та розвитку університетів, так як це робить досить актуальним завдання постійного поширення нашої національної культури, змушує стандартизувати навчання і, як не дивно, значно звужує можливості бюджетів країни, що знаходиться в прямій залежності від лівової частини фінансування вищої освіти [303].

На заклади вищої освіти покладено основне завдання – адаптація до вимог глобалізаційної епохи. Варто підкреслити, що сучасний конкурентоспроможний університет повинен постійно враховувати сучасні зміни суспільства стосовно культурного та наукового технічного розвитку, задля того, щоб мати можливість знайти себе в реаліях сьогодення [125; 157].

Якщо спробувати узагальнити головні погляди науковців, то стає зрозумілим, що процес інтернаціоналізації в галузі вищої освіти призводить до посилення інтеграції закладів вищої освіти та освітніх систем, а глобалізаційні процеси – посилюють їх конкуренцію. На сьогодні університети є основним соціальним інститутом сучасного суспільства [468].

Глобалізаційна культура системи вищої освіти в нашій державі в першу чергу пов'язана з процесом інноваційної освіченості суспільства. Виникає певна складність, що обумовлюється тривалим включенням до Українського простору тоталітарної системи. Як наслідок, її економіка, а також соціальна та культурна сфери не мали змоги вільно та самостійно розвиватися [157].

За період незалежності розвиток культури суспільства в більшій мірі був спричинений руйнуванням старих норм, традицій, звичаїв. Якщо спрогнозувати реакцію вищої освіти на процес стрімкої глобалізації, то її основним завданням буде спрямування зусиль на зміцнення, збереження та подальший розвиток усіх навчальних закладів, посилення їх конкурентоспроможності з врахуванням сучасного економічного стану, кваліфікаційних характеристик та збереження національних особливостей.

Проте, існують певні освітні нерівності, що значно впливають на глобалізацію. Основними нерівностями є: нерівномірність доступу до знань; обмежений доступ до сучасних інформаційних технологій; відсутність належного мовного спілкування з провідними партнерами [231].

У межах нашого дослідження, при просуванні глобалізації ми враховували турецьку модель світоустрою, експансію євроатлантичних культурних цінностей, що прийнятті саме для їх вищої школи, основною перевагою якої є притаманне *критичне мислення*. Воно сприяє формуванню творчого підходу до будь-якої людської діяльності, а сама творчість важіль, який спонукає до розвитку демократичних основ спілкування між людьми. Саме тому, американська культура та її раціональність і гедоністичне ставлення до життя, що активно насаджується з допомогою засобів телекомунікації, в наш час дістала досить широке поширення у світі [188].

В. Зайцева, говорячи про сучасний етап розвитку світового господарства, зазначає, що він характеризується домінуванням сфери послуг як у структурі національного виробництва більшості країн світу, так і в системі міжнародних економічних відносин. Це свідчить, з одного боку, про формування економіки нового типу, а з іншого, більш глобального – про перехід до наступного ступеня розвитку світового співтовариства – постіндустріального типу суспільства, що відзначається провідними позиціями сфери послуг та інформаційних технологій у системі створення валового національного продукту, зовнішньої торгівлі окремої країни та відповідно міжнародної торгівлі в цілому [231].

Таким чином, розвиток ринку міжнародних послуг є одним із проявів глобалізації. Він охоплює значний сектор світової економіки. Під впливом

розгортання процесів інтеграції та глобалізації, що відбуваються в сучасному світовому господарстві, ця тенденція стала характерною для більшості країн світу. Як показує практика, *сфера послуг є однією з найважливіших складових світової економіки.*

Прийняття відповідальних політичних рішень щодо стратегічного курсу на інтеграцію до Європейського Союзу викликало до життя динамічний переговорний процес між головними інститутами ЄС та Україною. В основу цього процесу було покладено основні законодавчі та нормативно-правові документи ЄС, що ґрунтуються на нормах європейського та міжнародного права, відповідно до яких Україна повинна була, враховуючи необхідність реалізації однієї з головних вимог до країн, що бажають вступити в ЄС – гармонізації законодавства, тобто приведення його у відповідність до норм європейського права, – визнати й закріпити у відповідних нормативно-правових документах власні євроінтеграційні прагнення. Враховуючи історично обумовлену суспільно-політичну і економічну ситуацію в Україні, в двосторонньому порядку було визнано пріоритетним напрям розвитку відносин між Україною та ЄС на засадах стратегічного партнерства [309].

11 грудня 1999 року Європейська рада, беручи до уваги Договір про Європейський Союз та враховуючи те, що Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими співтовариствами та їх державами-членами набула чинності 1 березня 1998 року, прийняла спільну стратегію щодо України, якою визначено Стратегічне партнерство між Європейським Союзом та Україною, що ґрунтується на спільних цінностях та інтересах, є невід’ємним фактором зміцнення миру, стабільності та процвітання в Європі [188; 309].

Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу визначає:

– основні напрями співробітництва України з Європейським Союзом – організацією, яка в процесі свого розвитку досягла високого рівня політичної інтеграції, уніфікації права, економічного співробітництва, соціального забезпечення та культурного розвитку;

– основні пріоритети діяльності органів виконавчої влади на період до 2007 року, протягом якого мають бути створені передумови, необхідні для набуття Україною повноправного членства в Європейському Союзі [309; 353].

Стратегією інтеграції України до Європейського Союзу визначено основні напрями інтеграційного процесу:

– адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу, забезпечення прав людини, що полягає у зближенні із сучасною європейською системою права, що забезпечить розвиток політичної, підприємницької, соціальної, культурної активності громадян України, економічний розвиток держави у рамках Європейського Союзу і сприятиме поступовому зростанню добробуту громадян, приведенню його до рівня [96; 468].

– економічна інтеграція та розвиток торговельних відносин між Україною та Європейського Союзу, що полягає у лібералізації і синхронізованому відкритті ринків Європейського Союзу та України, взаємному збалансуванні торгівлі, запровадженні спільного правового поля і єдиних стандартів у сфері конкуренції та державної підтримки виробників;

– інтеграція України до Європейського Союзу у контексті загальноєвропейської безпеки, що ґрунтується на тому, що розвиток і зміцнення Європейського Союзу поглиблюють загальноєвропейську безпеку в усіх її вимірах;

– політична консолідація та зміцнення демократії передбачає неухильне поглиблення політичного діалогу і поліпшення загальної атмосфери відносин між Україною та Європейським Союзом і спрямована на гарантування політичної стабільності як в Україні, так і на всьому європейському континенті, забезпечення мирного розвитку та плідного співробітництва всіх європейських націй, зміцнення демократичних засад в українському суспільстві [125; 231].

Культурно-освітня і науково-технічна інтеграція зумовлена потенційною можливістю досягти вагомих успіхів у інтеграційному процесі саме на цих напрямках. Вони охоплюють галузі середньої і вищої освіти, перепідготовку кадрів, науку, культуру, мистецтво, технічну і технологічну сфери.

Інтеграційний процес на відповідних напрямках полягає у впровадженні європейських норм і стандартів у освіті, науці і техніці, поширенні власних культурних і науково-технічних здобутків у Європейському Союзі. У кінцевому результаті такі кроки спрацюватимуть на підвищення в Україні європейської культурної ідентичності та інтеграцію до загальноєвропейського інтелектуально-освітнього та науково-технічного середовища (додаток А).

Здійснення зазначеного завдання передбачає взаємне зняття будь-яких принципових, на відміну від технічних, обмежень на контакти і обміни, на поширення інформації.

Особливо важливим є здійснення спільних наукових, культурних, освітніх та інших проектів, залучення українських вчених та фахівців до загальноєвропейських програм наукових досліджень [188].

Адаптація законодавства до норм Європейського Союзу є однією з найважливіших складових політики європейського вибору України та будь-якої іншої держави, яка йде шляхом європейської інтеграції. Цей процес формує основу усіх трьох опор Європейського Союзу, а саме: Європейські співтовариства, спільна зовнішня політика та політика безпеки, спільна внутрішня політика, загальна зовнішня політика і політика безпеки [241].

Прийнявши Угоду про партнерство і співробітництво, Україна взяла на себе зобов'язання адаптувати законодавство у 16 пріоритетних секторах.

З метою виконання взятих на себе зобов'язань Україна прийняла цілий ряд нормативно-правових документів, зокрема Закон “Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу”, на виконання якого Кабінет Міністрів ухвалює щорічні плани заходів, національні програми з європейської інтеграції, План дій Україна – Європейський Союз, укази Президента України “Про забезпечення виконання Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та Європейськими Співтовариствами (Європейським Союзом) і вдосконалення механізму співробітництва з Європейськими Співтовариствами (Європейським Союзом)”, “Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу”, “Про заходи щодо вдосконалення нормотворчої

діяльності органів виконавчої влади”, “Про Програму інтеграції України до Європейського Союзу”, Постанова Кабінету Міністрів України “Про Концепцію адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу” [125; 241].

Концепція адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу визначає, що сам процес адаптації передбачає зближення та поступове приведення законодавства України у відповідність із законодавством Європейського Союзу [241].

Метою Загальнодержавної програми є створення передумов до підготовки законодавчого поля для входження України в Європейський Союз. Головними завданнями Загальнодержавної програми Концепція визначає:

- забезпечення відповідності законодавства України зобов'язанням, що випливають з Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами, інших міжнародних договорів, що стосуються співробітництва України з Європейським Союзом;
- розвиток законодавства України у напрямі його наближення до законодавства Європейського Союзу та забезпечення високого рівня підготовки в Україні проектів законів та інших нормативно-правових актів;
- створення правової бази для інтеграції України до Європейського Союзу;
- створення на законодавчому рівні загальнодержавного механізму адаптації законодавства, який визначав би цілі та сфери, етапи адаптації законодавства, складовими елементами якого повинно бути фінансове, інформаційне, наукове та кадрове забезпечення;
- забезпечення системності та узгодженості в роботі органів державної влади під час здійснення заходів з адаптації законодавства;
- вдосконалення порядку планування нормотворчої роботи на основі довгострокової програми розвитку законодавства України з метою його наближення до законодавства Європейського Союзу;
- вироблення єдиних, обов'язкових для всіх суб'єктів права законодавчої ініціативи правил підготовки проектів нормативно-правових актів у процесі адаптації законодавства;

- вдосконалення інформаційного забезпечення роботи з адаптації законодавства;
- вдосконалення кадрового забезпечення в органах державної влади, підготовка спеціалістів, які відповідали б особливим кваліфікаційним вимогам, що ставляться до учасників процесу адаптації законодавства;
- підвищення рівня володіння офіційними мовами держав-членів Європейського Союзу державних службовців;
- вдосконалення порядку підготовки щорічних пропозицій щодо обсягів фінансування заходів з адаптації законодавства в рамках Державного бюджету України [125; 157; 231].

Концепція передбачає формування Загальнодержавної програми на основі правової та євроінтеграційної політики України в цілому і спрямовується на забезпечення раціонального використання наукового потенціалу, матеріальних і фінансових ресурсів для створення сучасної правової системи з метою вирішення комплексу поточних і перспективних завдань розвитку України як незалежної демократичної держави з ринковою економікою. Загальнодержавна програма має забезпечити системність, комплексність і узгодженість розвитку процесу адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу [308; 309].

Світові тенденції у сфері міжнародного туризму дозволяють віднести туристичний бізнес до найперспективніших галузей економіки, але сфера туризму у світі розвивається нерівномірно й має регіональні особливості. Розвинута туристична інфраструктура сприяє покращенню привабливості країни та її конкурентоспроможності у світі, прискорює процеси її інтеграції у світову економіку, забезпечує перехід від аграрної та індустріальної економіки до розвитку економіки на основі сфери послуг (додаток Б).

У розвитку туризму, який є одним з найдинамічніших секторів світової економіки, велике значення належить його державному регулюванню, спрямованому на досягнення збалансованості інтересів усіх учасників туристичного ринку (додаток Б).

Вивчаючи сутність регулювання сферою туризму на макрорівні, варто відмітити, що, з одного боку, наявність потужного туристично-рекреаційного потенціалу є важливою, але не достатньою умовою для перетворення туризму на

процвітаючу галузь економіки. З іншого боку, при всьому різноманітті фірм, підприємств, установ, організацій, що діють у туризмі, у даному секторі економіки існують певні обмеження, далі яких процес децентралізації та деконцентрації не відбувається. Тому, будь-які потенційні можливості розвитку туризму будуть реалізовані повною мірою тільки у результаті сполучення ринкових механізмів господарювання з його державним регулюванням у вигляді необхідних юридичних, політичних, економічних, соціальних та інших гарантій [339; 340].

Таким чином, регулювання сфери туризму на макрорівні є процесом, необхідним для успішного розвитку туристичної діяльності в будь-якій країні світу. Одним із підходів державного регулювання є встановлення *нормативно-правової бази у сфері туризму* [348]. Основними законодавчими актами, що регулюють питання європейської політики у сфері туризму, є:

- резолюція конференції «Майбутнє європейського туризму», прийнята у травні 2002 р. У Брюсселі;
- Лісабонська стратегія у сфері розвитку туризму і збільшення зайнятості (лютий 2005 р.);
- прикінцеві положення Конференції зі сталого розвитку європейського туризму та оновлення туристської політики (квітень 2005 р., Брюссель);
- доповідь Групи сталого розвитку туризму (2006 р., Брюссель);
- прикінцеві положення Конференції міністрів туризму, що проводилася у Потсдамі у травні 2007 р.;
- повістка з питань сталого розвитку та конкурентоспроможності європейського туризму, прийнята Європейською комісією у жовтні 2007 р. на Європейському туристичному форумі у Алгарве, Португалія [297, с. 34-67; 298, с. 41].

Відбувається гармонізація законодавства України в галузі туризму з директивами та іншими актами Європейського союзу. З урахуванням євроінтеграційних завдань видано Указ Президента України від 11 березня 2003 р. № 207 "Про деякі заходи щодо розвитку туристичної та курортно-рекреаційної сфер України" та прийнято розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 червня 2003 р. № 390-р "Про затвердження заходів щодо розвитку іноземного та внутрішнього

туризму". Це відповідає світовому досвіду та надає додаткового імпульсу розвитку потужного туристичного та курортно-рекреаційного потенціалу України, збільшенню обсягів надання туристичних послуг. Рішенням Верховної Ради України з 1 січня 2004 р. скасовано готельний збір, що підвищить конкурентоспроможність готельних послуг [223; 297; 355].

З метою розвитку ринку послуг, дотримання рівних прав і свобод громадян прийнято постанову Кабінету Міністрів України від 17 серпня 2002 року № 1136 "Про забезпечення дотримання законодавства під час надання послуг іноземцям та особам без громадянства" щодо встановлення рівних цін і тарифів на послуги, що надаються як українцям, так і іноземцям і особам без громадянства [223].

Стратегія регуляторної діяльності Державної служби туризму і курортів визначена Указом Президента України від 20.04.2005 р. № 680 "Про Міністерство культури і туризму України" та постановами Кабінету Міністрів України від 12.07.2005 р. № 564 «Про утворення Державної служби туризму і курортів» та від 13.01.2006 р. № 132 «Про затвердження Положення про Державну службу туризму і курортів», а також Законами України "Про ліцензування певних видів господарської діяльності" (1775-III від 01.06.2000 р.), "Про туризм" (в редакції Закону від 18.11.2003 р. № 1282-IV) [223; 370; 371].

З метою забезпечення рівності прав і законних інтересів суб'єктів господарювання в галузі туризму Законом України від 01.06.2000 р. № 1775-III встановлено, що туроператорська та турагентська діяльність підлягає ліцензуванню. З огляду на те, що ліцензія на туристичну діяльність має заявочний характер, будь-який суб'єкт господарювання може здійснювати діяльність, пов'язану з наданням туристичних послуг, при дотриманні відповідних Ліцензійних умов.

На виконання розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 червня 2003 р. № 390-р "Про затвердження заходів щодо розвитку іноземного і внутрішнього туризму" туристичним відомством України проведено науково-дослідну роботу по вивченню та аналізу існуючого досвіду щодо систем класифікації та розпочато роботу по розробці нормативно-правової бази для запровадження Державної системи класифікації засобів розміщення [223; 339; 340; 341].

Для удосконалення законодавчої та нормативно-правової бази сфери туризму, розробки відповідних стандартів, систем класифікації та сертифікації готелів та інших закладів розміщення в Україні вивчається відповідний міжнародний досвід, а також існуюча законодавча база ряду країн Європейського Союзу. Для покращення умов інвестиційної діяльності у сфері туризму внесено зміни до Закону України “Про концесії” щодо концесій на будівництво та експлуатацію об’єктів інфраструктури туризму та курортів. З метою адаптації законодавства України в галузі туризму до законодавства Європейського Союзу здійснюються офіційні переклади відповідних нормативно-правових актів [223; 309; 353].

Розбудовується договірно-правова база двостороннього співробітництва з країнами Європейського Союзу. На теперішній час укладено 12 міжнародних угод про співробітництво в галузі туризму з державами-членами ЄС, зокрема, з Австрією (2004 р.), Болгарією (1996 р.), Грецією (1996 р.), Естонією (1994 р.), Латвією (2000 р.), Литвою (2004 р.), Польщею (2005 р.), Португалією (2006 р.), Словаччиною (2001 р.), Угорщиною (2001 р.), Фінляндією (2000 р.) та Чехією (2006 р.) [223].

Туристичне співробітництво України з країнами Європейського Союзу здійснюється в рамках українсько-австрійської, українсько-болгарської, українсько-італійської, українсько-латвійської, українсько-литовської, українсько-німецької, українсько-польської, українсько-словацької, українсько-словенської, українсько-угорської, українсько-чеської Робочих груп по туризму.

З метою посилення значення туризму як пріоритетної галузі економіки держави внесено пропозиції в частині туризму до проекту Спільної доповіді з оцінки стану виконання Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС [309].

Розроблено заходи щодо державної підтримки розвитку молодіжного та дитячого туризму, затверджені розпорядженням Кабінетом Міністрів України від 12.05.2004 р. № 298-р. "Концепція державної політики України щодо розвитку молодіжного туризму" розроблялася туристичним відомством України спільно з Науковим центром розвитку туризму та передбачає реалізацію комплексу завдань з пріоритетних напрямів стимулювання розвитку усіх видів молодіжного туризму, які сприятимуть розв'язанню соціально-економічних і культурних проблем, активізації

діяльності туристичних підприємств різних форм власності інвестиційних процесів. Створення системи підготовки та підвищення кваліфікації туристичних кадрів України відбуватиметься з урахуванням можливостей навчання і стажування у спеціалізованих навчальних закладах держав-членів Європейського Союзу [308; 309].

Так, у зв'язку з пропозиціями по розвитку українсько-німецьких зв'язків у сфері підготовки та підвищення кваліфікації спеціалістів туристичного та готельного профілю німецької компанії “Іннова Приват-Академі” колишньою Державною туристичною адміністрацією рекомендовано Інститут туризму Федерації профспілок України для встановлення безпосередніх зв'язків і розробки спільних програм в сфері туристичного та готельного бізнесу, конкретних проектів з теоретичної та практичної підготовки кадрів готельного господарства у відповідності до міжнародних стандартів, у тому числі шляхом створення спільного підприємства.

На базі Навчально-науково-виробничого комплексу “Туризм, готельне господарство, економіка і право” реалізовано спільний українсько-німецький проект “Модернізація професій готельної та ресторанної справи”, в рамках якого, зокрема, створено модульний центр і учбовий готель. На виконання Протоколу офіційної зустрічі по співробітництву в галузі туризму між колишньою Державною туристичною адміністрацією України та Державним туристичним навчальним комплексом м. Кремс (Австрія), підписаного 21 січня 2003 р., здійснюється взаємний обмін студентами та фахівцями туристичної галузі, у тому числі з Інститутом економіки та права “Крок”, Київським університетом туризму, економіки і права, Інституту туризму Федерації профспілок України [339; 340; 341].

В м. Одеса реалізовано спільний проект, запропонований Федеральним міністерством освіти, науки та культури Австрії, організацією “KulturKontakt” і туристичною школою м. Бад-Леонфельд. Мета проекту – трансфер ноу-хау в сфері підготовки туристичних фахівців [157].

В контексті нашого дослідження важливим є вивчення умов співробітництва між Україною і Туреччиною в сфері туризму в умовах глобалізації. З'ясовано, що Турецька Республіка на сьогоднішній день є одним з найважливіших партнерів України в галузі туризму. Наша держава, в свою чергу, є для Туреччини одним із

головних та перспективних туристичних ринків. Досягнення поставлених цілей у сфері туризму планується за допомогою розробки й реалізації наступних стратегій (табл. 1.1) [125; 157; 231].

Таблиця 1.1

Стратегія розвитку туризму Туреччини до 2023 р.

<i>Стратегія</i>	<i>Завдання</i>
<i>Інвестиційна</i>	Залучення інвестицій у туризм шляхом розробки схем стимулювання підприємницької діяльності.
<i>Внутрішня</i>	Підтримка державою внутрішнього туризму, забезпечення альтернативними туристичними продуктами на основі прийнятої якості й доступної ціни для різних груп у суспільстві.
<i>Маркетингова</i>	Створення брэнда на національному, регіональному й місцевому рівнях, проведення маркетингових аналізів, як середовища розвитку туризму, так і окремих турпродуктів; здійснення рекламних заходів щодо певних турпродуктів.
<i>Дослідження й розробки</i>	Постійні дослідження турпродукту як державою, так і приватним сектором, із забезпеченням повного доступу до інформації.
<i>Розвиток інфраструктури</i>	Зміцнення транспортних зв'язків, усунення проблем розвитку інфраструктури для густонаселених туристичних центрів і центрів, що швидко розвиваються (наприклад, проект розвитку туристичної інфраструктури Середземного й Егейського морів, який буде здійснюватися шляхом утворення союзів держав, місцевих органів влади й приватного сектору).
<i>Освітня</i>	Підготовка кваліфікованих кадрів у сфері туризму, створення й упровадження спеціальних освітніх програм, що одержують підкріплення з боку держави.
<i>Високоякісне обслуговування</i>	Впровадження системи сертифікації професійних кваліфікацій для підвищення якості послуг, вживання твердих заходів при порушенні стандартів обслуговування.
<i>Диверсифікованість турпродуктів</i>	Розвиток альтернативних видів туризму (гольф-туризм, екотуризм).
<i>Розширення рамок сезону</i>	Впровадження нових послуг з оздоровлення (наприклад, таласотерапія); створення спортивних і рекреаційних зон, спортивних клубів; виділення гольф областей, із залученням інвестицій; створення розважальних центрів і парків; будівництво функціональних й архітектурно сучасних торгових центрів; створення сучасних гірськолижних трас.

Про це свідчить і динаміка співробітництва між Україною та Туреччиною у туристичній галузі, яке розвивається дуже активно.

Згідно з «Угодою між Урядом України і Урядом Турецької Республіки про співробітництво в сфері туризму», яка набула чинності 15.09.1994, Уряд України

і Уряд Турецької Республіки (далі "Сторони"), бажаючи встановити більш тісне співробітництво в галузі туризму, визнаючи важливість туризму не лише для розвитку економік обох країн, але й для ширшого розвитку взаємних дружніх відносин, беручи до уваги положення Заключного акта Наради з безпеки та співробітництва в Європі стосовно сприяння туризмові, підписаного в Хельсінкі 1 серпня 1975 року, погодилися про таке:

- сторони приділятимуть особливу увагу розвиткові та розширенню відносин між двома країнами в галузі туризму;
- сторони заохочуватимуть тісне співробітництво між організаціями та закладами, які діють в сфері туризму, з метою пошуку найліпших шляхів інтенсифікації туристичного обміну між двома країнами;
- з метою інтенсифікації вищезгаданого туристичного обміну між двома країнами сторони сприятимуть проведенню організованих турів, молодіжному туризму, а також групам, які беруть участь в культурних та спортивних заходах;
- сторони створюватимуть належні умови для кращого інформування їх громадян щодо туристичних можливостей в обох країнах;
- з цією метою Сторони сприятимуть обміну досвідом, публікаціями з питань туризму, дослідницькими матеріалами, статистичною та іншою базовою інформацією в сфері туризму та організації туристичних виставок на територіях обох держав;
- для реалізації цієї Угоди і для вивчення будь-яких інших проблем у сфері туризму, які становлять спільний інтерес, відповідні туристичні відомства сторін зустрічатимуться раз на два роки для консультацій та для укладення виконавчих протоколів [308; 309].

В рамках нашого дослідження вважаємо за доцільне зупинитися на розгляді стану та перспектив українсько-турецьких відносин.

На сучасному етапі розвитку міжнародних відносин Турецька Республіка набуває статусу вагомого регіонального гравця, розширює географію розповсюдження своїх інтересів і заявляє про наміри стати вагомим глобальним актором.

З 2010 р. відбувається поступове відновлення українсько-турецьких відносин. Налагоджується політичний діалог, що сприяє усвідомленню необхідності розробки нового формату розвитку як двостороннього так і регіонального співробітництва, що обумовлене пошуком нових ринків й необхідністю розширення зон впливу, як у географічному, так і у галузевому вимірах. Так, вперше за останнє десятиріччя серед пріоритетних зовнішньополітичних партнерів Туреччини була згадана Україна [468].

На третій щорічній Конференції дипломатичного корпусу Туреччини (3-8 січня 2011 р.) серед пріоритетних завдань держави у зовнішньополітичній сфері виокремлювалось завдання заснування з Україною (а також з Росією і Болгарією) Ради стратегічного партнерства, діяльність якої передбачає створення зони вільної торгівлі, скасування візового режиму, розвиток транспортних коридорів і підтримання безпеки в Чорноморському регіоні [188].

На даному етапі розширення стратегічного партнерства з Україною розглядається керівництвом Туреччини як важлива складова загальних зусиль зі зміцнення зони миру, стабільності та сталого соціально-економічного розвитку в Чорноморському регіоні (Додаток В).

Для України, враховуючи швидку зміну ситуації у світі та появу нових регіональних та глобальних гравців, а також виокремлення нових пріоритетів зовнішньополітичного курсу Туреччини важливою є активізація та розбудова нового формату відносин з Туреччиною. Цілі представлені у табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Стратегічні цілі співпраці України та Туреччини

Цілі	Зміст
З метою	розвитку існуючих відносин та переведення їх на рівень стратегічних, відродження ролі пріоритетного партнера у Чорноморському регіоні.
З метою	співпраці з метою використання досвіду та підтримки щодо вступу до європейських структур та співпраці з євроатлантичними структурами.
З метою	формування передумов співробітництва щодо диверсифікації джерел та шляхів постачання енергоносіїв, забезпечення активної ролі України у формуванні нової системи транспортних комунікацій на Євразійському просторі та транзиту енергоносіїв із Близького Сходу та Каспію до Європи.
З метою	створення сприятливих можливостей для надходження в Україну значних інвестицій за вигідними умовами та українських інвестицій в Туреччину, відкриття ринку збуту для багатьох видів товарів української промисловості, у т.ч. військово-технічної, сільськогосподарської та інших видів продукції.

Продовж.табл.1.2

<i>З метою</i>	формування нової системи безпеки в Чорноморсько-Каспійському-Близькосхідному ареалі, співпраця у врегулюванні регіональних конфліктів, чому може сприяти співпраця у рамках Кавказького пакту, ініційованого Туреччиною після Осетинського конфлікту.
<i>З метою</i>	співпраці щодо проникнення на ринки третіх країн, таких, наприклад, як Ірак, де Україна і Туреччина, наприклад, можуть співпрацювати у таких галузях: - будівництво і підрядні роботи (співпраця з українськими підприємствами могла б сприяти здешевленню майбутніх проектів і таким чином отриманню переваг під час проведення тендерів).
<i>З метою</i>	реконструкція старих цементних заводів; - довгострокова оренда підприємств для спільної експлуатації.
<i>З метою</i>	дослідження компенсаційних кредитних можливостей від Ексімбанку та інших міжнародних кредитних організацій з метою використання їх для експорту в Ірак або для ділової ініціативи.
<i>З метою</i>	створення спільної бази даних або обмін інформацією щодо відбудови Іраку та тендерів і компаній.
<i>З метою</i>	співробітництво у відновленні електростанцій, нафто- та газопроводів.
<i>З метою</i>	поставки з України товарів першої необхідності, труб для газо- та нафтопроводів, арматури та металоконструкцій, цементу.
<i>З метою</i>	використання української транспортної авіації.

Крім того, не виключається можливість передачі українського залізничного рухомого складу в оренду або у лізинг турецьким компаніям.

Співробітництво між Україною і Туреччиною відбувається як на двосторонньому рівні, так і в рамках регіональних організацій, ініціатив та програм ОЧЕС, BLACK SEA FOR (додаток В).

Співробітництво у сфері науки і технологій набуває важливого значення як в рамках двостороннього, так і регіонального співробітництва. Пріоритетними напрямками взаємодії у цій сфері є підготовка концептуальних документів, забезпечення діяльності спільних науково-дослідних структур, зокрема, Українсько-турецького комітету з питань науково-технічного співробітництва та Координаційного комітету з питань діяльності Міжнародної лабораторії високих технологій, здійснення обмінів та виконання спільних досліджень [468].

Стан договірно-правової бази України та Туреччини є досить розвиненою і складає 80 міжнародних документів. Договір про дружбу і співробітництво між Україною і Турецькою Республікою від 4 травня 1992 р. є базовим політичним документом, що визначає основні напрямки, форми та методи співробітництва між сторонами. Основи поглибленого партнерства між двома сусідніми державами

зкладено в Спільному плані дій між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки з розширеного співробітництва від 2 квітня 2004 р. Співробітництво на згаданих напрямках отримало подальший розвиток завдяки реалізації заходів, визначених у Спільному плані дій між Україною та Турецькою Республікою на 2006 рік від 1 березня 2006 р (табл.1.3).

Таблиця 1.3

Договірні-правова база України та Туреччини

<i>Тип правових документів Ключові українсько-турецькі документи</i>	<i>Зміст правових документів</i>
<p><i>Міжурядові договори Президента України В.А.Ющенко із Туреччиною (6-8 червня 2005 р.)</i></p> <p><i>Угода під час офіційного візиту Прем'єр-міністра України В. Ф. Януковича 17.01.2007 р.</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> – договори про торговельно-економічне співробітництво; – про уникнення подвійного оподаткування; – про сприяння та взаємний захист інвестицій; – про співробітництво в боротьбі зі злочинністю; – про міжнародні автомобільні перевезення; – про морське торговельне судноплавство; про культурне співробітництво [580; 535]. <ul style="list-style-type: none"> – про реадмісію осіб; – про співробітництво в галузі енергетики; – про співробітництво в галузі залізничного транспорту; – про співробітництво в галузі науки та технологій; – додатковий протокол про імплементацію Статті 1 Угоди між Урядом України і Урядом Турецької Республіки про співробітництво у боротьбі зі злочинністю; – меморандум про взаєморозуміння між Державним комітетом ядерного регулювання України та Державним агентством Турецької Республіки з питань атомної енергетики щодо технічного співробітництва та обміну інформацією в сфері ядерного регулювання [535; 536]. <p><i>Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про оборонно-промислове співробітництво та Протокол між Міністерством оборони України та Генеральним штабом Збройних Сил Турецької Республіки про співробітництво у сфері обміну інформацією в рамках операції «Чорноморська гармонія» [90, 93].</i></p>
<p><i>Проекти міжнародних договорів</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> – Угоди між Україною та Турецькою Республікою про співробітництво в галузі рибного господарства, – Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про співробітництво у правоохоронній діяльності, – Угоди між Кабінетом міністрів України та Урядом ТР про взаємне спрощення візового режиму, – Протоколу між Державною митною службою України та Митним Підсекретаріатом Турецької Республіки про порядок організації інформаційного обміну щодо товарів та транспортних засобів, які переміщуються між Україною та Турецькою Республікою, –

Продовж.табл.1.3

	<ul style="list-style-type: none"> – Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про організацію міжнародного прямого вантажного залізнично-поромного сполучення Україна – Турецька Республіка, – Угода про співробітництво між Міністерством праці та соціальної політики України та Міністерством праці та соціального захисту Турецької Республіки, – Угоди між Міністерством оборони України та Генеральним штабом Збройних Сил Турецької Республіки про надання Міністерству оборони України Радника з питань логістики.
--	---

Для успішного здійснення комунікації між представниками різних культур і народів важливо бути відкритим, толерантним до різноманіття думок і поглядів, володіти навиками міжкультурної компетентності та іншомовної комунікативної компетенції. Іншомовна комунікативна компетенція, це, зокрема, практичне володіння іноземною мовою, знання якої розширює кругозір, дозволяє пізнати культуру та звичаї іншого народу, спілкуватися з представниками іншого світогляду та ментальності, сприяє соціокультурній освіченості, розвитку комунікативної культури та дозволяє бути рівноправними партнерами міжкультурної комунікації. Але самого володіння іноземною мовою недостатньо для здійснення міжкультурної комунікації. Для цього потрібно володіти крос-культурною компетентністю [195; 585; 624].

На довершення варто зазначити, що професійна підготовка магістрів сфери туризму не повинна обмежуватись формуванням системи теоретичних знань і практичних навичок – її кінцевим орієнтиром і об'єктивним принципом підвищення ефективності туристської діяльності має бути вимога щодо формування професійної культури фахівців туризму й учасників громадських туристських союзів і об'єднань. Адже зростання масовості та доступності національних контактів і обмінів, розширення сфери офіційних і неформальних форм туристського спілкування об'єктивно викликають потребу в розвитку такої культури. Вона не лише є засобом ефективного управління туристичною діяльністю, але й гарантом мирного співіснування різних націй на землі: «підготовка спеціалістів у галузі туристської індустрії має стати частиною навчання молоді, а введення туризму до програм

навчання молоді є важливим елементом освіти та виховання, який сприяє постійному зміцненню миру» [157; 231].

Суттєвим аспектом у синергетичній взаємодії соціокультурних систем є *туристична комунікація*. Адже у багатоманітних контактах представників одного суспільства з представниками іншого відбувається взаємодія їхніх соціокультурних цінностей, способів життя, світоглядних орієнтацій та практичних інтенціональностей великих груп людей, що належать до різних соціальних організмів. Одним з основних каналів взаємодії різних суспільних систем та адміністративно-територіальних одиниць певної соціальної системи є комунікація [317].

Головною особливістю міжкультурної комунікації у туризмі є безпосередній контакт індивідів та їх груп на відміну, скажімо, від опосередкованого контакту їх через електронні засоби комунікації.

У процесі комунікації відбувається обмін соціальних смислів між людьми, передавання від одного соціального суб'єкта іншому своїх ціннісно-світоглядних уподобань і орієнтирів, взаєморозуміння, реінтерпретація життєвих цінностей та орієнтирів іншого через власний життєвий досвід. Дії індивідів, спрямовані і свідомо орієнтовані на смислове їх сприйняття іншими індивідами, називають комунікативними діями. В результаті комунікативної взаємодії людей встановлюється соціальна спільність, інтегрованість суспільства. Важливими функціями комунікації є спонування одними суб'єктами інших до діяльності через наказ, прохання, переконання, навіювання; передавання істинної або хибної інформації, встановлення та підтримування контакту, розраховане на сприйняття іншого суб'єкта, вираження власних ідей та переживань.

Німецький філософ-екзистенціаліст К. Ясперс поряд з несправжньою виділяє справжню, глибинну екзистенційну міжособистісну комунікацію, що заснована на діалозі та сутнісному взаєморозумінні між індивідами, на духовності такого спілкування [680].

Сфера туризму є такою сферою, в якій встановлюються відносини довіри, солідарності, взаєморозуміння між представниками різних етносів, культур, соціумів, які поступово поширюються на відносини між цими етносами, культурами,

соціумами в цілому. Комунікативні відносини, засновані на взаєморозумінні, діалозі, духовності, встановлюються як між туристами та туристичними фірмами і представниками місцевої культури та суспільства, так і всередині самих туристичних груп, які можуть бути як спеціально організованими, так і стихійно утвореними самими туристами. Комунікація в подорожі може бути цільовим способом запланованою або незапланованою. Можна відрізнити декілька видів комунікації у туризмі. Це може бути стихійна комунікація туристів у місцях курортного відпочинку, наприклад, на морському або гірському курорті [680; 681].

Іншою буде комунікація туристів, які відвідують історико-культурні пам'ятки, культурно-видовищні заходи, театри, концерти, олімпіади, інші спортивні змагання, карнавали. Зовсім іншим, більш глибоким і спеціалізованим, буде спілкування під час конгресів, наукових конференцій, семінарів, симпозіумів тощо. Особливою буде комунікація у паломницькому туризмі, під час тривалих відвідувань монастирів, шкіл медитації та духовного самовдосконалення. Багато туристів протягом року здійснюють кілька подорожей різних типів, що можуть послідовно охоплювати майже всі з перелічених вище видів комунікацій (додаток Д).

Рівень *міжкультурної, міжсоціумної комунікації в туризмі* визначається, окрім іншого, рівнем особистісного та цивілізаційного розвитку представників різних соціумів, які безпосередньо контактують між собою, а також створенням сприятливих умов для такої комунікації. У результаті проведеного дослідження можна зробити висновки про значну роль мережі туристської комунікації у розгортанні синергетичної взаємодії різних соціумів та їхніх культур у контексті глобалізаційних процесів, котрі відбуваються зараз на планеті. З цією метою розкриваються соціальні та соціально-глобальні функції туристської діяльності як такої. Важливою функцією туристської діяльності є розширення та зміцнення каналів комунікації між різними соціумами в умовах сучасних глобалізаційних процесів [680; 681].

Беручи до уваги той факт, що туризм створює передумови для узгодженої взаємодії соціумів з метою розв'язання важливих глобальних проблем. Ключовою у їх розв'язанні є ідея про можливість запобігти ряду соціальних, соціально-екологічних та глобально-екологічних криз та катастроф шляхом синергетичного узгодження

практично-мотиваційних інтенціональностей соціальних суб'єктів різних рівнів, включаючи й соціуми. Тому, *туристська діяльність* перебуває в одному з епіцентрів соціально-синергетичних процесів у глобальному масштабі, напрацьовуючи канали взаємодії різних суспільних організмів з метою адекватного реагування глобального співтовариства на різноманітні глобальні загрози [278].

Таким чином, туристська діяльність займає важливе місце у розв'язанні нагальних глобальних проблем. Важливою функцією туристської діяльності є розширення та зміцнення каналів комунікації між різними соціумами в умовах сучасних глобалізаційних процесів. Важливою особливістю глобальної синергії виявляється те, що індивідуальна, соціальна та глобальна свідомість стають невіддільною складовою соціально-самоорганізаційних процесів, які мають сприяти досягненню більш високого рівня соціального порядку [284].

Сучасні вимоги, які ставляться перед фахівцями туристичної галузі з боку роботодавців та споживачів туристичних послуг зумовлені конкуренцією на ринку праці. Саме тому професійна підготовка фахівця цієї галузі повинна бути націлена на забезпечення високого рівня їх теоретичної та практичної підготовки, готовності до здійснення професійної, а також комунікативної взаємодії зі споживачами туристичних послуг. Академік Н. Ничкало висловлює думку, що одним з найважливіших аспектів професійної туристичної освіти в Україні є обґрунтування та дослідження саме *культурологічних засад професійної освіти туристичного профілю* [405].

Оскільки сьогодні планета поділена на різні регіони туристи беруть активну участь у комунікації з представниками різних етнічних об'єднань, на території яких розташовані рекреаційні зони і туристичні об'єкти. Тому при аналізі структури культури соціальної групи та розвитку її динаміки необхідно враховувати постійне перебування на території корінних жителів значної кількості представників інших культур, в результаті чого має місце ефект туристичної крос-культурної міжрегіональної комунікації.

Цей ефект визначається зростанням інтенсивності контактів, взаємодії та комунікації представників різних соціальних груп і етносів, в результаті чого

активізується обмін цінностями між представниками соціумів, стає можливою координація дій у різних сферах суспільного життя [407].

У цьому контексті можна зазначити, що підвищення рівня професійної підготовки працівників туристичної сфери до комунікативної взаємодії з представниками різних соціумів залежить від якості їх підготовки до міжкультурного спілкування, а також рівня володіння іноземною мовою та знання відмінностей потреб різних категорій туристів.

У контексті формування досвіду продуктивної толерантної міжкультурної комунікативної взаємодії майбутніх фахівців Н. Якса наводить його складові, а саме: *соціокультурне оточення, виховання і практика, які реалізуються через освіту; ознайомлення із світовою культурою з одночасним залученням до загальнолюдських цінностей та стандартів існування; формування духовного потенціалу і нового мислення у контексті громадянських прав людини; сприйняття історії свого народу крізь призму історичного минулого своєї країни й людства, а себе – як носія національних цінностей і відповідального за майбутнє всього людства; формування розуміння цілісності сучасного світу, взаємозалежності всіх подій і процесів, необхідності об'єднання зусиль представників різних культур для вирішення глобальних проблем людства; визнання рівності та достоїнств усіх культур і права представників інших культур зберігати свою культурну самобутність* [679].

Міжкультурна складова професійного спілкування допомагає магістру сфери туризму сформуванню цілісного уявлення про освіту, спроектовану на основі діалогу культур, що дає змогу прилучити майбутніх фахівців до світової культурної спадщини. Професійна підготовка фахівця туристичного профілю, з точки зору ведення міжкультурної інтерактивної взаємодії, передбачає врахування аспекту міжкультурного діалогу при здійсненні процесі цієї підготовки.

Л. Євдокімова-Лисогор трактує міжкультурний діалог фахівця туристичної галузі як "професійну й ділову взаємодію з представниками різного культурного й мовного походження, набуття творчих умінь діалогічної взаємодії в ситуаціях професійної діяльності" [221].

З огляду на вищесказане, *міжкультурну комунікативну взаємодію* можна розглядати як цілеспрямований зв'язок між представниками різних культур, завдяки якому відбувається обмін інформацією, культурними та духовними цінностями з урахуванням унікальності кожної з культур у професійній діяльності для задоволення потреб туристів та результативного ведення міжкультурного діалогу. Для уникнення комунікативних суперечностей необхідно розуміти контексти, які можуть бути: контекст реальної ситуації та контексти кожного з учасників комунікації. Розуміння контекстів є методом пізнання діалогу культур, який можна розглядати як засіб комунікативної взаємодії між окремими людьми чи групами людей, які є представниками різних культур [278; 280].

Разом із прогресом в інформатизації суспільства з'явилися такі негативні явища як: брак контактів і спілкування між людьми, комунікативна обмеженість, самотність. Для зменшення негативних наслідків інформатизації суспільства необхідно активізувати діалогічні зв'язки як основу сучасної комунікативної культури для здійснення міжкультурного діалогу.

Саме тут важливу роль відіграє саме культуротворча функція туризму, яка, як зазначає О. Головащенко, формується на основі використання моделі взаємодії чотирьох культур: *культура того регіону, звідки приїжджають туристи; дозвіллена культура; самобутня культура місцевих жителів; культура обслуговування*. Комунікативна культура має бути адекватною сучасному рівню розвитку цивілізації для ефективного ведення комунікації [939].

Міжкультурна комунікація відбувається між носіями різних культур, у ході якої комуніканти проявляють свій досвід, знання і цінності, тим самим виявляючи суть культури. Тому більшість зарубіжних учених розглядає її як взаємодію між представниками різних культур, яка має подвійну природу – це особлива галузь людських відносин, що об'єднує комунікацію і культуру. Ґрунтуючись на концептуальних положеннях психологів, можна визначити *міжкультурну комунікацію* як взаємодію культур, що здійснюється в певному просторі й часі; культурні контакти, які набувають різних форм, знаходять своє вираження у зближенні, синтезі, додатковій інформації, діалозі, отримують своє вираження через

мову; у даному вигляді комунікації взаємодіють (відбуваються) через мову, культуру і особистість [406; 939].

Для розвитку міжнародного туризму в певній країні, перш за все, потрібні такі умови, як сприятливий клімат, природа, історична та культурна спадщина, розвинута готельна інфраструктура та інфраструктура супутніх галузей, високий рівень безпеки, у тому числі від міжнародного тероризму; цінова доступність туристичних послуг, національний фольклор та культурна спадщина, розвинута система спортивних розваг і активна діяльність товариських місцевих організацій. Але, щоб природно-ресурсний та культурний потенціал використовувався максимально, потрібні значні інвестиції у цю сферу, високопрофесійні кадри, належне державне регулювання, стабілізація макроекономічної ситуації [679; 687; 905].

Ринкова модель економіки зумовлює необхідність удосконалення організаційно-економічного механізму розвитку міжнародного туризму, що пов'язано з інтенсифікацією цієї галузі, посиленням конкуренції на світовому ринку, розвитком нових організаційних форм міжнародного туризму, підвищенням мобільності капіталу, розширенням меж ринків та ділових контактів. Продемонструємо вищеописані процеси світової глобалізації у вигляді наступного логічного ланцюжка (рис.1.1).

Рисунок 1.1 Чинники міжкультурної комунікативної взаємодії у сфер туризму

Новий спосіб отримання інформації, знання зумовлює й появу нових форм і видів комунікації. Розширилися кордони і можливості спілкування. Подібні зміни у суспільстві стосуються і змін у системі освіти. Внаслідок суспільної глобалізації відбувається інтернаціоналізація навчальних закладів, розширюються зв'язки і співробітництво між ними, формується єдиний загальноєвропейський освітній простір [71; 96].

Саме тому актуальним є питання виникнення та розвитку кроскультурної комунікації в системі освіти. Впровадження міжкультурної освіти у міжнародну практику є важливим елементом глобальної освіти. Залучення освіти до міжкультурної комунікації спонукає до взаємного пізнання відмінностей, поглибленого вивчення як власної культури, так й інокультурного середовища, розуміння значення культурної інтеграції. В епоху полікультурності крос-культурна освіта покликана забезпечити взаємне засвоєння елементів культури, сприяти інтеграційним процесам, взаємному культурному обміну та збагаченню культур. Тому метою міжкультурної освіти має бути прищеплення розуміння і толерантне ставлення до інших культур, рас, релігій, поглядів і звичаїв. Разом з тим, за умов тривалої комунікації з іншою культурою, з одного боку, посилюється національна самосвідомість, а з іншого – існує загроза втрати основної, сутнісної частини рідної культури, що може призвести до певних соціокультурних проблем міжкультурної комунікації [26; 56; 71; 96].

Упродовж тривалого часу вищі та середні заклади освіти України не готували спеціалістів для туристичної галузі. Тому фундаментальна туристична освіта в Україні – відносно нова сфера освіти. Підготовка фахівців для сфери туризму є, безумовно, важливою складовою вітчизняної системи освіти.

Незмінність прагнень української держави інтегруватись до Європейського Союзу, що визначено на державному рівні й закріплено у відповідних законодавчих та нормативно-правових документах, робить актуальним завдання щодо підготовки висококваліфікованих фахівців сфери туризму, які активно залучені до вирішення проблем європейської та євроатлантичної інтеграції України (Додаток А).

Підготовка майбутніх магістрів сфери туризму в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції охоплює багато наукових галузей, відображаючи особливості їх майбутньої практичної діяльності. При цьому слід зазначити, що загальнотеоретичний рівень підготовки формує у студентів досить повне та цілісне уявлення про історію розвитку того чи іншого явища, методологію його дослідження, дозволяє оволодіти основами практичних навичок та вмінь, – тобто виконує комплексне завдання щодо всебічної та повноцінної підготовки професійних кадрів.

Таким чином, інтеграційні процеси, що відбуваються в освітньому просторі на початку XXI століття, характеризуються такими тенденціями: зростання соціальної відповідальності фахівців з вищою освітою; потребою формування глобальних знань, умінь, навичок у фахівців – випускників вищих навчальних закладів для розв’язання глобальних проблем людства; використання інтелектуального капіталу з метою отримання прибутку; удосконалення підготовки викладацьких кадрів; зміною характеру навчання та освітніх програм у вищих закладах освіти; зростання міжнародної мобільності фахівців, студентів, викладачів [157; 231; 353].

Україна, як і багато інших країн світу, переходить від усталеної адаптивної моделі вищої освіти, яка була притаманна індустріальному та постіндустріальному суспільстві, до якісно нової моделі вищої освіти яка характерна для інформаційного суспільства, суспільства знань. Мета нової моделі полягає в тому, щоб підготувати фахівців з вищою освітою, які б не тільки оволоділи фундаментальними науковими знаннями, навичками та вміннями, але й сформувалися як особистості, які здатні відчувати нові ідеї, сприймати їх, мають чутливість до новацій, оволоділи інноваційними технологіями, вміннями проектувати, моделювати власну діяльність. Варто наголосити на тому, що вища школа завжди відігравала роль вихователя інтелігенції, культурної еліти суспільства, творчої особистості, здатної відтворювати, перетворювати соціальний досвід, продукувати нові знання, формувати вміння й навички, створювати фундаментальні основи різних галузей.

1.2 Поняттєво-категорійний апарат феномена «крос-культурна освіта майбутніх магістрів сфери туризму»

Тематична спрямованість, предмет, завдання, інші базові параметри дисертаційної роботи зумовили розробку власної методології дослідження. Її важливою особливістю є застосування *міждисциплінарного підходу*, що передбачає вивчення і врахування науково-теоретичних засад до крос-культурної освіти магістрів сфери туризму. У такому ракурсі всебічно осмислюються і науково-теоретичні аспекти досліджуваної проблеми, представлені різними гуманітарними дисциплінами, такими як: філософія, психологія, політологія, соціологія, історіографія та галузями педагогічної науки, зокрема: дидактика, теорія та історія професійної освіти, компаративістика, педагогіка вищої школи, соціальна педагогіка [96; 188].

Зважаючи на сучасний рівень методологічної культури та свободу творчості, науковці часто на власний розсуд, довільно застосовують означені й інші базові загальнонаукові та операційні поняття і категорії. Тому акцентуємо увагу на необхідності правильного виваженого використання *поняттєво-категорійного апарату* для глибокого і всебічного осмислення досліджуваного феномену «крос-культурна освіта магістрів сфери туризму». Особливості і труднощі дефініціювання такого складника поняттєво-категорійного апарату дослідження, як крос-культурна освіта, зумовлені його сутнісно-змістовим характером. Хоча осмислення понять має глибокі коріння, досі фактично не склалося єдиної думки про цей складний багатогранний феномен.

Зауважимо, що поняттєво-категорійний апарат дослідження являє собою сукупність основних понять, тому, в рамках нашого дослідження охарактеризуємо основні, ключові поняття, зокрема: *міжнародна освіта, крос-культурний капітал, культура, універсальна культура людства, крос-культурна комунікація, міжкультурна комунікація, крос-культурна компетентність, складові крос-культурної компетентності, загально-культурна компетентність, туризм, педагогіка туризму; практична підготовка фахівців сфери туризму; полікультурна*

освіта, крос-культурне навчання, мультикультурна освіта; міжкультурна дидактика; крос-культурна освіта.

У педагогічній науці проблемам моделювання змісту вищої освіти були присвячені праці таких вітчизняних дослідників, як А. Алексюк, В. Андрущенко, Є. Барбіна, І. Богданова, Є. Бондаревська, С. Гончаренко, В. Ільїн, М. Каган, В. Огнев'юк, О. Пехота, В. Сластьонін, С. Сисоєва та зарубіжних: Я. Гайда, Т. Левовицький, Є. Нікіторович, А. Гайдзіца [96; 188].

Зазначимо, що предметом розгляду стане у нашому дослідженні три взаємопов'язані групи понять, об'єднані концептом «освіта», у першій з яких ключовим поняттям є «вища освіта», у другій – «європейська освіта», у третій – «якість освіти». Отже, до першої групи понять відносяться такі: «вища освіта», «інтернаціоналізація вищої освіти», «інтернаціоналізація освітнього простору». У контексті аналізу другої групи понять предметом розгляду стануть такі: «європейський вимір освіти», «європейський вимір вищої освіти», «Європейський простір вищої освіти». Третя група понять включає такі складові: «якість вищої освіти», «забезпечення якості вищої освіти», «забезпечення якості у Європейському просторі вищої освіти», «європейський вимір забезпечення якості вищої освіти». Оскільки значна частина з названих вище понять містять ознаки відразу двох сімей, логіка їх розгляду не може бути лінійною, вона має, скоріше, концентричний характер, коли більш складні поняття об'єднують прості, утворюючи нове смислове «рідство» [96; 188].

Визначення вищої освіти подане у декларації, прийнятій на Всесвітній конференції ЮНЕСКО, що відбулася в Парижі 5-8 жовтня 1998 року. У цьому документі говориться, що вищою освітою називаються всі види навчальних курсів, підготовки або перепідготовки на післядипломному рівні, що здійснюється університетами або іншими навчальними закладами, котрі визначені компетентними державними органами як навчальні заклади вищої освіти [745].

У законі України «Про вищу освіту» (2014 р.) вищу освіту визначено як «сукупність знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально – етичних цінностей, інших

компетентностей, здобутих у вищому навчальному закладі (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищим, ніж рівень повної загальної середньої освіти» (ст.1,п.5). При цьому, як зазначено в Законі «вищий навчальний заклад – окремий вид установи, яка є юридичною особою приватного або публічного права, де згідно з виданою ліцензією на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти, проводить наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну діяльність, забезпечує організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей» [235].

Сфера освіти є надзвичайно важливим джерелом соціалізації особистості, простором засвоєння необхідних для соціальної практики знань, цінностей, формування навичок соціальної взаємодії та інтегрування у нові соціальні реалії. Розвиваючи людину, її моральні та психологічні якості, підвищуючи рівень її освіченості та культури, освіта є найважливішою передумовою наукового, економічного, соціокультурного й духовного потенціалу суспільства.

Освіта як соціальний інститут відповідає за своєчасну підготовку людей до повноцінного функціонування в суспільстві. В широкому значенні слова, освіта – це процес чи продукт «формування розуму, характеру та фізичних здібностей особистості. У технічному значенні – це процес, за допомогою якого суспільство через школи, коледжі, університети та інші освітні інститути цілеспрямовано передає свій культурний спадок – накопичені знання, цінності, навички – від одного покоління іншому» [706].

Міжнародні відносини, що є насамперед взаємодією історично сформованих національних або багатонаціональних держав, які мають власні інтереси, зростання відкритості національних культур, основні світові тенденції розвитку людської цивілізації своєрідно трансформуються в системі освіти. Так, світові зв'язки формують потребу в універсальних кадрах, тобто фахівцях, котрі отримали якісну професійно-компетентнісну підготовку у закладах вищої освіти [708].

З цього випливає, що зміст національних систем вищої освіти прагне до «світових стандартів», які виробляються світовою педагогічною наукою. Для кожного

закладу вищої освіти на сучасному етапі головним залишається визначення власної місії: бути регіональним галузевим вузом або ж конкурентоспроможним, зацікавленим у розвитку міжнародної освіти.

У XXI ст. стає очевидним, що міжнародна освіта – одна з перспективних галузей педагогічного дослідження. Її основне завдання полягає у вихованні громадян, здатних до культурного діалогу. Вона відображає реалії не тільки національної, а й міжнародної дійсності.

Аналіз та узагальнення великої кількості концепцій міжнародної освіти, розроблених американськими науковцями, доводить, що вона повинна відображати ідею глобальної єдності, притаманної сучасному світові, і пропонувати такі форми організації міжнародного взаєморозуміння, які сприятимуть сприйняттю світу як цілісності. Міжнародна освіта – це спрямовані систематичні зусилля, спрямовані на створення умов для крос-культурного навчання, котре визначається як зростання усвідомлення суб'єктивного культурного контексту, що включає суб'єктивність власного світогляду, розвиток вищої здібності сензитивно і компетентно взаємодіяти в різних культурних контекстах [706; 708].

Експерти ЮНЕСКО, розвиваючи концептуальні підходи до міжнародної освіти, вважають найбільш адекватним її визначення в історичному вимірі її проявів. У ній відображені елементи міжнародного взаєморозуміння, питання кооперації, проблеми світу, сфокусовані на розвиток міжнародної освіти. Міжнародна освіта покликана забезпечити знайомство і занурення людини у світ різних культур, можливість спілкуватися мовами інших країн. Вона розвиває здатність людини оцінювати явища з позиції представників інших культур [706].

Під міжнародною освітою розуміється:

- вивчення іноземних мов і культур народів світу;
- відповідь на глобальні виклики та проблеми; форма організації здобуття освіти і стажування за кордоном;
- форма організації академічних обмінів; обмін думками та досвідом роботи в реальному та віртуальному світі [707].

Вона передбачає постійне відстеження ефективних стратегій і тактик підвищення якості освіти за кордоном, котрі можна адаптувати до вітчизняної системи освіти.

Аналіз зарубіжних педагогічних джерел показує, що питання міжнародної освіти займають чільне місце у наукових дослідженнях американських науковців. Термінологічний апарат педагогіки в контексті міжнародної освіти розвивають Дж. Кнайт, Б. Сільвестер, Дж. Харлей, П. Россело, Г. Каролл, Г. Де Віта, П. Касс, Дж. Беккер, Дж. Трондал, П. Скотт, Дж. Стіер, А. Мореу, Р. Рунт, С. Ледвіс, Д. Сеймоур, М. Крішнамерті, М. Теодор і В. Брікман досліджують історію міжнародної освіти. Тенденції розвитку цієї освіти відображені у роботах В. Стеварта і Ш. Кагана. Міжнародна освіта як складова сучасної глобалізації актуалізується А. Кеннесом і Д. Тайа. Вивченню змін напрямів розвитку міжнародної освіти присвятив свої праці С. Джіллеспі [718; 719; 720; 721].

Аналіз досліджень в галузі міжнародної освіти поданий в роботах М. Кросслея і К. Ватсона. Транснаціональність міжнародної вищої освіти аналізують Б. Ліаск і Л. Брайн. Розвиток міжнародної освіти засобами інформаційних технологій розглядається у дослідженнях П. Россмана, її змістом займаються Л. Джекобе, М. Хайден, В. Гауделлі, Р. Едварде, М. Хаукс [706; 707; 708].

Зазначимо, що дослідження названих авторів відображають міжнародний характер освіти молоді у Сполучених Штатах Америки. Невирішеність цього питання в Україні призводить до відсутності вираженої освітньої політики у співвідношенні національної та міжнародної освіти. За всієї різноманітності існуючих досліджень вони недостатньо глибоко розкривають взаємозв'язок характеру міжнародної освіти і необхідності кроскультурного навчання. Міжнародна освіта, на думку М. Беннетта, повинна відображати «світове тяжіння», яке характеризує сучасний світ і вказує на форми організації міжнародного взаєморозуміння, котрі необхідні людині майбутнього, і це, зрештою, повинно свідчити про розуміння світу, що сприймається як цілісність [706, с. 178].

Педагогічні орієнтири скеровані на підготовку студентів до реалій сучасного світу, виховання орієнтовано на полікультурну перспективу розвитку світу,

збільшення обсягу мобільності, партнерства. Поняття «міжнародна освіта» не тотожне поняттям «полікультурна освіта» та «глобальна освіта». Полікультурна освіта розглядається як модель освітньої діяльності, що задовольняє потреби відмінних етнічних груп, котрі проживають на визначеній території [719].

Дж. Найт відзначає, що під терміном «міжнародна освіта» протягом декількох десятиріч розумілося наявність трьох сутнісних компонентів: міжнародний елемент змісту програми навчання; міжнародна академічна мобільність; забезпечення транснаціональних програм в інших країнах [157, с. 3]. Дефініція «міжнародна освіта» найчастіше використовувалася в американському освітньому просторі, під якою мався на увазі комплексний процес, «комбінований ефект» якого був скерований на збільшення міжнародного аспекту в практиці вищої освіти. Термін «глобальна освіта» з'явився у науковій літературі з освіти нещодавно і містить у собі ціль та завдання набуття студентами кроскультурних умінь для їх підготовки до життя у світі, який характеризується культурним розмаїттям, кооперацією і конфліктами [51; 157].

Між обома дефініціями є велика схожість: вони спрямовані на розвиток кроскультурних умінь і, як запевняють Р. Бріслін та П. Педерсон, вирішують проблему культурної парадигми суспільства, що орієнтує на універсальність знань [719].

Міжнародна освіта полягає в тому, аби побачити власну культуру крізь призму інших культур. При описі такого процесу освіти та його цілей (підготовка до кроскультурної взаємодії; краще розуміння власної культури та інших країн, різних релігій, політичних систем; опанування цілісного підходу до сприйняття світу і ролі їх країни в ньому) навчання студентів здатності приймати продумані та свідомі рішення стосовно проблем сучасного світу висуваються на передній план. У своїх дослідженнях американські науковці називають наступні тенденції, на основі яких повинні розроблятися програми міжнародної освіти:

- спеціалізоване кроскультурне навчання має бути доступним для усіх студентів;
- міжнародна освіта має бути включеною в програми усіх навчальних курсів університетів;

– поряд із загальними зовнішніми вимогами глобалізації існують внутрішньосистемні вимоги включення міжнародної освіти в контекст академічних програм;

– більшість програм у галузі міжнародної освіти приймають наявне знання, проте здатні більше розширити його, виходячи за межі культури однієї країни [706; 719; 721].

Таким чином, цілі міжнародної освіти виражаються у наступному:

– розробка навчальних програм з глобальною перспективою формування у студентів розуміння та поваги до представників інших культур, дотримання прав людини, відповідальність за свої вчинки,

– розвиток комунікативної компетенції, поширення знань про суверенність окремої людини,

– розвиток потреби у міжнародній солідарності, залучення людей до вирішення проблем місцевого, національного та глобального характеру [707].

Саме вища школа зацікавлена в міжнародній освіті, адже нагальною є необхідність випускати фахівців, готових ефективно працювати у глобалізованому світі. Ігнорування інших культур і народів, політичних режимів не веде до успіху.

Розглядаючи міжнародну освіту, зарубіжні вчені виокремлюють наявність певних якостей особистості студентів закладів вищої освіти, в яких активно розвивається діяльність з організації міжнародної освіти.

Б. Ліаск доводить, якими якостями повинен володіти випускник університету, де інтернаціоналізація є однією з особливостей, а саме:

– здатність глобально мислити і розглядати проблеми з різних культурних позицій; знання і розуміння власної та інших культур та перспектив їх розвитку;

– бачення предмета свого розвитку в контексті власної країни і в світовому вимірі; розуміння та емоційне сприйняття проблем вітчизняного і світового характеру; визнання цінності розмаїття культур і мов; розуміння природи культури та взаємодії між ними;

– орієнтація на міжнародні стандарти в рамках своєї галузі знань і професійної діяльності [708].

Згідно з загальним напрямом розуміння «міжнародної освіти», при якому її головною метою є глобальне виживання, в її змісті сходяться за обсягом такі поняття, як «інтернаціоналізація», «глобальна освіта», «транснаціональна освіта», «освіта без кордонів», «полікультурна освіта». Люди навчаються жити і працювати спільно в полікультурному суспільстві, приймати і розуміти власну й інші культури, мови, цивілізаційні особливості розвитку [707].

Таким чином, під *міжнародною освітою майбутніх магістрів сфери туризму ми розглядаємо всі процеси формальної та неформальної освіти, скеровані на створення умов для крос-культурного навчання, що впливають на формування позицій і рис майбутніх фахівців, які необхідні для інтерації між представниками різних культур з метою діалогового вирішення конфліктів у кроскультурному середовищі та полікультурному суспільстві.*

Культурологічна модель змісту освіти досліджувалася такими науковцями, як Н. Бордовська, С. Гессен, І. Зязюн, І. Ісаєв, І. Лернер, О. Рудницька. Однак, наявність значної кількості наукових праць не забезпечила всебічного розкриття взаємозв'язку понять культури та освіти. А відтак, мета нашого дослідження полягає у розкритті взаємозв'язку понять «культура» та «освіта», що лежить в основі культурологічного підходу в освіті [48; 100; 116; 181; 206].

У контексті характеристики поняттєво-категорійного апарату дослідження зазначимо, що *культура*, за Г. Сковородою, – це «друге, духовне, народження» людини через осягнення нею «заповітного, священного в собі». Культура як система традиційних духовних орієнтирів і процес самоорганізації людського світу є моральною основою й духовним осердям його саморозвитку. Моральна зрілість та культурний саморозвиток забезпечують друге, духовне, народження людини з духовного зародку в серці та її духовно-інтелектуальну зрілість у процесі здійснення життєвої програми своєї душі [419].

Ф. Гюлен відстоює мудру позицію взаємодоповнення духовного й інтелектуального досвідів народів Сходу й Заходу для розвитку позитивної культурної основи майбутнього розвитку людства: «Цивілізація майбутнього сформується завдяки синтезу наукових досягнень Заходу й моральності Сходу», бо

істинні, культурні цивілізації формувались тільки там, де головними цінностями були дієві знання й моральність [419].

Як стверджує Ф. Гюлен, для досягнення позитивних результатів самої освіти недостатньо, бо знання допомагають людині тільки тоді, коли вона знає свою духовну мету й цілеспрямовано досягає її. Люди повинні спрямовувати свої дієві знання на досягнення своєї моральної зрілості й духовного саморозвитку [419].

До втрати національної честі й гідності та подальшої деградації соціуму призводить відірваність педагогіки й освіти від духовної традиції питомої культури. Дуже своєчасне застереження Ф. Гюлена: «Культура з'являється й розвивається в колиці характеру нації чи суспільства... Суспільства, які думають, що побравшись із культурою й цивілізацією іншої нації, вони зможуть гарантувати собі хороше майбутнє, схожі на дерева, до гілок яких поприв'язувані плоди з інших дерев, а це смішно й зовсім неправдоподібно» [389].

Дотримуючись принципу діалогу культур, мислитель відводить провідну роль у цьому процесі національному духові, особливо акцентуючи, що міжкультурні діалоги, комунікації та взаємодії в умовах глобалізації повинні відбуватися через «фільтри» національного духу: «Культура, як і цивілізація, завдяки своїм двостороннім відносинам може переходити від однієї нації до іншої, від одного суспільства до іншого. Та коли в цьому процесі переходу «фільтри» національного духу не працюватимуть достатньо добре, не буде здійснено відбору й очищення від неприйнятних і чужих елементів, то криза культури й цивілізації стане неминуча» [231; 419].

Специфіка культури як якісної характеристики духовно практичного освоєння людиною світу (зовнішнього та власного, внутрішнього) відбивається у тому, що вона (культура) свідчить, в якій мірі людина стала для себе та інших людиною, як вона відчуває та усвідомлює себе такою. Культура, як і праця, робить людину людиною. Але якщо праця – це єдина соціальна субстанція, що створює людину та розвиває її сутнісні сили, то культура є єдиною соціальною мірою, демонструючи, в наскільки стала людиною. Інакше кажучи, культура – це якісна характеристика розвитку суспільства. Аналіз сутності культури, її місця, ролі в суспільстві дозволяє виділити основні взаємопов'язані сторони та аспекти:

- культура – народжене суспільством, властиве суспільству соціальне явище, що відбиває його якісну характеристику та збагачує духовне життя людини;
- культура – процес творчої діяльності людини, спрямованої на пізнання навколишнього світу і самої людини у цьому світі, на отримання об'єктивної і достовірної інформації про світ, де головну роль грає наука і мистецтво; культура покликана допомогти людині не тільки пізнати світ й саму себе, але й визначити своє місце в світі, світоглядні установки;
- культура включає в себе сутність досягнутих людиною у процесі освоєння світу матеріальних і духовних цінностей, а також відповідних ціннісних орієнтацій людини в світі;
- культура, створюючи необхідні для орієнтації людини у світі норми поведінки та оцінки, забезпечує регулювання соціальних відносин людей; культура виступає як потужний фактор формування людських сутнісних сил, формування людини в людині, перетворення її природних захоплень, потреб, емоцій в справжні людські. Саме у цьому полягає її гуманістичний зміст [100].

Говорячи про культурологічний підхід в освіті, потрібно звернутися до поняття «культурології». Культурологія як відносно самостійна наука, як навчальна дисципліна з'явилася порівняно недавно, саме поняття «культурологія» з'явилося на початку ХІХ століття. Культурологією називають науку про культуру, її сутність, закономірності, взаємовплив національних культур, цивілізацій. Культурологія включає в себе теорію культури та історію культур. Теорія культури вивчає сутність, закономірності розвитку культури, досліджує процес виникнення і розвитку конкретних, які існували й існують, культур та цивілізацій. За специфікою свого предмета і методів дослідження, культурологію відносять до класу гуманітарних наук. Гуманітарні науки в суті є науками про культуру в широкому сенсі слова. Мовознавство, мистецтвознавство, літературознавство, політичні, юридичні науки вивчають різні аспекти, сторони культур, але не вивчають культури в цілому, що є власним предметом культурології як науки [40; 181; 206; 213].

Теоретичне осмислення закономірного характеру взаємозв'язку освіти і культури, їх ізоморфної тотожності дозволяє висунути гіпотезу про перспективність і

продуктивність використання культурологічного підходу як концептуальної основи модернізації змісту освіти. При побудові змісту освіти культурологічний підхід розцінюється як реалізація гуманістичної установки в розумінні соціальної функції людини, яка передбачає включення в контекст змісту освіти структури культури в різних її проявах, насамперед духовної культури. Компонентами змісту освіти визнаються загальна, базова і професійна культури. Інтегральним результатом культурологічної спрямованості змісту освіти виступає становлення людини, готової до гуманістичноорієнтованого вибору, що володіє багатофункціональними компетенціями [639].

На нашу думку, *культурологічний підхід* до концептуалізації змісту освіти підкреслює позицію, відповідно з якою культура, виступаючи його основним джерелом, розглядається як цілісність, розвивається і функціонує за особливим законами. Таким чином, основні узагальнення щодо культурологічного підходу зводяться до наступного: бачення освіти як феномена культури; культурологічний підхід стає найважливішою умовою розвитку освіти і засобом реалізації ідеї її гуманізації; наближення освіти до людини через культуру; визнання підходу вирішальним фактором розвитку професійноособистісних якостей; єдність аксіології і культурної антропології для забезпечення комплексності наукового підходу [40; 41; 639].

За *В. Кременем* концепція культурологічних основ цілісності змісту освіти базується на тотожності систем освіти і культури, відображеної у моделі гуманітарної культурноосвітньої системи. Цілісність змісту освіти розглядається в єдності наступних аспектів: культурологічній сутності змісту освіти, культурологічно-особистісного підходу до проектування змісту освіти. Це дає підстави розглядати категорії «освіта», «людина» і «культура» як підсистеми єдиної гуманітарної культурноосвітньої системи, яка може служити методологічної моделлю розробки культурологічних освітніх підходів, концепцій, парадигм [313; 314].

Виділення підсистеми «людина» як окремого системного елемента є принциповим і суттєвим моментом, що підкреслює той факт, що в загальній цілісній гуманітарній культурноосвітній системі людина виступає суб'єктом по відношенню і до культури і до освіти. Отже, культура – це внутрішній духовний зміст цивілізації,

тоді як цивілізація це лише матеріальна сторона культури. У змісті освіти культура знаходить своє відображення в духовних цінностях, досягненнях філософії, творах мистецтва, а цивілізація характеризується рівнем технологічного, господарського, соціально політичного розвитку суспільства [313; 314].

В умовах постмодерного суспільства зростає роль *крос-культурного капіталу*, а тому особливу увагу привертають соціологічні аспекти даної проблеми. Особливої значущості набуває дослідження саме соціокультурного плану розвитку глобальних процесів, подальшого розвитку соціально-культурного ладу глобального соціуму, характеру крос-культурних комунікацій, шляхів та механізмів налагодження рівноправного, конструктивного діалогу та встановлення загальнопланетарної етики міжкультурного співіснування (додаток І).

У цьому контексті набуває особливої значущості інститут освіти, який, на нашу думку, має стати основною платформою конструктивної глобальної інтеграції. Саме завдяки особливим умовам освіти та виховання з'являється можливість формування особистості, яка може відповідати вимогам та критеріям функціонування постмодерного світового ладу. В кризових умовах, коли система освіти не відповідає вимогам доби постмодерну, особливий акцент потрібно ставити на формуванні у нового покоління крос-культурної компетентності та планетарної етики толерантності [206; 313; 314].

У зв'язку з цим актуалізується проблема визначення ролі інституту освіти у формуванні крос-культурного капіталу, загальнопланетарної етики, глобальної соціокультурної інтеграції та глобально-орієнтованої системи цінностей особистості постмодерну. У світі накопичений певний досвід нестандартизованої освіти, яка б виховувала цілісну особистість.

Крос-культурний капітал – це специфічна грань широкого концепту людського капіталу. *Крос-культурний капітал* (Cross-cultural capital) – це сукупність знань, навичок, здібностей та психологічних особливостей, що надає індивідам конкуруючої переваги у процесах взаємодії та праці в культурно-гетерогенних середовищах [100].

Крос-культурний капітал являє собою досить широку структуру, що складається з диспозиційного елементу та досвідно-базисної основи, що містить

персональні диспозиції (наприклад, відкритість до нового досвіду), цінності та знання, їхню пізнавальну гнучкість, набуті спеціальні навички (наприклад, знання кількох мов), а також такий важливий досвід, як мандрування, життя та робота в різних країнах, виховання дітей в мультикультурному середовищі. До ряду основних компонентів концепта крос-культурного капіталу науковці, як правило, включають рівень культурної освіченості (cultural intelligence (CQ)). Поняття «культурна освіченість» має відношення до психологічної теорії менеджменту, яка відстоює той факт, що культурний фон індивіда впливає на його поведінку й зумовляє ефективність його успіху в бізнесі, а також вимірює його здатність адаптації та пристосування до соціального оточення [214].

У рамках нашого дослідження нам імпонує теорія, що була описана К. Ерлі та С. Ангом у праці «Культурна обізнаність: індивідуальні взаємодії між культурами». У своїх дослідженнях С. Анг та Л. Ван Дін дійшли висновку, що низький рівень культурної освіченості приводить до появи таких факторів, як неспокій та недовіра в комунікації з представниками інших культур. Високий рівень культурної освіченості виробляє навички комунікативної кмітливості в індивіда, що позначається на його успіхові та культурній адаптації. Здорові крос-культурні комунікації витікають з правильної орієнтації індивідів в даній сфері, тобто залежать від їхньої культурної обізнаності, вироблення позиції емпатії й толерантності, а також навичок крос-культурної комунікації та адаптації [700].

Отож, потрібна певна стратегія забезпечення процесу накопичення крос-культурного капіталу, набуття членами глобальної спільноти крос-культурної компетентності. Це має бути механізм, котрий був би однаково прийнятним в усіх куточках плюралістичного універсуму, тобто спирався б на загальні цінності та планетарну етику [767; 781; 785].

Я. Коменський розвинув поняття культури до універсального рівня: *cultura universalis* (універсальна культура людства) – спосіб ушляхетнювання людської особистості й загальної гармонії соціального існування у світі. Поняття культури у Коменського виражається прагненням до гармонії, цілісності та єдності. Кожне

суспільство, маючи свою культурно-соціальну систему, перебуває в постійних або тимчасових контактах із соціально-культурними системами інших спільнот.

Наступним кроком нашого дослідження є з'ясування сутності *поняття крос-культурних комунікацій*. Крос-культурні комунікації є формою глобальної комунікації. Цей термін вживається для позначення широкого спектру комунікаційних питань, які природно виникають у межах організації, сформованої індивідами різних культурних, релігійних, соціальних, етнічних та освітніх орієнтацій. Завдяки цьому концепту можливо пояснити те, яким чином люди з різних країн та культур ведуть спільну діяльність, спілкуються та сприймають навколишній світ [115, с. 247].

Окрім того, *крос-культурні комунікації* – це ще й сфера досліджень, у межах якої здійснюється наукове вивчення процесів комунікації між представниками різних культур. До того ж, крос-культурні комунікації можуть бути об'єктом дослідження багатьох наук, таких як: антропологія, культурологія, лінгвістика, психологія, соціологія, тощо. Перелічені науки вивчають ситуації, де взаємодіють люди з різним культурним тлом, тобто займаються вивченням процесів комунікації представників різних культур між собою і ставлять на меті встановлення принципів та способів їх ефективного спілкування та комфортної взаємодії [721; 732; 749].

У рамках певної культури формується бачення, розуміння та інтерпретації світу кожною людиною, що також має глобальні наслідки. Тому останнім часом дедалі більшу увагу привертає соціально-культурний вимір глобалізації, адже вирішення будьяких питань проходить через комунікацію та сприйняття партнера, а також через налаштованість на продукт, результат комунікації.

Сьогодні глобальна спільнота усвідомлює, що крос-культурні комунікації дають можливість ділитися ідеями, досвідом та різними перспективами сприйняття світу шляхом взаємодії з носієм культури. Але для встановлення контакту та проведення здорового процесу комунікації сторони мають володіти певним рівнем крос-культурної комунікативної компетентності, під якою ми розуміємо здатність до успішної комунікації з представниками іншої культури. За своїм значенням в одному категоріальному ряду з поняттям «*крос-культурна комунікація*» стоять такі поняття:

культурна кмітливість, спритність, вправність, належна оцінка, правильне розуміння, гнучкість, адаптивність, досвід, компетентність, обізнаність, інтелігентність, розуміння [708; 711; 718].

На вивченні цього феномену спеціалізується Дослідницький Інститут Армії США, який визначає його таким чином: «Крос-культурна компетентність – набір пізнавальних, поведінкових та мотиваційно-емоційних елементів, складових, які дають змогу індивіду ефективно адаптуватися в інтеркультурному середовищі» [685].

В англomовній науковій літературі з питань комунікативістики для позначення дисципліни, що вивчає процес взаємодії представників різних культур, введено два терміни – міжкультурна (*Intercultural Communication*) і крос-культурна (*Cross-Cultural Communication*) комунікація. Ці поняття часто не розділяються і є синонімічні, однак між ними існують відмінності. Міжкультурна комунікація – це поняття більш широке і, по суті, включає в себе крос-культурну [801].

Крос-культурна комунікація інтерпретується, з одного боку, як напрямок, що вивчає процес взаємодії представників відразу декількох культур. З іншого боку, крос-культурна комунікація – це комунікація між представниками етнічних груп, в той час як міжкультурна – це процес, що протікає не тільки в рамках поняття «етнос».

Міжкультурна комунікація може відбуватися як між представниками різних етносів, так і між представниками різних субкультур; між батьками і дітьми; здоровою людиною і інвалідом; студентом і викладачем; представниками різних релігій і конфесій; чоловіком і жінкою. Культура – це поняття складне, що складається з різних компонентів, включаючи субкультури [49].

На відміну від крос-культурної, міжкультурна комунікація протікає між представниками двох культур. У цьому сенсі вона має горизонтальну спрямованість, в той час як крос-культурна вертикальну. Наступний компонент терміносистеми дослідження, що стосується дефініціювання теорії і практики, є *крос-культурна комунікативна компетентність* містить у собі: по-перше, знання, що дають необхідну інформацію для ефективної взаємодії; по-друге, мотивацію (наприклад, позитивний настрій щодо іншої культури); по-третє, уміння, тобто необхідні навички поведінки для ефективної взаємодії; по-четверте, емпатію [771].

Необхідними умовами для формування в людини крос-культурної комунікативної компетентності є чуйність, розуміння поведінки інших, шляхів їх мислення, а також вміння висловити свою власну точку зору ясно й чітко, з метою бути зрозумілим та завоювати повагу, залишаючись настільки гнучким, наскільки це можливо, та настільки прозорим, наскільки це необхідно [66].

Метою набуття *крос-культурної компетентності* є прагнення підвищити ступінь взаємопорозуміння між групами індивідів. Цей аспект важливий не тільки для крос-культурного спілкування, але й для налагодження здорового ґрунту взаємодії між індивідами взагалі, адже розбіжності між членами однієї соціальної групи можуть бути навіть більшими за розбіжності між представниками різних культур. Формування крос-культурних компетенцій також допоможе спростити процес міграції та адаптації на різних її фазах та стадіях. У своїх дослідженнях Р. Лівітт та Г. Ферарро сходяться на тому, що *крос-культурна компетентність* являє собою сукупність форм поведінки, відносин і політик, які дозволяють ефективно функціонувати у системі міжнародних відносин. Вони також наголошують, що ця компетентність на практиці проявляється через визнання індивідуальних особливостей носія культури та побудову комунікацій таким чином, щоб врахувати це і полегшити сприйняття інформації для носія [736, с. 1].

Якщо ж поглянути на трактування поняття українськими вченими, то можна натрапити на думку, що крос-культурна компетентність – це індивідуальна особливість, що дає здатність, готовність до сприйняття спільного в культурах країн, а також той відрізок, на якому відбувається непорозуміння, «зіткнення» або конфлікт культур, виникають суперечності між їхніми представниками [750].

Отже, визначення поняття «крос-культурна компетентність» має поєднувати особливості двох наведених підходів. На нашу думку, крос-культурна компетентність – це особиста здатність фахівця, що допомагає у побудові ефективних комунікацій з носіями інших культур, яка може бути формальною вимогою до поведінки співробітника організації або враховуватися у індивідуальних планах розвитку

персоналу. Таке визначення враховує найважливіші прояви цього явища та особливості обох підходів [771; 772].

Науковці виділяють три сектори використання компетентності, це: макро, мезо-, та мікрорівні. На макрорівні вона застосовується у глобальній діяльності, направлений на удосконалення комунікацій в різних політичних, організаційних, адміністративних, громадських, освітніх процесах. На мезорівні, використання компетентності обмежується невеликими групами людей, у яких є необхідність міжкультурної фасилітації чи медиації. А на мікрорівні, компетентність є необхідною для побудови особистісних контактів.

Для того, щоб формувати у співробітників організації крос-культурну компетентність потрібно, перш за все розуміти її складові. Досить якісне їх обґрунтування наводить *Е. Гріффін*. Він виділяє наступні *складові крос-культурної компетентності*:

1. *Знання* – інформація про особливості певної культури. Такі знання мають відображатися не просто у володінні інформацією, а у глибинному осмисленні того, що можуть значити для співрозмовника вербальні та невербальні жести, який стиль поведінки йому притаманний та якими інструментами комунікацій він може володіти. Також варто аналізувати, що є спільним і на чому варто робити акцент для знаходження спільної точки зору. Прикладом може стати типова ситуація – підбір HR-менеджером фахівця на заміщення посади у сфері ІТ. Якщо рекрутер не буде володіти необхідною термінологією хоча б на базовому рівні, то не зможе виконати свою роботу, натомість – зіпсує репутацію компанії в очах кандидата. У цьому випадку нестача знань може завадити успішній комунікації представників двох різних культурних груп за професійною ознакою [672; 685].

2. *Мотивація* – наявність бажання та необхідності взаємодіяти з представником іншої культури. Без наявності мотивації крос-культурна компетентність не зможе закріпитися у свідомості людини через відсутність бачення сфери її застосування. Базисом для виникнення мотивації виступає потреба, наприклад, дізнатися важливу інформацію. Уявимо, що необхідною інформацією володіє працівник підрозділу компанії, що знаходиться у іншій країні. У такому випадку, єдиним виходом буде

зв'язатися з представником і з'ясувати питання. Для вирішення кейсу доведеться застосувати знання іноземної мови, а також національної культури. З іншого боку, конкретизація потреби буде направляти розмову у правильне русло та робитиме спілкування чітким та однозначним. За таких умов ймовірність отримати позитивний досвід міжкультурних комунікацій збільшується і зростає мотивація до аналогічної поведінки у майбутньому [672; 685, с. 64].

3. *Вміння* – володіння досвідом та навичками у побудові крос-культурних комунікацій. Потрібно розуміти, що навіть якщо попередньо людина не усвідомлювала, що бере участь у крос-культурних комунікаціях, то це усе одно відбувалося. Важливо, показати у яких моментах це відбувалося. Дуже корисно брати до уваги близькі і найбільш поширені приклади, а також стимулювати аналіз того, як відбувалися крос-культурні мотивації до отримання знань індивідом і як вони відбулися б вже після. Це допоможе не лише отримати бажаний результат від навчання, але й додати нову цінність у персонал організації. Доволі простим та зрозумілим прикладом може стати відрядження закордон. У Сполучених Штатах Америки прийнято вітатися з людиною при кожній зустрічі не залежно від того, скільки разів на день та як часто це відбувається. Можна почути про те, що така традиція здається недоречною представникам інших національних культур, наприклад українцям. Попри це, необхідність бути ввічливим все одно існує, тому за кілька робочих днів випрацьовується вміння абстрагуватися і дотримуватися цієї традиції. Тобто можна сказати, що поняття вміння у цьому контексті є спорідненим з поняттям адаптації [672; 685].

4. *Прихильність* – позитивне, або ж неупереджене ставлення до носія іншої культури. Першим кроком до побудови прихильності є нівелювання будь-яких стереотипів про інші культури та культурні відмінності. Варто максимально фокусуватися на предметі розмови і будувати нейтральні запитання, що не підштовхують до відповіді. Якщо представник компанії-замовника раніше чув від своїх колег про некомпетентність фахівців компанії-виконавця, то комунікації між ними будуть зіпсовані на всіх етапах переговорів. Замовник буде ставити завищені вимоги і постійно сумніватися у дотриманні необхідних стандартів, внаслідок чого

виконавець буде втрачати мотивацію до виконання роботи через постійну недовіру замовника. Бачимо, що для побудови міжкультурних комунікацій потрібно уникати стереотипів та інших помилок сприйняття. Така ситуація є прикладом невдалої міжкультурної комунікації представників організаційних культур [672; 685].

На нашу думку, ці чотири складові здатні забезпечити необхідну якість базисних складових компетентності, на які вже можна буде накладати практичний досвід. Таким чином, формуючи тренінг-підготовку для фахівців організації, варто слідкувати за тим, щоб жоден з цих елементів не був упущений та наповнювати її максимально близькими до реальності кейс-ситуаціями. Доречно також додати, що крос-культурна компетентність не може бути повноцінно використана без наявності вміння вести ділові переговори, чітко висловлювати свою думку, а також без знання загальних положень бізнес-етики [718; 732; 750].

Отже, масштаб крос-культурної компетентності є дуже великим і ми маємо погодитися з тим, що вона має прямий вплив на щоденні комунікації та діяльність кожного індивіда. Мова йде вже навіть не тільки про бізнес-процеси у міжнародних компаніях, вивчення питання крос-культурності є актуальним абсолютно для всіх організації, які хочуть розвиватися в умовах постійного нарощування рівня глобалізаційних процесів. Проведений аналіз визначень поняття «крос-культурна компетентність» дозволив виявити його сутність, сфери застосування, а також підходи до його трактування. Окрім того, нам вдалося довести, що крос-культурні комунікації вже давно стали елементом життя для кожної людини. Результати дослідження показали, що на практиці краще застосовувати переваги двох підходів до виховання компетентності [242].

У «Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти» загально-культурна компетентність визначається як «...здатність фахівця аналізувати та оцінювати досягнення національної та світової культури, орієнтуватися в культурному та духовному контексті сучасного суспільства, застосовувати методи самовиховання, орієнтовані на загальнолюдські цінності».

У «Рекомендаціях з освітньої політики» указується, що загально-культурна компетентність належить до сфери розвитку культури особистості та суспільства у

всіх її аспектах, що передбачає передусім формування культури міжособистісних відносин, оволодіння вітчизняною та світовою культурною спадщиною, принципами толерантності, плюралізму і дозволяє особистості: аналізувати й оцінювати найважливіші досягнення національної, європейської та світової науки й культури, орієнтуватися в культурному та духовному контекстах сучасного українського суспільства; застосовувати засоби й технології інтеркультурної взаємодії; знати рідну й іноземні мови, застосовувати навички мовлення та норми відповідної мовно культури, інтерактивно використовувати рідну й іноземні мови, символіку та тексти; застосовувати методи самовиховання, орієнтовані на систему індивідуальних, національних і загальнолюдських цінностей, для розроблення й реалізації стратегій і моделей поведінки та кар'єри; опановувати моделі толерантної поведінки та стратегії конструктивної діяльності в умовах культурних, мовних, релігійних та інших відмінностей між народами, різноманітності світу й людської цивілізації. Але серед науковців немає єдиної думки щодо визначення загальнокультурної компетентності особистості [242].

Так, на думку С. Зубчевської, *загальнокультурна компетентність* – це складне особистісне утворення, що охоплює знання й орієнтації на цінності національної та світової культури, такі як: повага до традицій, злагода між людьми, толерантність та уміння почути й зрозуміти інших і забезпечує здатність їх дотримання у власній поведінці та міжособистісних відносинах [66].

А. Хуторський зауважує, що до загальнокультурної компетентності входить коло питань, в яких той, хто навчається, має бути добре обізнаний, мати знання та дуже широкий досвід діяльності, зокрема знати про особливості національної та загальнолюдської культури, духовно-моральні основи життя людини й людства, окремих народів, культурологічні основи сімейних, соціальних, суспільних явищ і традицій, роль науки та релігії в житті людини, їх вплив на світ, володіти компетентностями в побутовій і культурно-дозвільній сфері, а також мати досвід засвоєння наукової картини світу, що розширюється до культурологічного й загальнолюдського розуміння світу [653].

На думку О. Лебедєва, загальнокультурна компетентність – це готовність тих, хто навчається, до гармонічного входження у культурний простір людства, до діалогової форми спілкування з оточуючими людьми, це комунікативна, естетична й етична культура випускника [66].

С. Троянська тлумачить загально-культурну компетентність як інтегративну здатність особистості того, хто навчається, зумовлену досвідом засвоєння культурного простору, рівнем навченості, вихованості та розвитку, орієнтовану на використання культурних еталонів як критеріїв оцінки при вирішенні проблем пізнавального, світоглядного, професійного характеру [607].

Узагальнюючи різні точки зору, визначаємо загально-культурну компетентність майбутнього вчителя іноземних мов як невід’ємну складову загальної та педагогічної культури, важливу особистісно-професійну характеристику. Безперечно, загальнокультурна компетентність є інтелектуальною та педагогічною цінністю, рівень її сформованості – це один із факторів, що впливають на успішність педагогічної діяльності.

Аналіз спеціальної літератури засвідчує, що питання про основну презентативну одиницю теорії крос-культурної комунікації є одним із найменш опрацьованих.

Як зазначає П. Донець, одні вчені, поділяючи біхевіористичні підходи до культури, пропонують на цю роль культурему, інші — культурний стандарт, культурний символ, спеціалію, лакуну. Враховуючи інтерактивну міжособистісну природу крос-культурної комунікації з обов’язковим створенням і обміном у її пліні спільних комунікативних смислів, вважаємо, що презентативна одиниця крос-культурної комунікації також повинна бути пов’язана з комунікативними смислами, в яких віддзеркалена культура того етносу, мовою якого комунікація відбувається. І тут важливим виявляється те, що однією з найбільш опрацьованих концепцій культури є саме смислова, згідно з якою культура — це система не статична, а така, що постійно перебуває у «використанні», генерує різноманітні смисли, у певних умовах витісняє одні, реактуалізує, переоцінює інші, запозичає нові, транслює власні в чужі культури [337; 708].

Переходячи до трактування іншого ключового поняття категорійно-поняттєвого апарату дослідження як «туризм», зауважимо, що успішне функціонування сфери туризму є неможливим без активного залучення крос-культурної комунікації. Крім того, багатогранність цієї сфери зумовила появу численних наукових підходів до феномену туризму, а отже, різноманітних трактувань поняття «туризм». Одне з перших і найточніших визначень туризму, яке використовується й донині, запропоноване професорами Бернського університету (Швейцарія). У нашому дослідженні беремо до уваги визначення, зроблене В. Хунцікером і К. Крапфом, а пізніше прийняте Міжнародною асоціацією наукових експертів туризму: «туризм — це багатоманітність відносин і явищ, які впливають із подорожей, і перебування нерезидентів в кожному конкретному місці, не гарантуючи їм постійного перебування і не будучи для них засобом отримання прибутку» [339; 355].

Інше визначення туризму запропонував американський учений Дж. Джаффари: «туризм — це освіта людини поза звичайним способом життя, що задовольняє його потреби у відриві від імпульсів, і домашнього соціокультурного, економічного середовища». На думку Мерфі, туризм — це подорож нерезидентів (туристів, у т. ч. екскурсантів) до місць призначення та їх тимчасове перебування там доти, доки воно не стане постійним місцем проживання. Туризм можна розглядати як феномен відпочинку і бізнесу. Донедавна більшість дослідників вивчала його фрагментарно, не враховуючи багатьох аспектів. Структура туризму змінюється, розвивається, залежить від відносин окремих елементів, підсистем, які впливають на нього як систему [442].

Датський туризмознавець Н. Липер стверджує, що туризм потрібно розглядати як відокремлену систему, котра складається з людей, які подорожують на свій розсуд і тимчасово зупиняються в місцях проживання на добу і більше. Елементами цієї системи є регіони, що генерують туристів, транзитні маршрути, місця призначення та індустрія туризму — всі вони перебувають у функціональних та просторових відношеннях. Таке тлумачення не стосується екскурсій, не пов'язаних із ночівлею, а також ділових подорожей, кінцевою метою яких є отримання прибутку від діяльності, навіть якщо він буде одержаний не в країні перебування. Сильний аспект у позиції Н.

Липера — наголошуванні на необхідності системного підходу до визначення сутності туризму. Таке розуміння з часом набуло статусу методологічного принципу в аналізі туризму [443].

Наступним ключовим поняттям є термін «педагогіка туризму», який тлумачиться, як особлива галузь педагогіки, що практично орієнтує на творчий неповторний характер виховання особистості в туризмі. Педагогіка туризму як новостворена, новосформована, щойно відкрита система несхожа на існуючі педагогічні системи, що орієнтуються на дослідження виховання в спеціально створених соціальних системах.

Педагогіка туризму характеризується просторово-часовою неідентичністю. Відрефлексуємо нове у контексті еволюції практичного освоєння особистістю інокультури, що здійснюється через туризм, та наукове знання, репрезентоване педагогікою, що у новому значенні розгортається галузевою педагогікою — педагогікою туризму. За ознаками нового розглянемо педагогіку туризму. Педагогіка туризму — наука, що вивчає процеси виховання, навчання і розвитку особистості у контексті гуманітарносоціальних функцій туризму та виховання, навчання і розвиток особистості фахівця для туризму [442].

Окремим предметом нової галузі педагогіки «Педагогіка туризму» стає особистість освіченого, конкурентоспроможного, вихованого, всебічно розвинутого фахівця. Підготовка фахівців сфери туризму передбачає формування системи професійно значущих знань, умінь та навичок, розвиток особистісних якостей для роботи у сфері «людина — людина», які відповідають сучасним вимогам: активність, гнучкість, толерантність, самостійність, ініціативність, щирість, оптимізм, креативність. Праця у туристичній сфері вимагає від фахівця обізнаності в умовах протікання професійної діяльності, яка вимагає також фізичної та психоемоційної витривалості [444].

Т. Сокол вказує на залежність кваліфікації майбутніх фахівців сфери туризму від загальної і спеціальної профпідготовки, яка спирається на фундаментальні засади освітнього процесу, та конкретних спеціалізованих професійних знань, та зазначає, що формування особистості фахівця туристичної сфери відбувається значною мірою

в процесі вивчення спеціальних туристичних дисциплін [562; 565]. Г. Щука підкреслює особливу роль *практичної підготовки майбутніх фахівців сфери туризму* у формуванні цілісного професійного мислення, вироблення конкретних професійних умінь [637]. Т. Жулій у професійній компетентності фахівця туристичної сфери виділяє навички міжкультурної комунікації [526].

У дослідженні Л. Сакун виділено окремі напрямки педагогічного знання у сфері туризму, серед яких педагогіка особистості туриста, педагогіка туристської комунікації, педагогіка гостинності, педагогіка туристичної діяльності [523, с.32 – 39].

Сучасна система професійної освіти магістрів сфери туризму орієнтована на створення фундаменту для становлення студента як майбутнього професіонала, якому притаманні компетентність, висока духовна культура, мобільність, вміння вільно орієнтуватися в новітніх досягненнях науки та практики, високий рівень розвитку морально-етичних якостей й професійної етики. За таких умов суттєво підвищуються вимоги до формування таких якостей особистості майбутніх фахівців сфери туризму, як професіоналізм, відповідальність, ініціативність, комунікабельність, креативність, моральність.

Таким чином, підготовка майбутнього фахівця сфери туризму здійснюється через:

- інтеграцію теоретичної та практичної підготовки;
- надання позааудиторній роботі практико-орієнтованого комунікативного характеру;
- посилення соціокультурної спрямованості виховної роботи у студентській групі;
- широке використання інформаційно-комунікативних технологій у навчально-виховному процесі [524].

Осмилення проблем освіти в широкому соціальнокультурному контексті є одним із найважливіших завдань сьогодення. Сучасні вчені прагнуть досягнути загальнокультурний сенс масштабних процесів глобалізації, розглянути проблему в культурноісторичному та соціокультурному ракурсах, знайти культурні альтернативи цьому явищу. Пошуки моделей змісту освіти, адекватних сучасному типу культури,

що відповідають новому етапу розвитку цивілізації, складають одну з актуальних завдань сучасної педагогіки. При цьому на передній план виходить необхідність розробки теоретичних основ цілісного навчально-виховного процесу стосовно таких категорій, як зміст, методи та організація навчання. Розв'язання зазначених завдань вимагає звернення до фундаментальних витоків освіти, розгляду їх як частини культури, культуротворчого процесу [708].

На сучасному етапі розвитку суспільства *полікультурна освіта* знаходиться в центрі уваги багатьох вітчизняних та зарубіжних педагогів. В останні десятиліття вона набула особливої популярності, яка пов'язана з наявністю об'єктивних соціально-економічних, соціокультурних і політико-правових передумов, зумовлених особливістю розвитку людства на початку нового тисячоліття. Тема розвитку полікультурної освіти залишається однією із головних тем на конференціях Європейського товариства порівняльної педагогіки. Причинами для запровадження полікультурного виховання та полікультурної освіти в Європі став великий вплив іммігрантів. Країни Європейського Союзу неодноразово наголошували на необхідності запровадження та розвитку полікультурної освіти, але незважаючи на рекомендації Європарламенту, даному питанню в країнах Європи приділяється дуже мало уваги (додаток М) [309].

Першими дати визначення поняттю «*полікультурна освіта*» намагалися автори міжнародного педагогічного словника, виданого у Лондоні в 1977 році. Вони пояснювали термін «Multicultural education» як віддзеркалювання ідеалів культурного плюралізму у сфері освіти. Визначення поняття «Multicultural education» знаходимо в Міжнародній енциклопедії освіти, де воно трактується як «педагогічний процес, у якому репрезентується дві або більше культури, що відрізняються за мовною, етнічною, національною або расовою ознакою». Проте існують і інші думки, щодо того, де вперше з'явився термін «полікультурна освіта» [333; 711].

Вітчизняний дослідник Є. Кузьміч вважає, що цей термін вперше був ужитий у Канаді. Його автором є канадський прем'єр-міністр П. Трудо, який у 1971 році проголосив політику полікультурності та двомовності. Такої ж думки дотримується й

німецький дослідник Г. Ауернхаймер. він стверджує, що термін «мультикультурна освіта» вперше з'явився в канадській урядовій програмі [739].

Країною, яка має багатий досвід у становленні та розробці питань полікультурності є Сполучені Штати Америки, де процес активного розвитку полікультурної освіти пов'язаний з прагненням різних соціальних груп до рівноправності, боротьбою проти расизму та дискримінації, рухом за права жінок, боротьбою за права сексуальних меншин, а також активною міграцією із азіатських, африканських та південноамериканських регіонів [166, с 4].

Американські дослідники та педагоги першими звернулися до вирішення цієї проблеми. *Фундаторами полікультурної освіти* можна поправу вважати таких американських вчених як Дж. Бенкс, Г.Бейкер, Ж. Гай, К. Кембел, М. Саджер П. Горскі. Американські дослідники під полікультурною освітою розуміють освіту, спрямовану на збереження і розвиток усього різноманіття культурних цінностей, норм, зразків і форм діяльності, що існують у певному суспільстві, і на передачу цієї спадщини молодому поколінню [1; 315; 356].

Американський дослідник *Д. Бенкс* запропонував концепцію полікультурної освіти, яка стала популярною у всьому світі. Згідно з дослідженнями Бенкса, полікультурна освіта досягає поставленої мети лише за умови поваги до принципу різноманітності. Етнічна різноманітність повинна враховуватись постійно. Вчений вважає, що всі учні повинні мати вільний доступ до достовірних історичних джерел, що сприятиме створенню атмосфери, пронизаної духом плюралізму [710].

Аналогічної думки дотримується й інший американський вчений Пол Горскі. Він є одним з фундаторів «Полікультурного Павільйону». Пол Горскі акцентує увагу на тому, що відчуття національної ідентичності особистості є необхідним для розвитку глобальної ідентичності. Діти з розвинутим почуттям етнічної та національної ідентичності мають більше можливостей стати кращими громадянами світової спільноти [636].

Вчений виділяє основні умови для досягнення мультикультурності в освіті: кожен студент повинен мати рівні можливості для розкриття свого потенціалу та бути готовим до існування в інтеркультурному суспільстві; педагоги повинні організувати

ефективне навчання кожного учня, не зважаючи на його культурну приналежність; навчальні заклади мають боротися з будь-яким проявом пригнічення в стінах закладу та займатися вихованням активних та обізнаних студентів; освіта повинна орієнтуватися на студентів, враховуючи їх думку; вчителям слід брати активну участь у переоцінці всіх існуючих освітніх практик та їх впливу на процес навчання, таких як методи оцінювання, тестування, підготовки підручників та навчальних матеріалів, проведення різноманітних консультацій [333; 636].

Відома американська дослідниця теорії полікультурної освіти Г. Бейкер стверджувала, що полікультурна освіта в США є результатом багатьох міжнаціональних конфліктів. Вона вважала, що полікультурна освіта відповідає американським демократичним традиціям, за якими школа є важливим інститутом соціалізації, який покликаний допомагати представникам різних національних меншин [699].

Не менш важливими також є досягнення німецьких педагогів у галузі полікультурної освіти. Теорії полікультурного виховання та освіти в ФРН почали активно опрацьовуватись наприкінці 80-х років. На той час розвиток полікультурної освіти зводився до створення так званої «педагогіки для іноземців», яка була спрямована на реінтеграцію дітей іноземців на їх батьківщині після закінчення терміну перебування в Німеччині. Міжкультурна педагогіка німецького дослідника Есінгера ґрунтувалась на реформуванні шкільної освіти, а саме шкіл в яких навчались німецькі діти та діти-мігранти. Враховуючи принципи полікультурності, в німецькій педагогіці відбуваються зміни, внаслідок яких іммігранти більше не сприймалися як чужинці, а навпаки вони стали шансом до взаємного збагачення різних соціокультурних груп населення [333; 699].

Інший німецький вчений у галузі полікультурної освіти А. Томас у своїй праці «Психологія міжкультурного навчання і торгівлі» розглядав міжкультурну педагогіку як готовність сприймати культурні особливості різних народів, взаємоповагу, толерантність, взаєморозуміння та взаємозбагачення [925].

Порушували питання міжетнічної солідарності та співпраці також французькі дослідники. За ініціативою М. Жульєна Пазького було створено Французьку спілку

об'єднаних націй. Вчений вимагав співпраці різних держав в організації освіти. Він переконував, що тісні контакти між країнами з питань освіти призводять і до порозуміння на політичному рівні. Французький дослідник намагався виокремити в педагогіці такий напрямок, як полікультурність, а також обґрунтував роль освіти у міжетнічних взаєминах. На думку французького дослідника Ж. Деморгона одним з основоположників теорії мультикультуралізму є Ч. Тейлор. Саме він розвивав ідею того, що Сполучені Штати є федеративною країною в політичному і культурному плані. Основою цієї теорії є ідея про потреби людини у визнанні її не лише як індивідуума, але й як члена певної групи. Ч. Тейлор вважає, що мультикультуралізм потребує впровадження «принципу визнання» в соціальній, політичній і педагогічній сферах [925; 926].

З іншого боку, аналіз закордонного досвіду засвідчив, що такі питання, як «мультикультурна освіта» і «крос-культурна освіта» займають значне місце у наукових дослідженнях. Зокрема, запровадження мультикультурної освіти у Сполучених Штатах Америки було спробою змінити ставлення та надати знання про етнічні групи в освіті. Так звана міжгрупова освіта з'явилася вже тоді, коли афроамериканці змагалися з білими в північних штатах, а мексиканські американці змагалися з білими за роботу та житло після Другої світової війни. Ця міжгрупова освіта була спрямована на зменшення расової напруги та підвищення взаєморозуміння між групами. Багато освітніх програм були засновані на психологічних дослідженнях про міжрасові та міжгрупові взаємодії [926].

Мультикультурна освіта може сприйматися як рух за громадянські права та зусилля тих, хто вперше вніс етнічний зміст на свої курси, але згодом зрозумів, що необхідні структурні зміни для покращення становища студентів у меншості. Досить довгий час міжкультурна освіта вважалася тимчасовим явищем, яке має скоро припинитись. Проте масштаби розповсюдження цього явища продовжували тільки рости, у зв'язку з чим значно актуалізувалися дослідження питань, які стосувалися розуміння національних відносин та специфіки етнічної психології (Т. Стефаненко, Г. Шпет); засобами боротьби з етнічною і расовою дискримінацією (Дж. Бенкс, Р. Булгаков); пояснення історії міграції (І. Коваль); сприяння забезпеченню рівних

можливостей у сфері освіти для всіх громадян, підвищення самооцінки та статусу міноритарних груп (Л. Балацька, Н. Морська, Г. Олексів); способів гармонізації відносин між учнями-імігрантами та домінуючими групами (Є. Бондаревська, О. Гукаленко, В. Мукомеля, Е. Паїна). Теоретикометодологічну основу дослідження становлять праці, які присвячені питанням культурологічних підходів в освіті (Л. Кондаленко, І. Малькова, С. Радул, Г. Садохин), специфіки міжкультурної освіти та технологій її впровадження в різних європейських країнах (В. Болгаріна, Т. Гринкевич, Х. Дельгадо, Ю. Короткова, І. Лошева), міжкультурної дидактики (Е. Канакіду, Е. Канга, В. Папаянні, А. Сапіріду). З огляду на це, особливий інтерес викликає інноваційний досвід тих європейських країн з організації міжкультурної освіти в умовах посилення легальної та нелегальної міграції, яким притаманна культурна, мовна та релігійна різноманітність [6; 772].

Серед новаторів міжкультурної дидактики правомірно виділити А. Сапіріду, яка розробила авторську модель її реалізації щодо вивчення іноземної мови. Авторська модель ґрунтується на тому, що міжкультурна дидактика: – має певне філософське і теоретичне підґрунтя, з огляду на те, що під час організації навчання учнів іноземної мови їх культурні відмінності: той, хто вивчає іноземну мову, вступаючи в контакт з іншою культурою і відкриваючи в ній певні культурні відмінності, пізнає себе і вчиться одночасно долати упередження, які він має щодо нової іншомовної спільноти; ґрунтується на результатах прикладних досліджень, які вивчають способи життя й культурні відмінності представників різних суспільств; вимагає наявності відповідних навчальних посібників, які реалізують принцип всебічного вивчення й зіставлення, порівняння різних культур; є інструментом діяльності вчителів іноземної мови, які мають здійснити організацію навчального процесу щодо вивчення й усвідомлення цінностей іншої культури як порівняти з рідною культурою [6; 523].

Кіпрський дослідник Е. Канга вважає, що метою міжкультурної лінгводидактики є формування міжкультурної комунікативної компетенції, яка, на його думку, базується безпосередньо на «багатомовній грамотності» як здатності особи відчувати та приймати культурне розмаїття на основі: розуміння сутності понять «культура», «багатомовність» і «полікультурність», завдяки реалізації

принципів поваги особистісних цінностей, національної або етнічної ідентичності, прийняття відмінностей (мовних і культурних), взаємоповаги та розуміння «іншого»; розвитку вмień щодо соціальної адаптації, гнучкості у пристосуванні до нових умов, спілкування і співпраці, соціальної відповідальності; засвоєння соціолінгвістичного та прагматичного виміру мови, засобів досягнення взаємовпливу і взаємодії між особами різних мовно-культурних середовищ; вияву здатності до міжкультурного спілкування з допомогою засобів багатомовності та полікультурності [714].

Загалом, кіпрські та грецькі учені міжкультурну компетенцію розглядають у трьох ракурсах: як здатність до різного роду адаптації; як спроможність результативного спілкування; як готовність до налагодження міжособистісних зв'язків (Е. Канагіду, В. Папаянні). Здебільшого міжкультурна комунікативна компетенція тлумачиться як: здатність до результативного спілкування між особами, які співпрацюють, впливають одна на одну, проте не належать до однієї культурної, етнічної чи мовної спільноти (Г. Спінтуракіс); готовність засвоювати нові форми поведінки та їх ефективно застосовувати у відповідному культурному середовищі на підставі об'єктивного вивчення і сприйняття європейської дійсності, дотримання настанов єдиної європейської моралі, виховання терпимості до іншого, неприйняття позиції мовної/культурної нерівності, здійснення антропоцентричних ініціатив задля творчого співіснування і миру (П. Каламбетсу-Корака) [714; 715].

Крос-культурна освіта в Європі формується своїми специфічними історіями та традиціями, а також сучасними національними суспільно-політичними та освітніми системами. Існує широкий спектр міжкультурних підходів до освіти, і навіть у випадку, коли зустрічаються політики щодо країн, викладацька та освітня реальність можуть сильно відрізнятись [309].

Європа містить великі відмінності в контексті та розвитку крос-культурної освіти. Європа також включає балканські, східноєвропейські та нові країни-члени Європейського Союзу, які стверджують нові національні, політичні та культурні ідентичності, або знову відкривають старі погляди на національні меншини та міжкультурну освіту, особливі для їхньої історії та швидких змін, які вони переживають як нації. Що стосується Ради Європи, то перша чітка згадка про крос-

культурний вимір у зв'язку з освітою мігрантів була на початку 1980-х років. Політика та рекомендація Ради Європи щодо міжкультурної освіти полягає в тому, що вона не повинна означати створення нового предмета, а передбачає більш широке використання міждисциплінарних методів викладання; не стільки вчити чомусь іншому, скільки навчати по-різному. Крос-культурна освіта виділяється як механізм запобігання конфліктам у Раді Європи і, як правило, визначається як центральний інструмент проти расизму та ксенофобії. Термін крос-культурна освіта взагалі не згадується в резолюціях та рекомендаціях Рада Європи. Крос-культурна освіта розділена на дві сфери: залучення та участь і навчання спільно жити [739].

Враховуючи зазначене вище обґрунтування, в рамках нашого дослідження ми не ототожнюємо поняття полікультурна та крос-культурна освіта, тому будемо досліджувати сутність та структуру крос-культурної освіти магістрів сфери туризму в Україні та Туреччині.

М. Беннетт визначає крос-культурне навчання як зростання усвідомлення суб'єктивного культурного контексту, що включає суб'єктивність власного світогляду, розвиток вищої здібності сензитивно і компетентно взаємодіяти в різних культурних контекстах. Важливим положенням, на яке вказує науковець, є те, що кроскультурне навчання не відбувається випадково [706].

Розглядаючи взаємозв'язок між зарубіжними стажуваннями і зростанням готовності до кроскультурній взаємодії, *М. Беннетт* говорить, що зростання крос-культурної компетентності може стати їх важливим навчальним результатом, але це не відбувається автоматично.

Аналізуючи сучасні тенденції у вивченні динаміки крос-культурної компетентності протягом закордонного стажування як значущий напрям, він виокремлює аналіз характеристик програм стажувань, що сприяють крос-культурному навчанню. На підставі емпіричних досліджень вченого узагальнено наступні фактори, які сприяють ефективності взаємодії з представниками інших культур:

- триваліший період стажування;
- програма кроскультурної підготовки, що передуює стажуванню;

- ознайомлення з теоретичними підходами в галузі кроскультурної взаємодії;
- моніторинг кроскультурної компетентності на місці стажування;
- занурення в іншу культуру;
- вивчення мови цієї культури, інтенсивне спілкування цією мовою;
- спілкування з іншими студентами, які приїхали на навчання або стажування, з представниками своєї культури, а також інтенсивна взаємодія з носіями культури (М. Беннет називає цей фактор «балансом виклику і підтримки»);
- організація рефлексії отриманого кроскультурного досвіду і його застосування у рідній країні [706; 708].

Основний акцент крос-культурного навчання робиться на формуванні певних якостей та умінь особистості, які необхідні для ефективної міжособистісної взаємодії з представниками інших культур, практиці культурно обумовленої поведінки та вирішенні широкого кола проблемних питань, з якими стикається особистість в рамках такої взаємодії. Отже, основною метою і результатом кроскультурного навчання є формування готовності особистості до кроскультурній взаємодії [707].

На підставі аналізу досвіду міжнародної освіти та власного наукового дослідження визначимо авторське бачення цієї проблеми та її прикладного характеру для закладів вищої освіти України. *Структура готовності студентів до кроскультурної взаємодії визначається наступними критеріями: продуктивна участь (кроскультурна компетентність), позитивна взаємодія (етнокультурна толерантність), сумісність з іншокультурним середовищем (здатність до культурної трансформації, адаптації), полісуб'єктна взаємодія (спілкування на тотожних суб'єктних позиціях). Ефективна кроскультурна взаємодія є одночасно умовою та продуктом функціонування кроскультурної компетентності особистості (продуктивної участі) [739].*

Крос-культурна компетентність розуміється як інтегральна особистісна якість, що характеризується синтезом спеціальних знань (лінгвокультурологічних, соціокультурних, психологічних), умінь (вербальних, невербальних і комунікативних паравербальних), соціально-ціннісної поведінки згідно з іншомовними нормами та цінностями (володіння механізмами імітації, ідентифікації, стерео типізації,

узагальнення) і ціннісних орієнтацій на іншомовну культуру. Формування кроскультурної компетентності нерозривно пов'язано з розвитком кроскультурної толерантності (позитивної взаємодії). Можна назвати наступні риси толерантної особистості: гуманність, рефлексивність, волелюбність, відповідальність, впевненість у собі, самовладання, варіативність, перцептивність, гнучкість, емпатія, некатегоричність суджень. У процесі кроскультурної взаємодії його учасникам необхідно досягнути відповідності (сумісності) до нового культурного середовища. Здатність до культурної трансформації, адаптації (сумісність з іншокультурним середовищем) є наступним критерієм готовності до кроскультурної взаємодії. Успішність адаптації залежить від наявності у структурі особистості таких показників, як інтелектуальна ініціатива, готовність до змін, індивідуальний досвід перебування в іншокультурному середовищі, рівень кроскультурної сенситивності, свідомо міжкультурна селективність [739].

Студенти та викладачі закладів вищої освіти є суб'єктами міжнародного освітнього простору, в рамках якого кожен з них взаємозалежний і взаємообумовлений. Кроскультурна інтеракція розглядається як багатовимірне (багаторівневе, різноскероване) смислове діалогічне спілкування у просторі освіти з метою залучення його учасників до діалогічних цінностей. Вона фіксує спілкування суб'єктів освітнього процесу на соціокультурному, міжособистісному і внутрішньо особистісному рівнях та виступає механізмом корекції їх поведінки. Тому полісуб'єктність взаємодії по-перше, є умовою, по-друге – передумовою здійснення кроскультурної взаємодії, по-третє – засобом кроскультурної освіти [706].

Таким чином, у контексті нашого дослідження крос-культурна взаємодія розглядається як педагогічний феномен, специфіка якого полягає у діалозі, кроскультурному спрямуванні навчання, що ведуть до трансформації змісту та форми навчального процесу. Узагальнюючи проведений аналіз полісемічності педагогічного феномену «крос-культурна освіта магістрів сфери туризму» продемонструємо причинно-наслідкові зв'язки між ними у вигляді рисунку 1.2.

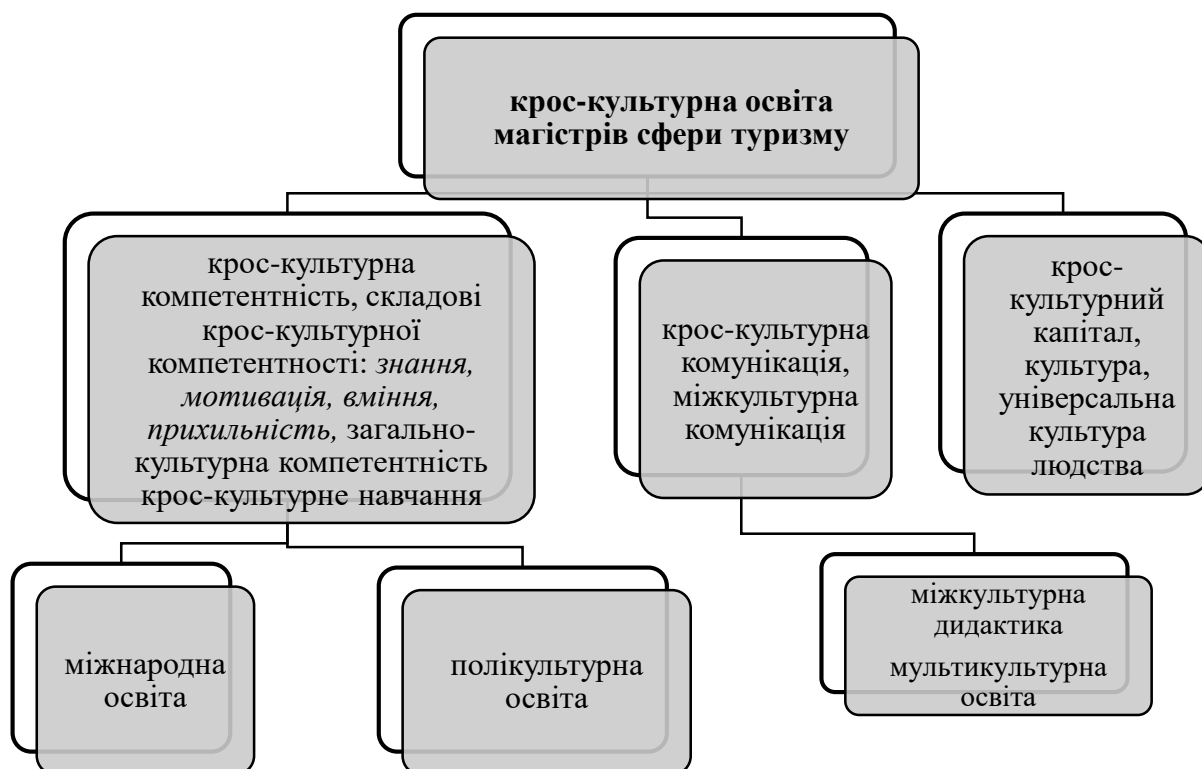

Рисунок 1.2 Поннятево-категорійний апарат «крос-культурної освіти магістрів сфери туризму»

Враховуючи вищерозглянуті дослідження можна розглядати *крос-культурну освіту магістрів сфери туризму* як *інтегративну якість особистості магістрів сфери туризму*, яка характеризується синтезом спеціальних знань (лінгвістичних, країнознавчих, лінгвокраїнознавчих, соціокультурних, психологічних), знань іноземних мов; вмінь (вербальні, невербальні та паравербальні комунікативні вміння, соціально-ціннісна поведінка згідно з іншомовними цінностями і нормами, володіння механізмами імітації, ідентифікації та стереотипізації, узагальнення) та ціннісних орієнтацій на іншомовну культуру [706; 718; 772].

Деталізуючи змістовий план крос-культурної освіти, пояснимо її елементи:

а) *теоретичні знання*: знання умов і зусиль, необхідних для забезпечення ефективної міжкультурної освіти, яка передбачає знання мови, що вивчається, у системі культури, усвідомлення загального й особливого між рідною і новими мовами, культурами з точки зору соціокультурних практик, включаючи дискурсивні, етичні й комунікативні засоби бачення й осмислення світу;

б) *практичні вміння*: здійснювати міжкультурну взаємодію, що передбачає комунікативне вміння на іноземній мові, вміння враховувати різницю у сприйнятті й описі світу, вміння набувати й оперувати знаннями, суттєвими для культури, яка вивчається, вміння інтерпретувати події, факти, переконання з точки зору не тільки власної, але й нової культури, вміння виявляти толерантність й емпатію;

в) *знання іноземних мов, особливості вимови*. Мова йде про множинність перспектив або більш широке поле зору, що дозволяє індивіду у міжкультурних ситуаціях переборювати до певної міри свій еґо- й етноцентризм;

г) *емоційне відношення*, пов'язане з бажанням або небажанням досягти розуміння у міжкультурній освіті та визнанням ціннісних орієнтацій власної культури як однієї з можливих точок зору (додаток І).

Зважаючи на зміст, характер, розмаїття підходів і потрактувань означених компонентів поняттєво-категорійного апарату дослідження, *крос-культурну освіту магістрів сфери туризму* визначаємо як багатоаспектний, цілеспрямований, соціально, педагогічно і професійно детермінований *досвід* становлення кваліфікованих, конкурентоздатних магістрів сфери туризму, що забезпечує розвиток професійної компетентності як сукупності фахових компетенцій та особистісних якостей, цінностей, які підтверджують здатність ефективно працювати у сфері туризму на рівні світових стандартів та готовність творчо розв'язувати завдання освітньо-професійної діяльності і постійно саморозвиватись, самовдосконалюватись, самореалізовуватись.

Отже, в рамках нашого дослідження *крос-культурна освіта майбутнього магістра сфери туризму* – це процес цілеспрямованої соціалізації сучасного молодого фахівця сфери туризму, що в умовах глобалізації світу та інтернаціоналізації спрямований на опанування ним системою національних і загальнолюдських культурних цінностей, а також певних комунікативних умінь, що дозволяють членам різних етнічних, мовних або культурних спільнот здійснювати інтенсивну міжкультурну взаємодію, розуміти інші культури, толерантно ставитися до її носіїв.

1.3. Операційно-методологічний інструментарій дослідження крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму

Виклад наукових фактів в процесі дослідження повинен бути багатоаспектним, з урахуванням як загальних, так і специфічних особливостей крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму в Україні та Туреччині. Наукове дослідження – один з видів пізнавальної діяльності, який являє собою процес вироблення нових наукових знань. Це цілеспрямоване пізнання, комплекс логічних побудов і експериментальних операцій, виконаних відносно об'єкта дослідження для визначення властивостей об'єкта і закономірностей його поведінки. Метою наукового дослідження є всебічне, об'єктивне і ґрунтовне вивчення явищ, процесів, їх характеристик, зв'язків на підставі розроблених у науці принципів і методів пізнання, а також отримання корисних для діяльності людини результатів, упровадження їх у виробництво для підвищення його ефективності [244].

При науковому дослідженні важливо враховувати все, концентруючи увагу на основних, ключових питаннях теми. Результати наукових досліджень тим кращі, чим вищий науковий рівень висновків, узагальнень, чим вища їх достовірність та ефективність. Метод наукового дослідження – система інтелектуальних і практичних операцій, які спрямовані на розв'язок певних пізнавальних задач з урахуванням певної пізнавальної мети [244; 305].

Таким чином, розгляд тематики пріоритетних напрямів наукових досліджень та експериментальних розробок Національної академії педагогічних наук України на 2018–2022 рр. продемонстрував, що крос-культурна освіта займає пріоритетне місце серед інших наукових пошуків (додаток В).

Основою розробки будь-якого наукового дослідження є *методологія*, тобто сукупність методів, способів, прийомів і їхня певна послідовність, прийнята при розробці наукового дослідження. Метод – це спосіб пізнання явищ природи. Ним може бути упорядкована діяльність дослідника, яка спрямована на отримання нових знань (додаток Г).

До загальнонаукової методології слід віднести системний підхід, застосування якого потребує кожний об'єкт наукового дослідження. Сутність його полягає у

комплексному дослідженні великих і складних об'єктів (систем), дослідженні їх як єдиного цілого з узгодженим функціонуванням усіх елементів і частин. Для конкретних наук методологія пізнання (дослідження) є сукупністю методів і засобів, спрямованих на вирішення поставлених проблем [244].

Принципи методології пізнання: принцип єдності теорії і практики; принцип визначеності; принцип конкретності; принцип пізнавальності; принцип об'єктивності; принцип причинності; принцип розвитку [305].

Принцип єдності теорії і практики означає, що вони є нерозривно пов'язаними і взаємообумовлюють один одного в процесі людської діяльності. Розкриває діалектику руху людського знання до істини, констатує визначальну роль практики, яка є критерієм істинності теоретичних положень, у процесі пізнання.

Принцип визначеності вимагає повного і всебічного відображення найбільш істотних сторін і закономірностей об'єктивних процесів, конкретного історичного підходу до їх оцінки [244].

Принцип конкретності означає, що відображення дійсності в мисленні істинно – тільки якщо воно конкретно [244].

Принцип пізнаваності означає, що об'єктивний світ, що існує поза і незалежно від нас, може бути пізнаний, так як немає принципових перешкод для того, щоб у ході діяльності людина могла освоїти зовнішній світ [110].

Принцип підпорядкованості полягає у затвердженні об'єктивної закономірності обумовленості одного явища іншим і вимагає врахування різноманіття відносин і зв'язків [110].

Принцип розвитку полягає в тому, що формування наукового знання відбувається при повному і всебічному відображенні процесів становлення розвитку об'єкта пізнання, його протиріч, кількісних і якісних змін та їх взаємного переходу [244].

Принцип об'єктивності вимагає розгляду процесів, явищ, речей такими, якими вони є, без упередженості, в усьому різноманітті їх сторін, зв'язків, відносин. Наукове пізнання – це перш за все чітко спланована діяльність. При цьому кожний вчений має право на свою точку зору, повинен мати свою думку, з якою безумовно слід рахуватись. Наука є суспільною за своїм походженням, розвитком та використанням [159].

Загальну систему координат, методологічну стратегію та комплекс підходів і методів його проведення окреслюють і проектують наукові принципи.

1. *Принцип загального зв'язку* випливає з основного положення філософії про матеріальну єдність навколишнього світу, де існує безліч всіляких зв'язків між предметами та явищами, які можуть виявлятися як безпосередньо, так і опосередковано, через велику кількість проміжних ланок. Ці зв'язки можуть бути випадковими, закономірними, зовнішніми, причинними чи функціональними, за змістом чи формою тощо. При цьому такі зв'язки можна простежити на прикладі взаємодії між природничими науками та філософією. На основі філософського принципу загального зв'язку формується загальний методологічний принцип науки, згідно з яким, щоб справді пізнати досліджуваний предмет чи явище, необхідно охопити та вивчити всі його сторони і зв'язки як внутрішні, так і зовнішні [305].

2. *Принцип загального розвитку* легко продемонструвати, спостерігаючи в навколишньому світі приклади різноманітних змін, трансформації, переходів з одного стану в інший. Безперервно виникає щось нове в усіх явищах природи та суспільства, в духовному житті людини. Перебіг багатьох процесів відбувається від простого до складного, від нижчого до вищого, за висхідною лінією. Водночас бувають і зворотні процеси, коли події відбуваються за низхідною лінією. Такі процеси є по суті регресивними [244].

3. *Принцип діалектичної суперечності* ґрунтується на законі єдності та боротьби протилежностей, який полягає в тому, що між різними сторонами предмета чи явища є не тільки протилежності й взаємні винятки, а між ними існує і єдність. У наукових дослідженнях цей принцип полягає в тому, що дослідник не тільки повинен знаходити протилежні взаємовиключні сторони, але й установлювати такі їх відношення, зв'язки та форми, при яких ці протилежності є єдиними. Вирішення цього завдання і є розв'язанням тієї чи іншої наукової проблеми, новим кроком науки вперед [110; 305].

4. *Принцип діалектичного заперечення* базується на загальному законі заперечення, і має в необхідності додержання наступності під час переходу від старого до нового, від попереднього до наступного. При цьому заперечення

попереднього є не абсолютним, а лише відносним, чим і забезпечується спіралеподібний розвиток процесів і явищ у природі та суспільстві. Саме цей принцип пояснює нескінченне виникнення одних якісних станів і знищення інших. Заперечення вже припускає нову можливість подальшого розвитку та нового заперечення. Цей принцип показує, що між кількісними та якісними сторонами предмета чи явища існує тісний взаємозв'язок. І для того, щоб всебічно вивчити якийсь предмет чи явись, необхідно досліджувати не тільки його якісні, але й кількісні характеристики. Останні можна знайти (виміряти), наприклад, на основі математичних методів дослідження. Що це справді так, можна простежити на прикладі розвитку будь-якої науки, результати якої тим вагоміші, чим вищий рівень її математизації [244].

5. *Принцип історичності* передбачає активне застосування порівняльно-історичного методу – сукупність пізнавальних засобів, процедур, які дозволяють виявити схожість і відмінність між явищами, що вивчаються, визначити їхню генетичну спорідненість, загальне й специфічне в їхньому розвитку [159; 244].

6. *Принцип системності* дає змогу визначити стратегію наукового дослідження. Будь-який предмет повинен розглядатись як упорядкована єдність відносно самостійних частин або сторін, кожна з яких виконує певні функції в житті цього предмета. В дійсності досліджуваний предмет може не бути розвиненою системою, його частини і їх функції можуть бути змішані, нерозвинуті, недостатньо відособлені [244; 305].

В межах принципу системності розрізняють такі види підходів: структурно-функціональний; системно-діяльнісний; системно-генетичний.

Сутність *структурно-функціонального підходу* полягає у виділенні в системних об'єктах структурних елементів (компонентів, підсистем) і визначенні їхньої ролі (функцій) у системі. Елементи і зв'язки між ними створюють структуру системи. Кожний елемент виконує свої специфічні функції, які "працюють" на загальносистемні функції. Структура характеризує систему в статиці, функції – у динаміці [256; 257].

У межах структурно-функціонального підходу досліджують сутнісно-функціональну, функціонально-генетичну та функціонально-логічну структуру системи. Перша з них виявляє субстанційні елементи, підсистеми та компоненти системи, їх сутнісні зв'язки та основні функції. Друга – розкриває внутрішні закономірності розвитку і функціонування системи (від простого до складного, від нижчого до вищого, від генетично вихідного до генетично похідного, включаючи у "знятому" вигляді моменти попереднього при відносній самостійності). Третя – виявляє логічно можливі відношення між функціями системи: відношення переваги, домінування, супідрядності (основна і допоміжні функції); відношення функціональної рівнозначності або еквівалентності; відношення сполучення (поєднання) (комбінована функція) тощо. У результаті структурно-функціонального підходу створюються моделі (описові, математичні, графічні) досліджуваної системи. Загальнонауковою методологією вивчення об'єкта дослідження є системно-діяльнісний підхід, який набув значного поширення в сучасних наукових розробках. Зазначений підхід указує на певний компонентний склад людської діяльності. Серед найсуттєвіших її компонентів: потреба – суб'єкт – об'єкт – процеси – умови – результат. Це створює можливість комплексно дослідити будь-яку сферу людської діяльності [244; 257].

Діяльнісний підхід – це методологічний принцип, основою якого є категорія предметної діяльності людини (групи людей, соціуму в цілому). Діяльність – форма активності, що характеризує здатність людини чи пов'язаних з нею систем бути причиною змін у бутті. Діяльність людини може розглядатися в загальному значенні цього слова як динамічна система взаємодії людини із зовнішнім середовищем, а також у вузькому, конкретному – як специфічна професійна, наукова, навчальна тощо форма активності людини, у якій вона досягає свідомо поставлених цілей, що формуються внаслідок виникнення певних потреб. У процесі діяльності людина виступає як суб'єкт діяльності, а її дії спрямовані на зміни її діяльності у процесі діяльності. Будь-яка діяльність здійснюється завдяки множині взаємопов'язаних дій – одиниць діяльності, що не розкладаються на простіші, внаслідок якої досягається конкретна мета діяльності [260; 305].

Зміст *системно-генетичного підходу* полягає в розкритті умов зародження, розвитку і перетворення системи. Відносно новим фундаментальним методом пізнання є синергетичний підхід.

Сутність *синергетичного (синергійного) підходу* полягає в дослідженні процесів самоорганізації та становлення нових упорядкованих структур. Він реалізується в дослідженні систем різної природи: фізичних, біологічних, соціальних, когнітивних, інформаційних, екологічних. Предметом синергетики є механізми спонтанного формування і збереження складних систем, зокрема тих, які перебувають у стані стійкої нерівноваги із зовнішнім середовищем [244].

7. *Принцип єдності аналізу і синтезу.* Аналіз означає розділення, а синтез – з'єднання. Саме за допомогою цих операцій предмет подається як система. Аналіз первинний в пізнанні: оскільки об'єкт пізнання первісно подається нам як ціле. Аналіз і синтез можуть бути практичними (розбирання-збирання), сенсорними (аналіз відчуттів і робота фантазії) і теоретичними (понятійний аналіз і побудова цілісної теорії предмета). Вони можуть здійснюватись у різних планах і відношеннях, відповідно задачам системного подання предмета. Можливі кількісний, якісний, структурний, функціональний та інші види аналізу (і, відповідно, синтезу) [309].

8. *Принцип єдності історичного і логічного* заснований на переконанні, що структура об'єкта є продуктом його еволюції і відбиває її основні етапи. Тому правильна теорія, розкриваючи "специфічну логіку" цієї структури, фактично відтворює його історію в стисненому й очищеному від випадковостей вигляді. Принцип єдності історичного і логічного дозволяє науці зазирнути в такі далі, де пряме пізнання недоступно, а ні найпотужнішим інструментам, а ні найхитромуднішій теорії. Він особлива важливий для тих наук, де ускладнена перевірка теорії досвідом і експериментом (космологія, загальна біологія і геологія, філософія історії, гуманітарні науки). Історичне знання про предмет виконує тут роль такої емпіричної перевірки; з іншого боку, аналіз предмета в його розвинутій формі проясняє можливості його історичного розвитку [244; 305].

9. *Принцип сходження від абстрактного до конкретного* доповнює і конкретизує розглянутий вище принцип єдності аналізу і синтезу, оскільки

абстрагування є вид аналізу, при якому виділяються сторони предмета, які в дійсності самостійно не існують. Згідно даного принципу, кожна з таких сторін у розглядуваному предметі повинна виділятись і вивчатись по окремоті, потім результати дослідження синтезуються в конкретний образ, який розкриває сутність і перспективи розвитку даного предмета [110; 159].

Отже, визначаємо сутність принципів у вигляді таких *положень і вимог*:

- *детермінізму й історизму* – передбачають дотримання конкретно-історичного підходу через урахування комплексу політичних, соціокультурних, освітніх, науково-педагогічних, інших чинників, що зумовлювали основні тенденції і параметри організації професійної підготовки фахівців у галузі міжнародних відносин;
- *об'єктивності* – вимагає виваженого, неупередженого добору доказових фактів для всебічного висвітлення досліджуваних процесів і явищ; відмови автора від суб'єктивізму в їхній оцінці та його критичної самооцінки власних тверджень і поглядів; виваженого з'ясування позитивних і негативних проявів, тенденцій, явищ у підготовці фахівців-міжнародників в українських вишах;
- *системності* – орієнтує організацію і проведення дослідження на основі комплексного використання науково-операційного інструментарію та критичного аналізу джерел і наукового доробку вчених для уникнення однобічних характеристик і висновків

Застосування при розв'язання дослідницьких завдань *міждисциплінарного підходу*, зокрема урахування надбань суміжних з історією педагогіки галузей знань; вивчення професійної підготовки майбутніх міжнародників як цілісного феномену, що детермінується унікальною комбінацією чинників, визначається своєрідним набором компонентів та супроводжується специфічними тенденціями, суперечностями, які виявляються в його загальних і особливих внутрішніх зв'язках і закономірностях:

- *цілісності* – визначає необхідність розглядати досліджуваний феномен як невід'ємний складник загальних процесів розвитку професійної освіти і педагогічної науки України, з одного боку, та розвитку міжнародних відносин держави, з іншого;

– *наступності, спадковості* – орієнтують, по-перше, на розуміння і вивчення проблеми професійної підготовки майбутніх фахівців сфери туризму як процесу, що постійно розвивається, модернізується, вдосконалюється, спираючись на власний і зарубіжний досвід, по-друге, на творче використання здобутків радянських і сучасних учених, які дають важливе науково-інтелектуальне підґрунтя для успішного розв'язання комплексу пов'язаних із цим завдань [159; 244; 309].

Наукові принципи визначають добір і спрямованість методологічних підходів дослідження. Виходячи з об'єктивної тенденції щодо розширення семантичного простору категорійного апарату сучасної педагогічної науки та для уникнення «термінологічної еkleктики», спираємося на результати спеціальних теоретико-методологічних студій. З них випливає, що поняття «підхід», «педагогічний підхід» можна трактувати як сукупність педагогічно спрямованих організаційно-методичних впливів, які забезпечують успішне навчання, виховання, розвиток у закладах вищої освіти України [257].

Хоча кожен науково-методологічний підхід має своє особливе змістовно-функціональне наповнення, всі вони тісно взаємопов'язані й часткового накладаються один на одного. Це варто враховувати при комплексному використанні цього ефективного інструментарію для науково-аналітичного вивчення проблеми професійної підготовки фахівців з міжнародних відносин у ЗВО та в процесі практичної організаційно-дидактичної діяльності в цьому напрямі.

Одним із основних є *системний* підхід І. Зязюн, який дозволяє розглядати підготовку майбутніх магістрів сфери туризму як: а) підсистему, компонент, різновид інших ширших багатосарових утворень – національної системи освіти, системи професійної освіти, педагогічної системи, системи вищої освіти, системи неперервної освіти, системи підвищення кваліфікації кадрів; б) складну, багаторівневу й відносно цілісну модель, що забезпечує механізми цілеспрямованої профільної підготовки в різних вимірах (предметно-компетентнісному, кваліфікаційно-професійному), освітніх рівнях (бакалавр, магістр) тощо. Системний підхід дозволяє з'ясувати взаємозв'язки, взаємовпливи означених компонентів та показати цілісність і цілеспрямованість процесу підготовки майбутніх магістрів сфери туризму окремої

системи, у якій усі елементи ієрархічно підпорядковані загальним принципам, цілям, завданням навчання, виховання, розвитку студентської молоді [256; 260].

Із системним пов'язаний *структурно-функціональний* підхід, який дозволяє розглядати процес підготовки майбутніх магістрів сфери туризму у ЗВО як цілісну структурну модель та розчленувати її на окремі елементи, встановити функціональні взаємозв'язки між ними. На цій основі визначається взаємозалежність мети, змісту, методів, форм, засобів їхньої професійної підготовки та різних компонентів і механізмів цього процесу – мотивів, стимулів, орієнтацій, професійної готовності, освітніх технологій. Структурно-функціональний підхід передбачає і забезпечує єдність різновекторної спрямованості основних компонентів і параметрів процесу професійної підготовки – об'єктивного і суб'єктивного, загальносоціального й особистісно-індивідуального, діяльнісно-процесуального й оцінно-результативного [262].

З двома означеними підходами використовується *інтегративний* підхід. З позиції окремих педагогічних систем інтегративний підхід забезпечує доцільно організований зв'язок і взаємозалежність відносно однорідних елементів змісту, методів, форм, засобів навчально-виховного процесу. Ураховуючи відносність поділу гуманітарних знань за галузевим принципом та їхню сутнісно-змістову синтетичність, він орієнтує на поєднання різних способів осягнення дійсності, розширення світобачення, сприяє формуванню у майбутніх магістрів сфери туризму цілісно-розмаїтої картини світу. Інтегрований підхід (аналіз) забезпечує добір, трансформацію сукупності принципів, методів, форм, засобів навчання, контролю й корекції навчальних досягнень, що сприяє засвоєнню ними інтегрованого змісту фахової підготовки [244].

Застосування *«триади» означених підходів (системного, структурно-функціонального та інтегративного)* забезпечує концептуальну цілісність дослідження та спрямовує і проектує послідовність розв'язання наукових завдань та органічно-логічний зв'язок між ними.

Із означеними науково-дослідницькими інструментами пов'язаний *феноменологічний* підхід. Він, з одного боку, орієнтує на розгляд майбутніх магістрів сфери туризму як самодостатню, цілісну індивідуальність у контексті його

особистісного і загального соціокультурного й освітньо-педагогічного простору та з цих позицій моделювати й організувати процес його всебічного розвитку і професійної підготовки. З іншого боку, цей підхід ставить перед дослідником вимогу відмовитися від суб'єктивістського, задалегідь визначеного погляду на кінцеві висновки і результати, а, спираючись на аналіз різних першоджерел і наукових рефлексій, крок за кроком просуватися до реконструкції як типового соціально-психологічного портрета майбутнього фахівця-міжнародника (що є синтезом загального й індивідуального), так і загальних та особливих тенденцій, педагогічних умов, інших чинників його професійної підготовки [110; 245].

У концентрованому вигляді розкриємо пізнавально-дослідницькі можливості загальнонаукових методологічних підходів, які використовуються при вивченні окремих аспектів підготовки майбутніх магістрів сфери туризму у закладах вищої освіти України:

- *історико-генетичний* (логічно-історичний) – визначає загальну систему координат формування, становлення, розвитку системи крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму і множинності її компонентів.;
- *змістовий і формальний* (формалізований) – орієнтують на всебічний аналіз фактів для з'ясування змістового наповнення різних компонентів, елементів крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму, зокрема, на встановлення сталих взаємозв'язків між ними для науково-аналітичної формалізації одержаних знань у вигляді теоретичних положень, висновків;
- *кількісний і якісний* – слугують для характеристики різних аспектів і проявів процесу професіоналізації в конкретних формалізованих показниках і величинах та виявлення на цій основі притаманних йому загальних і особливих рис, ознак. Через брак знань про використання методів математичного і соціологічного аналізу застосування цих підходів в історико-педагогічних дослідженнях часто призводить до їхнього фактографічного перенавантаження й описовості;
- *культурологічний* аспект і його різновиди – соціально-, інформативно-культурологічний – дозволяють виявити, як багаторівнева ієрархічна система соціокультурного простору справляє всеохопний вплив на особистісне становлення і

розвиток майбутнього фахівця сфери туризму. Це проявляється у зміні пріоритетів із формування людини освіченої на людину культурну, просякнуту цінностями свободи, гуманізму, добра, справедливості; здатності органічно поєднувати етнонаціональну самоідентифікацію «Я-українець» і відданість національним традиціям, ідеалам із міжетнічною толерантністю, розумінням глобальних проблем людства, готовністю до самовідданої професійної і громадської праці заради порозуміння й зближення різних спільнот і держав; оволодінні як загальною культурою мислення й творчості, так і корпоративною культурою професіоналів у сфері міжнародних відносин;

– *інформаційний* – як методологічний інструмент дослідження – розглядаємо з позицій розвитку комп'ютерних мереж, завдяки яким інформація стала фундаментальною і універсальною категорією. По-перше, вони розширюють пошуково-евристичні можливості для нагромадження і систематизації джерельних матеріалів для проведення дослідницької роботи. По-друге, за сучасних умов глобалізації і цивілізаційного поступу інформаційний підхід визначає нову філософію організації освітньо-виховного процесу, починаючи від досконалого володіння знаннями і навичками роботи з комп'ютерними технологіями й завершуючи «технологізацією» навчально-методичного забезпечення, новим характером стосунків між студентом і викладачем, оцінювання знань, результатів науково-дослідницької роботи [159; 245].

Більшість професійноорієнтованих підходів розглядаються і використовуються як інструменти не стільки науково-дослідницького, скільки дидактично-технологічного характеру, які забезпечують організаційну функціональність процесу професійної підготовки майбутніх магістрів сфери туризму, зокрема: *компетентнісний* підхід окреслює їхні визначальні компетентності і компетенції, сформовані знання й особистісні якості, додаткові кваліфікації; *професіографічний* – проектування цілей, змісту, технології підготовки фахівця на основі певної умовної моделі, кваліфікаційної характеристики; *інноваційний* – індивідуалізацію, гуманітаризацію, віртуалізацію, спеціалізацію, інші стратегії і засоби організації навчального процесу; *андрагогічний* – принципи спільного навчання, опори на досвід і власний вибір студента, розвиток його освітніх мотивів і потреб, пріоритети

самостійного навчання тощо. Ці підходи переважно мають вузькопрофільний характер, застосуються для розв'язання окремих освітньо-виховних проблем, тож докладно розглядаються в процесі їхнього предметного вивчення [244; 305].

Хоча кожен науково-методологічний підхід має своє особливе змістовно-функціональне наповнення, всі вони тісно взаємопов'язані й часткового накладаються один на одного. Це варто враховувати при комплексному використанні цього ефективного інструментарію для науково-аналітичного вивчення проблеми професійної підготовки фахівців з міжнародних відносин у закладах вищої освіти та в процесі практичної організаційно-дидактичної діяльності в цьому напрямі.

Ще одним важливим компонентом методології дослідження є наукові *методи*, які визначаємо як способи, засоби і прийоми його організації та пізнання дійсності. Їхня класифікація є предметом широкого наукового дискурсу, тому, зважаючи на предмет і завдання дослідження, беремо за основу їхній поділ на загальнонаукові, міждисциплінарні та історико-педагогічні.

Головне призначення будь-якого наукового метода – на основі відповідних принципів, вимог, приписів забезпечити успішне вирішення певних пізнавальних і практичних проблем, прирощення знання, оптимальне функціонування і розвиток тих чи інших об'єктів. Аналіз – метод дослідження, за допомогою якого піддослідний об'єкт уявно або практично розчленовується на складові частини з метою більш детального його вивчення.

Наприклад, окремі варіанти спочатку аналізуються в межах окремих повторень, а потім – в цілому по досліді. В наукових дослідженнях застосовують кілька видів аналізу. Один з них полягає в тому, що після розчленування об'єкта на складові частини визначають співвідношення між ними. Іншим видом аналізу є класифікація ґрунтів, рослин, хвороб, шкідників. Відомі також аналізи математичні, формально-логічні та ін. Аналіз як метод досліджень використовують у зв'язку із синтезом. Синтез – поєднання розчленованих та проаналізованих частин піддослідного об'єкту або кількох об'єктів в єдине ціле. Мета синтезу – на підставі детального аналізу отримати необхідні дані для більш повних висновків та узагальнень. Певною мірою синтез протилежний аналізу, але вони взаємозалежні та взаємообумовлені.

Наприклад, аналізуючи дані кожного повторення, дослідник обчислює середні арифметичні по кожному варіанту. Аналіз же кожного варіанта призводить до їх об'єднання у досліді, після чого роблять висновки та узагальнення і як кінцевий синтез – дають рекомендації виробництву. У сучасній науці синтез використовують не тільки для дослідження окремого об'єкта у певній галузі науки, а й окремих наук з виявленням існуючих між ними зв'язків [29; 244; 305].

Індукція – метод дослідження, за допомогою якого судження ведуться від фактів до конкретних висновків. *Дедукція* – метод дослідження, який дає можливість за допомогою аналізу загальних положень і фактів перейти до часткових і поодиноких висновків [159].

Аналогія – метод дослідження, завдяки якому знання про відомі вже об'єкти, предмети та явища переносяться на інші, ще невідомі, але схожі із відомими і вже раніше вивченими. При цьому висновок робиться за аналогією. Оскільки ізольовано взята аналогія не має показової сили, то її треба використовувати разом з іншими методами пізнання, додержуючи таких вимог: 1) аналогія має ґрунтуватись на істотних ознаках і більшому числі загальних властивостей; 2) зв'язки між порівнюваними ознаками повинні бути тісними; 3) аналогія як метод має показати не лише схожість об'єктів, а й різницю між ними. Метод аналогій, застосований на подібності показників, предметів і явищ, є основою моделювання [261].

Моделювання – метод дослідження об'єктів, процесів і явищ на їх моделях. Сутністю моделювання є заміна об'єктів, які важко вивчати, спеціально створеними зручними моделями. Моделювання як метод застосовується разом з іншими методами, часто з експериментом і має назву модельного експерименту. *Узагальнення* – метод, за допомогою якого уявно переходять від окремих фактів, явищ та процесів до ототожнювання у думках або від одного поняття чи судження до іншого, більш загального. Спочатку узагальнюють результати досліджень для кожного повторення, а потім для всього досліді в аналогічних умовах [110; 159; 310].

Напрацьований науково-методологічний інструментарій порівняльної педагогіки для нашого дослідження важливий передусім з позицій вивчення зарубіжного досвіду професійної підготовки фахівців-міжнародників та його

зіставлення з аналогічним українським досвідом. У такому контексті становлять інтерес розроблені вченими науково-теоретичні засади компаративістики О. Бражник, Б. Вульфсон, Н. Лавриченко, О. Локшина, Н. Мукан, А. Сбруєва, Г. Щука. Вони визначають її мету і об'єкт, що полягають у вивченні зарубіжних освітньо-педагогічних процесів і явищ для визначення продуктивних ідей і досвіду, які можна використати для вдосконалення теорії і практики освіти національних цінностей та реально-продуктивної, а не формально-декларативної актуалізації інтелектуального й освітнього досвіду [159; 244; 262].

Розгляд методологічних засад дослідження сфери туризму обмежуємо констатацією окремих аспектів, які становлять інтерес для вивчення професійної підготовки майбутніх майбутніх магістрів сфери туризму. Спеціальні науково-теоретичні розробки з цієї проблеми І. Капітоненко, М. Мальський, М. Мацяк, К. Степаненко засвідчують, що комплексне осмислення сфери туризму ускладнюють їхня мінливість і багатогранність, відсутністю консенсусу в поглядах науковців на термінологічну систему, обмеженість експериментальних можливостей, інші об'єктивні й суб'єктивні чинники. Це, з одного боку, призводить до невиразності вихідних наукових гіпотез, високої конкуренції наукових парадигм, що не завжди сприяє об'єктивності наукового знання та ускладнює формулювання аксіоматичних положень і висновків. З іншого боку, вивчення цієї проблематики відкриває перед авторами широке поле наукового дискурсу, сміливої критики чинних теоретичних концептів та висунення власних контрверсійних ідей і конструктів тощо. Ці й інші аспекти справляють значний вплив на розвиток, функціонування, модернізацію системи крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму в Україні у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. та мають урахуватися в процесі їхнього дослідження [159; 244; 305].

Варто зазначити, що у рамках нашого дослідження поряд із загальнонауковими підходами та принципами ми використовували ще й специфічні, які є характерними для крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму.

Принцип гуманізації та гуманітаризації. Основна вимога сьогодення до всіх закладів освіти України – створення і включення в дію механізмів гуманізації освіти.

Це багатогранний процес переорієнтації свідомості юристів і всього суспільства, докорінної зміни ставлень до людини в цілому. Однією з найвідчутніших суперечностей сучасності академік І. Зязюн вважав суперечність між «зростаючою експансією техногенної цивілізації в житті людини і необхідністю збереження та розвитку гуманітарного потенціалу, духовно-моральної сфери індивіда, що в результаті постає як суперечність між гуманітарним, цивілізаційним і духовно-моральним напрямками розвитку освіти» [258; 259].

Принцип глобалізації орієнтує на формування культури професійноправового спілкування в майбутніх юристів шляхом поєднання сучасних досягнень вітчизняної та світової юриспруденції з урахуванням українського законодавства. Таким чином, глобальні екологічні, соціальні, культурні, етичні критерії повинні бути введені в культуру професійно-правового спілкування із збереженням, при цьому, пріоритету вітчизняної культури. В умовах глобалізації система національної вищої освіти може виконувати роль чинника, який дозволяє не відставати від інших країн, йти з ними в ногу, і разом з тим не розгубити національної самобутності, етнічної ідентичності та особливостей своєї культури [658].

Принцип фундаменталізації є також методологічно засадовим у процесі крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму. Він забезпечує глибину загальнофілософських, психологічних, загальнотеоретичних і спеціальних знань. Підхід до відбору змісту крос-культурної освіти з цих позицій дозволяє сформуванню у майбутніх магістрів сфери туризму систему професійних знань, загальнокультурний рівень, основи духовно-моральної культури. тому фундаменталізація навчання вимагає від них ґрунтовної теоретичної та практичної підготовки у закладах вищої освіти України [658].

Принцип дуальності також є складником методологічних засад крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму. «Дуальність» означає «двоєдиність, подвійність». Дуальне навчання, як показує практика європейської системи освіти (досвід Німеччини, Франції, Австрії, Ліхтенштейну, Швейцарії, є продуктом тісної взаємодії освітніх установ і роботодавців щодо успішної професійної та соціальної адаптації майбутнього фахівця. Студент вже на ранніх

етапах процесу навчання включається у виробничий процес в якості працівника підприємства, організації, установи, який згідно з функціональними обов'язками розпоряджається виділеними ресурсами, несе посадову відповідальність, опановує професійні навички [658].

Розгляд методологічних засад дослідження крос-культурної освіти обмежуємо констатацією окремих аспектів, які становлять інтерес для вивчення професійної підготовки магістрів сфери туризму.

Таким чином, аналіз методології крос-культурної освіти магістрів сфери туризму дав змогу сформувати методологічний інструментарій, який ми можемо продемонструвати у вигляді наступного рисунку 1.3.

Рисунок 1.3 Операційно-методологічний інструментарій крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму

Отже, педагогічна наука й інші галузі гуманітаристики напрацювали достатній дефінітивний ресурс для розробки поняттєво-категорійного апарату дослідження крос-культурної освіти магістрів сфери туризму. Сучасна історико-педагогічна наука володіє значним *операційно-методологічним інструментарієм* (принципи,

методологічні підходи, різновидові наукові методи і прийоми) для проведення системного, комплексного, глибокого дослідження проблеми крос-культурної освіти магістрів сфери туризму. Вони здатні забезпечити критичний аналіз масиву різновидових наукових студій і джерельних матеріалів для розв'язання завдань нашого дослідження.

Розглянуті вище підходи, принципи та методи в процесі навчання виступають у тісному взаємозв'язку, функціонуючи як цілісний комплекс. Тільки сукупна їх дія забезпечує правильне визначення завдань освіти, відбір змісту, форм, методів і засобів найбільш доцільної діяльності у процесі крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму. Структура операційно-методологічного інструментарію не є системою сталою, непорушною, тому ми не можемо говорити про неможливість її зміни, все повинно розвиватися і вдосконалюватися.

1.4 Стан дослідженості проблеми крос-культурної освіти вітчизняними і зарубіжними вченими

Крос-культурна освіта як явище та як процес, що впливає на розвиток вищої освіти у світі та є одним із важливих напрямів освітньої політики, перебуває у центрі уваги дослідників, інших зацікавлених осіб, зокрема тих, хто визначає політику щодо розвитку вищої освіти.

Процеси інтернаціоналізації освіти актуалізують крос-культурні дослідження, які стають одним із найважливіших напрямів наукових пошуків. Основні проблеми інтернаціоналізації та інтеграції світової освіти вже протягом декількох років є предметом активних дискусій як у зарубіжній, так у в вітчизняній науці. Під впливом політико-економічних змін, що відбуваються в суспільстві, еволюції ціннісних систем багатьох країн, сучасна освіта набуває більш глобального, загальносвітового характеру [125; 309].

Ця тенденція зумовлена в першу чергу тим, що сьогодні знання одержує новий суспільний вимір, стає поряд з уже звичними основами, що визначають розвиток суспільного виробництва. Завдяки цьому освіта виявляється одним з найбільш

суттєвих, глобальних факторів суспільного розвитку. Безпосередньо нова роль освіти стала могутнім стимулом інтернаціоналізації та інтеграції.

На даному етапі розвитку глобалізації, процеси світової інтеграції стали загальноприйнятими та вважаються швидше правилом, аніж виключенням із правил. Чим більш відкритими для світу стають бізнес-кордони країни, тим більше у ній з'являється транс-національних корпорацій, промислових гігантів, а також великих міжнародних компаній. Поява та розвиток українських підрозділів міжнародних компаній таких як Procter & Gamble, Henkel, L'Oréal, Samsung, British American Tobacco, Coca-Cola та ін. обумовлює потребу у компетентних працівниках [157].

Говорячи про компетентний персонал, ми маємо на увазі його володіння ключовими навичками для роботи у міжнародній компанії. Такими якостями, як правило, вважають достатні для професійного спілкування знання іноземних мов, вміння вести ділові переговори, будувати ефективні комунікації та ін. Однак сучасні HR-тенденції, вказують нам на ще одну важливу професійну компетентність, якій почали приділяти активну увагу відносно недавно, а саме крос-культурну компетентність (додаток Г).

Дослідження у сфері міжнародної інтеграції зазвичай стосується економічного аспекту співпраці та торгівлі. Водночас, не менш важливими є питання міжнародної міграції, зокрема трудової. В Україну приїжджають іноземці у пошуках якісної освіти та залишаються для роботи як на вітчизняних, так і у міжнародних компаніях. Саме тому, активно використовуються програми культурного різноманіття та інтеграції мігрантів. Всі ці процеси ще раз підтверджують той факт, що крос-культурність трапляється зараз у кожній сфері життя людини та поступово стає поширеним явищем [125; 157; 309].

У нашому дослідженні перш, ніж перейти до опису крос-культурної освіти у працях вітчизняних і зарубіжних досліджень, розглянемо етапи розвитку міжкультурної комунікації. Міжкультурна комунікація як така супроводжувала майже всю історію розвитку людства. Вона проявлялася у війнах, торгівлі та шлюбних стосунках. Історично до «своїх» належали представники власного роду, поруч жили ті, хто мав схожу культуру та розмовляв зрозумілою мовою, а далі – починалася

територія «чужих», яких не завжди та не всюди взагалі вважали людьми. Тому найефективнішою формою комунікації були бойові дії та грабіжницькі напади. З розвитком торгівлі виникла необхідність розуміти та враховувати традиції і цінності представників інших культур, з'являються перекладачі та одиниці обміну. Але навіть античний світ був організований так, що існує Ойкумена, населена греками та знайомими їм народами, та Океан, у якому немає нормального перебігу часу, та острови якого населені чудовиськами. Наявність рабовласницького строю та традицій шлюбів з представницями завойованих народів призводить до того, що міжкультурна комунікація розгортається не лише на межі Ойкумени, а й у власному домі [685].

З'являються ідеї акультурації та діалогу з іншими культурами, їх об'єднання та взаємозбагачення – це відбувається під час походів Олександра Македонського, на слов'янських землях по берегах шляху «з варяг у греки». Змінюється мова, зливаються та перемішуються геноми і виникає нова культура. Християнство принесло новий погляд на міжкультурну комунікацію: «Немає ні елліна, ні іудея» – межа стала прокладатися не лише за мовною та етнічною ознакою, а насамперед за релігійною.

Місіонерській підхід християнської церкви, її прагнення розповсюдити та закріпити вчення Христа, – це ще один з варіантів комунікації – акультурація, привнесення нових цінностей та нового світогляду. Саме цей процес посилювався після великих географічних відкриттів, коли Англія та Іспанія взяли на себе «бремя білого человека» і прийняли насаджувати свою культуру серед «відсталих дикунів» шляхом їх акультурації або знищення [378].

Дев'ятнадцяте сторіччя характеризується потягом до екзотики – посилюється зацікавленість японськими гравюрами, китайською керамікою, індійськими скульптурами, але ця зацікавленість не містить реального прагнення до глибокого розуміння ішої культури, а є швидше даниною моді.

Світові війни ХХ ст., спалах націонал–соціалізму, поділ світу на соціалістичний та капіталістичний табір викликає вже наукову зацікавленість проблемами міжкультурного спілкування. Становлення міжкультурної комунікації як навчальної

дисципліни спочатку було обумовлено суто практичними інтересами американських політиків і бізнесменів [378].

Після Другої світової війни активно розширювалася сфера впливу американської політики, економіки та культури. Урядові чиновники та бізнесмени, які працювали за кордоном, часто демонстрували свою безпорадність і нездатність розібратися в ситуаціях непорозуміння, що виникали при роботі з представниками інших культур. Нерідко це призводило до конфліктів, взаємної неприязні, образ. Навіть досконале знання відповідних мов не могло підготувати їх до складних проблем роботи за кордоном.

Поступово виникло усвідомлення необхідності вивчення не тільки мови, але і культури інших народів, їх звичаїв, традицій, норм поведінки. Водночас Сполучені Штати Америки розробили програму допомоги країнам, що розвиваються. У рамках окремих проектів цієї програми велика кількість експертів та активістів Корпусу Миру відвідували різні країни. Вони стикалися там з нерозумінням, конфліктами, які в підсумку приводили до провалу їхньої місії. Управлінський персонал і рядові службовці помічали, що вони погано підготовлені для вирішення практичних питань у спілкуванні з представниками інших культур. Стало зрозуміло, що підготовка, яку вони пройшли перед від'їздом, є недостатньою. Численні невдачі активістів Корпусу Миру поставили питання про спеціальну підготовку, де основну увагу необхідно було приділяти виробленню практичних умінь і навичок міжкультурного спілкування, а не лише інформуванню про культурні особливості тієї чи іншої країни [378; 721].

У відповідь на цю ситуацію уряд Сполучених Штатів Америки в 1946 році прийняв «Акт про службу за кордоном» і створив Інститут служби за кордоном, який очолив лінгвіст Е. Холл. Для роботи в інституті були залучені вчені різних спеціальностей: антропологи, соціологи, психологи, лінгвісти. Проте всі їх спроби зрозуміти і пояснити поведінку представників інших культур тоді були більше засновані на інтуїції, ніж на знаннях і досвіді. Тому спочатку ефективність їх роботи виявилася невисокою. Головний висновок, який було зроблено фахівцями інституту, полягав у тому, що кожна культура формує унікальну систему цінностей, пріоритетів,

моделей поведінки, і тому її опис, інтерпретація та оцінка повинні здійснюватися з позицій культурного релятивізму [378; 732].

В процесі своєї роботи співробітники інституту з подивом виявили, що урядові службовці не виявляли інтересу до вивчення теоретичних питань культури і спілкування, а висловлювали бажання отримати лише конкретні поради, рекомендації та вказівки щодо практичного поведінки в іншій країні. Оскільки для роботи в інституті Холл запросив людей з різними мовами і культурами, то ця обставина дозволяла йому спостерігати на практиці культурні відмінності і вивчати їх. Так, він помічав, що італійці часто стоять близько один до одного, коли розмовляють, або що греки багато жестикулюють під час спілкування. І навпаки, китайці використовують мало жестів при спілкуванні. Свої спостереження Холл підтверджував бесідами з представниками різних культурних груп і поступово включав в навчальні програми інституту. І донині більшість американських навчальних посібників з міжкультурної комунікації акцентує свою увагу на практичних вказівках та рекомендаціях при спілкуванні з представниками інших культур [378; 749].

Ймовірно, датою народження міжкультурної комунікації як академічної дисципліни варто вважати 1954 р., коли вийшла у світ книга Е. Холла і Д. Трагера «Culture as Communication» («Культура як комунікація»), в якій автори вперше запропонували для широкого вжитку термін «міжкультурна комунікація», який відображав, на їх думку, особливу сфери людських відносин. Пізніше основні положення та ідеї міжкультурної комунікації були докладніше розвинені в відомій роботі Е. Холла «The Silent Language» («Німа мова», 1959 р.), де автор показав тісний зв'язок між культурою і комунікацією. Розвиваючи свої ідеї про взаємозв'язок культури та комунікації, Холл прийшов до висновку про необхідність навчання культурі. Тим самим Холл першим запропонував зробити проблему міжкультурної комунікації не тільки предметом наукових досліджень, а й самостійної навчальної дисципліни. У 1970-ті роки суто практичний характер курсу був доповнений необхідними теоретичними узагальненнями і набув форми класичного університетського курсу, що поєднує в собі як теоретичні положення, так і практичні аспекти міжкультурного спілкування [378; 739].

На основі американського досвіду викладання міжкультурної комунікації там були розроблені свої навчальні програми, що ґрунтуються на матеріалах фольклористики, етнології та лінгвістики [181].

У вітчизняній науці і системі освіти ініціаторами вивчення міжкультурної комунікації стали викладачі іноземних мов, які першими усвідомили, що для ефективного спілкування з представниками інших культур недостатньо одного володіння іноземною мовою. Практика спілкування з іноземцями довела, що навіть глибокі знання іноземної мови не гарантують розуміння і конфліктів з носіями цієї мови. Тому викладання іноземних мов у багатьох вузах доповнилося предметом «Країнознавство», який знайомить студентів з історією, звичаями, традиціями, соціальною організацією країни досліджуваної мови. Однак, як показала практика, тільки аудиторного (теоретичного) знайомства з відповідною культурою виявляється недостатньо для безконфліктного спілкування з її представниками. Сьогодні стало очевидним, що успішні та ефективні контакти з представниками інших культур неможливі без практичних навичок у міжкультурному спілкуванні [378; 685].

Процес глобалізації, до якого стрімко долучається Україна, призводить до розширення комунікації з іншими народами та їх культурами. Спілкування з іноземцями стає реальністю, а контакти з представниками інших культур входять в повсякденне життя українців. Крім того, в Україну приїжджають іноземці у пошуках якісної освіти та залишаються для роботи як на вітчизняних підприємствах, так і у міжнародних компаніях. Саме тому, повинні активно використовуватися програми культурного різноманіття та інтеграції мігрантів в українське суспільство. За таких умов, великого значення набуває проблема розвитку міжкультурної освіти в сучасній українській школі, вважають Л. Голік, Т. Клинченко та М. Красовицький, оскільки в наступний час міжкультурна компетентність стає якісним атрибутом сучасної людини, а її формування – пріоритетним завданням освіти, що дозволяє позбавити вихованців від застарілих етноцентричних поглядів і замінити їх на нові, більш відповідні реаліям єдиного світу, в якому ми живемо [125; 157; 309].

Упродовж свого 29-річного крокування дорогами незалежності, констатує В. Кремень, Україна як самостійна й незалежна країна, зіштовхнулася з багатьма

труднощами та проблемами державотворення. Серед них чільне місце займають проблеми реформування й модернізації освіти в контексті приєднання до Болонського процесу, оскільки навчальні заклади як соціальні інститути повинні здійснювати підготовку громадян України, здатних до побудови й життя в умовах відкритого загальноєвропейського демократичного й багатокультурного суспільства. Попередній соціально-історичний досвід вказує на те, наголошує вчений, що навчання мирного співіснування громадян об'єднаної Європи – досить складна справа. Однак, тільки ті суспільства, які постійно демонструють інші (чужі) культури та здатність взаємодіяти в рамках цих культур, представляють суспільну дійсність як різноманітну, багату та різнобічну, є відкритими суспільствами. Через це, європейська цивілізація стане толерантною та плюралістичною лише в тому випадку, коли громадяни Європи, у тому числі й громадяни України, навчаться поважати цінність різних культур і способів життя інших суспільств (Додаток А).

В означеному ракурсі особливої актуальності набуває проблема міжкультурної освіти в Україні, оскільки однією з причин кризи, яка з'явилася в стосунках між населенням її різних регіонів, став брак толерантності, порозуміння, несприйняття іншої культури, мови, традицій. Все це, як доводить І. Заяцківська, спонукає до думки про те, що гармонійне суспільство не мислиме без побудови між його членами таких взаємин, які б сприяли налагодженню взаєморозуміння, вияву міжнаціональної та міжконфесійної культури тощо. Тому міжкультурна освіта покликана стати потужним засобом виховання громадян України, здатних досягати успіху в житті в умовах, що швидко змінюються, й готових конструктивно долати загрози сучасного світу на засадах плюралізму, демократії, толерантності, поваги до людської гідності й іншого культурного середовища [57; 125; 157; 378].

Отже, однією з підстав, що зумовлюють необхідність впровадження міжкультурної освіти в Україні, вважають О. Івашко, С. Когут, є те, що вона є однією з багатонаціональних і багатокультурних країн Європи, оскільки на її території проживає 130 національностей та народностей, а також досить велика кількість іноземців з сім'ями (трудових і освітніх мігрантів, біженців та нелегалів з інших країн світу), яких хвилюють питання етнічної ідентичності й національного

самоствердження, гармонійного розвитку та мирного співіснування культур, збереження й розвиток рідної мови й культури, навчання й спілкування на рідній мові. Доказом тому, на їх думку, слугують статистичні дані, згідно з якими на 1 січня 2019 року в Україні, яка за основним законом – Конституцією України є мононаціональною державою, проживає 42153200 осіб, які є представниками 130 національностей. Серед них найбільш чисельним є склад українців (37,6 мільйона, 77,8%), росіян (8,3 мільйона, 17,3%), білорусів (275, 8 тис., 0,6%), молдован (258, 6 тис., 0,5%), болгар (204,6 тис., 0,4%), угорців (156,6 тис., 0,3%), румун (151 тис., 0,3%), поляків (144,1 тис., 0,3%), євреїв (103,6 тис., 0,2%), вірмен (99,9 тис., 0,2%), греків (91,5 тис., 96 0,2%), німців (33,3 тис., 0,1%) [34, с. 138]. Згідно даних Державної міграційної служби України, станом на січень 2019 року кількість прибулих осіб-мігрантів становить 629,3 тис., що становить 0,66% від всього населення, а міграційний приріст населення становив 18,6 тис. осіб [148, с. 940]. Серед них в Україні перебувають 63815 осіб з метою навчання, що на 638 осіб більше, ніж у грудні 2018 року. Освітні мігранти зареєстровані в найбільших освітніх центрах України: Харкові (26,8%), Києві (17,7%), Одесі (14,4%), Дніпрі (6,1%). Здебільшого біженці й освітні мігранти, що проживають в Україні, прибули з Індії (14 668 осіб), Марокко (6 888 осіб), Туркменістану (4 129 осіб), Туреччини (3 838 осіб), Нігерії (3 537 осіб), Єгипту (3 170 осіб), Китаю (2 708 осіб), Ізраїлю (2 236 осіб), Йорданії (2 191 осіб) та Ірану (1 766 осіб) [378; 218; 313].

Отже, враховуючи демографічні дані й нові міграційні тенденції, українська спільнота має необхідність у розвитку нового – міжкультурного світосприйняття, що спрямоване на інтеграцію культур і народів з метою їх подальшого зближення й духовного збагачення. А враховуючи стратегічний політичний курс України на входження до Європейського Союзу, поступову інтеграцію в загальноєвропейський науково-освітній та багатокультурний простір, очевидно, що останні вимагають передусім дотримання нашою державою запропонованих Радою Європи конвенцій і декларацій демократичних принципів і настанов, зокрема й у галузі освітньої політики, ґрунтованої на засадах міжкультурного підходу. Враховуючи означене вище, проаналізуємо нижче провідні нормативноправові документи на предмет

висвітлення в них питань, що стосуються впровадження в Україні ідей міжкультурної освіти [378; 309].

Крім того, протягом останніх років в Україні робляться спроби в експериментальному режимі запровадити деякі технології з міжкультурної освіти в навчально-виховний процес середніх шкіл та закладів вищої освіти. Зокрема, певні кроки в науково-методичному забезпеченні процесу міжкультурної освіти учнів середніх шкіл зроблено науковцями Київського обласного інституту післядипломної освіти й Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти, які розробили програму з факультативу «Міжкультурна освіта в школі». Поява означеного факультативу сприяла розробці авторських технологій й відповідних методичних рекомендацій для вчителів стосовно способів впровадження міжкультурної освіти. Серед них: система специфічних методів навчання і технологічних робіт, запропонована М. Сіяцьким, який, вважаючи, що міжкультурна освіта є новою цариною в системі педагогічної діяльності вчителів вітчизняних установ, розробив конспекти уроків із практичними прикладами використання навчальних матеріалів, які сприяють досягненню цілей міжкультурної освіти; дидактичні ігри і система покрокової реалізації проектів з міжкультурної освіти, розроблених А. Климович, які дозволяють вчителю досягати найскладніших навчальних цілей з формування толерантності та відкритості учнів, шляхом їх справжнього зацікавлення і виклику відповідних позитивних емоцій [4; 5].

Автор стверджує, що оскільки головною ідеєю міжкультурної освіти є формування і розвиток рефлексії учнів, яка дає можливість усвідомити внутрішні механізми соціальних процесів і зрозуміти явища, які впливають на функціонування уявлень про інші культури, то при навчанні учнів емоційний аспект відіграє важливу роль, навіть більшу, ніж інтелектуальний. Через це, у міжкультурній освіті, яка веде до переоцінювання різних ієрархій важливості, руйнування стереотипів і конфронтації із культурною відмінністю, недостатньо зосереджуватися тільки на подачі соціокультурних знань. Кращим рішенням буде використання методів, які в більшій мірі ґрунтуються на емоційних реакціях, ніж на раціональному аналізі, тому довгу,

набридливу лекцію краще замінити активною формою, а теоретичну вправу – дидактичними іграми та забавами; – міжнародні молодіжні зустрічі, інструментовані П. Александровичем, який вважає, що однією з найкращих форм розвитку і реалізації міжкультурної освіти є наданням учням можливості брати участь у міжнародній зустрічі, під час якої вчителі мають можливість надати їм шанс встановити контакти з однолітками з інших країн, представниками іншої культури. Така міжкультурна зустріч дозволяє учню познайомитись з іншими, завдяки міжособистісним контактам, а також краще пізнати самого себе, свої звичаї та цінності [5].

Привертаючи увагу до значущості неформальної освіти, так як вона ґрунтується на навчанні шляхом участі у конкретній діяльності, П. Александрович пріоритетним вважає використання активних методів роботи під час міжкультурної освіти, спрямованих на потреби конкретної групи, що дає можливість виконувати діяльність, яка дійсно цікавить учнів. На думку автора, молодіжні міжнародні обміни – це нагода задуматись над схожістю та відмінністю культур, поставити собі запитання про самобутність, стереотипи, упередженість; відкриття у 2008 році першої німецько-української міжкультурної школи на території України в місті Києві, що є певним досягненням, тому що учні такої школи виховуються в рамках двох культур та зможуть отримувати атестати двох країн одночасно. Суттєво, що авторська програма і навчально-методичне забезпечення навчального курсу «Міжкультурна освіта в школі» для керівників загальноосвітніх навчальних закладів, розроблена й впроваджена Л. Калініною у 2016 р. [7], сприяли не тільки їх ознайомленню з основами культурологічного підходу в управлінні освітою, але й набуття уявлень щодо концептуальних засад міжкультурної освіти, ролі міжкультурного діалогу в управлінні галуззю освіти, способів впровадження й виміру якості міжкультурної освіти в Україні. Крім того, означений курс сприяє підвищенню обізнаності керівників шкіл щодо тенденцій розвитку культури та її різновидів, способів збагачення культурної спадщини, реалізації прав людини, дотримання та реалізації законодавства в царині захисту прав національних меншин відповідно до європейських стандартів, запровадження нових керівних принципів освітньої політики та практики в питаннях, пов'язаних із культурною та релігійною розмаїтістю

на всіх рівнях освіти. Відстоюючи позицію, що освіта може допомогти суспільству закласти у молодих громадян гуманну модель поведінки та людяне ставлення до людей інших націй, релігій, культур, тому що, окрім мистецтва і літератури, вона охоплює спосіб життя, уміння жити разом, системи цінностей, традиції і вірування, О. Пометун та Л. Султанова розробили навчально-методичний посібник «Людина у полікультурному суспільстві». Призначаючи посібник для викладачів закладів вищої освіти й для студентів соціогуманітарних спеціальностей, автори сфокусували його зміст на формуванні їхньої культурної обізнаності й толерантності, вихованні поваги до представників інших народів, культур, здатності до міжетнічного та міжкультурного діалогу, співпраці шляхом пробудження віри у необхідність мирного розв'язання конфліктів і проблем, що виникають у багатокультурному середовищі [235].

Серед завдань курсу знаходимо такі, які мають безпосередній стосунок до крос-культурної освіти, яка передбачає: *формування здатності пояснювати процеси функціонування полікультурного простору у контексті процесів глобалізації сучасного світу та характеризувати українське суспільство як багатокультурне; аналізувати вплив явищ, що витікають із полікультурності суспільства, на розвиток демократичних процесів та життя громадян в Україні; оцінювати свою громадянську поведінку з погляду толерантності; висловлювати особисте ставлення до полікультурності українського суспільства та явищ, що пов'язані з культурним розмаїттям. За нашими спостереженнями, сфера реалізації ідей міжкультурного підходу в Україні до наступного часу знаходиться на етапі розробки, активного застосування зарубіжного педагогічного досвіду та рефлексивного аналізу. Інноваційні доробки українських дослідників і педагогів щодо впровадження міжкультурної освіти стосуються переважно вибору методів систематизації нових знань про особливості культур інших; пошуку спільного коріння; організації роботи зі стереотипами; розуміння та поваги культурних відмінностей; розробки сценаріїв майбутнього [313; 314].*

Деякі педагоги-новатори, намагаючись застосовувати концептуальні засади крос-культурного підходу в освіті, здійснюють в своїй індивідуальній практиці низку

інновацій, серед яких наступні: щорічне святкування дня Європи, що дає можливість учням відчувати себе частиною великого цивілізованого світу, громадянином Європи і світу; проведення місячників, присвячених більш глибокому пізнанню різних мов і культур в межах європейських років міжкультурної комунікації (зокрема, англійської, французької, німецької мов); проведення тематичних виховних заходів із залученням представників інших культур (наприклад, грецької, німецької, болгарської, польської діаспор), заохочення учнів до співпраці під гаслом «Світ – одна сім'я!»; організація літературних гуртків в режимі позакласної роботи, декламування віршів та текстів мови, яка вивчається; використання підручників мовою оригіналу, для можливості вивчення матеріалу відразу на кількох мовах; здійснення комбінування уроків природничого циклу дисциплін з уроками іноземної мови, для збагачення лексичного запасу та формування вміння розмовляти в нестандартних ситуаціях; проведення дискусій, диспутів і різноманітних рольових ігор, порівняльний розгляд прислів'їв (цінностей культур в концентрованому вигляді) та ідіоматичних виразів; залучення учнів до участі в міжнародних обмінах, зустрічах і проектах; застосування на уроках широкого спектру інтерактивних педагогічних технік, які сприяють реалізації завдань міжкультурного підходу в освіті: «Кейсметод», «Кубування», «Джерело рішень», «Метод проектів» [125; 257; 314]

Таким чином, інноваційні знахідки українських педагогів-новаторів переконливо засвідчують, що міжкультурна освіта вже на сучасному етапі розвитку української держави має непересічне значення. Воно зростатиме в подальшому, і це вимагає від української педагогічної науки та практики серйозних досліджень і напрацювань. Пов'язано це з тим, що в наступний час поняття культури не обмежується лише етнічною сферою, оскільки культурні відмінності притаманні різним поколінням, політичним чи професійним групам, регіональним чи релігійним громадам, молодіжним спільнотам тощо. У такому розумінні Україна є дійсно багатокультурною країною з усім спектром проблем, зумовлених такою різноманітністю. Особливо змінили національний та соціальний склад України останні суспільно-політичні події (події в Криму та на Донбасі та як наслідок – міграції, переселення, біженство великої кількості людей в різні регіони держави).

Отже, у вихованні українських громадян не уникнути проблематики міжкультурної освіти, а навпаки вона набиратиме все більшого значення [314].

У даний час міжкультурна комунікація тільки починає розвиватися в українських закладах вищої освіти як навчальна дисципліна. Досвід викладання міжкультурної комунікації у закладах вищої освіти показує, що найбільш ефективним є поєднання лекційних і практичних форм занять. Особливу ефективність довели практичні заняття, в ході яких студенти отримують можливість випробувати почуття і емоції, що виникають в реальних ситуаціях міжкультурної комунікації, обговорити і проаналізувати свою власну поведінку і поведінку своїх партнерів. Практичні заняття, як правило, викликають жваві дискусії, значно підвищують мотивацію і зацікавленість студентів у предметі, усувають психологічний бар'єр у взаємодії студентів і викладача [110].

Відокремлення крос-культурної компетентності від поняття крос-культурних комунікацій відбулося ще у середині ХХ століття. Саме у цей період сферу крос-культурного менеджменту досліджував П. Мердок. Разом з Д. Уайтом ним було досліджено більше 180 різних культур та складено глибинні описи їх культурних особливостей. Згодом, почало підніматися питання крос-культурного менеджменту та впливу національних культур та мовних відмінностей на управління персоналом [317].

Питанням теоретичного дослідження категорії «крос-культурної компетентності» приділяють увагу як зарубіжні та вітчизняні науковці. Серед них, вагомий внесок у дослідження внесли праці Е. Холла, Р. Левіса, Г. Хофстеде, Ф. Тромпенарса, К. Гірц, Ю. Койвісто. Серед українських науковців, цікаві дослідження проводилися під авторством Н. Мешко, О. Буряк, М. Риженко [317].

Крос-культурна взаємодія є способом розвитку культури, засобом здійснення комунікативних зв'язків, оскільки під її впливом відбуваються динамічні зміни в сфері культурної діяльності взаємодіючих культур, з'являються нові елементи культури і нові форми культурної активності, корегуються ціннісні орієнтири, моделі поведінки, картина світу, спосіб життя.

Оскільки підґрунтям крос-культурної взаємодії є крос-культурна комунікація, яку ми детально описували при розгляді поняттєво-категорійного апарату крос-культурної освіти магістрів сфери туризму, тоді розглянемо синонімічне до нього явище *міжкультурної комунікації*.

У науковій літературі презентовано низку різноманітних підходів і методів тлумачення міжкультурної комунікації. Студіювання проблеми міжкультурної комунікації здійснювалося представниками різних наукових галузей: філософії, психології, психолінгвістики, етнолінгвістики, лінгвістики, культурології, антропології, соціології, історії, етнології, фольклористики. Наразі закладаються основи новітніх наукових напрямів. Серед них такі напрямки психології – психологія міжкультурних комунікацій, психологія міжкультурних відносин, кроскультурна психологія; соціології – соціологія міжкультурних комунікацій [517].

Більшість дослідників проблем «міжкультурної комунікації», зокрема Д. Лендіс, Дж. Беннетт, М. Беннетт, по праву вважають Е. Холла «батьком міжкультурної комунікації» [519].

За визначенням С. Тінг-Туми, професора Каліфорнійського державного університету, яка спеціалізується студіюванням питань дослідження людської комунікації, поняття «міжкультурна комунікація» слугує для позначення процесу спілкування між членами різних культурних спільнот. Крім того, вчена зауважує, що цей термін включає також групову взаємодію низки факторів: вірування, цінності, норми і сценарії їх взаємодії [801].

Нам імponує думка Т. Новінгера, який зазначає, що міжкультурна комунікація – це транзакційний, символічний процес, що передбачає встановлення зв'язку між людьми різних культур. При чому, як влучно зауважив М. Беннетт, люди під час міжкультурної взаємодії повинні приймати різні культурно обумовлені способи мислення й поведінки навіть за умови, якщо вони можуть їм не сподобатися [707].

Е. Верещагін, В. Костомаров під цим терміном розуміють «адекватне взаєморозуміння двох учасників комунікативного акту, які належать до різних національних культур». У цьому визначенні авторами наголошено на наявності рівноцінного, рівнозначного взаєморозуміння між партнерами з комунікації, позаяк

інакше міжкультурна комунікація відбутися не може, оскільки будь-яке неправильне судження призводить до збою передавання інформації, що може викликати розбіжності думок, плутанину, неясність і навіть створити конфліктну ситуацію між комунікантами [110; 159].

Так, адекватна міжкультурна комунікація – це процес, який передбачає повне взаєморозуміння партнерів під час спілкування, тобто інформація/думка/ідея, яка передається одним комунікантом, є правильно зрозумілою, усвідомленою іншим, а відтак, він може правильно реагувати, діяти, дати коректну, очікувану відповідь, реакцію. Адекватне взаєморозуміння є одним із невід’ємних складових процесу міжкультурної комунікації.

О. Шпак стверджує, що міжкультурна комунікація обов’язково має бути обумовлена взаємодією партнерів різних національних культур, у ході якої відповідно до визначених норм відбувається обмін інформацією, образами свідомості, зразками культури, діяльності й досягається взаєморозуміння. Звідси випливає, що за допомогою окресленого процесу окремі особи з двох різних культурних спільнот узгоджують спільний зміст у комунікативній ситуації [263].

Виходячи із розуміння змісту міжкультурної комунікації як «процесу спілкування (вербального і невербального) людей (груп людей), які належать до різних національних лінгвокультурних спільнот», услід за О. Садохіним, можна визначити такі основні ознаки рівня її розвитку: психологічна готовність до співпраці з представниками інших культур; відкритість до пізнання чужої культури і сприйняття психологічних, соціальних та інших міжкультурних відмінностей; уміння розмежовувати колективне й індивідуальне в комунікативній поведінці представників інших культур; володіння набором сучасних комунікативних засобів; здатність змінювати поведінкові моделі [517].

Проведене дослідження доводить, що більшість учених наполягають на необхідності у процесі вивчення проблем міжкультурної комунікації увагу зосереджувати на тісному зв’язку мови й культури (О. Садохін, Р. Портер, Л. Самовар, С. Тер-Мінасова, Е. Холл) [517; 520].

Наприклад, С. Тер-Мінасова акцентує увагу на основних аспектах взаємозв'язку мови і культури. Вчена визначає мову, по-перше, дзеркалом культури, в якому відбивається не лише реальний світ, що оточує людину, не тільки реальні умови її життя, але і суспільна самосвідомість народу, його менталітет, національний характер, спосіб життя, традиції, звичаї, мораль, система цінностей, світовідчуття, бачення світу; по-друге, скарбницею, коморою культури, що зберігає культурні цінності в лексиці, у граматиці, в ідіоматиці, у прислів'ях, приказках, у фольклорі, у художній і науковій літературі, у формах письмової та усної мови; по-третє, передавачем, носієм культури, який транслює скарби національної культури, що зберігається з покоління в покоління; по-четверте, знаряддям, інструментом культури, що формує особистість людини, носія мови, через нав'язані йому мовою і закладені в ній бачення світу, менталітет, ставлення до людей та інше, тобто через культуру народу, який користується цією мовою як засобом спілкування [520].

Таким чином, що одним із найбільш дієвих, ефективних способів установалення різноманітних контактів, при яких передається від одного народу до іншого, від однієї культури до іншої набутий багатьма поколіннями досвід, цінності, традиції, звичаї, є мова. У сучасному глобалізованому світі мова – це передусім один із ключових засобів різного роду обмінів між народами (наприклад, інформацією, науковими здобутками, досвідом вирішення тих чи інших проблем). Разом із тим, «мова відображає дійсність, створює свою картину світу, специфічну й універсальну для кожної мови і, відповідно, народу, етнічної групи, мовного колективу, що використовує цю мову як засіб спілкування» [594].

Саме тому, зважаючи на безперечно фундаментальне значення мови, на новий етап виходить і вивчення іноземних мов.

Заняття з іноземної мови стають тим містком, що допомагає майбутнім фахівцям знайти шляхи до порозуміння, кооперації та співробітництва з носіями іншої мови, культури, традицій, звичаїв тощо; регулювати культурно-мовні контакти в міжкультурному середовищі. С. Тер-Мінасова підкреслює, що для навчання іноземної мови як засобу спілкування, потрібно створювати атмосферу реального спілкування, налагоджувати зв'язок викладання іноземних мов із життям [801].

Заняття з іноземної мови певною мірою забезпечують практику міжкультурного спілкування, оскільки кожне іноземне слово відображає іноземну культуру: за кожним словом стоїть обумовлене національне уявлення про світ. Разом із тим, дослідники наголошують, що лише знання іноземної мови не завжди гарантує успіх/взаєморозуміння у процесі спілкування з іноземним партнером. Саме тому виникає нагальна потреба переорієнтувати педагогічну, психологічну, методичну, лінгвістичну науки на проблему міжкультурної комунікації, а точніше, на проблему формування у кожної людини готовності ефективно брати участь у взаємодії з іноземцями, будувати взаємовигідний діалог між представниками різних культур і країн, суб'єкт-суб'єктну конструктивну взаємодію з усіма представниками сучасного широкомасштабного життєвого простору. Як зазначає М. Байрам, нині викладачі мови повинні стати викладачами мови й культури [727; 728].

Безперечно погоджуємося з думкою Л. Меркулової та І. Кіреєвої, що міжкультурна комунікація характеризується тим, що під час зустрічі представників різних культур, кожен із них діє відповідно до своїх культурних норм. При цьому підкреслено, що поведінка людей, які належать до інших культур, не є чимось непередбачуваним; вона піддається вивченню і прогнозуванню, однак вимагає спеціальної підготовки. Дослідники, які студіюють питання міжкультурної комунікації, давно помітили, що при зіткненні представників двох і більше культур виникають різноманітні проблеми, непорозуміння, інколи навіть конфлікти. Як уже зазначалося, посередником й інструментом при взаємодії представників інших культур виступає, насамперед, мова. Під час міжкультурної комунікації, у ході спілкування представників різних культур, коли відбувається «зіткнення» культур, утворюється специфічний простір, де зіштовхуються різні, інколи навіть протилежні точки зору, позиції щодо бачення світу, цінностей та багато іншого, що безпосередньо впливає на свідомість та поведінку людей [110; 159; 742].

У ході нашої наукової розвідки, ми зробили узагальнення, що явище крос-культурної комунікації становлять інтерес для таких наук, як лінгвістика, культурологія, соціологія, психологія. Аналіз сутності крос-культурної комунікації викладено в роботах зарубіжних і вітчизняних учених М. Бубер, М. Вебер, Х.-Г.

Гадамер, Е. Гуссерль, Ф. Джандт, К. Клакхон, А.Л. Кребер, Г. Крепі, К. Леві-Стросс, Дж. Мердок, Р. Мертон, Т. Парсонс, А. РадкліффБраун, Ф.Розенцвейг, У.Самнер, Л.Уайт, Ч.Філмор, Л. Фрей, П. Фрейдман, М. Хайдеггер, Ф. Ебнер, Н. Арутюнова, Ю. Арутюнян, Д. Гудков, А. Здравозадумів, В. Зінченко, І. Ільяєва, Ю. Караулов, О. Леонтович, Ю. Лотман, В. Петров, В. Попков, А. Садохін, А. Соколов, С. Тер-Мінасова, Л. Щерба, Л. Якубінський.

Поняття «міжкультурна (крос-культурна, міжетнічна) комунікація» (або «межкультурная интеракция») з'явилося завдяки американським ученим Г. Трейгеру й Е. Холу, які в роботі «Культура і комунікація. Модель аналізу досліджували крос-культурну комунікацію як одну з галузей людської діяльності [218; 235; 263; 305].

Наукові дослідження з крос-культурної комунікації виконані англійськими вченими Р.Бенедікт, М. Беннет, М. Байрам, Е. Хірш та Л. Сторті вказують на посилення крос-культурної складової окремих елементів освіти – національних, регіональних освітніх систем, тобто у процесі крос-культурної взаємодії відбувається формування нового міжнародного освітнього середовища, де в найбільш ефективних формах могли б реалізовуватися національні інтереси його учасників і здійснюватися сучасні пошуки вирішення проблем, що мають життєво важливе значення для людської цивілізації в цілому [718; 720].

Отже, всебічна підготовка магістрів сфери туризму до крос-культурної взаємодії спрямована на розуміння логіки та норм контекстів інших культур, є необхідною і перспективною, враховуючи процеси все більш динамічної інтеграції національних освітніх просторів.

Методологія крос-культурного аналізу має свої джерела і складові частини: компаративістський метод культурних досліджень і біхевіористський метод в психології. Предметом крос-культурної психології та її головним завданням є виявлення залежностей поведінки людей від культурних чинників.

Поняттю культури в методології крос-культурного аналізу перевага надається такому її значенню, яке отримало свій концептуальний аналіз у ряді досліджень Р. Трайандіса. Витоки крос-культурної інтерпретації даного феномена

сягають ідей М. Херсковіца, де культура визначається як „створена людиною частина середовища свого існування. Це визначення виявляється в рамках даної методології переважним, оскільки дозволяє представити культуру в двох площинах: з одного боку, в її матеріалізованому, опредмеченому існуванні, з іншого – в її суб’єктивному вираженні. Саме суб’єктивна сторона культури як „сукупність суб’єктивних відповідей на те, що створене людьми” і що виступає у формі „міфів, ролей, цінностей і відносин, складаючи область суб’єктивної культури”, істотна для кроскультурної психології з точки зору її предмету. Розроблена Г. Трайандісом концепція суб’єктивної культури є відправною теоретичною базою кроскультурних досліджень [750; 772].

Методологія крос-культурного аналізу формувалася в руслі культурологічної компаративістики, порівняно-типологічного вивчення різних культур. У числі безпосередніх попередників крос-культурного аналізу стоять Е. Тайлор, В. Вундт, У. Реверс [110; 159].

В ході розвитку туристської теорії сформувався новий науковий напрям – педагогіка туризму. Педагогіка туризму спрямована на вивчення процесів виховання, навчання і розвитку особистості у контексті гуманітарно-соціальних функцій туризму. Теоретикометодологічні основи туристського виховання, питання теорії туристської освіти і навчання складають сферу інтересів таких науковців, як М. Скрипник, В. Федорченко, Н. Фоменко, Г. Цехмістрова, Дж. Вестлейк, К. Купер, Р. Шеферд [442; 443; 444].

Питання підготовки фахівців не втрачало своєї актуальності протягом всієї історії розвитку системи професійної освіти.

Теоретичні основи професійної підготовки, питання розвитку багаторівневої системи безперервної професійної освіти досліджувалися в роботах авторитетних вітчизняних, російських, зарубіжних та, зокрема, турецьких науковців, таких як А. Алексюк, В. Андрущенко, Ю. Бабанський, С. Батишев, О. Галіцьких, Б. Гершунський, М. Євтух, Г. Зоріна, І. Зязюн, В. Кремень, В. Курило, О. Новіков, Н. Піроженко, О. Романова, В. Рибалка, С. Сисоева, В. Сластьонін, Н. Чекальова, В. Чепік, М. Гювен, Д. Доан, А. Кайя, Г. Муді, М. Саманджиолу, М. Суммак,

Т. Финдик, І. Шахін. Структура педагогічної системи та сутність педагогічної технології розкриті в працях Беспалько В. П., Дубасенюк О. А. Питання формування структури системи освіти, розвитку та трансформації вищої освіти вивчали Е. Зеєр, В. Козирєв, Н. Радіонова, А. Тряпціна, Ш. Ада, І. Акгюн, Е. Булут, І. Дорамаджи, В. Челік, Н. Шімшек [159; 742; 684; 791].

Проблемі впровадження й удосконалення стандартів професійної освіти, питанням підвищення якості підготовки фахівців присвячені роботи таких вчених, як В. Кальнєй, О. Лейбович, Н. Ничкало, С. Шишов, Д. Айрі, М. Беннетт, М. Переда. Проблема формування змісту освіти представлена в дослідженнях С. Гончаренка, В. Краєвського, І. Лернера. Питаннями освіти дорослих, розвитку системи післядипломної освіти та підвищення кваліфікації займалися І. Батракова, В. Бордовський, С. Вершловський, В. Віноградов, О. Тряпцін [244; 305; 313].

Різними аспектами психології професійної освіти, питаннями формування професійної зрілості суб'єкта трудової діяльності займалися В. Бодров, А. Гогоберідзе, Ф. Гоноболін, Є. Клімов, Т. Кудрявцев, Н. Кузьміна. Вивченню потреб абітурієнтів в професійній освіті присвячені роботи зарубіжних науковців А. Адаму, М. Белло, І. Данжума [262; 314; 791].

Проблема впливу соціального запиту на зміст програм професійної підготовки фахівців, питання зв'язку професійної освіти з ринком праці складають сферу наукового інтересу таких вчених, як Бідвелл К. (Bidwell K.), К. Гелбрейт, Ч. Касіпар, С. Клейнер, З. Рахим, М. Тієн, Л. Хаддад, Р. Хермес. Огляд інформаційних джерел свідчить про достатню розробленість проблеми професійної підготовки фахівців в сучасній науковій літературі. Автори низки наукових розвідок провели ґрунтовний аналіз досліджень і публікацій з цієї тематики, виокремивши різні підходи до визначення поняття «професійна підготовка» (Л. Бірюкова, І. Глазкова, Н. Демешкант, В. Кулешова, Л. Поліщук, О. Томащук, А. Адаму, М. Белло, І. Данжума, Г. Муді [262; 314; 684; 791].

Так, представлені в дослідженнях підходи можна об'єднати в декілька груп. Перша група об'єднує вчених, які розуміють під професійною підготовкою процес формування знань, умінь, навичок, фахових якостей особистості, необхідних для

виконання професійної діяльності. Результатом цього процесу є сукупність професійних якостей, що забезпечують результативність діяльності суб'єкта (М. Васильєва, Ф. Гоноболін, Л. Кондрашова, В. Сластьонін, Дж. Абдуллахі, О. Окоро, В. Фейнберг [648; 702]).

Узагальнюючи вищенаведене, слід відзначити, що кожен з підходів до визначення професійної підготовки є обґрунтованим та має право на існування.

В умовах сьогодення особливої актуальності набуває проблема професійної підготовки фахівців сфери туризму. Теоретичні основи професійної освіти в туризмі, питання педагогіки туризму вивчали відомі українські, російські та зарубіжні науковці В. Бабарицька, О. Бейдик, Т. Власова, І. Зорін, В. Кальней, В. Квартальнов, Л. Кнодель, А. Конох, Л. Курило, Л. Лук'янова, О. Михайлова, О. Остапець-Свешніков, А. Охріменко, В. Пазенок, О. Пірогова, Н. Піроженко, С. Попович, О. Сесьолкін, М. Скрипник, Г. Сорокіна, І. Томілов, О. Фастовець, В. Федорченко, Н. Фоменко, Г. Цехмістрова, В. Чепік, В. Щербакова, М. Айікору, Д. Айрі, А. Ишик, П. Беррон, Дж. Вестлейк, І. Гілхеспі, К. Дейл, А. Джеріт, В. Зваал, Ю. Інуї, К. Купер, С. Ленкфорд, Ж. Монтано, А. Мунар, Х. Оттін, К. Паріс, Н. Робінсон, У. Черніш, Р. Шеферд [305; 444]).

Теоретичні аспекти становлення та розвитку туристської освіти, питання реалізації моделі безперервної освіти в туризмі досліджували Т. Горячева, Г. Зоріна, В. Квартальнов, Н. Піроженко, О. Семенов, В. Чепік та К. Хсю. Проблема розвитку та управління системою туристської освіти на загальнодержавному та регіональному рівні входить до сфери інтересів Ю. Карягіна, І. Рютіної, І. Рябової, О. Щербакової. Зазначена проблема досліджувалася в роботах молодих науковців В. Вагенлейтнера, М. Сутягіної, О. Шешегової, Є. Шорохова [110; 159; 442; 741]).

Кваліфікаційно-дидактична структура професійної освіти в туризмі представлена в роботах А. Зоріна, Є. Родигіна, О. Фоміна. Проблемі диверсифікації професійної туристської освіти присвячена наукова робота видатного дослідника О. Сельолкіна. Питаннями забезпечення та підвищення якості освіти в туризмі займалися С. Павлова, Т. Саннікова, Д. Айрі, Н. Бекет, М. Беннетт, М. Брукс, М. Переда [110; 159; 442; 512; 741]).

Досить актуальною залишається проблема формування професійної компетентності у студентів туристських вищих навчальних закладів, що складає предмет дослідження В. Лозовецької, а також молодих науковців-дисертантів О. Бухтєєвої, І. Кухта, А. Міронової, К. Гараніна, О. Ільїна, Є. Прієзжева, О. Аліякут вирішували проблеми підготовки студентів до професійної діяльності в процесі вивчення конкретних дисциплін. Питаннями змістовного наповнення туристської освіти та вибору методів навчання займалися О. Бейдик, А. Дружинін, Г. Зоріна, І. Зорін, Н. Козирєва, Л. Нисковських, Т. Сокол, Н. Табунова, О. Удольська, А. Шаповалов, Е. Армстронг, М. Брізек, А. Гюрбюз, А. Даадевірен, А. Поорані, Д. Харріс, К. Холловей [159; 442; 523].

Технології, моделі та методики навчання у сфері туризму вивчали та розробляли у своїх наукових працях П. Олійник, А. Чуфарлічева, П. Беррон, М. Даслі, А. Інверсіні, Н. Калбаска, Л. Кантоні, Л. Ломіне, С. Пікок. С. Відбір та застосування ефективних засобів навчання здійснювали М. Голденберг, Ш. Кііган, А. Кіркнесс, Л. Неїлл, Т. О'Баннон, С. Хьюїт [110; 159; 442; 741].

Питання вивчення іноземних мов студентами туристських спеціальностей досліджували О. Алілуйко, М. Галицька, Т. Єфремцева, О. Маркова. Проблема практичної підготовки студентів туристських вузів розкривається в роботах таких науковців, як А. Агапов, А. Волкова, Л. Поважна, І. Попов, М. Ташкин, Н. Хмілярчук, К. Айтчисон, Г. Басбі, Б. Беггс, Ф. Гібсон, Б. Гудвин, К. Росс. Питанням післядипломної освіти в області туризму, проблемі підготовки дипломних та наукових робіт приділяли увагу Е. Мартін, К. Скалз, К. Сміт [110; 159; 442; 685; 741].

Завдання щодо інтенсифікації та ефективної організації навчання в системі туристської освіти, удосконалення професійної підготовки кадрів для сфери туризму в своїх роботах розв'язували В. Абрамов, Т. Каверіна, М. Поколодна, Л. Торопова [110].

Наукові праці деяких турецьких дослідників присвячені питанням задоволення студентів туристською освітою (Л. Атай, Р. Ехтіяр, М. Йільдірім, Т. Кирли, Е. Юнгюрєн. Проблема забезпечення туристської галузі кваліфікованими кадрами вирішувалася в роботах таких науковців, як Е. Павлова, Т. Баум, С. Боюкйилмаз, Е. Лозкут, Н. Мітче, П. Мезон, Е. Моррисон, Д. Ніксон, П. Петрова, К. Стоун, І. Фрочот,

К. Ханнам. Вивченням перспектив розвитку туристської освіти займалися Ф. Джордан, А. Мунар, М. Стюарт, А.-М. Ялагер [110; 159; 442; 741].

Аналіз наукових досліджень в області професійної підготовки фахівців сфери туризму підтверджує актуальність та багатогранність цієї проблеми. Однак, слід зазначити, що лише деякі дослідники концептуально підходять до визначення поняття професійної підготовки фахівців туристської галузі. Заслуговує на увагу думка А. Коноха, яку можна висловити наступним чином, уникнувши спортивно-оздоровчої специфіки дослідження автора (додаток Б) [305].

Під *професійною підготовкою майбутніх фахівців туризму* науковець розуміє процес, що відображає науково й методично обґрунтовані заходи вищих навчальних закладів, спрямованих на формування протягом терміну навчання рівня професійної компетентності і компетенції особистості, достатнього для успішної праці в усіх ланках сфери туризму з урахуванням сучасних вимог ринку праці [305].

Вищенаведена теза співвідноситься з позицією Л. Кнодель, яка в своїй монографічній роботі підкреслює, що «підготовлені фахівці сфери туризму, спроможні забезпечити успішну туристську діяльність у всіх її різноманітти, із усіма її проблемами, здатні розв'язати ці проблеми і виконати завдання, що постають перед цією сферою економіки на сучасному етапі» [288; 291].

Представлені авторські позиції демонструють єдиний підхід до розуміння сутності професійної підготовки фахівців з туризму. Автори підкреслюють, що професійна підготовка має забезпечити такий рівень компетентності працівника, який дозволить успішно здійснювати професійну туристську діяльність в умовах сучасності.

Спираючись на словникове визначення фахової підготовки, В. Федорченко відзначає, що підготовка фахівця туристської галузі передбачає не лише оволодіння знаннями, вироблення навичок з технології туризму, а й формування культури особистості [442; 443].

Підтвердженням зазначеної позиції є думка турецького науковця Дж. Авджикурта, який наголошує на тому, що загальновизнаним є твердження щодо необхідності орієнтації професійної підготовки фахівців туризму на оперативні

потреби сфери послуг, ураховуючи важливість розвитку навиків міжособистісного спілкування і відносин з клієнтами [290].

Позиції А. Коноха і Л. Кнодель щодо необхідності формування достатнього рівня компетентності фахівця доповнюються та розширюються твердженнями В. Федорченка і Дж. Авджикурта, що вказують на потребу у формуванні культури майбутнього працівника туристської галузі [289; 305; 442].

З огляду на актуальність розвитку та вдосконалення туристської освіти в Україні, необхідність поступового переходу вітчизняної системи освіти на якісно новий рівень відповідно до європейських та світових стандартів, виявляється доцільним звернутися до прогресивного досвіду зарубіжних країн, де успішно розвивається туристська галузь та функціонує налагоджена система підготовки кадрів. На сучасному етапі розвитку теорії професійної туристської освіти в науковому просторі України та ближнього зарубіжжя було проведено низку досліджень, присвячених аналізу та узагальненню позитивних ідей досвіду зарубіжних країн з професійної підготовки кадрів для сфери туризму.

Вперше до вивчення систем туристської освіти, що сформувалися в іноземних державах, звернулися авторитетні вітчизняні туризмологи Л. Кнодель і В. Федорченко. Наукове дослідження Л. Кнодель присвячене вивченню системи фахової підготовки кадрів для сфери туризму в Німеччині, в той час як В. Федорченко в рамках своїх наукових робіт проаналізували особливості підготовки фахівців для туристської галузі у Австралії, Великій Британії, Мальті, США, Франції, Швейцарії та в інших країнах.

Теорію і практику вищої туристської освіти в зарубіжних країнах, зокрема у Австралії, Канаді, Німеччині, Новій Зеландії, Польщі, США, Франції, Швейцарії, вивчали А. Биць, А. Волкова, Л. Єрмак, Д. Єрмілова, Н. Закордонєць, О. Зверєва, Л. Кнодель, О. Мошняга, О. Паламарчук, І. Петрова, І. Петрунь, Л. Польова, І. Сандовенко, Г. Черній, Л. Чорна [288; 289; 291].

Аналіз інформаційних джерел свідчить про зростання наукового інтересу до питання вивчення зарубіжного досвіду підготовки фахівців туризму. Однак, слід зазначити, що ціла низка туристських країн, досвід яких є безумовно корисним для

української держави, на сьогодні залишається поза зоною уваги дослідників. Зокрема, реальною є можливість використання провідних ідей досвіду Туреччини з метою підвищення ефективності системи туристської освіти в Україні.

Інформаційну базу для вивчення досвіду фахової підготовки працівників туристської галузі в Туреччині складають роботи науковців, присвячені проблемам розвитку туризму та підготовки кадрів туристської сфери.

Просторово-часові аспекти іноземного туризму в країнах Середземномор'я в своїй дисертаційній роботі вивчала К. Добровольська. Питання становлення і розвитку туризму, етапи впровадження туристської політики в Туреччині та в окремих її регіонах, деякі аспекти історії турецького туризму висвітлено в роботах російського науковця Д. Савіна та турецьких вчених С. Акгюнгер, Е. Алкай, Т. Вар, Ф. Гезіджі, Е. Гунлу, А. Гюль, Я. Гюльджан, О. Демірель, М. Дулупчу, Ш. Есен, О. Іджоз, М. Ілбан, З. Йилдиз, М. Йолал, М. Кашли, Х. Кескін, Й. Куштепелі, С. Мірал, А. Нохутчу, Д. Озген, Ю. Озтюрк, О. Озчелебі, І. Пирнар, А. Сезгін, О. Сунгур, Б. Тезджан, Дж. Тосун, Х. Уйар, Ф. Четінель [290; 304; 444].

Аналізом та оцінкою сучасного стану туристського сектору Туреччини, вивченням значення туризму та його впливу на економіку країни займалися такі турецькі та зарубіжні науковці, як А. Акиш, Л. Атешолу, М. Булу, О. Емір, І. Ераслан, Р. Ердемгіл, М. Зортук, С. Інанджлі, Е. Лоуендал-Ертугал, А. Ондер, М. Сезер, С. Смід, Б. Тунчсіпер, Х. Уйар, Р. Улусой, К. Хохеб, Н. Чатік, М. Чухадар.

Вивченням потреб та запитів туристів, дослідженням процесу формування попиту та пропозиції в турецькому туризмі займалися А. Алімен, А. Аслан, Н. Ашик, А. Гокденіз, А. Гюрсес, Я. Дінч, М. Каплан, Ф. Кула, Л. Мюнгер, Н. Оздіпчінер, Н. Пехліван, Х. Ташкир, Н. Тетік [305; 442; 685].

Питання управління туристським підприємством в Туреччині розглядалися в наукових працях М. Аксарайли, С. Байрактароглу, І. Варінлі, Б. Йилмаз, Б. Yılmaz, Р. Кутаніс, І. Озген, О. Оздоган, О. Туркай. Питання інформатизації сфери туризму розглядалися в роботі Т. Гюзель. Ґрунтовна характеристика та оцінка туристських ресурсів Туреччини представлена в наукових розвідках А. Аліааолу, З. Отер, А. Тюрксой, С. Тюрксой [685; 801].

Огляд інформаційних джерел свідчить про недостатню розробленість теми розвитку туризму в Туреччині вітчизняними зарубіжними науковцями. Зазначена проблема розглядається в низці наукових праць зарубіжних вчених, але найбільш ґрунтовно представлена в роботах турецьких дослідників. Переважна більшість науковців займаються економічними аспектами туристської діяльності, розглядаючи туризм як фактор підвищення якості життя населення (додаток В).

Значна кількість наукових розвідок присвячена історичним аспектам розвитку туризму та туристської політики в Туреччині. Останнім часом серед дослідників турецького туризму набуває актуальності проблема розвитку альтернативних видів туризму та впровадження принципів стійкого розвитку з метою збереження природної та історико-культурної спадщини країни.

Безумовно якісний рівень розвитку галузі туризму можливо підтримувати лише за умов ефективної організації системи професійної підготовки фахівців. Тому питання забезпечення галузі туризму в Туреччині кваліфікованими робітниками досить докладно вивчається сучасною науковою спільнотою. Проблема розвитку і трансформації освіти, питання реструктуризації системи професійної підготовки в Туреччині розкриті в роботах таких вчених, як А. Газізова, М. Сойлемез, Г. Баскан, К. Бісер, Р. Будак, Е. Булут, М. Демірбілек, І. Дорамаджи та М. Ергюн. Окремі аспекти історії розвитку системи освіти в Туреччині вивчали Т. Коротько, С. Ада, К. Айтач, Д. Атлай Ишик, З. Варлі, А. Вілер, А. Гюльдем, Р. Гюнлю, А. Дікіджі, С. Йорюк, Х. Метз, Н. Нейішчи, З. Нурдан Байсал, А. Уйсал, Д. Фретвелл [685; 739].

Характеристика сучасного стану професійної освіти в Туреччині представлена в роботах вітчизняних та зарубіжних науковців: Н. Пророченко, С. Сапожников, С. Усманова, Т. Финдик, І. Шахін. Особливості змісту і організації освіти в Туреччині вивчали К. Салімова, Х. Браун Х. Питання управління освітою в Туреччині склали предмет дослідження німецького науковця І. Шварц. Вивченням перспективних напрямів співпраці між Україною та Туреччиною в галузі освіти займався український дослідник Є. Спіцин. Різним аспектам професійної підготовки фахівців сфери туризму, питанням розвитку та оцінки системи туристської освіти в Туреччині присвячені роботи Дж. Авджикурт, О. Даллі, Ш. Демірколь, М. Єшільташ, Б.

Йаманолу, М. Кашли, М. Корзай, Ю. Озторк, Ф. Окумус, А. Олджай, П. Паксой, Е. Пеліт, Н. Тетік, Н. Хаджиолу, Н. Хеммінгтон, К. Хсю, С. Шахін, О. Ягджі. Турецькі дослідники Є. Джосар і М. Козак вивчали питання вибору студентами туристського напрямку підготовки, їх професійної мотивації. Низка досліджень турецьких вчених присвячена проблемі професійної підготовки гідів в Туреччині (І. Йазиджиолу, С. Йилдиз, С. Кушлуван, Дж. Токмак, С. Узун [99]).

Проблема формування змісту туристської освіти в Туреччині розглядалася в наукових роботах А. Козак, Дж. Гюзеллер, А. Даадевірен, С. Еврен, С. Йилдиз, Дж. Сечільміш, Н. Сонуч, К. Унлюонен. Питання стандартизації та забезпечення якості освіти в туризмі вивчали С. Гессіу, Г. Гюзель Шашін, І. Мисирли, С. Мілева [702; 741; 791].

Проблему практичної підготовки студентів туристських спеціальностей в Туреччині досліджували С. Арслан, О. Емір, Дж. Йер, Ш. Киличкайя, М. Ташкин, О. Тютюнджю. Турецькі дослідники І. Гюнеш, Е. Пеліт, Т. Туйлуолу, А. Урал займалися питаннями управління туристською освітою в Туреччині, організації професійної підготовки фахівців туризму у вищих навчальних закладах Туреччини. Дослідження з аналізу відношення випускників до окремих напрямів діяльності у сфері туризму, очікування випускників на ринку працевлаштування проводили Б. Ердем, П. Озтін, С. Роней. Питання забезпечення туристської галузі Туреччини кваліфікованими кадрами, вплив туристської освіти на зайнятість у цій сфері в своїх роботах розкривали С. Бойюкйилмаз, Дж. Демір, Ф. Сари, М. Селві. Вивченню перспектив розвитку туристської освіти в Туреччині присвячено праці Н. Айяз, М. Єшільташ, Ф. Тюркмен [110; 159; 444; 658].

Огляд наукової літератури вказує на вагомий внесок зарубіжних, зокрема турецьких, науковців в теорію професійної освіти туристських кадрів в Туреччині. Окрім аналізу та оцінки еволюції, сучасного стану, управління та перспектив розвитку турецької системи освіти в туризмі, науковці особливу увагу приділяють питанням вдосконалення змісту освіти, практичної підготовки фахівців туризму та проблемі підготовки гідів в Туреччині.

Таким чином, за результатами аналізу стану дослідження проблеми професійної підготовки кадрів туристської галузі в Туреччині можна зробити наступні висновки:

по-перше, на сучасному етапі значна кількість наукових розробок присвячена теорії туризму; по-друге, низка досліджень проводилася вітчизняними та зарубіжними вченими в рамках різних галузей наук, що свідчить про міждисциплінарний характер туризму як нового наукового напрямку; по-третє, питання професійної підготовки розроблено досить докладно в сучасній науковій літературі; по-четверте, огляд результатів наукових розвідок з проблеми визначення поняття *«професійна підготовка»* дозволяє об'єднати вчених у чотири групи, що розуміють під підготовкою *«процес формування знань, умінь і навичок»*, *«формування готовності»*, *«готовність до професійної діяльності»* та *«складну педагогічну систему»*; по-п'яте, проблема професійної підготовки фахівців сфери туризму також знайшла своє відображення в роботах багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема автори наголошують, що професійна освіта має забезпечити такий рівень компетентності фахівця, який дозволить здійснювати успішну діяльність в галузі туризму.

Однак, поряд із достатньою розробленістю питань теорії туризму, професійної підготовки кадрів цієї сфери, проблема професійної туристської освіти в Туреччині ще не була предметом спеціального педагогічного дослідження в науковому просторі України [304; 289; 442].

Аналіз інформаційних джерел дає підстави стверджувати, що зазначена проблема є досить актуальною серед турецьких дослідників. Це підтверджено значною кількістю наукових праць з цієї тематики. Серед дослідницьких робіт зарубіжних вчених лише невелика кількість наукових розвідок присвячена питанням фахової підготовки працівників туристської галузі в Туреччині.

Отже, на основі аналізу джерельної бази, ми дійшли конструктивного висновку, який полягає в тому, що попри велику кількість досліджень питання міжкультурної комунікації, ми не виявили вітчизняних розвідок щодо повноти розкриття проблем крос-культурної освіти та крос-культурної освіти магістрів сфери туризму та внесли зміни в навчальні програми при підготовці майбутніх магістрів сфери туризму (додаток І) і (додаток М).

Виявлено, що наявність достатньої кількості наукових матеріалів з проблематики дослідження, що складають його інформаційну базу, і

нерозробленість цієї тематики у вітчизняному науковому просторі вказують на доцільність аналізу та узагальнення досвіду Туреччини з професійної підготовки фахівців сфери туризму. Провідні та суттєві ідеї, погляди та теорії щодо проблеми крос-культурної освіти магістрів сфери туризму вищерозглянутих вчених вважаємо за доцільне систематизувати шляхом причинно-наслідкових зв'язків через змакетований рисунок 1.4.

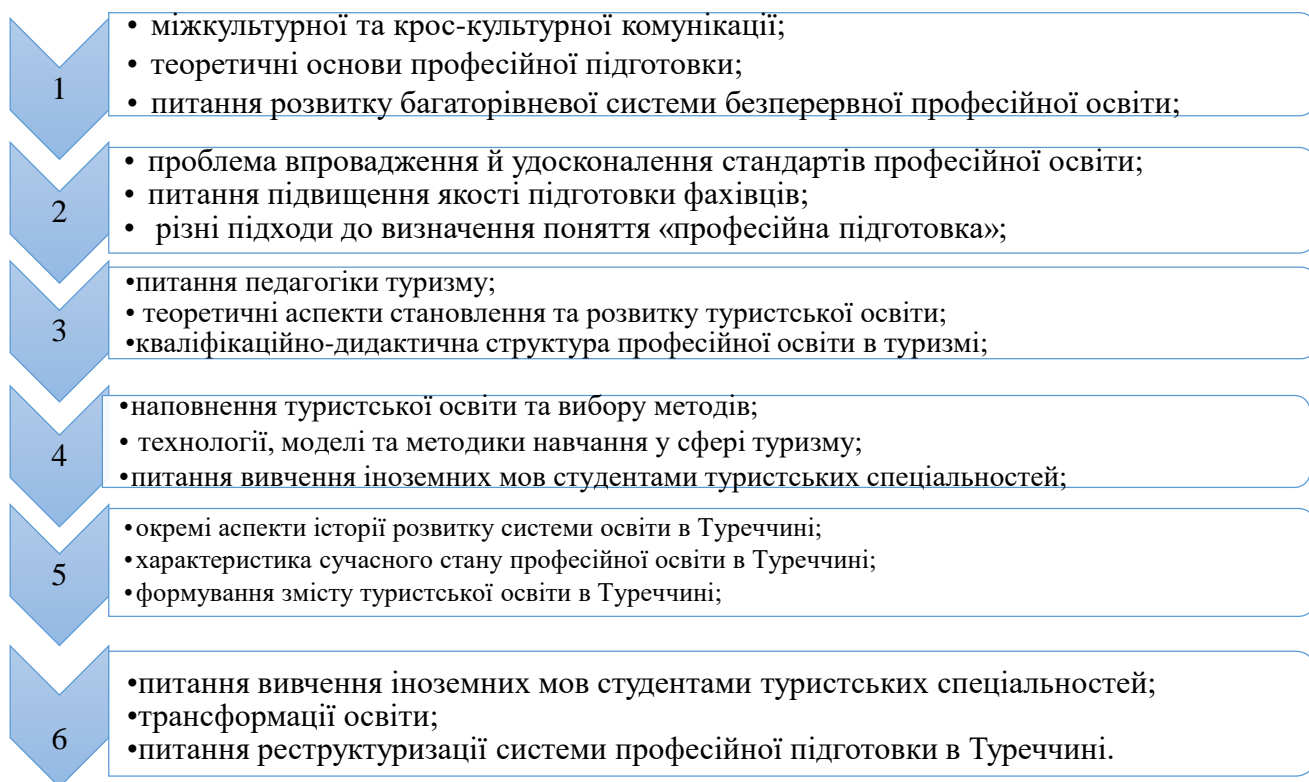

Рисунок 1.4. Полісемантичність поглядів науковців щодо крос-культурної освіти в рамках історіографічного дискурсу

Беручи до уваги отримані результати вітчизняних та зарубіжних досліджень, а також оцінюючи сучасний стан професійної освіти ми зробили власне визначення терміну *крос-культурна освіта майбутніх магістрів сфери туризму*, який ми визначаємо, як *тривалий емоційно забарвлений процес адаптації фахівця до нового професійного середовища та його вимог шляхом отримання необхідних поглядів, умовиводів, знань, умінь, технік у процесі активного міжкультурного навчання з метою набуття або модифікації уявлень про варіативність міжкультурних ситуацій, практичного іноземного досвіду та алгоритмів міжособистісної взаємодії в сфері туризму.*

Таким чином, *головною метою крос-культурної освіти фахівця сфери туризму* – є адаптація до нового середовища та його вимог через отримання необхідних знань, умінь та поглядів в процесі активного міжкультурного навчання з метою придбання або модифікації уявлень про варіативність міжкультурних ситуацій. Тому питання підготовки фахівців до міжкультурної комунікації у межах вищої професійної освіти, зокрема магістрів сфери туризму, є вкрай важливим, адже сприяє конкурентоспроможності фахівця, його ефективній професійній реалізації на міжнародному ринку праці, відкриває можливості саморозвитку й підвищення кваліфікації шляхом долучення до світових теоретичних і практичних здобутків у професійній сфері за спеціальністю; дозволяє легко адаптуватися до нових умов діяльності, долати різного роду бар'єри у ході комунікації, запобігати конфліктним ситуаціям. Виходячи з викладеного вище, у наступному структурному підрозділі дослідження буде проаналізовано теоретичні засади крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму в Україні та Туреччині.

Висновки до розділу 1

У першому розділі – *«Теоретико-методологічні засади крос-культурної освіти в умовах євроінтеграційних процесів»* – визначено вектори соціально-економічної детермінованості стосовно розвитку освіти сфери туризму в умовах глобалізаційни та євроінтеграційних процесів.

У першому розділі було виконане перше завдання порівняльно-педагогічного дослідження, яке полягало у аналізі стану і тенденцій крос-культурної освіти в умовах євроінтеграції та розкритті сутності дефініцій ключових понять поняттєво-категорійного феномена «крос-культурна освіта майбутніх магістрів сфери туризму».

З'ясовано, що незмінність прагнень української держави інтегруватись до Європейського Союзу, що визначено на державному рівні й закріплено у відповідних законодавчих та нормативно-правових документах, робить актуальним завдання щодо підготовки висококваліфікованих фахівців сфери туризму, які активно залучені до вирішення проблем європейської та євроатлантичної інтеграції України. Культурно-освітня і науково-технічна інтеграція зумовлена потенційною можливістю

досягти вагомих успіхів у інтеграційному процесі саме на цих напрямках. Вони охоплюють галузі середньої і вищої освіти, перепідготовку кадрів, науку, культуру, мистецтво, технічну і технологічну сфери. Інтеграційний процес на відповідних напрямках полягає у впровадженні європейських норм і стандартів у освіті, науці і техніці, поширенні власних культурних і науково-технічних здобутків у Європейського Союзу. У кінцевому результаті такі кроки спрацьовуватимуть на підвищення в Україні європейської культурної ідентичності та інтеграцію до загальноєвропейського інтелектуально-освітнього та науково-технічного середовища.

У ході дослідження виділено, що на заклади вищої освіти покладено основне завдання – адаптація до вимог глобалізаційної епохи. Було підкреслено, що сучасний, конкурентоспроможний університет повинен постійно враховувати сучасні зміни суспільства стосовно культурного та наукового технічного розвитку, задля того, щоб мати можливість знайти себе в реаліях сьогодення. Аналіз довів, що *сфера послуг є однією з найважливіших і швидкозростаючих складових світової економіки*. Наприклад, Н. Ничкало, проаналізувавши теоретичні матеріали з проблем педагогіки, психології і туризму як складової теорії і методики професійної освіти, зазначила, що одним з найважливіших аспектів професійної туристичної освіти в Україні є обґрунтування та дослідження саме *культурологічних засад професійної освіти туристичного профілю*.

Встановлено, що крос-культурна освіта майбутніх магістрів сфери туризму не повинна обмежуватись формуванням системи теоретичних знань і практичних навичок – її кінцевим орієнтиром і об'єктивним принципом підвищення ефективності туристської діяльності має бути вимога щодо формування професійної культури фахівців туризму й учасників громадських туристських союзів і об'єднань.

Виявлено, що незмінність прагнень української держави інтегруватись до Європейського Союзу, що визначено на державному рівні й закріплено у відповідних законодавчих та нормативно-правових документах, зокрема: *Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу та нормативно-правова база у сфері туризму*. Таким чином, *адаптація законодавства України до норм Європейського Союзу*

робить актуальним завдання щодо підготовки магістрів сфери туризму, які активно залучені до вирішення проблем європейської та євроатлантичної інтеграції України.

У ході дослідження представлено *полісемічність явища крос-культурної освіти в мультикультурному просторі*. Тому, в рамках нашого дослідження поняття-категорійний апарат крос-культурної освіти сфери туризму був представлений багатоаспектною характеристикою охарактеризуємо основних, ключових поняття, зокрема: *міжнародна освіта, крос-культурний капітал, культура, універсальна культура людства, крос-культурна комунікація, міжкультурна комунікація, крос-культурна компетентність, складові крос-культурної компетентності, загальнокультурна компетентність, практична підготовка фахівців сфери туризму, полікультурна освіта, крос-культурне навчання, мультикультурна освіта, міжкультурна дидактика та крос-культурна освіта*.

Варто акцентувати увагу, що термін крос-культурна освіта взагалі не згадується в резолюціях та рекомендаціях Рада Європи. Крос-культурна освіта розділена на дві сфери: залучення та участь і навчання спільно жити. Згідно рекомендацій Ради Європи метою крос-культурної освіти є залучення всіх майбутніх фахівців закладів вищої освіти до полікультурного суспільства, даючи нове уявлення про історію, географію, мову, культуру, філософію, людство та суспільство. Також, Рада Європа, міжнародні організації ОЕСР, ЮНЕСКО та Організація Об'єднаних Націй протягом багатьох років створили ряд документів про крос-культурну освіту, підписані урядами країн-членів.

Враховуючи отримані результати дослідження ми сформулювали дефініцію поняття «*крос-культурна освіта майбутніх магістрів сфери туризму*» як тривалий емоційно забарвлений *процес* адаптації фахівця до нового професійного середовища та його вимог шляхом формування необхідних поглядів, умовиводів; набуття знань та умінь; оволодіння техніками у процесі активного міжкультурного навчання з метою набуття або модифікації уявлень про варіативність міжкультурних ситуацій, практичного іноземного досвіду та алгоритмів міжособистісної взаємодії у сфері туризму.

Унаслідок проведеного методологічного дослідження був сформований *операційно-методологічний інструментарій дослідження крос-культурної освіти магістрів сфери туризму*. Його складовими є: *принципи* - принцип єдності теорії і практики; принцип визначеності; принцип конкретності; принцип пізнавальності; принцип об'єктивності; принцип причинності; принцип загального розвитку; принцип загального зв'язку; принцип діалектичної суперечності; принцип діалектичного заперечення; принцип історичності; принцип системності; принцип єдності аналізу і синтезу; принцип єдності історичного і логічного; принцип сходження від абстрактного до конкретного; *положення і вимоги* – детермінізму й історизму; об'єктивності; *підходи* – системний, структурно-функціональний, інтегративний, компетентнісний, культурологічний, підхід системності, міждисциплінарний підход, підхід цілісності; *методи* – індукція, аналогія, узагальнення моделювання, а також були виокремлені *принципи крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму* – гуманізації та гуманітаризації, глобалізації, фундаменталізації та дуальності.

У рамках дослідження першого розділу було виконане друге завдання здійснити теоретичний аналіз стану й тенденцій розвитку крос-культурної освіти у вітчизняних і зарубіжних дослідженнях України та Туреччини. Внаслідок цього, історіографічний дискурс проблеми крос-культурної освіти магістрів сфери туризму привів нас до таких результатів. Аналіз різнопрофільних джерельних матеріалів показав, що попри нерозвинутість державницької традиції, Україна мала певний досвід підготовки кадрів для здійснення крос-культурної комунікації. Детальний аналіз *вітчизняної і зарубіжної літератури* продемонстрував, що плеяда вчених розглядала проблему крос-культурної освіти з різних сторін, а саме були описані такі аспекти крос-культурної освіти, як: міжкультурної комунікації; крос-культурної комунікації; крос-культурний менеджмент; питання теорії туристської освіти; кваліфікаційно-дидактична структура професійної освіти в туризмі; аповнення туристської освіти та вибору методів; технології, моделі та методики навчання у сфері туризму; питання вивчення іноземних мов студентами туристських спеціальностей; практичної підготовки студентів туристських вузів; проблема розвитку і

трансформації освіти, питання реструктуризації системи професійної підготовки в Туреччині; окремі аспекти історії розвитку системи освіти в Туреччині; характеристика сучасного стану професійної освіти в Туреччині; формування змісту туристської освіти в Туреччині; практичної підготовки студентів туристських спеціальностей в Туреччині; питаннями управління туристською освітою в Туреччині, організації професійної підготовки фахівців туризму у вищих навчальних закладах Туреччини; питання забезпечення туристської галузі Туреччини кваліфікованими кадрами.

Узагальнені результати дослідження теоретико-методологічних засад крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму в умовах євроінтеграційних процесів підтверджують і спростовують одну із часткових гіпотез педагогічного дослідження, яка полягала у тому, що концепція крос-культурної освіти магістрів сфери туризму ґрунтуватиметься на сучасних теоріях та концепціях, провідних методологічних підходах та дидактичних принципах, науково обґрунтованому доборі змісту, форм, педагогічних технологій та буде спрямована на підвищення ефективності їхньої професійної діяльності.

Основні положення відображені в наступних роботах автора [75; 77; 87; 89; 91; 96; 98; 100; 102; 954; 958; 963; 965; 982; 984; 985; 986; 996].

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЗМІСТОВІ ОСОБЛИВОСТІ КРОС-КУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ СФЕРИ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ І ТУРЕЧЧИНІ

2.1. Нормативно-правове забезпечення якості вищої освіти сфери туризму в Україні та Туреччині в умовах євроінтеграції

Однією із визначальних ознак сучасного світу є його надзвичайний динамізм, складність і усе зростаюча взаємозалежність усіх трансформаційних процесів, що у ньому відбуваються. За таких умов підсилюється потреба у зміцненні партнерських стосунків і узгодження дій на національному, регіональному і міжнародному рівнях з метою забезпечення якості і усталеності систем вищої освіти в усьому світі. Саме у відповідь на цю потребу інтегративної трансформації вищої освіти розпочалася і продовжує інтенсивно розгортатися її інтернаціоналізація.

Проте інтернаціоналізація є не тільки відповіддю на потреби розвитку вищої освіти, а відповідає і потребам міжнародної економічної, соціальної, політичної та культурної інтеграції, що наростає в умовах глобалізації. Вона також є відповіддю на виклики глобальних проблем сучасності, які можуть бути вирішені лише за допомогою спільних зусиль світової спільноти на засадах продуктивного міжнародного співробітництва, що потребує формування у молодого покоління сучасного глобального мислення, глобальної відповідальності, здатностей і вміння жити разом, системи глобальної і міжкультурної компетентності у цілому. Міжнародне співробітництво в усьому світі вважається зараз одним із головних показників визначення якості в сфері освіти і науки і, водночас, одним із головних інструментів її забезпечення і підвищення. Тому майже усі заклади вищої освіти в усіх країнах по всьому світу залучені в міжнародну діяльність і прагнуть розширити її, демонструючи при цьому відміни у розумінні її цінностей, цілей, завдань і засобів [231; 309; 477].

Співробітництво між Україною і Турецькою Республікою в галузі освіти здійснюється на основі Угоди про співробітництво між Міністерством освіти України та Міністерством національної освіти і Ради вищої освіти Турецької Республіки, підписаної 21 травня 1998 року. 14 березня 2017 року було укладено

інший важливий документ – Меморандум про взаєморозуміння щодо співробітництва в сфері вищої освіти між Радою вищої освіти Турецької Республіки та Міністерства освіти та науки України [620].

Практичним результатом підписання вищезгаданого Меморандуму стало відкриття у 2017 році першої в Туреччині спеціальності «українська мова та література» на кафедрі слов'янських мов Стамбульського університету, яка викликає інтерес не лише серед турецьких, а й іноземних студентів. Наразі на кафедрі працює чотири українські викладачі, а кількість студентів, бажаючих вивчити українську мову, зростає з кожним роком: перший набір – 18 студентів, другий набір – 26 студентів, третій набір – 34 студенти. 8 жовтня 2019 року НТУ КПП ім.І.Сікорського та Анкарський університет підписали Протокол про міжнародну спільну магістерську освітню програму з ядерної енергетики, яка отримала ратифікацію Ради вищої освіти Турецької Республіки. Крім того, 5 грудня 2019 року «Державний науково-технічний центр з ядерної та радіаційної безпеки» та Інститут ядерних досліджень Анкарського університету уклали Рамкову угоду про співробітництво. Зазначені документи дозволять студентам обох країн брати участь в літніх та зимових школах та навчальних програмах, які будуть проведені в Україні та Туреччині, а Україні – поділитися наявним досвідом в сфері ядерної енергетики задля належної підготовки турецьких спеціалістів [553; 570].

Велика увага також приділяється налагодженню контактів між шкільними закладами України та Туреччини. Так, 14 листопада 2019 року Дев'ята гімназія Черкас та приватний коледж ім. У. Наджи Акдоган (Кушадаси, Туреччина) підписали угоду про партнерство, яка передбачає обмін учнями та викладачами двох країн.

Програми стажування для українських та турецьких дипломатів – ще одна важлива складова нашого співробітництва в освітній сфері. Так, відповідно до Меморандуму про взаєморозуміння щодо співробітництва між Дипломатичною академією України ім. Г.Й. Удовенка при Міністерстві закордонних справ України та Дипломатичною академією Міністерства закордонних справ Турецької Республіки, підписаного 9 жовтня 2017 року, домовлено про регулярні програми стажування українських дипломатів на базі турецької Дипломатичної

академії. З того часу дипломати з МЗС України, представники департаментів із зовнішньополітичних питань Офісу Президента України, Кабінету Міністрів України, Верховної Ради України, а також обласних державних адміністрацій проходять тижневий тренінг у Туреччині (додаток В).

Ключовими завданнями співробітництва між Україною і Туреччиною є: інституціоналізація системи забезпечення якості вищої освіти на національному, регіональному та локальному рівнях за участю державних, громадських та професійних організацій; залучення зовнішніх та внутрішніх стейкхолдерів до розроблення нових нормативно-правових актів та методичних розробок, що здатні гарантувати стійке функціонування та розвиток системи забезпечення якості вищої освіти; апробація прозорої системи вступу на навчання за освітнім рівнем магістра на прикладі спеціальності [570; 620].

У сфері вищої освіти глобалізація призвела до посилення мобільності ідей, студентів та академічного персоналу та розширенню можливості для співпраці і глобального розповсюдження знань. Вона також ввела нові цілі, види діяльності і акторів, зайнятих в інтернаціоналізації.

В установчому документі «Вища освіта у глобалізованому суспільстві» виділяється чотири ключових аспекти глобалізації, які безпосередньо впливають на вищу освіту і формування її міжнародного характеру: зростаюче значення суспільства знань; розроблення нових торговельних угод, які охоплюють, у тому числі, торгівлю освітніми послугами; нововведення в галузі інформаційно-комунікаційних технологій; зростаюча роль ринку і ринкової економіки. Перелічені аспекти, в свою чергу, відіграють роль каталізаторів нових явищ у сфері вищої освіти, серед яких: поява таких нових провайдерів освіти, як мультинаціональні компанії, корпоративні університети та медіакорпорації; нові форми забезпечення освіти, включаючи дистанційну, віртуальну і пряму освіту, що надається в тому числі і приватними компаніями; велика диверсифікація кваліфікацій та свідоцтв про освіту; велика мобільність учнів, програм, провайдерів і проектів, які виходять за межі національних кордонів; акцент на навчання протягом усього життя, що, в свою чергу, призводить

до збільшення попиту на після середню освіту; збільшення обсягу приватних інвестицій у сферу послуг, що надаються у сфері вищої освіти [125; 231; 477].

Інтернаціоналізація, як чинник євроінтеграції вищої освіти, була спрямована на те, щоб структури вищої освіти у Європі стали більш сумісними і співставними, кваліфікації і дипломи визнавалися б в усіх країнах Європейського Союзу, що забезпечило б підтримку великомасштабної студентської мобільності та мобільності робочої сили, а також сприяло б європеїзації вищої освіти для підвищення її якості і трансляції через неї європейських цінностей.

Тому у межах нашого дослідження зупинимося на описі основних документів, що визначають розвиток інтернаціоналізації вищої освіти в Україні та Туреччині. Одним із перших документів, де наявний вже спеціальний підрозділ «Інтернаціоналізація Європейського простору вищої освіти» є Декларація IV З'їзду Європейської асоціації університетів у Лісабоні (2007) під назвою «Університети Європи після 2010 року: через різноманіття до спільних цілей» (квітень 2007 р.). Тут розглянуті такі питання: інтернаціоналізація і «Болонський знак»; інституціональні стратегії інтернаціоналізації; подальший розвиток інтернаціоналізації. Особлива увага тут приділена стратегії закладів вищої освіти у здійсненні інтернаціоналізації [125].

Визнано, що університети є основною рушійною силою розроблення структур і стратегій міжнародного співробітництва, а також обмінів на інституційному, національному та європейському рівнях. Вони все активніше розробляють структури і стратегії, що охоплюють як науково-дослідницьку, так і викладацьку діяльність, прагнуть до забезпечення балансу між співпрацею і конкуренцією. Ця настанова збереглася і була підтримана і в інших документах.

У доповіді «Європейський простір вищої освіти в глобальному контексті» (лютий 2009 р.) було спеціально підкреслено, що «Країни, які беруть участь у Болонському процесі, так само як і окремі інститути вищої освіти, можуть конкурувати на світовому ринку, але тут немає внутрішнього протиріччя між конкуренцією і співпрацею – вони можуть розглядатися як дві сторони однієї медалі. Баланс між конкуренцією, співпрацею та солідарністю набуває все більшого значення

в глобальному контексті з метою задоволення глобальних суспільних потреб». Тут також було запропоновано розглядати просування і маркетинг вищої освіти не як комерційні практики, несумісні з академічними цінностями, а як природний елемент національної та Європейської державної політики [528; 505].

У Празькій декларації «Європейські університети – очікуючи із впевненістю» (квітень 2009 р.) інтернаціоналізація вже була визнана пріоритетом для усіх університетів з будьякою місією як один із факторів успіху для них і поставлене завдання «побудови каналів розподілу європейських університетів, які забезпечать їх присутність у різних частинах світу» (додаток А).

На особливу увагу заслуговують положення Льовенсько/Лувенського комюніке конференції Європейських Міністрів, відповідальних за вищу освіту «Болонський процес 2020 – Європейський простір вищої освіти у новому десятиріччі» (квітень 2009 р.). Тут у розділі «Міжнародна відкритість» європейські заклади вищої освіти були закликані до подальшої інтернаціоналізації їх діяльності і участі в глобальному співробітництві з метою сталого розвитку. Було підкреслено, що транснаціональна освіта повинна регулюватися європейськими стандартами і керівними принципами для забезпечення якості. Особлива увага у документі приділяється мобільності студентів, дослідників і співробітників як засобу підвищення: якості програм та досягнень в галузі наукових досліджень; зміцнення академічної та культурної інтернаціоналізації європейської вищої освіти; розвитку особистості та працевлаштування; сприяння різноманіттю і потенціалу роботи з іншими культурами і мовного плюралізму, збільшення співробітництва та конкуренції між вищими навчальними закладами [188; 231; 440].

Було висунуто вимогу, щоб у 2020 році, студенти могли пройти стажування або дослідження за кордоном і щоб у рамках кожного з трьох циклів, можливість для мобільності була створена в структурі програм на здобуття ступеня. Було також визначено ряд практичних заходів для реалізації політики мобільності: визнання наявної інфраструктури, статутів і правил прийняття на роботу, забезпечення гнучкого дослідження шляхів навчання та активної політики в галузі інформації, повне визнання досягнень досліджень, підтримка досліджень, і повна мобільність

грантів і позик, необхідних вимог до навчання, створення привабливих умов роботи та кар'єри, відкритий міжнародний набір для залучення висококваліфікованих викладачів і дослідників закладів вищої освіти, адаптація структури кар'єри до сприяння мобільності викладачів, молодих дослідників та інших співробітників, створення рамкових умов для забезпечення належного соціального забезпечення, пенсій і додаткових прав на пенсійне забезпечення для мобільних співробітників, при максимальному використанні існуючих правових рамок [115; 125; 126].

У Будапештсько-Віденській декларації про Європейський простір вищої освіти (березень 2010 р.) була підкреслена відданість зобов'язанням, прийнятим у Львовенському комюніке, і визначена настанова на подальше нарощування зусиль для активізації мобільності викладачів і студентів, покращення процесу викладання та навчання у закладах вищої освіти, підвищення можливостей працевлаштування випускників та забезпечення доступності вищої освіти.

Бухарестське комюніке «Використання нашого потенціалу з найбільшою користю: консолідація Європейського простору вищої освіти» (квітень 2012 р.) містить вже спеціальний розділ «Зміцнення мобільності для кращого навчання». Тут мобільність розглядається як засіб для забезпечення якості вищої освіти, підвищення зайнятості студентів, розширення транскордонного співробітництва і за його межами, а також як невід'ємна частина зусиль з розвитку елементів інтернаціоналізації у всіх закладах вищої освіти. Особлива увага тут приділена: достатній фінансовій підтримці студентів для забезпечення рівного доступу і можливостей для мобільності, справедливому академічному і професійному визнанню, в тому числі визнанню неформального та неофіційного навчання, відкритості систем вищої освіти і збалансованої мобільності [363; 528].

В останньому документі «Болонського циклу» декларується відданість, на засадах відкритого діалогу, спільним цілям і зобов'язанням, який базується: на загальній відповідальності за систему вищої освіти, - свободі академічного вибору, інституційній автономності закладів, відданості принципу академічної чесності. Була запропонована оновлена візія пріоритетів до 2020 року, зокрема: наші спільні цілі будуть імплементовані в усіх країнах-членах для гарантування

довіри до систем освіти країн-партнерів; автоматичне визнання кваліфікацій втілене у життя так, що студенти та випускники можуть легко пересуватися по Простору; вища освіта ефективно допомагає будувати інклюзивні суспільства, засновані на демократичних цінностях та правах людини; освітні можливості дають компетенції та вміння необхідні для Європейського громадянства, інновацій та працевлаштування [125; 379; 505].

Запорукою для успіху в довгостроковій перспективі визнана імплементація узгоджених структурних реформ, таких як: наближеність систем освітніх рівнів, єдина кредитно-трансферна система, спільні принципи і стандарти забезпечення якості освіти, промоція програм мобільності, спільних програм і програм подвійних дипломів. Щодо міжнародної мобільності для навчання та роботи, то у заяві пропонується – розширити можливості доступу до неї для студентів з незахищених категорій, для студентів та викладачів із зон конфліктів, для студентів педагогічної освіти, враховуючи важливу роль, яку вони відіграватимуть у навчанні майбутніх поколінь європейців.

Важливим узагальнювальним документом, в якому визначаються основні принципи і складові європейської стратегії є доповідь Європейської комісії «Європейська вища освіта у світі» (2013). Тут інтернаціоналізація розглядається як можливість, яка може принести значні вигоди для Європи, для держав-членів і окремих закладів вищої освіти як з точки зору їх внутрішніх потреб, потреб глобального розвитку талантів, так і відповідей на глобальні виклики і просування у глобальному освітньому просторі. У доповіді визначено ключові пріоритети для закладів вищої освіти та держав-членів у напрямі запровадження комплексних стратегій інтернаціоналізації. У документі розглядаються основні інструменти для підтримки стратегій інтернаціоналізації, такі, як «ERASMUS», «TEMPUS», «ERASMUS MUNDUS», «MARI KURI», «HORIZONT 2020». Передбачено, що з метою підтримки стратегій інтернаціоналізації у період 2012-2020 через фонди Європейського Союзу Комісія буде впроваджувати зростаючу фінансову підтримку для студентів, дослідників і персоналу, для отримання диплому магістра і доктора через нову програму «ERASMUS+» і «MARI SKLADOVSKA KURI» [188; 528].

Аналіз основних документів, що визначають розгортання інтернаціоналізації вищої освіти в Україні та Туреччині дозволяє зробити такі висновки:

- інтернаціоналізація вищої освіти є одним із ключових завдань для розвитку та інтеграції Європейського простору вищої освіти на період до 2020 року;
- інтернаціоналізація визнається пріоритетом для усіх університетів з будь-якою місією як один із факторів успіху для них;
- в останні роки інтернаціоналізація все більше починає розглядатися не тільки як інструмент європеїзації та інтеграції, а і як інструмент виходу за границі ЄС, підсилення свого глобального виміру;
- тривалий час пріоритетним напрямом розгортання ІВО в Європі визнавалося підвищення мобільності студентів;
- у стратегічних документах все більше уваги приділяється цифровому навчанню (digital learning) і «інтернаціоналізації вдома», поставлене завдання поширити інтернаціоналізацію серед 85% студентів, які не задіяні в інтернаціональній мобільності, для того, щоб вони також могли оволодіти міжнародними компетентностями, затребуваними у глобалізованому світі;
- конкретизація і обрання форм, методів та інструментів інтернаціоналізації здійснюється на рівні країн, закладів вищої освіти і викладачів, які мають обрати із них ефективні для себе, виходячи із чіткого розуміння своїх потреб, можливостей і пріоритетів [125; 188].

Пошук шляхів забезпечення якості освіти у вищих навчальних закладах є пріоритетним напрямком, оскільки освіта, точніше якісна освіта, забезпечує якісне навчання і виховання учасника освітнього процесу, і відповідно творить фахівця у відповідній галузі.

Вивчення провідних державних нормативно-правових документів показує, що права громадян України – представників всіх національностей, та гарантії цих прав зафіксовані у Конституції України, Декларації про державний суверенітет України, базовому Законі України «Про національні меншини в Україні», Законах «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту», «Про друковані засоби масової

інформації», «Про об'єднання громадян». При цьому, українське законодавство дотримується міжнародних норм та рекомендацій, викладених у Загальній декларації прав людини, Декларації ООН з прав осіб, які належать до національних або етнічних, релігійних і мовних меншин, Рамковій конвенції Ради Європи про захист національних меншин, Європейській хартії регіональних мов або мов меншин, Гаазьких рекомендаціях Верховного Комісара ОБСЄ щодо прав національних меншин на освіту та інших документах, згідно яких: представники національних меншин мають право «користуватися своєю мовою в приватному житті і без будь-якої дискримінації»; держави-учасниці заохочують атмосферу терпимості та міжкультурного діалогу і вживають заходів до поглиблення взаємоповаги, взаєморозуміння та співробітництва між усіма особами, що проживають у межах їх території, незалежно від етнічної, культурної, мовної або релігійної самобутності цих осіб, зокрема в галузях освіти, культури та засобів масової інформації [5; 232; 234; 235; 240; 241].

Статті Закону України «Про освіту» (2017 р.) засвідчують, що: навчання й виховання дітей в Україні ґрунтується на принципах рівності і всебічного розвитку особистості, збереження і розвитку національних мов та культур шляхом «формування поваги до прав і свобод людини, нетерпимості до приниження її честі та гідності, фізичного або психічного насильства, а також до дискримінації за будь-якими ознаками»; провідними засадами державної політики у сфері освіти та принципами освітньої діяльності є: людиноцентризм; верховенство права; забезпечення якості освіти та якості освітньої діяльності; забезпечення рівного доступу до освіти без дискримінації за будь-якими ознаками, у тому числі за ознакою інвалідності; нерозривний зв'язок із світовою та національною історією, культурою, національними традиціями; свобода у виборі видів, форм і темпу здобуття освіти, освітньої програми, закладу освіти, інших суб'єктів освітньої діяльності; академічна доброчесність; академічна свобода; держава піклується про створення максимально сприятливих умов навчання для представників національних меншин: «Особам, які належать до національних меншин України, гарантується право на навчання в комунальних закладах освіти для здобуття дошкільної та початкової освіти, поряд із державною мовою, мовою відповідної національної меншини. Це право реалізується

шляхом створення відповідно до законодавства окремих груп (мовна група – група осіб, що проживає в Україні, яка має спільну рідну мову) з навчанням мовою відповідної національної меншини поряд із державною мовою і не поширюється на класи (групи) з навчанням українською мовою» (розділ I, стаття 7) [232].

Також, українська держава сприяє міжнародному співробітництву у сфері освіти шляхом створення належних правових та фінансово-економічних умов для міжнародного співробітництва, зокрема, відрядження за кордон учасників міжнародних проектів і програм відповідно до умов договорів; сприяння залученню коштів міжнародних фондів для виконання наукових, освітніх та інших програм і проектів; популяризації та координації діяльності, пов'язаної з міжнародним співробітництвом (розділ XI, стаття 7) [553].

Слід зазначити, що протягом останніх десятиліть в Україні було розроблено низку концепцій виховання (Концепція національної системи виховання (1996); Концепція національно-патріотичного виховання (2009); Концепція Загальнодержавної цільової програми патріотичного виховання громадян на 2013-2017 рр.; Концепція громадянської освіти та виховання в Україні (2012); концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді (2015)), спрямованих на формування особистості нового українця, що діє на основі національних та європейських цінностей: поваги до національних символів (Герба, Прапора, Гімну України); поваги до прав людини; толерантного ставлення до цінностей і переконань представників іншої культури, а також до регіональних та національно-мовних особливостей; рівності всіх перед законом [553; 570].

Суттєво, що національне, громадянське й патріотичне виховання в Україні, зауважує Р. Аггадулін, спирається на загальнопедагогічні (дитиноцентризм, природовідповідність, культуровідповідність, гуманізм, врахування вікових та індивідуальних особливостей) та специфічні принципи, серед яких чільне місце займає принцип полікультурності. Останній передбачає інтегрованість української культури в європейський та світовий простір, створення для цього необхідних передумов: формування в дітей та учнівської молоді відкритості, толерантного ставлення до відмінних ідей, цінностей, культури, мистецтва,

вірувань інших народів; здатності диференціювати спільне і відмінне в різних культурах, спроможності сприймати українську культуру як невід'ємну складову культури загальнолюдської [236].

Згідно із Законом України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», такі особи, які перебувають на території України на законних підставах, тобто постійно або тимчасово проживають на її території «користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України» (Розділ I, стаття 3). Закон України «Про зовнішню трудову міграцію» гарантує іноземцям та особам без громадянства «здобуття освіти в Україні відповідно до законодавства. Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері освіти і науки, здійснює міжнародне співробітництво з питань освіти та забезпечує реалізацію конституційного права на обов'язкову загальну середню освіту трудових мігрантів і членів їхніх сімей» (розділ III, стаття 9) [241].

У сфері освіти України в процесі реформування вже здійсненні перші кроки до вдосконалення нормативно-правового регулювання у сфері освіти щодо забезпечення якості освіти, серед яких прийняття Закону України «Про вищу освіту», Закону України «Про освіту».

Однак, сьогодні виникає нагальна потреба подальшої розробки і вдосконалення нормативно-правових актів відповідно до новоприйнятих законів у сфері освіти. Досліджуючи нормативно-правове регулювання у сфері вищої освіти щодо забезпечення якості вищої освіти, варто відзначити, що маємо нормативно-правові документи, які безпосередньо стосуються забезпечення якості вищої освіти, так і такі, що мають опосередкований вплив, однак в ті чи іншій мірі визначають процеси чи процедури [242].

Окремим додатком сформовано масив нормативно-правових актів, що погруповані за ієрархією їх створення та сили дії, які у тій чи іншій мірі мають відношення до забезпечення якості вищої освіти. В зручності проведення аналізу та

подальшої роботи з ним, поділили документи на зовнішнього та внутрішнього походження для ЗВО, а також відповідно до трьох розділів стандартів.

Вагомим інструментом у нормативно-правовому регулюванні забезпечення якості освіти стали Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. та Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 р. Законом України «Про освіту» передбачено ряд позитивних новел, серед яких є вдосконалення поняття якості освіти (п. 29 ст. 1) з внесенням змін до Закону України «Про вищу освіту» та коригуванні поняття якості вищої освіти. Так, якість вищої освіти – це відповідність результатів навчання вимогам, встановленим законодавством, відповідним стандартом вищої освіти та/або договором про надання освітніх послуг (п. 23 ст. 1). Закон України «Про освіту» (ч. 2 ст. 41) щодо складових систем забезпечення якості освіти не вносив корективи, так як Закон України «Про вищу освіту» чітко та повно сформував вказані складові.

Згідно із ст. 16 Закону України «Про вищу освіту» система забезпечення якості вищої освіти в Україні складається із:

1) системи забезпечення закладами вищої освіти якості освітньої діяльності та якості вищої освіти (система внутрішнього забезпечення якості);

2) системи зовнішнього забезпечення якості освітньої діяльності закладів вищої освіти та якості вищої освіти;

3) системи забезпечення якості діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти і незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти. Натомість Законом України «Про освіту» (ч. 3 ст. 41) розширено перелік процедур і заходів, які здійснюються для забезпечення системи якості освітньої діяльності та якості вищої освіти (система внутрішнього забезпечення якості) порівняно із переліком передбаченим Законом України «Про вищу освіту» (ч. 2 ст. 16) [235].

Так, Законом України «Про освіту» додатково визначені такі процедури та заходи:

1) оприлюднені критерії, правила і процедури оцінювання педагогічної (науково-педагогічної) діяльності педагогічних та науково-педагогічних працівників;

2) оприлюднені критерії, правила і процедури оцінювання управлінської діяльності керівних працівників закладу освіти. Ці додаткові заходи забезпечать проведення моніторингу управлінської діяльності усіх рівнів, зокрема, і керівників структурних підрозділів та дослідження прогресивних напрямків та проблем у такій діяльності [236; 241].

Так, передбачено, що ліцензування освітньої діяльності та акредитації освітніх програм є одними із основних інструментів, процедур та заходів забезпечення і підвищення якості освіти. Саме такі євроінтеграційні положення Закону України «Про освіту» та звичайно політика впровадження європейських стандартів та міжнародного досвіду у сфері вищої освіти дозволять забезпечити якість вищої освіти на найвищому рівні. Окрім двох основних нормативних документів у сфері освіти, окремі норми, що окреслюють процедури забезпечення якості вищої освіти подані у Законі України «Про доступ до публічної інформації» від 13.01.2011 р., Законі України «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 р. [188; 553; 570; 616].

Вища освіта, дослідження та інновації відіграють вирішальну роль у підтримці соціального згуртування, економічного зростання та глобальної конкурентоспроможності. Враховуючи бажання європейських суспільств все більше ставати суспільствами знань, вища освіта стає істотною складовою соціально-економічного і культурного розвитку. Водночас, зростання вимог до навичок та компетентностей вимагає від вищої освіти реагувати по-новому. Розширення доступу до вищої освіти надає закладам вищої освіти можливість використовувати все більш різноманітний індивідуальний досвід. Відповідь на різноманітність і зростаючі очікування вимагає від вищої освіти фундаментальних змін у її наданні; це потребує більш студентоцентрованого підходу до навчання і викладання, включаючи гнучкі навчальні траєкторії та визнання компетентностей, набутих поза формальними освітніми програмами. Самі заклади вищої освіти стають більш різноманітними за своїми місцями, способами надання освіти та співпраці, включаючи зростання інтернаціоналізації, цифрове навчання та нові форми надання освітніх послуг [125; 188].

Роль забезпечення якості стає вирішальною у підтримці систем і закладів вищої освіти у їх реагуванні на ці зміни, водночас гарантуючи, що кваліфікації, набуті

студентами та їх досвід здобуття вищої освіти залишаються на першому плані інституційних місій. Ключова мета «Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості у Європейському просторі вищої освіти» – сприяти спільному розумінню забезпечення якості навчання і викладання, не зважаючи на кордони та між усіма стейкхолдерами. Стандарти відігравали і відіграватимуть важливу роль у розвитку національних та інституційних систем забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти та у транскордонній співпраці. *«Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти»* були прийняті у 2005 році міністрами, які відповідають за вищу освіту, на пропозицію, підготовлену Європейською асоціацією забезпечення якості вищої освіти спільно з Європейським союзом студентів, Європейською асоціацією закладів вищої освіти та Європейською асоціацією університетів. З 2005 року було досягнуто значного прогресу у забезпеченні якості, а також за іншими напрямками дій Болонського процесу, такими як рамки кваліфікації, визнання кваліфікацій і сприяння використанню результатів навчання, які впливають на зміну парадигми у напрямі студентоцентрованого навчання і викладання [125; 188; 410].

Опікування процесами забезпечення якості, особливо зовнішніми, дозволяє європейським системам вищої освіти демонструвати якість і підвищувати прозорість, таким чином допомагаючи побудові взаємодовіри і кращому визнанню кваліфікацій, програм та інших складових вищої освіти ESG використовуються закладами та агентствами забезпечення якості як рекомендаційний документ для зовнішніх і внутрішніх систем забезпечення якості у вищій освіті. Крім того, їх використовує Європейський реєстр забезпечення якості, який відповідає за реєстрацію агентств забезпечення якості, що відповідають [410; 477].

Отже, забезпечення якості та покращення якості є взаємопов'язаними. Вони можуть сприяти розвитку культури якості, яку сприйматимуть усі: від студентів і академічних працівників до керівництва й адміністрації закладу. Термін «забезпечення якості» використовується у цьому документі для опису діяльності у межах циклу безперервного вдосконалення (наприклад, діяльності щодо забезпечення і покращення). Якщо не визначено іншим чином, у цьому документі термін

«стейкхолдери» охоплює всіх учасників (суб'єктів) у межах закладу, включаючи студентів і персонал, а також зовнішніх стейкхолдерів, таких як працедавці та зовнішні партнери закладу. Термін «інституція (заклад)» використовується у стандартах і рекомендаціях стосовно закладів вищої освіти. У залежності від інституційного підходу до забезпечення якості, термін може, проте, стосуватися закладу в цілому або окремих учасників усередині закладу [188; 477].

Освітні програми знаходяться у центрі місії закладів вищої освіти, пов'язаної з викладанням. Вони забезпечують студентів академічними знаннями й навичками, включаючи ті, що є загальними, які можуть вплинути на особистий розвиток та можуть бути застосовані студентами у майбутній кар'єрі. Програми:

- розробляються відповідно до загальних цілей програми, що відповідають інституційній стратегії та мають визначені очікувані результати навчання;
- розробляються із залученням у цей процес студентів та інших стейкхолдерів;
- використовують зовнішню експертизу та орієнтири;
- відображають чотири цілі вищої освіти Ради Європи;
- розроблені таким чином, щоб уможливити поступовий прогрес студентів;
- визначають очікуване навантаження студентів;
- містять чітко визначені можливості проходження практики;
- підлягають офіційному процесу затвердження у закладі [477].

Студентоцентроване навчання і викладання відіграють важливу роль у стимулюванні мотивації студентів, їх самоаналізі та залученні до освітнього процесу. Це означає ретельне обговорення процесів розроблення та реалізації освітніх програм та оцінювання результатів навчання.

Запровадження студентоцентрованого навчання і викладання є таким, що:

- поважає і враховує різноманітність студентів та їх потреби, уможливлюючи гнучкі навчальні траєкторії;
- враховує та використовує різні способи надання освітніх послуг, якщо це доцільно;
- гнучко використовує різноманітні педагогічні методи;

- регулярно оцінює та коригує способи надання освітніх послуг і педагогічні методи;
- підтримує відчуття автономності у того, хто навчається, водночас забезпечуючи йому відповідний супровід і підтримку з боку викладача;
- сприяє взаємній повазі у стосунках «студент-викладач»;
- має належні процедури для розгляду скарг студентів [125; 477].

Зовнішнє забезпечення якості у його різноманітних формах може підтверджувати ефективність внутрішнього забезпечення якості закладу, діяти як катализатор для вдосконалення і пропонувати нові перспективи закладу. Воно також надає інформацію, що засвідчує заклад і громадськість у якості діяльності закладу. Заклади беруть участь у циклічному зовнішньому забезпеченні якості, що враховує, де це доречно, вимоги законодавчої бази, в якій функціонують заклади.

В уході дослідження також були виокремлені нормативно-правові документи регулювання туристичної діяльності в Україні (додаток Д).

Подальша логіка дослідження вимагає, на нашу думку, розгляду євроінтеграційних тенденцій у площині функціонування системи вищої освіти у Туреччині, а також нормативно-правового забезпечення цього процесу. Інтеграційний процес упровадження європейських норм і стандартів в освіті, науці й техніці, поширенні власних культурних і науково-технічних здобутків у європейський простір є сьогодні актуальними, як для України, так і для Туреччини.

У Туреччині активно реалізуються програми академічної мобільності: за кордоном у 1986 році навчалось 16190 турецьких студентів, у тому числі у Сполучених Штатах Америки – 2200, Австрії – 836, Франції – 753, Греції – 427. У Туреччині в цей же час навчалось 6943 іноземних студенти: із країн Азії – 5982, країн Європи – 604, Африки – 244, Америки – 22. Практикуються також контакти між окремими університетами Туреччини й навчальними закладами Великобританії, Сполучених Штатів Америки, Франції, Данії. Таким чином, Туреччина активно долучається до реалізації цілей інтеграційних процесів, забезпечуючи взаємний зв'язок між університетами та упроваджуючи програми академічної мобільності [125; 188].

Туреччина у зазначений період реалізувала загальний напрям усіх змін у системі вищої освіти країни, що обумовлений її об'єднанням із державами Чорноморського економічного регіону (Румунією, Болгарією, Грузією, Росією, Україною (прибережні країни), Молдовою, Албанією, Грецією, Азербайджаном, Вірменією) і країнами Європейського союзу. Так, у 1992 році уряди названих країн утворили Чорноморське економічне співтовариство (BSEC), в якому функціонує Парламентська асамблея Чорноморського економічного співтовариства (PABSEC). Обидві регіональні організації у своїх статутних документах орієнтуються на європейські освітні процеси і прагнуть співробітництва у галузі вищої освіти. Усі країни регіону приєдналися до ООН та її спеціалізованих органів, а також до Організації з безпеки і співробітництва в Європі (OSCE) [410; 813].

У підписаній у Стамбулі Чорноморській конвенції йдеться про співробітництво у галузі культури, освіти, науки та інформації, співпрацю і взаємообмін наукових та культурних організацій і освітніх установ. Конвенція передбачає обмін викладачами, лекторами та студентами, мовну практику, наукову та дослідну діяльність, навчання в аспірантурі, обмін інформацією про можливості взаємного визнання дипломів і ступенів, розробку програм молодіжного культурного обміну, міжрегіональне співробітництво та пряму взаємодію міст та регіонів, що приєдналися до конвенції країн у галузі культури, освіти, науки та інформації. З метою розвитку співробітництва та ефективної взаємодії в освітній, науковій та культурній сферах університетів та інших організацій країн – учасниць Організації Чорноморського економічного співтовариства у 1997 році була заснована Мережа університетів Чорноморського регіону (BSUN) [866; 867].

Важливо зазначити, що саме у Празі новим членом Болонського процесу стала Туреччина. У 2001 році країна підписала Болонську декларацію, визначивши завдання реформування вищої освіти на наступні роки:

– реалізація сукупності чітких ступенів, наприклад, через упровадження додатка до диплома, що спрямоване на ефективне застосування отриманих кваліфікацій у Європейському Союзі;

– упровадження освіти за системою двох циклів: бакалаврату і магістратури; використання залікових одиниць (системи кредитів) європейського типу в рамках освітнього процесу Туреччини [410].

В якості обґрунтування системи планувалося використання перевідних залікових одиниць (ECTS), що дасть змогу турецьким студентам виходити на ринок праці Європейськог Союзу, стимулювання мобільності студентів вищої школи Туреччини, а також професорсько-викладацького складу, розширення європейської взаємодії в галузі удосконалення якості вищої освіти в Туреччини для створення співрозмірних методологій, розробка навчальних курсів за європейським зразком, створення спільних програм для вищих навчальних закладів, і як наслідок – збільшення кількості працевлаштованих за спеціальністю турецьких випускників [410; 684].

Долучилася Туреччина і до виконання пропозицій Лондонського комюніке (Лондон, 16–19 травня 2007 року), яке розглядало досягнення і проблеми європейської освітньої реформи в період з 2001 по 2007 рік. Зокрема, наголошувалося на труднощах у сфері академічної мобільності в Європі, відсутності узгодженості між структурами кваліфікацій різних країн, частковому визнанні здобутих академічних ступенів тощо. Йшлося також про значення створення Реєстру агенцій із забезпечення якості європейської вищої освіти, співпрацю європейського простору вищої освіти і наукового європейського простору. Варто зазначити, що, починаючи з 2001 року, країна взяла участь в обговоренні Празької (2001), Берлінської (2003), Бергенської (2005), Лондонської (2007) декларацій, а також надавала національні звіти про Болонську реформу в 2005, 2007 та 2009 роках [776; 791].

У розвиток положень євроінтеграції у системі вищої освіти у травні 2007 року Міністерство національної освіти Турецької Республіки спільно з Міністерством освіти і науки Казахстану підписали меморандум про співпрацю у сфері розвитку професійної освіти. Під час зустрічі керівника вищого атестаційного комітету Турції Ердогана Тезича та міністра Казахстану було обговорено питання співпраці між вищими навчальними закладами обох країн, розглянуто доцільність спільного проведення науково-практичних

симпозіумів, розвиток співпраці з провідними університетами Туреччини, які відповідають рівню міжнародних стандартів (додаток В), (додаток З).

Отже, наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. Туреччина посіла гідне місце в євроінтеграційному освітньому просторі, долучилася до виконання низки міжнародних правових актів у сфері вищої освіти, реалізації принципів її розвитку, визначила ключові вимоги до підготовки магістрів сфери туризму у контексті європейських вимог та напрямів діяльності щодо модернізації системи професійної підготовки в руслі завдань розбудови Європи Знань.

Акумулюючи отримані результати дослідження стосовно нормативно-правового забезпечення вищої освіти сфери туризму продемонструємо їх у вигляді рисунку 2.1.

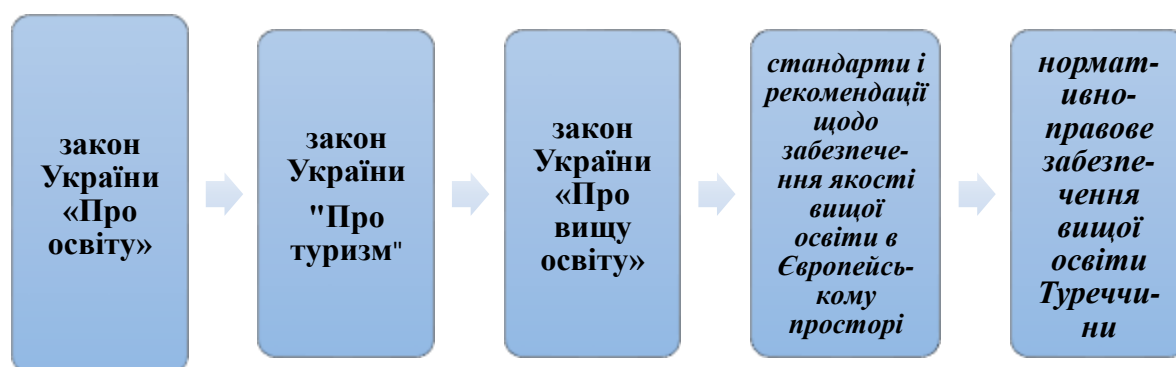

Рисунок 2.1 Нормативно-правове забезпечення вищої освіти сфери туризму в Україні та Туреччині

Таким чином, залежно від законодавства, зовнішнє забезпечення якості може набувати різних форм і зосереджуватися на різних організаційних рівнях (таких як рівень програми, факультету або закладу). Забезпечення якості – це безперервний процес, який не завершується зовнішнім відгуком або звітом, або подальшими діями з боку закладу. Таким чином, заклади гарантують, що прогрес, досягнутий після попередньої фази зовнішнього забезпечення якості, враховано при підготовці до наступної [20; 202; 204; 243; 309; 433; 435; 465; 466; 539].

Розгляд вищої освіти сфери туризму України та Туреччини на тлі євроінтеграційних процесів дозволив простежити особливості її розвитку, зокрема, в контексті нормативно-правового забезпечення цього процесу. Так, з моменту

підписання Болонської декларації у 1999 році до теперішнього часу, визначальним для якого є Празьке комюніке, Туреччина стала новим членом Болонського процесу, підписала відповідну декларацію і визначила завдання реформування вищої освіти, зокрема, туристичної, на наступні роки [702; 727].

У межах імплементації Болонської угоди превалювали не стільки змістовні, скільки формальні аспекти, пов'язані із впровадженням системи кредитів і двоступеневого навчання. Але якщо у європейських країнах таке впровадження розглядалося як інструмент забезпечення широкомасштабної студентської мобільності, то в Україні суттєвого підвищення академічної мобільності не відбулося і до сьогодні, а ці інструменти значною мірою сприймалися як самодостатні цілі.

Вимоги глобалізації та євроінтеграції значною мірою залишались зовнішніми і не інтегрувалися належним чином до національної стратегії розвитку вищої освіти сфери туризму. На основі дослідження, зроблено висновок, що позиції українських університетів і їх представленість у світових рейтингах починають покращуватися, оскільки завдання підвищити якість вищої освіти відповідно до світових і європейських стандартів за рахунок розроблення і впровадження нових міжнародних освітніх програм та інтеграції до них міжнародних елементів і освітніх стандартів є значно більш реалістичним і безпосередньо нагальним через цілеспрямоване розширення програм міжнародного співробітництва і партнерства на індивідуальному та інституціональному рівнях, створення стратегічних освітніх альянсів.

2.2 Європейські освітні інституції формування професійних компетентностей майбутніх магістрів сфери туризму в Україні та Туреччині

Останні роки на світовому та європейському рівнях все більше утверджується нове, комплексне, розуміння інтернаціоналізації вищої освіти і визначаються її нові пріоритети. Нагадаємо, що відповідно до програмного документу Європейської Комісії «Європейська вища освіта у світі» було визначено такі ключові галузі, які має охоплювати комплексна стратегія інтернаціоналізації і які мають розглядатися не як ізольовані, а як інтегровані елементи: міжнародна

мобільність студентів, викладачів і адміністративного персоналу; інтернаціоналізація та вдосконалення освітніх програм та цифрового навчання; стратегічне співробітництво, партнерство і нарощування потенціалу [125; 231].

Основні фактори, що визначають успішність реалізації стратегії інтернаціоналізації університету, що можуть використовуватись як параметри для якісного аналізу стану інтернаціоналізації університету конкретизуються у наступному:

- наявність чітко сформульованої стратегії, програми і плану дій по розвитку інтернаціоналізації;
- узгодженість стратегічного та операційного рівнів інтернаціоналізації закладу.
- наскільки стратегія, програма і план розвитку інтернаціоналізації інтегровані у загальну стратегію розвитку закладу;
- яким є рівень керівництва, відповідального за даний напрям, і рівень залучення в проект просування інтернаціоналізації перших осіб університету;
- яким є рівень залучення у цей проект усіх співробітників університету і студентів;
- якість управлінської інфраструктури: кількість міжнародних підрозділів і їх структурна відповідність поставленим завданням, рівень і якість координації між ними, якість персоналу, його компетенції і компетентності;
- оцінювання ресурсів, що виділяються на міжнародне співробітництво: мобільність студентів, викладачів, дослідників, співробітників університету, підтримку міжнародних проектів, впровадження подвійних дипломів, проведення міжнародних конференцій, участь у зарубіжних конференціях, гранти для іноземних студентів і дослідників;
- кадрова політика, система заохочень і підтримки, що формує стимули для розвитку лінгвістичних та інших компетентностей, необхідних для успішної інтернаціоналізації;
- кадрова політика, спрямована на залучення в університет провідних зарубіжних вчених і кращих викладачів;

- система стимулів для участі в розробленні та реалізації міжнародних дослідницьких проектів, підготовки спільних публікацій, розвиток міжнародного співробітництва і партнерства на рівні структурних підрозділів університету;
- кадрова політика, спрямована на залучення в університет провідних зарубіжних вчених і кращих викладачів;
- наскільки інституційна культура відповідають вимогам інтернаціоналізації чи сформована необхідна система мотивації, адекватне розуміння комплексності та імперативності інтернаціоналізації, система стимулів і підтримки;
- якість інформаційної підтримки процесу комплексної інтернаціоналізації: сайт іноземними мовами, участь у міжнародних виставках, організація маркетингових заходів, публікації та презентації результатів досліджень на міжнародному рівні, доступ до міжнародних наукових баз даних;
- якість консультаційної та організаційної підтримки академічної мобільності: спеціальні структури для роботи з іноземними абітурієнтами і студентами, для підтримки академічної мобільності викладачів [125; 477].

Професійна діяльність майбутніх магістрів сфери туризму розглядається в сучасних умовах в контексті глобальних світових викликів і містить невичерпний матеріал для постійного зростання. Наукові пошуки різносторонньо висвітлюють критерії рівнів крос-культурної освіти та переконливо доводять необхідність удосконалення фахової освіти туристичної галузі з посиланням на інноваційні тенденції, використовуючи при цьому вітчизняний та зарубіжний досвід. Значну роль у розв'язанні проблеми підготовки кадрів відіграє Всесвітня туристична організація (UNWTO), яка підтримує освіту і проведення навчальних програм з туризму. За ініціативи UNWTO розроблені вичерпні Стандарти міжнародної класифікації туристичної діяльності [477], (додаток Н).

З 29 квітня 2015 року згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 166 «Про перелік напрямів, за якими здійснюється профпідготовка фахівців у закладах вищої освіти за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр» та «магістр»» визнано два напрями підготовки фахівців з туризму: це галузь знань 07 «Управління та адміністрування», в якій затверджено спеціальність 073

«Менеджмент» (42 навчальних заклади різної спеціалізації, у тому числі – «Менеджмент туристичного бізнесу») та галузь знань 24 «Сфера обслуговування», куди перемістилися спеціальності 242 «Туризм» та 241 «Готельно-ресторанна справа» (додаток Е), (додаток Й) [527].

Кожна зі згаданих спеціальностей знайшла своє місце на ринку освітніх послуг. Так, менеджерський напрям зорієнтований на підготовку фахівців для сфери туризму, які планують обіймати посади керівників функціональних підрозділів як підприємств-виробників (готельні комплекси, заклади ресторанного господарства, транспортні перевізники), так і підприємств-посередників у туризмі (туроператорів, турагентів, турбюро) та здійснювати своє кар'єрне зростання за управлінськими сходами. А спеціальності «Туризм» і «Готельно-ресторанна справа» базуються на технологічних аспектах усіх рівнів: від виконання суто технічної роботи до частково управлінських функцій в організації. Таким чином, кожна спеціальність займає свою лауну на ринку праці, причому перша орієнтується на управлінський, а дві інших – на технологічний аспект, що відповідно зумовлює наповнення інваріантної частини стандартів, розроблених для цих напрямів [188; 527].

Створена в Україні мережа навчальних закладів підготовки фахівців із туристичної діяльності намагається відповідати міжнародним стандартам і традиціям. Цьому сприяє і прийнята «Концепція кадрового забезпечення туристичної галузі України» (підготовка, перепідготовка і підвищення кваліфікації) визначає основні принципи підготовки фахівців для сфери туризму: безперервність і ступневість освіти, випереджальний характер навчання, єдність теорії і практики, формування загальнолюдських цінностей, міжнародна орієнтація програм професійної підготовки (додаток Д) [527].

Одним із основних чинників практичної реалізації компонентів крос-культурної освіти є університет. Діючий Закон України «Про вищу освіту» передбачає досить широке коло завдань, які мають вирішувати університети. Зокрема, основною метою вищих навчальних закладів, відповідно до ст. 22 «є забезпечення умов, необхідних для отримання особою вищої освіти, підготовка фахівців для потреб України» [326].

Згідно зі ст. 25.1 цього Закону, університет «провадить освітню діяльність, пов'язану зі здобуттям певної вищої освіти та кваліфікації широкого спектра природничих, гуманітарних, технічних, економічних та інших напрямів науки, техніки, культури і мистецтв, проводить фундаментальні та прикладні наукові дослідження, є провідним науково-методичним центром, має розвинуту інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, відповідний рівень кадрового і матеріально-технічного забезпечення, сприяє поширенню наукових знань та здійснює культурно-просвітницьку діяльність» [236].

Узагальнюючи, можна зазначити, що місії університетів у сучасному світі є комплексними і охоплюють принаймні такі головні цілі:

- формування світогляду і виховання молоді;
- професійну підготовку та перепідготовку фахівців;
- фундаментальні та прикладні наукові дослідження, збереження й структурування наявних знань, інноваційну діяльність у різних сферах;
- соціалізацію молоді та інших уразливих соціальних груп;
- проектування суспільного розвитку на глобальному, регіональному та місцевому рівнях, побудову відповідних прогнозів та сценаріїв;
- розробку і реалізацію глобальних, регіональних і місцевих програм в сфері просвітництва, культури, здоров'я людей, спорту [188; 233; 236].

Зараз з поняттям „університет”, як правило, пов'язують уявлення про вищий навчальний заклад, який, маючи на меті вільне викладання і розвиток всіх галузей науки (*universitas litterarum*), незалежно від їх практичного вживання, користується разом з тим, під контролем уряду широким самоврядуванням і надає слухачам значний простір у виборі і напрямі своїх наукових занять і приватного життя. З соціологічної точки зору університет може розглядатися як вид організації, як професійна корпорація і як „ідея” – ідеальний тип структури виробництва і відтворення знання [188; 240; 241].

Університет завжди розглядався як спільнота людей духовно зв'язаних, що усвідомлюють свою вибраність і особливе призначення в суспільстві. Усвідомлення небезпеки домінування технократичного мислення змушували посилювати

гуманітарно-гуманістичну складову педагогічного процесу. Ця тенденція в розвитку університетів має стати, на нашу думку, провідним напрямком стратегічного розвитку університетської освіти в Україні.

У межах нашого дослідження ми пропонуємо визначення місця і ролі університету в сучасному глобалізованому світі. Сучасний університет поліфункціональний і багатозначний. Серед основних функцій цього типу закладів вищої освіти – навчальна, дослідницька, професійна, сервісна, культурна і гуманістична, грамотна трансформація яких поєднується в ідеї і практики багатофункціонального університету.

Видатний іспанський філософ *Х. Ортега-і-Гассет* розумів університет як духовний центр суспільства, певну „духовну силу”, яка повинна не відділятися від громадського життя, а, навпаки, впливати на нього, брати участь в подіях, що відбуваються в країні, але при цьому мати свою власну культурну, професійну, наукову позицію щодо цих подій [691].

Х. Ортега-і-Гассет в лекції „Місія університету” вибудовує ієрархію основних задач університету: передавати культуру; готувати до професійної діяльності; проводити наукові дослідження; формувати нових дослідників. Культуру він розуміє як систему життєвих ідей, властивих тому чи іншому часу, крізь які людина інтерпретує своє життя. На його думку, „дуже важливо відновити в університеті навчання культурі, системі життєво важливих уявлень, яких досягло наше століття. Це основна функція університету”. В розумінні *Х. Ортега-і-Гассета*, культура – це відповідний часу рівень інтелектуального розвитку людини, що забезпечує його здатність орієнтуватися в соціальному хаосі. Нам дуже імпонує гуманістична спрямованість соціальнопедагогічних ідей *Х. Ортега-і-Гассета*, його віра в потенціал людського розуму. Ці ідеї, на нашу думку, повинні стати основою планетарного виховання студентської молоді, стрижнем всього виховного процесу в університеті [691].

В ХХ столітті задачі університетів неймовірно розширюються і ускладнюються. Вони вже не тільки місце вироблення свого роду культурного коду, місце, де нація розміщує свої цінності, не просто інструмент виробництва нових знань. Університет стає гарантом, механізмом такої соціальної потреби, як стабільний, сталий розвиток

суспільства. Феномен університету, на нашу думку, є втіленням тієї ролі, яку відіграє в структурі європейської цивілізації і культури сила розуму і віра у нього. Тому головна задача університету (як суто європейського феномена) полягає у відстоюванні прав на автономію розуму і створенні умов для вільного пізнання істини. Розумі логічне мислення можуть розвиватися тільки за умови свободи і, у свою чергу, свобода підтримується розумом. К. Ясперс стверджував, що університет дає не специфіковані знання, а освіченість. Професію дають інститути, технікуми, врешті-решт спеціалізовані курси. Освіченість, на думку ученого, означає розширення горизонтів, можливість побачити і, отже, увійти до сфери нових предметностей, освіченість дає можливість створити простір, в якому зможе відкритися нове. Йдеться про виняткову ознаку університетської освіченості, яка передбачає скепсис, сумніви, обережність в остаточних висновках, перевірку меж і умов дії наших тверджень. Це положення Карла Ясперса можна інтерпретувати таким чином, що в університетському середовищі людині відкривається нове, планетарне бачення її особистих питань і проблем [188; 388; 389; 465].

Вчений *А. Огурцов* вважає, що криза університету – це, перш за все, криза універсальної освіти, і особливо філософії, яка завжди виконувала функцію або універсального знання, або пропедевтики до універсального знання. На його думку, перебудова університетської освіти нерозривно пов'язана з перебудовою викладання філософії [416].

Ми погоджуємося з таким баченням проблеми кризи університетської освіти, бо вважаємо, що педагогічне знання є частиною філософського знання і, отже, криза університету є кризою педагогічної складової вищої університетської освіти. Універсальність університету присутня і в його ролі у формування людини як істоти універсальної, що володіє унікальним духовним світом, що і робить з неї власне людину. Саме ця універсальність університету, на нашу думку, і створює ту неповторну атмосферу наукового пошуку, свободи думки і висловів, духу корпорації (в кращому значенні цього слова), певної захищеності інтелектуальної і духовної сфери людини, яка сприяє планетарному вихованню студентської молоді [416].

Люди з внутрішньою потребою розуміти інших можуть в такому середовищі розвиватися і формувати цілісне і універсальне світосприймання. Так культивується аристократичність духу, та аристократичність, яка не залежить від походження, віросповідання, національності, раси людини.

І тут, на думку *Ю. Афанасьєва*, постає проблема співвідношення масового і елітарного в університетській освіті. Він вважає, що спочатку вся освіта була елітарною. Чим вище ступінь в системі освіти, тим більше езотеричним ставало передбачуване ним знання. Таким чином, робить висновок *Ю. Афанасьєв*, можна говорити про те, що із самого початку, з моменту появи освіти як соціального інституту це було механізмом кланово-соціального відтворювання. І поки освіта не стала масовою, у вищій освіті залишалося над завдання – сформувати інтелектуальну еліту суспільства. Тому інтелектуальна і соціальна еліта в основному співпадали [188; 465].

За *М. Бахтіним*, культура лежить на кордонах. Це можна розуміти в тому сенсі, що усередині самої себе вона не усвідомлюється; лише при взаємодії, зустрічі, діалозі різних культур стають видимими і зрозумілими підстави і особливості власної культури. Зустріч, діалог, розуміння чужої і, отже, своєї культури – це активне відношення, не тільки маніфестація і артикуляція своєї культурної позиції і цінностей, але не менше – вивільнення місця, території, умов для іншої культурної позиції і цінностей [188].

Доктор філософських наук *В. Купцова* підкреслив в своєму виступі на „Круглому столі” журналу „Вопросы философии”: „Зростає розуміння того, що освіта повинна бути багато в чому універсальною, не замикатися в національних межах”. Він справедливо помічає, що нинішня система освіти закладає контури глобальної ситуації XXI ст. [324].

Майже ту ж саму думку висловлює польський філософ *М. Квек*, який вважає, що в світі, який все більш глобалізується і інтегрується, аргумент про державницько-і націотворчу роль університету втрачає свою обґрунтованість” . Інтернаціональність університету як його невід’ємна риса сприяє формуванню відчуття планетарної єдності, набуттю навиків міжкультурної комунікації,

вихованню у душі толерантності не тільки до наукових опонентів, але й до носіїв інших культур, мов, звичаїв, традицій [389].

С. Квіт вважає основами класичного університету академічну свободу, автономію, освіту, засновану на християнському світогляді, повагу до людської індивідуальності, національні цінності, соціальну та інтелектуальну елітарність. *С. Квіт* висловив цікаву думку про певну синергетичність університету. Якщо вдуматися, то воно дійсно так, адже одним з постулатів синергетики є положення про те, що ціле завжди більше ніж сума частин, його складових [188].

Українські дослідники *М. Поляков* і *В. Савчук* відзначають, що університет протягом восьми сторіч свого розвитку був спільнотою, що поєднувала всіх своїх членів, перш за все, духовно і таким, що пропагувала наукове пізнання. Задача класичного університету не зводилася тільки до передачі безцінних скарбів знань, нескінченного процесу пошуку істини, пізнання світу і місця людини в ньому, але включала також і формування духовності особистості [188; 465].

Оскільки ми входимо в сукупне планетарне життя, вважають дослідники, то порівняння того, що є у нас, з тим, що є в інших культурах, а, отже, і проблема вибору, стають ключовими питаннями. Цей ракурс бачення проблеми реформування і модернізації університетської освіти нам здається дуже плідним і далекоглядним. Але, на нашу думку, не варто обмежуватися тільки гуманітарною підготовкою, адже планетарного виховання вимагає вся генерація майбутньої інтелектуальної і адміністративної еліти людства. Університет мусить задовольнити потребу суспільства у формуванні нового типу професіонала: професіонала-енциклопедиста, здатного через сформовані цінності і набуті навички діяльності протистояти ентропійним процесам в суспільстві. Під ентропійними процесами, на наш погляд, слід розуміти все те, що може, хоч би і теоретично, привести до загибелі людство як таке (соціальна несправедливість, екологічна криза, нестача духовності в суспільстві в цілому і у кожній людині зокрема, зростання агресивності і нетерпимості, ксенофобія) [477].

На нашу думку, перспективи розвитку університетської освіти в XXI столітті достатньо оптимістичні. Підстави для оптимізму дають як загальні тенденції розвитку

людства у напрямі гуманізації планетарного життя, так і власне тенденції розвитку вищої, зокрема університетської освіти. Аналізуючи стан сучасної університетської освіти в умовах суспільства, що глобалізується, Л. Титаренко виділяє загальні сучасні тенденції розвитку освіти, тісно пов'язані з місією університету – демократизацію і масовізацію вищої освіти [309].

Ми вважаємо, що університет, як і раніше, залишиться багатофункціональним. Тобто він функціонуватиме як навчальний заклад, що здійснює не тільки навчання студентів, але й організує процес безперервного навчання для дипломованих фахівців з вищою освітою. Крім того, підвищуються вимоги до здатності його співробітників створювати нове знання. Нарешті, університет збереже роль механізму „соціального ліфта” для представників різних соціальних шарів, дозволяючи їм дістати більш престижний соціальний статус завдяки університетській освіті (додаток Е).

Причому, враховуючи тенденцію до масовізації вищої школи, ця функція університету набуватиме все більшої ваги. Проте цим місія університету в ХХІ столітті не обмежується. На наш погляд, цінності університетського співтовариства – це по суті цінності громадянського суспільства (свободи, чесності, взаємної турботи, справедливості, толерантності, культурної різноманітності, лояльності тощо). Оскільки одне із завдань глобального розвитку передбачає розвиток громадянського суспільства в планетарному масштабі, утвердження його цінностей і принципів функціонування в глобальній співдружності, то і університет має знайти своє місце в майбутній єдиній планетарній цивілізації, адже у нього є для цього всі підстави [125; 465].

До крос-культурної освіти майбутніх магістроів сфери туризму Туреччини в контексті євроінтеграційних процесів нами віднесено, насамперед, функціонально-структурну та управлінську модернізацію педагогічної освіти, що передбачає трансформацію підходів до її управління, актуалізацію проблем якості та її оцінки в контексті євроінтеграційних процесів; розробку і трансформацію моделі крос-культурної освіти, оновлення змісту, форм і методів професійного навчання в університетах країни, що призвело до створення єдиної структури та органу управління (заснування підлеглих провідних центрів, підпорядкованих державі),

запровадження двоциклового навчання – (бакалавр – магістр), об'єднання інститутів та підпорядкування їх університетам як структурних підрозділів [702].

Суттєвими для забезпечення ефективності зазначеного процесу також є: модернізація змісту, форм та методів навчання майбутніх магістрів сфери туризму, створення нової моделі підготовки магістрів сфери туризму; зміни в оцінці якості крос-культурної освіти. Розглянемо організаційні та педагогічні засади в їх взаємозалежності та взаємозв'язку.

У Туреччині є два види вищої освіти: *бакалаврат і магістратура*. *Запровадження двоциклічного навчання та використання оптимальних варіантів освітніх програм Сполучених Штатів Америки та Європи* визначають ті *організаційні умови* майбутніх магістрів сфери туризму у закладах вищої освіти Туреччини, реалізація яких призвела до визнання ефективності професійної освіти країни світовим співтовариством. *Еволюція навчальних закладів* як осередків підготовки магістрів сфери туризму (від вищих мусульманських шкіл до світських університетів після проголошення Турецької Республіки (1923 р.) – Стамбульський університет (İstanbul Üniversitesi), Босфорський університет (Boğaziçi Üniversitesi), Йилдиз Технічний Університет (Yıldız Teknik Üniversitesi), у складі якого почав функціонувати факультет освіти та факультет туризму (додаток Є), (додаток Ж), (додаток З), (додаток И).

Варто зазначити, що крос-культурна освіта майбутніх магістрів сфери туризму Туреччини здійснювалася у контексті спрямованості на прагнення привести у відповідність до європейських норм не тільки систему вищої освіти, а й економіку, право, управління, соціальну сферу, що зумовлено продукуванням ідеї побудови сильної турецької держави на основі модерністської політичної ідеології Кемаля Ататюрка, яка включає в себе шість основних принципів:

- *республіканізму* (ідеал конституційної демократичної республіки);
- *націоналізму* (ідеал національної держави, патріотично виховує своїх громадян у дусі відданості нації);
- *народності* (боротьба проти класової нерівності і станових привілеїв);

- *лаїцизму або секуляризму* (світський характер держави та відділення держави від ісламу);
- *державного регулювання* (побудова змішаної економіки при домінуючій ролі держави);
- *реформізму* (курс на вестернізацію та боротьбу з пережитками традиційного суспільства, опора на прогрес і просвітництво) [684].

Виділивши загальні цілі сучасного університету, зупинимося на розгляді компонентів крос-культурної освіти, які формують університети сфериту туризму України та Туреччини (додаток Е), (додаток І).

Інтенсивний розвиток університетської освіти припадає на 50–70-і роки. До найбільших університетів у цей час належать навчальні заклади, які здійснювали підготовку педагогічних працівників: Університет у Газі (Gazi Universitesi) (1926 р.), університет в Анкарі (Ankara Universitesi) (1946 р.), Університет Егейського моря (Ege Universitesi) (1955 р.), Технічний університет Середнього Сходу (Orta Doğu Teknik Universitesi) (1956 р.), Дікле Університет (Dicle Universitesi) (1966 р.), Сакар'я Університет (Sakarya Universitesi) (1970 р.), Кумхурієт Університет (Cumhuriyet Universitesi) (1974 р.), Улудаг університет (Uludağ Universitesi) (1975 р.), Чукурова Університет (Cukurova Universitesi) (1973 р.), Газіантеп Університет, (Gaziantep Universiti) (1973 р.), Селджук Університет (Selcuk University) (1975 р.), Фірат Університет (Firat Universitesi) (1975 р.) (додаток І).

У 60-ті роки у зв'язку з швидким зростанням числа абітурієнтів відкривається низка приватних університетів у Туреччині. Проте, рівень освіти у приватних університетах визнається низьким, і в 1971 р. видається Закон про націоналізацію приватних закладів вищої освіти, які за цим нормативним документом набувають статусу державних. У 1973–1974 рр. на вимогу лідерів та громадськості провінційних районів започатковується діяльність 9 нових університетів, у тому числі, у провінційних містах Адана, Анталія, Бурса, Самсун, Конья та ін. Після реформи вищої освіти 1981 р. відкривається ще ряд університетів на базі їм раніше створених факультетів – філій більш старих університетів. У середині 80-х років в країні було 28 університетів [806].

Університети Туреччини створені з використанням моделі університету центральної Європи, насамперед Німеччини та Сполучених Штатів Америки. Це стосується, наприклад, Стамбульського, Анкарського, Босфорського, Середньосхідного технічного, Університету імені Ататюрка, які використовують модель американського університету. Багато університетів беруть за основу обидві моделі відразу. При цьому європейські моделі під впливом місцевих традицій і умов суспільного життя зазнають значної трансформації [741; 770].

В умовах наближення національної економіки України до високих стандартів якості щодо надання туристичних послуг актуалізується значення вивчення перспективного досвіду розвитку сфери туризму у тих країнах, які упродовж останніх десятиліть успішно реалізують програми модернізації готельно-туристичного сектору й тим самим забезпечують позитивний імідж та привабливість туристичної галузі на міжнародному ринку.

В умовах нашого дослідження є важливим використання конструктивних ідей прогресивного досвіду Туреччину, які ми окреслимо у цьому підрозділі.

Вища освіта туризму в Туреччині має наступні конкурентні переваги для українських фахівців, зокрема:

- навчання в Туреччині дає вам можливість отримати ступінь міжнародного зразка;
- багато університетів Туреччини відкриті для міжнародних студентів, тому вони пропонують англійську;
- рейтинг Туреччини серед країн «Великої Двадцятки» демонструє зростаючі показники розвитку як у світовій політиці, так і в економіці;
- зі зростанням популярності Туреччина має вражаючі економічні та політичні можливості для нових ринків, що розвиваються, а отже і розширюються можливості працевлаштування фахівців сфери туризму;
- Туреччина - одна з країн, яка дуже добре розвинула свою туристичну галузь, тому уряд зацікавлений у модернізації університетської освіти;
- найпоширенішою іноземною мовою в Туреччині є англійська, що дає багато можливостей іноземних студентів і фахівців;

– Туреччина активно імплементує інновації в освітніх технологіях, дистанційному навчанні, методах взаємодії викладача і студента, організаційних формах закладах вищої освіти на базі університетів США [866; 867].

На початку XXI століття у Туреччині розпочато активні реформи у сфері освіти, спрямовані на модернізацію системи професійної підготовки в цілому та, зокрема, з метою підготовки висококваліфікованих фахівців готельно-туристичної галузі, готових до ефективної реалізації професійних функцій на туристичному ринку. Акцент уваги турецького уряду сьогодні орієнтований на удосконалення туристичної освіти, якість якої уможлиблює підвищення ефективності функціонування туристичної галузі та посилює ринок туристичних послуг. Професійна туристична освіта вважається якісною як для особистості, так і для ринку туристичних послуг за умови досягнення узгодженості між рівнем професійної підготовки випускника тим вимогам ринку праці, які є актуальними на даному етапі розвитку галузі. Означене підтверджується успішним працевлаштування випускника, ефективною його професійною діяльністю в обраній професії, самореалізацією, відсутності у випускників закладів професійної освіти достатніх компетенцій для здійснення ефективної професійної діяльності [727; 776].

У Туреччині, як і в Україні, протягом останніх десятиліть постала проблема пошуку способів удосконалення професійної підготовки фахівців на задоволення потреб роботодавців. Для вдосконалення професійної освіти в Україні важливо брати до уваги такі впровадження щодо організація професійної підготовки фахівців готельного господарства і туризму в Туреччині, що здійснюється відповідно до вимог, які окреслюються у площині освітньої політики уряду, як:

- реалізація сучасних стратегій навчання упродовж життя;
- наближення системи освітніх систем до європейських стандартів якості, узгодження Національної кваліфікаційної рамки Туреччини із Європейськими кваліфікаційними рамками у навчанні впродовж життя;
- розроблення професійних стандартів та їх затвердження на національному рівні;
- дотримання повного управління якістю;

- дотриманні урядової політики щодо удосконалення якості професійної підготовки майбутніх фахівців;
- оновленні навчальних планів та освітніх програм, організації практико-орієнтованого навчання на засадах відкритого діалогу й партнерства професійних ліцеїв та підприємств готельно-ресторанного сервісу;
- забезпеченні соціальної та особистісної (індивідуальної) складових професійної підготовки фахівців готельного господарства і туризму;
- ефективна система професійної освіти і навчання передбачає розширення можливостей для молоді та дорослого населення в опануванні актуальними для сфери туризму знаннями, вміннями, навичками;
- отриманні кваліфікацій за окремими професійними галузями;
- самореалізацію та професійне зростання упродовж життя [125; 748].

Міжнародна академія туризму в Анталії є головним джерелом освіти в галузі туризму та готельного господарства, що забезпечує якісну освіту англійською мовою, використовуючи міжнародні програми та допомагаючи студентам здобувати не лише отримати теоретичні, але й практичні знання у відповідній галузі.

Головна перевага *Академії туризму* в Анталії полягає в її навчальній програмі, викладачах та засобах. Програми Міжнародного коледжу туризму акредитовані Міністерством освіти Республіки Туреччина, СТН (Конфедерація туризму та гостинності, Великобританія) та EIAHNA (Навчальний інститут Американської асоціації готельних і готельних установ, Сполучені Штати Америки) [693].

Навчання триває два академічні роки, в цей період студенти не тільки вивчають курси, пов'язані з обраною галуззю, але й інтенсивно вивчають англійську (англійська в туризмі та ділова англійська) та турецька. Усі програми доступні російською та англійською мовами. Студенти, які мають диплом академії, отримують ступінь бакалавра за один навчальний рік в одному з університетів-партнерів Великобританії, Швейцарії, Німеччини чи Іспанії або продовжують навчання в Академії [693].

Після двох років навчання студенти можуть змінити кваліфікацію та обрати будь-яку із знань, наприклад: ВВА (бакалавр ділового адміністрування), ВА (бакалавр мистецтв у галузі комунікацій та зв'язків з громадськістю), ВА (бакалавр мистецтв у

сфері дозвілля та управління туризмом), BA (бакалавр мистецтв міжнародних відносин), BA (бакалавр мистецтв зі спортивного менеджменту), BS (бакалавр наук з фінансів бізнесу), BS (бакалавр наук у галузі управління мультимедіа).

Одним з головних принципів освіти в Академії є поєднання лекцій, семінарів та практичних занять з практичною підготовкою в кращих готелях та туристичних агенціях Анталії [693].

У літній період студенти проходять стажування в обраних відділеннях розкішного готелю або туристичної компанії. Варто зазначити, що стажування є частиною навчальних програм, тому академія організовує стажування і забезпечує відповідне фінансування.

Крім того, відмінністю з навчальним планом закладів туристичної освіти України полягає в тому, що навчальний план одного навчального року *Міжнародної академії туризму в Анталії* складається із 6 місяців академічного навчання та 6 місяців стажування.

Також, ефективність та якість професійної підготовки Академії підтверджується тим фактом, що студенти з більш ніж 30 країн навчаються в Академії, 99% випускників мають гарантії роботи і всі студенти мають працевлаштування в найкращих п'яти-зіркових готелях регіону Анталії.

Крім того, Академія туризму в Анталії є акредитованим центром TOEFL IBT, і є членом програм Erasmus Plus та AMORHT Assosiation (найкращої інтернаціональної школи з російською мовою, яка знаходиться за кордоном).

Отже, аналіз *Міжнародної академії туризму в Анталії* продемонстрував зразкову модель професійної підготовки майбутніх фахівців сфери туризму, що створює підґрунтя для модернізації вишів України [693; 684].

У планах національного розвитку метою вищої освіти проголошується необхідність підготовки кваліфікованих фахівців сфери туризму у кількості, необхідному для задоволення перспективного розвитку країни. Прийнятий у 1973 Основний національний закон у галузі освіти декларує право громадян на 8-річну базову освіту, передбачає розширення системи вищої освіти, структур туристичної

освіти, систему стипендій, визначає характер планування і координації підготовки фахівців (додаток Є), (додаток З).

Отже, наш аналіз феномена університету як середовища для планетарного виховання майбутньої інтелектуальної еліти суспільства показав, що самою своєю сутністю університет є простором інтелектуальної свободи, універсальності знання, самоврядування, міжкультурного діалогу, самовизначення і самоідентифікації всіх суб'єктів виховного процесу. Інтелектуальна свобода університету формує звичку і потребу у вільній комунікації, з можливістю висловлювати власні думки і з повагою вислуховувати чужі, формує навички цивілізованої дискусії.

Універсальність університету формує у майбутньої інтелектуальної еліти прагнення до універсального знання, дозволяє сформуванню цілісного і універсального, по суті – планетарного світосприймання, дійти до осмислення цивілізаційного ідеалу. Самоврядування і певна автономія університету виробляють у майбутніх фахівців набір якостей, необхідних для функціонування в громадянському суспільстві, привчають діяти в правовому полі, розвивають організаторські якості і навички, сприяють розвитку певного корпоративного духу.

Міжкультурний діалог, властивий університетському співтовариству, сприяє формуванню у студентів якостей, що полегшують їм спілкування з представниками інших культур, традицій, релігійних переконань, інших цінностей і є важливим засобом планетарного виховання майбутньої інтелектуальної еліти суспільства [388; 465; 691].

В Україні професійною освітою для сфери туризму сьогодні займається понад 50 середніх і вищих навчальних закладів різних форм власності. До їх числа входять загальноосвітні і спеціалізовані профільні школи, ліцеї, гімназії, коледжі, інститути, університети, академії. Загалом, ця галузь сьогодні є доволі популярною серед абітурієнтів, через що якомога більше закладів освіти намагаються відкривати в себе відповідні спеціальності (додаток Е).

У цілому, створена в Україні мережа навчальних закладів підготовки фахівців із туристичної діяльності відповідає міжнародним традиціям. Цьому сприяє і прийнята «Концепція кадрового забезпечення туристської галузі

України» (підготовка, перепідготовка і підвищення кваліфікації) визначає основні принципи підготовки фахівців для сфери туризму: безперервність і ступневість освіти, випереджальний характер навчання, єдність теорії і практики, формування загальнолюдських цінностей, міжнародна орієнтація програм професійної підготовки [125; 188; 231; 388; 389; 465; 788].

Загалом, уся система професійної підготовки фахівців із туристичної діяльності в Україні складається з трьох рівнів:

1) вищий (інституційно-управлінський) рівень – який передбачає підготовку менеджерів, які визначають напрями і завдання роботи, стратегію, тактику галузі, окремого підприємства (турменеджер, менеджер готелю, менеджер маркетингової діяльності в туризмі та ін.). Спеціалізована підготовка персоналу такого рівня проводиться в провідних навчальних закладах (університетах, школах туризму, установах підвищення кваліфікації) за програмами освітньо-кваліфікаційних рівнів «магістр» і «бакалавр» [527];

2) середній рівень (управлінсько-технологічний) – включає персонал, який забезпечує технологічну послідовність обслуговування, погоджує взаємодію з іншими технологічними ланками (турагент, менеджер із резервування місць, метрдотель ресторану тощо). Цей рівень забезпечують вищі і середні спеціальні навчальні заклади, коледжі, ліцеї, які готують фахівців із менеджменту певних технологічних процесів бакалаврського рівня [527];

3) початковий рівень (технологічно-виконавчий) – представлений персоналом, який виконує конкретні завдання і забезпечує задоволення окремих потреб туриста або реалізацію окремого виду обслуговування. Цей рівень забезпечують навчальні заклади широкого профілю і спеціалізації (центри, школи, курси, училища), які готують працівників масових професій: офіціантів, кухарів, інструкторів і так далі. Саме за такою логікою функціонує система підготовки фахівців із туристської діяльності в Україні – і саме за своєю структурою вона відповідає міжнародним нормам [125; 188; 231; 388; 389; 465; 527; 788].

Враховуючи повноту та різноплановість дослідження університетської підготовки, крос-культурної освіти магістрів сфери туризму в сучасних умовах має цілісний характер й охоплює такі підсистеми:

- допрофесійну підготовку (актуалізація професійного самовизначення, допрофесійне навчання, професійний відбір),
- різнорівневе професійне навчання у вищих навчальних закладах (освітньо-кваліфікаційні рівні: бакалавр, магістр, доктор філософії у галузі туристської діяльності),
- післядипломну освіту (професійне підвищення кваліфікації, самоосвіта, професійне підвищення освітньо-кваліфікаційного рівня, перекваліфікація, оволодіння додатковими спеціалізаціями, професійна перепідготовка) [188; 527].

Освітній процес в рамках університету – це структурована система організаційних і дидактичних заходів, спрямованих на реалізацію змісту освіти певного освітнього ступеня (освітньо-кваліфікаційного рівня) відповідно до вимог стандартів освітньої діяльності та стандартів вищої освіти [416].

У рамках їх діяльності сформульовано вимоги до сфери туризму й туристичної освіти і визначено наступні конкретні завдання у сфері професійної туристичної освіти:

- 1) створення сприятливих можливостей для розвитку і удосконалення процесу освіти і підготовки фахівців у сфері туризму;
- 2) забезпечення лідерства й ініціативи в питаннях освіти туризму;
- 3) розвиток необхідних стратегій в освітніх установах туристичного профілю з метою досягнення якості й ефективності освіти;
- 4) створення туристичного продукту високої якості із сучасними властивостями за допомогою конкурентноспроможних високорозвинених стратегій;
- 5) розробка стратегічних орієнтирів модернізації вищої освіти для піднесення професійної освіти у сфері туризму на рівень вищих досягнень світової науки, техніки та передового досвіду;
- 6) розробка освітніх і навчальних програм відповідно до потреб ринку праці, заснування програм із викладанням поширеними мовами світу;

7) удосконалення структури ступеневої системи професійної освіти в туризмі; створення міжнародних стандартів туристичної освіти, номенклатури нових професій, програм нового покоління підручників і навчальних посібників;

8) розробка нормативно-правової бази для нових типів установ професійної туристської освіти. Співробітництво України із Всесвітньою туристською організацією здійснюється в рамках діяльності у складі її керівних органів, у тому числі Генеральної асамблеї, Виконавчої ради та Регіональної комісії для Європи, а також її програмних органів, зокрема робочої групи з розробки юридичного інструмента полегшення туристичних поїздок [125; 188; 231; 388; 389; 465; 788].

Членство України у Всесвітній туристській організації значно підвищило імідж і авторитет нашої держави у туристичному співтоваристві, створило передумови подальшого розвитку національного туризму відповідно до тенденцій світового туристичного ринку із залученням до інформаційної мережі, прогресивних технологій, інвестиційних пропозицій, системи професійної підготовки, наукових досліджень, передових надбань найбільш розвинутих туристичних держав світу, відкрило нові можливості налагодження взаємовигідної співпраці з країнами-членами на всіх рівнях – двосторонньому, багатосторонньому, регіональному [125; 188; 231; 388; 389; 465; 788].

Варто зазначити, що українські та турецькі студенти мають змогу навчатися в університетах двох країн в рамках таких програм обміну студентами, як «Мевляна», «Ерасмус» та «Ерасмус+». Турецька Республіка також пропонує іноземцям навчання за спеціальною стипендіальною програмою «Турецькі стипендії», яка дозволяє отримати бакалаврський, магістерський або докторський ступінь в одному з державних вищих навчальних закладів Туреччини. Відбір на зазначену програму відбувається шляхом співбесіди. Мовою навчання є турецька. Ті, хто не володіють турецькою, мають пройти обов'язковий річний курс TÖMER перед початком навчання. У рамках цієї програми студентів забезпечують стипендією та житлом [553; 616; 770].

Особливе значення для розвитку професійної системи підготовки туристичних кадрів в Україні має міжнародне співробітництво з Євросоюзом.

Зокрема, значну увагу такому міжнародному співробітництву приділяє Державна служба туризму і курортів.

На довершення варто зазначити, що професійна підготовка фахівців із туризму не повинна обмежуватись формуванням системи теоретичних знань і практичних навичок – її кінцевим орієнтиром і об'єктивним принципом підвищення ефективності туристської діяльності має бути вимога щодо формування професійної культури фахівців туризму й учасників громадських туристських союзів і об'єднань. Адже зростання масовості та доступності національних контактів і обмінів, розширення сфери офіційних і неформальних форм туристського спілкування об'єктивно викликають потребу в розвитку такої культури (додаток Й).

Вона не лише є засобом ефективного управління туристичною діяльністю, але й гарантом мирного співіснування різних націй на землі: «підготовка спеціалістів у галузі туристської індустрії має стати частиною навчання молоді, а введення туризму до програм навчання молоді є важливим елементом освіти та виховання, який сприяє постійному зміцненню миру» [445, с. 616].

Основними завданнями сучасної професійної освіти в галузі туризму можна вважати: забезпечення фундаментальної наукової, професійної і практичної підготовки у сфері туристської діяльності; здобуття студентами знань і вмінь освітньо-кваліфікаційних рівнів відповідно до їх покликання, інтересів і здібностей; удосконалення наукової і професійної підготовки кадрів для сфери туризму. Тому, на сучасному етапі, коли професійна освіта, зокрема сфери туризму, виступає посередником інтеграційних процесів, сфера послуг потребує фахівців найвищого освітнього рівня – магістрів, які володіють інноваційними технологіями та програмами, особливостями спілкування з клієнтами, іноземними мовами та мають сформоване толерантне мислення.

2.3 Зміст професійної підготовки майбутніх магістрів сфери туризму в Україні та Туреччині відповідно до вимог європейського освітнього простору

Сьогодні у світі простежується стрімке зростання ролі міжнародного туризму, що зумовлено позитивними впливами індустрії на розвиток світової економіки та

економічних систем окремих держав. За умов ефективного управління вітчизняна сфера туризму спроможна забезпечити позитивну динаміку економічного розвитку України.

Але в наш час існує низка проблем національного туризму, серед яких особливе місце займає питання якісної професійної підготовки фахівців галузі. Одним із шляхів вирішення зазначеної проблеми є звернення до провідних ідей зарубіжного досвіду. У цьому контексті можна представити значний перелік країн, що становлять інтерес для вітчизняної туристської науки та освіти [125; 231; 440].

Однією з таких країн є Туреччина, що пропонує якісні та відносно недорогі туристські послуги, які задовольняють запити середнього українського споживача та є доступними для нього. Географічне положення та рівень розвитку економіки Туреччини виявляються дещо схожими з характеристиками нашої країни, що вказує на подібні умови розвитку туристської сфери (Додаток В).

Сучасна турецька політика спрямована на ефективну організацію сектору туризму та його забезпечення кваліфікованими фахівцями. З огляду на вищенаведене виявляється доцільним провести аналіз досвіду Туреччини з питань туристської освіти з метою його творчого використання в умовах професійних навчальних закладів України. Вирішенню цього питання передуює аналіз стану дослідження зазначеної проблеми на сучасному етапі [354; 741].

З метою проведення компаративного дослідження зупинимося на розгляді система вищої освіти сфери туризму Туреччини. Отже, за останні десятиліття система вищої освіти Туреччини істотно змінилася. Починаючи з 70-х років минулого століття в країні з'явилося безліч молодих і сучасних університетів, які надають якісну освіту і престижні дипломи, що дозволяють знайти високооплачувану роботу в Туреччині або інших країнах світу. Найбільша кількість вузів розташоване в найбільших турецьких містах - Анкарі та Стамбулі.

За різними оцінками, в 2018 році в університетах Туреччини навчається до 50 тисяч іноземних студентів. Незважаючи на певну політичну напруженість в державі і на турецьких кордонах, потік молодих людей з-за кордону, які бажають здобути вищу

освіту в Туреччині, не зменшується. Плата за навчання в місцевих вузах та вартість життя в Туреччині цілком прийнятні [741].

У країні комфортний клімат, упорядковані морські курорти, вишукана кухня, багата культура та історія. Турецька економіка має стабільні показники, причому розвиваються не тільки традиційні сфери – туризм, сільське господарство і текстиль, але й промисловий сектор. Після закінчення університету є хороші перспективи для відкриття в Туреччині власного бізнесу і переїзду в цю країну назавжди, тобто оформлення турецького громадянства. Система туристської освіти у напрямку підготовки висококваліфікованих та конкурентоспроможних фахівців, здатних зберегти культурну та історичну спадщину країни й утримувати авторитет своєї держави на належному рівні, відіграє ключове значення у становленні туризму в Туреччині [354; 792].

Підготовкою кадрів для сфери туризму в Турецькій Республіці займається ціла мережа навчальних закладів як державної, так і приватної форм власності. Навчання туристичного менеджменту в Туреччині – запорука успішної кар'єри, конкурентоспроможності на міжнародному ринку надання туристичних послуг та впевненості у завтрашньому дні. Крім того, освіта у сфері гостинності Туреччини не поступається своїми методами та підходами до навчального процесу всесвітньовідомим класичним школам туристичного бізнесу Швейцарії, Великої Британії та США, моделі навчання яких вважаються більш креативними, сучасними й практичними (Додаток В).

У цьому контексті постає питання перегляду законодавчих документів у системі професійної освіти. Відповідно до закону «Про організацію та обов'язки Міністерства національної освіти» (2011) за офіційну професійну освіту і навчання відповідає Генеральний директорат професійно-технічної освіти, а за неформальну професійну освіту і навчання – Генеральний директорат безперервного навчання у Міністерстві національної освіти [477].

За якість туристичної освіти безпосередньо відповідають Державна організація планування, Міністерство національної освіти, Міністерство туризму, Міністерство праці та соціального забезпечення, Союз палат і товарних бірж Туреччини, профсоюз

робітників готельного і туристичного бізнесу, які можуть працювати в цій сфері незалежно один від одного.

Навчальні заклади, які надають туристичну освіту, діють в рамках таких діючих нині законів про освіту: Основний закон про національну освіту (1973), Закон про учнівство і професійну підготовку (1986), Закон про вищу освіту (1981), Закон про професійну освіту (2006). Крім зазначених законів, сучасні стратегії щодо удосконалення професійної освіти і навчання у Туреччині викладені у Десятому плані розвитку (2014–2018), у стратегії навчання упродовж життя і стратегії професійної освіти і навчання (2014–2018), яка передбачає збільшення участі у навчанні протягом усього життя до 8% до 2018 року та до 15% до 2023 року і інтегровану систему моніторингу та оцінки за ключовими показниками ефективності; у Національній стратегії зайнятості (2017) [125; 188].

Сьогодні на території Туреччини функціонує близько 200 вищих навчальних закладів, більшість з яких державні. В популярний світовий рейтинг QS World University Rankings 2018 входять 11 закладів вищої освіти Туреччини. Вище інших розташований університет Бількент, який знаходиться в столиці країни Анкарі та вважається найбільш престижним навчальним закладом Туреччини на міжнародному рівні (додатки Є), (додаток Ж), (додаток З), (додаток И).

Варто зазначити, що *Анкарський університет Чанкая і Стамбульський університет Сабанджі виявилися у діапазоні від 401 до 500 місця, в той час як університети Білкент і Хаджеттепе в Анкарі та Університет Коч в Стамбулі увійшли до світового списку з 501 по 600 позицію [354].*

Система вищої освіти Туреччини побудована з урахуванням Болонського процесу, тобто ґрунтується на європейських стандартах, в тому числі широко поширені програми обміну студентами з університетами різних країн світу. У більшості вузів іноземці мають можливість навчатися не тільки турецькою, а й англійською мовою. Як правило, навчальний рік в Туреччині складається з двох семестрів, починається у вересні, а закінчується в червні. Студенти можуть отримати наступні ступені:

- Молодший спеціаліст. Професійна освіта протягом 2 років.

- Бакалавр. Вимагає навчання не менше 4 років. Деякі напрямки, наприклад, медичні, передбачають навчання протягом 6 років.
- Магістр. Тривалість навчання до 2 років.
- Доктор. Тривалість курсів становить 4 роки.

Крім державних і приватних вузів, в Туреччині діють вищі професійні школи, поліцейські і військові академії, коледжі та училища [770].

Система управління вищою освітою країни є централізованою. Управління освітою здійснюється Міністерством національної освіти, до складу якого входять центральне представництво (міністерський офіс, Рада з освіти та дисципліни, головні службові відділи, консультативні та контрольні відділи, допоміжні підрозділи та інституції, утворені при сприянні міністра, зокрема Центр професійних і технічних освітніх досліджень та розвитку, а також Рада з координації проектів), провінційне представництво (діє у 81 провінції та 922 районах), зарубіжне представництво (39 представництв у зарубіжних країнах), інституції-філії (Адміністративна колегія, Національна освітня академія).

До головних обов'язків Міністерства національної освіти належать планування, моніторинг, контроль усіх освітніх послуг в закладах різних рівнів; відкриття закладів формальної та неформальної освіти (за винятком закладів вищої освіти); організація навчання громадян країни за кордоном; розробка і утвердження навчальних програм; координація роботи офіційних, приватних та громадських організацій; удосконалення матеріально-технічної бази освітніх закладів.

Сьогодні до закладів вищої освіти Туреччини належать університети, факультети, інститути, вищі освітні школи і прикладні дослідні центри. У Туреччині налічується 54 університети з 396 факультетами, 64 вищі школи, 174 професійні вищі школи та 211 інститутів. Згідно із законом № 2547 «Про вищу освіту» ректорів університетів призначає президент республіки з числа кандидатів, представлених РВО (YÖK), а деканів факультетів – безпосередньо Рада з вищої освіти (YÖK) із середовища професорів, рекомендованих ректорами університетів. Рада з вищої освіти надає університетам такі права і обов'язки:

1. Сенати університетів, університети і пов'язані з ними керівні органи зобов'язані надавати звіт з виконаної роботи за 10 місяців в офіційну газету (*Resmî gazetesi*). Університети вільні в ухваленні програми навчання.

2. Єдиною інстанцією, яка вирішує питання, пов'язані із студентами, є університет. Рада з вищої освіти (YÖK) вирішує лише питання плану вступу до університету, координує плани прийому абітурієнтів в усіх університетах країни [493].

3. Рада з вищої освіти надає повну свободу університетам у підборі персоналу, прийнятті на роботу викладачів або їх звільненні [493].

У системі YÖK (Ради з вищої освіти) існують університети двох видів: державні та приватні. Зазначимо, що процедура вступу до університетів обох видів є однаковою [354; 791].

Абітурієнтам пропонується скласти загальний вступний іспит до університету (ÖSS). Після складання вищезазначеного іспиту на підставі власного вибору та за результатами вступного іспиту вони розподіляються до різних університетів.

Неофіційна (приватна) освіта охоплює усю освітню діяльність та заклади освіти, що створені для осіб, які ніколи не навчалися у системі державної освіти або залишили школу на одному з рівнів освітньої системи, а саме: приватні турецькі початкові школи, іноземні початкові школи, міжнародні початкові школи, коледжі практичних мистецтв для дівчат, центри технічної освіти для дорослих, центри громадської освіти, освітні курси (читання та письмо), професійні підготовчі центри, управлінські та дослідні центри, які займають три основні ланки: професійну освіту, загальнодоступне та дистанційне навчання (додаток Є), (додаток І).

Турецька державна освітня система базується *на принципах*: загальності та рівноправності освіти; спрямованості на потреби окремої особистості та суспільства; праві особистості на освіту; доступності та справедливості освіти; неперервності освіти; революційних принципах Ататюрка; демократичності освіти; секуляризації освіти; науковості освіти; планування навчального процесу; можливості сумісного навчання; співробітництва школи та сім'ї; повсюдності навчання. Міністерство державної освіти Туреччини несе відповідальність за: складання навчальних планів; координацію роботи офіційних, приватних та громадських організацій;

проектування та будівництво шкіл; удосконалення матеріально-технічної бази освітніх закладів [354; 684].

Факультети складаються з департаментів і субдепартаментів. Голова факультету — декан. Кожен департамент (у нас – кафедра) має свого завідувача, якого призначає ректор за пропозицією декана факультету. Інститути займаються тільки дослідженнями і працюють із студентами, які вже закінчили навчання в університеті. Всі інститути в першу чергу займаються організацією і координацією спецкурсів і дослідною роботою. Інститути прямо підпорядковані ректорату.

Інститути поділяються на три типи: суспільних наук, природних наук і базисних наук, кожний з яких несе відповідальність за певну групу курсів. Наприклад, інститут суспільних наук координує всіх випускників з гуманітарних, суспільних наук, економіки, включаючи юриспруденцію, педагогіку, політичні науки і теологію. На додаток до цих трьох головних інститутів існують також інші дослідні інститути при університетах, які спеціалізуються на певному полі діяльності і можуть, об'єднавшись з основними інститутами, пропонувати свої спецкурси. Вищі школи і професійні школи дають можливість отримання різних професій [354].

Вищі школи і професійні вищі школи передбачають 4-річний курс навчання, крім того, існують дворічні школи для підвищення кваліфікації керівного складу. Щорічний набір студентів в інститути і вищі школи планується і остаточно визначається Радою з вищої освіти. Таким чином, Рада бере до уваги насущні потреби країни у фахівцях того або іншого напрямку. Таким чином, можна сказати, що реформа вищої освіти 1981 р. стала важливим кроком уряду Туреччини у справі освіти і підготовки національних кадрів. Головним підсумком цієї реформи стала поява таких централізованих установ зі своїми чітко окресленими функціями, якими стали Рада з вищої освіти (РВО), центр відбору і розміщення студентів, міжуніверситетська рада, рада ректорів (додаток В).

Підсумовуючи викладене вище, ми можемо зробити висновок, що на початку XXI ст. у Туреччині спостерігається тенденція до зростання якісного рівня освіти, що зумовлює певні успіхи і в культурному розвитку цієї країни. Освітня система

країни знаходиться на шляху пошуку оптимальної відповідності між сталими традиціями турецької вищої школи та новими викликами, які пов'язані із входженням країни до світового освітнього простору [770].

На початку розвитку туристичного сектору економіки в Туреччині професійне навчання полягало у короткочасному підвищенні кваліфікації, однак останніми роками поряд із розвитком технологій збільшилась кількість професій і змінились вимоги до якості професійних послуг, що в свою чергу підвищило значення розвитку професійної освіти у Туреччині [309; 727].

На переконання турецьких дослідників, професійно-технічна освіта виступає важливою інституцією, що дає змогу особистості розвиватися відповідно до змін у галузі; професійна освіта – націлена на всебічний розвиток здібностей особистості, в ході якого вона отримує знання, вміння та навички, необхідні у подальшому робочому житті; професійна освіта – це система освіти та навчання, що забезпечує отримання громадянами певної професії на основі знань, які розвиваються у навчальному процесі, організованому відповідно до професійних вимог і особливостей ринку; професійна освіта – це процес розвитку фізичних, емоційних, соціальних та економічних аспектів особистості шляхом надання знань, вмінь та практичних навичок, необхідних для отримання професії. Таким чином, професійна освіта у розумінні турецьких науковців передбачає організацію навчального процесу та створення оптимальних умов для професійного й особистісного розвитку суб'єктів навчання шляхом опанування знаннями, навичками та практичними вміннями відносно конкретної професії [702; 741; 748].

Конкретизуючи професійну освіту туристичним спрямуванням, турецькі учені обґрунтовують сутність туристичної освіти як:

- процес ознайомлення із особливостями такого явища як туризм, вивчення економіки туризму, виховання кваліфікованого персоналу і менеджерів-керівників [98];
- туристична освіта – це виховання туристичної свідомості в суспільстві, розвиток усвідомлення важливості захисту туристичних природних ресурсів, виховання розуміння важливості надання рівних і чесних послуг без дискримінації

відносно релігії, мови, національності, раси, політичної ідеології, економічних можливостей туриста, встановлення системи поведінки на основі поваги та гостинності [137];

– туристична освіта як дисципліна навчає безпосередньому служінню людям, надає знання, прививає навички, людську любов, толерантність та професійну свідомість [341];

– туристична освіта передбачає формування туристичної свідомості в суспільстві, розуміння важливості захисту туристичних ресурсів, розвиток концепції чесного обслуговування туристів, виховання персоналу, який здійснює свою професійну діяльність на основі принципів доброзичливості та гостинності, прийнятих у Туреччині [98];

– метою туристичної освіти в Туреччині є: підвищення продуктивності праці, створення балансу між компетенціями, здібностями та відповідальністю персоналу, виховання свідомого надання послуг у суспільстві, розуміння принципів чесного обслуговування туристів, залучення кваліфікованого персоналу, який пройшов підготовку в галузі туризму, пояснення важливості туризму для економічного розвитку країни, формування позитивного ставлення до туризму у суспільстві, підвищення знань і умінь людей, які працюють в сфері туризму, привертання уваги населення до туризму, виховання кваліфікованих тренерів з туризму та сприяння розвитку туристичного сектора [791].

На основі аналізу наукових праць турецьких учених щодо сутності понять «професійна освіта» та «туристична освіта» уможлиблюється розуміння соціального та особистісного (індивідуального) підґрунтя професійної підготовки фахівців готельного господарства і туризму в Туреччині.

Соціальна складова професійної підготовки фахівців готельного господарства і туризму передбачає: інформування громади щодо туризму, формування туристично толерантного середовища, розвиток туристичної культури тощо. *Особистісна складова орієнтована* на навчання і виховання кваліфікованих кадрів для сфери туризму, які отримали професійну освіту і здатні навчатись

упродовж життя задля ефективного здійснення професійної діяльності на благо економіки країни [354; 702].

Професійна туристична освіта вважається якісною як для особистості, так і для ринку туристичних послуг за умови досягнення узгодженості між рівнем професійної підготовки випускника тим вимогам ринку праці, які є актуальними на даному етапі розвитку галузі. Означене підтверджується успішним працевлаштуванням випускника, ефективною його професійною діяльністю в обраній професії, самореалізацією.

У Туреччині, як і в Україні, протягом останніх десятиліть постала проблема пошуку способів удосконалення професійної підготовки фахівців на задоволення потреб роботодавців й ліквідації критики останніх щодо відсутності у випускників закладів професійної освіти достатніх компетенцій для здійснення ефективної професійної діяльності.

У свою чергу, випускники доволі часто відчували труднощі у пошуках належної роботи за професією через недостатньо сформовані здатності швидко адаптуватися до нових подій та швидких змін в економіці і її галузях. Означені протиріччя між якістю освітніх послуг та потребами ринку праці були зумовлені першочергово швидким реагуванням туристичного ринку на інновації, що забезпечують успіх у конкурентному середовищі (прийняття нових технологій, упровадження комунікацій, реструктурування управлінських, операційних та виробничих процесів).

Ці зміни, очевидно, «породжують» перелік нових компетенцій (комунікаційні та аналітичні навички, гнучкість і адаптивність, творчість та навички роботи з командою тощо), якими мають володіти працівники туристичної галузі. Однак, формальний спосіб партнерства між професійними ліцеями та ринком праці не завжди спрацьовує результативно, а відсутність ефективної комунікації між ними є основною перешкодою для систематичного процесу оцінки потреб. Хоча представники професійних ліцеїв та промисловці вказують на те, що вони завжди відкриті та готові до такого спілкування, відсутність структури та чіткого розподілу обов'язків перешкоджають ефективному спілкуванню та співпраці [684].

З огляду на такі реалії професійні ліцеї стикаються з проблемою постійного перегляду змісту освітніх предметів, їх оновлення та дослідження нових потреб галузі для їх подальшого включення у загальну навчальну програму професійної освіти. Структура програм турецької освітньої системи неодноразово піддавалась критиці через нестачу гнучкості та перенавантажений зміст, що ускладнює індивідуальний підхід відносно інтересів та талантів конкретних учнів.

На переконання турецьких дослідників, *навчальні програми для професійної підготовки фахівців туристичної галузі* мають інтегрувати навчальні та професійні дисципліни, включати інноваційні курси, які б зв'язували навчальний процес і об'єктивну реальність ринку праці, відповідати перспективним потребам молодого населення та змінам світових технологій шляхом вирішення реальних ситуацій на робочому місці. Особливо такий підхід є важливим для туристичної професійної освіти, оскільки туристичний сектор економіки має динамічний характер, тому і структура освіти має бути динамічною (додаток Є), (додаток І).

У цьому контексті постає питання перегляду законодавчих документів у системі професійної освіти. Відповідно до закону «Про організацію та обов'язки Міністерства національної освіти» (2011) за офіційну професійну освіту і навчання відповідає Генеральний директорат професійно-технічної освіти, а за неформальну професійну освіту і навчання – Генеральний директорат безперервного навчання у Міністерстві національної освіти.

За якість туристичної освіти безпосередньо відповідають ряд конкретних державних установ (Державна організація планування, Міністерство національної освіти, Міністерство туризму, Міністерство праці та соціального забезпечення, Союз палат і товарних бірж Туреччини, профсоюз робітників готельного і туристичного бізнесу та ін.), які можуть працювати в цій сфері незалежно один від одного [477].

Навчальні заклади, які надають туристичну освіту, діють в рамках таких діючих нині законів стратегій вищої освіти: Закон про професійну освіту (2006); Десятий план розвитку (2014-2018), стратегія навчання упродовж життя і стратегії професійної освіти і навчання (2014–2018), яка передбачає збільшення участі у навчанні протягом усього життя до 8% до 2018 року та до 15% до 2023 року;

інтегрована система моніторингу та оцінки за ключовими показниками ефективності; Національна стратегія зайнятості (2017) [125; 741].

Важливу функцію в удосконаленні якості підготовки фахівців у Туреччині виконує Управління професійних кваліфікацій, яке відповідає за турецьку кваліфікаційну систему, займається її координуванням, задає напрями підготовки національних професійних стандартів, розробляє національні кваліфікації на основі національних та міжнародних стандартів, здійснює моніторинг, узгодження та видачу кваліфікаційних сертифікатів. Управління професійних кваліфікацій має мандат на освіту та навчання для дорослих. У 2017 р. Управління професійних кваліфікацій ініціювало «Проект посилення управління із професійних кваліфікацій та Національної системи кваліфікацій в Туреччині», метою якого є розвиток професійних стандартів; підтримка центрів сертифікації професійних кваліфікацій; а також створення та управління ефективною та стабільною Національною системою кваліфікації на основі відповідної системи оцінювання та сертифікації в межах європейської кваліфікаційної рамки та прийнятих професійних стандартів [354; 776].

Згідно з «Європейськими кваліфікаційними рамками у навчанні впродовж життя» (ЄКР, 2010), Національна кваліфікаційна рамка Туреччини складається із 8 еталонних рівнів і є базою кваліфікацій, призначенням якої є дотримання принципів компетенцій, прийнятих Європейським Союзом, і сприяння досягненню цілей програм початкової, середньої та вищої освіти, включаючи і приватну освіту, а також програм професійної освіти та навчання, що належить до сфери формальної, неформальної та інформальної освіти. Кожен рівень Національної кваліфікаційної рамки Туреччини складається з комбінації конкретних знань, навичок та компетенцій. Ці рівні охоплюють широкий діапазон: від початкового рівня навчання (рівень 1) до найвищого рівня навчання (рівень 8), в той час як науковий ступень магістра належить до 7 рівня Національної кваліфікаційної рамки Туреччини, як і в Україні [309; 477].

Відповідальними за підготовку національних професійних стандартів у секторі туризму, готельного господарства і напоїв є Комітет сектору туризму,

готельного господарства, харчування та напоїв, до складу якого входять: представники Міністерства праці та соціального забезпечення, Міністерства національної освіти, Міністерства культури і туризму, Ради з вищої освіти, Союзу торгових палат і бірж Туреччини, Конфедерації митців і ремісників Туреччини, Союзу туристичних агентств Туреччини, Конфедерації профсоюзів із прав робітників, представники агентств професійної освіти [354].

У 2017 р. в офіційному бюлетені національних професійних стандартів було опубліковано 15 Національних професійних стандартів в галузі туризму, які співвідносяться із ЄКР, а саме: Професійний туристичний гід (рівень 5), Менеджер фронт-офісу (рівень 5), Співробітник фронт-офісу (рівень 4), Співробітник бюро бронювання готелів (рівень 3), Оператор телефонного зв'язку (рівень 3), Швейцар (рівень 2), Вантажник (рівень 2), Відповідальний за доведення (сервіси) (рівні 4 та 5), Відповідальний по поверху (рівень 3), Прибиральник номерів (рівень 2), Відповідальний за загальні приміщення (рівень 3), Відповідальний за прибирання у загальних приміщеннях (рівень 2), Менеджер послуг (рівень 5), Прибиральник (Рівень 2-3-4), Відповідальний за обслуговування в барі (рівень 4). Окрім того, Комітетом сектору туризму та іншими організаціями підготовлено понад 100 професійних стандартів за напрямками «Рецепція», «Готельний сервіс», «Їжа та напої», «Приготування їжі» [294].

Система забезпечення якості професійної освіти в Туреччині є новим явищем, що швидко розвивається. В основі моніторингу якості освіти покладено Європейську рамкову схему забезпечення якості, яка включає в себе цикл забезпечення та підвищення якості (планування, впровадження, оцінка / оцінка та перегляд / ревізія) на основі вибору критеріїв якості, дескрипторів та показників, які застосовуються до управління якістю в рамках системи професійної освіти і навчання. У Туреччині існує низка правових актів, що стосуються повного управління якістю освіти: Директива щодо впровадження повного управління якістю освіти (1999), Директива про призначення відповідальним за впровадження повного управління якістю освіти Міністерства національної освіти (2005 р., із відповідними змінами у 2006 р., 2009 р.). Підхід повного

управління якістю (Total Quality Managment) був використаний для забезпечення якості (покращення якості) професійної підготовки у ліцеях, які належать до професійної освіти, починаючи з 2009 р [125; 309; 477; 748].

Таким чином, організація *професійної підготовки фахівців готельного господарства і туризму в Туреччині* здійснюється відповідно до вимог, які окреслюються у площині освітньої політики уряду, а саме:

- реалізація сучасних стратегій навчання упродовж життя;
- наближення системи освітніх систем до європейських стандартів якості, узгодження Національної кваліфікаційної рамки Туреччини із Європейськими кваліфікаційними рамками у навчанні впродовж життя;
- розроблення професійних стандартів та їх затвердження на національному рівні;
- дотримання повного управління якістю.

На задоволення потреб економіки і вимог роботодавців щодо підготовки висококваліфікованого персоналу для сфери туризму завдання системи професійної освіти і навчання полягають у:

- дотриманні урядової політики щодо удосконалення якості професійної підготовки майбутніх фахівців;
- оновленні навчальних планів та освітніх програм, організації практико-орієнтованого навчання на засадах відкритого діалогу й партнерства професійних ліцеїв та підприємств готельно-ресторанного сервісу;
- забезпеченні соціальної та особистісної (індивідуальної) складових професійної підготовки фахівців готельного господарства і туризму [354].

У цьому сенсі ефективна система професійної освіти і навчання передбачає розширення можливостей для молоді та дорослого населення в опануванні актуальними для сфери туризму знаннями, уміннями, навичками; отриманні кваліфікацій за окремими професійними галузями; самореалізацію та професійне зростання упродовж життя.

Турецька система підготовки фахівців для сфери туризму віддає перевагу *практичній діяльності* за аналогією з американськими програмами, які найкраще

відповідають запитам роботодавців. Ці навчальні програми більш прагматичні та ділові. Перевагою вибору для дослідження турецьких вишів стало тісне міжнародне співробітництво університетів Туреччини з університетами США та перейняття їх досвіду роботи щодо надання освітніх послуг у сфері індустрії гостинності, що дозволить українській освітній системі долучитися паралельно і до досвіду інших зарубіжних країн (додаток І).

Розкриття сутності підготовки фахівців для сфери туризму потребує аналізу структури навчальних закладів, оскільки умови надання освітніх послуг вищими навчальними закладами Туреччини безпосередньо залежать від становлення системи освіти в ісламській країні. Визначною подією у процесі європеїзації у турецькій освіті стала секуляризація суспільного життя з метою забезпечення світського характеру нової турецької державності у березні 1924 р. шляхом ліквідації халіфату. Турецьке Міністерство освіти взяло під свій контроль усі школи (медресе) (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Аналіз етапів становлення туристської освіти в Туреччині у порівнянні з етапами розвитку сфери туризму

Етапи розвитку всесвітнього туризму	Етапи становлення сфери туризму в Туреччині	Етапи становлення туристської освіти в Туреччині
Початковий етап розвитку туризму – «найдавніші часи – 1841 рік»	Перші згадки про торговельні зв'язки беруть початок з XII ст. (1139–1914 рр.). Торговельні зв'язки сприяли зародженню в'їзного туризму та зумовлену з ним неформальну підготовку до виконання професійних функцій у туристичній галузі шляхом учнівства.	Перший період в історії підготовки кадрів для сфери туризму характеризується виникненням потреби у послугах гідів-перекладачів. 29 жовтня 1890 року було введено в дію Правила № 190 «Про надання послуг туристичного гіда-перекладача» («Seuyahine Tercümanlık Edenler Hakkında Tatbik Edilecek» 190 Sayılı Nizamname).
Етап формування індустрії туризму (1914–1945 роки);	1914–1940 роки – період військових дій, активізація політичних інтриг, проголошення Турецької Республіки 29 жовтня 1923 року; подорожі та мандрівки переростали в більш організоване та спрямоване русло. Покла-дено початок так званому внутріш-ньому та зародженню міжнародного (в'їзного) туризму: подорожі залізни-цею потягом «Східний Експрес».	Другий період – Зародження освіти в туризмі (1923-1953 рр.): створення Асоціації мандрівників (Seuyahin Cemiyeti) в 1923 році, далі – Туристичний та автомобільний клуб (Türkiye Turing ve Otomobil Kulübü). В 1925 році було прийнято Указ № 1730 "Про туристичних гідів-перекладачів" ("1730 Sayılı Seyyah Tercümanları Hakkında Kararname").

Продовж. табл. 2.1

<p>Сучасний етап починається з середини 1940-х років та триває до сьогодні - етап «масового» туризму та глобалізації туристичної індустрії</p>	<p>1940–1960 роки – третій етап становлення туризму, туристична галузь почала інтенсивно розвиватися, що відчутно впливало на інші сектори економіки, ефективно посилення культурних, економічних та торговельних зв'язків з іншими країнами [294].</p>	<p>Третій період – Розвиток туристської освіти (1953-1961 рр.): на базі торгових середніх шкіл Анкари й Ізміра було відкрито регулярні короткочасні сертифікаційні професійні курси з туризму; з метою розвитку ресторанної справи в Туреччині на початку 1950-х років в Анкарі та Стамбулі проводилися періодичні курси за двома напрямками – офіціанта та повара [294].</p>
<p>Сучасний етап – 1960 – до сьогодні</p>	<p>Сучасний етап – з 1961 р. – відкриття перших шкіл гостинності (Otelcilik Okulu), у яких зміст професійних курсів повною мірою відображав особливості діяльності на робочому місці. Далі – переведення туристської освіти на університетський рівень (1965-1984), створення при вищих професійних шкіл туризму та гостинності. З 1975 року проводилася підготовка за трьома напрямками: служба прийому (робітник ресепшн), сервіс (офіціант) та кулінарне мистецтво (робітник кухні) [5]. Особлива увага – вивченню іноземних мов. З 1985 р. – відкриття професійних шкіл кулінарного мистецтва [294].</p>	

Система освіти Туреччини складається з двох компонентів: формальної та неформальної. Вища освіта представлена 165 університетами, з них 103 – державні заклади, 62 – приватні. Дипломи, отримані в Туреччині, високо цінуються у Європі, оскільки турецька система освіти запозичила найкращі риси й здобутки американської та європейської освітніх систем. Як структурна одиниця складової університету у багатьох вищих навчальних закладах працюють школи професійної освіти (заклади вищої освіти, які створені для забезпечення професійною освітою з метою задоволення практичних потреб різних галузей, наприклад, школи туризму, готельного та ресторанного бізнесу). Підготовка фахівців для сфери туризму із подальшим здобуттям освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр (тур. The Lisans Diploması) здійснюється на базі 4-річних професійних шкіл та факультетів комплексного спрямування, що виокремлюють напрям підготовки «Туризм». Ступінь бакалавра дозволяє вести професійну діяльність на керівних посадах у туристичних та готельних закладах, а також продовжити термін навчання і отримати ступінь магістра (тур. The Yuksek Lisans Diploması) у турецькому університеті чи університеті-партнері за кордоном відповідно до обраної спеціальності. Структура

ступеневої підготовки фахівців для сфери туризму в Туреччині передбачає здобуття вченого ступеня доктора філософії PhD (тур. The Doktora) після проведення наукових досліджень та захисту докторської дисертації у відповідній галузі [294; 702; 711; 727].

Сьогодні Туреччина працює над визначенням набору загальних та спеціальних компетенцій для кожного ступеня вищої освіти відповідно до актуальних потреб профільної чи прикладної сфери. Це обумовлено тим, що на сучасному етапі розвитку суспільства освіта оцінюється не кількістю років, а професіоналізмом та конкурентоспроможністю фахівця, а також фундаментальними знаннями [776].

Створення єдиного ринку праці фахівців вищої кваліфікації, визнання ступенів вищої освіти та відповідно дипломів на міжнародному рівні неминуче приведе до зростання конкуренції на ринку освітніх послуг, що, у свою чергу, стимулюватиме університети покращувати свій імідж шляхом підвищення якості освіти та забезпечувати студентам знання європейського рівня [309; 477].

Попит на фахівців, які здатні зайняти керівні посади у туристичному секторі економіки країни, зростає з кожним роком. Збільшуються і вимоги до професійних якостей цих фахівців: володіння технікою управління підприємством, наявність ґрунтовних теоретичних знань та практичної підготовки, що допоможе успішно конкурувати на ринку туристичних послуг.

Такі підходи до туристської освіти вимагають удосконалення та впровадження у практику професійних стандартів, що зумовлює перехід від локальних галузевих систем стандартів до формування загальнонаціональних. Завдяки такому спрямуванню забезпечується кар'єрне зростання та професійний розвиток; у системі освіти створюється підґрунтя для розроблення програм професійної підготовки та ефективних методів оцінювання результатів навчання; зростає роль соціального партнерства; відбувається активний обмін досвідом роботи [137; 294].

Міжнародний досвід показує, що до розроблення кваліфікаційних стандартів повинно бути залучено широке коло учасників: уряд, професійні спілки та спілки роботодавців, підприємства, заклади освіти тощо. Проте безумовну перевагу при цьому доцільно віддавати *роботодавцям*.

Міжнародні стандарти вимагають від спеціалістів галузі туризму глибоких професійних знань, знання іноземної мови, правової підготовки, володіння новітніми технологіями організації туризму і обслуговування в туристських комплексах. Проте з огляду на динамічність розвитку індустрії гостинності, змінам у суспільстві та економіці країни стандарти туристської освіти потребують удосконалення відповідно до вимог часу.

Прагнення вищих навчальних закладів підготувати для регіонів конкурентоспроможного компетентного фахівця для роботи у сфері туризму спонукає їх до самостійного розроблення навчального та дослідницького процесу згідно зі своїми можливостями та потребами окремого регіону, а також державного стандарту, який визначає обов'язкові дисципліни для вивчення, дисципліни елективні та факультативні та встановлює вимоги до рівня підготовки випускників навчальних закладів. Створення системи стандартів туристської освіти в кожній країні передбачає акумулювання практичних надбань зарубіжних країн [341].

Адаптація системи вищої освіти до нових умов життя, її зміненням цілям та завданням зумовлює доцільність розширення спектра освітніх програм та послуг, а також форм їх реалізації: *дистанційної, відкритої освіти, включеного навчання, зарубіжних стажувань, навчальних видів практики, короткотермінових експрес-семінарів та психолого-педагогічних тренінгів з метою організації підвищення кваліфікації для фахівців, які працюють у діючих структурах туристичного бізнесу.*

Людина, яка отримала вищу освіту і має університетський диплом або пройшла інтенсив-курс професійного навчання при вищому навчальному закладі, може претендувати на соціальне затвердження у суспільстві.

Спеціалізації фахівців, які навчаються за спеціальністю «Туризм», визначаються робочою групою, яка займається розробленням саме галузевих стандартів, адже спеціалізації безпосередньо залежать від національних особливостей та регіональних можливостей для розвитку туристичної діяльності.

Спеціальність «Туризм» вміщує в собі такі спеціалізації: «Міжнародний туризм»; «Внутрішній туризм»; «Зелений (сільський) туризм»; «Менеджмент туристичної індустрії»; «Екскурсійна та музейна діяльність»; «Інформаційні

технології в туризмі»; «Маркетинг на транспорті й туризмі»; «Спортивно-оздоровчий туризм» (додаток Е), (додаток И).

Аналіз навчальних планів та програм підготовки фахівців для сфери туризму у досліджуваних університетах Туреччини дав можливість з'ясувати, що значна увага приділяється варіативним частинам освітньо-професійних програм підготовки, які забезпечують підготовку майбутніх фахівців за спеціальностями з урахуванням особливостей вимог ринку праці в країні та мобільності системи освіти щодо їх задоволення.

У процесі вивчення трьох основних моделей стандартів в освіті, а саме: *екзаменаційної (широко застосовується у Великій Британії), професійної (Німеччина, Данія, Франція, Туреччина, США), модульної (більшість країн Євросоюзу), сфері туризму, на нашу думку, найбільше підходить професійна*. Адже саме вона (на відміну від екзаменаційної, яка акцентує увагу на оцінці кінцевих результатів підготовки для отримання відповідного посвідчення навчального закладу, а також модульної, яка зорієнтована як на екзаменаційні, так і на навчальні блоки та передбачає модулі окремих ізольованих видів діяльності) спрямована на отримання випускниками цілісної та якісної професійної підготовки за певною спеціальністю, враховуючи потреби роботодавця [477].

Перевагами такої моделі можна вважати поєднання вузькоспеціалізованих та фундаментальних знань. Останнім часом дедалі більшу увагу приділяють гуманістичному спрямуванню освітніх стандартів, що теж є позитивним моментом при підготовці фахівців для сфери індустрії гостинності.

Право, психологія, педагогіка, маркетинг, екологія, етика, культура, комунікації – це далеко не повний перелік тих знань, якими повинен якнайповніше володіти менеджер міжнародного туризму.

Турецькі університети стають також важливими операторами економіки завдяки своєму значенню для ринку праці та місцю, яке вони займають у стратегічному плануванні. Саме тому сучасній системі підготовки кадрів у Туреччині властива тісна співпраця з бізнесовими структурами, які часто виступають і в ролі роботодавців для випускників турецьких вишів. Проблема працевлаштування

випускників вищих навчальних закладів у сучасних умовах стоїть досить гостро у багатьох країнах світу. Одержані знання та набуті практичні навички на кожному освітньо-кваліфікаційному рівні (кваліфікований робітник, молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст, магістр) повинні чітко відповідати певному національному (державному) класифікатору професій певної країни [354].

Проте багато країн, у тому числі й Туреччина, як модель для своїх національних класифікацій беруть Міжнародну стандартну класифікацію професій (The International Standard Classification of Occupations – ISCO), використовуючи в окремих випадках аналогічні назви. Чітке визначення посад та освітньо-кваліфікаційної характеристики фахівця дає змогу формувати освітньо-професійні програми підготовки, перелік та зміст навчальних дисциплін.

Велике значення при підготовці фахівців туристської галузі має поєднання теорії й практики. Реалізація цього принципу сприяє покращанню якості підготовки фахівців. Якість підготовки кадрів ґрунтується на тісному контакті системи освіти з практичною туристською діяльністю, на постійному аналізі змін, що відбуваються в туристичній практиці та на здатності успішно адаптуватися до нових ситуацій на ринку.

Практичній підготовці студентів в університетах Туреччини приділяється надзвичайна увага. Практика починається з першого курсу (ознайомча), а вже з другого курсу (одна із причин – віковий ценз) – безпосередньо на туристичному підприємстві, в тому числі й за кордоном. За результатами проходження практики студенти можуть отримати запрошення на роботу.

Метою модульних освітніх програм туристичної галузі є підготовка майбутніх фахівців готельно-туристичної галузі, які мають здатність адаптуватись до інновацій та змін, є ініціативними, креативними, критичними, володіють базовими знаннями і навичками у даній галузі, вміють налагоджувати стосунки із оточуючими [354].

Оскільки програми професійної підготовки є модульними, то в рамках “Положення (директиви) про професійну та технічну підготовку” можливі горизонтальні та вертикальні переходи. В навчальних планах на тиждень предмети розподіляються на загальні курси, галузеві предмети і курси за вибором. Курси з

галузових предметів складаються з модулів. Заняття у навчальних планах на семестр і на рік розподіляться таким чином:

Загальні курси – предмети, які забезпечують загальноосвітню підготовку і сприяють культурному і фізичному розвитку суб'єктів навчання. На цьому етапі навчання учні опановують базові знання з економіки, соціології, історії, географії, закладаючи тим самим освітню основу для продовження навчання у закладах вищої освіти.

Курси із спеціальності (предмети професійної галузі) – дають можливість професійного розвитку учнів за обраною професійною галуззю шляхом опанування знаннями з конкретної професії (за напрямками відділень) та також слугують базою для наступного здобуття вищої освіти. У навчальних планах є спільні предмети для всіх відділень професійної галузі і ті, що стосуються конкретних спеціальностей. Курси за вибором – предмети, які формально пов'язані з інтересами, цілями і здібностями студентів, які сприяють розвитку особистих умінь і навичок [813; 832].

Позитивний ефект упровадження модульної системи освіти і модульних навчальних програм у професійних ліцеях вбачають і турецькі учені В. Орен і Ш. Туба, наголошуючи про підвищення продуктивності праці фахівців на готельно-туристичному ринку, відповідність змісту навчальних програм місцевим потребам галузі, що сприяє розвитку регіонального туристичного бізнесу, а розподіл професійної галузі на відділення сприяє зменшенню кількості учнів у класі, завдяки чому підвищується рівень освіти суб'єктів навчання [811; 836].

Варто зазначити, що досвід оновлення навчальних програм з підготовки майбутніх фахівців сфери туризму у Туреччині є цінним для України у процесах розроблення освітніх програм за принципом модульної організації навчання.

Безумовно, що відповідно до власних потреб, матеріально-технічних можливостей, вимог роботодавців, особливостей регіону, в якому знаходиться навчальний заклад та ін. соціально-економічних чинників, структура та зміст професійної туристичної освіти в Туреччині може вдосконалюватися, розширюючись новим переліком відділень, інтегрованими курсами, навчальними предметами.

Упровадження сучасних модульних навчальних програм у процес професійної підготовки фахівців готельного господарства і туризму в Туреччині здійснюється на основі використання форм, методів та технологій навчання, різноманітність та результативність використання яких є предметом подальшого наукового пошуку. Завдання формування фахівця, який відповідатиме сучасним умовам та вимогам, постійно оновлюються та вимагають поглибленого вивчення процесу професійної підготовки студента. Досвід роботи останніх десятиліть повністю змінив уявлення про підготовку фахівців для сфери туризму та виховання в них професійних якостей, а саме: пріоритетне становище переходить до практичної діяльності.

Кінець ХХ століття приніс зміни у систему освіти: інтеграція до європейського простору передбачає посилення практичної підготовленості майбутнього фахівця з метою конкурентоспроможності його на світовому ринку туристичних послуг (вивчення способів просування туристичного продукту компанії, ведення переговорів із зарубіжними партнерами, впровадження маркетингових інновацій в рекламній сфері, спілкування та ділова кореспонденція з іноземними партнерами, спільна робота з Посольствами, креативність, доброзичливість, бажання й вміння працювати в команді [762; 763].

Нормативно-правовою базою організації навчального процесу в університетах України є Закон України *"Про вищу освіту"*, *"Положення про організацію освітнього процесу"*, освітньо-професійні та освітньо-наукові програми підготовки фахівців відповідних професійних спрямувань і кваліфікаційних рівнів [188; 388; 465].

Ступневість вищої освіти полягає у здобутті різних освітніх ступенів (ОС) чи освітньо-кваліфікаційних рівнів (ОКР) фахівців на відповідних рівнях вищої освіти. Ступневість вищої освіти може бути реалізована як через безперервну програму підготовки, так і диференційовано, відповідно до структури ступневості. Зміст навчання, відображений у існуючих стандартах, конкретизується у навчальних планах закладів вищої освіти і навчальних програмах дисциплін. Саме у навчальних дисциплінах (предметах, навчальних курсах) отримує свою конкретизацію. Зміст освіти представлений у навчальних планах на рівні теоретичного осмислення. У навчальних програмах дисциплін загальний зміст підготовки спеціаліста

перетворюється на логічну структуру окремих тем і дисципліни в цілому, задаються діагностичні цілі засвоєння, засоби навчання та контролю, нормативний час навчальної роботи. Навчальний предмет є змістовно-організаційним компонентом професійної підготовки студентів закладів вищої освіти, що визначається педагогічно адаптованою системою навчальних знань. Ці знання структуруються відповідно до професійного змісту, що є дидактичним аналогом відповідної галузі наукових, науково-технічних, виробничих (технологічних) і суспільних знань та досвіду професійної діяльності людини. Зміст кожного навчального предмету структурований у систему, відповідній науковій дисципліні або галузі знань, що містить опис основних положень тієї чи іншої галузі наукових знань або досвіду виробничої (професійної) діяльності [388; 389].

Мультиплікаційний ефект туристичної діяльності саме й проявляється у створенні робочих місць в інших галузях економіки, таких як транспорт, зв'язок, будівництво, агропромисловий комплекс, фінансова сфера, інформаційні технології, інноваційна освіта. На реалізацію мультиплікаційного ефекту туристичної діяльності впливає туристична освіта, а на професійну реалізацію академічно підготовлених фахівців якісно впливають педагогічні умови їх формування. Педагогічні умови навчально-методичного забезпечення підготовки кадрів для сфери туризму визначаються, в першу чергу, самою професійною сферою, яка має неоднозначний та багатоаспектний характер. Різноманітність і багатоструктурність природи туристичної діяльності визначають багатодисциплінарність навчальних планів, пов'язаних із розвитком професійного мислення [526].

В Україні підготовка магістрів сфери туризму за спеціальністю 242 "Туризм" здійснюється згідно із освітньо-професійною програмою "Туризм" залежно від вимог до рівня оволодіння сукупністю умінь та навичок, необхідних для майбутньої професійної діяльності. Програма підготовки магістра складається із обов'язкових та вибіркових дисциплін (за вибором університету та студентів), а також різних видів практичної підготовки [188; 424].

Складові освітньо-професійної програми включають *базові навчальні дисципліни, такі як:* «Методологія і організація наукових досліджень у туризмі»,

«Методи та моделі дослідження економічних процесів та управління проектами у туризмі», «Інноваційні технології в туризмі», «Міжнародний туризм», «Державне управління туристичною діяльністю», «Маркетингові комунікації в туристичній діяльності», «Оподаткування підприємств туристичної галузі», «Облік зовнішньоекономічних операцій підприємств туристичної галузі», «Науково-дослідна практика», «Переддипломна практика», «Консультаційний проект», «Курсова робота», «Дипломна робота» [423; 424].

У програмі *вибіркові навчальні дисципліни представлені* тренінгом "Інтернет-комунікації у туристичній діяльності" та дисциплін «Маг-Майнор». Суть дисциплін «Маг-Майнор» полягає у вільному виборі студентами дисциплін таких напрямків, які відображають його інтереси та плани на майбутнє працевлаштування. Взяти участь у «Маг-Майнор» можуть усі факультети і кафедри університету. Індивідуальний план студента буде формуватися з найкращих, на його думку, навчальних дисциплін. Загальний обсяг «Маг-Майнор» складає 20 кредитів [424].

На програми підготовки фахівців ОС «Магістр» приймаються особи, які мають ОС «Бакалавр» чи ОКР «Спеціаліст».

Дистанційне навчання – це варіант реалізації заочної форми навчання, який ґрунтується на використанні специфічних освітніх технологій із сучасними методиками навчання, технічними засобами зв'язку та передачі інформації. Нормативна база, яка при цьому використовується, – це нормативна база заочної форми навчання.

Освітньо-професійні та освітньо-наукові програми підготовки магістрів сфери туризму включають поглиблену фундаментальну, гуманітарну, соціально-економічну, психолого-педагогічну, спеціальну та науково-практичну підготовку. Освітньо-професійні (освітньо-наукові) програми підготовки магістрів забезпечують одночасне здобуття повної вищої освіти за спеціальністю та кваліфікації магістра сфери туризму на базі відповідної освітньо-професійної програми підготовки бакалавра (нормативний термін навчання 1 рік 4 місяці). Особи, які успішно пройшли державну атестацію, отримують документи встановленого зразка про здобуття повної вищої освіти за спеціальністю та кваліфікації магістра [188; 423; 424].

Фахівці, які мають ОКР «Спеціаліст» чи ОС «Магістр», можуть продовжити свою підготовку в аспірантурі, а потім – докторантурі для здобуття ступеня вищої освіти «доктор філософії» чи «доктор наук».

Випускники УДПУ імені Павла Тичини всіх ОС і ОКР, а також фахівці з ступенями вищої освіти можуть займатися професійною діяльністю згідно з обраною спеціальністю (Додаток Й).

Видами контролю знань студентів (слухачів) є поточний контроль, проміжна та підсумкова атестації.

Поточний контроль здійснюється під час проведення практичних, лабораторних та семінарських занять і має на меті перевірку рівня підготовленості студента (слухача) до виконання конкретної роботи.

Проміжна атестація проводиться після вивчення програмного матеріалу кожного змістового модуля, на які лектором дисципліни поділено її навчальний матеріал (рекомендована кількість змістових модулів – 2- 4).

Проміжна атестація має визначити рівень знань студента (слухача) з програмного матеріалу змістового модуля (рейтингова оцінка із змістового модуля), отриманих під час усіх видів занять і самостійної роботи.

Форми та методи проведення проміжної атестації засвоєння програмного матеріалу змістового модуля розробляється лектором дисципліни і затверджується відповідною кафедрою у вигляді *тестування, письмової контрольної роботи, колоквиуму, результату експерименту, що можна оцінити кількісно, розрахункової чи розрахунково-графічної роботи* [188; 423; 424].

Практична підготовка магістрів сфери туризму є невід’ємний та обов’язковий компонент освітньо-професійної програми підготовки фахівців, який сприяє закріпленню професійних знань, умінь та навичок, що були набуті студентами в університеті та їх поглибленню. Метою практичної підготовки є закріплення набутих теоретичних і практичних знань, освоєння нових технологій, формування професійних умінь і навичок для прийняття самостійних рішень, виховання потреби у систематичному оновленні своїх знань для їх практичного застосування,

психологічна адаптація до конкретних умов фахової діяльності. сприяють поліпшенню якості підготовки фахівців [98].

Завданням практичної підготовки є:

- підготовка фахівців, які спроможні вирішувати виробничі завдання в сучасних ринкових умовах і володіти прийомами і методами, що є складовими новітніх технологій;
- набуття професійних навичок;
- змога прийняття самостійних рішень, виходячи із конкретної виробничої ситуації;
- впровадження у виробництво прогресивних технологій та результатів наукових досліджень;
- співпраці з трудовим колективом і вміння адаптуватися;
- набуття відповідної робітничої професії [137; 341].

Перелік видів практик для кожного напрямку підготовки та спеціальності, їх форми, тривалість і терміни проведення визначаються навчальним планом та графіком навчального процесу. У рамках підготовки висококваліфікованих фахівців в університеті широко застосовуються різноманітні форми і види практичної підготовки, які дають можливість студентам за час навчання стати конкурентоспроможними на ринку праці. Навчальні практики проводяться на початкових курсах програм підготовки бакалаврів у навчальних кабінетах та лабораторіях, клініках, майстернях, на провідних підприємствах, організаціях та установах України, що відповідають вимогам освітньо-професійних програм підготовки бакалаврів. Завданням таких практик є ознайомлення студентів зі специфікою майбутнього фаху, отримання ними первинних професійних умінь і навичок, в окремих випадках – оволодіння професією. Керівництво практикою забезпечують науково-педагогічні працівники університету, які згідно наказу ректора відповідають за виконання програми практики і надають допомогу для виконання завдань програм практики (додаток І).

Завданням *виробничих практики* є розширення, поглиблення та закріплення теоретичних знань, які студенти отримали під час вивчення циклу

спеціальних теоретичних дисциплін та формування вмінь практичного застосування цих знань, а також збір фактичного матеріалу для виконання курсових проектів (робіт) та випускних робіт. Виробнича практика проводиться на підприємствах (організаціях, установах) на основі укладених угод. *Переддипломна виробнича практика* є заключним етапом практичного навчання та підготовчим етапом для виконання випускних кваліфікаційних робіт. Вона проводиться на випускному курсі з метою узагальнення і вдосконалення здобутих знань, практичних умінь і навичок, оволодіння професійним досвідом та готовністю їх до самостійної трудової діяльності, а також збирання матеріалу для підготовки випускних робіт [137; 188; 423; 424].

Положення про самостійну роботу здобувачів вищої освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини є складовою системою внутрішнього забезпечення якості освітньої діяльності та якості освіти і регулює організацію самостійної роботи здобувачів вищої освіти в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини. Положення розроблено з урахуванням Закону України «Про освіту», Закону України «Про вищу освіту», Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження національної рамки кваліфікацій», стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG) (Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG)), Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах)», Статуту Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, Положення про організацію освітнього процесу в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини, інших нормативно-правових актів з питань освіти [137; 188; 423; 424; 456; 481].

Мета положення – визначити основні засади організації самостійної роботи здобувачів вищої освіти для забезпечення якості освітнього процесу, підвищення конкурентоспроможності майбутніх фахівців на ринку праці.

Завдання положення:

- уніфікувати підходи до організації самостійної роботи здобувачів вищої освіти;
- забезпечити організаційно-методичні засади формування навичок самостійної роботи здобувачів вищої освіти;
- сформулювати основні вимоги до матеріально-технічного та інформаційного забезпечення самостійної роботи.

Головною метою самостійної роботи є системне і послідовне засвоєння навчального матеріалу в межах програми навчальної дисципліни, формування у здобувачів вищої освіти здатності самостійно здобувати і поглиблювати знання.

Завдання самостійної роботи здобувача вищої освіти:

- систематизація знань, умінь і практичних навичок та поглиблення набутих компетентностей; формування умінь і навичок дослідницької роботи;
- інтеграція наукової, освітньої і виробничої діяльності;
- розвиток мотивації до навчання та поглиблення професійних наукових і практичних інтересів, світоглядних і громадянських якостей, моральноетичних цінностей;
- формування умінь планувати та раціонально використовувати вільний від аудиторних занять час, застосовувати інформаційні технології, опрацьовувати джерела інформації для успішного засвоєння освітньої програми [481].

Відповідно до освітнього ступеня здобувача вищої освіти кафедри організовують і проводять студентські навчальні, наукові й науково-практичні заходи (олімпіади, круглі столи, науково-практичні конференції, конкурси, симпозіуми тощо). Кожен викладач добирає такі форми організації самостійної роботи, в т. ч. дистанційні, які найбільше відповідають специфіці дисципліни. Питання щодо організації та контролю за самостійною роботою здобувачів вищої освіти систематично розглядати на засіданнях кафедр, вчених радах факультетів, інституту та навчально-методичній раді університету. За наявності необхідного методичного забезпечення матеріал дисципліни можна вивчати, використовуючи дистанційні технології. При організації самостійної роботи здобувачів вищої освіти з використанням складного обладнання чи устаткування, складних систем доступу до

інформації (наприклад, комп'ютерних баз даних, систем автоматизованого проектування тощо) передбачити консультацію фахівця [259; 393].

Також, самостійну роботу над засвоєнням навчального матеріалу здобувач вищої освіти може виконувати в бібліотеці, навчальних кабінетах, лабораторіях, комп'ютерних класах, а також у домашніх умовах, використовуючи освітньо-інформаційне середовище, у вільний від обов'язкових навчальних занять, час.

У деяких випадках цю роботу проводять відповідно до заздалегідь складеного графіка, що гарантує можливість індивідуального доступу студента до потрібних дидактичних засобів.

Науково-методичні комісії факультетів та інститутів здійснюють експертизу робочих планів, навчальних та робочих навчальних програм дисциплін щодо організації самостійної роботи здобувачів вищої освіти, контроль за виконанням рішень вченої ради університету з питань організації самостійної роботи здобувачів вищої освіти. Керівництво самостійною роботою здобувачів вищої освіти відбувається за рахунок загального бюджету часу, запланованого на аудиторну та позааудиторну роботу викладача [481].

Згідно з наказом ректора «Про затвердження норм часу» за рахунок часу, запланованого на аудиторну роботу викладачів, проводяться:

- консультації з навчальних дисциплін. Консультації протягом семестру (поточні) проводяться згідно з графіком, затвердженим на засіданні кафедри; консультації перед контрольним заходом (екзаменаційні) проводяться за графіком інституту, факультету;

- перевірка контрольних (модульних) робіт, передбачених робочим навчальним планом;

- керівництво й оцінювання результатів індивідуальних завдань, передбачених робочим навчальним планом;

- керівництво практикою здобувачів вищої освіти; – керівництво підготовкою випускних кваліфікаційних робіт.

Форми самостійної роботи здобувача вищої освіти: у процесі аудиторних занять під безпосереднім керівництвом викладача і в його присутності; у вільний від

аудиторних занять час, яка здійснюється самостійно без викладача, але під його загальним керівництвом і контролем, в тому числі дистанційно. *Зміст самостійної роботи* здобувача вищої освіти (денної та заочної форм навчання) визначається освітньо-професійною (освітньо-науковою) програмою, робочою програмою дисципліни, комплексом навчально-методичних матеріалів, завданнями та вказівками викладача, які не виходять за межі навчальної програми. *Види самостійної роботи* здобувачів вищої освіти з кожної навчальної дисципліни визначаються навчальною програмою дисципліни [424; 481].

Обсяг матеріалу для самостійної роботи із зазначенням навчальних і наукових видань, питань для самоконтролю, тести, контрольні завдання, приклади оформлення, термін виконання викладач зазначає у методичних рекомендаціях. Завдання, які пропонуються учасникам освітнього процесу для самостійної роботи, повинні сприяти поглибленому вивченню теоретичного матеріалу, закріпленню та узагальненню отриманих знань, формуванню фахових компетентностей, вмінню використовувати набуті знання на практиці [318; 393; 445].

Самостійна робота здобувачів вищої освіти повинна охоплювати: підготовку до аудиторних занять (лекцій, практичних, семінарських, лабораторних тощо); виконання завдань з навчальної дисципліни протягом семестру; роботу над окремими темами навчальних дисциплін; підготовку до практичних (семінарських) занять, модульних і комплексних контрольних робіт, підсумкової атестації; роботу у студентських наукових гуртках і проблемних групах; участь у роботі науково-методичних семінарів, науково-практичних конференцій, круглих столів. Самостійна робота здобувача вищої освіти забезпечується навчально-методичними матеріалами, передбаченими для вивчення конкретної навчальної дисципліни (підручники, навчально-методичні посібники, методичні рекомендації, конспекти лекцій викладачів). Для організації самостійної роботи здобувачів вищої освіти використовувати сучасні технології навчання [412; 481].

Підготовка майбутніх магістрів сфери туризму передбачає отримання певної системи знань і вмінь шляхом засвоєння дисциплін відповідного циклу, а саме: гуманітарної підготовки, природничо-наукової та загальноекономічної,

професійно орієнтованої в межах як нормативної частини, так і вибіркової. Професійно орієнтовані дисципліни відіграють проміжну роль між загальноосвітньою та професійною підготовкою та виступають у ролі наскрізного компоненту змісту освіти. Блок дисциплін з організації туристської діяльності створює систему більш високого порядку внаслідок того, що забезпечує студентів знаннями про основи і механізм функціонування туристичної галузі, законодавчу та нормативну базу туризму, інструменти державного регулювання галуззю туризму, у ролі яких виступають ліцензування, стандартизація та сертифікація туристських послуг, організаційно-правові форми туристичних підприємств, організацію договірних відносин на туристичному підприємстві, організацію роботи з постачальниками послуг тощо. У процесі проходження навчальної практики студенти реалізують отримані знання та набувають умінь і навичок щодо організації туризму відповідно законодавчих нормативів, ринкових тенденцій і міжнародних галузевих рекомендацій [424].

Розглянемо *ключові професійні компетентності*, які формують вищі заклади освіти туризму в Україні. Наприклад, вступники на спеціальність «Туризм» університету «Крок» можуть обрати освітню програму «Туризм», згідно якої вони отримають такі компетентності, як:

- *знання нормативно-правової бази у сфері туризму;*
- *знання теоретико-методологічних основ туризмознавства;*
- *знання ресурсного потенціалу територій і вміння визначати туристичну привабливість природних, культурно-історичних ресурсів та оцінювати якісні й кількісні характеристики інфраструктурних ресурсів туризму;*
- *володіння вміннями і навиками розробки та реалізації якісного туристичного продукту;*
- *розуміння технологічних особливостей організації туристичного обслуговування;*
- *вміння аналізувати та управляти ресурсним потенціалом підприємств у туристичній індустрії;*
- *вміння володіти маркетинговими технологіями в туризмі;*

- вміння використовувати методи маркетингових досліджень у туризмі з використанням сучасних технічних засобів та інформаційно-комунікаційних технологій;
- вміння ефективно використовувати інструментарій і технології сучасного менеджменту в організації діяльності туристичних підприємств;
- володіння сучасними інформаційними, комп'ютерними технологіями та технологіями обслуговування клієнтів;
- володіння комунікаційними вміннями та навичками при роботі з клієнтами;
- вміння ефективно здійснювати діяльність у сфері міжкультурної взаємодії [424].

В сучасних закладах вищої освіти туристичного напрямку готують магістрів Галузь знань 24 Сфера обслуговування, за спеціальністю 242 Туризм, згідно освітньо-професійної програми "Туризм" [424].

Для створення тимчасової освітньої програми за відсутності методології і методичних рекомендацій використовувались такі положення Закону України «Про вищу освіту»:

1) ст. 5, п.1 - другий (магістерський) рівень передбачає здобуття особою поглиблених теоретичних та/або практичних знань, умінь, навиків за обраною спеціальністю (чи спеціалізацією), загальних засад методології наукової та/або професійної діяльності, інших компетентностей, достатніх для ефективного виконання завдань інноваційного характеру відповідного рівня професійної діяльності;

2) ст. 1 п. 1.13 - компетентність визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти;

3) ст. 1 п. 1.19 - результати навчання - сукупність знань, умінь, навичок, інших компетентностей, набутих особою у процесі навчання за певною освітньо-професійною, освітньо-науковою програмою, які можна ідентифікувати, кількісно оцінити та виміряти [235].

На підставі цих положень прийнята (за термінологією Закону України «Про вищу освіту») така структура освітньої програми: виявлення видів, змісту та системи відповідних завдань інноваційної діяльності магістра (змісту вищої

освіти) з урахуванням вимог професійних стандартів або еквівалентної нормативної бази; регламентація системи компетентностей магістра як здатностей до ефективного виконання завдань інноваційного характеру відповідного рівня професійної діяльності з урахуванням вимог професійних стандартів або еквівалентної нормативної бази та вимог Національної рамки кваліфікацій; визначення програмних результатів навчання та їх ступеня складності шляхом декомпозиції компетентностей; обґрунтування номенклатури видів навчальної діяльності завдяки адекватному розподілу програмних результатів навчання за навчальними дисциплінами, практиками, індивідуальним завданнями; визначення кредитів на опанування всіх видів навчальної діяльності [235].

Перелік компетентностей магістрів сфери туризму представлений у табл. 2.2 та 2.3 і у додатку (додатку Й).

Таблиця 2.2

Перелік компетентностей майбутніх магістрів сфери туризму

<i>Інтегральна компетентність</i>	Здатність розв'язувати складні задачі і проблеми у галузі туристичної діяльності або у процесі навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог до професійної, навчальної або дослідницької діяльності
<i>Загальні компетентності</i>	Здатність планувати та управляти часом. Здатність планувати та управляти проектами. Здатність оцінювати та забезпечувати якість виконуваних робіт. Використання знань та умінь, набутих у процесі вивчення іноземної мови, у відносинах з контрагентами та під час обробки іншомовних джерел інформації. Використання методологічного апарату наукових досліджень для вирішення теоретичних і прикладних завдань, що постають перед фахівцями туристичної галузі.
<i>Спеціальні (фахові, предметні) компетентності</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Розуміння міжкультурного аспекту діяльності туристичного підприємства, його соціальної відповідальності. 2. Знання методів і технологій маркетингових досліджень у сфері обігу продукції галузей нематеріального виробництва. 3. Знання теоретичних основ економічної безпеки держави, регіону та підприємства, принципів розрахунку нормативних показників і процедури їх затвердження. 4. Розуміння організаційно-економічного механізму підвищення конкурентоспроможності галузей національної економіки, зокрема тих, що відносяться до сфери послуг. 5. Усвідомлення теоретичних засад та моделей функціонування надпросторових макрорегіонів, причинно-наслідкових зв'язків між явищами та подіями, що спонукаються процесами глобалізації і регіоналізації.

<i>Продовж. табл. 2.2</i>	
	<p>6. Уміння досліджувати сучасні тенденції розвитку світового ринку туристичних послуг, динаміку та структуру міжнародних туристичних потоків, виділяти та оцінювати їх якісні характеристики.</p> <p>7. Здатність проводити аналіз конкурентоспроможності національного туристичного продукту; розробляти, обґрунтовувати та впроваджувати стратегії зовнішньоекономічної діяльності туристичних підприємств.</p> <p>8. Здатність розробляти регіональні програми підтримки туристичної галузі, формувати інформаційно-комунікаційну мережу між представниками органів влади різних рівнів, громадськими організаціями та суб'єктами підприємницької діяльності.</p> <p>9. Уміння будувати збалансовані схеми експортно-імпортних операцій та міжрегіональних трансфертів за участі туристичної та супутніх галузей, відстежувати тенденції функціонування ринку.</p>

Курс «Організація туризму» є для студентів визначаючою складовою у фаховій освіті. Крім того, він має на меті допомогти студентам осмислити й визначити особливості майбутньої роботи, а також власні пріоритети, основи фахової придатності та підготувати до сприйняття фахових знань.

Таблиця 2.3

Нормативний зміст підготовки майбутніх магістрів сфери туризму, сформульований у термінах результатів навчання за спеціальністю 242 "Туризм"

<i>Результати навчальної діяльності</i>	
<i>Вміння:</i>	<ul style="list-style-type: none"> – працювати з іноземними джерелами інформації, розробляти план наукових досліджень; – планувати діяльність туристичного підприємства, координувати роботу його підрозділів, виконувати управлінські функції у межах підприємства; – розуміти основні положення туристичного законодавства, національних і міжнародних стандартів з обслуговування туристів; розробляти та впроваджувати новий туристичний продукт, оцінювати рівень його конкурентоспроможності; – використовувати та впроваджувати інноваційні технології у поточну діяльність суб'єктів туристичного ринку; здійснювати класифікацію туристичних ресурсів у межах країни та за макрорегіонами світу; – пропонувати способи удосконалення туристичної інфраструктури на різних рівнях державного та регіонального управління; оцінювати потенціал національного туристичного продукту на світовому ринку; – організовувати співпрацю із іноземними контрагентами; проводити дослідження туристичного ринку та оцінювати перспективи його розвитку у цілому та у рамках окремих видів туризму / географічних напрямів; – будувати стратегію діяльності суб'єктів туристичного ринку на засадах сталого розвитку та поваги до інших культур; управляти своїм навчанням з метою самореалізації в професійній туристичній сфері та у сфері наукових досліджень у галузі туризму; виявляти проблемні ситуації та прогнозувати ймовірні ризики; – приймати обґрунтовані рішення та нести відповідальність за результати своєї професійної діяльності.

Дисципліна «Організація туризму» є важливим компонентом освітньої програми підготовки магістрів сфери туризму. Завдання курсу – науково-обгрунтована теоретична та практична підготовка студентів спеціальності «Туризм» з питань: розвитку системного мислення щодо організації туристичної індустрії; засвоєння нормативно-правової бази у сфері туризму та рекреації; оволодіння понятійно-термінологічним апаратом технології туристичної діяльності; вивчення особливостей організації туристичного бізнесу; ознайомлення з особливостями співпраці туроператора із постачальниками туристичних послуг та діловими партнерами; визначення потреб туристичного ринку та формування нового туристичного продукту на основі комплексу відповідних послуг, що користуються попитом туристів; формування вмінь щодо створення конкурентоспроможного і якісного турпродукту, відпрацювання схем його просування та реалізації на ринку туристичних послуг; оволодіння методикою розробки турів, прокладання туристичних маршрутів і складання програм туристичного обслуговування; відпрацювання усіх складових організаційно-технічного забезпечення, туристичного супроводу та організації якісного обслуговування туристів на маршрутах турів; засвоєння та дотримання вітчизняних і міжнародних стандартів туристичного обслуговування; забезпечення документаційного оформлення турів та комплектації туристичних пакетів; організації обліку і контролю надання туристичних послуг та оформлення туристичної звітності; гарантування та забезпечення безпеки туристів під час туристичних подорожей; використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій з метою планування, розробки, організації та просування турів [526; 551].

Таким чином, предмет виконує роль «вектора», закладає той самий необхідний теоретичний фундамент, який дозволяє органічно перейти до вивчення інших туристичних дисциплін. Основна мета дисципліни «Організація туризму» у системі підготовки фахівців сфери туризму – формування системи теоретичних знань та прикладних вмінь і навичок щодо організації і технології туристичної діяльності в умовах конкуренції на ринку туристичних послуг, а також вирішення конкретних соціально-економічних завдань, що виникають у

сфері туристичної індустрії в процесі заснування власного туристичного бізнесу і управління туристичними підприємствами [551].

Навчальна дисципліна «Організація туризму» традиційно викладається у закладах вищої освіти для студентів спеціальності «Туризм». Є складовою циклу професійної підготовки бакалаврів з туризму, що націлена ввести студентів у світ туризму як феноменального соціально-економічного явища. Предмет «Організація туризму» закладає фундамент системного пізнання фаху, навчає студентів оперувати термінологічним і технологічним апаратом туризму. Це обумовлює підходи як до відбору змісту предмету, так і до форми його викладення – максимально спрощеної, доступної, прозорої для людини, яка студіює складну сферу туризму. У той же час навчальна дисципліна «Організація туризму» представляє собою складну наукову дисципліну, яка досліджує туризм, що є обов'язковим компонентом підготовки магістрів [424; 526; 551].

Навчально-тематичний план програми предмету «Організація туризму» включає лекційні заняття, на яких студентів знайомлять із системою знань, що формують комплекс фахових компетентностей. Програма містить також семінарські заняття для опрацювання та конкретного осмислення теоретичних питань, модульну контрольну роботу та індивідуальне науково-дослідне завдання, план самостійної роботи. Контрольна робота виконується письмово по варіантах, кожний з яких містить питання з основних тем курсу. Індивідуальне науково-дослідне завдання виконується за обраною темою і самостійна робота проводиться відповідно методичних рекомендацій [412].

Ми повністю погоджуємося з *Л. Кнодель*, що «формування вітчизняної національної системи туристської освіти потребує врахування історико-педагогічних аспектів зародження, становлення і розвитку національних освітніх туристських систем у країнах Європейського Союзу, розуміння перспективних напрямів модернізації освітньої діяльності у галузі туризму відповідно до європейських і світових тенденцій полікультурності, діалогу культур, толерантності, плюролінгвізму у світовому просторі» [289].

Ясно, що підвищити ефективність професійної підготовки кадрів сфери туризму неможливо простим вдосконаленням наповнення навчальних дисциплін. Представники спеціалізованих закладів вищої освіти, де готують фахівців із туризму, підкреслюють важливість створення спеціальної професійної аури: *«щоб справді підготувати фахівця, який відповідав би європейському та світовому рівню, треба створити у навчальному закладі професійну ауру. А вона з'явиться лише тоді, коли навчальний заклад переважно підпорядкований саме цьому напрямку. Коли ж заклади вищої освіти ведуть підготовку за 10-15 спеціальностями, а напрямку «Туризм» – маленький шматочок, професійну ауру створити неможливо* [288; 292].

До того ж потрібні викладачі-спеціалісти і програма підвищення їхньої кваліфікації за спеціальностями. Загалом, розвиток сучасної сфери туризму та туристської освіти відповідно до вимог гіперінформаційного глобалізованого середовища можливий тільки на основі реалізації ідей про те, що якість і ефективність туристської освіти гарантує якість і ефективність галузі туризму. Це положення повинно бути реалізовано і в змісті навчальних планів, і в тексті навчальної літератури, і в міжнародних угодах. У більш прикладному плані, в процесі подальшого становлення національної системи підготовки кадрів сфери туризму необхідно враховувати не лише локальні особливості, пов'язані з культурними, соціальними, політичними й економічними ситуаціями в Україні, а й такі загальні вимоги: – неперервність туристської освіти; – відповідність навчальних планів міжнародним стандартам у поєднанні з їх гнучкістю; – мобільність викладачів і студентів; – активне поєднання навчання з науковим підґрунтям; – полідисциплінарність навчальних планів і програм навчальних дисциплін. Подивимось, як впливають на ефективність професійної підготовки кадрів сфери туризму відповідні міжнародні угоди. Сьогодні понад 250 міжнародних організацій займаються розвитком туризму і підготовки фахівців [477].

Таким чином, незважаючи на те, що організація та зміст крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму реалізується на достатньо високому рівні, прослідковується певна проблема забезпечення сфери туризму потенційними кадрами. Тому важливими є також такі напрями крос-культурної діяльності, як: інтеграція роботи фахівців сфери туризму та закладів освіти шляхом проведення

консультацій, виконання практичних завдань; залучення тренінгових технологій; участь викладацького складу в професійній діяльності сектора туризму, зокрема праця у фірмах екскурсоводами, туроператорами, якісним результатом чого стане інтеграція готовності й здатності майбутніх магістрів сфери туризму виконувати професійну діяльність у міжкультурній європейській спільноті.

Доведено, що модернізація змісту туристської освіти вимагає від фахівця швидко адаптуватися до виробничої чи організаційно-управлінської роботи у сфері туризму. Проте, слід зазначити, що швидкі зміни, які торкаються всіх сфер суспільного життя, вимагають подальших константних наукових розвідок з даної проблеми, які будуть стосуватися розгляду інноваційних педагогічних умов крос-культурної освіти.

2.4. Мотиваційно-ціннісний, когнітивно-пізнавальний, крос-культурно-поведінковий компоненти крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму України

Становлення міжкультурної комунікації як самостійного наукового напрямку супроводжувалось проведенням активних досліджень у цій сфері та виданням книг такими дослідниками, як Д. Сміт, Л. Самовар, Р. Портер, Дж. Кондон, Ф. Юсеф, Б. Вільям, Б. Гудикунст та Ю. Юн Кім [750].

Окрім того, уже з середини 1960-х років низка університетів Європи запровадили курси з міжкультурної комунікації, а згодом вчені, котрі спеціалізувались у цій сфері, почали отримувати наукові ступені. З 1977 року публікується журнал у галузі міжкультурної комунікації "Міжнародний журнал з міжкультурних відносин"; створюється Асоціація міжкультурної комунікації. Е. Роджерз та Т. Стейнфатт стверджують, що "заявлена або замовчана ціль більшості досліджень, навчань та викладання у сфері міжкультурної комунікації є підвищення міжкультурної компетентності індивідів" [750].

Д. Мацумото компетентність в міжкультурній комунікації називає "міжкультурно-комунікативною компетентністю" і визначає її як здатність здійснювати ефективну комунікацію в міжкультурному контексті [741].

Німецький дослідник А. Кнапп-Поттхофф розглядає міжкультурну компетентність як "комплекс аналітичних і стратегічних здібностей, котрі розширюють інтерпретаційний спектр індивіда в процесі міжособистісної взаємодії з представниками іншої культури" [750].

Ми поділяємо думку *О.П. Садохіна* щодо розмежування у західній антропології розгляду міжкультурної компетентності відбувається у двох аспектах: як здатність сформулювати в собі чужу культурну ідентичність, що передбачає знання мови, цінностей, норм, стандартів поведінки іншого комунікативного співтовариства.

О. Садохін розуміє міжкультурну компетентність як сукупність соціокультурних та лінгвістичних знань, комунікативних вмінь та навичок, за допомогою яких будь-який суб'єкт культури може успішно спілкуватися з носіями інших культур на усіх рівнях міжкультурної взаємодії [428].

На його думку, поняття "міжкультурна компетентність" перш за все пов'язане з об'ємом і якістю інформації про уявлення і цінності іншої культури. Окрім того, у своїх дослідженнях він зазначає, що володіння міжкультурною компетентністю дозволяє в процесі міжкультурної комунікації адекватно оцінювати ситуацію, ефективно використовувати вербальні і невербальні засоби, втілювати у практику комунікативні наміри і перевіряти результати комунікації за допомогою зворотного зв'язку [428].

Досліджуючи психологічні особливості міжкультурної компетентності, М. Авдєєва трактує її як провідну інтегративну складову професійної діяльності, яка проявляється в міжкультурній сенситивності, комунікативній технологічності, здатності до самоконтролю та саморегуляції. В. Фурманова вважає, що міжкультурна комунікація передбачає сукупність фонових знань і здібність до їх адекватного застосування в умовах певного культурного контексту на основі порівняння двох і більше культур. Девід Мацумото у книзі "Психологія і культура" розкриває фактори, які характеризують міжкультурну компетентність, більшість з яких стосуються особистісних характеристик індивіда [181; 213; 645].

Ось деякі з факторів, що безпосередньо стосуються вмінь індивіда в процесі міжкультурної комунікації: здатність пристосовуватися до різних культур; здатність

діяти в різних суспільних системах; здатність налагоджувати міжособистісні відносини; усвідомлення значимості культурних відмінностей; відсутність етноцентризму; культурна емпатія.

У процесі міжкультурної комунікації партнери переслідують певні цілі, для досягнення яких використовують низку прийомів та способів, які дозволяють їм досягти поставлених цілей. Сукупність цих знань і прийомів утворюють основу міжкультурної компетентності, головними ознаками якої є:

- відкритість до пізнання чужої культури і сприйняття психологічних, соціальних та інших міжкультурних відмінностей;
- психологічна настроєність на кооперацію з представниками іншої культури;
- вміння розмежовувати колективне та індивідуальне в комунікативній поведінці представників інших культур;
- здатність долати соціальні, етнічні та культурні стереотипи;
- володіння набором комунікативних засобів та правильний їх вибір в залежності від ситуації спілкування;
- дотримання норм етикету у процесі комунікації [645].

Розглянемо структуру міжкультурної компетентності. В. Гудикунст запропонував модель міжкультурної компетентності, яка складається з трьох основних компонентів: *мотиваційні фактори, фактори знань та фактори навиків* [750].

Перший компонент передбачає потреби учасників інтеракції та їх взаємний потяг, соціальні зв'язки, уявлення про самого себе і відкритість для нової інформації. Фактори знань складаються з очікувань, спільних інформаційних мереж, уявлення про більш ніж одну точку зору, знання альтернативних інтерпретацій і знання подібностей та відмінностей. До третього компоненту відноситься здатність проявляти емпатію, бути толерантним до багатозначності, адаптувати комунікацію, створювати нові категорії, видозмінювати поведінку та збирати потрібну інформацію.

До структури міжкультурної компетентності М. Байрам відніс наступні компоненти міжкультурної взаємодії: здатність пояснювати помилки міжкультурної взаємодії; бажання та готовність відкривати нове; здатність отримувати знання про іншу культурну дійсність та використовувати їх, проникати в іншомовну культуру;

здатність встановлювати і підтримувати зв'язок між рідною та іншомовною культурою, приймаючи специфіку чужої культури, критично оцінювати свою; допитливість та відкритість у відношенні до інших індивідів; готовність приймати інші думки; здатність визначати рівень етноцентризму; здатність до подолання етноцентричних установок та забобонів [723; 724].

К. Поттхофф визначив наступні компоненти міжкультурної компетентності: афективні (емпатія, толерантність); специфічні (знання своєї та чужої культури); загальні (знання про культуру та комунікацію); міжкультурна обізнаність [726].

Останній компонент передбачає усвідомлення залежності людських суджень від культурної специфіки та меж, в яких можливі міжкультурні відмінності, розуміння принципів міжособистісної комунікації, а також стратегії, спрямовані на дію, навчальні і дослідницькі стратегії розширення і диференціації знань про чужу культуру. Трактуючи міжкультурну компетентність як сукупність знань, навичок та вмінь, за допомогою яких індивід може успішно спілкуватися з партнерами з інших культур як на побутовому, так і професійному рівні, О. Садохін розділяє її на три групи елементів – афективні, когнітивні і процесуальні [428].

До афективних елементів відносяться емпатія і толерантність, які не обмежуються лише рамками довірливого ставлення до іншої культури. Вони утворюють психологічний базис для ефективної міжкультурної взаємодії. До групи когнітивних елементів відносять культурно специфічні знання, які стають основою для адекватного тлумачення комунікативної поведінки представників іншої культури, як базис для запобігання непорозуміння і як підставу для зміни власної комунікативної поведінки в інтерактивному процесі. Процесуальні елементи міжкультурної компетентності передбачають стратегії, які конкретно застосовуються в ситуаціях міжкультурних контактів. Як зазначає автор, формування навичок компетентної міжкультурної комунікації вимагає від її учасників розуміння того, що, коли і як він може і повинен сказати або зробити. Для успішної реалізації цих установок їм необхідні: соціокультурні (контекстні) знання, комунікативні навички та вміння, а також мовні знання. Соціокультурні знання ("що") формуються в результаті соціального та особистого досвіду індивіда і складають фонові знання про світ.

Справа в тому, що представники інших культур у процесі спілкування ведуть себе по-різному і незнання особливостей національно-культурної специфіки призводить до комунікативних невдач і конфліктів. Найчастіше комунікативні конфлікти виникають у поведінковій сфері, що включає невербальні засоби спілкування, народні традиції, манери привітання та інше. Комунікативні навички та вміння ("коли і кому") є сукупністю способів вираження ідей, думок, почуттів, переживань, способів впливу на партнерів та співрозмовників, які використовуються в процесі спілкування з метою досягнення цілей комунікації [428].

Цей тип знань є результатом усього попереднього досвіду спілкування з представниками інших культур. Він включає в себе знання різноманітних моделей і типів поведінки, що використовуються для успішного досягнення цілей комунікації. На практиці це означає, що суб'єкт комунікації повинен вміти: ефективно формувати свою комунікативну стратегію; ефективно користуватися різноманітними тактичними прийомами комунікації; ефективно представляти себе як учасника комунікативного процесу. Мовні знання ("як") є інструментом пізнання як своєї, так і іншої культури, тому знання мови іншої культури є необхідною умовою міжкультурної компетентності, оскільки забезпечує адекватне розуміння культурних особливостей [213; 428].

На основі теоретичного аналізу наукових праць та змісту навчання майбутніх магістрів сфери туризму у закладах вищої освіти Туреччини, проведеного та узагальненого у підрозділі 2.3 можна визначити структуру крос-культурної освіти, яка включає шість основних компонентів крос-культурної підготовки майбутніх магістрів сфери туризму: *загальноосвітній, спеціальний, психолого-туристичний, культурологічний, науково-дослідницький, практичний туристичний* [354].

Виокремлення шести взаємопов'язаних та взаємообумовлених компонентів на основі системного аналізу змісту майбутніх магістрів сфери туризму в Туреччині дозволяє збалансувати галузі професійно-туристичної підготовки, оперативно керувати ними, забезпечуючи мобільність та професійну спрямованість, а також створюючи передумови для організації диференційованої системи навчання студентів конкретного університету: загальноосвітній (фундаментальний) блок (25 %

навчального часу, який може змінюватись), культурологічний блок (10 % навчального часу), психолого-туристичний блок (18 % навчального часу), предметний блок (32 % навчального часу), науководослідницький блок (5 % навчального часу), практичний туристичний блок (10 % навчального часу) [354].

У контексті нашого дослідження доцільним є аналіз кожного з шести блоків професійно-туристичної підготовки магістрантів університетів Туреччини.

Загальноосвітній (фундаментальний) компонент включає в себе фундаментальні дисципліни, вивчення яких орієнтовано на засвоєння інформації, що стосуються сучасних досягнень науки, техніки, культури, формування широкого наукового світогляду, створення бази для отримання спеціальної та професійної освіти. При вивченні загальноосвітніх дисциплін, перевага віддається вивченню мов, які використовуються у фундаментальних науках, знайомство з інформацією, яка має полі функціональне значення, засвоєння методів та засобів вирішення загальнонаукових задач. Першочергове значення у даному блоці мають такі дисципліни: філософія, етика, естетика, політологія, соціологія, історія.

Спеціальний (предметний) компонент передбачає засвоєння навчальних дисциплін та курсів, що дозволяють майбутнім магістрам сфери туризму вільно орієнтуватися в обраній галузі предметних знань. У результаті досягається певна універсальність освіти та спеціальної підготовки. Предметна підготовка у закладі вищої освіти займає провідне місце в Туреччині. Зміст дисциплін даного блоку визначається з урахуванням спеціальності, цілями та завданнями професійної освіти, видами та особливостями діяльності, у рамках яких буде діяти майбутній магістр сфери туризму.

Психолого-туристичний компонент спрямований на розвиток педагогічної самосвідомості магістра сфери туризму, його творчої індивідуальності, що виявляється в способах аналізу, проектування, реалізації та рефлексії туристичної діяльності.

Культурологічний компонент включає навчальні дисципліни, зміст яких відображає засвоєння загальнолюдського досвіду у галузях культури, мистецтва, літератури. Вивчення навчальних дисциплін культурологічного блоку спрямоване на

задоволення власних професійних та особистісних інтересів та потреб магістранта. Цінність гуманітарної освіти полягає у тому, що вона розвиває здатності, мислення, емоції, уяву, естетичну культуру, тренує інтелект, сприяє формуванню особистісних якостей, навичок комунікації, слугує потужним засобом інтеграції знань. Із існуючих навчальних планів університетів до цього блоку відносяться такі навчальні дисципліни: «Культурологія», «Основи світової та національної культури», «Мовний етикет та міжкультурна комунікація», «Образ турка в Європі», «Принципи та історія революції Ататюрка».

Науково-дослідницький компонент спрямований на підготовку студентів турецьких університетів на оволодіння методології та методики науковопедагогічного дослідження; формування вмінь планувати й організувати науковий пошук у галузі педагогіки; складати програму дослідноекспериментальної роботи; реалізувати її в педагогічну дійсність; аналізувати й узагальнювати досвід сфери туризму [702; 741; 770].

Аналіз наукової літератури та досвіду підготовки майбутніх магістрів сфери туризму в університетах Туреччини довів, що сьогодні розроблені та широко використовуються такі дисципліни, як: «Основи наукових досліджень», «Дослідження з педагогічних наук», «Методологія освітніх досліджень», «Дослідження туристичного досвіду, «Статистичні методи у психолого-туристичних дослідженнях», «Освіта та ринок праці». Також для магістрантів сфери туризму організовуються науково-практичні семінари, дослідницькі проекти. Використання проблемних методів навчання на семінарських та практичних заняттях наближує засвоєння навчальних курсів до самостійного наукового пошуку.

Практичний туристичний компонент спрямований на вивчення сучасного туристичного досвіду, оволодіння практичними навичками крос-культурної взаємодії в туристичному середовищі та системою методів і засобів вирішення професійних та проблемних задач. Саме під час туристичної практики інтегруються та використовуються знання, уміння, засоби дій, які набули магістранти у процесі загальнотеоретичної, спеціальної, психологотуристичної, культурологічної та науково-дослідницької підготовки. Традиційно на активну туристичну практику за

навчальними планами Туреччини відводиться від 2 тижнів до 1 року з 1 по 9 навчальний семестр, оцінюється у 10 кредитів [684].

На підставі аналізу досліджень європейських та турецьких компонентів крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму, доцільно виділити наступні компоненти *крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму* в системі України, такі як: мотиваційно-ціннісний, когнітивно-пізнавальний, крос-культурно-поведінковий.

Мотиваційно-ціннісний компонент передбачає наявність позитивного й толерантного ставлення до міжкультурної взаємодії, усвідомлення значення морально-духовних цінностей власної культури та культури інших народів, наявність інтересу до культурних особливостей інших країн та зацікавленість в успішній комунікації, що в свою чергу обумовлює появу стійкої мотивації до здійснення міжкультурної взаємодії. До того ж важливим є високий рівень сформованості психічних процесів сприйняття, уваги, мислення та емоційних проявів. Мотивація є рушійною силою, яка спонукає до діяльності й надає спрямованості цій діяльності, що зорієнтована на досягнення поставлених цілей. Сучасна психологія розглядає мотивацію як складне поєднання рушійних сил поведінки, яке розкривається суб'єктові у вигляді потреб, інтересів, цілей, ідеалів і яке безпосередньо визначає діяльність особистості. Зазначений компонент готовності до міжкультурної комунікації містить у собі поняття толерантності. Толерантність у контексті міжкультурної комунікації – це, насамперед, поважне ставлення до різноманіття культур у світі, до культурних особливостей партнера по комунікації, до відмінних від власних норм поведінки й вираження думок. Толерантність передбачає уміння комунікантів сприймати певні факти з іншої культури, особливо якщо вони відрізняються від норм і звичаїв власної культури, що призводить до прагнення зрозуміти і безконфліктно прийняти відмінну точку зору [37].

Причому, міжкультурна комунікація, як двосторонній процес, передбачає наявність толерантного ставлення і прагнення до взаєморозуміння в усіх учасників міжкультурного спілкування. Мотиваційно-ціннісний компонент готовності до міжкультурної комунікації містить дві складові: мотиваційну і ціннісну, зміст яких

можна розкрити за допомогою певних характеристик: 1) прагнення до співпраці з представниками інших культур і розширення комунікативних контактів; інтерес до вивчення культурних особливостей різних країн, їхніх традицій, мови, історії; прагнення до створення позитивної емоційної атмосфери у спілкуванні, до розуміння співрозмовника; стійкість до конфліктних міжкультурних ситуацій і здатність передбачення позитивного їх рішення; 2) усвідомлення самого себе як представника певної культури; розуміння національних особливостей власної культури; поважне ставлення до інших культур та культурних особливостей їхніх представників (толерантність); визнання значущості духовно-моральних цінностей інших народів [290; 293].

Таким чином, наявність мотивів до здійснення міжкультурної комунікації й потреби їхньої реалізації у туристичній діяльності зумовлює появу стійкої мотивації до успішної міжкультурної взаємодії та усвідомлення значення такої взаємодії у професійній діяльності.

Аспекти мотивації розглядаються багатьма дослідниками: Д. Ашировим, А. Реан, К. Роджерсом, В. Сластьоніним та іншими. Вони характеризують мотивацію як спонукання до дії, до усвідомлюваної причини, від якої залежить вибір дій і вчинків особистості [290; 293].

З точки зору Д. Аширова, мотивація є процесом, що бере початок з фізіологічної чи психологічної потреби, активізує поведінку, спрямовану на досягнення мети [37].

Н. Басова поділяє мотиви на внутрішні та зовнішні. До внутрішніх мотивів відносить процесуальні, результативні, мотиви саморозвитку, які сприяють самоосвіті та самовдосконаленню. Зовнішні мотиви: суспільні та особистісні, що відображають самоствердження, оцінку, успіх [46].

У своїх дослідженнях В. Семиченко виділяє такі групи мотивів: професійні – виникають в процесі професійної діяльності; соціальні – бажання спілкуватися, підвищення соціального статусу, престижності; пізнавальні – отримання нових знань; матеріальні – бажання забезпечення матеріального добробуту; утилітарні – отримання власної переваги та безпеки [535; 536].

Протягом всіх етапів професійної підготовки змінюється розвиток професійної мотивації. О. Книш виділяє низку положень, що притаманні всьому процесу розвитку. Структура професійної мотивації має багато рівнів: професійна мотивація змінюється в процесі професійної підготовки у бік структурування і впорядкування, змінюються якісні характеристики – сила й стійкість мотивів, їх кількість і структура – мотивація відповідає професійній діяльності; відбуваються зміни в мотивації професійно-діяльнісного рівня; стійкими є соціальні мотиви; зворотній зв'язок між науково-пізнавальними та професійними мотивами; успішність професійної підготовки має залежність від якісних характеристик мотивації [288].

Мотиваційно-ціннісний компонент являє собою індивідуальну модель управлінської поведінки, що наповнює певним змістом систему мотивації досягнення. Цей компонент виступає системотворчим у ціннісно-смісловій позиції студента, що припускає розуміння значення професійної культури у професійній діяльності, прагнення до професійної самореалізації. Він відображає позитивне ставлення студента до туристичної діяльності, до знань про неї, задоволеність положенням даного виду діяльності в соціумі та бажання займатися професійною діяльністю.

Цей компонент є певною мірою стрижневим щодо формування достатнього та високого рівня професійної культури, оскільки від того, наскільки вмотивованим є майбутній менеджер туризму до професійної діяльності, залежить зміст і характер трудової діяльності.

У майбутнього менеджера туризму, на нашу думку, мають бути розвинені такі мотиви: професійні, утилітарні, пізнавальні мотиви, мотиви досягнення, саморозвитку.

Професійні мотиви характеризуються прагненням до організації і здійснення туристичної діяльності; розвитком професійно-важливих якостей як основи якісного обслуговування туристів, покращення роботи туристичних закладів потребою потенційно впливати і змінювати процес управління у межах професійної діяльності; потребою розвивати професійну культуру в собі та оточуючих, в прагненні до високих результатів у професійній туристичній діяльності, формуванні та реалізації туристичного продукту.

Утилітарні мотиви проявляються у потребі утвердитись серед колег, партнерів туристичної сфери, впливати на оточуючих під час туристичної діяльності (реклама, продаж туру), бути конкурентоспроможним (знати звичаї та традиції туристичного регіону, підтримувати полікультурні зв'язки, знати декілька іноземних мов, особливості відвідування різних країн та ін.), отримувати похвалу за виконання тих чи інших вимог.

Підвищення формального та неформального статусу, прагнення зайняти певну позицію у колективі, ставити цілі та досягати їх відносяться до мотивів досягнення. Потреба в досягненнях – це прагнення особистості покращувати результати своєї діяльності в сфері туризму (залучення клієнтів, розробка, реклама та продаж турів, співпраця з партнерами); вдосконалювати вміння та здібності, ставити все більш складні цілі, отримувати творчі результати. Основні компоненти цієї потреби: прагнення до успіху, уникнення невдачі. Переживання одного з цих компонентів спричиняє особливості в діяльності особистості, що, зокрема, яскраво проявляється у виборі завдань певної складності [37; 49].

Проаналізувавши співвідношення понять “потреба”, “мотив”, “мотивація”, ми можемо розкрити окремі їх прояви. В основі потреби покладено професійні інтереси, які незалежно від мотивів діяльності, позитивно впливають, стимулюють, активізують всі психічні процеси.

С. Рубінштейн структуру інтересу розглядає як вибіркоче емоційне забарвлення, зосередження на певному предметі думок, що викликають прагнення в нього проникнути. Інтерес є стимулом, що діє в силу своєї усвідомлюваної значущості, існує разом з позитивними емоційним станом.

Проблему інтересу в своїх працях досліджували видатні педагоги та психологи Я. Коменський, К. Ушинський, О. Леонт'єв, Г. Щукіна, Д. Трайдак [288; 290; 291].

Професійний інтерес пов'язаний з визначеною спеціальністю, зокрема, менеджера туристичної індустрії, з прагненням майбутнього спеціаліста здобути вищу освіту за фахом, в центрі уваги – майбутня професійна туристична діяльність, а не знання з окремих предметів. Інтерес виступає як мотив навчання та умова успішного навчання, проявляється у активності, самостійності студента.

У навчально-виховному процесі важливу групу мотивів навчання складають пізнавальні мотиви. В основі пізнавальних мотивів лежать пізнавальні потреби та пізнавальний інтерес. В основі мотиваційної сфери лежать потреби, які виражають залежність особистості від конкретних умов існування і породжують діяльність, яка має на меті зняти цю залежність. Потреба визначається необхідність суб'єкта в чомусь конкретному, вона опосередкована складним психологічним процесом мотивації та проявляється у формі мотиву поведінки. Мотивом є рішення задовольнити або не задовольнити зазначену потребу.

Усвідомлена потреба може стати мотивом тоді коли задоволення визначеної потреби, багаторазово проходячи через етап мотивації, безпосередньо переходить у дію. Різні потреби можуть як співіснувати, так і суперечити одна одній. Отже, будь-яка дія породжує потребу, яка психологічно виявляється як мотив, що може реалізуватися у низці форм: інтересах, прагненнях, переконаннях та установках [37].

Одним з провідних пізнавальних мотивів виступає пізнавальний інтерес, який характеризується вибірковою спрямованістю особистості через сферу пізнання її предметності та процес оволодіння знаннями. Інтереси характеризуються мотивами, у яких втілюються емоційно забарвлені пізнавальні потреби особистості, інтерес виникає тоді, коли його об'єкт викликає емоційний відгук.

Пізнавальний процес є багатогранний, тому він може по-різному впливати на процес засвоєння нових знань: по-перше, виступати як зовнішній стимул процесу засвоєння, як засіб активізації цього процесу; по-друге, як мотив пізнання, суттєво впливаючи на засвоєння, стикаючись та взаємодіючи при цьому з іншими мотивами. Враховуючи це, необхідно постійно здійснювати стимулювання пізнавальних інтересів. Основними напрямками такого стимулювання є стимулювання пізнавальних інтересів за допомогою змісту матеріалу, що вивчається, та шляхом організації позааудиторної діяльності.

Мотив досягнення – це форма прояву потреби в досягненнях (оволодіння знаннями, уміннями та навичками, культурою взаємодії, професійною культурою, прагнення до кар'єрного зростання). Для актуалізації конкретного мотиву необхідна

ситуація досягнення, завдяки якій мотив досягнення починає спонукати, спрямовувати та регулювати діяльність досягнення.

Мотив досягнення розглядається нами в якості основного мотиву, що зумовлює формування професійної культури в позааудиторній діяльності вищого навчального закладу. Він передбачає наявність тенденції змагатися з найвищим стандартом досягнутим раніше кимось іншим. Стандарт досягнення характеризують змістовий аспект (що досягається), соціальний аспект (порівняння з результатами інших), і дієвий аспект (відчуття можливості дій в обраному напрямку) [49].

Змістовий аспект мотивації досягнення характеризується ціннісними структурами особистості, які визначають предметну сферу реалізації узагальненої потреби досягнення, певну діяльність, яка є притаманною для конкретної особи. Мотив досягнення для майбутніх менеджерів туризму характеризується як парагнення досягти успіху в туристичній діяльності (відкрити власну туристичну фірму, розробити новий тур, продати його, налагодити контакти з провідними туристичними операторами та агенціями), проявляється у виборі складних завдань і бажанні їх виконати, в основі яких емоційні переживання пов'язані з прийняттям успіху соціумом.

Мотиви саморозвитку та самореалізації – підвищення соціального статусу, реалізація особистісного потенціалу. Необхідною умовою самореалізації є саморозвиток (відвідування туристичних виставок, заходів; активна участь у конференціях різних рівнів, вебінарах; вивчення іноземних мов; відвідування курсів підвищення кваліфікації, тренінгів). Адже, щоб менеджер туризму успішно реалізувався, йому потрібно володіти системою морально-духовних цінностей, які є змістовою основою цього духовно-практичного процесу.

Саморозвиток – самозміна суб'єкта у напрямі свого Я-ідеального, яке виникає під впливом зовнішніх і внутрішніх причин.

Саморозвиток переважно є індивідуальним процесом, що розгортається у внутрішньому плані особистості. Водночас він є процесом об'єктивним, що здійснюється під впливом значущих інших. Оскільки навчально-виховний процес у вищому навчальному закладі здійснюється під керівництвом фахівця, то й будь-які

інновації використовуються на основі потреб педагога щодо їх упровадження, тобто з позиції сформованості його мотиваційної сфери.

Відповідно до професіограми “Менеджер”, розробленої Є. Романовою, виділяються якості, які забезпечують успішність виконання професійної діяльності: високо розвинуті організаторські здібності; комунікативні здібності, вміння управляти собою, здатність формувати і розвивати ефективні робочі групи; здатність вирішувати проблеми в короткі терміни; добре розвинені аналітичні здібності; високий рівень понятійного мислення. Також виділяються особистісні якості, серед яких: вміння прогнозувати ситуацію, впевненість в прийнятих рішеннях.

До професійно важливих якостей менеджерів туризму ми відносимо високий рівень самоконтролю, комунікабельність, готовність до співробітництва, впевненість у собі, емоційну врівноваженість.

Мотиваційно-ціннісний компонент характеризує пізнавальні потреби (знання про традиції та звичаї туристичного регіону) та інтерес до професійної туристичної діяльності; прагнення до засвоєння нових знань (країнознавчих, культурологічних, знань іноземних мов); сформованість професійних інтересів, установок і прагнень до самовдосконалення, які пов’язані з новизною та актуальністю професійної діяльності сфери туризму [535].

Когнітивно-пізнавальний компонент містить у собі сукупність знань про міжкультурну комунікацію, сутність і особливості цього процесу, а також знання про роль культури для людини і суспільства, про особливості комунікаційних процесів у полікультурному середовищі, про місце міжкультурної комунікації у туристичній діяльності. До того ж цей компонент передбачає наявність лінгвістичних і соціокультурних знань та спеціальних знань про особливості менеджменту туризму. Структура когнітивного компоненту містить декілька основних груп знань, які розкриваються низкою характерних складових, і якими повинен володіти майбутній менеджер туризму [293].

1) Знання про особливості міжкультурної комунікації: знання змісту поняття „міжкультурна комунікація”; окремих складових цього феномену (поняття культури і комунікації, їхній взаємозв’язок, місце мови у цьому процесі); знання особливостей

процесу комунікації; комунікативних стратегій і стилів спілкування; прийомів вербального і невербального спілкування.

2) Соціокультурні знання про: елементи різних культур та їхні особливості (історія, звичаї, традиції, мова, норми поведінки); соціальні норми поведінки, обумовлені певною культурою; національно-культурні особливості мовленнєвої поведінки представників інших культур та власної культури; стереотипи та їхній вплив на процес комунікації.

3) Лінгвістичні знання: знання граматичної структури іноземної мови; лексичного складу мови, якою здійснюється міжкультурне спілкування; семантичних особливостей лексичних одиниць іноземної мови, їхнього культурного компоненту; мовних стилістичних прийомів; усвідомлення зв'язку лексичних одиниць з культурними цінностями народу.

4) Знання про особливості діяльності менеджера туризму та ролі міжкультурної комунікації в ній: знання основних понять туризму, нормативно-правової бази розвитку туризму в Україні; завдань і функцій менеджера туризму та їхнього розуміння; стратегій управління; основних понять менеджменту; технології розробки і організації міжнародних туристичних маршрутів; норм ділового етикету і правил ділового спілкування [292; 293].

Також, варто зазначити, що в умовах переходу до відкритого інформаційного суспільства *знання іноземної мови* стають все більш необхідним. Сьогодні іноземна мова є ефективним інструментом спілкування, за допомогою якого можна краще пізнати культуру інших країн, реалії життя молоді, дізнатися про отримання професійної освіти, а також розширити свій кругозір та узнати багато нового та цікавого. У сфері крос-культурної комунікації найбільш актуальним є застосування інформаційних та комунікаційних технологій. Дані технології здатні стати засобом, за допомогою якого свідомість людини набуває нового характеру. Перш за все уміння моделювати ситуацію, використовуючи комп'ютер, приводить до виховання такого мислення, в якому домінують культурні та моральні цінності [292; 293].

Англійська мова – елемент культури. Він функціонує в рамках певної культури, отже, ми повинні бути знайомі з особливостями цієї культури, з

особливостями функціонування англійської мови в цій культурі, тобто мова йде про необхідність формування країнознавчої компетенції. Щоб сформувати у студентів комунікативну компетенцію поза мовного оточення, недостатньо наповнити заняття з англійської мови умовно-комунікативними та комунікативними вправами, які дозволяють розв'язати комунікативні задачі. Важливо надати їм можливість мислити, розв'язувати будь-які проблеми, які породжують думки, міркувати англійською мовою над можливими шляхами розв'язання цих проблем з тим, щоб студенти акцентували увагу на змісті свого висловлювання, щоб у центрі уваги була думка, а англійська мова виступала в своїй прямій функції – формування та формулювання цих думок.

Основними технологіями, які можна застосовувати при вивченні іноземної мови є технології синхронної та асинхронної комунікації.

Технології синхронної комунікації – це Інтернет засоби, які дозволяють здійснювати синхронне спілкування у режимі реального часу (чат, відео чат та аудіо чат). Прикладом таких засобів, за допомогою чату та голосового зв'язку, є Skype та Yahoo Messenger [292; 293].

Технології асинхронної комунікації – це Інтернет засоби, які дозволяють обмінюватись інформацією з затримкою у часі (форуми, електронна та аудіо пошта, сайти, блоги, вікі).

Варто зауважити, що обговорення проблемних ситуацій іноземною мовою набуває особливого значення – одночасна зосередженість на проблемі та грамотності висловлювання думок викликає подвійне емоційне, психічне та фізичне напруження співрозмовників. Під впливом емоцій постійної уваги потребує культура мовлення, контроль студентів за виявленням згоди, незгоди, здивування тощо, що мають деякі розбіжності з проявом подібних почуттів в національній ментальності. Отже, подібна диференціація дає можливість кожному студенту переглянути власну культуру мовлення та ставлення до співрозмовників у процесі спілкування, запозичити нові методи та культуру участі у дискусії [116; 292; 293].

Досвід кафедри іноземних мов виділяє роль студентських науково-практичних конференцій як дієвого засобу у формуванні культури професійного наукового

мислення та професійного мовлення майбутніх магістрів сфери туризму. Ведення конференції іноземною мовою, спонтанне мовлення студентів-лідерів, ведучих конференції, та доповідачів, вільне володіння деяких учасників конференції кількома іноземними мовами та самостійність вирішення проблем у межах студентської аудиторії сприяє формуванню та розвитку офіційного стилю ділового спілкування та мовного етикету.

Отже, формування крос-культурної компетенції студентів-магістрів сфери туризму, як важливої складової іншомовної комунікативної компетенції, є невід'ємною складовою навчання іноземної мови, адже міжкультурна комунікація у професійному середовищі є можливою й успішною тільки у разі розуміння й тлумачення різних аспектів культури і мовної поведінки представників іншої культури. У навчанні іноземної мови студентів-магістрів сфери туризму викладачі повинні робити акцент не тільки на вивченні культурних особливостей країни, мова якої вивчається, особливості специфічних національних особливостей представників даної культури, моделей їх поведінки, а й формувати власну національну ідентифікацію. Саме з цією метою викладачі кафедри використовують матеріали, що містять соціокультурний компонент, розробляють завдання, які направлені на формування соціокультурної компетенції студентів-магістрів сфери туризму.

Таким чином, виділені нами основні групи знань, якими повинен володіти майбутній магістр сфери туризму, створюють когнітивну базу комунікації, яка є провідною діяльністю в туризмі.

Крос-культурно-поведінковий компонент готовності до міжкультурної комунікації передбачає володіння спеціалістом комунікативною компетенцією і певними уміннями, що дозволяє спеціалістові успішно здійснювати професійну діяльність, професійно-ділове й міжособистісне спілкування.

Комунікативна компетенція є невід'ємною складовою професійної діяльності й містить у собі здатність використовувати іноземну мову для досягнення професійно значущих цілей. Розробляючи проблему комунікативної компетенції в підготовці фахівців, зарубіжні й вітчизняні вчені, як-то: Ю. Пассов, О. Соловова, Р. Мільруд, В. Сафонова, Н. Гальскова, А. Богуш, С. Ніколаєва та

ін., підкреслюють важливість цієї компетенції у професійній діяльності фахівця й визначають у її складі такі компоненти: лінгвістична, дискурсивна, соціокультурна, стратегічна компетенції, деякі дослідники додають прагматичну, соціолінгвістичну, мовленнєву, соціальну компетенції [116].

Такі субкомпетентності комунікативної компетентності як лінгвістична і дискурсивна забезпечують лексичну і граматичну коректність мовлення, уміння формувати висловлювання як одиниці мовлення. Соціолінгвістична і соціокультурна компетенції у складі комунікативної компетенції забезпечують здатність особистості сприймати полікультурний і багатомовний світ, поважно і толерантно ставитися до культурних особливостей і духовно-моральних цінностей представників різних країн. Стратегічна компетенція передбачає уміння використовувати прийоми вербального і невербального спілкування, комунікативні стратегії для досягнення взаєморозуміння залежно від конкретної комунікативної ситуації й відповідно до соціокультурних норм їхнього використання [370].

Таким чином, комунікативна компетенція забезпечує не лише формування й функціонування одиниць мовлення, а й здатність спеціаліста організувати власну мовленнєву й немовленнєву поведінку відповідно до завдань спілкування. Володіння спеціалістом комунікативною компетенцією сприятиме ефективній міжкультурній взаємодії і дозволить в процесі міжкультурного спілкування вибирати потрібні мовні засоби відповідно до соціокультурного контексту, створювати дискурси, використовувати соціолінгвістичні засоби, обирати стратегії й тактики спілкування для досягнення поставлених цілей [116].

Зазначений компонент містить у собі поняття емпатії, що є здатністю емоційно сприймати іншу людину, проникати в її внутрішній світ, приймати її з усіма почуттями, думками і переживаннями, адже у процесі спілкування надзвичайно важливим є створення емоційної атмосфери, яка б задовольняла всіх учасників цього процесу.

Здатність до емпатії забезпечує емоційне сприйняття співрозмовниками один одного, враховуючи особистісні характеристики, прояв співчуття до проблем і

переживань співрозмовника, розуміння необхідності контролювати власну поведінку та емоції, щоб уникати конфліктних ситуацій [152; 263].

Структура комунікативно-діяльнісного компоненту готовності до міжкультурної комунікації містить комунікативну складову, яка розкривається лінгвістичними і соціокультурними уміннями, а також групу професійних умінь, якими має володіти майбутній менеджер туризму:

1) комунікативні уміння: використання прийомів вербального і невербального спілкування; дотримання норм ділового спілкування; уміння створювати позитивну атмосферу спілкування й праці (емпатія);

2) лінгвістичні уміння: дискурсивні (уміння формулювати висловлювання, правильно транслювати зміст власного висловлювання співрозмовникові); здійснення спілкування іноземною мовою в усній і письмовій формах; створення діалогу іноземною мовою на основі засвоєних лінгвістичних знань;

3) соціокультурні уміння: аналіз культурних відмінностей співрозмовників; толерантне ставлення до культурних особливостей партнера по комунікації; використання соціокультурних знань у спілкуванні; уміння враховувати вплив стереотипів та національно-культурних особливостей країни у розробці туристичних маршрутів та здійсненні міжкультурного спілкування; уміння стримувати власні емоції, проявляти доброзичливість, тактовність;

4) професійні уміння: організаційні уміння; уміння використовувати стратегії управління; передбачення і розв'язання конфліктних ситуацій; використання технології розробки і організації міжнародних туристичних маршрутів [116; 213; 750].

Гностичні уміння включають аналіз філософської, психолого-педагогічної, управлінської, туристичної літератури з метою осмислення різних теоретико-методологічних підходів до проблем в сфері туризму; визначення сутності основних туристичних понять; аналіз вікових та індивідуальних особливостей споживачів туристичних послуг; осмислення власної діяльності, спрямованої на формування професійної культури [48; 87; 244].

Ці вміння характеризуються використанням логічних прийомів мислення у процесі здійснення професійної туристичної діяльності майбутніми менеджерами

туризму: аналіз, синтез, аналогія, порівняння, класифікація, вміння оцінювати соціальні наслідки дій, аналізувати причини успіху.

Основою формування гностичних умінь є знання та навички, набуті під час виконання певної дії, що відповідають цьому умінню. Це можуть бути знання та навички, отримані засобами позааудиторної діяльності, суспільно корисній праці. Засвоєння знань, навичок і вмінь потребує наявності здібностей, а розвиток останніх обов'язково зумовлює формування відповідних навичок і вмінь [116].

Основними характеристиками *конструктивних* вмінь є моделювання в педагогічному процесі ситуацій, що спричиняють розвиток професійних інтересів майбутніх менеджерів туризму; використовувати набуті знання з метою реалізації творчого потенціалу; вміння використовувати інноваційні технології та впроваджувати їх у майбутню туристичну діяльність; інтегрувати знання з різних сфер та застосовувати їх відповідно до ситуації; використовувати методи, форми, прийоми для взаємодії у туристичній діяльності; розробляти алгоритм реалізації програми формування професійної культури майбутнього менеджера туризму; постійно оновлювати знання, вивчати сучасний досвід з проблеми розвитку сфери туризму; планувати свою управлінську діяльність на найближчий період, вміння перебудуватися, враховуючи зміни, які відбуваються в суспільстві, а також виділяти головні напрямки у своїй життєдіяльності щодо підвищення рівня професійної культури [39; 244].

Проаналізувавши наукові праці С. Вітвицької, О. Дубасенюк, Н. Кузьміної, ми визначили групу *організаторських* умінь, які характеризуються вмінням організовувати власну діяльність; ефективно використовувати рольову поведінку відповідно до умов з метою розв'язання професійних завдань (організація групи туристів, організація відпочинку туриста, відповідно до його вимог; організації дослідницько-пошукової діяльності); стимулювати самостійність, відповідальність, активність; приймати оптимальні рішення у конкретних ситуаціях, наприклад конфліктна ситуація з вибагливим клієнтом; ефективно взаємодіяти з оточуючими, проведення переговорів з партнерами; раціонально розподіляти доручення між колегами в процесі організації комунікації та періодично контролювати їх виконання;

ефективно планувати робочий час та раціонально автоматизувати роботу туристичного офісу [274].

Моделювання та реалізація атмосфери психологічної підтримки в процесі навчання, встановлення контакту з клієнтами та мікрогрупами, стимулювання та розвиток у майбутніх менеджерів туризму зацікавленості навчально-виховною позааудиторною діяльністю; спонукання до свідомого використання набутих умінь у майбутній професійній діяльності; вміння спілкуватися в соціумі, все це включають в себе *комунікативні* вміння.

На нашу думку, головними характеристиками *комунікативних умінь* є: грамотне висловлювання своєї думки; корегування своєї поведінки у процесі спілкування; використання прийомів та засобів комунікації у процесі здійснення туристичної діяльності; формулювання завдань; використання вербальних та невербальних засобів комунікації у процесі спілкування з клієнтами; емоційно та уважно слухати співрозмовника, поважати чужі переконання; вміння аналізувати та представляти історико-культурну спадщину регіону, країни; проводити екскурсії; брати участь у науково-практичних конференціях туристичного спрямування.

Вміле застосування перерахованих характеристик комунікативних умінь, сприятиме розвитку високого та достатнього рівня операційно-діяльнісного критерію формування професійної культури майбутнього менеджера туризму [274].

Вміння аналізувати, оцінювати, узагальнювати одержані результати щодо складових професійної культури майбутніх менеджерів туризму, порівнювати їх з попередніми; визначати рівень сформованості професійної культури майбутніх менеджерів туризму в позааудиторній діяльності та шляхи її підвищення належать до *оцінних* умінь операційно-діяльнісного критерію формування професійної культури.

Проективні вміння характеризуються моделюванням стратегічної програми розв'язання актуальних управлінських цілей та завдань туристичної діяльності в контексті підготовки майбутніх менеджерів туризму. Вміння будувати концепцію, мету професійної діяльності майбутнього менеджера туризму; розробляти етапи вирішення завдань надання туристичних послуг; передбачати труднощі, що можуть виникнути в процесі взаємодії менеджера з партнерами, клієнтами, колегами;

моделювати методи і засоби, що сприятимуть ефективній професійній діяльності майбутніх менеджерів туризму; проектування елементів програми індивідуального розвитку особистості, майбутніх менеджерів туризму; моделювання цілей та засобів удосконалення власної самоосвітньої діяльності [274].

Крос-культурно поведінковий компонент, перш за все, відображає сукупність умінь та навичок до організації професійної туристичної діяльності, що дають можливість майбутньому менеджеру туризму реалізувати себе як досвідченого менеджера туризму та здійснювати процес саморозвитку та самовдосконалення. Він являє собою вміння сприймати, аналізувати, узагальнювати, класифікувати, виявляти, оцінювати та демонструвати ефективність і продуктивність діяльності у сфері туризму та готовність практичного застосування знань та умінь, набувати навички професійної діяльності, приймати рішення та виконувати завдання, прогнозувати шляхи підвищення своєї професійної туристичної діяльності.

Таким чином, виходячи з аналізу опрацьованої літератури зарубіжних та вітчизняних дослідників щодо сутності міжкультурної компетентності, робимо висновок, що для досягнення ефективної міжкультурної комунікації, знання та вміння є необхідними компонентами, але не вичерпними [290; 293].

Знання та вміння в контексті міжкультурної взаємодії мають поєднуватися з відкритістю, гнучкістю власного мислення, а також із вмотивованим бажанням здійснювати ефективну комунікацію й успішно вибудовувати взаємини.

Міжособистісна складова крос-культурно поведінкового компоненту передбачає наявність *прихильності* – позитивного, неупередженого ставлення до носія іншої культури. Першим кроком прихильності є нівелювання будь-яких стереотипів про інші культури та культурні цінності.

Прихильність та уникнення стереотипізації має корелюватися із здатністю толерантно працювати в полікультурному середовищі для забезпечення успішної крос-культурної взаємодії у сфері туризму трансформувати набутий під час комунікативної взаємодії досвід в поле особистісного культурного досвіду.

Рефлексивно-аналітична складова крос-культурно-поведінкового компоненту характеризує здатність студентів до осмислення, саморозвитку та усвідомленого

ставлення до професійної туристичної діяльності. Включає в себе інтеграцію самоаналізу, самокоректування, рефлексії своїх досягнень у професійному і особистісному зростанні [480].

Здатність майбутнього магістра сфери туризму рефлексувати у площині сформованості професійної культури виражає результативність інтеріоризації соціальних відносин в управлінському середовищі з одного боку та середовищі вищого навчального закладу з іншого. Орієнтація майбутнього спеціаліста та саморозвиток дає можливість активізувати його рефлексивну позицію, усвідомлювати помилки, які виникають у процесі формування професійної культури [290; 293].

Ця складова структури крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму допомагає оцінити перспективи особистісного і професійного зростання; потенційні можливості менеджера туризму; ефективність позааудиторної діяльності, забезпечує навчально-виховний процес особистісним сенсом. Він характеризується проявом творчості в професійній туристичній діяльності, сприяє підвищенню рівня комунікативних, організаторських та інших професійно-важливих якостей. Отже, виокремлення та аналіз компонентів крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму дав змогу поєднати їх у єдине цілісне утворення, яке можна продемонструвати таким чином (рис. 2.1):

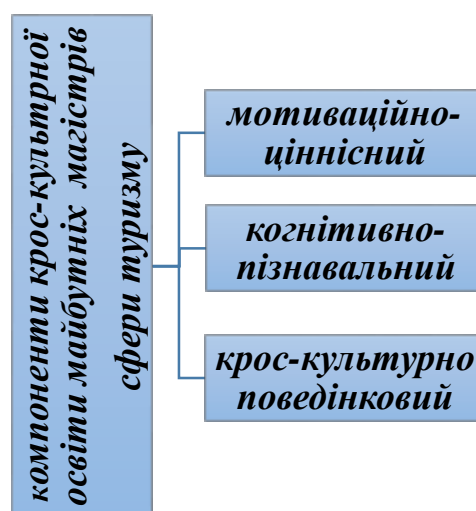

Рисунок 2.1 Компоненти крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму

Результатом крос-культурної освіти є готовність магістрів сфери туризму до взаємодії з представниками інших систем культурної орієнтації та:

- *базується на повазі до інших культурних цінностей;*
- *є здатністю розпізнавати, поважати й ефективно використовувати відмінності в сприйнятті, мисленні і поведінці своєї і чужої культури у міжкультурних контактах;*
- *передбачає дотримання принципів, цінностей, норм і правил, пов'язаних з визначальними для певної ситуації умовами з метою досягнення наміченої цілі;*
- *є самостійно реалізованою спроможністю, зумовленою набутими знаннями та життєвим досвідом, цінностями і здібностями, розвинутими в результаті пізнавальної діяльності та освітньої практики [100; 370; 407].*

Таким чином, нами було розкрито базові ознаки та складові структури змісту крос-культурної освіти в університетах України та Туреччини, серед яких відкритість до пізнання чужої культури, здатність до сприйняття міжкультурних відмінностей комунікантів, усвідомлення значимості культурних відмінностей, здатність долати непорозуміння, що виникають у процесі міжкультурної взаємодії, настроєність на кооперацію з представниками іншої культури, вміння розмежовувати колективне та індивідуальне в комунікативній поведінці представників інших культур, здатність отримувати знання про іншу культурну дійсність та використовувати їх, здатність встановлювати і підтримувати зв'язок між рідною та іншомовною культурою, допитливість та відкритість у відношенні до представників інших культур, здатність долати соціальні, етнічні та культурні стереотипи, здатність визначати рівень етноцентризму, здатність до подолання етноцентричних установок, володіння набором комунікативних засобів та правильний їх вибір у залежності від ситуації спілкування.

Висновки до розділу 2

Зміст другого розділу *«Організаційно-змістові особливості крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму в Україні і Туреччині»* стосувався розкриття змістово-технологічного контексту організації крос-

культурної освіти в Україні та Туреччині. Головною метою даної частини порівняльно-педагогічного дослідження було виконання двох поставлених завдань щодо по-перше, виокремлення та опису компонентів крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму та, по-друге, проведення аналізу змістово-структурних положень крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму в університетах України та Туреччини.

Реалізація поставлених завдань і проміжних цілей дослідження була здійснена на базі матеріалів чотирьох підрозділів.

У першому підрозділі дослідження були виокремлені нормативно-правові документи регулювання туристичної діяльності в Україні та Туреччині, зокрема закони, постанови, накази, норми загального законодавства, а також особлива уваги приділена розгляду нормативного документу «Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти».

У другому підрозділі нашого дослідження ми пропонуємо визначення місця і ролі університету в сучасному глобалізованому світі. Сучасний університет поліфункціональний багатозначний. Серед основних напрямів і функцій – навчальна, дослідницька, професійна, сервісна, культурна і гуманістична. І їх грамотна трансформація поєднується всупереч всьому в ідеї і практики багатофункціонального університету. *Міжкультурний діалог*, властивий університетському співтовариству, сприяє формуванню у студентів якостей, що полегшують їм спілкування з представниками інших культур, традицій, релігійних переконань, інших цінностей і є важливим засобом планетарного виховання майбутньої інтелектуальної еліти суспільства. *У дисертаційній роботі наведено список державних та приватних вищих навчальних закладів України та Туреччини, які готують фахівців за напрямками «Туризм», «Туризмознавство» та «Міжнародний туризм» за різними туристичними напрямками, спеціальностями та спеціалізаціями.*

У третьому підрозділі було представлено результати щодо підготовки майбутніх магістрів сфери туризму за спеціальністю 242 "Туризм", яка здійснюється згідно із освітньо-професійною програмою "Туризм" залежно від

вимог до рівня оволодіння сукупністю умінь та навичок, необхідних для майбутньої професійної діяльності. Програма підготовки магістра складається із обов'язкових та вибіркових дисциплін (за вибором університету та студентів), а також різних видів практичної підготовки. Аналіз освітньо-професійних та освітньо-наукових програм підготовки магістрів сфери туризму включають такі складові: *ключові професійні компетентності магістрів сфери туризму спеціальності «Туризм» такі, як: знання нормативно-правової бази у сфері туризму; знання теоретико-методологічних основ туризмознавства; знання ресурсного потенціалу територій і вміння визначати туристичну привабливість природних, культурно-історичних ресурсів та оцінювати якісні й кількісні характеристики інфраструктурних ресурсів туризму; володіння вміннями і навиками розробки та реалізації якісного туристичного продукту; розуміння технологічних особливостей організації туристичного обслуговування; вміння аналізувати та управляти ресурсним потенціалом підприємств у туристичній індустрії; вміння володіти маркетинговими технологіями в туризмі; вміння використовувати методи маркетингових досліджень у туризмі з використанням сучасних технічних засобів та інформаційно-комунікаційних технологій; вміння ефективно використовувати інструментарій і технології сучасного менеджменту в організації діяльності туристичних підприємств; володіння сучасними інформаційними, комп'ютерними технологіями та технологіями обслуговування клієнтів; володіння комунікаційними вміннями та навичками при роботі з клієнтами; вміння ефективно здійснювати діяльність у сфері міжкультурної взаємодії; форми; методи; контроль; оцінювання; практична підготовка; виробничі практики; переддипломна виробнича практика. А також було проаналізовано положення про самостійну роботу магістрів сфери туризму Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Навчальна дисципліна «Організація туризму» традиційно викладається у закладах вищої освіти для студентів спеціальності «Туризм» і є основною базовою дисципліною у процесі підготовки магістрів сфери туризму.*

З метою проведення компаративного дослідження були виділені основні елементи системи вищої освіти сфери туризму Туреччини. Так, було отримано результат, що сьогодні на території Туреччини функціонує близько 200 вищих навчальних закладів, більшість з яких державні. В популярний світовий рейтинг *QS World University Rankings 2018* входять 11 ЗВО Туреччини. Загалом, система вищої освіти сфери туризму Туреччини побудована з урахуванням Болонського процесу, тобто ґрунтується на європейських стандартах, в тому числі широко поширені програми обміну студентами з університетами різних країн світу. У більшості вузів іноземці мають можливість навчатися не тільки турецькою, а й англійською мовою. *Соціальна складова професійної підготовки фахівців готельного господарства і туризму передбачає:* інформування громади щодо туризму, формування туристично толерантного середовища, розвиток туристичної культури тощо. *Особистісна складова орієнтована* на навчання і виховання кваліфікованих кадрів для сфери туризму, які отримали професійну освіту і здатні навчатись упродовж життя задля ефективного здійснення професійної діяльності на благо економіки країни.

На переконання турецьких дослідників, *навчальні програми для професійної підготовки фахівців туристичної галузі* мають інтегрувати навчальні та професійні дисципліни, включати інноваційні курси, які б зв'язували навчальний процес і об'єктивну реальність ринку праці, відповідати перспективним потребам молодого населення та змінам світових технологій шляхом вирішення реальних ситуацій на робочому місці. Особливо такий підхід є важливим для туристичної професійної освіти, оскільки туристичний сектор економіки має динамічний характер, тому і структура освіти має бути динамічною. Турецька система підготовки фахівців для сфери туризму віддає перевагу *практичній діяльності* за аналогією з американськими програмами, які найкраще відповідають запитам роботодавців. Ці навчальні програми більш прагматичні та ділові.

Адаптація системи вищої освіти до нових умов життя, її змінені цілям та завданням зумовлює доцільність розширення спектра освітніх програм та

послуг, а також форм їх реалізації: *дистанційної, відкритої освіти, включеного навчання, зарубіжних стажувань, навчальних видів практики, короткотермінових експрес-семінарів та психолого-педагогічних тренінгів з метою організації підвищення кваліфікації для фахівців, які працюють у діючих структурах туристичного бізнесу.* У процесі вивчення трьох основних моделей стандартів в освіті, а саме: *екзаменаційної (широко застосовується у Великій Британії), професійної (Німеччина, Данія, Франція, Туреччина, США), модульної (більшість країн Євросоюзу), сфері туризму, на нашу думку, найбільше підходить професійна.* Перевагами такої моделі можна вважати поєднання вузькоспеціалізованих та фундаментальних знань. Проте багато країн, у тому числі й Туреччина, як модель для своїх національних класифікацій беруть Міжнародну стандартну класифікацію професій (The International Standard Classification of Occupations – ISCO), використовуючи в окремих випадках аналогічні назви.

У четвертому підрозділі, на підставі аналізу досліджень щодо структурних компонентів крос-культурної освіти, в рамках досліджуваної проблеми крос-культурної освіти магістрів сфери туризму, були виділити наступні компоненти крос-культурної освіти магістрів сфери туризму: мотиваційно-ціннісний, когнітивно-пізнавальний, крос-культурно-поведінковий. Мотиваційно-ціннісний компонент передбачає наявність позитивного й толерантного ставлення до міжкультурної взаємодії, усвідомлення значення морально-духовних цінностей власної культури та культури інших народів, наявність інтересу до культурних особливостей інших країн та зацікавленість в успішній комунікації. Когнітивно-пізнавальний компонент містить у собі сукупність знань про міжкультурну комунікацію, сутність і особливості цього процесу, а також знання про роль культури для людини і суспільства, про особливості комунікаційних процесів у полікультурному середовищі, про місце міжкультурної комунікації у туристичній діяльності. Крос-культурно-поведінковий компонент готовності до міжкультурної комунікації передбачає володіння спеціалістом комунікативною компетенцією і певними вміннями, що

дозволяє спеціалістові успішно здійснювати професійну діяльність, професійно-ділове й міжособистісне спілкування.

Отримані результати спростовують одну із часткових гіпотез порівняльно-педагогічного дослідження у тому, що аналіз організаційно-змістових особливостей крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму в Україні і Туреччині із подальшим виокремленням її компонентів сприятиме модернізації професійної підготовки фахівців сфери туризму в умовах євроінтеграційних процесів.

Основні положення відображені в наступних роботах автора [77; 87; 89; 90; 91; 94; 95; 96; 97; 98; 99; 100; 102; 104; 954; 966; 970; 982; 984; 985; 996]

РОЗДІЛ 3. ІННОВАЦІЙНІ ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЕФЕКТИВНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ КРОС-КУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ СФЕРИ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ ТА ТУРЕЧЧИНІ НА ЕТАПАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

3.1 Тренінгові технології в підготовці магістрів сфери туризму

Під освітою в Європі часто розуміють культурне формування індивіда як особистості, хоча це й відрізняється від культури, яка часто розглядається як сукупність цінностей, норм та способів діяльності. Освіта не співпадає також і з категорією «виховання», спрямованою здебільшого на розвиток та соціалізацією дітей і молоді. Якість підготовки майбутніх магістрів сфери туризму, формування світогляду, ціннісних установок, громадянськості, значною мірою визначається функціями вищої освіти. Вища освіта відіграє вирішальну роль у житті людини та забезпеченні суспільного прогресу. Саме її поступ уможливило вплив на інновації та дослідження, формування висококваліфікованого гуманітарного капіталу, чого потребує суспільство, що базується на знаннях. Адже в такий спосіб можна досягти економічного зростання і особистого добробуту [125; 477].

Аналіз досвіду професійної туристичної освіти в Україні і за кордоном показує необхідність перегляду традиційних підходів і розробки певних методичних і практичних рекомендацій щодо організації навчального процесу з урахуванням особливостей сучасного туристичного ринку. Зокрема Л. Польова, відмічаючи високий рівень практичної підготовки майбутніх фахівців туристичної галузі за кордоном, зазначає, що основу висококваліфікованих фахівців туризму формують: зв'язок навчання з виробничою практикою, навчання на робочому місці, взаємозв'язок теоретичних курсів із практичними предметами, тривале стажування на робочих місцях під час навчання у ЗВО і робить висновок, що «... на жаль в Україні в туристичній індустрії дотепер характерним є працівник, який багато знає, але мало що вміє» [137].

У межах нашого дослідження, з метою підвищення ефективності формування крос-культурної освіти магістрів сфери туризму, вважаємо за доцільне реалізацію

першої сучасної інноваційної педагогічної умови успішної організації крос-культурної освіти магістрів сфери туризму в Україні.

Діяльність більшості фахівців туристичної сфери пов'язана з постійним спілкуванням з клієнтами, що потребує комунікативних компетентностей та комплексу знань і вмінь ефективної взаємодії, самопрезентації та створення гостинної атмосфери.

У зв'язку з тим, що компетентності формуються під час набуття певного досвіду, підготовка фахівців у закладах вищої освіти повинна включати крім лекційних, практичних, семінарських занять, також і тренінгові заняття.

Дослідженням теорії та практики професійної підготовки майбутніх фахівців сфери туризму займалася низка науковців: Є. Алілуйко, І. Зоріна, В. Квартальнова, Л. Поважна, В. Федорченко, Н. Фоменко. Однак, недостатньо уваги приділено дослідженню використання тренінгів у навчальному процесі як прогресивного засобу формування необхідних загальних та професійних компетентностей [98; 288; 293; 341; 465].

Тренінг суттєво відрізняється від інших форм навчання. Він є запланованим процесом зміни знань чи поведінкових навичок учасника, ставлення його до власної ролі в економічних та соціальних процесах, через набуття навчального досвіду, щоб досягти ефективної роботи в одному виді діяльності або в певній галузі [374].

Тренінг забезпечує не лише передачу знань, а й певний стан емоційного піднесення учасників, оскільки актуалізуються пізнавальні інтереси та прагнення до саморозвитку. Особливістю тренінгу є й те, що після його проходження кожен учасник має чіткі уявлення про те, як можна використати отримані навички найближчим часом [374].

Розроблення і впровадження в систему навчання тренінгів за напрямом підготовки "Туризм" є необхідною умовою формування у фахівців професійних навичок і забезпечення їх конкурентоспроможності на ринку праці.

Деякі кризові стани виникають у фахівців з туризму ще під час професійної підготовки. Для запобігання цим проблемам та створення гармонійної атмосфери навчання необхідно своєчасно формувати загальні та професійні компетентності

шляхом проведення комплексу тренінгів за спеціальністю та тренінгів особистісного розвитку на різних етапах навчання [98].

Тренінгова форма навчання дозволяє досягти формування групової динаміки, поєднати інформацію та емоційне ставлення до неї, підвищити рівень мотивації, здатність групи до колективного мислення та прийняття рішень.

Застосування тренінгів у комплексі з іншими формами навчання дозволить формувати комплекс компетентностей фахівця здатного працювати в умовах швидкоплинної ринкової економіки, спроможного стрімко реагувати на виклики суспільно-економічного прогресу, бути ініціативним, володіти творчим мисленням [39; 106].

Однак, необхідно зазначити, що тренінги не придатні для засвоєння великого обсягу теоретичного матеріалу, також встановлюються обмеження стосовно розміру групи (12 – 14 учасників). Проведення таких занять вимагають від викладача додаткових професійних, особистісних та комунікативних компетентностей для створення необхідної атмосфери, групової динаміки та забезпечення активності кожного учасника [109].

Тренінги вважаються достатньо новою формою навчання, активно використовуваною останнім часом, проте вони ніколи не належали до методів масового професійного навчання. Так, історико-теоретичний аналіз групових форм і методів роботи, зокрема тренінгових, показав, що тренінги походять від суспільної природи людського буття, історичних закономірностей тяжіння людей до групової інтеграції, а також філософських уявлень про постійну мінливість світу і людини, прагнення еволюційного розвитку, удосконалення і прогресу.

Тренінг дедалі частіше використовується для навчання дорослих для моделювання ситуацій міжособистісної взаємодії, відпрацювання певних навичок, розвитку здатностей адекватного пізнання себе, інших людей. Сьогодні тренінги активно використовуються для розвитку комунікативних здібностей людини, підвищення ефективності процесу набуття й удосконалення професійних знань, умінь, норм і навичок, розвитку емоційно-вольових характеристик, усвідомлення, виявлення та подолання особистісних, професійних та організаційних проблем.

Метод групового тренінгу для навчання дорослих вже достатньо давно використовується як за кордоном, так і в Україні. Наприклад, Ю. Швалб вважає, що тренінги, спрямовані на формування й розвиток особистої, професійної компетенції, повинні стати провідними засобами професійного навчання. Є цікаві спроби впровадження цієї технології і в педагогіці [449].

Так, програми з мікрвикладання педагогічної майстерності було розроблено й впроваджено у Стенфордському університеті ще у 60-70-і рр. ХХ ст. Провідна ідея мікрвикладання полягає в організації цілеспрямованого, систематичного відпрацювання професійного впливу на окремого учня або групу учнів. Навичка «упевненої орієнтації у виборі способів взаємодії» формується під впливом багаторазового повторення різних варіацій використання одного способу виховного впливу спочатку в подібних, а потім у протилежних умовах. Мікрвикладання розглядається його авторами як певний тренажер для педагога. Фахівці із Стенфордського університету одними з перших описали технологію й методику проведення таких занять із педагогами, обґрунтували значення відеозапису та супервізорства для корекції навички, розробили алгоритм демонстрації й поетапного моделювання необхідної професійної навички [603].

Нині відбулося розширення меж використання тренінгів. Цей метод використовується для роботи з дітьми, батьками, керівниками установ і організацій. Метою спеціально організованих тренінгів є особистісне зростання, навчання новим психологічним технологіям, набуття знань, умінь і навичок ефективної соціальної взаємодії, організації продуктивної соціальної поведінки, співпраці з іншими людьми у соціально значимій діяльності та міжособистісній рефлексії. Особистісні зміни під час тренінгу активізують творчий потенціал, позитивну трансформацію особистості, розширюють її самосвідомість та відбуваються за відповідним механізмом формування нових динамічних стереотипів. Розвиток як поступове та індивідуальне зростання або еволюція знань, умінь, взаємодій і поведінки стає можливим завдяки прояву групових феноменів, зокрема, згуртованості та групової синергії. Водночас, не зважаючи на певні традиції, цей педагогічний інтерактивний метод навчання ще не

набув однозначного тлумачення в спеціальній літературі, а відтак описати його як концепт або сформулювати усталене визначення тренінгу достатньо складно [492].

Термін «тренінг» запозичений з англійської мови (train, training) й перекладається як навчання, тренування, дресирування, підготовка, виховання. В українську мову термін прийшов як калька з англійської, відтак вживається у двох сенсах: широкому, що адекватно передається словами навчання, підготовка (Н. Богомолова, Л. Петровська, 1977), та вузькому — тренування (К. Платонов, 1983). «Вузьке» розуміння — тренування — це система вправ для вироблення навичок, засіб є вторинним по відношенню до тренінгів у широкому їх розумінні [129].

Така невизначеність виявляється і в наукових уявленнях про тренінг як педагогічну технологію, метод активного навчання. З одного боку, фахівці беруть до уваги тренінг як багаторазове повторення однотипних вправ, що мають тотожні цілі і задачі, натомість, з іншого, під тренінгом розуміють виключно рольові ігри з подальшою груповою дискусією. Дефінітивний аналіз поняття «тренінг» дозволяє зробити висновок щодо достатньо широкої палітри його тлумачення у науковій літературі. Зокрема, тренінг розуміють як:

- активне соціально-психологічне навчання, що характеризується обов'язковою взаємодією тих, хто навчається, поміж собою (Ю. Ємельянов);
- засіб психологічної взаємодії, спрямованої на розвиток знань, соціальних установок, умінь і досвіду в сфері міжособистісного спілкування (Л. Петровська);
- метод запланованих змін психологічних феноменів людини і групи людей з метою гармонізації професійного й особистісного буття людини (С. Макшанов);
- сплановані й систематичні зусилля щодо модифікації або розвитку знань й умінь засобами навчання (Р. Баклі, Д. Кэйпл) [106; 109].

Слід зазначити, що тренінгові технології є важливою складовою інтерактивного навчання. Так, вказує П. Бавіна, це технології, які доцільно розглядати у контексті діяльнісного навчання, вони спираються на основні принципи ігрового моделювання (ефекту, вправи, асоціації, спілкування, досягнення очікуваних результатів), а

головне, є збалансованими за рахунок традиційних та нетрадиційних імітаційних методів навчання [39].

Численні визначення сутності тренінгу, його змісту, цілей, функцій, закономірностей, механізмів, стадій та принципів проведення переважно сфокусовано на змінах й розвитку людини в особистісному і професійному сенсі.

Доцільність упровадження тренінгів у процес навчання дорослої людини можна пояснити виконуваними функціями, провідними серед яких є:

- *навчальна* — засвоєння дисципліни й формування необхідних умінь і навичок;
- *розвивальна* — створення умов для розкриття творчого потенціалу й розвиток індивідуальних здібностей;
- *мотивувальна* — налаштування на активне навчання й психологічну готовність для засвоєння великих обсягів інформації;
- *комунікативна* — становлення й розвиток контактів поміж слухачами, формування прагнення до співпраці з високим рівнем довіри й сприйняттям інших членів команди;
- *релаксаційна* — зняття емоційного напруження, викликаного навантаженням на нервову систему у процесі інтенсивного навчання [106].

Сенс впровадження тренінгових технологій, на думку американського психолога М. Лакін, є спільним для різних навчальних груп і полягає у сприянні процесу самопізнання, самореалізації людини, уможливленні виявлення конструктивних змін особистості. Наприклад, доведено, що тренінги:

- 1) *полегшують виявлення емоцій та почуттів;*
- 2) *створюють почуття приналежності до колективу;*
- 3) *спонукають до саморозкриття;*
- 4) *знайомлять з новими зразками поведінки;*
- 5) *дають можливість проаналізувати особистісні риси окремих членів групи;*
- 6) *сприяють розподілу відповідальності між керівником та іншими учасниками [449].*

Тренінг разом з іншими методами дає можливість реалізувати необхідні психологічні умови розвитку професійної та особистісної самосвідомості людини, актуалізувати її ресурси, змінити поведінку, ставлення до світу та інших людей [106].

На думку В. Лефтерова, систематичне впровадження тренінгових технологій сприяє розвитку впевненості, довіри до оточуючого світу, спроможності переборювати певну обмеженість особистісної свободи й поведінки, розвитку емоційної саморегуляції та нейтралізації агресивних проявів, формуванню толерантності до оточуючих, зниженню ризику дезадаптації у стресових ситуаціях, підвищенню нервово-психічної сталості, контролю свідомості над поведінкою; поліпшенню соціально-комунікативної адаптованості, розвитку навичок самоуправління і творчого мислення [304].

Впровадження у процес професійної підготовки тренінгових занять, орієнтованих на розвиток особистості, адекватне сприйняття реальності й взаємодії з нею, сприяє формуванню таких умінь і навичок, як корекція та розвиток системи відносин особистості; розвитку здатності адекватного та повного пізнання себе й інших; вмінню виступати перед великою аудиторією; вмінню правильно поводитися в конфліктних ситуаціях; зміцненню позитивних якостей і аналізу негативних аспектів особистості студентів або іншої групи учасників. Окрім того, тренінгові технології створюють атмосферу невимушеного обговорення особистісних проблем; пом'якшують побоювання помилитися, виглядати некомпетентним, закомплексованим; дають змогу ознайомитися із загальними методичними прийомами групової роботи; розвивають компетентність у спілкуванні, наприклад, уміння встановити контакт зі співрозмовником, сприймати його емоційний стан, вміння сприймати й передавати інформацію, бути учасником або керівником дискусії; сприяють корекції, формуванню та розвитку установок, необхідних для успішного спілкування, розв'язання конфліктних ситуацій, розвитку емоційної стійкості до складних життєвих ситуацій; розвивають уміння і потреби у пізнанні інших людей, гуманістичне ставлення до них [603].

Як показує досвід, найбільш доцільним є використання тренінгових технологій у процесі колективної роботи з дорослими. Лекції та інші традиційні методи дають

змогу розширити коло знань, тоді як тренінги уможливають зміни поведінки самої дорослої людини.

Загалом позитивні риси тренінгових технологій навчання дорослої людини можна представити так (рис. 3.1):

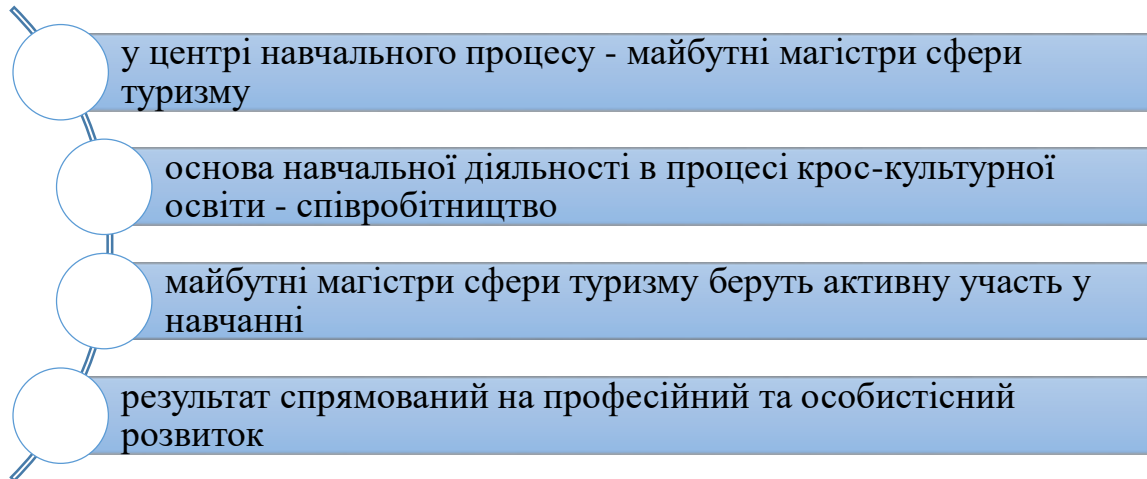

Рисунок 3.1 Позитивні риси тренінгових технологій навчання майбутніх магістрів сфери туризму

Таким чином, тренінгові методи здатні забезпечити всебічний розвиток комунікативних здібностей людини, зокрема, її диспозицію, комунікативні уміння і навички, психічні процеси, що забезпечують міжособистісну взаємодію. Загалом, тренінг, як форма навчання, побудований на використанні переваг групової роботи, має три відносно самостійних, але взаємопов'язаних процеси (рис.3.2) [603]:

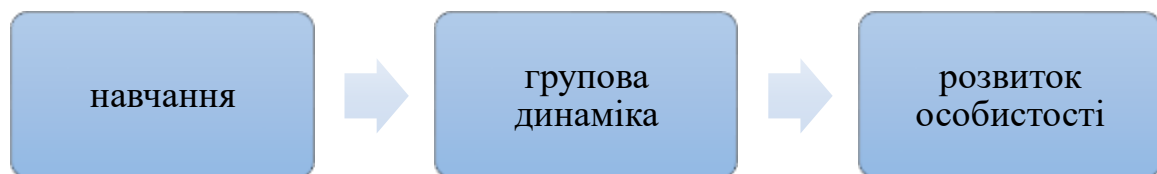

Рисунок 3.2. Процеси тренінгу у крос-культурній освіті

Кожному з цих процесів притаманні власні детермінанти, урахування яких вимагає уваги з боку того, хто проводить тренінг.

Отже, зазвичай поняття «тренінг» та «особистість» розглядають безпосередньо разом з такими поняттями як «трансляція», «трансформація» і «прогрес». Пояснюється це тим, що під час тренінгу інформаційні та прикладні особистісні

здобутки (нові знання, уміння, навички, інсайти) транслюються у свідомість-підсвідомість людини, результатом чого є формування нових спонукальних дій — перетворення наявних і побудова нових динамічних стереотипів, спрямованих на утворення запланованих особистісних змін [515].

За таких умов тренінг можна розглядати як певне інформаційно-предметне оточення, яке використовують для цілеспрямованого впливу-тренування людини засобами відповідних процедур, яка, занурюючись у тренінговий часопростір, стає одночасно його органічною складовою — об'єктом або суб'єктом.

Слід зауважити, що тренінг можна розглядати *і як форму, і як метод організації професійного навчання фахівця, і як педагогічну технологію.*

Наприклад, на певному етапі професіоналізації доцільно розглядати тренінг як практичний метод формування та розвитку професійних умінь, навичок, тоді як на іншому — тренінгове навчання являє собою специфічну форму організації навчального процесу, що забезпечує не тільки вдосконалення окремих умінь слухача, але і його професійне зростання загалом. Так, у професійній підготовці і навчанні персоналу тренінгові технології є надзвичайно результативними. Зазвичай виокремлюють три основні функції тренінгових програм: усунення суперечностей між навичками співробітників й посадовими вимогами; формування корпоративної компетенції працівників; розв'язання актуальних задач колективу.

Загалом навчання за тренінговою технологією має три головні складові:

- 1) *підготовку до проведення тренінгу;*
- 2) *власне тренінг (тренінгова діяльність);*
- 3) *постійне професійне самоудосконалення [603].*

Проаналізуємо кожну з них більш детально.

Підготовка до проведення тренінгів передбачає вивчення й урахування багатьох важливих моментів: вікових особливостей дорослих учнів, їхніх здібностей і можливостей, наявності або відсутності власної мотивації до навчальної діяльності, досвіду, стажу педагогічної роботи. Все це не тільки істотно впливає на своєрідну комплектацію змісту тренінгів, а й визначає відбір методів активного навчання,

визначає вплив на рівень і характер цієї активності, особливості структурування занять і процедур установаження зворотних зв'язків.

Тренінгова діяльність здійснюється через застосування певних навчальних методів і прийомів. Саме цей компонент забезпечує засвоєння навчального змісту учнями, формування в них професійних умінь і звичок, формує систему ставлення дорослих учнів до демократичного утворення, установає взаємозв'язки й активізує досвід. Для забезпечення успішності тренінгової діяльності завжди важливо враховувати особливості навчальних стилів конкретної аудиторії, використовувати варіативну й практично значущу інформацію. Ці фактори впливають на створення атмосфери злагоди й співробітництва, гарного настрою, дають можливість відчувати радість від спілкування й пізнання [129; 372].

Навчальні завдання різного типу, що використовуються у навчанні за тренінговою технологією, стимулюють у дорослих учнів зміни різного ступеня прояву. Оволодіння знаннями має потребу в найменших змінах; використання знань на практиці вимагає більш складних змін. Різні види навчальної й тренінгової діяльності, як і навчальні цілі, можуть бути джерелом імпульсів різної сили. Так, найменший імпульс надають лекції, проте їх вплив збільшується, коли учні залучаються до певної діяльності. Сила імпульсу відповідної навчальної діяльності повинна узгоджуватися з рівнем мотивування.

Наприклад, складні цілі, що повинні сприяти переносу нових знань на цілі конкретної діяльності або формуванню нових відносин і переконань, вимагають об'єднання складних методів і прийомів, коли учень спостерігає, бере участь у дискусіях, має можливість практикуватися й одержує зворотний зв'язок. Більш прості й легко досяжні цілі, спрямовані на відновлення пізнавальної інформації, мають потребу в застосуванні менш складного комплексу методів активного навчання. Проте в кожному разі надзвичайно важливо вміти прогнозувати кінцеві результати тренінгової діяльності, передбачати загальний обсяг знань, умінь і навичок, що може здобути дорослий учень й відповідно до цього обирати найбільш доцільні методи роботи.

У процесі проведення тренінгу необхідно використовувати відповідні *принципи навчання*, зокрема:

- *активної участі тренінгової взаємодії;*
- *дослідницької позиції (учасники самостійно знаходять важливі з навчальної точки зору проблеми, закономірності, виявляють власні особистісні ресурси тощо);*
- *об'єктивізації поведінки (у процесі ігрових форм групової роботи учасники самі усвідомлюють деструктивні поведінкові моделі і в подальшому починають діяти не імпульсивно, а на основі усвідомленого вибору конструктивних комунікативних стратегій);*
- *партнерського спілкування (формування здатності сприймати партнера, його переживання та особистісні особливості).*

При розробці змісту і методик тренінгів слід урахувувати основні професійні функції слухача (наприклад, рефлексія, проектування, конструювання, організація, комунікація). Також важливо враховувати інтегративну природу професійної діяльності [449].

Професійне самоудосконалення у тренінговій діяльності — постійний і циклічний процес, основою якого є рефлексивне ставлення тренера до своєї роботи. Цей процес охоплює такі складові: установлення зворотних зв'язків, аналіз отриманої інформації, найбільш ефективні зміни своєї подальшої тренінгової діяльності, з огляду на попередній досвід. Проте найбільш важливим аспектом цього компоненту є пошук можливостей для покращання професійної діяльності, зокрема, прагнення опанувати нестандартні професійні вміння, поповнити свою тренерську скарбничку новими педагогічними знахідками, скористатися своїм досвідом в інших умовах або взяти участь у навчальних семінарах з тренінгової майстерності [108; 603].

Як видно із вищевикладеного, зазвичай доросла людина набуває знання у процесі діяльності через досвід і теорію, які знову повертаються у діяльність задля її розвитку. Таку навчальну діяльність магістрів сфери туризму можна представити як етапи руху свідомості (рис. 3.3):

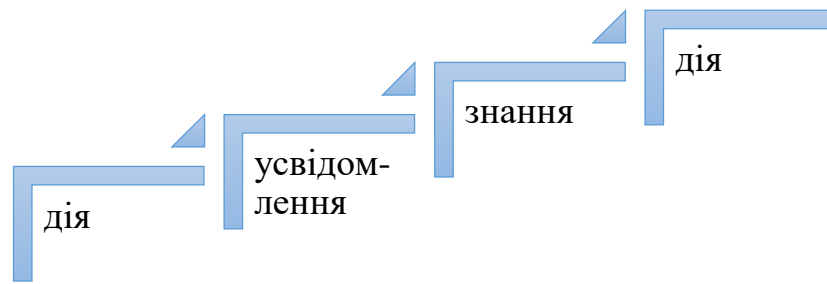

Рисунок 3.3. Ланцюжок навчальної діяльності магістрів сфери туризму

У цьому контексті зміст тренінгу як навчальної технології надзвичайно вдало розкриває циклічна чотирьохступінчаста емпірична модель процесу навчання і засвоєння нової інформації ELM (Experiential Learning Model), запропонована Д. Колбом та його колегами. Дослідники з'ясували, що зазвичай люди навчаються одним із чотирьох способів, надаючи перевагу одному з них: через досвід; через спостереження і рефлексію; за допомогою абстрактної концептуалізації; шляхом активного експериментування [603].

Отже, процес навчання складається з етапів «виконання» і «мислення», які чергуються між собою. Це означає, що не можна вчитися тільки у теоретично-лекційному режимі, водночас не можна здобути високу кваліфікацію у будь-якій галузі без глибокого знання теорії. Проте й навчання, яке ґрунтується на практичних діях, без аналізу ситуацій, підведення підсумку також не може бути ефективним.

Модель експериментального навчання Д. Колба створює підґрунтя для використання відбору більш широкої палітри видів діяльності, порівняно із традиційними. Спираючись на досвід Д. Дьюї, К. Левіна, Ж. Піаже, Д. Колб постулював, що для забезпечення повноти процесу навчання дорослої людини його цикл має складатися із чотирьох обов'язкових процесів (рис. 3.4) [603].

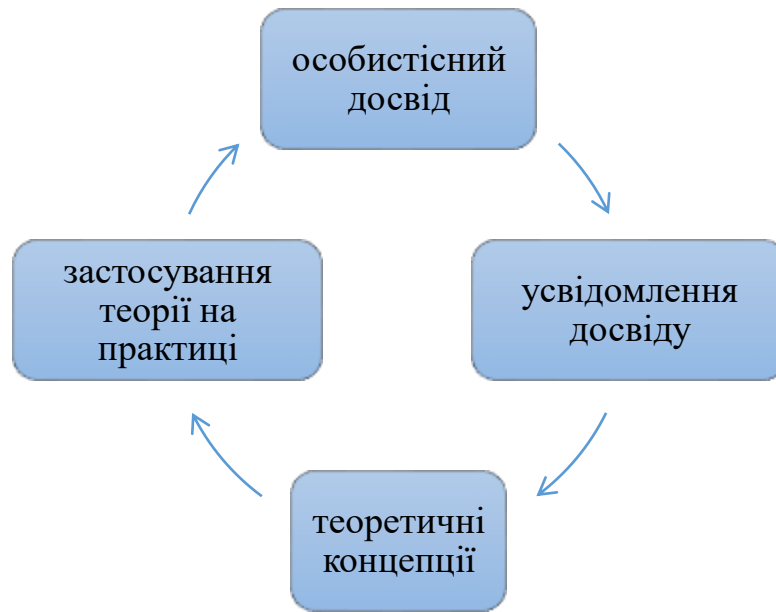

Рисунок 3.4. Цикл навчання крос-культурної освіти (за Д. Колбом)

Цикл починається зануренням того, хто навчається, у певний досвід, що надає йому змогу рефлексувати з метою з'ясування ролі цього досвіду. Виходячи із результатів рефлексії, ті, хто навчається, роблять певні логічні висновки (абстрактна концептуалізація) й можуть додати до них свої власні висновки, теоретичні конструкції інших. Ці висновки і конструкції спрямовують рішення і дії (активне експериментування), які призводять до нового конкретного досвіду [603; 746].

Таким чином, увесь процес навчання дорослих, і у тренінговій діяльності зокрема, можна представити як завершений цикл з чотирьох етапів (від практики до практики), кожний з яких має певний зміст, а його результат використовується на наступному етапі (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Зміст етапів навчання майбутніх магістрів сфери туризму

Етап	Зміст етапу	Що він дає для наступного етапу
1	Конкретний досвід діяльності	Матеріал для виявлення сутності і взаємообумовлених відносин у діяльності.
2	Рефлексія змісту набутого досвіду	Матеріал для формування узагальнених уявлень щодо взаємозумовленості деталей, відносин у діяльності.
3	Концептуальне осмислення усвідомленого досвіду	Матеріал для формування і здійснення планів конкретної діяльності з опорою на узагальненні уявлення щодо взаємозумовленості деталей, відношень у діяльності.

<i>Продовж.табл.3.1</i>		
4	Новий акт діяльності за планами, створеними на основі концепції	Матеріал, більш цінний у смислового сенсі, щодо виявлення сутності та взаємозумовлених відносин у діяльності.

Ідеї, закладені у моделі Д. Колба, ґрунтуються на зв'язках усвідомлення досвіду, аналізу проблем, засвоєння теорії та її перевірки на практиці набули широкого впровадження у тренінговій діяльності. Зазвичай у реальних умовах надають перевагу поведінці, яка відповідає одному з етапів циклу — практичним діям або теоретичному навчання. Такий висновок стосується як тих, хто навчається, так і тих, хто навчає.

У цьому напрямі цікавими є ідеї психологів П. Хоней, А. Мамфорд щодо стилів навчання. Вчені припустили, що дорослі можуть навчатися на різних етапах циклічної моделі з різним рівнем успішності. Тих, хто має найбільші успіхи на першому етапі навчання, назвали «активістами, або діячами», на другому — «мислителями, або рефлексуючими», на третьому — «теоретиками», на четвертому — «прагматиками» (рис. 3.5). У кожного з них є свої переваги, сильні і слабкі сторони, особливості поведінки, вимоги до процесу навчання і до інших його учасників. Люди, які віддають перевагу певному стилю в «чистому» вигляді зустрічаються достатньо рідко, як правило, у кожного учня певною мірою представлені елементи усіх стилів. Проте домінуючі тенденції визначають особливості навчання, рефлексію суб'єктів навчання на певні методи і зусилля викладача [738].

При плануванні навчання необхідно враховувати, що у групі обов'язково будуть люди, які надають перевагу різним стилям навчання. Отже, тренер має прагнути проводити заняття таким чином, щоб зацікавити учасників пройти усі чотири стадії циклу навчання від практики до практики. Також потрібно включати в програму завдання і методи роботи, привабливі для всіх учасників, допомагати викорис товувати сильні сторони стилю навчання, який є найбільш доцільним саме для цієї категорії учасників і дає можливість компенсувати слабкі сторони [761].

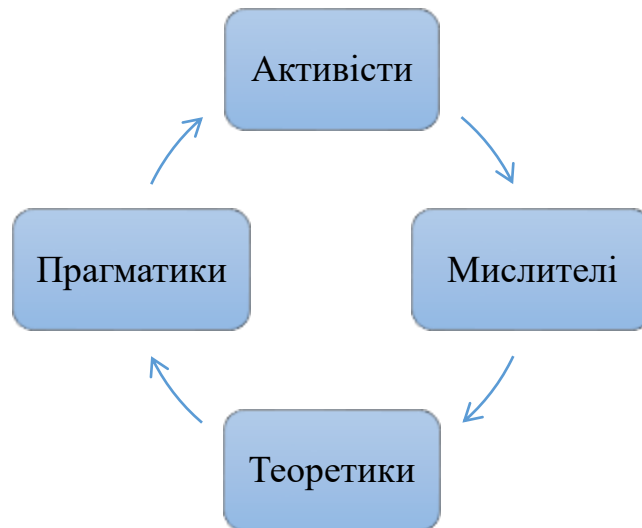

Рисунок 3.5. Типи магістрів сфери туризму за стилями навчання

Впровадження циклічної чотирьохступінчастої моделі навчання і засвоєння нової інформації в освіті дорослих, зокрема у тренінговій діяльності, надає можливість краще враховувати різноманітність індивідуальних вимог і підходів до їх навчання, забезпечувати змістовність і збалансованість навчання, а також системно впроваджувати активні форми навчання. Водночас вона потребує подальшого вивчення та відповідної адаптації до використання у післядипломній освіті, підвищенні кваліфікації, неформальній освіті дорослих.

У Туреччині користуються популярністю *культурно-специфічні тренінги*, що готують майбутніх магістрів сфери туризму до взаємодії в рамках конкретної культури. Вони можуть бути: *когнітивними*, що надають інформацію про іншу культуру; *поведінковими* – сприяють формуванню практичних навичок, які необхідні для спілкування в іншій культурі та *атрибутивними*, тобто тими, що пояснюють соціальне поведіння з погляду іншої культури. Проте основою крос-культурної підготовки звичайно є *загальнокультурний тренінг*, або *тренінг самосвідомості*, в результаті якого людина має усвідомити себе представником конкретної культури, вивести на рівень свідомості норми, цінності й правила поведінки у своїй культурі [354].

Після цього стає можливим продемонструвати й проаналізувати розходження між різними культурами, потім виробити вміння зважувати ці розходження й користуватися ними для ефективною міжкультурною взаємодією. З цією метою

розглядають різні конфліктні ситуації, які вирішуються з позицій різних культур, фіксують увагу на стереотипах і нормах рідної культури. У процесі професійної підготовки магістрів сфери туризму в Україні до міжкультурної взаємодії необхідно прагнути використовувати різні методи підготовки турецьких вишів й різні типи тренінгів. Методи і прийоми, які доцільно використовувати для досягнення у тренінгах високого результату: *презентація, демонстрація, практика, зворотний зв'язок, обговорення в невеликих групах і планування подальших дій* [108].

Таким чином, «занурення» у професійні ситуації в лабораторних умовах сприяє осмисленню вже наявного професійного досвіду та формуванню нового, що повністю відповідає основним принципам навчання дорослої людини. Окрім того, під час проведення тренінгу використовуються інтерактивні технології і методи, що ураховують особливості і вимоги андрагогічної моделі навчання. У цьому сенсі доцільно зазначити, що тренінг, спрямований на набуття практичних умінь і навичок, передбачає активну позицію тих, хто навчається, отже, вимагає ураховувати право дорослої людини обирати й приймати рішення, вносити корекцію у методи праці, створює можливість обґрунтовувати необхідність вивчення нової інформації, інтегрувати її з наявним професійним і життєвим досвідом, надавати практичної спрямованості навчанню.

Отже, тренінги — система концептуально, логічно, тематично й структурно пов'язаних занять, під час яких широко застосовуються методи активного навчання, основним їх результатом є формування або відновлення системи професійних умінь і навичок, розвиток необхідних професійно-особистісних якостей.

Використання тренінгових технологій у процесі крос-культурної освіти магістрів сфери туризму передусім сприяє їхній практичній підготовці, уможливаючи застосування здобутих знань в реальних умовах. Проте, слід наголосити, що можливості тренінгу є значно ширшими, оскільки використання цієї технології сприяє не лише розвитку операціональної, але й когнітивної та емоційної сфер студента.

3.2 Використання інформаційно-комунікаційних технологій у підготовці майбутніх магістрів сфери туризму

Сучасна освітня політика формується під впливом соціокультурних викликів глобалізації, яка відбувається як процес руйнації колишніх відносно гомогенних етнокультурних та національних цілісностей та становлення нових мережевих мультикультурних структур в умовах складних та суперечливих процесів інтеграції та інформаційної революції, що примножує відмінності як на рівні національного, так і глобального вимірів життя. В цих умовах сучасна вища освіта має бути спрямована на формування майбутнього магістра сфери туризму, здатного бути відповідальним за прокладання свого життєвого шляху в складному просторі розмаїття культур, що визначається турбулентними потоками хаотичного сплетення і перемішування культурних цілісностей, тобто простору «транс», що формується потенційно як простір глобальної культури миру [125; 231; 477].

Обираючи інноваційні технології, які забезпечать ефективність крос-культурної освіти магістрів сфери туризму, ми виходили з того, що освітня технологія – це *педагогічно-соціальна інновація, яка є проектом навчального процесу із діалогічно визначеною метою, чіткою алгоритмізацією дій і відповідає основним закономірностям педагогіки, вимогам системного, діяльнісного, праксеологічного, компетентісного та гуманістичного підходів* [125; 309].

Газі Університет є першим університетом Туреччини, який має школу під назвою «Професійна вища школа дистанційного навчання» серед дюжини вже заснованих та майбутніх професійних вищих шкіл дистанційного навчання. З 2005 року створено 255 дистанційних курсів, які викладаються у межах 7 спеціальностей, за якими навчаються студенти. Кількість курсів і спеціальностей для дистанційного постійно збільшується. Над розробленням таких навчальних курсів працюють викладачі університету, близько 100 з яких проводять навчання у дистанційному форматі. Викладачі формують навчальні програми, лекційні матеріали та завдання для практичних та лабораторних робіт у будь-якому вигляді на паперових або електронних носіях. Ці матеріали передаються до Коледжу дистанційного навчання, де студенти, які отримують за це додатковий заробіток, переводять отримані

матеріали у спеціальний електронний формат з візуальними спецефектами. Для цього у Коледжі відведено досить велике приміщення з комп'ютерами для формування дистанційних навчальних програм. Поруч є окреме серверне приміщення, яке підтримує можливість одночасного доступу до системи 1200 користувачів. Для навчання студентів за кожною спеціальністю є окремо відведений час. У цей час студенти і викладач одночасно заходять в Інтернет через спеціальний портал (веб-сайт) дистанційного навчання, через який відбувається навчальний процес.

Завдяки використанню можливості взаємодії чат підтримує у студентів постійну пізнавальну активність та збагачує навчальне середовище. Чати електронного навчання часто оформлені так, щоб уможливити соціальну взаємодію, допомогти у розвитку колективної свідомості, а також дати можливість для обговорення різних варіантів змісту курсу. Навчання в середовищі суспільної взаємодії застерігає студента від самотності. Чати оформлені за допомогою програмного забезпечення «Adobe Connect». Для того, щоб надати студентам якісні послуги, Професійна вища школа дистанційного навчання розробляє аудіо- та відеокурси (за допомогою програмного забезпечення «Adobe Connect Professional»), що збільшує взаємодію між викладачами і студентами та з 2008 року забезпечує проведення конференцій у режимі реального часу. Викладачі можуть обмінюватися файлами, демонструвати інформацію на екрані, оцінювати ефективність курсу за допомогою швидких опитувань, що забезпечуються «AdobeConnect Professional». Викладачі також можуть використовувати метод «шкільної дошки», так само як і у формальному навчанні [354; 727].

Студентам надається можливість використання сервера для того, щоб вони могли робити презентації, навчатися в групах та робити проектні дослідження в групах. Вигляд «шкільної дошки» можна зберегти або колективно змінювати. Віртуальні заняття записуються та є доступними. Таким чином, студенти, які не можуть відвідувати заняття, можуть ознайомитись з ними з архіву. Для кожного навчального предмету призначається відповідальний викладач, і щонайменше раз на тиждень проводяться аудіо- та відеокурси (віртуальні заняття) з кожного предмету, який визначений змістом та обсягами навчальної програми. Швидкість підключення

до Інтернету у Професійній вищій школі дистанційного навчання становить 20 МБ/с і заняття можуть проводитися без жодних проблем за допомогою «Adobe Connect Prof», інтегрованого до системи LMS.

Домашні завдання, які даються студентам дистанційного навчання, а також різноманітні види діяльності організовані таким чином, щоб залучити студентів до системи. Академічна успішність студентів постійно відслідковується, і як «зворотний зв'язок» їм даються певні завдання. Існують додаткові інструменти забезпечення взаємодії «студент-студент», «студент-середовище», «студент-викладач» (дискусійні групи, короткі повідомлення). Програмне забезпечення системи управління навчанням використовується з метою виконання вищезгаданих завдань та заходів [342].

Метою державної Національної програми "Освіта" є виведення освіти в Україні на рівень розвинутих країн світу, що можливо лише за умов відходу від авторитарної педагогіки і впровадження сучасних педагогічних технологій. Саме цим зумовлена зараз увага педагогів, методистів до інновацій. Багато дослідників підтримують думку, що поняття «інновація» стосується не тільки створення й поширення нововведень, але головним чином таких змін, які носять суттєвий характер, що супроводжується змінами у стилі діяльності, стилі мислення [741].

Термін «інновація» означає оновлення процесу навчання, який спирається в основному на внутрішні фактори. Запозичення цього терміна пов'язане з бажанням виділити мотиваційний бік навчання, відмежуватися від чергових «переможних методик», які за короткий час повинні дати максимальний ефект незалежно від особливостей класу та окремих учнів, їхніх бажань, здібностей тощо [342; 770].

Отже, *інноваційні технології* – це цілеспрямований системний набір прийомів, засобів організації навчальної діяльності, що охоплює весь процес навчання від визначення мети до одержання результатів. Система ґрунтується на внутрішніх умовах навчання. Тому «педагогічні технології» пов'язані з ідеями і досвідом психології, соціології, системного аналізу.

Традиційна система навчання, яка розрахована на усереднену особистість, вже не відповідає поставленому завданню. Вирішення цієї проблеми передбачає

психолого-педагогічне обґрунтування змісту й методів навчально-виховного процесу, ефективним засобом формування особистості в такому випадку стають освітні технології, а продуктом діяльності – особистість випускника вищого навчального закладу, який має бути компетентним не лише в професійній галузі, але й мати активну життєву позицію, високий рівень громадянської свідомості, бути компетентним при вирішенні будь-яких завдань, які ставить перед ним життя [1001].

Освітнім інноваційним технологіям навчання у цьому процесі надається особливого значення. Інноваційна педагогічна діяльність пов'язана з відмовою від відомих штампів, стереотипів у навчанні, вихованні та розвитку особистості магістра сфери туризму, створює нові нормативи особистісно-творчої, індивідуально спрямованої діяльності педагога, розробляє педагогічні технології, що реалізуються в цій діяльності. Особливо важливим це стає сьогодні, коли важливим пріоритетом державної політики на ринку праці є оптимізація професійної підготовки населення з акцентуванням не на оцінці процесу навчання, а на результаті, не на тривалості навчання, а на його якості [342; 1005].

Серед сучасних освітніх технологій у вищих навчальних закладах усього світу особливе місце займають інформаційно-комунікаційні. Необхідність їх впровадження в навчальний процес не викликає сумнівів, оскільки інформаційні технології є одним із найважливіших засобів підвищення інтелектуального рівня людини, якісного покращення підготовки майбутніх фахівців сфери туризму.

Базові дослідження інформаційних технологій, зокрема теоретико-методологічні основи, ми знаходимо в роботах П. Гальперіна, В. Гершунського, В. Давидова, Ю. Машбиця. Психолого-педагогічні проблеми, що виникають у процесі впровадження інформаційних технологій у середніх та вищих навчальних закладах, вивчаються в дослідженнях Т. Ільїної, Р. Гуревича, В. Монахова, Н. Тализіної, а теоретичні основи інформаційних технологій навчання – у роботах Н. Апатової, М. Кадемії, Л. Романишиної [266; 583].

При розгляді найпоширеніших на сьогодні інформаційних технологій Н. Апатова виокремлює такі пріоритетні для них характеристики:

- типи комп'ютерних навчальних систем (навчальні машини, навчання і тренування, програмоване навчання, інтелектуальне репетиторство);
- навчальні засоби, що використовуються (навчання через відкриття, мікросвіти, гіпертекст, мультимедіа);
- інструментальні системи (програмування, текстові процесори, бази даних, інструменти показу, авторські системи, інструменти групового навчання) [25].

В. Гриценко та Б. Паньшин розуміють під новими інформаційними технологіями впровадження сукупності принципово нових засобів і методів обробки даних, а В. Клочко – загальну систему методів, засобів, організаційних форм, що дають можливість для цілеспрямованого створення, збереження, обробки, представлення й використання навчальної інформації. За визначенням С. Гунько, інформаційні технології являють собою таку сукупність навчальних, дидактично-методичних матеріалів, технічних та інструментальних засобів збереження, опрацювання, обміну та відображення інформації, яка використовується викладачем у навчально-виховній діяльності згідно з її принципами та закономірностями [25; 168].

Н. Голівер серед інших інформаційних технологій виокремлює дві найбільш поширені: 1) інформаційно-комп'ютерну; 2) телекомунікаційну [125, с. 145].

Інформаційно-комунікаційні технології – термін, який застосовується для позначення сучасних удосконалень способів і механізмів, які використовуються для збору, обробки, аналізу, зберігання, розповсюдження й застосування інформації. Сама концепція "інформаційної технології" з додаванням елемента комунікації виникло наприкінці ХХ століття в період стрімкого розвитку інформатики. Дослідники визначали інформаційно-комунікаційні технології як засоби, що дають змогу створювати, зберігати, обробляти, передавати інформацію, тобто керувати нею. Цей широко вживаний термін включає в себе всі технології, що використовуються для спілкування та роботи з інформацією [171; 342].

Особливим для інформаційно-комунікаційних технологій є те, що предметом і результатом діяльності в інформаційних технологіях є власне інформація, а засобами діяльності – обчислювальна техніка та засоби зв'язку. Відтоді інформація почала розглядатися нарівні з матеріальними ресурсами як реальний виробничий

ресурс. Виробництво ж інформації, її верхнього рівня – знань, має вирішальний вплив на модифікацію діючих і створення нових технологій. Зараз інформаційно-комунікаційні технології включають у себе як апаратні засоби (обчислювальна техніка, периферійні пристрої, комунікаційні пристрої тощо), так і програмне забезпечення (операційні системи, мережеві протоколи, прикладні програмні пакети). Відтепер інформаційно-комунікаційні технології можна визначити як сукупність різноманітних технологічних інструментів і ресурсів, які використовуються для забезпечення процесу комунікації, створення, поширення, збереження та управління інформацією [342; 596].

Оскільки їх можливості широко застосовують під час навчального процесу, інформаційно-комунікаційні технології можна вважати педагогічною технологією. А враховуючи те, що змістом технологічного процесу навчання є передача, отримання та перетворення інформації, усі педагогічні технології можемо розглядати як інформаційні. Ще десять років тому інформаційно-комунікаційні технології й туризм здавалися несумісними. А сьогодні ці поняття настільки тісно взаємопов'язані, що з'явився навіть новий вид туризму – "альтернативний туризм", або "електронний туризм" [266].

Як відомо, туризм являє собою торгівлю послугами, що передбачає: по-перше, комплексну й різноманітну послугу, як з погляду виробника, так і споживача; по-друге, невидиму, мінливу та інтегровану послугу; по-третє, –інформаційно-насичену послугу. Саме ці характеристики туризму представляють його як галузь, що ідеально підходить для застосування інформаційно-комунікаційних технологій [171].

Проблемам ефективного використання інформаційно-комунікаційних технологій у туризмі присвячені наукові розробки вітчизняних та закордонних учених. Так, у монографії С. Мельниченко висвітлено теоретико-методологічні основи та практичний інструментарій застосування їх у туристичному бізнесі. Також визначено роль і місце інформаційно-комунікаційних технологій у менеджменті й маркетингу туристичних підприємств. Надані практичні рекомендації щодо модифікації організаційних структур управління туристичними підприємствами та системи менеджменту в цілому під впливом цих технологій [583].

У працях М. Желени розглядається аспект розвитку технологій у туризмі, з акцентом на тому, що зростання ролі інформації в туризмі супроводжувалося появою різноманітних технологій. Метою сучасних туристичних фірм є зберігання та захист мереж підтримки технологій, забезпечення їх стабільності [266].

За визначенням В. Квартальнова, нові інформаційні технології та ефективні комунікації забезпечують стрімкий розвиток ринку міжнародного туризму. Велике значення в туризмі мають глобальні комп'ютерні мережі. Завдяки інформаційно-комунікаційним технологіям зростає ефективність маркетингу в туризмі, споживач зможе швидко отримувати необхідну якісну інформацію про туристичний продукт, не виходячи з дому [266].

М. Скопень у своїх працях визначає основні складові розвитку інформаційних технологій в галузі туризму.

1. Інформаційна інфраструктура. Охоплює канали зв'язку (з глобальними інформаційними мережами, насамперед з мережею Інтернет; телефонного, мобільного телефонного, відеотелефонного; кабельного та супутникового телебачення), комунікаційне обладнання (маршрутизатори, комутатори, концентратори), корпоративні та локальні інформаційні мережі, сервери мереж і баз даних.

2. Бази даних туристичного профілю. Охоплюють інформацію про організації, що надають туристичні послуги і дані за всіма видами туристичних послуг – туристичні тури; індивідуальні й колективні туристичні послуги; історичні та культурні об'єкти й можливості їх відвідання; готелі, пансіонати та санаторії й можливості їх замовлення; відпочинок і розваги та можливості їх здійснення; транспортні об'єкти та можливість замовлення квитків і транспортних засобів; соціально-економічні, географічні, кліматичні відомості.

3. Сайти й портали туристичного профілю в мережі Інтернет. Забезпечують пошук і доступ до різнопланової інформації про туристичні об'єкти та послуги з можливостями вибору й замовлення потрібних послуг.

4. Електронний маркетинг. Забезпечує пошук, замовлення (бронювання), оформлення й оплату туристичних послуг з використанням засобів глобальних

дистрибуторних систем, мережі Інтернет, електронної пошти та інших мереж загального користування.

5. *Рекламна діяльність.* Охоплює інформаційну діяльність, пов'язану з розповсюдженням серед замовників (і потенційних замовників) туристичних послуг достатньої та об'єктивної інформації у вигляді, який сприяє залученню до замовлення цих послуг.

6. *Автоматизація діяльності туристичних організацій.* Забезпечує автоматизоване розроблення та планування маршрутів і турів із забезпеченням відповідних послуг, бухгалтерський облік і фінансові розрахунки, менеджмент, планування маркетингової діяльності, оброблення статистичних даних [512].

7. *Автоматизація керування діяльністю сфери туризму.* Забезпечує програмно-інформаційну підтримку обліку, контролю, аналізу й планування діяльності [342; 596].

Дослідженню впровадження інноваційних технологій у професійну підготовку майбутніх фахівців приділяється належна увага, зокрема:

- систематизацію, аналіз та використання освітніх інновацій, теоретико-методологічні аспекти, сутність, структура і критерії їх оцінки викладено в роботах К. Ангеловски, В. Беспалька, Л. Буркової, Н. Буги, В. Кременя, Л. Штефан, Г. Сазоненко, С. Сисоевої; проблеми організаційно-методичного забезпечення інноваційних процесів у вищій освіті розглядали А. Алексюк, М. Аузіна, В. Бондар, І. Галиця, Б. Гречаник, І. Дичківська, Н. Буга, Д. Алфімов;
- впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у навчальні заклади вивчали В. Биков, Л. Брескіна, А. Звягіна, В. Зіяутдінов, М. Жалдак, О. Клочко, Н. Морзе, І. Прокопенко, М. Пшукова, О. Співаковський;
- успішності використання інформаційних технологій у туризмі присвячено наукові розробки Г. Галузинського, М. Єфремова, М. Желені, А. Левкова, С. Мельниченко, Г. Папирян, М. Скопень, Т. Ткаченко, Ф. Уллаха, М. Хаммера [25; 168; 266; 740].

Метою застосування другої інноваційної педагогічної технології є розгляд ефективних напрямів впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у фахову підготовку майбутніх фахівців туризму.

Основними завданнями інформаційно-комунікаційних технологій навчання є: інтенсифікація всіх рівнів навчально-виховного процесу, підвищення його ефективності та якості; системна інтеграція галузей знань; розвиток творчого потенціалу студентів, їх здібностей до комунікативної діяльності; формування інформаційної культури; розвиток експериментально-дослідницької діяльності та культури навчальної діяльності; реалізація соціального замовлення, обумовленого інформатизацією сучасного суспільства – надання майбутнім фахівцям умінь і навиків у галузі інформатики та обчислювальної техніки, підготовка користувачів засобів нових інформаційних технологій [797].

Педагогічний зміст інформаційно-комунікаційних освітніх технологій ґрунтується на таких принципах: індивідуалізації навчання; розвивального навчання; поєднання педагогічної теорії з практикою; креативності, тобто орієнтації на творчий потенціал студентів у навчанні [855].

Включення до крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму інформаційно-комунікаційної компетентності вимагає включення до змісту процесу навчання наступних напрямів, без яких утрудняється як подальше навчання, так і майбутня професійна діяльність:

- вивчення апаратного та програмного забезпечення туристичного офісу;
- формування навичок із автоматизації роботи туристичного агентства;
- документообіг, взаємовідносини з клієнтами та туроператорами, бухгалтерія, статистика;
- вивчення методики і стратегії рекламної діяльності в Internet;
- формування навичок по організації туристичного бізнесу в Internet;
- вивчення методики роботи з інформаційно-пошуковими системами [168].

Використання універсальних програмних комплексів типу Power Point і Microsoft Office дозволяє як оптимізувати загальний навчальний процес, так і створювати якісні навчальні матеріали для реалізації конкретних навчальних

завдань. Наприклад, в якості підсумкового завдання студентам пропонується підготувати доповіді двома-трьома мовами, які присвячено історичним пам'яткам та унікальним місцям певної туристичної зони. Всі студентські доповіді супроводжуються презентаціями, які виконано в програмі Power Point, що дає низку переваг, а саме:

- поєднання різноманітної текстової аудіонаочності і відеонаочності;
- можливість використання презентації як своєрідної інтерактивної, мультимедійної дошки, яка дозволяє більш наочно семантизувати новий матеріал;
- можливість використання окремих слайдів в якості роздавального матеріалу (опори, таблиці, діаграми, графіки, схеми, колажі);
- можливість управління увагою слухачів завдяки ефектів анімації та гіперпосилань [1001].

Комп'ютерні системи навчального призначення надають можливість диференціювати процес навчання, застосовувати індивідуальний підхід, контролювати особистість із діагностикою помилок та здійснювати зворотний зв'язок, забезпечувати самоконтроль і самокоригування навчально-пізнавальної діяльності; скорочувати час навчання за рахунок виконання комп'ютером складних обчислень; демонструвати візуальну навчальну інформацію; моделювати й імітувати процеси і явища, проводити лабораторні роботи, експерименти й дослідження в умовах віртуальної реальності; прищеплювати вміння приймати рішення.

Взагалі, сучасний рівень комп'ютерної техніки та спеціалізованих програмних продуктів відкриває широкі можливості для їх застосування з метою вдосконалення фахової підготовки та сприятиме підвищенню якості освіти студентів у тому числі за рахунок своєї гнучкості та широких можливостей по розробці комплексних рішень.

Так, інформаційно-комунікаційні технології дозволяють їх інтеграцію в інші освітні технології з відповідним зростанням ефективності навчального процесу. Наприклад, *"інформаційно-комунікаційна модульна" технологія* розроблена за рахунок комбінації інформаційно-комунікаційних та модульних, де перші забезпечують комп'ютерну підтримку навчання, а другі спрямовані на його індивідуалізацію [1005].

Науковці Р. Брик, М. Пальчук досліджували ефективність застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у комплексі з ігровими в процесі навчання на рівні фахівців для сфери туризму (засобами реальних та віртуальних професійно-симулятивних ситуацій та ігор) [596].

Наприклад, за допомогою інтернет-технологій, технологій мультимедіа, спеціальних програмних продуктів можливе: проведення практичних занять в обладнаних аудиторіях-модулях за напрямками "інформцентр", "митниця", "готель"; синтез інформаційно-комунікаційних та ігрових технологій у вигляді навчальних та виробничих тренінгів або спеціальних ситуаційних вправ (кейсів) [168].

Таким чином, проаналізувавши освітні системи України та Туреччини з питання використання інформаційно-комунікаційних технологій, можемо акцентувати увагу на перевагах досвіду Туреччини, які полягають у тому, що в університетах запроваджуються цілі дистанційні курси, в той час як в Україні ці технології використовуються у системі змішаного навчання.

Зазначимо, що класична система навчання у вищих навчальних закладах не розрахована на розвиток особистості випускника-майбутнього фахівця, освітні стандарти дуже усереднені, що веде до негативних наслідків, серед яких невміння випускників застосовувати отримані знання на практиці, у реальній ситуації. Дійсність вимагає іншого – суспільству потрібні грамотні професіонали, що вміють як працювати в команді, так і самостійно знаходити вирішення проблем, вміють отримані рішення впроваджувати у життя. А це означає, що вищій школі потрібне реальне впровадження нових методів, нових технологій навчання, серед яких не останнє місце займають інформаційно-комунікаційні технології.

У цілому, аналізуючи роль і значення інформаційно-комунікаційних технологій для сучасного етапу розвитку суспільства, можемо зробити цілком обґрунтовані висновки про те, що ця роль є стратегічно важливою, а значення цих технологій у найближчому майбутньому буде швидко зростати. Саме цим технологіям належить сьогодні визначальна роль у галузі технологічного розвитку держави. Аргументами для таких висновків є низка унікальних властивостей інформаційно-комунікаційних технологій (оперативність, доступність), які й висувають їх на пріоритетне місце щодо

виробничих і соціальних технологій. У числі визначальних властивостей інформаційно-комунікаційних технологій, що мають стратегічне значення для розвитку суспільства, виділяють ті, що є найбільш важливими [266].

По-перше, інформаційно-комунікаційні технології дозволяють активізувати й ефективно використовувати інформаційні ресурси суспільства, які сьогодні є найбільш важливим стратегічним фактором його розвитку. Досвід показує, що активізація, поширення та ефективне використання інформаційних ресурсів (наукових знань, відкриттів, винаходів, технологій, передового досвіду) дозволяють одержати істотну економію інших видів ресурсів: сировини, енергії, корисних копалин, матеріалів і устаткування, людських ресурсів, соціального часу [868].

По-друге, інформаційно-комунікаційні технології відіграють важливу роль у забезпеченні інформаційної взаємодії між людьми, а також в системах підготовки і поширення масової інформації. Ці засоби швидко асимілюються культурою суспільства, так як вони не тільки створюють значні зручності, але й знімають багато виробничих, соціальних та побутових проблем, викликаних процесами глобалізації та інтеграції світової спільноти, розширенням внутрішніх і міжнародних економічних та культурних зв'язків, міграцією населення і його все більш динамічним переміщенням по планеті. Стали вже традиційними засобами зв'язку телефон, телеграф, радіо і телебачення, усе більш широко використовуються системи факсимільної передачі інформації, електронних телекомунікацій, електронної пошти та інші види зв'язку [855; 868].

Але слід враховувати, що жодна освітня технологія не може розглядатися як універсальна. Організація навчального процесу в сучасних умовах вимагає поєднання різних технологій, творчого підходу до їх використання, а також створення нових навчальних технологій. Саме тому в рамках нашого дослідження ми переходимо до розгляду третьої інноваційної технології щодо застосування активних методів навчання у процесі фахової підготовки магістрів сфери туризму.

3.3 Застосування активних методів навчання в системі вищої освіти сфери туризму

Як показує практика, значна кількість магістрів сфери туризму із різними індивідуальними навчальними стилями засвоює знання більш ефективно за умови використання активних методів навчання. Таке навчання передбачає іншу логіку освітнього процесу: не від теорії до практики, а від формування нового досвіду до його теоретичного осмислення через застосування. Досвід і знання учасників освітнього процесу стають джерелом їх взаємонавчання і взаємозбагачення.

Використання методів активного навчання є надзвичайно важливим у системі крос-культурної освіти магістрів сфери туризму, оскільки вони сприяють ефективності навчання, зокрема засвоєнню навчальної інформації й формуванню особистісних якостей [204].

Термін «методи активного навчання» нині використовують достатньо широко, хоча він має специфічне значення. Так, на думку педагогів, будь-яке навчання саме по собі вже є активним, а ті, хто навчаються, є активними учасниками навчального процесу навіть під час прослуховування лекції. Проте більш доцільно вважати активним навчання тоді, коли воно сприяє свідомому залученню до участі у здобуванні пізнавальної інформації й особистісній відповідальності за свої дії [626].

Активні методи інтерактивного навчання – методи, які стимулюють пізнавальну діяльність учнів та студентів, вони побудовані в основному у діалогічній формі, передбачають вільний обмін думками про шляхи вирішення тієї чи іншої проблеми та характеризуються високим рівнем активності учнів [272].

При використанні активних методів майбутні майбутні магістри сфери туризму ефективніше навчаються, що в майбутньому дозволить застосовувати здобуті знання в процесі практичної діяльності. Засвоєння знань та навичок, які вони набувають завдяки використанню активних методів навчання є більш ефективним і приємним. Перевагами активних методів навчання є те, що використовуючи ці методи студент займає активну позицію у процесі навчання, а знання, одержані при цьому, не тільки швидше засвоюються, але й більш часто використовуються на практиці. Тому, на

нашу думку раціональне використання саме таких методів при організації підготовки майбутніх педагогів є виправданим [204; 272].

Активні методи характеризуються тим, що вони ефективно стимулюють активність як студентів, так і викладачів; мають високу ефективність; їх є велика кількість та різноманітність [272].

Ми погоджуємось з думкою Ю. Іванеко, що процес підвищення інтелектуальної активності студентів у процесі професійної підготовки – це головна передумова глибокого і міцного засвоєння знань. Тому, з метою більш якісної професійної підготовки майбутніх фахівців викладачам потрібно використовувати активні методи навчання [268].

Українські методисти й дидакти О. Пометун та Л. Пироженко зазначають, що «суть інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умови постійної, активної взаємодії всіх студентів. Це взаємонавчання (колективне, групове, навчання в співпраці), де студент і викладач є рівноправними суб'єктами навчання. Використання інтерактивних технологій навчання уможливорює створення таких умов, за яких виникає глибока внутрішня, а не зовнішня мотивація (оцінка, реакція батьків, викладача) та мотивації спільної діяльності на основі співпраці, співтворчості. Усе це безпосередньо стосується самого студента, отже, є глибоко особистісним для нього й викликає певний емоційний відгук на отриману ним інформацію. Природно, що він прагне відреагувати на ті емоційні стани, що виникли (коли заняття проводяться в традиційній лекційній формі, така реакція неможлива, внаслідок чого студент «відключається» від подальшого слухання викладача й занурюється у власні переживання) [7].

До методично-дидактичних умов застосування інтерактивних прийомів і методів відносять: створення позитивної атмосфери навчання й організації комунікації студентів; мотивація навчальної діяльності; актуалізація опорних знань і уявлень студентів; засвоєння нових знань, формування вмінь, навичок, емоційно-ціннісних орієнтацій і ставлень студентів; узагальнення, систематизація знань, рефлексія пізнавальної діяльності.

Характерними ознаками інтерактивних технологій навчання є: побудова навчання як серії взаємопов'язаних проблемних ситуацій; переважно групова робота студентів на парах; опора на студентський досвід і навіть мінімальне знання з теми; відкритість (незавершеність) навчання, відсутність раз і назавжди визначеного рішення; співробітництво різних рівнів (викладач-група, викладач-студент, студент-група, студент-студент); швидкий зворотній зв'язок – студент бачить реакцію викладача, може проконсультуватися в будь-який момент навчання; емоційне піднесення, розкутість; діалог як основний елемент навчання. Інтерактивні методи навчання – методи, що передбачають активну співпрацю студентів у процесі розв'язання пізнавальних і практичних проблем [268; 272].

Основними складовими інтерактивного методу є активність та співпраця. У разі застосування інтерактивного методу викладач лише ставить проблему і здійснює загальне керівництво пошуком студентами шляхів її розв'язання. Використання інтерактивних методів якісно змінює дидактичну модель навчання – взаємодію викладача і студентів: студенти виступають не стільки об'єктами, скільки суб'єктами навчального процесу, а викладач – його організатором. Це забезпечує здобуття студентами не тільки глибоких, а й міцних знань. Після пасивної участі у навчальному процесі знання досить швидко забуваються, а після активної – зберігаються тривалий час [7].

Викладач використовуючи у навчально-виховному процесі активні методи навчання повинен створювати умови, завдяки яким студент може вчитися, думати, шукати, вдосконалюватись, спілкуватися і працювати разом в групі, як одна команда. Тому, сучасний викладач під час проведення занять виступає в якостях: людини, яка організовує навчальний процес, водночас досліджуючи потреби, очікування і здібності студентів; особи, яка інтегрує внутрішні потреби студентів з вимогами навчальної програми; того хто створює умови для навчання, наукових розвідок, мислення, спілкування, організації діяльності і взаємодії в групі; особи, що допомагає емоційному обміну, який відбувається між студентами групи; керівник за допомогою якого студенти можуть вчитися активно і самостійно [7; 272].

Для ефективного використання активних методів навчання викладачу необхідно враховувати фактори як: індивідуальні особливості студентів; навчально-методичний матеріал; розподіл студентів на невеликі групи; створення ситуацій експерименту; ефективне використання навчальної аудиторії. Зазначимо, що робота в малих групах завжди є засобом для досягнення мети. Правильно організована робота в групі дозволяє створити відносини і взаємодію між викладачем і студентами. Зазначимо, що методи і прийоми з активізації незалежного мислення і дій студента повинні бути позитивно мотивовані. Серед активних методів навчання ми найчастіше використовуємо такі: *мозковий штурм*; *світове кафе*; *карта ідей*; *хронологія*; *«Плюси і мінуси»*; *метод проекту*. Ці методи засновані на роботі в малих групах. Коротко опишемо кожен із вищезазначених методів роботи [7].

Мозковий штурм – один із популярних методів активації уваги студентів. Його суть в тому, щоб зібрати разом в короткий час велику кількість ідей для вирішення проблеми. Викладач дає завдання, а ідеї які висувають студенти для вирішення проблеми записує на дошці. Після вичерпання ідей потрібно їх обговорити та вибрати найкраще рішення. Мозковий штурм ми використовуємо на лекційних заняттях для встановлення комфортного психологічного клімату; щоб визначити рівень знань студентів; щоб закріпити попередні знання; для пошуку найкращого рішення з означеної проблеми.

Світове кафе (The World Cafe) – це метод роботи, який використовується для роботи в малих групах, спрямований на обмін думками, ідеями й досвідом. Учасників потрібно розподілити на групи. Кожна група займає свій столик, обговорює проблему і після закінчення певного часу переходять до інших учасників, де проводять обговорення проблеми. Такі раунди обговорень дають можливість обміну думками й розширюють та поглиблюють колективні знання. Метафоричне ототожнення всього світу з кафе підкреслює важливість мережі словесного обміну й особистих взаємин, які створюють умови для пізнання. Цей метод ми використовуємо на семінарських заняттях, коли студенти вже засвоїли теоретичний матеріал та мають уявлення, які необхідні для розв'язання поставлених завдань [272].

Метод світове кафе використовуємо: для активізації колективної діяльності; для вивчення студентами питань, що мають важливе значення; для знаходження розв'язання поставлених проблем; для створення можливостей виявлення нових оригінальних ідей; для стимулювання взаємодії між доповідачем й аудиторією; для обміну досвідом і думками [7; 268; 272].

Метод мікрофон використовуємо на лекційних та семінарських заняттях для закріплення теоретичних знань, активізації студентів та перевірки рівня засвоєння знань студентами шляхом надання ними відповідей на запитання викладача чи одногрупників, висловлення своєї думки чи позиції [7; 268; 272].

Хронологія – це один з методів візуального представлення проблеми. Результатом цього методу є показ лінійності часу. Цей метод включає в себе маркування подій в хронологічному порядку на довгому аркуші паперу або дошці. Найкраще його використовувати щоб зробити короткий опис подій, фактів чи фотографій з підписами, або представити їх в іншому (графічному) вигляді коротко. Цей метод ми використовуємо при вивченні періодів розвитку порівняльної педагогіки як науки.

Метод «Плюси і мінуси» – це метод аналізу проблеми з різних точок зору.

Метод проекту – це виконання студентами завдання з великим обсягом навчального матеріалу. Під час використання цього методу необхідно врахувати етапи роботи над проектом: визначення предмету проекту; підготовка методичних рекомендацій до проекту; робота над проектом; презентація проекту; оцінювання якості виконаного проекту. Тема проекту може бути одна для всієї групи, або дати конкретні теми поділивши студентів на малі групи. Однак, слід пам'ятати, що всі теми повинні вивчати одну проблему [7; 268; 272].

Нещодавно, відчувши гостру потребу в постійному підвищенні кваліфікації працівників сфери туризму, на ринку з'явилися певні структури приватної форми власності, які пропонують широкий спектр короткострокових освітніх програм, консалтингових, юридичних послуг, орієнтованих на індустрію гостинності. У туристичних колах відомі такі компанії, як: «Академія туризму та готельного сервісу», «Гештальт Консалтинг Груп», «Тренінговий центр «Скриптур», «ВМЛ

Consulting», «Блакитна хвиля». Мета фахівців таких установ полягає в тому, щоб за допомогою нестандартних методик навчити активно використовувати власні знання на практиці, а також удосконалювати професійні знання та настанови, перетворюючи їх на стійкі навички [890].

В арсеналі бізнес-тренерів – різноманітні активні методи та форми навчання, які є дуже популярними серед працівників туристичних фірм: *міні-лекції; групові дискусії; моделювання типових і найбільш проблемних ситуацій; кейси; рольові ігри з відео-аналізом; виконання практичних вправ і завдань; метафорична ділова гра; обговорення конкретних проблем учасників занять.*

Не викликає сумніву необхідність впровадження оновлених технологій навчання студентів для сфери туризму в технічних університетах враховуючи, що одна із сучасних моделей навчання – інтерактивна технологія – реалізує новий тип навчальної взаємодії та педагогічного спілкування між викладачами і студентами, навчальний процес розглядається у цій парадигмі як спільна, організована й керована взаємодія студентів з оволодіння життєвими та професійними компетентностями, що протікає в різних формах і характеризується вмотивованістю, предметністю й цілеспрямованістю. Звернемо увагу на деякі з перерахованих методів та форм.

Кейс-студії. Засідання в кейс-студіях проводяться у відповідності з заданою тематикою кейсу. Кейси розробляються на основі діяльності успішних вітчизняних та світових лідерів туристичного бізнесу. Тематика кейсів обирається з проблемних моментів діяльності підприємств з деталізованим розглядом реального рішення «авторів проблеми». Рішення учасників кейс-студії обговорюються на загальному відкритому засіданні [7; 268; 272].

Студії управлінської практики. Засідання в студіях відбуваються на основі роботи постійного клубу. На передодні засідання задається його тематика та обирається проблема. На прикладі роботи фірми одного з учасників клубу спільно розробляються та обговорюються рішення з певного управлінського питання. На наступних засіданнях клубу обговорюються наслідки рішення (наприклад, тема дискусії: стратегічний менеджмент в туристичній компанії; конкретна проблема в темі дискусії: система забезпечення якості послуг у туристичній фірмі) [7; 268; 272].

Тематичні дискусії з відеомодулями – дискусія побудована на спільному перегляді актуальних відеороликів (тривалістю 5-10 хв.). Надалі відбувається обговорення відеороликів у процесі якого, учасники отримують можливість висловлювати власну точку зору на оглянутий матеріал, вислухати думку співучасників та наприкінці експерту. Далі експерт сприяє в придбанні персональних навичок та вмінь запроваджувати їх в реальні професійні ситуації (наприклад, тематика відеоролику «Інструменти маніпуляції у риториці туриста: його «за» та «проти» покупки туру») [7; 268; 272].

Метафорична ділова гра – створюється ігрова ситуація, що обрана з реальної практики роботи персоналу туристичних фірм, у яких працівники туристичних компаній намагаються створити і вжитися в образи, та з якими в реальній роботі їм треба працювати кожного дня. Прикладом цього методу навчання є ділова гра «Комунікації в команді туристичного агентства». Цілі гри: підвищення якісних показників сервісу, ефективності спілкування з клієнтами турфірми, досягнення результативності командної роботи. Цільовою аудиторією є співробітники, що мають пряме відношення до обслуговування [890].

Вирішення завдання використання інтерактивних технологій у процесі підготовки майбутніх фахівців до професійної взаємодії полягає, на нашу думку, у зближенні аудиторного навчання з практикою професійної діяльності. При цьому важливими стають такі чинники:

- студент потрапляє до такого навчального середовища, де він займає активну пізнавальну позицію і у співпраці з викладачем та однокурсниками розвивається як суб'єкт діяльності;
- створюються можливості для об'єднання навчальної активності студента з його професійною діяльністю і тим самим активізується розвиток умінь професійної взаємодії (професійно-комунікативних, практико-діяльнісних, відносинно-регулятивних, предметно-інформаційних) [796].

Водночас студентам мають бути забезпечені умови для вільного висловлювання думок, взаємного обміну знаннями та досвідом фахової діяльності, удосконалення професійних умінь і навичок, обрання ефективних шляхів поповнення

знань, реалізації можливості у процесі навчання обирати раціональні шляхи вирішення професійних проблем. З метою формування у майбутніх фахівців туристичної галузі компетентності у здійсненні професійної взаємодії, активізації процесу навчання, усунення відносної пасивності студентів доцільними вважаємо впровадження інтерактивних навчальних занять: лекцій-діалогів [204].

Стрижнем інтерактивної технології є взаємодія тих, хто навчається і навчає, насамперед, студентів між (*дискусії, диспути, бесіди, лекцій-ситуацій, лекцій-конференцій, лекцій-консультацій*). Саме діалог трансформує навчання у сферу інтерсуб'єктивності, коли набуття знань є соціально значущим феноменом, що сприяє співнавчанню, взаємонавчанню (колективне, групове, навчання у співпраці), де студент і викладач рівноправні, рівнозначні суб'єкти навчання, створенню атмосфери взаєморозуміння, довіри, взаємної вимогливості, взаємодії [272].

Під час дослідження вважали за доцільне практикувати інтерактивні форми проведення занять на основі попереднього опрацювання їх текстів: *лекція – діалог двох викладачів, лекція із запланованими помилками, складання опорних схем*.

Так, *лекції в парі* – це читання лекцій двома викладачами (викладачем і добре підготовленим студентом чи двома добре підготовленими студентами) надають можливість: глибоко, компетентно і різнобічно висвітлити проблему з позиції різних наук; акцентувати увагу студентів на найбільш важливій інформації (один викладач зосереджується на концептуальних положеннях, інший – на фактах); технічно забезпечувати процес постановки і вирішення проблем (один окреслює проблему, інший працює над організацією групи до пошуку шляхів її розв'язання) [890].

З'ясовано, забезпечивши проблемну побудову змісту навчального матеріалу, можна реалізувати його і в безпосередньому педагогічному спілкуванні двох викладачів між собою (*лекція – діалог двох викладачів*). Основний задум проведення такої лекції полягає в компетентному осмисленні обраної професійної ситуації з позиції різних наук (наприклад, психології і етики ділового спілкування, туризмознавства і англійської мови тощо) або різних наукових шкіл. Цей прийом також дозволяє акцентувати більше уваги студентів на найбільш важливій інформації, необхідній для вирішення певних типів завдань. Зважаючи на це, цінним вважаємо те,

що один із викладачів повідомляє найбільш важливі положення, а другий – на конкретних фактах розкриває їхню сутність, показує шляхи використання цих ідей. При цьому один з викладачів ставить питання, формулює проблеми, а другий – розкриває і зіставляє варіанти їх можливого вирішення. Позиція другого лектора може мати практично-орієнтований характер, що показує можливі варіанти вирішення професійних проблем у різних умовах. Дотримуючись саме такого підходу, цей вид лекції є доцільним для постановки і вирішення професійних завдань, здійснення інтегрованої підготовки студентів до професійної взаємодії [265; 458].

Можемо зробити висновок, співнавчання, навчання у взаємодії та співпраці, в якому і викладач, і студент є активними суб'єктами навчання, тобто інтерактивна технологія принципово змінює схему відносини учасників навчального процесу, дає простір для самореалізації студентів у навчанні та найбільше відповідає особистісно-орієнтованому підходу, формуючи майбутнього фахівця туристичної галузі.

Доцільним вважаємо використання *лекції зі заздалегідь запланованими помилками*, що створює можливість розвитку в студентів умінь аналізувати професійні ситуації, виступати в ролі експертів, опонентів, рецензентів, виділяти неправильну або неточну інформацію, формуючи уміння оцінювати якість інших припущень. Викладач заздалегідь і цілеспрямовано закладає в зміст такого типу лекцій певну кількість помилок змістового, методичного або методологічного характеру. Завдання студентів полягає в тому, аби під час лекції відзначати в конспекті помічені помилки та називати їх наприкінці лекції. Така форма читання лекції є найбільш доцільною в межах тем, які об'єднують значну кількість інформації: «Регіоналізація світу», «Типи та види туризму», «Сучасний туropolерейтинг». Складання опорних схем до питань лекцій на основі попереднього опрацювання текстів лекцій можна використовувати як індивідуальне творче домашнє завдання. Його результати можуть становити відповідну змістовно-логічну основу готовності студентів до обговорення проблемних питань на лекції в діяльності малих груп [7; 268; 272].

Зауважимо, що під час проведення *лекції-діалогу* важливим є зіставлення, асоціації, протиставлення, порівняння різних позицій і концепцій. Таким чином

викладач перетворює розмірено монологічний, одноплановий розгляд проблеми на діалогову взаємодію з іншими дослідниками, авторами неоднозначних рішень цієї проблеми. Як правило, така діалогова взаємодія є заочною дискусією з іншими авторами відмінних між собою положень з різними трактуваннями на різних історичних етапах з використанням евристичних запитань описового (Що? Де? Коли? Як?), пояснювального (Чому? Яким чином? З якою метою? Для чого?) та прогностичного (Яким чином певні історичні події зумовили характер сьогодення?) характеру. Запитальний характер діяльності сприяє не лише створенню «тут і тепер» більш динамічного, живого, привабливого лекційного матеріалу, а й виконує важливу методологічну роль у науковому пізнанні: уточнює поле незнаного, зосереджує увагу на головному у навчальному матеріалі, дозволяє оперативно діяти потрібних узагальнень і висновків [7; 268; 272]

Діалог викладача й аудиторії під час проведення лекції реалізується завдяки попередньому одержанню первинної інформації студентами (електронний варіант конспекту лекцій, методичні матеріали, завдання для самостійної роботи), самостійному її опрацюванню; попередньому вибору викладачем системи проблемних ситуацій, що дозволяє студентам, завчасно ознайомившись з їх змістом, уточнити деякі протиріччя і обґрунтовано висловити свою думку. Доповнюючи виступи один одного, студенти особисто (під непомітним для них керівництвом і контролем педагога) розкривають зміст того чи іншого питання, що сприяє більш глибокому його засвоєнню, підвищенню інтересу до досліджуваного, формуванню компетентності у здійсненні професійної взаємодії, відповідальності, дисциплінованості [7; 268; 272].

Доцільними є такі завдання для студентів, які спонукають їх до взаємодії під час проведення лекції-діалогу: проаналізуйте (розбийте питання (проблему) на елементи і поясніть, як вони співвідносяться один з іншим), оцініть (визначте важливість або цінність чогось), порівняйте (дослідіть схожість і відмінність теорій або концепцій), протиставте (зосередьтеся на відмінностях), критикуйте (виявіть помилки, обмеженість і даремність певної теми), визначте (поясніть точне значення чогось), опишіть (дайте детальний звіт із теми), обговоріть (поясніть значення чогось)

і наведіть точну аргументацію, яка підтвердить пояснення), оцініть значення (зважте важливість, цінність і значення чогось, використовуючи докази, що обґрунтовують вашу думку), поясніть (дайте точний звіт про щось, з поясненням причин, чому це так, а не інакше), проілюструйте (використовуйте приклади з різних джерел, щоб різнобічно показати предмет дослідження), доведіть або спростуйте (утворіть систему аргументацій для конкретного варіанта розвитку предмета; встановіть істину щодо чогось на підставі переконливих фактів або логічного міркування), зробіть огляд (перевірте, як вивчено тему, і прокоментуйте цінність і недоліки в її розгляді) та ін. Під час реалізації інтерактивних технологій студенти можуть «приміряти» різні позиційні ролі (доповідач, розуміючий, конструктивний критик, організатор) [7].

Таким чином, використання цих методів взаємодії забезпечує свободу конструктивного діалогу, дискусії, базованих на принципах суб'єкт-суб'єктних відносин за всіма векторами взаємодії, встановленні паритету, колегіальності в спільній проектній діяльності. Суттєвими результатами реалізації зазначених методів мають стати: зняття «жорсткості» у проявах комунікативної поведінки під час реалізації і обговорення професійно спрямованих ситуацій; збільшення варіантів застосування різних вербальних і невербальних засобів у їх оптимальному поєднанні; узгодженість комунікативних дій із ситуативним контекстом спілкування; здатність передавати через зовнішні засоби виразності настроїв, відтінки відносин, цілеспрямовано застосовувати вербальні і невербальні засоби для створення необхідних емоційно-позитивних відносин та стримувати прояви негативних емоцій [7; 268; 272; 890]

Під час реалізації *активних методів навчання навчання можуть виникати певні труднощі*, а саме: студент не завжди має власну думку, а якщо і має, висловлює її невпевнено; студенти не вміють слухати інших, об'єктивно оцінювати їхню думку, рішення; студентам важко бути мобільними, змінювати обстановку, методи роботи.

Проте за умови вмілого провадження інтерактивні технології навчання дозволяють залучити до роботи всіх студентів групи, сприяють виробленню соціально важливих навичок роботи в колективі, взаємодії, обговоренню [268].

Використання інтерактивних технологій потребує врахування таких вимог:

- інтерактивна взаємодія потребує певної зміни в організації роботи академічної групи, значного часу для підготовки як студентам, так і викладачам;
- доцільно розпочинати з поступового «включення» окремих елементів взаємодії, виділивши час на психологічну адаптацію студентів до неї;
- необхідно провести зі студентами організаційне заняття і створити разом з ними «правила роботи в аудиторії», налаштувати їх на старанну підготовку до інтерактивних занять;
- використання інтерактивного навчання – не самоціль, а засіб для досягнення такої психологічної атмосфери в академічній групі, яка найкраще сприяє співробітництву, порозумінню і доброзичливості, надає можливість ефективно реалізувати принципи особистісно-орієнтованого навчання;
- добір інтерактивних технологій відповідно до мети, завдань, змісту заняття так, щоб останні були своєрідним механізмом до засвоєння та запам'ятовування матеріалу;
- під час використання інтерактивних технологій акцентування уваги на змістово-процесуальному аспекті виконання ролей, його аналізі (дебрифінг);
- з метою реалізації контролю за процесом та результатом використання інтерактивної технології викладач повинен: глибоко і вільно володіти інформацією конкретної теми заняття, в межах вивчення якої використовується технологія;
- визначити вагу додаткової інформації (фону) у співвідношенні до основної (об'єкта) у змісті заняття та методику використання інтерактивного навчання в контексті їх вивчення та засвоєння;
- продумати і спланувати заняття в ключі можливостей перевірки й оцінки результатів роботи студентів; плануючи та використовуючи інтерактивні технології, постійно проектувати мотивацію студентів до навчальної діяльності, поєднуючи можливості внутрішньої і зовнішньої мотивації як засобів привернення уваги на заняттях, розвитку пізнавального інтересу, самостійності, творчої активності студентів, виховання їх відповідальності;

– якщо застосування інтерактивної моделі у конкретному випадку призводить до незадовільних результатів, потрібно переглянути доцільність стратегії та обережно підходити до її використання [7; 268; 272].

Навчальна діяльність у системі неформальної освіти в сфері туризму характеризується високим рівнем мотивації слухачів, усвідомленою потребою в засвоєнні знань та вмінь, тобто можливістю отримання «самоспрямованих знань та вмінь». Особливу роль у неформальній туристичній освіті грають практико-орієнтовні активні методи навчання. Тому, на нашу думку саме за допомогою активних методів, що використовуються у підготовці та підвищенні кваліфікації фахівців сфери туризму стає можливим досягнення однієї з головних завдань професійної підготовки майбутніх менеджерів туризму – набуття туристичного досвіду вже в період навчання.

Формування *діалого-консенсусно-комунікаційних компетентностей* займає особливе місце у підготовці фахівців з туризму, оскільки взаємодія, комунікація, у різних її проявах, є надзвичайною для фахівця туристичної галузі та його успішної професійної взаємодії. В рамках нашого дослідження нас особливо цікавило питання щодо науково-методичного забезпечення системи підготовки майбутніх фахівців з туристичної діяльності до професійної взаємодії, а саме – використання інтерактивних технологій навчання.

Основними завданнями інтерактивних технологій є: розв’язання професійних проблем; передбачення труднощів реальних обставин; набуття фахівцем додаткових знань та професійних умінь; формування професійно важливих якостей; зменшення імовірності помилок; розвиток упевненості у власних силах. Усі різновиди інтерактивних технологій характеризуються спільними рисами. Вони активізують пізнавальні процеси, збільшують швидкість збору та опрацювання інформації, розвивають уміння аналізувати фахові проблеми, формують основу для прийняття компетентного рішення [278].

Отже, інтерактивне навчання сприяє формуванню навичок і вмінь, створенню атмосфери співробітництва, взаємодії, дає змогу викладачу стати авторитетним наставником студентського колективу. Під час інтерактивного навчання студенти

вчаться бути демократичними, толерантно спілкуватися між собою та іншими людьми, критично мислити, приймати та аналізувати рішення [7].

З іншого боку, у Туреччині методичним доробком є *метод ділових ігор*, що являє собою в комплексі рольову гру з різними, іноді протилежними, інтересами її учасників й необхідністю прийняття певного рішення по закінченні або у ході гри. Ділові ігри проходять, як правило, у формі узгодженого групового розумового пошуку, що потребує включення в комунікацію всіх учасників гри [890].

Також, *Кейс-стаді* в найбільшій мірі сприяє підвищенню професійної компетентності управлінського персоналу – розвитку уміння рішення проблем з урахуванням конкретних умов, розвиває кваліфікаційні властивості особистості, такі як уміння проводити аналіз, чітко формулювати и висловлювати власну думку, спілкуватися, дискутувати, сприймати й оцінювати інформацію. Мета методу – навчити співробітників аналізувати інформацію, визначати ключові проблеми, альтернативні шляхи їх розв'язання, оцінювати їх, знаходити оптимальні варіанти та формулювати програми дій [796].

Ефективним при підвищенні професійної компетентності є проведення *корпоративних семінарів*, особливо які проводяться у закордонних країнах, адже відомо, що закордонні підприємства туристської індустрії мають великий досвід ведення бізнесу. Підвищення кваліфікації персоналу важливо проводити за участю іноземних консультантів [890].

Підвищення компетентності за рахунок засвоєння передового досвіду роботи зарубіжних і вітчизняних підприємств, набуття практичних знань, навичок, вмінь щодо виконання обов'язків на посадах, яку вони обіймають або на посаді вищого рівня управління відбувається в результаті стажування, яке може проводитися як в Україні, так і за її межами, за індивідуальним планом, який затверджується керівником організації чи підрозділу, що направляє працівника.

В закладах вищої освіти Туреччини перспективним і дієвим, але витратним, є застосування *коучингу*. Останній відрізняється від тренінгів більш конкретною спрямованістю на певну особистість, ситуацію, специфіку підприємства.

Ще один метод тренування – *навчання у процесі роботи*. Наприклад, у висококласних готелях доцільно розробляти стандарти поведінки, докладні інструкції, в яких поетапно описана діяльність для співробітників всіх рівнів, всіх посад (як вони мають виглядати, розмовляти з гостями, вести телефонні переговори тощо) та доводити їх до співробітників й контролювати виконання [272].

Персоналу, який взаємодіє з іноземними туристами, діловими партнерами необхідно проходити *крос-культурне навчання*, що припускає не тільки вивчення іноземної мови, але й знайомство з основними відомостями про країну відносно її політики, історії, географії, основ національного ділового поведінки. При підготовці персоналу до міжкультурної взаємодії можуть застосовуватися програми, які розрізняються: 1) *за методом навчання* – дидактичні або емпіричні; 2) *за змістом навчання* – загальнокультурні або культурно-специфічні; 3) *за сферою*, в якій прагнуть досягти основних результатів – когнітивна, емоційна, поведінкова (додаток К), (додаток Л).

В університетах Туреччини новою формою мовних ігор є вирішення проблеми, з якою зіткнулися фірми або установи – «*dilemma decision*». Студенти пропонують свої конструктивні методи і способи виходу з ситуації скрутній ситуації, ототожнюючи себе з співробітниками компанії та діючи від її обличчя. Після проведення мозкового штурму і колективного вибору способу вирішення проблеми студентам пропонується ознайомитися з шляхом вирішення даної задачі, який реально мав місце. Таким чином, даний метод навчання сприяє підвищенню мотивації до навчання, оскільки усвідомлення студентами того, що вони не тільки аналізують проблеми, пов'язані з майбутньою спеціальністю, а й обговорюють реальні події, дозволяє їм повірити у власні сили і дає додатковий стимул до навчання. Крім того, ігровий момент на заняттях сприяє зняттю напруги, створенню позитивного емоційного клімату, позитивного характеру спілкування і атмосфери взаємодії. Студенти вчаться роботі в команді і створенню ситуації співробітництва, набувають навички ведення дискусії: логічно структурувати власне висловлювання, вміти слухати співрозмовника, тактовно реагувати на його повідомлення, аргументовано

доводити свою точку зору, коректно наводити контраргументи, робити висновки і, що важливо, виявляють творчий підхід до вирішення завдання (додаток Л).

Підсумовуючи, зазначимо, що активні методи навчання є дуже важливим у процесі крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму, оскільки взаємодія (комунікація) є невід'ємним елементом їх професії. Важливою їхньою перевагою є те, що вони забезпечують активний характер взаємодії учасників навчального процесу на засадах співпраці та співтворчості та спрямовані на досягнення поставлених дидактичних цілей. Крім того, проведений аналіз досвіду Туреччини з питання активних методів навчання дає можливість виокремити такі їх види, як *корпоративні семінари, коучинг, крос-культурне навчання та «dilemma decision»*, впровадження яких у процес крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму спиятиме ефективності їхньої підготовки до професійної взаємодії.

3.4 Шляхи забезпечення академічної мобільності майбутніх магістрів сфери туризму

За умови постійно зростаючих вимог до якості освіти перед українськими закладами вищої освіти виникла проблема необхідності підвищення конкурентоспроможності на світовому ринку. Усе це звертає увагу на те, що міжнародна співпраця університетів є невід'ємною складовою існування та розвитку вітчизняних закладів вищої освіти, що, у свою чергу, зумовлює доцільність академічної мобільності студентів і пріоритетність участі у міжнародних освітніх програмах та проектах в розвитку освіти сьогодення. Завдяки міжуніверситетським партнерським зв'язкам молодь навчається разом з однолітками різних країн світу, розвиває міжкультурне взаєморозуміння та адаптується до життя і роботи у глобальному просторі. Кількість академічно-мобільних студентів невпинно зростає по всьому світу: експерти прогнозують стрімке зростання їх кількості і в майбутньому. Зокрема, очікується, що у 2025 році вона досягне позначки 5,8 млн осіб [125].

Відповідно до Наказу МОН України № 635 від 29.05.2013, академічна мобільність студентів передбачає їхню участь у навчальному процесі вищого

навчального закладу, проходження навчальної або виробничої практики, проведення наукових досліджень з можливістю перезарахування в установленому порядку освоєних навчальних дисциплін, практик. Академічна мобільність студентів здійснюється на підставі укладення угод про співробітництво між іноземним вищим навчальним закладом та вищим навчальним закладом України, між двома вищими навчальними закладами України, між групою вищих навчальних закладів різних країн за узгодженими та затвердженими в установленому порядку індивідуальними навчальними планами студентів та програмами навчальних дисциплін, а також у рамках міжурядових угод про співробітництво в галузі освіти [358; 309].

Будь-які організаційно-правові відносини, що виникають в сфері вищої освіти, регулюються низкою державних нормативних актів. Основним в Україні є Закон “Про вищу освіту” (2014 р.), який встановлює правові, організаційні, фінансові засади функціонування системи вищої освіти, створює умови для посилення співпраці державних органів і бізнесу з закладами вищої освіти на принципах автономії закладів вищої освіти, поєднання освіти з наукою та виробництвом з метою підготовки конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях [377].

Згідно з цим законом «академічна мобільність» – можливість учасників освітнього процесу навчатися, викладати, стажуватися чи проводити наукову діяльність в іншому закладі вищої освіти (науковій установі) на території України чи поза її межами. В контексті питання якості вищої освіти і відповідності європейським і світовим нормами та стандартам навчальних програм та установ міжнародна академічна мобільність спрямована на досягнення таких цілей:

- брати участь у міжнародних інформаційних освітніх процесах, переймати нові ідеї або технології, включаючи ідеї, пов'язані з їх використанням.
- покращити викладацьку та адміністративну спроможність вищих навчальних закладів через запозичення міжнародного досвіду (в тому числі і шляхом опитування та анкетування студентів-іноземців стосовно якості виконання університетом цих функцій);

- повернути і зберегти, навіть тимчасово, найталановитішу молодь для її самореалізації на користь країни-реципієнта;
- стати джерелом доходів для економіки та закладу вищої освіти країни-реципієнта;
- допомогати країнам нарощувати науковий потенціал [377].

Така полівекторність завдань вимагає постійного реагування відповідальних органів системи державного управління, оновлення галузевого нормативного забезпечення, оперативної адаптації до внутрішніх та зовнішніх змін, викликів та реформ, що реалізуються відповідно до вимог епохи глобалізації й інтернаціоналізації вищої освіти.

Займатися науково-дослідною роботою, навчатись та працювати у відомих університетах Європи – все це стає можливим для науковців та студентів багатьох країн світу, зокрема й України. Усвідомлюючи те, що сучасний світ вимагає від студентів та викладачів нових знань і навичок, вільного володіння іноземними мовами, в рамках співпраці з ближніми та віддаленими країнами,

Європейська Комісія вдосконалює існуючі освітні програми та запроваджує нові. Завдяки таким міжнародним академічним програмам викладачі, дослідники, студенти мають змогу навчатись та працювати у різних країнах світу [377].

Тому позитивним для України щодо розвитку міжнародної академічної мобільності є укладання багатосторонніх договорів в галузі освіти та спеціальні освітні програми, які забезпечують активізацію міжнародної співпраці та підвищують мобільність, наприклад, «Еразмус Мундус», «Темпус», «Сократ», «Жан Моне». Освітня програма «Темпус» (Трансєвропейська програма мобільності для навчання в університетах, заснована 1990 р.) підтримує модернізацію системи вищої освіти і створює простір для співпраці в країнах – партнерах ЄС. В програмі визначається усвідомлення важливої ролі вищих навчальних закладів у процесі економічного, соціального, культурного розвитку. Адже саме університети – джерела спеціальних знань, людських ресурсів і центри підготовки нових політичних лідерів. Україна приєдналася до програми «Темпус» у 1993 р. На той час основним завданнями програми були вдосконалення управління вищими навчальними

зкладами, розробка навчальних програм і підвищення кваліфікації викладачів, особливо таких дисциплін, як економіка, право, суспільні науки [358; 377].

Участь України у програмі «Темпус», яка припала в період приєднання до Болонського процесу, вплинула на цілеспрямованість проектів. Тому до пріоритетних напрямів, окрім економіки, були включені інформаційно-комунікаційні технології, сільське господарство, екологія. На сьогоднішній день проекти програми «Темпус» запроваджуються майже в усіх областях України. «Еразмус Мундус» – навчальна програма, розрахована на студентів закладів вищої освіти та науковців, була започаткована Європейським Союзом для країн, які не входять до Європейського Союзу. В рамках цієї програми студенти старших курсів та науковці можуть отримати стипендії, щоб продовжити навчання або провести наукові дослідження у країнах Європейського Союзу. «Еразмус Мундус» охоплює приблизно 100 навчальних магістерських курсів найвищої академічної якості. Програму названо на честь видатного голландського вченого XV століття, Еразма Роттердамського, який мандруючи Європою, навчався і працював у різних університетах і усвідомив переваги міжнародної співпраці в освіті. Латинське слово «mundus» означає «світ», тобто відображає глобальну орієнтацію програми [770].

Програма «Еразмус Мундус» містить 4 компоненти: магістерські курси Еразмус Мундус; стипендії Еразмус Мундус; партнерство; підвищення привабливості європейської вищої освіти. Українськими учасниками є: *Національний медичний університет ім. О.О. Богомольця, Харківська національна академія міського господарства, Львівський національний університет ім. Івана Франка, Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, Національний університет ім. Тараса Шевченка, Дніпропетровський національний університет.*

Програма Mitacs Globalink Research Internship – це міжнародна ініціатива для іноземних студентів з Австралії, Бразилії, Китаю, Франції, Індії, Німеччини, Мексики, Саудівської Аравії, Тунісу та України для дослідницького стажування в Канаді. З травня по вересень кожного року, учасники, що пройшли відбір, беруть участь в 12-тижневому дослідницькому стажуванні під керівництвом канадських викладачів

університетів з різних наукових дисциплін: від інженерних, технічних і математичних до гуманітарних і соціальних наук [770].

Програма стажування в даний час доступна в більш ніж 60 університетах Канади. Випускники програми Globalink Research Internship, що зацікавлені в поверненні до Канади для навчання в магістратурі, мають право на отримання стипендії Globalink Graduate Fellowship. Програма включає: переліт Україна-Канада та Канада-Україна; роботу над спільним проектом з професором канадського університету (згідно ваших інтересів, навичок та попереднього досвіду); трансфер з аеропорту до місця вашого проживання; стипендію на житло, харчування та проживання; медичне страхування; зарахування на період стажування до канадського університету; підтримку студентів-менторів на кампусі канадського університету; можливість відвідування заходів, воркшопів, семінарів з професійного розвитку; сертифікат, що підтвержує проходження програми Globalink Research Internship [990].

Усі сторони, що беруть участь у програмі Canada's Mitacs Globalink Research Internship Program for Ukraine, повинні дотримуватися вимог канадського університету, що стосуються етики дослідницької та наукової діяльності, згідно з політикою Mitacs щодо порядності досліджень. Будь-які питання чи суперечки навколо наукових досліджень чи порушення академічної порядності будуть вирішуватися згідно правил університету, що приймає студента на стажування [835].

Програма обміну для студентів вищих навчальних закладів – це програма культурного обміну, яка здійснюється Бюро у справах освіти та культури Державного департаменту США та підтримується народом Сполучених Штатів Америки. Ця міжнародна освітня та культурна програма обміну підтримує талановитих іноземних студентів, надає можливість майбутнім лідерам навчатися у США з метою поглиблення знань та вивчення культури і традицій Сполучених Штатів Америки. Програма для студентів бакалаврату вищих навчальних закладів (Global UGRAD) спільно здійснюється Бюро у справах освіти та культури Державного департаменту США, Посольством США в Україні та організацією World Learning [358].

Державний департамент Сполучених Штатів Америки оголошує відкритий конкурс для участі у програмі обміну для студентів бакалаврату вищих навчальних

зкладів (Global Undergraduate Exchange Program) 2020 – 2021. Учасників програми обиратимуть за такими критеріями: академічна успішність, лідерський потенціал, участь у громадському житті, володіння письмовою та розмовною англійською мовою, мотивації та готовності стати студентом обмінної програми [990].

Фіналісти програми Global UGRAD будуть навчатися протягом одного семестру без отримання ступеня в університетах Сполучених Штатах Америки за будь-якими спеціальностями. Зокрема, рекомендується подаватися на цю програму студентам за спеціальностями: бізнес адміністрування, підприємництво, STEM (природничі науки, технології, інженерні спеціальності і математика). Учасникам програми, які планують навчання в США за спеціальностями юриспруденція або медицина пропонується вивчення тільки базових курсів з вищезазначених спеціальностей. Учасники обираються за такими критеріями, як академічна успішність, лідерський потенціал, знання письмової та розмовної англійської мови, мотивація, громадська активність та готовність учасника до перебування у США в якості студента по обміну [377].

Програма обміну студентів вищих навчальних закладів Global UGRAD передбачає наступне фінансове забезпечення: оплату проїзду учасників програми до/із США, навчання в американському університеті, проживання та харчування, медичне страхування, необхідні підручники та щомісячну стипендію.

Кандидати на участь у програмі Global UGRAD розглядаються незалежно від раси, кольору шкіри, релігії, етнічної приналежності або гендерної ідентичності. Особам з обмеженими можливостями наполегливо рекомендовано брати участь у конкурсі. Конкурс на участь у програмі Global UGRAD є відкритим і базується на основі академічної та особистої успішності кандидатів.

Аналіз науково-педагогічної літератури та інформаційно-аналітичних доповідей свідчить, що дослідження академічної мобільності стало предметом вивчення як українських, так і закордонних науковців. Аналітичний центр CEDOS (раніше Центр дослідження суспільства) щорічно проводить моніторинг про кількість українських громадян, які навчаються у закордонних університетах. За даними аналітичного центру CEDOS, число української молоді

в іноземних університетах станом на 2013 – 2014 навчальний рік становило приблизно 47 724 осіб [377].

На підставі викладеного вище можна зробити висновок, що академічна мобільність в Україні набуває швидких темпів розвитку. Ми вважаємо, що українську освіту не варто повністю змінювати, а, навпаки, порівняти з європейськими стандартами та визначити шляхи вдосконалення. В цьому сенсі участь у міжнародних освітніх проектах має стратегічне значення для України. Академічна мобільність дає можливість студентам самим формувати свою освітню траєкторію і в рамках освітніх стандартів, вибирати предмети, курси у відповідності зі своїми схильностями й устремліннями. При цьому характерною ознакою академічної мобільності студентів є тимчасове навчання в інших закладах вищої освіти. Відзначимо, що сам термін «академічна мобільність» постійно розвивається, з часом у нього вкладається новий зміст. Якщо на перших етапах впровадження Болонського процесу він розглядався як спосіб досягнення єдиного європейського простору, то сьогодні він усе більше сприймається як засіб підвищення конкурентоспроможності європейської вищої освіти [835].

Розглянемо *види академічної мобільності студентів*, яку можна класифікувати за різними ознаками: за суб'єктами реалізації – академічна мобільність викладачів і студентів; за об'єктами – навчальна, дослідницька (для студентів), підвищення кваліфікації (перепідготовка), обмін досвідом (викладання), проведення досліджень (для викладачів і студентів); за формами – реальна, віртуальна; за напрямом реалізації – вертикальна, горизонтальна, пряма, зворотна; за просторовою ознакою – регіональна, міжрегіональна, міжнародна.

Академічна мобільність відрізняється від традиційних закордонних стажувань насамперед тим, що, по-перше, студенти їдуть вчитися за кордон хоч і на обмежені, але тривалі строки – від семестру до навчального року; по-друге, під час таких поїздок вони повноцінно вивчають елективні дисципліни, іноземну мову, відповідно до їхніх індивідуальних освітніх траєкторій, часто повний семестровий або річний курс навчання за рубежем зараховується студентам після повернення в базовий заклад вищої освіти (додаток Н).

Дослідниця В. Триндюк визначає основні вимоги до організації студентської мобільності:

- студент повинен у процесі навчання провчитися в закордонному закладі вищої освіти семестр або навчальний рік;
- він навчається мовою країни перебування або англійською мовою, складає поточні й підсумкові випробування; навчання за рубежом за стандартними програмами академічної мобільності для студента є безкоштовним;
- студент самостійно сплачує транспортні витрати, проживання, харчування, медичні послуги, навчальні заняття поза погодженою (стандартною) програмою (наприклад, вивчення мови країни перебування на курсах);
- у базовому університеті, який направляє студента для навчання за кордон, студенту зараховуються отримані ним в іншому університеті кредити; він не здає додатково жодних дисциплін за період навчання за рубежом;
- університет має право не зарахувати академічні кредити, які студент одержав в інших освітніх закладах, якщо це не було попередньо погоджено з деканатом;
- пріоритетними вважаються програми здобуття студентом спільних і подвійних дипломів [990].

Отже, академічна мобільність надає низку можливостей для всіх суб'єктів освітнього процесу. Для студентів – це розширення переліку освітніх програм, для викладачів – розвиток професійної компетентності, визнання й підтвердження їх наукового авторитету через реалізацію наукових досліджень в інших регіонах і країнах, викладання й фахову перепідготовку.

Теоретичний аналіз наукових джерел дозволив визначити основні цілі і завдання академічної мобільності студентів:

- надати студентам можливість здобувати освіту за кордоном з обраного напряму підготовки, забезпечити доступність до провідних освітніх закладів та наукових шкіл, розширити їхні знання у сфері культури і традицій нової країни;
- сприяти особистісному розвитку, підвищенню рівня знань і створенню можливостей для працевлаштування;

– стимулювати вивчення іноземних мов, як засобу міжнародної інтеграції й функціонування єдиного ринку освітніх послуг.

Отже, мобільність надає широкі можливості для студентів – це й збільшення вибору можливих освітніх послуг і ступеня доступу до зарубіжних навчальних закладів.

Щодо *основних завдань*, які вирішуються через розвиток академічної мобільності, то В. Триндюк визначає такі:

1) формування міждисциплінарних компетенцій – оволодіння новими знаннями та вміннями з різних наукових галузей (наприклад, вивчати хімію в одному університеті, і фізику – в іншому);

2) здобуття конкретних специфічних знань: ґрунтовне вивчення професійної ділової іноземної мови; фахова освіта у закладах вищої освіти, який є провідним у конкретній вузькоспеціалізованій галузі.

3) знайомство з науковими й освітніми і школами;

4) знайомство з культурою іншого регіону або країни [770].

Академічна мобільність допомагає задовольнити особистісні потреби особистості: бажання здійснити зміни у власному житті; прагнення познайомитися з більш цікавими перспективами (пошук широких можливостей працевлаштування й подальшої кар'єри; перспективи професійного й статусного росту; більш висока заробітна плата [835].

У той же час, дослідник А. Белякін пропонує здійснювати класифікацію цілей академічної мобільності студентів з позиції таких аспектів, як навчальний, культурний, міжкультурний, лінгвістичний, особистісний, професійний. До навчальних цілей академічної мобільності автор відносить:

– вивчення певного курсу в закордонному університеті за заздалегідь погодженим навчальним планом та можливістю вільного вибору предметів або ж комбінації обов'язкового набору навчальних дисциплін і предметів на вибір;

– виконання дисертаційного дослідження або проекту з умовою його завершення до кінця навчання або збору дослідницького матеріалу протягом строку перебування за кордоном і завершення роботи у базовому закладі освіти;

– вивчення зарубіжного досвіду професійної підготовки по профілю спеціальності протягом навчального року. Як зазначає дослідник, іноді важко провести чітке розмежування різних аспектів цілей академічної мобільності [770].

Так, культурні цілі можуть співпадати з навчальними, особливо, якщо курс передбачає вивчення культурних і краєзнавчих аспектів регіону перебування студента. Специфіку лінгвістичних цілей академічної мобільності А. Белякін вбачає в наступному: студенти з низьким рівнем мовної підготовки оволодівають іноземною мовою; студенти, які вивчають іноземну мову тільки в процесі вивчення конкретної дисципліни досягають менших результатів ніж ті, які додатково вивчають її в процесі неформальної комунікації; інтерактивне навчання є ефективнішим для студентів з низьким рівнем мовної підготовки, а рецептивний контакт (телебачення, радіо, книги, газети, фільми) – для більш підготовлених студентів [377].

Особистісний аспект цілей академічної мобільності передбачає свободу дій, впевненість у своїх силах, самосвідомість. При цьому професійний аспект цілей академічної мобільності передбачає оволодіння фаховими знаннями, вміннями та навичками, розвиток творчого потенціалу.

У процесі навчання в іншому закладі вищої освіти за програмою академічної мобільності перед студентами поставлені такі завдання, як: оволодіння іноземною мовою; придбання нових знань, досвіду; встановлення нових особистих контактів; знайомство з новою культурою, традиціями [990].

Відповідно до програми академічної мобільності студенту пропонується стандартний курс, який передбачений освітньою програмою зарубіжного закладу вищої освіти. Розробка власних програм допускається як виняток. Під час навчання можна збільшити кількість отриманих за семестр кредитів, навчаючись одночасно на двох факультетах. Однак таке навчання не заохочується. Програми академічної мобільності відзначаються різноманітністю. В цьому зацікавлені заклади вищої освіти, які запроваджують нові програми, по-перше, для того, щоб встановити певні контакти із закордонними закладами вищої освіти для проведення спільних досліджень, можливості публікацій, участі в міжнародних конференціях, по-друге, для обміну досвідом, знаннями, культурою.

Крім того заклади вищої освіти розширюють програми мобільності для того, щоб налагоджувати співпрацю з підприємствами, які також зацікавлені в мобільних студентах. Академічна мобільність сприяє розвитку університетів, оскільки приймання студентів з інших ЗВО та їх успішне навчання за різними програмами є підтвердженнями високого статусу закладу і є елементом його іміджу та привабливості [770].

Отже, *стажування за кордоном майбутніх магістрів сфери туризму* – це можливість закріпити теоретичні знання, отримані під час навчання, можливість проявити себе у якості фахівця в туристичній галузі, познайомитись з культурою та побутом іншої країни, установити нові дружні стосунки та знайомства. Майбутні магістри сфери туризму мають змогу пройти закордонне стажування за програмою “*Mevlana*” у Туреччині. Програма “*Mevlana*” – це програма академічної мобільності, що націлена на обмін студентами та викладачами між турецькими вищими навчальними закладами та із інших країн. Студенти можуть навчатися у Туреччині протягом одного (мінімум) чи двох (максимум) семестрів, а науково-педагогічні працівники можуть викладати лекції протягом терміну від двох тижнів (мінімум) до трьох місяців (максимум). Студенти не сплачують жодних внесків у приймаючому закладі під час програми. Дисципліни, що вивчаються студентом у приймаючому закладі, у разі попереднього погодження в рамках навчальної угоди, перезараховуються у його рідному університеті. Розмір стипендії, що виплачується студентам в рамках програми обміну “*Mevlana*” визначається Виконавчою службою Ради вищої освіти Туреччини [990].

Програма академічної мобільності “*Mevlana*” запроваджена Радою вищої освіти Турецької Республіки. Вона передбачає академічний обмін з турецькими університетами на основі конкурсного відбору учасників. Усі питання, що стосуються фінансування, підписання угод між турецькими та закордонними університетами, відбору кандидатів на участь в академічному обміні контролює Рада вищої освіти. Львівський національний університет імені Івана Франка є партнером проекту програми “*Mevlana*” з Університетом Сельчук (м. Сельчук) в Туреччині. 6 листопада

2020 року ректор *С. Копилов* підписав угоду з партнерським *Університетом імені Сулеймана Деміреля* в межах програми обміну “*Mevlana*” (Туреччина).

Угода передбачає обмін здобувачами вищої освіти та науково-педагогічними працівниками між Університетом імені Сулеймана Деміреля (м. Іспарта, Туреччина) та КПНУ. Здобувачі вищої освіти можуть навчатися у Туреччині протягом одного чи двох семестрів, а науково-педагогічні працівники можуть викладати протягом терміну від двох тижнів до трьох місяців. Дисципліни, що вивчаються здобувачами вищої освіти у турецькому університеті, у разі попереднього погодження в межах навчальної угоди, перезараховуються в українському університеті. Розмір стипендії, що виплачується здобувачам вищої освіти в рамках програми обміну *Mevlana* визначається Виконавчою службою Ради вищої освіти Туреччини [553].

Близькосхідний технічний університет, *METU* (*Orta Dogu Teknik Universitesi*) пропонує 43 програми бакалаврату на 5 факультетів. Окрім того, у ньому існує 5 педагогічних шкіл, що пропонують 107 магістерських та 69 докторських програм, а також “Школа іноземних мов”, що включає в себе Підготовче Відділення Англійської Мови. 15 бакалаврських та 3 магістерські програми пропонуються Кампусом Північного Кіпру *METU*.

Із часів його заснування, *METU*, як інтернаціональний дослідницький університет, був провідним університетом Туреччини з міжнародних зв’язків, а також кількості коштів, отриманих від міжнародних дослідницьких проектів. *METU* брав активну участь і керував такими програмами як *Med-Campus*, *MEDA*, *COST*, *Eureka*, *NASA*, *NATO*, *NSF*, *UN*, *World Bank*, *Jean Monnet*, *INCO*, *EUMEDIS*, 6-та та 7-ма Рамкова програми, *Erasmus Mundus ECW*, проектами *Леонардо* та *Сократа*. *METU* також залучений до 59 проектів 6-ої рамкової програми, 48 з яких вже завершені. Більш того, 32 проекти 7-ої рамкової програми й досі виконуються. *METU* має 19 міжнародних програм подвійного ступеня з Європейськими та Американськими університетами на рівні бакалаврів та магістрів [570; 616].

Англійська як мова викладання усіх програм значно полегшила зусилля *METU* при розміщенні студентів та дослідників. *METU* приймає більше 1700 іноземних студентів із близько 94 країн, що навчаються за тисячами академічних ступенів.

МЕТУ, відповідно до 168 договорам з програмою Erasmus та 182 двосторонніми обмінами та умовами співпраці з університетами країн третього світу (наприклад, Центральна Азія, Близький Схід, Північна Америка, Австралія, Далекий Схід та зона Тихого Океану) щорічно посилає 350 студентів та 60 викладачів, а приймає 300 студентів та 50 викладачів та дослідників.

Таким чином, академічна мобільність студентів – це форма організації освітнього процесу, спрямована на здобуття теоретичного й практичного досвіду навчальної або фахової діяльності. Вона передбачає навчання, виконання досліджень, стажування студентів у іншому закладі вищої освіти (в своїй країні чи за рубежом) протягом обмеженого періоду часу і їхнє повернення у базовий освітній заклад для завершення навчання. Також академічна мобільність дозволяє вирішити низку освітніх завдань: розвиток професійних і міждисциплінарних компетенцій, здобуття загальних і вузькоспеціалізованих знань, знайомство з освітніми традиціями й науковими школами інших регіонів, країн, їхньою культурою. Вона надає можливість певною мірою задовольнити особистісні потреби (пошук кращих умов навчання й роботи), а також сприяє розвитку системи освіти в цілому, розширенню культурних взаємозв'язків між країнами [377].

Серед різних видів академічної мобільності (формальна, неформальна, незалежна, пряма, зворотна, фізична, віртуальна, вертикальна, горизонтальна, регіональна, міжнародна) найпоширенішими є просторова (реальна або фізична) та віртуальна академічна мобільність. Просторова – передбачає навчання в іншому навчальному закладі, пов'язане з тимчасовим переїздом. Віртуальна мобільність не вимагає фізичного переміщення студента в інший освітній заклад і реалізується через застосування засобів ІКТ чи системи дистанційної освіти.

3.5 Формування професійної англомовної та франкомовної комунікативної компетентності майбутніх магістрів сфери туризму

"Мови містяться в серці європейського проекту: вони відображають різні культури і водночас є ключем до розуміння цих культур", – зазначено в одній із доповідей Європейської комісії. Не потребує доведення думка, що громадяни, які

володіють іноземними мовами, можуть скористатися всіма перевагами від вільного пересування Європейським Союзом і здатні легше звикнути до життя в іншій країні. Мовна компетентність є однією з найголовніших умов успішного працевлаштування та побудови кар'єри. Мовна політика Європейського Союзу свідчить про надзвичайну важливість вивчення мов в інтеграційних процесах. Зростання ваги мовної політики позначилося й на структурі Єврокомісії. Якщо раніше вона перебувала у сфері відповідальності комісара ЄС із освіти, тренінгів, культури та мультилінгвізму, то 1 січня 2007 року створено окрему посаду комісара ЄС з мультилінгвізму. Зараз її обіймає Леонар Орбан з Румунії. Він очолює генеральний директорат Єврокомісії з письмових перекладів, генеральний директорат з усних перекладів та офіс офіційних публікацій Європейських спільнот. Орбан керує також відділом політики мультилінгвізму в генеральному директораті з освіти та культури. У його підпорядкуванні перебувають 3400 службовців, що становить 15% усього персоналу Європейської комісії [231; 309; 477].

Сприяння вивченню іноземних мов уже давно стало окремим напрямом діяльності Єврокомісії, що має назву Language Learning Policies. Українською мовою це можна перекласти як "політика у сфері навчання іноземних мов". Першою всеохопною програмою, спрямованою на це, була Lingua, запроваджена в 1989 році. Відтоді, як підкреслює Єврокомісія, "вивчення іноземних мов перебуває у серці європейських освітніх програм". Актуалізував мовну проблематику Європейський рік мов, що пройшов 2001 року. По його завершенні Європейський парламент і Європейська рада ухвалили резолюції, які закликали Європейську комісію розробити й запровадити низку заходів, спрямованих на сприяння вивченню іноземних мов. За даними євробарометра, 67% європейців вважають що, викладання іноземних мов має стати політичним пріоритетом, ще 29% абсолютно впевнені у цьому. Загалом 84% європейців вважають, що кожен громадянин у ЄС повинен володіти, щонайменше, однією мовою, крім своєї рідної [231].

У 2002 році відбулася знакова щодо мовної політики подія. На Барселонському саміті Європейської ради глави держав або урядів оголосили про впровадження в освітні системи країн-членів принципу "рідна мова плюс дві іноземні" та "індикатора

лінгвістичної компетентності". Він передбачає вивчення, щонайменше, двох іноземних мов з раннього віку і має стати частиною діяльності закладів шкільної, університетської та професійно-технічної освіти ЄС. План дій "Сприяння вивченню іноземних мов та лінгвістичній різноманітності 2004 – 2006" був відповіддю Єврокомісії на заклик Європейської ради та Європейського парламенту. Він концентрувався на трьох стратегічних сферах: вивчення іноземних мов упродовж життя, покращення викладання іноземних мов; створення сприятливого середовища для вивчення мов [309].

Останнє дослідження "Європейці та мови", проведене Євробарометром у 2006 р., свідчить, що вже сьогодні *lingua franca* для європейців може бути англійська мова. Вона залишається найпоширенішою мовою в Європі. Нею або як рідною (13%), або як іноземною (38%) володіють більше половини (51%) європейців. За нею йдуть французька та німецька (по 14%), іспанська та російська (по 6%) мови. 77% європейців погоджуються з тим, що як першу іноземну мову їхні діти повинні вивчати англійську. 90% учнів середніх шкіл усієї Європи сьогодні вивчають англійську (додаток А).

Перспектива домінування англійської мови в комунікації спільноти уже тепер примусила європейських інтелектуалів говорити про необхідність заохочення європейських громадян вивчати другу мову, яка не є мовою міжнародного спілкування. Вони запропонували концепцію, суть якої полягає в тому, щоб кожна людина вивчила легку для засвоєння іноземну мову. Ця друга мова має бути близькою до рідної. Фактично запроваджується концепція другої рідної мови, вивчення якої повинно починатися в школі та тривати у вищому навчальному закладі. Вивчення цієї мови має супроводжуватися вивченням історії, культури та літератури народу, який спілкується цією мовою [477].

Очевидно, в Україні мовна політика має проводитися саме з огляду на перспективу євроінтеграції. Адже стати повноправним членом Об'єднаної Європи наша держава зможе за двох умов. По-перше, коли у українських громадян буде доступ до документації ЄС та інформації про ЄС. Тому, як і в Європейському Союзі, в нашій державі має реалізовуватися відповідна політика у сфері перекладів. Уже

давно назріла потреба у створенні потужного центру перекладів європейської документації. По-друге, має реалізовуватися ідентична європейській політика навчання іноземних мов, оскільки важко уявити себе членом спільноти, з якою не можеш розмовляти однією мовою. Інтеграції України у Європейський Союз сприятимуть шляхи реалізації мовної політики ЄС (додаток А).

На сучасному етапі становлення закладів вищої освіти актуальності набуває його інтегрування до міжнародної системи освіти, в тому числі й формування іншомовної комунікативної компетентності через активне вивчення іноземних мов. Окремі дослідники вказують на важливість зв'язку іншомовної комунікативної компетентності з професійною і доводять, що ефективність роботи фахівця значною мірою залежить від того, наскільки у загальній структурі його предметно-технологічної підготовки інтегровано мовленнєву компоненту, а процес формування іншомовної професійної компетентності передбачає «накладання» іншомовних навичок на предметний зміст професії під час виконання професійних завдань. Тому в сучасних умовах модернізації вищої освіти України стратегічною метою у підготовці конкурентоспроможних фахівців науковці вважають формування іншомовної професійної компетентності [477].

В умовах активного розвитку міжкультурних контактів, сьогодні однією з обов'язкових вимог до кваліфікації сучасних професіоналів є вміння здійснювати професійно орієнтоване спілкування іноземною мовою. Кожен професіонал має володіти не лише фаховими знаннями, а й вибудовувати стратегію іншомовної комунікації з метою передачі співрозмовнику інформації, описувати явища, пояснювати факти та наводити аргументи для отримання бажаного ефекту. Практичною метою у навчанні іноземної мови визначається формування іншомовної комунікативної компетентності, тобто розвиток здатності здійснювати відповідну мовленнєву діяльність, психологічна структура якої включає низку компонентів, що варто враховувати при розробці вправ для формування іншомовних навичок. До них відносяться мотиви (комунікативно-пізнавальні потреби); цілі (конкретний очікуваний результат); предмет (форма відображення зв'язків предметів та явищ

реальної дійсності); засоби і способи (знання, навички і вміння формування і формулювання думки, де засобом є мова, а способом – мовлення) [270].

В комунікативній компетентності можна виділити лінгвістичні, психологічні та соціальні субкомпетентності:

- *лінгвістична субкомпетентність комунікативної компетентності* утворюють рівні мовленнєвої компетентності, мовленнєва активність, сформованість аналітичних вмінь, лексичний запас, мовна та стилістична грамотність;
- *психологічна субкомпетентність комунікативної компетентності* становить компетентність в оцінці зовнішніх психічних проявів та поведінки партнера у спілкуванні, наявність мотивації до розвитку своїх індивідуальних здібностей, до комунікації та прагнення до самореалізації;
- *соціальна субкомпетентність комунікативної компетентності* виступають у вигляді наявності соціальної активності, адекватного сприйняття ситуації спілкування, соціальної адаптації [724; 728; 957].

В межах теорії поетапного формування процес оволодіння мовленнєвими діями тлумачиться як такий, що включає п'ять етапів:

- *орієнтувальний*, на якому ті, хто навчаються, сприймають дію, здійснюючи орієнтування у діяльності;
- *предметний етап*, де зовнішня дія виконується відповідно до згаданих орієнтирів і відбувається оволодіння студентами її матеріалізованою формою;
- *етап мовлення вголос*, що супроводжується промовлянням без опори на зовнішні орієнтири;
- *етап промовляння про себе*, на якому дія формується у внутрішньому мовленні без опори як на зовнішні об'єкти, так і на розгорнене мовлення; етап виключно розумової дії, коли завершується її становлення. Ефективний контроль у вигляді зворотного зв'язку за допомогою матеріалізованих типів навчальної інформації забезпечується безпосередньо в процесі виконавчої фази формування розумової дії [724; 728; 957].

Виявлено, що в сучасних дослідженнях пропонуються різні визначення іншомовної комунікативної компетентності (Н. Костенко, Ю. Солоднікова, В.

Теніщева та ін.), однак ми поділяємо точку зору авторського колективу підручника під керівництвом С. Ніколаєвої, де зазначений термін трактується як «здатність успішно вирішувати завдання взаєморозуміння і взаємодії з носіями мови, яка вивчається, відповідно до норм і культурних традицій в умовах прямого й опосередкованого спілкування» [724; 728; 957; 968; 975].

Іншомовна комунікативна компетентність є багатокомпонентним утворенням. Відтак існує чимало поглядів науковців на структуру цього новоутворення. У Загальноєвропейських Рекомендаціях з мовної освіти виокремлено такі його складники – компетенції лінгвістична, соціолінгвістична і прагматична. Чимало науковців трактують іншомовну комунікативну компетентність як результат професійної підготовки майбутніх фахівців і в її структурі виокремлюють прикладну компоненту [270].

Так, наприклад, обґрунтовуючи необхідність професіоналізації викладання іноземних мов у студентів закладів вищої освіти нефілологічних спеціальностей, Н. Костенко структурує зазначене новоутворення так: компетентність мовна (лінгвістична), соціокультурна та професійна. Вивчаючи різні аспекти формування іншомовної комунікативної компетентності студентів-митників, О. Павленко визначає лінгвістичну, прагматичну та соціокультурну компетентності. С. Козак виокремлює лінгвістичну, соціокультурну, стратегічну та професійну компетентності. Ми послуговуємося загальноприйнятим у методиці навчання іноземних мов і культур підходом, згідно з яким виокремлюють такі складові цього феномена: субкомпетентності мовна (лінгвістична), мовленнєва, лінгвосоціокультурна і навчально-стратегічна [724; 728; 957; 968; 975].

Професійно-орієнтована іншомовна підготовка майбутніх магістрів сфери туризму спрямована на:

- взаємодію викладачів і студентів у процесі навчання іноземної мови, що є джерелом інтенсивного саморозвитку студентів;
- інтеграцію процесів оволодіння професійно-орієнтованою іноземною мовою з розвитком особистісних якостей студентів, знанням культури країни

носіїв мови, що вивчається та набуттям спеціальних навичок, які базуються на професійних і лінгвістичних знаннях; мотивацію навчання студентів;

- індивідуалізацію іншомовної підготовки студентів;
- впровадження інформаційно-комунікаційних технологій; використання міжпредметних зв'язків, автентичних матеріалів та моделювання комунікативних ситуацій, наближених до реальних;
- рієнтацію навчального процесу на активну самостійну роботу, що формує автономію студентів, створює умови для їхнього самовираження та саморозвитку [724; 728; 957; 968; 975; 977].

Оволодіння іноземними мовами — тривалий процес, важлива передумова особистих, культурних, професійних та економічних контактів. Ефективна іншомовна підготовка майбутніх фахівців сфери туризму вимагає якісно нових підходів до змістової та організаційно-методичної сторін лінгводидактичної діяльності. При цьому не викликає сумніву, що основним, методичним принципом навчання іноземної мови має залишатися принцип комунікативності [742].

Комунікативний підхід особливо актуальний у підготовці магістрів сфери туризму, оскільки він полягає у створенні таких ситуацій, що є максимально наближеними до особливостей реального процесу комунікації. Це дає змогу цілеспрямовано розвивати необхідні навички та вміння, практикувати використання мовних форм та мовленнєвих зразків для потреб професійної діяльності. Згідно з галузевим стандартом вищої освіти України майбутні майбутні майбутні магістри сфери туризму вивчають такі дисципліни: «Іноземна мова (за професійним спрямуванням)», «Друга іноземна мова», «Ділова іноземна мова». Метою вивчення вищевказаних дисциплін є практичне оволодіння студентами іноземною мовою спеціального вжитку шляхом розвитку їхньої іншомовної комунікативної, професійної, соціальної і загальнокультурної компетентності. Реалізація мети передбачає:

- *засвоєння студентами термінологічного апарату сфери туристичного бізнесу, економіки й торгівлі іноземною мовою, уміння ним користуватися для академічних і професійних потреб;*

- розвиток навичок усного (діалогічного й монологічного) мовлення, письма, функціонального читання, формування вмінь складання анотацій та реферування іншомовних текстів фахової тематики;
- поглиблення розуміння іншомовних соціокультурних реалій, знання й адекватне тлумачення різних зразків мовної поведінки, уміння адекватно реагувати й діяти у професійних і побутових контекстах полі культурного середовища;
- оволодіння методикою та прийомами самоосвіти, розвиток навичок іншомовної діяльності [968].

Мета навчання відповідає соціальному замовленню суспільства на високопрофесійних фахівців туристичного бізнесу і реалізується шляхом застосування ефективних методів і засобів іншомовної діяльності. В основу методики викладання навчальних курсів покладено комунікативний і особистісно орієнтований підходи, які базуються на використанні релевантних потребам студентів автентичних матеріалів та моделюванні реальних комунікативних ситуацій, що сприяють засвоєнню мовних одиниць у типових комунікативних контекстах і створюють реальні умови усного та писемного спілкування.

Реалізація комунікативного підходу в процесі вивчення іноземних мов означає, що формування іншомовних мовленнєвих навичок і вмінь відбувається шляхом і завдяки здійсненню студентами іншомовної мовленнєвої діяльності. Іншими словами, оволодіння засобами спілкування (фонетичними, лексичними, граматичними) спрямоване на їх практичне застосування у процесі спілкування.

На думку вчених *Оксфордського університету*, основою впровадження комунікативного підходу є застосування макростратегій, які визначають основні аспекти даного підходу. Беручи до уваги запропоновані макростратегії, ми визначаємо їх, як теоретичну основу формування професійної компетентності магістрів сфери туризму в процесі вивчення іноземних мов [444; 917].

Макростратегія 1. Створення сприятливих умов для навчання. Перша стратегія базується на загальновідомій теорії про те, що реально навчити мові когонебудь не можливо, можна лише створити умови, за яких буде відбуватись навчальний процес. Забезпечення цих умов не обмежується навчальними програмами

чи підручниками, адже процес навчання є двостороннім. Сприятливі для навчання умови можуть створюватись як викладачем, так і студентом. Ми вважаємо, що дана макростратегія передбачає формування позитивної мотивації студентів щодо вивчення іноземних мов шляхом професійного спрямування їхнього змісту [444].

Наш досвід викладання іноземної мови у закладах вищої освіти доводить, що формуванню позитивної мотивації студентів сприяє метод проектів. Оскільки однією з вимог до майбутнього фахівця сфери туризму є досконале володіння іноземними мовами, реалізація першої макростратегії здійснювалась на основі створення дослідницьких, творчих, інформаційних проектів, розроблених англійською та німецькою мовами. Основним засобом визнано систему вправ і завдань, характерних для сфери туризму, що використовувалась та проходила апробацію на заняттях з дисципліни «Іноземна мова (за професійним спрямуванням)» [473].

Макростратегія 2. Використання мовних ситуацій, створених студентами. Друга стратегія тісно пов'язана з першою. Згідно з нею, викладач і студент є співучасниками аудиторного обговорення. Викладач, маючи більшу порівняно зі студентом професійну компетентність і авторитет, все ж залишається учасником спілкування, що позбавляє його права ігнорувати ініціативу студента. Повертаючись до розробленою нами системи вправ та завдань, варто зазначити, що ми використовуємо професійно спрямовані до майбутньої діяльності аудиторні та позааудиторні вправи [444; 473].

Формування професійної компетентності фахівців сфери туризму є теоретичною основою у розробці системи вправ, а відібраний мовний та мовленнєвий матеріал дозволяє наповнити цю систему конкретним змістом і реалізувати її у 3 циклах (21 заняття), наведемо для прикладу:

– тема «*The Tourism and Travelling*» (Туризм і подорожування): 1. Travel (Подорож). 2. Tourism today (Сьогодення туризму). 3. What is your job? (Яка твоя професія?). 4. Writing a CV (Написання резюме). 5. IT and the travel industry (Використання інформаційних технологій в індустрії туризму). 6. Tips for travellers (Поради для подорожуючих). 7. The tourist industry (Туристична індустрія).

– тема «Accommodation and Catering» (Діяльність готелів та ресторанів): 1. Hotel facilities (Зручності готелів). 2. *Reserving accommodation* (Замовлення помешкання). 3. Checking into a hotel (Реєстрація у готелі). 4. Who's who in hotel and catering (Структура готелю та ресторану). 5. Welcoming customers to a restaurant (Запрошення клієнтів у ресторан). 6. Explaining the menu (Пояснення меню). 7. Dealing with complaints (Вирішення проблем). 8. Accommodation and catering (Діяльність готелів та ресторанів).

– тема “*Tourism and Transportation*” (Туризм і транспортування): 1. At the airport (В аеропорті). 2. Booking a ticket (Замовлення квитка). 3. Air travel (Подорож літаком). 4. Types of water holiday (Види морських подорожей). 5. Adventure holidays (Відпочинок з пригодами). 6. Tourism and transportation (Туризм і транспортування). Метою кожного заняття є формування професійної компетентності фахівців сфери туризму, високий рівень розвитку якої сприятиме їхньому ефективному функціонуванню у культурному розмаїтті навчального та професійного середовищ.

Метою кожного заняття є формування професійної компетентності фахівців сфери туризму, високий рівень розвитку якої сприятиме їхньому ефективному функціонуванню у культурному розмаїтті навчального та професійного середовищ.

Третя макростратегія – налагодження взаємодії між учасниками і *четверта* – активізація евристичних здібностей студентів взаємопов'язані й передбачають усвідомлену взаємодію студент–студент і студент–викладач, а саме: використання ділових ігор для формування професійної компетентності в процесі вивчення іноземних мов. Авторами розроблені й використовуються ділові ігри відповідно до професійно зорієнтованих тем, а саме: «Категорії готелів. Обслуговування готелів», «Влаштування на роботу», «Запрошення до ресторану», «Роз'яснення меню», «Замовлення квитків», «Вирішення проблем щодо скарг клієнтів», «Транспорт у туризмі» [444].

Досвід їх впровадження показав, що вони знижують тривожність, адже студент перестає функціонувати у мовленнєвій ситуації як об'єкт навчання. Беручи участь у діловій грі, він є суб'єктом комунікації, що актуалізує бажання студента адекватно сприймати змодельовану ситуацію [473].

Макростратегія 5. Вивчення лінгвістичного стимулу. П'ята стратегія базується на психолінгвістичних здібностях щодо мовного сприйняття та створення звуків мови, які включають швидку та схожу інтеграцію синтаксичного, семантичного та мовленнєвого феномену. Ця макростратегія передбачає використання ресурсів мережі Інтернет для формування професійної компетентності майбутніх фахівців, а саме: розроблення професійно орієнтованих веб-квестів. Авторами розроблено й апробовано веб-квести іноземними мовами (англійською, німецькою), метою яких є забезпечення ефективного засвоєння користувачами базової термінології і понятійного апарату гуманітарної та туристичної сфери, а також формування професійної компетентності на їх основі. Аналіз результатів, проведених після впровадження вищевказаних макростратегій/педагогічних умов, свідчить про зростання достатнього та високого рівня сформованості професійної компетентності студентів в процесі вивчення іноземних мов (з 8 % до 10,8 %) [444; 473].

У Туреччині навчання в університетах ведеться англійською та турецькими мовами, рівень знань яких тестується за допомогою складання *екзамену з англійської мови YDS та YOK DIL (держіспит з іноземної мови в Туреччині)*.

Найпопулярнішими міжнародними тестами на знання англійської мови без сумніву вважаються *IELTS i TOEFL*, кожен з яких має свої особливості. *TOEFL (Test of English as a Foreign Language)* був створений і курується американською компанією Educational Testing Service (ETS). Основна мета *TOEFL* – оцінити рівень підготовки тих, для кого англійська не є рідною мовою. На сьогоднішній день *TOEFL* складається з чотирьох частин: *Reading, Speaking, Listening i Writing*.

Також значною популярністю в університетах Туреччини користується *IELTS (International English Language Testing System)* – міжнародна система тестування на знання англійської мови. Тест визначає рівень володіння англійською мовою тих, хто збирається іммігрувати, навчатися або проходити практику в англomовному середовищі, і дозволяє визначити рівень володіння англійською мовою у людей, для яких англійська не є рідною. Тест *IELTS*, в обов'язковому порядку, необхідно здавати всім, хто планує: подавати документи на імміграцію в Канаду, Австралію, Нову Зеландію, Великобританію; навчатися в

канадських, австралійських, новозеландських, американських, британських або ірландських університетах. Кількість навчальних закладів у світі, що визнають результати іспиту IELTS, постійно збільшується [917; 966].

Кембриджські іспити з англійської мови (Cambridge ESOL – English for Speakers of Other Languages), які користуються популярністю у Туреччині дають можливість отримати найавторитетніші у світі сертифікати, що підтверджують мовну кваліфікацію. Іспити Cambridge ESOL розроблені і координуються Cambridge Assessment – некомерційним екзаменаційним підрозділом Кембриджського університету (University of Cambridge), який є найбільшою в Європі організацією, що займається оцінкою рівня володіння мовою. Всі Кембриджські іспити з англійської мови відповідають загальноєвропейській системі оцінки мовної компетенції (Common European Framework of Reference for Languages, CEFR – встановлює шкалу рівнів володіння іноземною мовою - від рівня A1 (початківці) до рівня C2 (володіють мовою досконало).). Кембриджські іспити є частиною цієї системи і сприяють її подальшому розвитку. Іспити Cambridge ESOL включають в себе п'ять тестів визначення рівня володіння англійською мовою – KET, PET, FCE, CAE, CPE і три тести на визначення знань ділової англійської мови - BEC Preliminary, BEC Vantage, BEC Higher. Одна з переваг Кембриджських іспитів – у тому, що з величезного розмаїття іспитів різного рівня, специфіки та тематичної спрямованості можна вибрати те, що цікавить саме вас і відповідає саме вашому рівню підготовки. Студенти складають Кембриджські іспити з різних причин: вступити до університету або коледжу, мати перспективу подальшого кар'єрного зростання, об'єктивно оцінити свої знання з англійської мови, мати більш високу мотивацію при вивченні англійської мови. По всьому світу тисячі університетів, роботодавців та офіційних організацій довіряють результатам Кембриджських іспитів [975; 977].

Варто зазначити у рамках нашого дослідження, що SEYEV VAKFI – єдина благодійна організація в Туреччині, яка дає безкоштовні уроки англійської талановитим дітям з бідних сімей, також постачає книги в сільські школи.

Крім того, у Туреччині популярними є *Літні курси англійської мови* для студентів будь якого віку, які хочуть вивчати англійську мову в літній час, зокрема:

One to One Lessons, Group Lessons for General Language Courses, Turkish One to One Lessons, IELTS (Horizon Academy Language School); General English (IQ Plus Language Academy); Intensive General English (Direct English Turkey), які проводять заняття як в звичайному, так і в дистанційному режимі [966].

Проведений аналіз праць вітчизняних і закордонних науковців показав, що професійна іншомовна підготовка майбутніх фахівців з туризмознавства повинна базуватися на принципах неперервності освіти, професіоналізації, гуманізації, гнучкості навчальних курсів та програм, автономності та мобільності студентів, на поєднанні науковості навчання з практичною реалізацією цих досягнень та підготовці, що опирається на особистісно-орієнтовану та професійно спрямовану освітньо-виховну діяльність, інтегровані знання, уміння, навички з професійно орієнтованих дисциплін, іноземної мови та інформаційних технологій і повинна скеровуватись на формування іншомовної професійної компетентності та готовності майбутніх фахівців з туризмознавства до професійного іншомовного спілкування.

У ході роботи визначено, що формування професійної компетентності фахівців сфери туризму в процесі вивчення іноземних мов є однією з найактуальніших проблем сучасної освіти, що відбувається шляхом впровадження відповідних макростратегій.

Визначені нами макростратегії та методи їхньої реалізації сприяють багатьом чинникам, а саме: поглибленню знань про функціонально-стилістичну систему іноземної мови; засвоєнню норм мовленнєвої поведінки в різних сферах і ситуаціях спілкування та вдосконаленню вмінь і навичок спілкування в науковій та офіційно-діловій сферах; оволодінню різноманітними стратегіями і тактиками ефективної комунікації; генеруванню ціннісних зразків власної мовленнєвої творчості; вихованню потреби у самоосвіті і самооцінці для постійного вдосконалення особистісно-мовленнєвої діяльності; розвитку вмінь і навичок переконливо викладати свої думки, дискутувати, використовуючи різні способи аргументації, вести діалог із співрозмовниками, дотримуючись правил мовленнєвого етикету.

Розглянувши англomовну частину інноваційно педагогічної умови щодо професійної іншомовної комунікативної компетентності магістрів сфери туризму, перейдемо до опису франкомовної частини вищезазначеної компетентності.

Відомо, що Європейські мови виконують функцію основної складової частини європейського культурного простору. Сьогодні Європа в своїй культурно-мовній політиці виходить із позиції *мультилінгвізму*, яка спрямована на розвиток усіх великих і малих мов, що однаково повинні підтримуватись із боку суспільства. Але процвітання сучасних мов неможливе без сприяння держав [957].

З такої точки зору особливо важливим завданням є розглянути політику Франції, зорієнтовану на зміцнення статусу французької мови в Європі та її вплив на загальноєвропейський лінгвокультурний процес та систему шкільної іншомовної освіти в країнах Ради Європи. Зрозуміло, що французька мова й надалі залишається мовою міжнародного спілкування і другою мовою за важливістю використання після англійської мови, що і обґрунтовує доцільність її вивчення майбутніми магістрами сфери туризму в університетах України та Туреччини [728].

У Європейському Союзі французька мова є однією з робочих мов, мовою політичного спілкування і переговорів, займає важливе місце в галузі права завдяки глибоким історичним кореням французького права. В Європейському парламенті французька мова залишилась першою робочою мовою і це сьогодні єдина галузь, де вона домінує. З 1995 року 55% документів Єврокомісії мали першу редакцію англійською мовою і 33% французькою. Важлива роль французької мови в Європі визначається таким параметром, як її проникнення в інші сучасні європейські мови через запозичення французької лексики в англійську, німецьку, фламандську, італійську, іспанську, російську мови. Такий вплив французької мови на сучасні європейські мови пояснюється тим, що протягом багатьох століть Франція відігравала неабияку роль у політичному, культурному, літературному, суспільному житті Європи [134].

В останні десятиріччя Франція продовжує брати участь у загальноєвропейській мовній політиці, й переслідуючи при цьому декілька цілей. Перш за все, метою

європейської лінгвістичної політики французької держави є збереження й закріплення багатомовності в регіоні.

Тому Франція пропонує перебудувати систему освіти й навчання іноземних мов таким чином, щоб кожний європеєць володів трьома мовами: своєю рідною і двома іноземними, і вона готова організувати тримовне навчання у своїх школах. Крім цього, вона переслідує ще одну ціль – зміцнення французької мови як мови крос-культурного спілкування поряд з англійською; французька мовна політика спрямована на те, щоб звернути увагу громадськості на культурно-мовну спадщину Європи [134].

Також для Франції Європа є першим колом франкофонії й на європейському просторі реалізується багато франкофонних програм. При цьому також важливим є зміцнення французької мови як мови політичних контактів і законодавства на території Європи. Виходячи з попередньо згаданих цілей французької мовної політики в Європі, стає зрозумілим той факт, що Франція робить акценти на розповсюдженні мови на різних рівнях – міжособистісному та міждержавному. Така позиція є добре виваженою, бо для успішного розвитку мова повинна функціонувати і застосовуватись в усіх сферах суспільного життя [134; 590].

Такий досвід роботи в білінгвальних програмах французькі інституції практикують у багатьох європейських країнах. При цьому вони використовують різноманітні форми роботи з учнями, що проявляються в різних країнах по-різному. Різними за формою є також документи, що видаються учням після закінчення програми навчання. Однак спільними для всіх форм білінгвального навчання в різних країнах є положення, що були затверджені на нараді з білінгвальної франкофонної освіти в Празі в 2005 році і якими потрібно керуватись у процесі створення двомовних франко-російських секцій:

- двомовні секції (програми) мають входити в структуру загальноосвітніх закладів, що підпорядковуються місцевим органам влади;
- програми предметів, що вивчаються французькою мовою, мають бути національними, іноді інтегрованими;

– вчителі французької мови і вчителі немовних дисциплін, що викладаються французькою мовою, є представниками своєї країни, хоча в деяких випадках тут можуть працювати й носії мови;

– документи, що видаються після закінчення середньої школи є національними, навіть якщо низка предметів мовної й немовної підготовки є предметом спільної угоди. Ці положення організації білінгвального франкофонного навчання мають місце в роботі зі школярами інших країн Ради Європи, включаючи Україну. Перші проекти спільних програм уже започатковані в гімназіях Києва, Харкова й Донецька [590].

Пізніше 4 серпня 1994 року було прийнято закон Тубона "Про застосування французької мови". У статті 1 закону стверджувалось, що в силу Конституції мовою Республіки є французька мова – фундаментальний елемент правосуб'єктності й надбання Франції. Вона є мовою освіти, праці, торгівлі та публічних послуг. Вона – привілейований засіб зв'язку між державами франкомовної спільноти. Цікавою для нас виявилась і стаття 11, у якій стверджувалося, що мова освіти, іспитів, конкурсів, а також дисертацій і доповідей державних і приватних закладів – французька, за винятками, виправданими необхідністю викладання іноземних або регіональних мов і культур, або коли викладачі – іноземні запрошені або залучені професори.

Особливої уваги заслуговує пункт II статті 11 про те, що знання французької мови і знання двох мов складають частину фундаментальних цілей в освіті [134; 590].

Вища мовна інстанція у Франції – Вища рада французької мови. Практичну діяльність здійснює Генеральна делегація з французької мови. Оволодіння студентами другою іноземною мовою сприяє розвитку в них здібностей використовувати її як інструмент спілкування в діалозі культур і цивілізацій сучасного світу, вона розглядається як засіб між особистої взаємодії в умовах багатонаціонального і полікультурного світового простору. Проведений нами аналіз робочої програми навчальної дисципліни «Друга іноземна мова» (французька мова) продемонстрував, що формування іншомовних вмінь міжкультурної комунікації з французької мови у магістрів сфери туризму займає належне місце, тому дамо коротку її характеристику. Мета дисципліни «Друга іноземна мова» навчити студентів іншомовному міжкультурному спілкуванню в типових комунікативних сферах та

ситуаціях, що є важливими для студентів, і в межах передбаченої програмою тематики. Досягнення цієї мети забезпечується формуванням і розвитком у студентів міжкультурної компетенції, яка включає в себе наступні компоненти:

- мовна компетенція: засвоєння фонетичного, граматичного, лексичного матеріалу в межах передбаченої програмою тематики, необхідного для реалізації комунікативного наміру у відповідних сферах і ситуаціях спілкування; розвитку уміння та навичок читання адаптованих та оригінальних текстів, здатності точно й адекватно розуміти текст;
- мовленнєва компетенція: розвиток умінь і навичок монологічного, діалогічного та писемного мовлення; формування у студентів релевантної комунікативній ситуації мовленнєвої поведінки; формування уміння сприймати та розуміти монологічні та діалогічні висловлювання носіїв мови в межах соціально-побутової, сімейної, соціально-культурної тематики в середньому темпі мовлення;
- лінгвосоціокультурна компетенція: оволодіння лінгвокраїнознавчими, соціокультурними і соціально-психологічними навичками, знаннями та вміннями, які забезпечують здатність та готовність особистості до міжкультурного діалогу; формування толерантності;
- комунікативно-професійна компетенція: формування елементарних навичок комунікативної поведінки у сфері професійного спілкування (відповідно до сфери спілкування) (додаток О), (додаток М), [490].

Рівень володіння другою іноземною мовою на кінець курсу наближається до рівня А2, а для студентів, що вивчають другу ділову іноземну мову – В1, згідно із «Загальноєвропейськими рекомендаціями з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання».

Завдання дисципліни полягає в навчанні, розвиткові та удосконаленні різних видів мовленнєвої діяльності, аудіювання, говоріння, діалогічного мовлення, читання, письма та перекладу.

1. Навчання різних видів мовленнєвої діяльності включає в себе засвоєння:

- фонетичних норм іноземної мови;
- граматичного матеріалу іноземної мови;

- лексичних одиниць, знання яких забезпечує студентам можливість вести бесіду з фаху та одержувати інформацію з іноземних письмових та усних джерел;
 - лексичного мінімуму (категорії буття, їх властивості та відносини; географічні, демографічні, економічні та політичні дані) конкретної країни світу, мова якої вивчається;
 - лексичного мінімуму регіональних та соціальних відносин між Україною та країною, мову якої вивчають;
 - абрєвіатур іншомовних фахових термінів у певній професійно – орієнтованій галузі;
 - лексичного мінімуму ділових контактів, ділових зустрічей, нарад;
 - мовленнєвого етикету спілкування, мовні моделі звертання, ввічливості, вибачення, погодження;
 - лексико-граматичного мінімуму забезпечення та мовно-комунікативного рівня проведення презентацій;
 - лінгвістичних методів аналітичного опрацювання іншомовних джерел;
 - роботи з електронними іншомовними джерелами;
- лексичного мінімуму комп'ютерних (інформаційних) технологій [490].

2. Навчання аудіювання передбачає формування та удосконалення вміння сприймати мовлення іншої особи як при безпосередньому спілкуванні, так і в запису. Студенти повинні розуміти тексти загально освітнього та професійноорієнтованого характеру та мовлення нормального темпу з голосу викладача чи у звукозапису.

3. Навчання говоріння передбачає оволодіння та удосконалення двох форм: діалогічного та монологічного мовлення.

4. Навчання діалогічного мовлення допомагає у засвоєнні студентами:

- структури діалогу загальнонаукового характеру.
- мовленнєвого етикету спілкування: мовні моделі звертання, ввічливості, вибачення, погодження тощо.

- особливостей діалогу професійно-орієнтованого характеру.
- мовно-культурологічного аспекту проведення міжнародних виставок.

5. Навчання читання ставить за мету оволодіння

- ознайомчим та пошуковим читанням з визначеною кількістю невідомих слів без словника.
- читанням з визначеною кількістю невідомих слів із використанням словника.
- методами дослідження друкованої іншомовної оригінальної літератури та розширення лексико-граматичних джерел.
- професійно-орієнтованими іншомовними джерелами.
- методикою пошуку нової інформації в іншомовних джерелах.
- електронними іншомовними джерелами.
- пошуком інформації у мережі Інтернет за методом ключових слів.

6. Навчання письма сприяє формуванню вмінь говоріння і читання, тому для цього виду мовленнєвої діяльності визначається завдання навчити студентів не тільки правопису, але й умінню письмово викладати свої думки, і разом з тим передбачає оволодіння:

- іншомовних особливостей ділового листування; лексики, граматики, синтаксису ділового етикету та культурологічного аспекту.
- методами та лінгвістичними особливостями анотування та реферування іншомовних джерел.

7. Навчання перекладу як важливого засобу оволодіння мовним матеріалом і різними видами мовленнєвої діяльності включає в себе оволодіння:

- елементами усного перекладу інформації іноземною мовою в процесі ділових контактів, ділових зустрічей, нарад.
 - основами перекладу професійно-орієнтованих іншомовних джерел.
- Тематика текстів для читання та перекладу співвідноситься з тематикою для усного мовлення [490].

Таким чином, розглянувши іншомовну підготовку з французької мови бакалаврів сфери туризму зазначимо, що у підготовці магістрів сфери туризму є необхідність продовжувати формування вищезазначених вмінь.

Таким чином, англійська та французька мови в багатьох європейських країнах використовується не тільки як засіб спілкування населення, але й відіграє важливу роль у політичній і освітній сфері Європи сьогодні. Саме тому ми вважаємо за необхідне інкорпорувати *професійну англomовну та франкомовну комунікативну компетентність майбутніх магістрів сфери туризму*, як одну з інноваційних педагогічних умов ефективної організації крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму в закладах вищої освіти України.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі – *«Інноваційні педагогічні умови ефективної організації крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму в Україні та Туреччини на етапах євроінтеграції»* – реалізовано одне з основних завдань дослідження шляхом проведення аналізу основних положень п'яти інноваційних педагогічних умов успішної організації крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму в Україні та Туреччині, застосування яких у навчальному процесі сприятиме підвищенню ефективності крос-культурної освіти магістрів сфери туризму в Україні.

У межах дослідження, *першою сучасною інноваційною педагогічною умовою успішної організації крос-культурної освіти магістрів сфери туризму в Україні* є така, як: тренінгові технології в підготовці магістрів сфери туризму України та Туреччини. Слід зауважити, що тренінг можна розглядати *і як форму, і як метод організації професійного навчання фахівця, і як педагогічну технологію*. Зроблено висновок, що тренінгові технології є важливою складовою інтерактивного навчання. Так, згідно П. Бавіної, тренінгові технології спираються на основні принципи ігрового моделювання і є збалансованими за рахунок традиційних та нетрадиційних імітаційних методів навчання. Нами була описана доцільність упровадження тренінгів у процес крос-культурної освіти магістрів сфери туризму, яка пояснюється виконуваними функціями, провідними серед яких є: *навчальна; розвивальна; мотивувальна;*

комунікативна; релаксаційна. Були виокремлені методи і прийоми, які доцільно використовувати для досягнення у тренінгах високого результату, а саме: *презентація, демонстрація, практика, зворотний зв'язок, обговорення в невеликих групах; планування подальших дій.*

Нами було здійснено *реалізацію другої сучасної інноваційної педагогічної умови успішної організації крос-культурної освіти магістрів сфери туризму в Україні, а саме: використання інформаційно-комунікаційних технологій і електронних засобів навчання в підготовці магістрів сфери туризму України та Туреччини.* Основними завданнями інформаційно-комунікаційних технологій навчання були виокремлені наступні: інтенсифікація всіх рівнів навчально-виховного процесу, підвищення його ефективності та якості; системна інтеграція галузей знань; розвиток творчого потенціалу магістрів сфери туризму, їх здібностей до комунікативної діяльності; формування інформаційної культури; розвиток експериментально-дослідницької діяльності та культури навчальної діяльності; реалізація соціального замовлення, обумовленого інформатизацією сучасного суспільства. У ході опису другої інноваційно-педагогічної умови визначено, що педагогічний зміст інформаційно-комунікаційних освітніх технологій ґрунтується на таких принципах: індивідуалізації навчання; розвивального навчання; поєднання педагогічної теорії з практикою; креативності, тобто орієнтації на творчий потенціал магістрів мфери туризму у навчанні.

У межах дослідження *третьою інноваційною педагогічною умовою є застосування активних методів навчання в системі вищої освіти сфери туризму України та Туреччини.* Було помічено, що використання методів активного навчання є надзвичайно важливим у системі крос-культурної освіти магістрів сфери туризму, оскільки вони сприяють ефективності навчання, зокрема засвоєнню навчальної інформації й формуванню особистісних якостей. Також доведено, що при використанні активних методів майбутні майбутні магістри сфери туризму ефективніше навчаються, що в майбутньому дозволить застосовувати здобуті знання в процесі практичної діяльності. Засвоєння знань та навичок, які вони набувають завдяки використанню активних методів навчання є більш ефективним і приємним.

Характерними ознаками активних методів навчання є: побудова навчання як серії взаємопов'язаних проблемних ситуацій; переважно групова робота студентів на парах; опора на студентський досвід і навіть мінімальне знання з теми; відкритість навчання, відсутність раз і назавжди визначеного рішення; співробітництво різних рівнів (викладач-група, викладач-студент, студент-група, студент-студент); швидкий зворотній зв'язок; емоційне піднесення, розкутість; діалог як основний елемент навчання. Інтерактивні методи навчання – методи, що передбачають активну співпрацю студентів у процесі розв'язання пізнавальних і практичних проблем. У нашому дослідженні ми використовували такі методи активного навчання: мозковий штурм; світове кафе; карта ідей; мікрофон; хронологія; «Плюси і мінуси»; метод проекту; міні-лекції; групові дискусії; моделювання типових і найбільш проблемних ситуацій; кейси; рольові ігри з відео-аналізом; виконання практичних вправ і завдань; метафорична ділова гра; обговорення конкретних проблем учасників занять.

Нами було констатовано, що четвертою інноваційною педагогічною умовою виступають шляхи забезпечення академічної мобільності майбутніх магістрів сфери туризму. Міжнародна співпраця, академічна мобільність студентів, участь у міжнародних освітніх програмах та проектах є пріоритетом розвитку освіти сьогодні. Тому, позитивним для України щодо розвитку міжнародної академічної мобільності є укладання багатосторонніх договорів в галузі освіти та спеціальні освітні програми, які забезпечують активізацію міжнародної співпраці та підвищують мобільність, наприклад, такі програми академічної мобільності, як: «Еразмус Мундус», «Темпус», «Сократ», «Жан Моне», «Mitacs Globalink Research Internship», «Програма обміну для студентів вищих навчальних закладів», «Global Ugrad», «Mevlana» (Туреччина). В процесі навчання в іншому закладі вищої освіти за програмою академічної мобільності перед магістрамисфери туризму поставлені такі завдання, як: оволодіння іноземною мовою; придбання нових знань, досвіду; встановлення нових особистих контактів; знайомство з новою культурою, традиціями.

Таким чином, академічна мобільність дозволяє вирішити низку освітніх завдань крос-культурної освіти магістрів сфери туризму: розвиток професійних і

міждисциплінарних компетенцій, здобуття загальних і вузькоспеціалізованих знань, знайомство з освітніми традиціями й науковими школами інших регіонів, країн, їхньою культурою. Вона надає можливість певною мірою задовольнити особистісні потреби, зокрема пошук кращих умов навчання й роботи, а також сприяє розвитку системи освіти в цілому, розширенню культурних взаємозв'язків між країнами. Отже, на основі попереднього теоретичного огляду академічної мобільності ми зробили умовивід, щл *стажування за кордоном магістра сфери туризму* – це можливість закріпити теоретичні знання, отримані під час навчання, можливість проявити себе у якості фахівця в туристичній галузі, познайомитись з культурою та побутом іншої країни, установити нові дружні стосунки та знайомства.

Також була описана *остання, п'ята інноваційна педагогічна умова крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму* формулюється, як *формування професійної англомовної та франкомовної комунікативної компетентності майбутніх магістрів сфери туризму*. Оскільки, на сучасному етапі становлення вищого навчального закладу актуальності набуває його інтегрування до міжнародної системи освіти, то формування іншомовної комунікативної компетентності через активне вивчення іноземних мов є надзвичайно важливим.

Реалізація мети *професійної англомовної комунікативної компетентності магістрів сфери туризму* передбачає: *засвоєння студентами термінологічного апарату сфери туристичного бізнесу, економіки й торгівлі іноземною мовою, уміння ним користуватися для академічних і професійних потреб; розвиток навичок усного (діалогічного й монологічного) мовлення, письма, функціонального читання, формування вмінь складання анотацій та реферування іншомовних текстів фахової тематики; поглиблення розуміння іншомовних соціокультурних реалій, знання й адекватне тлумачення різних зразків мовної поведінки, уміння адекватно реагувати й діяти у професійних і побутових контекстах полі культурного середовища; оволодіння методикою та прийомами самоосвіти, розвиток навичок іншомовної діяльності. Реалізація комунікативного підходу в процесі вивчення іноземних мов означає, що формування іншомовних мовленнєвих навичок і вмінь відбувається шляхом і завдяки здійсненню студентами іншомовної мовленнєвої діяльності. Нами*

були описані наступні макростратегії іншомовної діяльності, зокрема: *макростратегія 1. – створення сприятливих умов для навчання; макростратегія 2. – використання мовних ситуацій, створених студентами; макростратегія 3. – налагодження взаємодії між учасниками; макростратегія 4. – активізація евристичних здібностей студентів взаємопов'язані й передбачають усвідомлену взаємодію студент–студент і студент–викладач, а саме: використання ділових ігор для формування професійної компетентності в процесі вивчення іноземних мов; макростратегія 5. – вивчення лінгвістичного стимулу.*

Розглянувши англomовну частину інноваційно педагогічної умови щодо професійної іншомовної комунікативної компетентності магістрів сфери туризму, була описана франкомовна частина комунікативної компетентності, у результаті чого зроблено аргументацію вибору франкомовної складової та проведено аналіз робочої програми навчальної дисципліни «Друга іноземна мова» (французька мова)

Отже, узагальнені результати третього розділу педагогічного дослідження спростовують одну із часткових гіпотез у тому, що інноваційні педагогічні умови розвитку крос-культурної компетентності магістрів сфери туризму забезпечуватимуть підвищення рівня їхньої мотивації, вдосконалення змісту, системне використання інноваційних педагогічних технологій.

Основні положення відображені в наступних роботах автора [74; 80; 83;84;85;86;92;101;103;105;957;959;960;961;962;963;964;970;975;990;992;993;997;1001]

РОЗДІЛ 4. ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ПОЗИТИВНОГО ТУРИСТИЧНОГО ДОСВІДУ ТУРЕЧЧИНИ З КРОС-КУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ СФЕРИ ТУРИЗМУ В УНІВЕРСИТЕТАХ УКРАЇНИ

4.1 Можливості реалізації авторської методики крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму в закладах вищої освіти України в умовах євроінтеграції

Унаслідок різних причин наприкінці минулого століття все помітнішою стає тенденція до модернізації вищої освіти в Європі та відновлення її конкурентоспроможності. Проводячи змістове та організаційне дослідження діяльності університетів України та Туреччини, результати якого представлені у другому розділі дисертації, ми виявили суперечності між історичними традиціями та сучасними вимогами, зокрема між широким профілем крос-культурної освіти і диференціацією вищої освіти; доступністю освіти та необхідністю забезпечувати високу якість навчання і конкурентоспроможністю випускників; традиційним набором туристичних факультетів та динамікою попиту ринку праці; кількістю визначених годин на вивчення предмета і змістом навчальних програм [125; 231].

В умовах євроінтеграційних процесів заклади вищої освіти взяли на себе відповідальність не тільки за формування майбутніх професійних, технічних і соціальних еліт, а й перебрали важливі культурні, інтелектуальні та моральні обов'язки перед усім суспільством. Європейський простір вищої освіти (European Higher Education Area) нерідко називають Європейським простором вищої освіти і науки (European Research and Innovation Area), оскільки він включає не тільки навчання, викладання, а й наукові дослідження в університетах [309].

Основна мета крос-культурної освіти полягає в підготовці кваліфікованого робітника відповідного рівня, конкурентоспроможного на ринку праці, який вільно орієнтується у професії, досягнення якої потребує визначення цілей та відбору змісту освіти, організації навчального процесу й оцінки його результатів на таких засадах: сутність освіти полягає в розвитку здатності магістра сфери туризму самостійно вирішувати проблеми у видах діяльності на основі використання соціального досвіду,

елементом якого є і його власний досвід; сенс організації освітнього процесу відображається у створенні умов для формування досвіду самостійного вирішення майбутніми фахівцями пізнавальних, комунікативних, організаційних, моральних та інших проблем, що становлять зміст освіти [125; 188].

Викладені засадничі положення відображають один із провідних напрямів державної політики у галузі освіти – зорієнтованість освіти на потреби особистості. Його реалізація має ґрунтуватися на знаннях особливостей індивідуального розвитку, можливостей, потреб студентів з метою їх урахування під час організації навчально-трудоного процесу; забезпечувати розвиток і саморозвиток особистості кожного студента; сприяти виробленню в майбутніх фахівців навичок і внутрішніх психологічних механізмів, необхідних для успішного спілкування, навчання та праці на кожному етапі професійної підготовки.

Звідси – у процесі крос-культурної освіти особливої значущості набуває системність і неперервність педагогічного впливу на динаміку її сформованості. З огляду на це, завдання полягає в проектуванні педагогічної системи, яка забезпечить магістру сфери туризму знання, уміння й навички, сприятиме творчому саморозвитку й підвищенню його адаптивних можливостей, а також самореалізації в професійній діяльності. Це положення виступає стрижневою передумовою розроблення методики крос-культурної освіти магістрів сфери туризму, спрямованої на вирішення діалектичної суперечності між її наявним рівнем і потенційними можливостями використання освітнього простору в цьому процесі.

У перекладі з грецької «μέθοδος» означає «шлях до чого-небудь, дослідження». *Методика* є сукупністю методів і прийомів доцільного проведення будь-якої роботи. Нова філософська енциклопедія визначає методику як фіксовану сукупність прийомів практичної діяльності, що призводить до заздалегідь визначеного результату. У науковому пізнанні вона відіграє важливу роль в емпіричному дослідженні та концентрується на технічній стороні експерименту та регламентації дій дослідника [636].

У педагогіці терміном «методика» позначають конкретні принципи, форми та засоби використання методів, за допомогою яких здійснюється більш глибоке

пізнання різноманітних педагогічних проблем та їх вирішення. Основна функція методики полягає в організації дослідницької діяльності, що передбачає розроблення її певних алгоритмів у конкретних умовах, з конкретним педагогічним об'єктом і використанням певної системи засобів [658].

При проектуванні авторської методики крос-культурної освіти магістрів сфери туризму ми враховували також, що якість професійної підготовки кваліфікованих робітників, їхній успішний прояв у трудовій практиці прямо пропорційно залежать від рівня сформованості особистісних позицій до результатів власної життєвої та професійної діяльності.

Методика крос-культурної освіти сфери туризму ґрунтується *на ідеях культурологічного, аксіологічного, особистісно зорієнтованого, синергетичного, діяльнісного й компетентнісного підходів* до її формування, націлена передусім на розвиток особистості студента, його мотивації до самоосвіти й саморозвитку, уміння бути гнучким у процесі професійної взаємодії, готовності до постійного зростання, соціальної та професійної мобільності (див. підрозділ 1.3 першого розділу).

Змістова частина крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму визначається вимогами Державних стандартів професійної освіти та освітньо-кваліфікаційних характеристик магістрів сфери туризму, що містять відбір системи знань, умінь і навичок, на основі якої соціокультурний світогляд особистості кваліфікованих працівників набуває нового, якісного рівня і дає їм змогу швидко змінювати себе, адаптуватися до нових умов та вимог професійної діяльності [188; 236; 242].

Засобом реалізації розроблених інноваційних педагогічних умов крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму, таких як: тренінгові технології в підготовці майбутніх магістрів сфери туризму; використання інформаційно-комунікаційних технологій у підготовці майбутніх магістрів сфери туризму; застосування активних методів навчання в системі вищої освіти сфери туризму; шляхи забезпечення академічної мобільності майбутніх магістрів сфери туризму; формування професійної англомовної та франкомовної комунікативної компетентності майбутніх магістрів сфери туризму, є авторська методика.

Проектування нашої методики здійснювалося відповідно до робочих навчальних планів для підготовки магістрів сфери туризму із урахуванням загальнодидактичних принципів, принципів професійної освіти та обґрунтованих специфічних принципів крос-культурної освіти (див. підрозд. 2.3 другого розділу).

Розроблена нами методика крос-культурної освіти магістрів сфери туризму базувалася на описаних п'яти інноваційних педагогічних технологій, які імплементуються на п'яти етапах: *професійно спрямованому, дослідно проектувальному, інформаційно комунікативному, академічно мобільно практичному, а також репродуктивно креативно практичному етапах.*

Професійно спрямований етап визначає динаміку формування професійної спрямованості навчання та дозволяє отримувати високі результати, оскільки він пов'язаний:

- по-перше, з вирішенням проблеми взаємопов'язаного навчання видів мовленнєвої діяльності сфери туризму;
- по-друге, з умінням магістрів сфери туризму організувати мовну взаємодію відповідно до свого комунікативного наміру;
- по-третє, з практичним володінням набором ситуативних соціальних і професійних ролей;
- по-четверте, з розвитком мовної здатності реалізувати осмислену комунікацію, коли в центрі уваги студентів знаходиться передовсім зміст розмови, а не граматичні та інші мовні правила.

Перехід від регламентованих, програмованих форм і методів організації освітнього процесу до розвивальних, проблемно-пошукових, дослідницьких забезпечує стимулювання пізнавальних мотивів до майбутньої професійної діяльності та створює умови для творчості у сфері туристичної діяльності.

На *професійно спрямованому етапі* оволодіння крос-культурною освітою нашої методики відбувається реалізація *першої інноваційно-педагогічної умови «Тренінгові технології в освіті сфери туризму України»* під час вивчення дисциплін «Державне управління туристичною діяльністю», «Міжнародний туризм» та «Інноваційні технології в туризмі». Було запроваджено *міждисциплінарний тренінг*

на тему *"Забезпечення якості туристичних послуг – запорука успіху вашої справи"*. Метою тренінгу є формування та закріплення практичних навичок шляхом отримання досвіду під час участі у комплексі ділових та рольових ігор для формування професійних (спеціальних), особистісних, інформаційних, корпоративних, комунікативних компетентностей, які необхідні для формування та забезпечення якості обслуговування туристів.

Для реалізації поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання:

1) поглибити знання стосовно диференціації основних потреб та вимог споживачів до туристичних послуг, основних компонентів якості туристичних послуг, з'ясувати рівень суб'єктивності їх сприйняття кожним споживачем, усвідомити якість обслуговування туристів;

2) навчитися швидко визначати потреби та бажання відвідувачів, ефективно спілкуватися з людьми різних психологічних типів, забезпечувати зворотній зв'язок із туристами;

3) сформувати комунікаційні компетентності стосовно створення атмосфери розуміння як між співробітниками підприємств туристичної індустрії, так і між фахівцями підприємства та відвідувачами, тобто навчитися працювати в команді;

4) удосконалити особистісні компетентності стосовно регулювання власного психо-емоційного стану, проведення самопрезентації, вміння чітко формулювати свої думки та досягати необхідного ефекту (додаток О).

Компетентності, що формуються за тематикою дисциплін, які охоплені програмою тренінгу: здатність виявити потреби споживачів туристичних послуг; здатність налагодити ефективну взаємодію між менеджером туристичного підприємства і відвідувачами; здатність налагодити ефективні сервісні та інформаційні потоки туристичних підприємств; вміння проводити аналіз основних потреб туристів стосовно очікуваної якості туристичної послуги; вміння проводити ефективні переговори з клієнтом; вміння успішно проводити самопрезентацію; регулювання свого емоційного стану як основи надання якісної послуги; вміння здійснювати проектування якості туристичних послуг; здатність забезпечити використання підходу постійного поліпшення якості туристичних послуг;

готовність до саморозвитку; готовність до активних дій; готовність до командної діяльності; готовність до творчої діяльності та моделювання практичних ситуацій; готовність до поваги колег та критичного, позитивного сприйняття різноманітних думок; готовність до дій у ситуаціях невизначеності; готовність до творчої діяльності та моделювання практичних ситуацій; повага колег та критичне позитивне сприйняття різноманітних думок (додаток Й), (додаток К), (додаток О).

На другому дослідницько проектувальному етапі крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери тризму відбувається створення програми дослідження, відбір методів та засобів дослідження, оцінка проблеми за різними критеріями оцінювання. Майбутні магістри сфери туризму повинні побачити в проблемі наявну суперечність у розвитку об'єкту дослідження, а також невиявлені шляхи виходу з цієї суперечності. Навчальне дослідження передбачає, що шляхи зняття суперечності вже знайдено в науці, але вони мають бути невідомими самому досліднику-початківцю.

На нашу думку, дослідницько проектувальний етап повинен складатися з постановки проблеми дослідження, аналізу явища, що спостерігається, виявлення проблеми дослідження та формування гіпотези дослідження. Обов'язковим кроком цього етапу є саме формування гіпотези дослідження. Якщо розв'язувана задача є досить складною, то гіпотез дослідження може бути декілька. Але визначені гіпотези не повинні суперечити одна одній, бути обґрунтованими та указувати шлях дослідження.

Постановка проблемних питань сфери туризму, обговорення можливих результатів дослідження та можливість самостійно перевірити власну гіпотезу надають можливість магістрам сфери туризму швидко зрозуміти суть проблеми, створюють умови для самостійного отримання нових знань, покращують їх запам'ятовування та надають можливість демонструвати прикладну спрямованість туристичної сфери діяльності.

На другому дослідницько проектувальному етапі відбулася реалізація другої інноваційної педагогічної умови «Імплементація інформаційно-комунікаційних технологій в освіті сфери туризму України» у процесі виконання магістрами сфери туризму презентацій під час вивчення вібіркової дисципліни «Іноземна мова у

професійному спілкування» на теми: *“World Tourism”, “Make the Right Booking”, “Jobs in Tourism”, “Choosing the Right Person for the Right Job”, “Visitor Centres”, “Service Improvements”, “Types of Package Tours”, “Design of Package Tours”, “Types of Accommodation”, “Hotels Diversity”, “Dealing with Complaints”, “Make a good Hotel Great”, “Food and Beverages”, “Big Events”, “Rescue a Restaurant”, “Nature Tourism”, “Air Travel”, “Airports Types”, “Dealing with Difficult Customers”, “Marketing”, “Trends”, “Negotiations”*[757].

Зауважимо, що презентація магістрів сфери туризму повинна містити: титульний слайд; слайд зі змістом; основна частина представлена декількома слайдами (від 8 до 18); слайд з висновками.

Презентація майбутніх магістрів сфери туризму має відповідати наступним вимогам: титульний слайд презентації містить: найменування вищого навчального закладу, де виконана презентація; назва презентації; прізвище, ім'я, по батькові автора; група, курс; місто і рік; зміст - короткий зміст подають на другому слайді презентації; слайд з висновками – це коротке резюме виконаної презентації.

Виконання завдань дослідження неможливе без ознайомлення з основними літературними джерелами з теми презентації. З метою повного їх виявлення необхідно використовувати різні джерела пошуку: каталоги і картотеки кафедр та бібліотеки вищого навчального закладу, а також провідних наукових бібліотек міста, бібліотечні посібники, книжні та статейні списки літератури, виноски і посилання в підручниках, комплектів спеціальних періодичних видань.

Перший етап «Планування презентації, тобто з'ясування її мети та змісту». Після підбору теоретичного матеріалу необхідно попередньо планувати презентацію – чітко представляти її мету й зміст. Інформація на слайдах повинна бути стислою та доступною.

Другий етап «Проектування структури презентації». На цьому етапі необхідно визначити зміст кожного слайду, його структуру, функціональне навантаження, кількість анімаційних ефектів, що будуть присутні на слайді (не слід ними перевантажувати слайди), переходи, відео, звук, графічні зображення та інші засоби. Також слід визначити послідовність відображення слайдів.

Третій етап «Технічна реалізація презентації». Це безпосередньо створення презентації у відповідному програмному засобі згідно її спроектованому варіанту. У нашому випадку це програма для створення та демонстрації презентацій Microsoft PowerPoint. При цьому необхідно вибрати відповідне (строге) оформлення фону титульного та наступних слайдів, дотримуватись спланованих переходів анімаційних ефектів тощо.

Четвертий етап «Перевірка роботи презентації (демонстрація)». На заключному етапі роботи над презентацією необхідно перевірити її роботу, тобто виконати демонстрацію. Після цього потрібно обрати формат, в якому буде зберігатись дана презентація: у звичайному форматі PowerPoint (.ppt) чи у форматі демонстрації слайдів PowerPoint (.pps). Різниця цих форматів полягає в тому, що при збереженні у форматі демонстрації слайдів PowerPoint презентацію можна виконувати без встановленого програмного засобу Microsoft PowerPoint [583].

Наступний *третій інформаційно комунікативний етап* крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму передбачає формування професійно-комунікативної компетентності магістрів сфери туризму, зокрема комунікативно – важливих знань, умінь і певних якостей особистості.

До комунікативних умінь магістрів сфери туризму слід віднести: *мовленнєві* – уміння використовувати багатство професійної і національної мови у професійному спілкуванні, уміння оформлення усної та письмової професійної мови; *інформаційно-інструментальні* – уміння моделювати і прогнозувати процес професійної комунікації, встановлювати та підтримувати зворотний зв'язок зі співрозмовниками, справляти враження і здійснювати вплив на них; уміння організувати процес передачі й сприйняття інформації, керувати ним; *організаційно-технологічні* – уміння порозуміти позицію співрозмовника, толерантно до нього ставитися, не допускати маніпулювання і дезінформації в процесі комунікації, залучати партнерів по спілкуванню до діалогу, активізувати, стимулювати до слухання і розуміння; уміння запобігати конфліктам та ефективно урегулювати їх у разі виникнення; *невербальні*, тобто вміння використовувати невербальні засоби комунікації адекватно до ситуації; *інформаційно-пошукові*, як уміння використовувати інформаційні й

комунікативні ресурси комп'ютерних технологій; уміння працювати з різними джерелами інформації (додаток Й), (додаток О) .

На інформаційно комунікативному етапі прослідковується реалізація третьої інноваційної-педагогічної умови «Активні методи навчання в системі вищої освіти сфери туризму» шляхом розробки комплексу творчих завдань з вибіркової дисципліни «Іноземна мова у професійному спілкуванні» (додаток Р), (додаток С).

Четвертий академічно мобільно практичний етап передбачає, що майбутній магістр сфери туризму не може обмежуватися лише можливістю навчатися або працювати за кордоном, а саме по собі визнання національних дипломів іншими країнами ще не є доступом до професійної діяльності в цих країнах. У цей час таким доступом, поза залежністю від географічного, освітнього й політичного простору, стає професійна компетентність фахівця. Сьогодні важливо не тільки й не стільки отримати доступ до міжнародних освітніх програм, але й уміти використовувати отримані знання й досвід у своїй професійній діяльності. Крім того, поняття академічної мобільності не обмежується рамками нагромадження міжнародного досвіду в освіті.

Отже, *сутність академічно мобільно практичного етапу* полягає в тому, що ми створюємо умови для розвитку академічної мобільності усередині системи безперервної вищої професійної освіти за допомогою наступних вимог, пропонованих до процесу професійної підготовки фахівця: маневреність професійних освітніх програм, безперервність і узагальненість знань, оперативність і гнучкість майбутнього фахівця.

Маневреність професійних освітніх програм – це таке конструювання змісту утворення і його організаційних форм, при якому передбачається можлива зміна людиною на певному життєвому етапі області власної професійної діяльності або одержання паралельно декількох спеціальностей у різних вузах.

Неперервність знань – це освіта, що не припиняється, і самоосвіта, зміна цілей, завдань і функцій різних ланок освітньої системи, у якій початкові ланки формують знання-знайомство, що поступово розширюється й переходить на стадії одержання

базової підготовки в знання-уміння, а потім – у знання-трансформацію, коли людина, працюючи в якій-небудь галузі, висуває нові цілі й показує шляхи їхнього досягнення.

Узагальненість знань – це здатність фахівця сприймати конкретне знання, як частину узагальненого знання й розглядати перше з них як прояв другого; знання й досвід здійснення узагальнених способів діяльності забезпечують майбутнім фахівцям об'єднання різнорідних предметних знань у єдиний функціонуючий комплекс.

Оперативність – це готовність майбутнього фахівця застосовувати знання в різних ситуаціях; сприяння розширенню досвіду здійснення різних способів діяльності або оперування навичками й уміннями, засвоєними в різних ситуаціях; для досягнення такої якості знань у майбутніх фахівців необхідно, щоб у їхнє навчання й підготовку включалися не лише інформативні матеріали, правила, які дають лише орієнтири для виконання певних дій й їхньої послідовності, але й матеріали, які допомагають здобувати вміння й навички пошуку знань і визначення способів діяльності, придатних для варіативних ситуацій.

Гнучкість – це здатність майбутнього фахівця самостійно знаходити засоби застосування своїх знань у ситуації, що змінилася; пропонувати ці самостійно знайдені або самостійно сконструйовані способи застосування таких знань в аналогічних ситуаціях [80].

На *четвертому академічно мобільно практичному етапі* реалізується відповідно четверта іноваційна педагогічна умова *«Шляхи забезпечення академічної мобільності майбутніх магістрів сфери туризму»*, яка стосувалася залучення до міжкультурної комунікації та академічної мобільності магістрів сфери туризму в освіті України. Реалізація авторської методики четвертого етапу демонструє впровадження в освітній процесі авторської розробки *«Методичні рекомендації щодо академічної мобільності студентів у закладах вищої освіти в сучасному просторі»*. Основні положення методичних рекомендацій були використані на кафедрі географії України і туризму Географічного факультету Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка під час проведення II-ої міжнародної науково-практичної конференції *«Міждисциплінарні інтеграційні*

процеси у системі географічної, туризмологічної та екологічної науки» з метою підготовки тез конференцій для виступів студентів спеціальності 242 «Туризм».

Варто зазначити, що головною метою методичних рекомендацій є інформативне поширення основних важливих аспектів академічної мобільності, її ролі в контексті міжкультурної комунікації. Методична розробка покликана дати критичну оцінку потенційних численних можливостей та реального стану академічної мобільності студентів України та спрямована продемонструвати, що дане явище є одним із головних чинників трансформації освітнього простору України в умовах євроінтеграційних процесів. Зміст наукового доробку направлений на розкриття таких питань, як: положення про академічну мобільність студентів; концептуальні засади академічної мобільності в Європейському науково-освітньому просторі; термінологічна система у сфері академічної мобільності; стан академічної мобільності в Україні; академічна мобільність у вищій освіті України [80].

Останній *п'ятий іншомовно комунікативно практичний етап* набуття кроскультурної освіти магістрів сфери туризму передбачає формування у магістрів сфери туризму іншомовної комунікативної компетентності як необхідної складової кроскультурної освіти майбутніх фахівців, тобто реалізацію *п'ятої інноваційної педагогічної умови «Формування професійної англомовної та франкомовної комунікативної компетентності майбутніх магістрів сфери туризму»*.

Зазначимо, що існує достатня кількість наукових досліджень, де визначено суть поняття «іншомовна комунікативна компетентність фахівця». Нам імпонує визначення Н. Вороніної, яка узагальнила різні підходи до визначення вказаного поняття. Дослідниця іншомовну комунікативну компетентність розглядає як комплекс знань, умінь, навичок та особистісних якостей, рівень сформованості яких дозволяє майбутньому спеціалісту ефективно здійснювати іншомовну, а отже, міжмовну, міжкультурну і міжособистісну комунікацію [123].

Крім того, у більшості робіт іншомовна комунікативна компетентність фахівця виступає переважно як здатність здійснювати комунікативну мовленнєву поведінку згідно із завданнями конкретних ситуацій іншомовного спілкування і реалізується насамперед через розвиток навичок та вмінь в основних видах

мовленнєвої діяльності, що охоплюють рецепцію, продукцію, інтеракцію та медіацію. Вони формуються, розвиваються й удосконалюються у межах навчальних та реальних професійних ситуацій.

У контексті дослідження нам видається доречним визначення науковця І. Кухти «іншомовної комунікативної культури майбутнього фахівця туристичної сфери» як інтегративної характеристики, що *визначає комунікативно-професійний статус особистості й охоплює спрямованість на комунікацію, здатність до використання іноземної мови в певному соціально-культурному середовищі, внутрішню готовність до міжкультурної взаємодії в професійній сфері* [327; 328].

Узагальнюючи наведені вище визначення досліджуваного феномена *іншомовну комунікативну компетентність майбутніх магістрів сфери туризму* визначаємо як *інтегративну стійку якість фахівця сфери туризму, що формується на етапі фахової підготовки із залученням інноваційно-педагогічних технологій, новітніх комунікативних методик, позааудиторних автентичних іншомовних заходів та в умовах подальшої професійної міжкультурної взаємодії*.

Варто зазначити, що розроблена нами *методика формування професійної іншомовної комунікативної компетентності магістрів сфери туризму* базується на застосуванні комунікативного підходу. Відомо, що комунікативним підходом керуються британські та американські мовні школи Bell International, OISE, St. Giles International, Rennert Bilingual, NESE. До основних завдань у цих школах належить навчити студента спочатку говорити та легко сприймати усне мовлення, а вже потім писати. Комунікативна складова у професійній діяльності фахівців сфери туризму посідає вагоме місце, тому пріоритетним на заняттях з вивчення іноземної мови має бути комунікативний підхід. Засобом формування іншомовної комунікативної компетентності є спілкування, але у тому випадку, якщо воно здійснюватиметься на діяльнісній, ситуативно-обумовленій, мотиваційній основі з використанням професійно орієнтованого змісту як ситуації спілкування [977].

Зазначимо, що формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців сфери туризму можливе за умови моделювання в навчальному процесі ситуацій реального спілкування, що виникають у різних сферах їхньої професійної діяльності.

У зв'язку з цим вважаємо, навчальна діяльність студентів має бути організованою таким чином, щоб вони виконували дії, які є мотивованими для вирішення комунікативних навчально-професійних завдань, спрямованих на досягнення цілей та намірів іншомовного спілкування.

Ефективною навчально-професійною комунікативною діяльністю, на наш погляд, є *квазіпрофесійна іншомовна комунікативна діяльність*, яка може здійснюватися завдяки створенню *квазіпрофесійного іншомовного комунікативного середовища* на заняттях із вивчення іноземної мови, зокрема англійської. Проте створення такого середовища не виявиться ефективним без тісної співпраці викладачів іноземної мови та викладачів спеціальних дисциплін. Це можуть бути інтегровані та бінарні заняття, спільні проекти та презентації. Розглянемо докладніше феномен «квазіпрофесійна діяльність» (квазі – від лат. *quasi* – якби, немов). Під час квазіпрофесійної діяльності студенти виходять за межі опрацювання вузької теми заняття, шляхом включення в моделювання реальних ситуацій вирішують професійні завдання та питання професійної взаємодії. Квазіпрофесійний досвід сприяє розвитку у студентів не тільки пізнавальної активності, а й професійної мотивації. Моделювання квазіпрофесійної діяльності студентів можливе завдяки альтернативній технології – гри, яка розглядається в сучасній педагогіці вищої школи як дієвий засіб професійного становлення майбутнього фахівця та активізації його навчально-пізнавальної діяльності, що дає значний розвивальний ефект [360; 1013].

Квазіпрофесійна іншомовна комунікативна діяльність на заняттях із вивчення іноземної мови може здійснюватися у формі ділової гри, яка складатиметься з таких етапів: I етап – розробка гри, складання сценарію (створення ініціативної групи із викладачів та студентів, організація гри, написання плану, облаштування місця, де проходить гра); II етап – організаційний: роз'яснення учасникам гри мети та завдань, ознайомлення їх із програмою та правилами, розподіл ролей, призначення експертів, визначення регламенту виступів; III етап – розігрування ситуацій і пошук рішення всередині кожної групи. (Варіанти: «мозковий штурм», дискусія, тренінг під керівництвом ігротехніка); IV етап – міжгрупова дискусія: виступ учасників, захист ідей, проектів, взаємооцінка; V етап – рефлексія гри:

аналіз й узагальнення результатів (експерти), приймання загального колективного рішення. При оцінці гри експерти (керівники) особливу увагу звертають на актуальність, реальність, оптимальність і оригінальність рішень [360; 1013].

Як приклад, ефективним засобом формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців сфери туризму на заняттях із вивчення іноземної мови вважаємо можливим проведення такої гри з магістрами сфери туризму. Цільова установка організатора й керівника гри полягатиме у формулюванні теми *«Розробка нового туристичного маршруту. Перспективи та ризики»* під час вичення навчальної дисципліни *«Міжнародний туризм»* та завдання: провести ділові перемовини туристичного агентства із представниками відповідного агентства цієї країни», в організаційному проекті та програмі гри. Структура організаційного проекту і програма гри фіксуватиметься у вигляді регламенту й докладно обговорюватиметься, потрібно створити робочі групи, результати, продукти й наслідки гри фіксувати у післяігровій рефлексії [975].

Остання п'ята інноваційна педагогічна технологія щодо впровадження макростратегій у процесі формування професійної англomовної комунікативної компетентності майбутніх магістрів сфери туризму реалізувалася на основі розробленого курсу “Переклад як міжкультурна комунікація: англійська ↔ українська мови. Практикум для студентів денної форми навчання галузі знань 0302 «Міжнародні відносини». Під час вивчення дисципліни «Іноземна мова у професійному спілкуванні» на тему «Global Tourism: International Benefits along with Threats» (додаток С).

Реалізація п'ятої інноваційної педагогічної умови доповнюється другою частиною щодо ролі французької мови у фаховій іншомовній підготовці майбутніх магістрів сфери туризму. *Метою розробки* бул розвиток мовленнєвих умінь у магістрів сфери туризму, зокрема формування: спроможності запитати (усно або письмово) необхідну інформацію і зрозуміти її, знайти необхідні відомості в автентичних матеріалах (туристичних проспектах, рекламних відео, довідниках, Інтернет сайтах), зробити усний або письмовий опис побаченого, висловити своє ставлення до побаченого/ почутого тощо. Комунікативні ситуації або завдання

можуть включати такі умови як знайомство з автентичними документами; необхідність підготувати запитання для інтерв'ю, взяти участь в інтерв'ю, розповісти знайомим франкофонам про свої враження від подорожі, написати газетну/журнальну статтю до рубрики "Туризм" (додаток С).

З метою реалізації п'ятої інноваційної педагогічної умови крос-культурної освіти вважаємо за доцільне впровадження в курс підготовки «Практикуму з французької мови для студентів початкового рівня володіння іноземною мовою», украдачами якого є В. Ф. Снежкіна та Н. В. Халупська (додаток М).

Пропонований практикум з французької мови призначений для студентів вищих навчальних закладів нефілологічних спеціальностей денної, вечірньої та заочної форм навчання, які мають початковий рівень володіння французькою мовою. Посібник містить розмовні й лексичні вправи, що розраховані на активне засвоєння лексики, формування й удосконалення навичок мовлення. Матеріал для розмовної практики забезпечує систематизацію здобутих знань і активізацію їх в усному мовленні. Тексти практикуму складено з урахуванням психологічних особливостей та інтересів студентів (додаток М).

До кожного тексту подано вправи. Система вправ спрямована на формування мовних навичок та вмінь використовувати лексико-граматичний матеріал. Додаткові вправи призначені для закріплення й активного опанування лексико-граматичного матеріалу. Граматичний мінімум подано у вигляді граматичних таблиць та короткого викладення матеріалу. Додаткові тексти можуть бути використані як для індивідуальної роботи, так і для аудиторних занять [438].

Формування комунікативних вмінь можливе на основі вивчення текстів, наведених у додатку (додаток С).

Таким чином, всі етапи авторської методики крос-культурної освіти магістрів сфери туризму відрізняються особливою складністю, оскільки майбутні майбутні магістри сфери туризму потрапляють у реальні виробничі умови, в яких вчать аналізувати й корегувати власну комунікативну поведінку, знаходити й виправляти помилки, допущені в ході професійно-комунікативної діяльності, оцінювати свій

професійно-комунікативний потенціал, що стимулює вдосконалення комунікативних компетенцій та сприяє прагненню до постійного розвитку в професії.

Пріоритетною метою нашої методики є формування компетентностей крос-культурної освіти магістрів сфери туризму як однієї з провідних складових їхньої професійної майстерності. Нині в закладах туристичної освіти ефективність цього процесу великою мірою залежить від ціннісних установок студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «Магістр», їхніх знань правил і етичних норм професійно-комунікативної взаємодії, ставлення до людини як до її суб'єкта, яке має ґрунтуватися на засадах взаєморозуміння, співробітництва, доброзичливості. Особлива увага при розробленні методики приділялася стимулюванню на всіх етапах активності студентів, завдяки якій оптимізується розвиток міжкультурних комунікативних компетенцій. Значення «активності як основи їх формування» полягає у віддзеркаленні здатності суб'єкта до цілеспрямованої взаємодії з оточенням.

Таким чином, важливою ознакою методики, що пропонується, є: орієнтація її змісту, форм, методів і технологій на розвиток крос-культурної освіти; скерованість на формування у майбутніх фахівців сфери туризму рефлексивного ставлення до професійно-комунікативної діяльності, розвиток мотивації до вдосконалення комунікативних компетенцій, особистісного зростання і прагнення успіху в професії; широке використання у процесі формування комунікативної культури моделей ситуацій професійно-комунікативної взаємодії з урахуванням усього спектру професійних ролей фахівця сфери послуг і різних видів його комунікативних дій. На цій основі здійснювався вибір сучасних методів і технологій крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму в межах розробленого методичного комплексу з професійно спрямованого, дослідно проектувального, інформаційно комунікативного, академічно мобільно практичного, а також іншомовно комунікативно практичного етапів.

Узагальнюючи одержані результати можемо стверджувати про підтвердження часткової гіпотези дослідження, що ключовою умовою ефективності методів розробленої методики є набуття магістрами сфер туризму ключових крос-культурних компетентностей, що забезпечать відповідну стратегію міжкультурної взаємодії у створенні ефективних міжособистісних відносин у професійному середовищі.

4.2 Проектування мультимовної структурно-функціональної моделі крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму України в умовах євроінтеграції

У контексті культурологічної парадигми освітній процес мислиться як співтворчість, співрозвиток, діалог, у ході якого освоєння соціокультурного досвіду, розвиток здібностей, особистісних і професійно важливих якостей майбутніх фахівців сфери туризму підпорядковується вищій меті – сприяти молодій людині в саморозвитку й духовному зростанні. «Складовими цієї глобальної мети є створення умов для розвитку суб'єктності, життєтворчості, особистісних функцій зростаючої людини, підтримка самопізнання, самовизначення, самореалізації». Освіту не можна відділяти від соціокультурного контексту з притаманними йому моделями діяльності, комунікації та соціальних відносин, адже завдяки цим зв'язкам формуються когнітивні стереотипи, спосіб мислення, які мають втілюватися в діяльності. Це неминуче приводить до необхідності нового осмислення сутності освітнього простору, його проектування та моделювання. Урахування при цьому специфічних особливостей педагогічного процесу дозволяє створити простір, який сприяє досягненню його основних цілей щодо особистісного розвитку його учасників, створенню психологічно комфортного клімату і творчої атмосфери, що підвищує працездатність його суб'єктів, формує в них мотивацію саморозвитку та досягнення [440].

Характерною ознакою модернізації освітньої галузі є використання методу моделювання як найбільш адекватного способу пошуку оптимального вирішення поставлених завдань, оскільки він дозволяє відтворити цілісність об'єкту та спрогнозувати його перспективи. Взаємозв'язок педагогічної науки і практики, який сприяє розширенню культурно-освітнього простору та поглибленню його змісту, свідчить про актуальність цього методу і необхідність його впровадження в педагогічний процес [125].

Реформи, що відбуваються у системі професійно-технічної освіти потребують реалізації новітніх підходів до підготовки кваліфікованих робітників. Освітній процес має базуватися на науковому підґрунті, а підготовка майбутніх

фахівців відповідати вимогам європейського ринку праці. Важливе місце в зазначених процесах посідає моделювання, яке дає змогу прогнозувати результати педагогічного процесу. Для визначення суті понять «модель» та «моделювання» скористаємося напрацюваннями вітчизняних науковців [391].

Насамперед, з'ясуємо значення даних термінів. Слово «модель» походить від латинського слова «modulus» і означає міру, мірило, зразок, норму. Модель являє собою опис певного явища або процесу. У словнику іншомовних слів вказується, що модель – це «зразок, примірник чого-небудь, схема для пояснення якогось явища або процесу» [554].

У короткому енциклопедичному словнику з соціології під загальною редакцією В. Воловича зазначається, що моделювання – це науковий метод пізнання явищ та процесів за допомогою відтворення їх характеристик на інших об'єктах – спеціально створених з цією метою моделях. На думку багатьох вчених, моделювання є універсальною формою пізнання будь-якої сфери діяльності.

Н. Боярчук, обґрунтовуючи модель формування професійної компетентності майбутніх економістів у вищому навчальному закладі, звертає увагу, що поняття «модель» і «моделювання» є важливими і складними інструментами для педагогіки і наводить такі результати термінологічного аналізу поняття «модель»:

– у широкому значенні – це система, що мисленнєво уявляється або матеріально реалізується і, відображаючи або відтворюючи об'єкт дослідження, здатна замінити його так, що її вивчення дає нову інформацію про цей об'єкт;

– у вузькому значенні – це зображення певного явища за допомогою іншого, більш вивченого, яке легше зрозуміти;

– це спрощені теорії, що дають можливість вивчати взаємозв'язки між різними індикаторами в суспільстві;

– це схема, графік будь-якого об'єкта, процесу або явища, що використовується як його спрощена заміна [554].

Також у нашому дослідженні будемо спиратися на твердження, що модель – це система, дослідження якої служить засобом одержання інформації про іншу систему, система зі своєю структурою і функцією, що відображає структуру і

функцію системи оригіналу, гіпотеза, представлена в наглядній формі, штучно створений об'єкт у вигляді схеми, знакових форм чи формул, який дуже подібний до досліджуваного об'єкта чи явища і відображає в більш простому і загальному вигляді структуру, властивості, взаємозв'язки і відношення між елементами цього об'єкта, уявно чи матеріально-реалізована система, що адекватно відображає чи відтворює предмет дослідження, дає змогу одержати нову інформацію в ході його вивчення, знакова система, за допомогою якої можна відтворити дидактичний процес як предмет дослідження, показати в цілісності його структуру, функціонування та зберегти цю цілісність на всіх етапах дослідження [678; 679].

Отже, модель – це система зі своєю структурою і функцією; гіпотеза, представлена в наглядній формі; штучно створений об'єкт, що є: універсальною формою пізнання будь-якої сфери діяльності; служить засобом одержання інформації про іншу систему; відтворює предмет дослідження, дає змогу одержати нову інформацію в ході його вивчення [554; 679].

Створення моделі крос-культурної освіти магістрів сфери туризму потребує передусім з'ясування сутності поняття «модель». У філософії модель (від англ. model, франц. modele, лат. modulus – міра, зразок, норма) визначається як аналог (схема, структура, знакова система) визначеного фрагменту природної чи соціальної реальності, продукту людської культури, концептуально-теоретичного утворення – оригіналу; предметна, знакова чи мисленнєва система, що відповідно відтворює, імітує чи відображає певні характеристики (властивості, ознаки, принципи внутрішньої організації або функціонування) оригіналу; уявна чи матеріально втілена система, яка відтворює об'єкт дослідження і здатна замінити його таким чином, що й сама стає джерелом нової дослідницької інформації [391; 457].

За визначенням Р. Шеннона, модель є уявленням об'єкта, системи або ідеї в формі, яка відрізняється від самої цілісності та може слугувати для пояснення і кращого розуміння об'єкта або для передбачення і (або) відтворення характеристик, які визначають його поведінку. Основна характеристика моделі

полягає у спрощенні реальної життєвої ситуації, до якої вона застосовується, коли всі несуттєві чинники відходять на другий план. Тому, за Р. Ю. Шенноном, модель допомагає вирішити будь-які проблеми [699].

Визначенню цього поняття та використанню його в педагогічних дослідженнях приділена увага у працях О. Дахіна, І. Зязюна, О. Новікова, В. Пікельної, В. Полонського, Г. Шандригось, В. Штоффа [699; 755; 907]. Для зручності осягнення змісту визначень моделі в педагогічній науці подаємо їх у табл. 4.1.

Як видно з таблиці, модель є системою, яка: відповідає досліджуваному об'єкту, відрізняється цілеспрямованістю, нейтральністю до суб'єктивних оцінок і переваг учасників моделювання, абстрагуванням від деяких деталей і параметрів системи-оригіналу; зберігає суттєві для поставленої мети властивості об'єкта дослідження; є подібною до досліджуваного об'єкта (або явища) та відображає й відтворює у спрощеному вигляді його структуру, властивості, взаємозв'язки і відносини між його елементами; дає нову інформацію про досліджуваний об'єкт. В. Пікельна вважає, що модель має підпорядковуватись певній структурі та використовуватись для вивчення або перетворення реального світу [457].

До сутнісних ознак моделі вона відносить об'єктивну аналогію та максимально наближене відтворення оригіналу.

Таблиця 4.1

Дефініції поняття «модель» у педагогіці

<i>Зміст дефініції</i>	<i>Автори</i>
Штучно створена або обрана дослідником система у вигляді схем, конструкцій, знакових форм або формул, яка відображає та відтворює в спрощеному вигляді структуру, властивості, взаємозв'язки й відносини між елементами досліджуваного явища чи об'єкта	О. Дахін
Матеріальна або ідеальна система, запроваджена замість реального об'єкта в процесі дослідження і побудована так, що зберігає суттєві для поставленої мети властивості об'єкта	В. Нікіфоров, О. Суригін
Допоміжний об'єкт, обраний або перетворений в пізнавальних цілях, який дає нову інформацію про основний об'єкт	О. Новіков
Заміщення досліджуваного об'єкта іншим, спеціально для цього створеним; теоретичний метод дослідження процесів і станів за допомогою їх реальних (фізичних) або ідеальних, насамперед, математичних моделей	В. Полонський

<i>Продовж. таб. 4.1</i>	
Речова, знакова або мислена система, яка відтворює, імітує, відображає принципи внутрішньої організації або функціонування об'єкта, його властивості, ознаки чи характеристики	Г. Шандригось
Мисленнєво уявлена або матеріально реалізована система, яка, відображаючи або відтворюючи об'єкт дослідження, здатна заміщати його таким чином, що її вивчення дає нову інформацію про об'єкт	В. Штофф
Ідеальна система, вивчення якої дає змогу здобути інформацію про реальну педагогічну систему в єдності її структурного, функціонального, інформаційного елементів	Г. Щекатунова

Модель у наукових дослідженнях виконує теоретичну і практичну функції. Перша дає можливість реалізувати специфічний образ дійсності відповідно до діалектичних закономірностей її розвитку, а друга дозволяє описати модель як інструмент і засіб наукового пошуку. Узагальнення функцій моделі у психолого-педагогічних дослідженнях знаходимо в дисертації О. Гомонюк, де відзначається, що модель компактно організовує факти, визначає їх взаємодію та структуру; має суттєве практичне значення для планування експерименту; дозволяє визначити конкретну форму застосування модельованої системи; може бути базою для кількісних розрахунків. Вибір моделювання як методу дослідження ґрунтується на тому, що модель дає змогу виявити залежності між підсистемами досліджуваної системи [159].

Специфічними функціями моделі є *дескриптивна, прогностична і нормативна*.

Дескриптивна функція полягає в тому, що за рахунок абстрагування модель дозволяє досить просто пояснити спостережувані явища і процеси. Наприклад, дескриптивна функція моделі крос-культурної освіти магістрів сфери туризму полягає в тому, щоб за рахунок абстрагування від реалій кожного окремого навчального закладу пояснити специфіку та зміст означеного процесу, а також дати можливість досліднику встановити суттєві змістові її характеристики як професійно важливої якості [159].

Прогностична функція моделі відображає її можливість передбачати майбутній розвиток подій в межах досліджуваного явища. Так, у випадку моделювання процесу крос-культурної освіти магістрів сфери туризму за допомогою цієї функції можна передбачити перспективний розвиток її окремих компонентів як найбільш значущих для фахівців цієї галузі [159].

Нормативна функція дозволяє не лише описати існуючу систему, а й побудувати її нормативний образ – бажаний з точки зору суб'єкта, інтереси і переваги якого відображені використовуваними критеріями. Отже, ця функція моделі дасть можливість побудувати бажаний ідеальний образ процесу крос-культурної освіти магістрів сфери туризму. [159].

Відповідно до цих вимог модель повинна: по-перше, бути цілісною, тобто відображати проектування та реалізацію всієї послідовності процесу; по-друге, виявляти динаміку процесу, показуючи послідовну зміну його етапів, систему засобів вирішення завдань, умов ефективного досягнення результатів; по-третє, реалізувати прагнення суб'єкта-організатора органічно включатися в реальний педагогічний процес з метою формування в учнів певної якості, у тому числі в контексті всієї їхньої життєдіяльності. «Це можливо, – підкреслює І. А. Зязюн, – лише завдяки пильній увазі до цілісних властивостей формованої якості, властивостей, які й «сполучають» все організоване для її розвитку зі всім контекстом життя вихованця, основними його устремліннями. Такий підхід цілковито корелює з одним із визначених в нашому дослідженні специфічних принципів формування комунікативної культури майбутніх фахівців сфери обслуговування – принципом цілісності [226; 227].

У педагогічній науці теорія моделювання і проектування представлена у працях Г. Балла, В. Беспалька, В. Бикова, В. Гузеєва, Р. Гуревича, О. Дахіна, Г. Єльнікової, В. Загвязінського, В. Краєвського, Є. Лодатко, В. Міхеєва, В. Монахова, К. Романової, Є. Степанова, Н. Тализіної, В. Ясвіна та багатьох інших. Моделювання в педагогіці відрізняється творчою спрямованістю конструктивно-проектної, аналітико-синтетичної діяльності та має на меті відображення об'єкта (системи) в цілому або його окремих складових, які визначають функціональну спрямованість об'єкта (системи), забезпечують стабільність його існування та розвитку [257; 258; 391].

У науково-педагогічній літературі зустрічаються поняття «дидактичне моделювання» – система дій, яка забезпечує адекватне засвоєння (розуміння) модельованих властивостей, зв'язків і відношень пізнаваного і перетворюваного об'єкта і «педагогічне моделювання». Останнє трактується як метод дослідження педагогічних явищ або фактів на аналогічних фрагментах педагогічної реальності;

конструювання та вивчення динаміки моделей реальних педагогічних феноменів, а також штучно створених педагогічних ситуацій. Поняття «педагогічне моделювання» відображає характеристики існуючої педагогічної системи у спеціально створеному об'єкті, який є педагогічною моделлю. При цьому сутнісні для мети дослідження елементи чи властивості об'єкта, що вивчається, перебувають з ним у такому відношенні заміщення й подібності, що дозволяють опосередкованим способом отримати знання про цей об'єкт, а діалогічний, інтерактивний характер моделювання дає змогу глибше, точніше його розуміти [257; 258; 391].

Для педагогіки характерне моделювання, яке дозволяє вивчати навчально-виховний процес як у статиці, так і в динаміці. Крім того, педагогічне моделювання дозволяє фіксувати зміни, що відбуваються в самому вихованцеві й засвідчують його розвиток. За словами І. Зязюна, воно передбачає розуміння результату як трансформації самого суб'єкта – людини. У цьому випадку головними стають тренування людських сил, їх самоактуалізація і вияви. У зв'язку з цим стратегічна мета педагогічного моделювання полягає в організації процесу, що дає початок керованим змінам у соціальному середовищі, а основне завдання – в розробленні стратегічних траєкторій розвитку особистості, створенні ситуацій для розвитку особистісних функцій, реалізації педагогічних механізмів, що забезпечують ефективність цього процесу [261; 263].

У контексті нашого дослідження моделювання пов'язане з проектуванням на психологічному, педагогічному, технологічному й організаційному рівнях. У зв'язку з цим ми будемо розглядати педагогічне моделювання як напрям дослідження, наділений специфічними рисами, що відображають особливості модельованого явища – процесу формування комунікативної культури майбутніх магістрів сфери туризму. Побудова моделі крос-культурної освіти магістрів сфери туризму мала на меті створення ідеальної системи, яка втілює абстраговану структуру й реальний проєктований процес і дає змогу проводити на цій адекватній формалізованій схемі спостереження за його розвитком, а також робити достовірні висновки. У пошуках найбільш доцільного варіанта її створення ми спиралися на описані в науково-педагогічній літературі підходи, науково-обґрунтоване передбачення майбутнього

стану системи, розуміння тенденцій розвитку її основних складових. Характерною особливістю процесу крос-культурної освіти магістрів сфери туризму як системи є комплексний вплив кожного з її елементів на суб'єкт через застосування різних форм, способів, методів подання інформації відповідного змісту. Спираючись на авторитетні дослідження в галузі професійної освіти, можемо констатувати, що моделювання процесу крос-культурної освіти магістрів сфери туризму має передусім передбачати вдосконалення особистості.

Як свідчить аналіз наукових джерел, моделювання має здійснюватися на наукових засадах системного підходу й теорії моделювання з урахуванням закономірностей і специфіки функціонування конкретного об'єкта, спиратися на основні принципи загальної теорії систем. Згідно з останньою система розглядається як цілісне утворення, сукупність певних елементів, одиниць, частин, об'єднаних загальним принципом, призначенням [257; 258; 263].

Дослідження процесу підготовки фахівців сфери туризму дало змогу визначити сутність ступеневої підготовки у вищих навчальних закладах Туреччини та схарактеризувати структурні компоненти системи університетської освіти. Визначено, що підготовка здійснюється відповідно до міжнародних освітніх стандартів, що, своєю чергою, позитивно впливає на якість навчального процесу та дозволяє розширити освітній простір підготовки кадрів для сфери туризму. Характеристика трьох основних моделей стандартів в освіті, а саме: екзаменаційної, професійної, модульної, дозволила дійти висновку, що у сфері туризму найбільш ефективною є *професійна модель*, яка враховує потреби роботодавця та спрямована на отримання випускниками цілісної і якісної професійної підготовки за відповідною спеціальністю. Доведено, що розроблення професійних стандартів у сфері туристської освіти в Туреччині здійснюється спільно із роботодавцями, які володіють ситуацією на ринку праці та специфікою структури туристичної галузі.

На основі теоретичного аналізу наукової літератури з проблеми крос-культурної освіти магістрів сфери туризму у Туреччині нами було розроблено професійну модель, яка являє собою цілісну систему з функціонально значущими блоками, зокрема: нормативно-цільовий, організаційно-змістовий та методологічний (рис. 4.1).

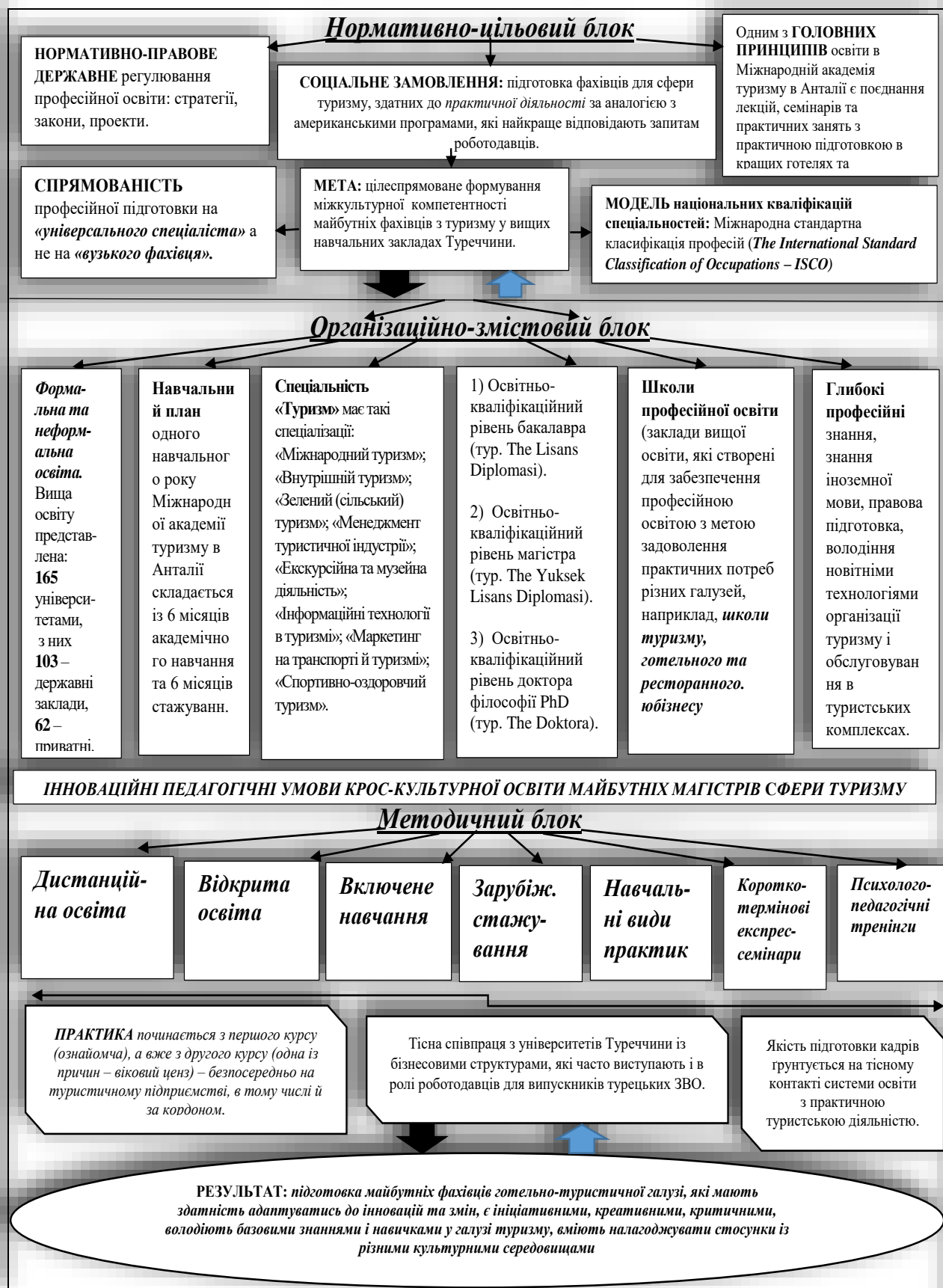

Рисунок 4.1 Професійна модель крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму в Туреччині

А. Литвин зауважує, що позитивні результати впливів детерміновані налагодженням зворотних зв'язків, які дозволяють своєчасно вносити необхідні корективи в процес навчання, спрямовані на вдосконалення системи формування знань, умінь, навичок їх застосування в учнів, а також необхідні для інформування педагогічних працівників про хід професійної підготовки.

Таким чином, *нормативно-цільовий блок* визначає мету професійної моделі – цілеспрямоване здобуття крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму в університетах Туреччини.

Складовими *організаційно-змістового блоку* запропонованої нами професійної моделі є компоненти формування крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму, який включає форми університетської освіти в Туреччині, знання, вміння, освітньо-кваліфікаційні рівні при вивченні предметів циклів загальнопрофесійної, професійно-теоретичної, професійно-практичної підготовки.

Процес організації крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму в Туреччині передбачається за умови реалізації наукових підходів та дидактичних принципів, що відображені в *методологічному блоці*, який передбачає визначення сукупності прийомів наукового дослідження з питань туристичної освіти магістрів сфери туризму у Туреччині.

Провідною метою означеного блоку, як зазначає Н. Ничкало, є «підготовка кваліфікованих, конкурентоспроможних кадрів з високим рівнем професійних знань, умінь, навичок і мобільності, що відповідає вимогам науково-технічного прогресу і ринковим відносинам в економіці; виховання соціально активних членів суспільства, формування в них наукового світосприйняття, творчого мислення, кращих людських якостей, національної свідомості» [405].

На основі аналізу туристичної підготовки в університетах Туреччини, нами було визначено, що значна увага в системі підготовки фахівців для сфери туризму в університетах Туреччини приділяється стажуванню (тур. Staj) та організації виробничої практики з метою набуття студентами реальної можливості подальшого працевлаштування.

З'ясовано, що процес навчання у школах туристичного напрямку, що є структурними одиницями університетів Туреччини, ґрунтується на принципі неперервного практичного застосування одержаних теоретичних знань.

Показано, що процес підготовки фахівців сфери туризму в університетах Туреччини здійснюється шляхом реалізації принципів доступності, гнучкості, системності, наочності, адаптивності, цілісності, оптимальності, релевантності.

Розроблена модель крос-культурної освіти магістрів сфери туризму є моделлю структурно-функціонального типу. Доцільність цього типу моделі зумовлена тим, що: виявлення сутності будь-якого об'єкта потребує визначення його структури; структурним моделям властиві різні рівні абстрактності, узагальненості й застосування; встановлення подібності моделі й оригіналу за частиною їх структур надає інформацію про функції моделі на основі функцій предмета діяльності. Цілісність моделі забезпечується сукупністю її підсистем та єдністю структурних і функціональних компонентів. Зважаючи на те, що моделювання педагогічного процесу передбачає не лише проектування, а й визначення шляхів упровадження моделі в практику навчально-виховного процесу, в структурі моделі, яку ми розглядаємо як систему, було виділено *цільову, концептуально-стратегічну, організаційно-проектувальну, процесуально-технологічну та контрольну-оцінювальну підсистеми* (рис. 4.2).

Цільова підсистема спрямована на обґрунтування й актуалізацію моделі, спирається на соціальне замовлення суспільства на висококваліфікованих фахівців сфери туризму, яким властиві самостійність, соціальна і професійна відповідальність, готовність у мінімальний термін адаптуватися й ефективно виконувати професійну діяльність у різних соціокультурних середовищах. Її центральною ланкою є мета проектованої моделі – підвищити якість професійної підготовки майбутніх фахівців сфери туризму у закладах вищої освіти формування належної комунікативної культури, яка зумовлена особливостями сфери туризму, специфікою професійно-комунікативної діяльності фахівців даного профілю, та спирається на вимоги до них, відображені у Державних стандартах освіти [405; 406; 407].

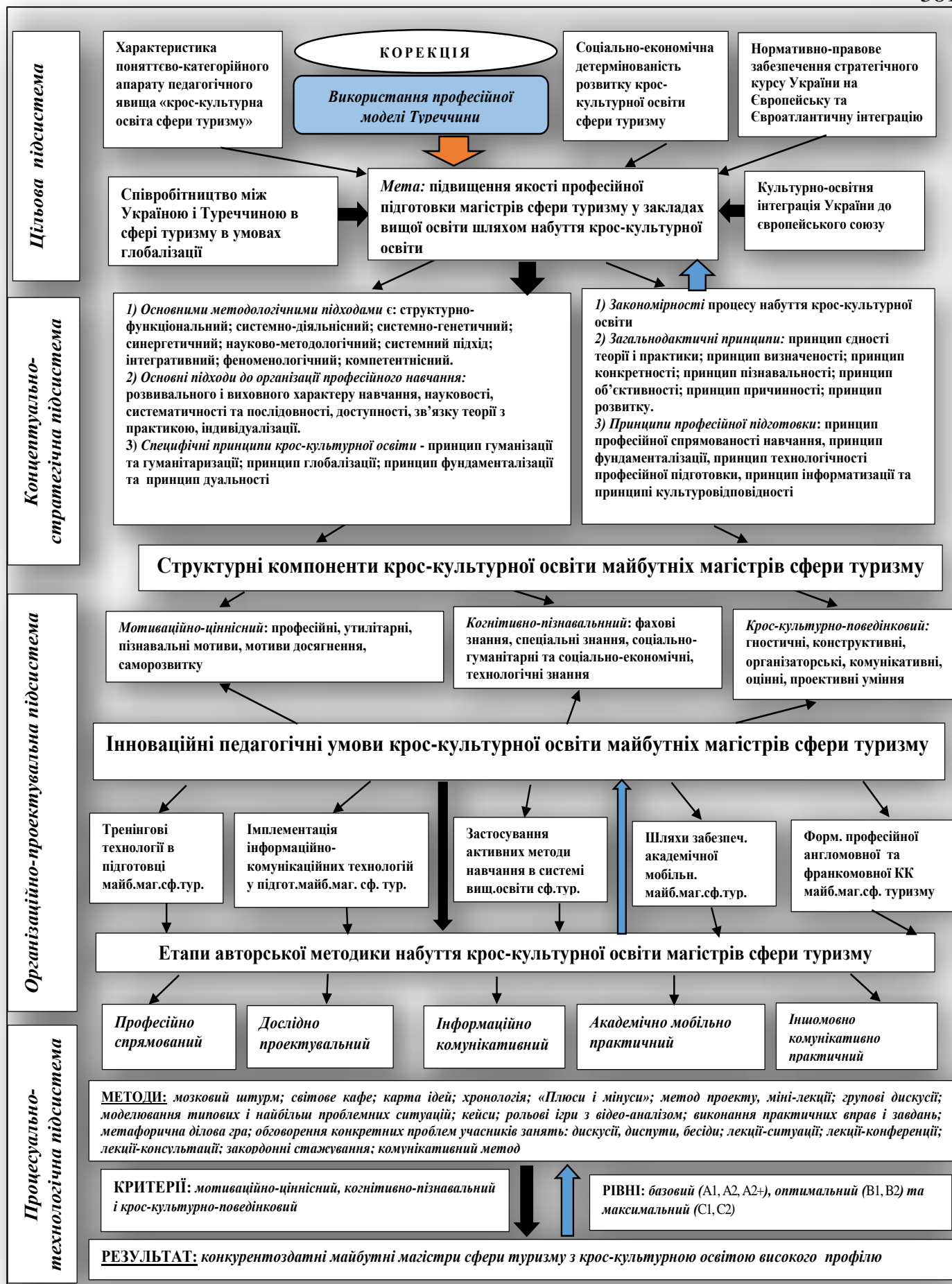

Рисунок 4.2 Мультимовна структурно-функціональна модель крос-культурної освіти магістрів сфери туризму України

Сфера туризму є особливим видом людської діяльності, спрямованої на задоволення потреб клієнта через надання йому туристичних послуг. Вона характеризується високою динамічністю і чисельністю різних за змістом та емоційною напруженістю контактів.

Сам процес обслуговування поєднує діяльність, спілкування і взаєморозуміння, внаслідок чого реалізація професійних функцій фахівця відбувається у ході професійно-комунікативної діяльності. Тому фахівці сфери туризму повинні: розуміти поведінку клієнтів з метою вибору найкращого способу їх обслуговування; свідомо регулювати власну поведінку; адекватно ставитися до поведінки своїх колег для надання їм (у разі необхідності) допомоги і підтримки; обирати доцільну стратегію комунікативної поведінки у процесі обслуговування; враховувати психологічні особливості клієнтів різних типів та з різних культур і підбирати відповідні комунікативні методи роботи з ними [405; 406; 407].

З огляду на викладене, специфіка професійно-комунікативної діяльності фахівців сфери туризму полягає в тому, що вони мають з'ясувати потреби клієнта, збагнути сутність проблемної ситуації та визначити шляхи її вирішення; особисто залучитися до конструювання взаємин з клієнтом на засадах взаєморозуміння. Необхідність впливати на поведінку споживачів послуг ставить працівника в певну залежність від них і накладає на нього високу відповідальність за результат комунікативної взаємодії. Отже, цільова підсистема є провідною при проектуванні системи, оскільки визначає сутність інших підсистем моделі.

Концептуально-стратегічна підсистема репрезентує вихідні методологічні та психолого-педагогічні положення крос-культурної освіти магістрів сфери туризму. *Основними методологічними підходами* є: структурно-функціональний; системно-діяльнісний; системно-генетичний; синергетичного (синергійного); науково-методологічний підхід; системний підхід; інтегративний підхід; феноменологічний підхід; компетентнісний підхід окреслює їхні визначальні компетентності і компетенції, сформовані знання й особистісні якості, додаткові кваліфікації тощо; професіографічний – проектування цілей, змісту, технології підготовки фахівця на основі певної умовної моделі,

кваліфікаційної характеристики; інноваційний – індивідуалізацію, гуманітаризацію, віртуалізацію, спеціалізацію, інші стратегії і засоби організації навчального процесу; андрагогічний – принципи спільного навчання, опори на досвід і власний вибір. Таким чином, всі вищезазначені підходи відображають розуміння крос-культурної освіти як суспільного й індивідуально-особистісного явища та необхідність її формування у майбутніх фахівців сфери туризму як цілісної професійно-особистісної характеристики з метою підвищення їхньої конкурентоздатності та забезпечення їхнього саморозвитку в професійній діяльності [405; 406; 407].

Сформульовані закономірності пов'язані із загальнодидактичними принципами: принцип єдності теорії і практики; принцип визначеності; принцип конкретності; принцип пізнавальності; принцип об'єктивності; принцип причинності; принцип розвитку.

А також, згідно із сучасною методологією, в основу формування змісту професійної туристської освіти покладено інтегративну особистісно-орієнтовану парадигму освіти та *загальнопедагогічні принципи:*

- змістовно-структурний принцип побудови системи неперервної професійної освіти;
- принцип багаторівневості професійних освітніх програм, який передбачає підготовку кадрів за різними освітніми і освітньо-кваліфікаційними рівнями та ступенями;
- принцип додаткового післядипломного професійного навчання; - принцип маневреності освітньо-професійних програм, можливості одержання паралельної професійної освіти;
- принцип індивідуалізації професійної освіти;
- принцип наступності професійних освітніх програм;
- принцип інтеграції освітніх структур, створення навчальних науково-виробничих комплексів, асоціацій навчальних закладів різних рівнів акредитації одного професійного спрямування;

– принцип системності і послідовності як загально-динамічний принцип оформлення професійної туристської освіти [405; 406; 407].

Підготовка фахівців у закладах освіти будується на загальнодидактичних принципах, що відображають основні підходи до організації навчання (розвивального і виховного характеру навчання, науковості, систематичності та послідовності, доступності, зв'язку теорії з практикою, індивідуалізації), а також принципи професійної підготовки (принцип професійної спрямованості навчання, принцип фундаменталізації, принцип технологічності професійної підготовки, принцип інформатизації та принципи культуровідповідності), також методи аналізу, синтезу, моделювання, аналогії.

Стрижнем *організаційно-проектувальної підсистеми* є структура крос-культурної освіти магістрів сфери туризму, яка включає чотири взаємопов'язані компоненти. Останні, в свою чергу, містять відповідні комунікативні компетенції. *Мотиваційно-аксіологічний компонент* (професійні, утилітарні, пізнавальні мотиви, мотиви досягнення, саморозвитку), сутністю якого є свідомий вибір магістра сфери туризму реалізувати свої інтереси та здібності в індустрії туризму, оволодіти для цього обраною професією, яка усвідомлюється як цінність в особистісному та соціальному плані, творчо та відповідально підходити до здійснення професійної діяльності в туристичній сфері, постійно оновлюючи свій професійний та особистісний розвиток. *Пізнавальний компонент* (фахові знання, спеціальні знання, соціально-гуманітарні та соціально-економічні, технологічні знання). *Діяльнісний компонент* (гностичні вміння, конструктивні вміння *організаторські* вміння, які характеризуються вмінням організувати власну діяльність, *комунікативні вміння*, тобто грамотне висловлювання своєї думки; корегування своєї поведінки у процесі спілкування; використання прийомів та засобів комунікації у процесі здійснення туристичної діяльності; *оцінні вміння*; *проективні вміння*). *Рефлексивно-аналітичний компонент* (здатність студентів до осмислення, саморозвитку та усвідомленого ставлення до професійної туристичної діяльності) [405; 406; 407].

Ця підсистема пов'язана також із *педагогічними умовами* реалізації нашої моделі (застосування тренінгових технологій в освіті туризму України; імплементація

інформаційно-комунікаційних технологій і електронних засобів навчання в освіті туризму України; досвід використання активних методів навчання в системі вищої туристичної освіти; залучення до міжкультурної комунікації та академічності мобільності фахівців сфери туризму в освіті туризму України; впровадження макростратегій у процесі формування професійної іншомовної комунікативної компетентності магістрів сфери туризму; роль французької мови у фаховій іншомовній підготовці магістрів сфери туризму), які відображають ресурси та провідні чинники, що позитивно впливатимуть на взаємодію елементів системи крос-культурної освіти магістрів сфери туризму, підтримуючи оптимальну організацію цього процесу [405; 406; 407; 678; 679].

Визначені педагогічні умови, проаналізовані у підрозділах 3.1 – 3.5., займають одне з центральних місць у моделі та корелюють із її компонентами.

Процесуально-технологічна підсистема включає методіку крос-культурної освіти магістрів сфери туризму як цілісного особистісного утворення, що поєднує професійно-комунікативні знання, систему комунікативних цінностей, потреб і мотивів особистості, які реалізуються в її професійній комунікативній діяльності. *Пріоритетною метою* нашої методики є імплементація змісту, форм, методів і технологій у навчальний процес магістрів напругу підготовки 242 «Туризм» в контекст крос-культурної освіти магістрів сфери туризму як однієї з провідних складових їхньої професійної майстерності.

Розроблений методичний комплекс складався з п'яти етапів, таких як: *професійно спрямованого, дослідно проєктувального, інформаційно комунікативного, академічно мобільно практичного, а також іншомовно комунікативно практичного*. Варто зазначити, що кожен з етапів інкорпорував відповідні методи, спрямовані на формування особливих компетенцій (знань, вмінь, навичок), зокрема: тренінги; презентації; *мозковий штурм; світове кафе; карта ідей; хронологія; «Плюси і мінуси»; метод проєкту, міні-лекції; групові дискусії; моделювання типових і найбільш проблемних ситуацій; кейси; рольові ігри з відео-аналізом; виконання практичних вправ і завдань; метафорична ділова гра; обговорення конкретних проблем учасників занять: дискусії, диспути, бесіди; лекції-*

ситуації; лекції-конференції; лекції-консультації; закордонні стажування; комунікативний метод.

Отже, ми побудували й обґрунтували мультимовну структурно-функціональну модель, яка відображає педагогічні цілі, концептуальні засади, завдання, пріоритети й інноваційні педагогічні умови організації та здійснення крос-культурної освіти магістрів сфери туризму. У логіко-змістовому сенсі розроблену модель можна оцінювати як інструмент оптимізації професійної підготовки фахівців сфери сфери з метою підвищення рівня їхньої професійної майстерності.

Узагальнюючи одержані результати можемо стверджувати про підтвердження часткової гіпотези дослідження, що опис професійної моделі крос-культурної освіти Туреччини створить підґрунття для розроблення мультимовної структурно-функціональної моделі крос-культурної освіти магістрів сфери туризму в Україні.

4.3 Експериментальна перевірка, стан і перспективи упровадження мультимовної структурно-функціональної моделі крос-культурної освіти та рекомендації з використання інноваційного досвіду крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму університетів Туреччини у закладах вищої освіти України

Апробація результатів дослідження здійснювалася зі студентами Факультету міжнародних відносин Національного авіаційного університету спеціальності. Проведений кафедрою іноземних мов експеримент в Національному авіаційному університеті дав нам змогу зробити наступний висновок: розвиток крос-культурної освіти є необхідним для магістрантів сфери туризму в рамках їхньої професійної освіти. Під час розвитку крос-культурної освіти у магістрантів, викладачу потрібно мати на увазі, що усі компоненти: когнітивно-пізнавальний, мотиваційно-ціннісний, кро-культурно-поведінковий тісно взаємопов'язані між собою та використання на заняттях різних видів крос-культурних експериментів дозволяє підвищити ефективність та результативність крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму.

Експеримент проводився в звичайних умовах освітнього процесу. Для реалізації цілей та завдань формування крос-культурних компетентностей були використані наступні методи: порівняльний аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури з досліджуваної проблеми; узагальнення передового педагогічного досвіду; опитування студентів та викладачів; письмові та практичні роботи; спостереження; бесіда; тестування; семінарські заняття та інтерактивні ігри; педагогічний експеримент; статистична обробка отриманих результатів. Метою нашого експериментального навчання була апробація авторської п'ятиетапної методики крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму.

Реалізації цієї мети сприяло вирішення таких завдань:

- 1) розробити матеріали, які відповідали б поставленій меті експериментального навчання;
- 2) визначити критерії та показники оцінювання рівня сформованості крос-культурних компетентностей магістрантів сфери туризму;
- 3) провести передекспериментальне тестування учасників експериментального навчання та схарактеризувати рівні сформованості крос-культурної освіти магістрантів сфери туризму;
- 3) провести експериментальне навчання згідно із розробленою системою;
- 4) провести завершальне тестування учасників експериментального навчання;
- 5) обробити отримані дані і визначити ефективність запропонованої методики навчання [274; 330].

Експериментальне дослідження проводилося з 2018 по 2020 навчальні роки на базі кафедри іноземних мов Національного авіаційного університету і здійснювалося у чотири етапи, а саме: *пошуково-розвідувального, констатувального, формувального та прикінцевого*.

На *пошуково-розвідувальному етапі* експерименту були проведені вивчення та аналіз науково-методичної літератури з теми дослідження; визначено актуальність, об'єкт, предмет, мету, гіпотезу, завдання і методи дослідження. Досліджувалися психологічні особливості та методичні засади крос-культурних компетентностей магістрантів сфери туризму, проводився аналіз програм і

підручників з англійської мови для студентів спеціальності «Туризм» для виявлення кількості та якості завдань, спрямованих на крос-культурних компетенцій студентів–майбутніх магістрів сфери туризму.

Експериментально визначалися критерії та показники рівнів крос-культурних компетенцій студентів–майбутніх магістрів сфери туризму, виділялися і характеризувалися рівні сформованості, проводився зріз знань студентів з метою встановлення початкового рівня сформованості крос-культурних компетенцій студентів–майбутніх магістрів сфери туризму і проходила підготовка експериментальних матеріалів [274; 330].

Було визначено такі рівні сформованості крос-культурної компетентності студентів–майбутніх магістрів сфери туризму, як: *базовий, оптимальний та максимальний*. На формувальному етапі експерименту визначався змістовий аспект крос-культурної компетентності студентів–майбутніх магістрів сфери туризму, створювалася відповідна система вправ і пропонувалися методичні рекомендації щодо її реалізації. На прикінцевому етапі проводився зріз знань студентів з метою встановлення підсумкового рівня крос-культурних компетенцій студентів–майбутніх магістрів сфери туризму.

Основними характеристиками *критеріїв мотиваційно-ціннісного компоненту* крос-культурної освіти магістрантів сфери туризму є відхилення, повага, акцепція міжкультурних відмінностей і цінностей та динаміка мотивації студентів до формування належного рівня міжкультурної комунікації за рахунок опори на позитивне ставлення до іноземної мови як до носія культури і як до одного із можливих, так і як одного із основних засобів досягнення результативності та ефективності міжкультурної взаємодії [55; 274; 330; 497].

Когнітивно-пізнавальний компонент характеризуємо за рівнями вживання мовних, мовленнєвих конструкцій у «живому» спілкуванні: В1 – комунікант-початківець; В2 – самостійний комунікант; С1 – досвідчений комунікант, визначеними Радою Європи; за рівнями готовності вчитися і накопичувати досвід реальної взаємодії (початковий/середній/високий) та за помірною, активною, продуктивною включеністю у міжкультурну комунікацію [55; 274; 330; 497].

Критеріями *крос-культурно-поведінкового компоненту* є: невідповідність, часткова відповідність або повна відповідність мовних, мовленнєвих конструкцій новим умовам і ситуаціям; здатність до коректної, гнучкої комунікації з урахуванням застережень і етичних норм міжкультурної взаємодії в іншокультурному соціумі; здатність непогано виконувати окремі завдання, працюючи незалежно від інших; добре виконувати завдання, консультируючись у інших, якісно виконувати завдання на основі збудованих партнерських стосунків, взаєморозуміння і неупередженості у міжкультурній групі або команді [55; 274; 330; 497] (табл. 4.3).

Таблиця 4.3

Критерії оцінки та показники сформованості компонентів крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму

<i>Компонентний склад крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму</i>	<i>Основні критерії оцінки рівня сформованості компонентів крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму</i>	<i>Показники рівня сформованості крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму</i>
<i>Мотиваційно-ціннісний компонент</i>	1) усвідомлення мотивів досягнення МКК; 2) сприйняття відмінностей інокультурного середовища;	1) ставлення до іноземної мови як до носія культури і засобу досягнення МКК; 2) розуміння ключових міжкультурних цінностей і відмінностей;
<i>Когнітивно-пізнавальний компонент</i>	1) спонтанність мовлення; 2) акумуляція досвіду міжкультурної комунікації;	1) готовність до іншомовного спілкування у міжкультурному середовищі; 2) реальна комунікація;
<i>Крос-культурно-поведінковий компонент</i>	1) коректність мовної/мовленнєвої поведінки; 2) гнучкість мовних/мовленнєвих моделей поведінки у міжкультурному середовищі; 3) результативність самостійної роботи в групі / команді; 4) ефективність взаємодії у міжкультурній групі/команді.	1) врахування «dos and don'ts» у міжкультурній комунікації; 2) відповідність мовної/мовленнєвої поведінки новим умовам і ситуаціям; 3) вміння налагоджувати зворотний зв'язок; 4) позитивні відчуття від ефекту сумісного зусилля у роботі групи/команди [300].

Міжнародна система, що визначає рівні англійської мови, поділяється на сім етапів:

1. *Початковий рівень (Beginner A1)*. На цьому етапі людина з нуля починає вивчати мову, що включає в себе абетку, елементарні фрази і правила, читання. Вивчення провадиться практично з нуля. По проходженні цього рівня студент може самостійно давати відповіді на питання, які часто задають люди один одному підчас зустрічі [875; 910; 1005; 1010].

2. *Елементарний рівень (Elementary A2)*. Після оволодіння основами початкового рівня починається ознайомлення з важливими азами англійської мови. Тут студенту надається можливість здобути більш глибокі знання і закріпити ті, що були здобуті на першому етапі. Відбувається вивчення основ граматики, розбираються види займенників, модальні дієслова, прикметники та ступені їх порівняння, а також категорії іменників і різні форми запитань [875; 910; 1005; 1010].

3. *Нижче середнього (Pre-Intermediate A2+)*. Інколи перекладається як перед-середній рівень. Приступаючи до вивчення мови на цьому етапі, студенти вже знають, як правильно вимовляти деякі вислови і можуть коротко спілкуватись на деякі теми. Завдяки цьому рівню у студентів значно підвищується навчальний потенціал, вони більше виконують практичних вправ і вчаться вимовляти речення зі складнішою структурою. Щодо усного мовлення, то успішно засвоївши третій рівень, людина сміливо може вирушати у подорож за кордон, застосовуючи свої знання [875; 910; 1005; 1010].

4. *Середній (Intermediate B1)*. Цей рівень призначений для повного закріплення усіх знань, які були здобуті на попередніх заняттях. Окрім того, для вивчення вводиться нова лексика, більш складного характеру. На цьому рівні тексти набувають більш інформаційної та подовженої структури. Успішно засвоївши знання на рівні Intermediate людина здатна добре розуміти співрозмовника та невимушено підтримувати діалог [875; 910; 1005; 1010].

5. *Вище середнього (Upper Intermediate B2)*. Переходячи на п'ятий рівень студенти вільно спілкуються і розуміють англійське мовлення. Переважно цей етап складається з практичних занять, теоретичним заняттям тут відводиться дуже мало часу. Цей рівень вважається широко затребуваним у сфері освіти та бізнесу [875; 910; 1005; 1010].

6. *Високий (Advanced C1)*. До вивчення цього рівня звертаються всі, хто прагне вільно володіти мовою. Теми, що були пройдені раніше, розбираються на більш високому професійному та специфічному рівні. Вони охоплюють багато літературних жанрів, особливості навколишнього середовища, правові процеси тощо [875; 910; 1005; 1010].

7. *Надвисокий (Proficient/Mastery C2)*. Він вважається найвищим рівнем носія мови. Людина вже володіє всіма основами англійської мови і може вільно спілкуватися на будь-які теми. Для неї не буде складно пройти вузько-специфічну співбесіду чи скласти іспит для вступу в іноземний виш [875; 910; 1005; 1010].

У процесі діагностики сформованості зазначених вище компонентів крос-культурної освіти магістрантів сфери туризму були окреслені такі рівні, як: базовий, який відповідає початковому, елементарному та нижче середньому міжнародним рівням (English Basic User (A1, A2, A2+): A1 оптимальний, що відповідає середньому та вище середнього рівням (English Independent User (B1, B2): B1 (Intermediate English), B2 (Upper Intermediate English) та максимальний, який корелює із високим і надвисоким міжнародними рівнями (Proficient/Mastery English User (C1, C2): C1 (Advanced English), C2 (Proficiency English) [55; 274; 300;330; 497] (табл. 4.5).

Таблиця 4.5

Рівні сформованості компонентів крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму

<i>Базовий рівень сформованості компонентів крос-культурної освіти магістрантів сфери туризму</i>	
Магістранти із низьким рівнем сформованості компонентів крос-культурної освіти поважають міжкультурні цінності, характерні для інокультурного середовища, але не сприймають або не розрізняють міжкультурних відмінностей; позитивно відносяться до інновацій, але не вміють справлятися з негативними станами при різких змінах звичного порядку; в більшості правильно реагують на мовні/мовленнєві стимули, уважно слухають, розуміють основний зміст прочитаного, володіють незначним запасом специфічних лексичних одиниць, що відносяться до сфери туризму .	Магістранти вчать бути уважними до деталей: коректно будувати і вживати мовні та мовленнєві конструкції; визначати свої успіхи і невдачі, локус контролю; корегувати взаємовідносини, але ще не готові розуміти і тлумачити різні аспекти ділової культури (протокол, етикет) і мовної/мовленнєвої поведінки членів міжкультурної групи; відчувають потребу у соціокультурній поінформованості, розвитку особистісних якостей, комунікативних умінь (аргументувати, доводити, шукати компроміси), здатності налагоджувати зворотний зв'язок і співпрацю в групі.

<i>Продовж.табл.4.5</i>	
<i>Оптимальний рівень сформованості компонентів крос-культурної освіти магістрантів сфери туризму</i>	
<p>Магістранти проявляють великий інтерес до міжкультурних відмінностей, орієнтуються у ключових цінностях інокультурного бізнес-середовища, вчать управляти негативними станами при різких змінах звичного порядку і завдяки мотивації з опорою на позитивне (успіхи, досягнення), усвідомлюють значення досвіду міжкультурної комунікації для майбутньої професійної діяльності; магістранти демонструють досить розвинені уміння спілкування з носіями мови, мають основу для розуміння як вербальних, так і невербальних мовних/мовленнєвих кодів, вміють шукати, опрацьовувати та ділитися інформацією, у тому числі пов'язаною із майбутньою професійною діяльністю; накопичують досвід комунікативної взаємодії у віртуальному просторі, міжкультурній групі і безпосередньо з носіями мови.</p>	<p>Магістранти розвивають стресостійкість, апробують вміння налагоджувати зворотний зв'язок і співпрацю у групі; оволодівши різними методами самопізнання, студенти відзначають реальну активізацію особистісного потенціалу: розширення адаптивних можливостей, сформованість якостей (особливо неупередженості, організованості, відповідальності), комунікативних умінь вищого порядку (спілкування у форматі «підлеглий-керівник», «керівник-підлеглий»); ведуть моніторинг особистих досягнень. Наполегливо вчать моделювати свою мовну/мовленнєву поведінку у відповідності до нових ситуацій, не порушуючи при цьому прийнятні у міжкультурному середовищі етичні норми, управляти негативними станами при різких змінах звичного і традиційного порядку, у складних умовах і непередбачуваних обставинах, вести міжкультурний діалог і полілог</p>
<i>Максимальний рівень сформованості компонентів крос-культурної освіти магістрантів сфери туризму</i>	
<p>Магістранти вирізняються визнанням культурного плюралізму, акцепцією ключових цінностей і відмінностей, характерних для різних інокультур, досвідом самоуправління і управління негативними станами в групі, відкритістю до інновацій та змін, свідомим ставленням щодо необхідності досягнення високого рівня міжкультурної комунікативної компетентності; магістранти демонструють активну участь у міжкультурній комунікації безвідносно до ситуації і, володіючи вербальними та невербальними мовними/мовленнєвими кодами; моделі мовної та мовленнєвої поведінки студентів відзначаються гнучкістю, відповідають новим ситуаціям, а також культурним і формальним (протокольним) вимогам; мають відчуття особистої значущості у продуктивній роботі команди в міжкультурному просторі.</p>	<p>Магістранти розвивають свій особистісний потенціал в умовах роботи команди в міжкультурному середовищі: студенти демонструють стресостійкість, здатність до виокремлення деталей, вміння переконувати, долати комунікативні перешкоди і знаходити компроміси за допомогою аргументів. Навички моніторингу і корекції самооцінки оптимального рівня сприяють досягненню конкурентоспроможності, зокрема, у проектній роботі, у роботі Т-груп). не лише ефективно шукають, опрацьовують і презентують інформацію, ведуть дискусію, пов'язану з майбутньою фаховою діяльністю, будують стосунки з носіями мови на рівні міжкультурної групи чи команди у межах і поза межами співпраці, акумулюють реальний досвід успішної взаємодії. Завжди фіксують відчуття особистісної значущості.</p>

Для проведення констатувального етапу експерименту необхідно було вирішити такі завдання: відібрати і згрупувати учасників експерименту; інформувати їх про цілі експерименту, плани його проведення та способах контролю його результатів; визначити рівень знань студентів на початку експерименту за допомогою проведення передекспериментальних зрізів, результати проаналізувати, узагальнити і по закінченню часу повідомити учасникам для організації подальшої дослідницької роботи.

Констатувальний експеримент було проведено серед студентів спеціальності 242 «Туризм» на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «Магістр» під час вивчення дисциплін «Міжнародний туризм» та «Ділова іноземна мова». Експериментальне дослідження було впроваджене у 2-х групах із загальною кількістю студентів 215 осіб. Зріз знань був проведений за допомогою комплексних тестів (додаток К), (додаток О), (додаток Т).

Метою констатуючого експерименту було виявити рівень рівня крос-культурних компетенцій студентів–майбутніх магістрів сфери туризму. У констатувальному експерименті брали участь студенти, які мали майже однаковий рівень крос-культурних компетенцій студентів–майбутніх магістрів сфери туризму.

Отже, проведений діагностичний тест показав, що студенти мали переважно базовий та оптимальний рівні сформованості крос-культурних компетентностей. Після того як були отримані результати діагностичного тесту, провели обробку отриманих даних, студенти п'ятого року навчання факультету міжнародних відносин Національного авіаційного університету були розділені на контрольні та експериментальні групи для проведення експериментального навчання.

Експериментальна перевірка рівня сформованості компонентів крос-культурної освіти, зокрема мотиваційно-ціннісного, когнітивно-пізнавального, та крос-культурно-комунікативного майбутніх магістрів сфери туризму здійснювалася шляхом впровадження п'ятиетапної методики з використанням навчального посібника «Переклад як міжкультурна комунікація: англійська ↔ українська мови. вивчають навчальні дисципліни «Іноземна мова за професійним спрямуванням» для студентів спеціальності 242 «Туризму» під час вивчення навчальної дисципліни «Ділова іноземна мова». Таким чином, апробація результатів дисертаційного дослідження відбувалася засобом опанування теми «Global Tourism: International Benefits along with Threats» (додаток У).

Після опанування майбутніми магістрами сфери туризму теми ««Global Tourism: International Benefits along with Threats» результат рівня сформованості компонентів крос-культурної освіти, зокрема когнітивного, мотиваційно-ціннісного, комунікативно-діяльнісного та рефлексивно-аналітичного, який перевірявся за

допомогою комплексного тестування, продемонстрував значне підвищення рівня володіння рівня крос-культурними компетентностями (додаток Ф).

Таким чином, одержані в ході дослідження результати з *мотиваційно-ціннісного критерію* в експериментальній групі (на відміну від контрольної) свідчать про виражену позитивну динаміку. Тобто можна стверджувати, що сформованість мотиваційно-ціннісного компоненту крос-культурної освіти магістрантів сфери туризму через побудову освітнього процесу за інноваційно-педагогічних умов, виокремлених та обґрунтованих у дослідженні, слугувало посиленню зацікавленості студентів, з одного боку, процесом професійної діяльності, а з іншого – в одержанні й застосуванні фахових знань, включаючи й ті, що є необхідними для налагодження продуктивної крос-культурної взаємодії з іноземними колегами під час роботи в багатонаціональному колективі [55; 274; 330; 497].

Результати досліджень за вказаними методиками на початку педагогічного експерименту дозволили з'ясувати, що низький рівень сформованості цього критерію простежувався як у контрольній, так і у експериментальній групах (контрольна група – 46,3 %; експериментальна група – 45,8 %). Ураховуючи той факт, що під час навчання контрольної групи також здійснювався певний вплив на мотивацію студентів (мотиваційно-ціннісний критерій), то це сприяло тому, що число студентів, які мають базовий рівень, зменшилося на 8,3 %, оптимальний – збільшилося на 4,6 %, максимальний – збільшилося на 3,7 % (див. табл. 3.4 та рис. 3.2). Крім того, освітній процес було орієнтовано на суб'єкт-суб'єктну взаємодію. Це спричинило суттєві зміни в мотивації студентів експериментальної групи. Число студентів із базовим рівнем розвитку мотиваційно-ціннісного критерію зменшилося на 34,6 %, з оптимальним – збільшилося на 17,8 %, з максимальним – збільшилося на 16,8 % (див. додаток 3 табл. 8 та рис. 4.2).

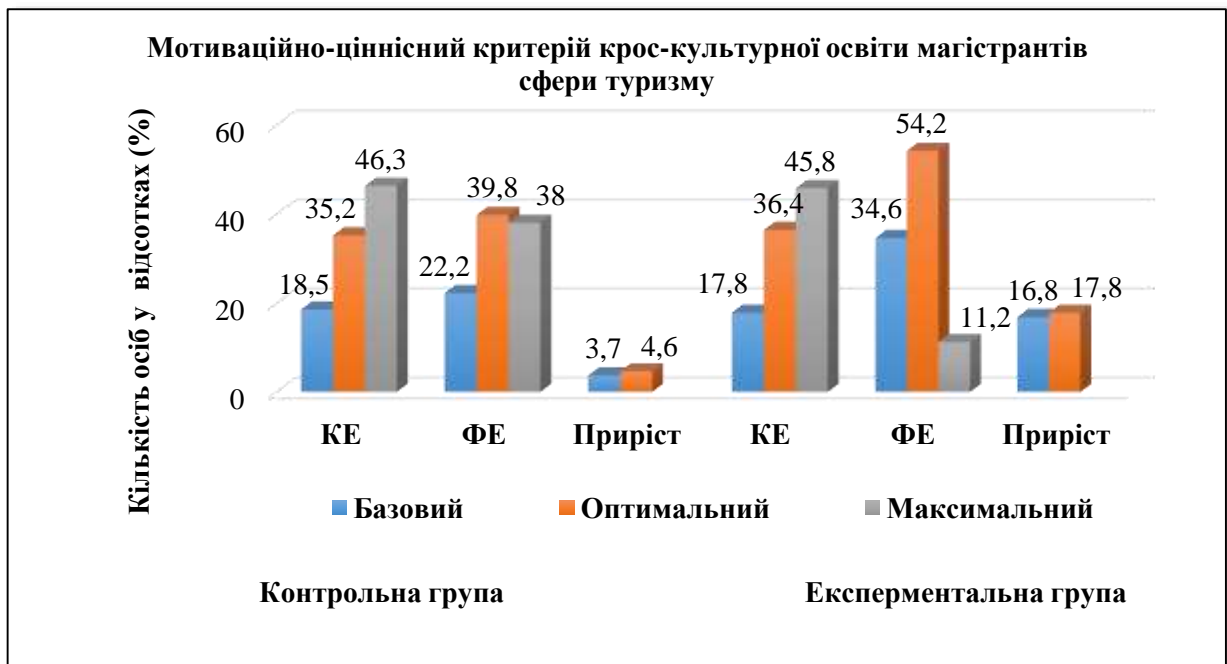

Рисунок 4.2. Динаміка мотиваційно-ціннісного критерію крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму

Вивчаючи зміни рівня знань студентів за когнітивно-пізнавальним критерієм, було також виявлено покращення. У таблиці 13 (Додаток X) та на рисунку 4.3 представлено динаміку когнітивно-пізнавального критерію крос-культурної освіти магістрантів сфери туризму. Як можемо побачити, при наповненні міжкультурним змістом дисциплін, що включені до освітньо-професійної підготовки майбутніх магістрів сфери туризму і сприяють формуванню когнітивно-пізнавального компоненту, застосуванні розробленого навчально-методичного супроводу, динаміка когнітивно-пізнавального компоненту критерію в експериментальній групі є позитивною: кількість студентів із базовим рівнем – зменшилася з 67,3 % до 32,7 % (– 34,6 %), у той час як у контрольній групі – зменшилася з 65,7 % лише до 54,6% (– 11,1 %); число студентів із оптимальним рівнем збільшилося в експериментальній групі з 24,3 % до 49,5 % (+25,2 %); у контрольній групі – з 25,0 % до 32,4 % (+7,4 %). Щодо максимального рівня, то тут кількість студентів в експериментальній групі збільшилася на 9,4 %, тоді як у контрольній групі – тільки на 3,7 %.

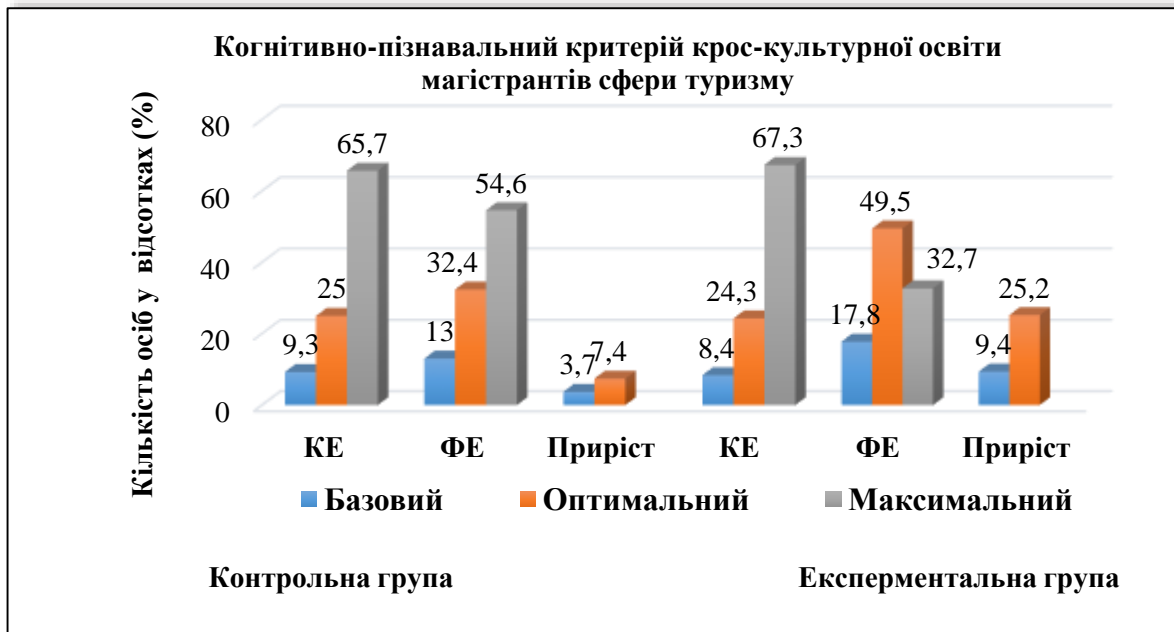

Рисунок 4.3. Динаміка когнітивно-пізнавального критерію крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму

Вищевказані зміни щодо когнітивно-пізнавального критерію, які були зафіксовані в експериментальній групі, можна пояснити докладно розробленим, скоригованим й адаптованим змістом навчально-методичного забезпечення, використанням комплексу різних форм, методів й засобів організації освітнього процесу, які докладно репрезентовано у підрозділах 3.1; 3.2; 3.3; 3.3; 3.5; 4.3 та додатках (Додаток П), (Додаток Р), (Додаток С).

Відносно крос-культурно-поведінкового критерію, який передбачав застосування знань, умінь та навичок міжкультурної комунікації на практиці, теж спостерігаємо покращення (див. рис.4.4.).

Аналізуючи результати отримані відповідно до контрольної групи, можна простежити незначне покращення. Зокрема, число студентів із максимальним рівнем збільшилось з 7,4 % лише до 11,1 % (+3,7 %), із оптимальним рівнем – з 24,1 % до 30,6 % (+6,5 %). Щодо базового рівня, то воно зменшилось з 68,5 % до 58,3 % (– 10,2 %).

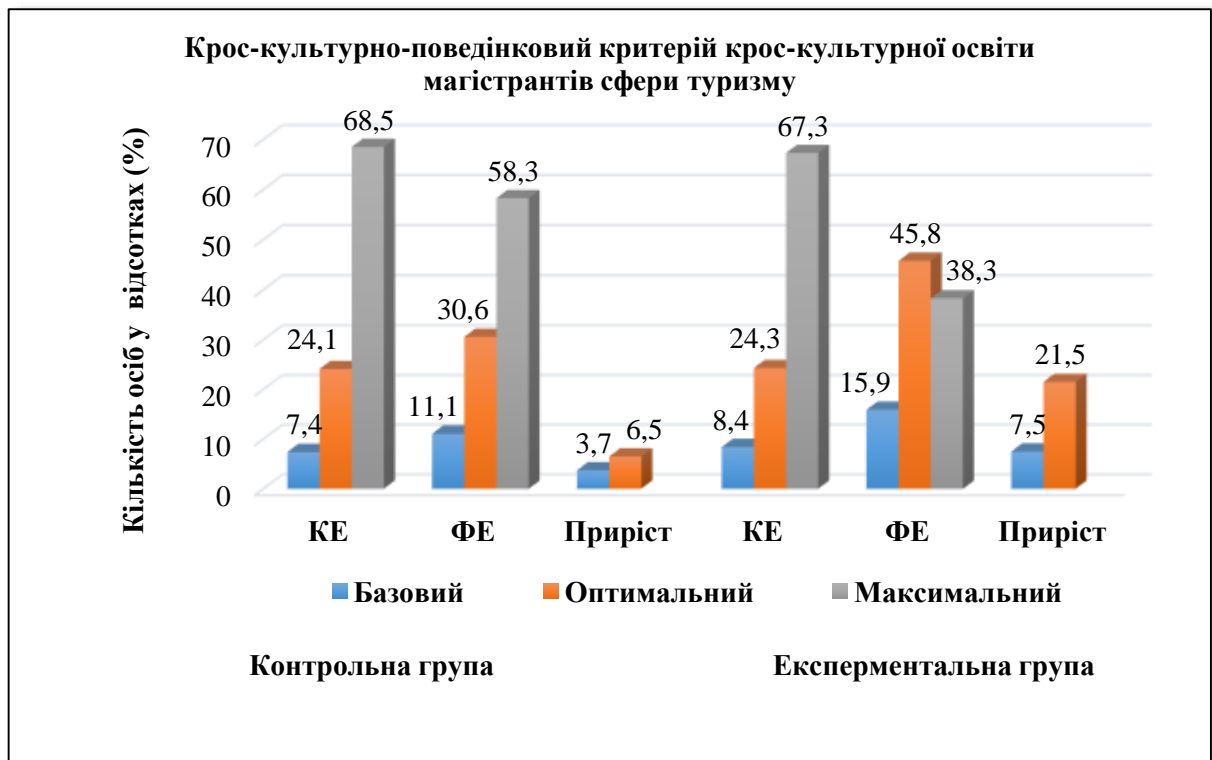

Рисунок 4.4 Динаміка крос-культурно-поведінкового критерію крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму

Такі зрушення можна пояснити тим, що у ході педагогічного експерименту студенти не були відірвані від освітнього процесу, отже, навчання за традиційною системою теж дало позитивний результат. Зафіксоване зменшення числа студентів із низьким рівнем готовності, які входили до експериментальної та контрольної груп, становило відповідно 29,0 % та 10,2 %.

Узагальнені результати формувального етапу педагогічного експерименту за *мотиваційно-ціннісним, когнітивно-пізнавальним і крос-культурно-поведінковим критеріями*, представлено на рис. 4.5. у таб. 12 та табл. 13 (Додаток X).

Як видно з рисунку 4.5, у динаміці сформованості компонентів крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму, які входили до експериментальної групи, загалом відбулися суттєві зміни. Кількість студентів з базовим рівнем сформованості компонентів крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму у цій групі зменшилася на 35,5 %, із оптимальним і максимальним – збільшилася відповідно на 26,1 % і 9,4 %.

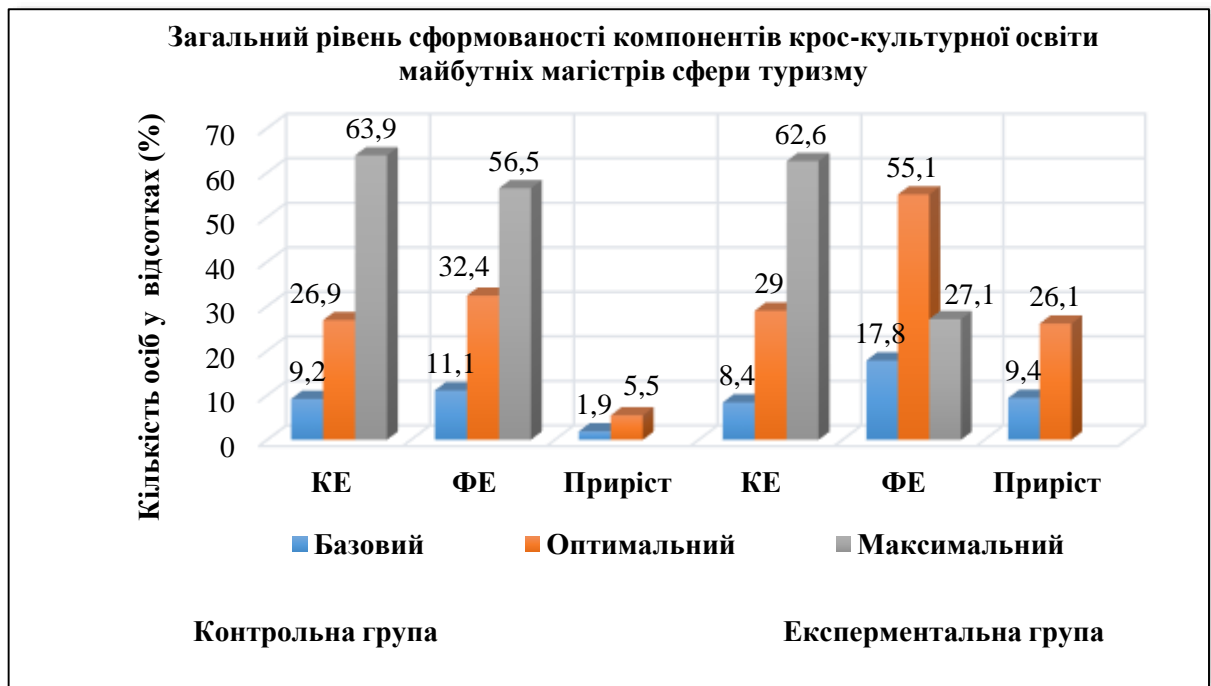

Рисунок 4.5. Загальний рівень сформованості компонентів крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму

Щодо результатів, отриманих у контрольній групі, то у цій групі число студентів з базовим рівнем 187 зменшилося всього на 7,4 %, із оптимальним і максимальним – збільшилося відповідно на 5,5 % і 1,9 %.

Загальний рівень сформованості компонентів крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму представлені в узагальненій таблиці (додаток У) і розраховувався за формулою 4.6.

$$x = \frac{m+0,5p}{Q} \quad (\text{Рис. 4.6})$$

де: К – це коефіцієнт рівня готовності студента; m – це кількість показників, що мають високий рівень прояву; p – це кількість показників, що мають середній рівень прояву; n – це кількість показників, що мають низький рівень прояву; Q – це загальна кількість усіх показників з високим, середнім і низьким рівнями прояву ($Q = m + p + n$). При $0 < K x^2_{\text{крит}}$ [145, с. 96].

Це дало можливість зробити висновок про зростання рівня сформованості компонентів крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму. Отримані дані засвідчили, що після проведення експерименту число студентів із базовим сформованості компонентів крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери

туризму зменшилося на 35,5 %, із оптимальним – збільшилася на 26,1 %, а з максимальним – на 9,4 %. Результати, отримані під час експериментального дослідження, було математично опрацьовано, одержані дані підтвердили підвищення рівня сформованості компонентів крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму.

Математико-статистичне опрацювання результатів експерименту здійснювалася за допомогою критерію χ^2 Пірсона. Так, критерій χ^2 (хі-квадрат) використовувався з метою порівняння розподілів об'єктів двох сукупностей за станом деякої властивості на основі вимірювань за шкалою найменувань цієї властивості у двох незалежних вибірках із сукупностей, які розглядаються. Для застосування критерію необхідно, щоб виконувалися наступні вимоги: по-перше, обидві вибірки випадкові; по-друге, вибірки незалежні, й члени кожної вибірки незалежні між собою; по-третє, шкала вимірювань може бути не вище шкали найменувань із кількома (у рамках нашого дослідження трьома) критеріями (мотиваційно-ціннісним, когнітивно-пізнавальним та крос-культурно-поведінковим).

Під час констатувального етапу педагогічного експерименту ми виходили з попередньо встановленого припущення про те, що між контрольною та експериментальною групами не повинно бути істотних відмінностей на рівні значущості 0,05. Відповідно до висунутого припущення, було сформульовано два твердження – гіпотези: між контрольною та експериментальною групами не існує істотних відмінностей; між контрольною та експериментальною групами існують істотні відмінності.

Групи порівнювалися попарно. Значення статистики критерію χ^2 було розраховано за формулою 4.7.

$$\chi^2 = \frac{1}{n_1 \cdot n_2} \sum_{i=1}^k \frac{(n_1 \cdot O_{2i} - n_2 \cdot O_{1i})^2}{(O_{1i} + O_{2i})} \quad (\text{Рис.4.7})$$

де: n_1, n_2 – це обсяги вибірок; O_{1i}, O_{2i} – це кількість елементів відповідної вибірки, що належать до i -ого рівня; k – це кількість рівнів. У нашому випадку: $n_1 = 107$ (обсяг експериментальної групи), $n_2 = 108$ (обсяг контрольної групи), $k = 3$ (кількість рівнів – три: базовий, достатній та оптимальний) [145, с. 101].

Обчислене за формулою значення χ^2 називається емпіричним або спостережувальним значенням критерію (χ^2 спост). Обраховане, ґрунтуючись на основі інформації щодо результатів експерименту, число χ^2 спост порівнюється із відомим критичним значенням критерію χ^2 крит, яке подається для декількох рівнів значущості. Рівень значущості – це ймовірність помилки, яка базується на відхиленні нульової гіпотези (гіпотеза про відсутність різниці у характеристик експериментальної (ЕГ) і контрольної груп (КГ)), тобто ймовірність того, що різниця вважається значною, а вона, фактично, випадкова. Відтак, у педагогічних дослідженнях, як правило, обмежуються рівнем значущості $\alpha=0,05$, тобто допустимим є не більше ніж 5% можливість помилки. Таким чином, можемо прийняти рівень значущості $\alpha=0,05$.

Критичне значення χ^2 крит розраховується за відповідною таблицею значень статистики χ^2 для ступенів вільності $v = c - 1$ (де: c – кількість рівнів, $c = 3$) та рівня значущості $\alpha = 0,05$. В нашому випадку χ^2 крит = 5,991. Якщо χ^2 спост виявиться менше χ^2 крит, то приймається гіпотеза H_0 , а гіпотеза H_1 відхиляється. Якщо ж χ^2 спост буде більшим, ніж χ^2 крит, то приймається гіпотеза H_1 , що свідчить про наявність істотних відмінностей між групами.

На констатувальному етапі педагогічного експерименту були отримані наступні значення χ^2 спост: для мотиваційно-ціннісного критерію – 0,04; для когнітивно-пізнавального критерію – 0,07; для крос-культурно-поведінкового критерію – 0,08. А для загального рівня готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації χ^2 спост = 0,14. Усі отримані значення менші ніж критичне χ^2 крит = 5,991, що свідчить про відсутність істотних відмінностей між контрольною та експериментальною групами на початку формувального експерименту.

Після завершення формувального експерименту отримано наступні дані χ^2 спост: для мотиваційно-ціннісного критерію – 20,86; для когнітивно-пізнавального критерію – 10,56; для крос-культурно-поведінкового критерію – 8,63. Для загального рівня готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації χ^2 спост = 19,08.

Усі отримані значення більші ніж критичне χ^2 крит = 5,991, що свідчить про істотні відмінності між контрольною та експериментальною групами після проведення формувального етапу експерименту. Аналогічно обчислювалося значення критерію для загального рівня готовності і виявилось, що χ^2 спост < χ^2 крит, а після проведення формувального етапу експерименту χ^2 спост > χ^2 крит. Це дало можливість зробити висновок про зростання рівня сформованості компонентів крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму.

Результати статистичного опрацювання результатів експериментального дослідження надали можливість обґрунтовано стверджувати про статистичну значущість підвищення сформованості компонентів крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму. Таким чином, педагогічний експеримент засвідчив, що впровадження мультимовної структурно-функціональної моделі крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму при реалізації комплексу інноваційно-педагогічних умов позитивно вплинуло на сформованість компонентів крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму, зокрема: *мотиваційно-ціннісного, когнітивно-пізнавального і крос-культурно-поведінкового*.

Таким чином, отримані результати продемонстрували позитивну динаміку підвищення крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму у експериментальній групі на відміну від контрольної за рахунок впровадження авторської п'ятиетапної методики крос-культурної освіти у навчальний процесі закладів вищої освіти України, що доводить ефективність та результативність розробленої нами мультимовної структурно-функціональної моделі, впровадження якої сприятиме підвищенню рівня крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму в університетах України.

У ході нашого дослідження перейдемо до опису стану і перспектив упровадження мультимовної структурно-функціональної моделі крос-культурної освіти та формулювання рекомендацій з використання інноваційного

досвіду майбутніх магістрів сфери туризму університетів Туреччини у закладах вищої освіти України.

Розвиток вищої освіти України визначається у загальному контексті європейської інтеграції з орієнтацією на фундаментальні цінності української та загальноосвітньої культури. Процес об'єднання Європи відбувається на основі Болонської декларації і супроводжується створенням спільного освітнього і наукового простору та розробкою єдиних критеріїв і стандартів у цій сфері.

Компонент прогнозування, що стосується творчого використання зарубіжного досвіду набуває пріоритетного значення в руслі інтеграції України у світовий і європейський освітній простір. У загальному концептуальному вимірі він орієнтує на більш динамічну і радикальну трансформацію заснованої на предметній сфері навчання кваліфікаційно професійної моделі підготовки майбутніх магістрів сфери туризму, яку Україна успадкувала від радянської системи освіти, на західну компетентнісно-міждисциплінарну, що фокусує предметно-функціональну сферу професійної діяльності. Вивчення цієї проблеми дозволяє виокремити два блоки, які стосуються запровадження зарубіжних інновацій для поглибленого оновлення, розвитку і модернізації системи крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму та використання окремих аспектів і компонентів зарубіжного досвіду для корегування й удосконалення цього процесу.

Застосування зарубіжного досвіду орієнтує на врахування і запровадження таких продуктивних ідей, підходів, інновацій: проектування спеціалізацій у рамках існуючих спеціальностей галузі знань «Туризм», які існують на рівнях бакалавра і магістра, за спільною, уніфікованою схемою, в основу якої покладено поділ на окремі напрями, сфери професійної діяльності: аналітична або науково-дослідницька; експертно-консультаційна; країнознавча; регіональна інтеграція; гармонізація відносин і розв'язання конфліктів; посилення пріоритетів науково-дослідницької та самостійної роботи студентів, які сумарно мають охоплювати стільки ж часу, скільки аудиторні заняття; розширення варіативності форм організації навчального процесу відповідно до

індивідуальних потреб студентів та запровадження гнучкої системи, коли вони самі обирають періодичність, терміни, режим відвідування занять, навчальні курси, характер зв'язків із викладачем; для підвищення рівня готовності до професійної діяльності в крос-культурних середовищах доцільно запрошувати для викладання вузькопрофільних фахівців та осіб, що є носіями відповідних мов; апробація практики публікації в науковопопулярних і культурологічних журналах матеріалів про зміст і характер професії магістрів сфери туризму із перспективою їхньої подальшої популяризації в мережі Інтернет.

Для реалізації означених завдань назріла потреба створення профільного професійного громадського об'єднання вишів, які забезпечували б практичною крос-культурною підготовкою. Воно сприятиме координації діяльності шляхом обміну інформацією, популяризації досвіду роботи, співпраці в підготовці науково-методичного забезпечення та організації дослідницької роботи тощо.

Виходячи зі систематизованого зарубіжного досвіду, відзначаємо низку концептуальних положень, які окреслюють значення і перспективи його використання в розвитку і модернізації системи крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму в Україні. По-перше, вона має розгортатися в контексті як внутрішніх суспільних й освітніх змін, так і міжнародних викликів й органічно поєднувати поглиблення профільної спеціалізації, гуманітаризації і гуманізації. По-друге, стратегічною перспективою перебудови і вдосконалення системи професійної підготовки магістрів сфери туризму в Україні має стати орієнтація на реалізацію теоретичних знань у процесі розв'язання практичних завдань та проведення наукових досліджень актуальних проблем розвитку крос-культурної освіти сфери туризму. По-третє, студентів, з одного боку, варто готувати до змін на ринку праці, тому вони мають бути готовими і здатними до постійного професійного самовдосконалення. З іншого боку, у них необхідно виробляти знання і вміння аналізувати й передбачати можливі ризики і варіанти розвитку міжнародних подій та самостійно шукати й моделювати оптимальні шляхи досягнення порозуміння.

Конкурентоспроможність фахівця, як інтегральної характеристики, обумовлена високим рівнем спрямованості професійної компетентності, особистих рис, активне виявлення яких дозволяє отримати перевагу у змаганні з іншими особистостями на конкретне робоче місце або професійні блага (кар'єрне зростання, умови праці, пільги тощо). Наслідком конкурентоспроможного є успішність особистості, її впевненість у майбутньому. Доведено, що процес набуття конкурентоспроможності забезпечується розробкою нових моделей підготовки майбутніх фахівців в основу яких покладені нові стандарти вищої освіти, сучасні наукові підходи (системний, синергетичний, діяльнісний, особистісно орієнтований, аксіологічний, середовищний, інформаційний, акмеологічний та ін.) інноваційність технологій, форм і методів навчання, технологізація освітнього простору, використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, моніторинг успішності знань, умінь та навичок студентів.

Отже, апробована в освітньому процесі мультимовна структурно-функціональна модель крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму у вишах України та систематизований на основі аналізу результатів дослідження досвід професійної моделі крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму Туреччини, за умов творчого застосування може стати вагомим підґрунтям для розвитку теорії і практики організації освітньо-педагогічної діяльності в цьому напрямі. При цьому слід, з одного боку, ураховувати комплекс зовнішніх і внутрішніх чинників, які зумовлюють характер і спрямованість розвитку сфери туризму та ринку праці, з іншого боку, предметно і комплексно апробувати, модернізувати, вдосконалювати теоретико-методологічний, організаційно-функціональний, науково-методичний, навчально-дидактичний, виховний, навчально-науковий та інші аспекти, які актуалізує узагальнення всього комплексу проблем підготовки майбутніх магістрів сфери туризму у національній і зарубіжних системах професійної і вищої освіти.

Висновки до розділу 4

На попередніх етапах нашого дослідження нами було зауважено, що в євроінтеграційних умовах, одним із ключових напрямів державної освітньої політики визнана переорієнтація освітніх цілей на потреби особистості. Методологічним підґрунтям цього процесу є гуманістична парадигма, згідно з якою професійна освіта має не лише забезпечити майбутніх фахівців сфери туризму потрібними для виконання своєї виробничої функції знаннями і вміннями, а й сформувати в них необхідні особистісні та професійні якості крос-культурної освіти, сприяти їхній адаптації до різних культурних середовищ, створити підґрунтя для подальшого саморозвитку. Враховуючи цей контекст, на останньому етапі науково-педагогічного-дослідження нами була описана у трьох підрозділах реалізація процесу крос-культурної освіти майбутніх фахівців сфери туризму в університетах України.

У четвертому розділі – *«Імплементация позитивного туристического досвіду Туреччини з крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму в університетах України»* – нами була описана у трьох підрозділах реалізація інноваційних педагогічних умов крос-культурної освіти майбутніх фахівців сфери туризму в університетах України, результатом чого було розроблено авторську методику на п'яти взаємопов'язаних етапах, описано професійну модель Туреччини і, як результат порівняльно-педагогічного дослідження створено мультимовну структурно-функціональну модель крос-культурної освіти магістрів сфери туризму в Україні.

У першому та другому підрозділах четвертого розділу педагогічного дослідження було здійснено виконання поставленого завдання дослідження розробити авторську п'ятиетапну методику, технологічне забезпечення та мультимовну структурно-функціональну модель крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму в закладах вищої освіти України в умовах євроінтеграції із залученням турецького досвіду професійної моделі крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму в Туреччині.

Розроблена нами методика крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму базувалася на описаних п'яти інноваційних педагогічних умовах, які здійснюються на *професійно спрямованому, дослідно проектувальному, інформаційно комунікативному, академічно мобільно- практичному, також репродуктивно креативно практичному* етапах.

На *професійно спрямованому етапі* оволодіння крос-культурною освітою нашої методики відбувається реалізації *першої інноваційної педагогічної умови* «Тренінгові технології в освіті сфери туризму України» під час вивчення дисциплін «Державне управління туристичною діяльністю», «Міжнародний туризм» та «Інноваційні технології в туризмі». Було запроваджено міждисциплінарний тренінг на тему *"Забезпечення якості туристичних послуг – запорука успіху вашої справи"*. На *другому дослідницько проектувальному етапі* відбулася реалізація *другої інноваційно-педагогічної умови* «Імплементация інформаційно-комунікаційних технологій в освіті сфери туризму» у процесі виконання магістрами сфери туризму презентацій під час вивчення вибіркової дисципліни «Іноземна мова у професійному спілкування» на теми: *"World Tourism", "Make the Right Booking", "Jobs in Tourism", "Choosing the Right Person for the Right Job", "Visitor Centres", "Service Improvements", "Types of Package Tours", "Design of Package Tours", "Types of Accommodation", "Hotels Diversity", "Dealing with Complaints", "Make a good Hotel Great", "Food and Beveradges", "Big Events", "Rescue a Restaurant", "Nature Tourism", "Air Travel", "Airports Types", "Dealing with Difficult Customers", ""Marketing", "Trends", "Negotiations"*. На *інформаційно комунікативному етапі* прослідковується реалізація *третьої інноваційної педагогічної умови* «Активні методи навчання в системі вищої освіти сфери туризму» шляхом розробки комплексу творчих завдань з вибіркової дисципліни «Іноземна мова у професійному спілкуванні». На *четвертому академічно мобільно практичному етапі* реалізується відповідно четверта іноваційно-педагогічна умова «Академічна мобільність магістрів сфери туризму», яка стосувалася залучення до міжкультурної комунікації та академічної мобільності магістрів сфери

туризму в освіті України. З метою її успішної реалізації нами було запропонована програма стажування у європейських університетах на тему: *"Тенденції системи освіти в мінливому інформаційному суспільстві Європи"*.

Останній *п'ятий іншомовно комунікативно практичний етап* набуття крос-культурної освіти магістрів сфери туризму передбачає формування у магістрів сфери туризму іншомовної комунікативної компетентності як необхідної складової крос-культурної освіти майбутніх фахівців, тобто реалізацію *п'ятої інноваційної педагогічної умови «Професійна англomовна та франкомовна іншомовна комунікативна компетентність майбутніх магістрів сфери туризму»*. Узагальнюючи наведені вище визначення досліджуваного феномену *іншомовну комунікативну компетентність магістрів сфери туризму* визначаємо як *інтегративну стійку якість фахівця сфери туризму, що формується на етапі фахової підготовки із залученням інноваційно-педагогічних технологій, новітніх комунікативних методик, позааудиторних автентичних іншомовних заходів та в умовах подальшої професійної міжкультурної взаємодії*. Остання п'ята інноваційна педагогічна умова щодо впровадження макростратегій у процесі формування професійної іншомовної комунікативної компетентності магістрів сфери туризму реалізувалася на основі розробленого курсу "Переклад як міжкультурна комунікація: англійська ↔ українська мови. Практикум для студентів денної форми навчання галузі знань 0302 «Міжнародні відносини».

Результатом педагогічного дослідження став опис *професійної моделі Туреччини*, яка являє собою цілісну систему з функціонально значущими блоками, зокрема: нормативно-цільовий, організаційно-змістовий та методологічний. У ході дослідження була створена *мультимовна структурно-функціональна модель крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму України*, в якій ми ідентифікували *цільову, концептуально-стратегічну, організаційно-проектувальну, процесуально-технологічну та контрольню-оцінювальну підсистему. проектувальну, процесуально-технологічну та контрольню-оцінювальну підсистему.*

У межах дослідження відбулося виконання ще одного поставленого завдання визначити критерії, рівні та експериментально апробувати ефективність функціонування розробленої мультимовної структурно-функціональної моделі крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму в освітньому процесі закладів вищої освіти України. Було експериментально перевірено ефективність розробленої 5-етапної методики та інноваційно-педагогічних умов її реалізації за шляхом визначення критеріїв (мотиваційно-ціннісного, когнітивно-пізнавального та крос-культурно-поведінкового), показників та рівнів (базового, оптимального та максимального). Для математичного підтвердження ефективності сформованості компонентів крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму, а також вірогідності та достовірності результатів експерименту застосовано критерій χ^2 Пірсона.

Узагальнюючи одержані результати можемо стверджувати про підтвердження часткових гіпотез дослідження у тому, що мультимовна структурно-функціональна модель крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму в закладах вищої освіти України буде забезпечувати відповідність процесу підготовки фахівців сфери туризму сучасним вимогам туристичної галузі та уможливить позитивну динаміку у розвитку професійних компетентностей.

Основні положення відображені в наступних роботах автора [78; 80;81;83;90;96;954;955;956;957;980;999;1000;1001]

РОЗДІЛ 5. ПЕРСПЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ТУРЕЦЬКОГО ДОСВІДУ В ЄВРО ІНТЕГРАЦІЙНИХ УМОВАХ ДЛЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРОС-КУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ СФЕРИ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

5.1. Проблеми й перспективи розвитку крос-культурної освіти в Україні

Крос-культурна освіти магістрів сфери туризму має орієнтуватися передусім на Національну стратегію розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки, у якій освіта проголошується стратегічним ресурсом *«соціально-економічного, культурного і духовного розвитку суспільства, поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення міжнародного авторитету й формування позитивного іміджу нашої держави, створення умов для самореалізації кожної особистості»*. Курс на виховання людини інноваційного типу мислення і культури через створення акмеологічного освітнього простору з урахуванням освітніх інновацій, запитів особистості, суспільних і державних потреб визнається цим документом як стрижневий [401].

Спираючись на викладене, сформулюємо *закономірності набуття крос-культурної освіти магістрами сфери туризму* у процесі професійної підготовки у закладах вищої освіти.

Перша закономірність ґрунтується на розумінні крос-культурної освіти як суспільного й індивідуально-особистісного явища, яке розглядається з позиції його внутрішньої сутності, пов'язаної з формуванням суспільної та індивідуальної свідомості, та є її духовною складовою, зумовленою гуманістичними вимогами суспільного розвитку. Вона пов'язана з необхідністю формування комунікативної культури магістрів сфери туризму, визначеною модернізацією та інтеграцією вітчизняної системи освіти в європейський і світовий освітній простір, загостренням конкуренції на ринку праці та підвищенням вимог сфери послуг до професійної культури випускників.

Відповідно до *другої закономірності*, конкурентоздатність фахівця сфери туризму визначається рівнем розвитку його крос-культурної освіти в її особистісному

та професійному значенні. З цих позицій крос-культурної освіти є вагомим показником загальної та професійної культури фахівця, а її формування – пріоритетним напрямом його особистісного розвитку та професійного становлення у професійній підготовці.

Третя закономірність полягає в тому, що процес крос-культурної освіти належить до пізнавально-перетворювальної діяльності, яка є результатом педагогічного впливу, ґрунтується на певних якостях особистості, спрямована на забезпечення її саморозвитку на аксіо-логічних і гуманістичних засадах. Це означає його залежність від зовнішніх і внутрішніх умов [427].

У четвертій закономірності відображається цілеспрямованість розвитку крос-культурної освіти магістрів сфери туризму як його цілісної професійно-особистісної характеристики, вираженої в єдності особистісно-рефлексивного, гносеологічно-когнітивного, операційно-технологічного і професійно-адаптивного компонентів. Це означає, що працівник сфери туризму має бути самостійним, інтелектуально розвинутим, здатним розуміти мотиви своїх вчинків і відповідати за їх наслідки, аналізувати процес міжкультурної комунікативної взаємодії у професійній сфері та прогнозувати його результати, приймати рішення, адекватні комунікативній ситуації й досягати взаєморозуміння з партнером по спілкуванню.

Визначені закономірності є теоретичною основою *принципів навчання*. Дидактичні принципи (від лат. *prīncipiūm* – початок, основа) – це вихідні положення, які визначають характер розвитку педагогічної науки і практики. Взаємозв'язані та взає-мозалежні, вони мають утворювати цілісну єдність і визначати ос-новні вимоги до змісту, управління, методики та форм організації навчальної діяльності.

Для забезпечення оптимізації навчального процесу В. Ягупов рекомендує орієнтуватися не на окремі принципи навчання, а на їх систему, творче використання якої в конкретних умовах забезпечує ефективність усього дидактичного процесу [678; 679].

На думку В. Кременя, загальна стратегія розвитку педагогічної науки полягає в перетворенні вихідних дидактичних принципів на відповідні структурні складові дидактично-технологічного рівня, які не допускать

розриву між теоретичними положеннями дидактики і способами створення конкретних методик і технологій навчання [313; 314].

Проблематика нашого дослідження вимагає застосування загальнодидактичних принципів, спільних для організації навчального процесу в усіх закладах освіти, принципів професійного навчання і специфічних принципів з метою забезпечення ефективності процесу набуття крос-культурної освіти.

Крос-культурна освіта магістрів сфери освіти будується на загальнодидактичних принципах, що відображають основні підходи до організації навчання, а саме: *розвивального і виховного характеру навчання; науковості; систематичності та послідовності; доступності; зв'язку теорії з практикою; індивідуалізації.*

Необхідність принципу *розвивального і виховного характеру навчання* зумовлюється орієнтацією освіти на розвиток особистісного потенціалу студентів. Він базується на теорії розвивального навчання, розробленій В. Давидовим, Д. Ельконіним і відображає внутрішні закономірності навчального процесу щодо єдності навчання, виховання, розвитку. Його сутність полягає в актуалізації раніше засвоєних знань і способів дії, висуненні на цій основі гіпотез, пошуків нових ідей щодо вирішення поставленого завдання [313; 678].

Центральною ланкою тут є самостійна навчально-пізнавальна діяльність магістра сфери туризму, заснована на здатності регулювати свої дії відповідно до усвідомленої мети. Педагогічний вплив ґрунтується на врахуванні його найближчої зони розвитку, внаслідок чого студент не лише засвоює конкретні знання, вміння і навички, а й опановує способи дій, вчиться конструювати і управляти своєю навчальною діяльністю. У процесі професійної підготовки майбутніх магістрів сфери туризму велике значення, поряд з опануванням необхідного обсягу теоретичних знань, формуванням певних професійних навичок і вмінь, має виховання учнів на засадах загальнолюдських, національних і морально-етичних цінностей, які мають стати основою життєвих орієнтирів і соціальної поведінки. Інтелектуальний розвиток, професійне становлення і виховання особистості майбутніх кваліфікованих робітників сфери туризму оптимізується у процесі отримання крос-культурної освіти,

яка сприяє входженню особистості в соціально-професійне середовище, засвоєнню нею суспільного досвіду й морально-етичних норм, установок і цінностей [314].

Принцип *науковості*, за висловом Г. Ващенко, покликаний формувати механізм логічного мислення і любов до наукової правди. В основу розуміння цього принципу видатний педагог радить покладати вимогу щодо відповідності знань об'єктивній дійсності, рівню розвитку суспільних знань, сучасної науки і техніки. Це означає підвищення вимог до змісту навчального процесу і вдосконалення його форм і методів відповідно до сучасних реалій [110].

У професійному навчанні принцип науковості виявляється передусім у доборі навчального матеріалу і в методах навчання, що застосовуються. Він передбачає не механічне перенесення системи науки в навчальний матеріал туристичної світи, а її дидактичне і методичне опрацювання, внаслідок якого утворюється нова дидактична система – навчальний предмет. Щодо крос-культурної освіти магістрів сфери туризму принцип науковості спирається на теорію соціальних комунікацій і виявляється в обґрунтуванні цього процесу за допомогою комплексу загальнонаукових і педагогічних методологічних закономірностей [313; 314].

Принцип *систематичності та послідовності* в навчанні розглядають як похідний від принципу науковості, оскільки кожна наука, маючи свою систему, передбачає певний порядок і черговість викладу в дидактичному процесі. Цей принцип стосується як змістового, так і процесуального компонентів навчального процесу, тобто визначає його логіку і послідовність. Він відображає загальні закономірності мисленнєвої діяльності в процесі навчання і сприяє розвитку системності мислення шляхом встановлення асоціативних зв'язків між явищами і предметами, що вивчаються. Знання лише тоді будуть дієвими, коли в людини сформується чітка картина зовнішнього світу, як система взаємопов'язаних понять [679].

Систематичність у навчанні передбачає засвоєння знань, вмінь і навичок у певному логічному зв'язку. Їх сукупність має становити цілісне утворення, тобто систему. При цьому систематичність характеризує наявність у свідомості людини змістовно-логічних зв'язків між окремими фрагментами знань. А послідовність

відображається у вивченні нового матеріалу з опорою на раніше засвоєний, і логічно визначає наступну сходинку в пізнавальній діяльності. С. У. Гончаренко підкреслює, що головне завдання організації роботи відповідно до цього принципу полягає у включенні нового знання в уже існуючу систему з метою формування системи понять, їх властивостей, взаємозв'язків та залежностей [160; 161;162].

У крос-культурній освіті принцип систематичності та послідовності відбивається у змісті навчальних програм з кожного окремого предмета відповідно до освітньо-професійної програми підготовки фахівця конкретного профілю. Навчання за цими програмами має забезпечувати майбутніх фахівців необхідним обсягом знань, професійних умінь і навичок з урахуванням особливостей майбутньої діяльності. Також цей принцип є основою систематичності та послідовності передбачає забезпечення взаємозв'язку естетичних, психологічних, культурологічних знань і професійних умінь з метою професійно-комунікативного міжкультурного вдосконалення учнів.

Дієвість принципу систематичності й послідовності в навчанні підсилюється принципом *доступності викладання*, основна вимога якого стосується організації навчального процесу таким чином, щоб майбутні майбутні магістри сфери туризму могли свідомо засвоювати загальнонаукові та професійні знання, виробляти уміння й практичні навички, максимально використовуючи свій потенціал.

Основою принципу *зв'язку теорії з практикою* є центральне положення класичної філософії та сучасної гносеології, згідно з яким точка зору життя, практики є першою і основною точкою зору пізнання. Цей принцип спирається на положення філософії, педагогіки і психології про те, що ефективність і якість навчання перевіряються і підтверджуються практикою, яка є критерієм істини, джерелом пізнавальної діяльності та областю застосування результатів навчання. Відповідно до цього принципу формування магістра сфери туризму потребує його включення в трудову діяльність, а ефективність цього процесу визначається змістом, видами, формами і спрямованістю останньої [160].

Урахування здібностей учнів, які впливають на їхню навчальну діяльність та її результати, передбачає організація крос-культурної освіти за принципом

індивідуалізації, заснована на активізації кожного окремо взятого студента відповідно до його індивідуальних особливостей. Завдяки цьому забезпечується цілісний розвиток особистості на основі визнання її індивідуальності. Водночас, окремі науково-педагогічні джерела акцентують увагу на тому, що цей принцип має передусім привертати увагу до педагогічно цілеспрямованої індивідуалізації навчання. Це означає, що використання будь-яких організаційних форм навчання має спрямовуватись на формування професійно-творчих особистісно-індивідуальних якостей магістрів сфери туризму [160; 314].

На думку П. Сікорського, індивідуальний підхід у професійній освіті передбачає одночасне використання індивідуалізації та диференціації навчання, оскільки індивідуалізація спрямована на врахування специфічних особливостей кожного учня всередині групи, а диференціація передбачає врахування подібних типових особливостей груп студентів [544; 545].

Розкриття творчого потенціалу, пізнавальних здібностей кожного суб'єкта навчального процесу відбувається завдяки використанню універсальних засобів опрацювання інформації, в тому числі інформаційно-комунікаційних технологій. Реалізація принципу індивідуалізації навчання у крос-культурній освіті сприяє формуванню в майбутнього фахівця ініціативності, творчості, науково-пошукового стилю діяльності, усвідомленню своїх сильних і слабких сторін, відповідальності та самостійності [544; 545].

Проблема впливу індивідуальних особливостей особистості магістрів сфери туризму на ефективність їхньої фахової підготовки, зокрема комунікативної, є головною в системі професійної освіти. У процесі крос-культурної освіти індивідуалізація навчання дозволяє здійснювати діагностику індивідуальних особливостей магістрів, обирати форми, методи, засоби, прийоми професійної підготовки з урахуванням їхніх індивідуальних потреб, спрямовувати їхній подальший особистісний і професійний розвиток на творчих засадах. Це значно зменшує навчальне навантаження, надає навчальній діяльності творчого характеру, а її результати приносять задоволення, мотивують учнів до пошуку нових знань.

Головною метою професійної підготовки магістрів сфери туризму є формування професійних якостей. Зважаючи на це, провідним принципом профпедагогіки є принцип *професійної спрямованості навчання*. Цей принцип виконує функцію стратегічного орієнтира для формування професійно спрямованої особистості [313; 545].

О. Дубинчук вважає дотримання цього принципу «основою зв'язку загального знання і способів його застосування та конкретного знання (техніки, технології) і прийомів його використання на рівні конкретної професії (групи професій)». Тобто, завдяки принципу професійної спрямованості навчання встановлюється органічний зв'язок між загальноосвітньою та професійною підготовкою: перша становить підґрунтя для другої, що в результаті забезпечує якісне навчання фахівців, сприяє розвитку в них особистісних і професійних якостей [211, с. 34].

Як зазначає Р. Гуревич, сутність принципу професійно спрямованого навчання полягає у своєрідному використанні педагогічних засобів, коли забезпечується засвоєння учнями передбачених програмами навчальних дисциплін знань, умінь, навичок, досвіду творчої діяльності, та, водночас, успішно формується інтерес до обраної професії, ставлення до неї, професійні якості фахівця [176; 177].

А. Литвин підкреслює, що принцип професійно спрямованого навчання у вищих закладах освіти поєднує всебічний розвиток особистості, наповнення професійної підготовки індивідуальним змістом, врахування специфіки професії. Знання, уміння і навички сучасного фахівця мають бути цілісними та орієнтуватися передусім на професію. Це спонукає до створення навчальних програм, які враховують цілісність, системність професійно спрямованих знань і вмінь, поетапність їх вивчення, інтегрованість із загальнопрофесійними і професійно орієнтованими предметами, а також можливість гнучко використовувати їх у ході виробничої практики і майбутній професійній діяльності [338].

Принцип фундаменталізації є стратегічним напрямом розвитку освіти у ХХІ ст., сутність якого полягає у перетворенні освіти на фундамент духовно-моральної та практичної діяльності людей у процесі самопізнання, самооцінки та саморозвитку. Фундаментальність освіти передбачає різнобічну гуманітарну і природничу підго-

товку для формування цілісної картини світу, дозволяє усвідомити закони природи і суспільства, за якими живе людство та які не можна ігнорувати.

Вона вимагає систематичності змісту з основних галузей знань, оптимального співвідношення їх теоретичної та практичної складових, проектування цих знань на реальні ситуації в житті та діяльності людини. Для створення такого наукового підґрунтя подальшої практичної діяльності майбутнього фахівця необхідний взаємозв'язок змісту навчальних предметів. Орієнтація фахової підготовки на своєрідну самоорганізацію особистісного освітньо-розвивального простору магістрів сфери туризму, вироблення в них індивідуального творчого стилю, виховання духовно-етичних рис дозволить розвивати їхню здатність до постійного професійного та особистісного зростання, вміння приймати нестандартні рішення в різноманітних виробничих ситуаціях. З цією метою до процесу фундаменталізації мають бути залучені й гуманітарні, й загальнопрофесійні, і професійно орієнтовані предмети, що вивчаються, органічний взаємозв'язок яких забезпечить єдність культурної, наукової і практичної складових професійної підготовки.

Ці зв'язки неминуче мають відобразитися в моделях фахівців, навчальних планах, програмах, підручниках і організації навчального процесу. Провідну роль мають відігравати навчальні курси, які є базою для формування загальної та професійної культури, швидкої адаптації до нових професійних ролей.

Як зазначає С. Гончаренко, фундаментальність знань магістрів сфери туризму має органічно поєднуватися з першокласною професійною підготовкою і високою професійною культурою. Серед стратегічних завдань усіх освітніх установ при розробці освіти майбутнього фахівця сфери туризму розглядається формування у нового покоління комунікативної культури в складі крос-культурної освіти [161; 162].

Комунікативна культура сучасного магістра сфери туризму виявляється в його здібностях до повноцінного життя в суспільстві, умінні створювати атмосферу взаєморозуміння та успіху в соціумі, досягненні життєво важливих цілей через контакти з ото-ченням та самореалізацію особистості. Водночас вона є необхідною передумовою входження у професійну сферу, показником рівня професійної компетентності, вагомим чинником ефективності трудової діяльності та професійного

самовдосконалення фахівця. Враховуючи специфіку професійної діяльності фахівців сфери туризму, формування комунікативної культури як чинника розвитку ключових уявлень і навичок забезпечення соціально прийняттого рівня міжособистісних стосунків, у тому числі в професійній сфері, є одним із провідних завдань їхньої професійної підготовки.

Принцип *технологічності* професійної підготовки спрямований на системне застосування науково-педагогічного знання до практичних завдань формування готовності фахівця до виконання професійних функцій. Він пов'язаний з розглядом навчання як процесу, спрямованого на певний результат і вимагає систематизації знань, умінь і навичок, яка забезпечує послідовне опанування навчально-практичних, загальнопрофесійних і професійно орієнтованих умінь і навичок, розвиток в учнів творчого мислення та самостійності. Від цього залежить рівень кваліфікації магістрів сфери туризму. Технологічний процес професійної підготовки базується на уявленні про технологію як поєднання кваліфікованих навичок і вмінь, засобів, методів, відповідних знань, що необхідні для здійснення бажаних перетворень у суб'єктів навчання [313; 314; 161; 162].

Реалізація принципу технологічності свідчить про розуміння того, що очікуваних результатів можна досягти лише при наявності адекватної технології, заснованій на науково обґрунтованій педагогічній взаємодії викладача і студента на засадах комплексу навчально-професійних завдань, які забезпечують ефективність функціонування дидактичної системи й досягнення поставлених цілей навчання. Принцип технологічності процесу крос-культурної освіти магістрів сфери туризму відображає потребу концептуального обґрунтування, розроблення і впровадження відповідної технології в їхню професійну підготовку [313; 314; 161; 162].

Комунікативна культура крос-культурної освіти базується на вмінні орієнтуватися в інформаційній структурі суспільства. Соціально-психологічна інформація передається за допомогою мови етикету, використовує стандарти спілкування, коди, знаки, символи. Її інформативний аспект дозволяє розглядати зміст соціально значущої інформації, яка забезпечує стабільність суспільства як систему, що сприяє розумінню та взаємодії людей у процесі спілкування.

У зв'язку зі зростанням швидкості обміну інформацією в усіх сферах життєдіяльності людини, прогресуванням інформаційної складової в діяльності фахівців будь-якого профілю виникла необхідність урахування в їхній професійній підготовці принципу *інформатизації*. А. В. Литвин вважає цей принцип одним із провідних дидактичних принципів профтехосвіти та обґрунтовує його універсальність як такого, що відображає наукове осмислення освітнього процесу, заснованого на використанні можливостей інформаційно-комунікаційних технологій, які є універсальним засобом пізнання. Застосування інформаційно-комунікаційних технологій для покращення сприйняття навчального матеріалу сприяє пізнавальній активності та творчому розвитку учнів, за їх допомогою створюються нові методики навчання. Принцип інформатизації дозволяє забезпечити майбутніх фахівців збалансованою системою засобів освіти, самоосвіти і пізнання, що значно підвищує якість підготовки фахівців. Його практична сутність полягає у виробленні необхідних для діяльності в інформаційному суспільстві компетенцій, тобто в тому, щоб навчити майбутніх фахівців працювати з інформацією [313; 314; 161; 162].

Педагогічна сутність культурологічного підходу відображається в *принципі культуровідповідності крос-культурної* освіти, котрий не суперечить її науковому змісту, а навпаки, доповнює та збагачує його, забезпечуючи таким чином її справжню гуманізацію та гуманітаризацію. У сучасній педагогіці принцип культуровідповідності означає «навчання в контексті культури, орієнтацію освіти на характер і цінності культури на основі її досягнень і відтворення, на прийняття соціокультурних норм і включення людини в їх подальший розвиток» [313; 314; 161; 162].

У контексті нашого дослідження принцип культуровідповідності орієнтується на пріоритетні культурологічні ідеї сьогодення, які переходять у зміст, методи й результати начально-виховного процесу крос-культурної освіти і визначають культурологічні основи формування комунікативної культури магістрів сфери туризму. В основі комунікативної культури лежить загальна культура особистості, яка виражається в системі потреб, соціальних якостей, у

стилі діяльності та поведінки. Тому комунікативна культура включає передусім сутнісні особистісні характеристики, а саме – здатності, знання, вміння, навички, установки, особливості характеру [313].

З огляду на викладене, принцип культуровідповідності набирає особливої ваги і передбачає нерозривний зв'язок процесу професійної підготовки магістрів сфери туризму з культурними надбаннями людства і свого народу, зокрема в царині духовної та матеріальної культури, взаємозв'язків національної культури із загальнолюдською тощо. У центрі цього процесу знаходиться майбутній професіонал, як активна особистість, здатна до самодетермінації у професійному спілкуванні та взаємодії з іншими людьми, гармонії внутрішньої та зовнішньої культури.

Отже, самореалізація особистості детермінована *принципом саморозвитку*, який вважається психологічною основою освітніх проектів і програм професійного розвитку особистості. Саморозвиток базується на комунікативній діяльності людини. Його сутність полягає у розвитку в людини здатності ставати і бути справжнім суб'єктом свого життя, перетворювати власну життєдіяльність на предмет практичного перетворення, здійснювати особистісний вибір на основі самопізнання. Принцип саморозвитку дає змогу зацікавити магістра сфери туризму в потребі самозмін, мотивуючи його подальше становлення як професіонала, здатного до конструювання та розвитку своєї діяльності [313; 314; 161; 162].

Крім того, його педагогічний результат полягає в тому: що випускники відрізняються високою мотивацією виконання виробничих функцій (мотиви самореалізації, самоповаги, потреби у визнанні); швидше адаптуються на виробництві та успішно розвивають кар'єру, мають кращі психологічні характеристики за комунікативними параметрами.

У такий спосіб магістр сфери туризму самостверджується як особистість, зростає як професіонал, самоорганізується, водночас у процесі набуття крос-культурної освіти відбувається саморозвиток його внутрішнього потенціалу.

Сутність особистісно-орієнтованого підходу запровадженого у рамки нашого дослідження сконцентрована у *принципі суб'єктності*, який полягає у визнанні й усвідомленні неповторної індивідуальності магістра сфери туризму, його

самоцінності, розвитку не як колективного суб'єкта, а передусім як індивіда з унікальним суб'єктним досвідом, сукупністю психічних, культурних рис. Такі риси властиві людині, яка вміло використовує суб'єктні якості в діяльності, міжкультурному спілкуванні та взаєминах, постійно збагачується духовно, перетворюючи суб'єктивний досвід на цінне джерело власного розвитку.

Провідним принципом діяльнісного підходу є *принцип єдності свідомості та діяльності*, який декларує їх приналежність свідомому та діючому суб'єкту. Свідомість і діяльність, перебуваючи в тісному, опосередкованому особистістю, зв'язку, зумовлюють одна одну. Цей зв'язок виявляється в тому, що діяльність впливає на формування свідомості, психічних зв'язків, процесів, властивостей особистості, а вони регулюють її діяльність та є умовою її адекватності. З огляду на це, крос-культурна освіта магістра сфери туризму потребує високого рівня усвідомленості й творчої активності в міжкультурній комунікативній діяльності [314].

З цих міркувань провідним принципом компетентнісного підходу крос-культурної освіти магістра сфери туризму визначено *принцип цілісності*, який відображає увесь комплекс завдань, необхідність вирішення яких може виникнути в ході професійної діяльності. За словами І. Зязюна, він спрямований на формування «*метакомпетентності*» – цілісної характеристики фахівця, спроможного вирішувати найрізноманітніші ситуації, які виникають у професійній сфері. Такою «*метакомпетентністю*» у професійній діяльності магістрів сфери туризму є їхня професійна комунікативна міжкультурна діяльність, що включає теорію і практику конструктивного вирішення професійно-комунікативних ситуацій, має будуватися на основі аналізу та інтерпретації професійно-комунікативної взаємодії [258; 259].

Отже, концептуальні засади крос-культурної освіти магістрів сфери зумовлені загальними педагогічними закономірностями і специфічними закономірностями її набуття та спираються на взаємозв'язок загальнодидактичних принципів, принципів професійної освіти і специфічних принципів формування комунікативної культури. Їх урахування дозволило обґрунтувати методіку та технологічне забезпечення крос-культурної освіти магістрів сфери туризму в закладах вищої освіти України у наступному підрозділі.

5.2. Порівняльний аналіз крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму в Україні та Туреччині

Процеси глобалізації та інтеграції, демократичні перетворення в соціально-політичному та економічному житті детермінують масштабні зміни в сучасному культурно – освітньому просторі українського суспільства. Розвиток вищої освіти України визначається у загальному контексті європейської інтеграції з орієнтацією на фундаментальні цінності української та загальноосвітньої культури.

Процес об'єднання Європи відбувається на основі Болонської декларації і супроводжується створенням спільного освітнього і наукового простору та розробкою єдиних критеріїв і стандартів у цій сфері. Процес об'єднання Європи відбувається на основі Болонської декларації і супроводжується створенням спільного освітнього і наукового простору та розробкою єдиних критеріїв і стандартів у цій сфері. Болонський процес спрямований на формування єдиного відкритого європейського простору у сфері освіти; впровадження кредитних технологій на базі європейської системи трансферу кредитів; стимулювання мобільності і створення умов для вільного пересування студентів, викладачів, науковців у межах європейського регіону; спрощення процедури визначення кваліфікацій, що сприятиме працевлаштуванню майбутніх магістрів сфери туризму на європейському ринку праці [125; 231; 477].

Співробітництво з Україною в царині міжкультурного діалогу розвивається за допомогою міжурядових, двосторонніх та регіональних заходів у таких сферах, як освіта, культура й спадщина, молодіжна політика та спорт. Наголос у цьому співробітництві робиться, зокрема, на освітніх реформах і розробці політики в сфері державного управління; на політику й технічне сприяння в сфері управління розмаїттям у культурі й спадщині; на розвиток механізмів сталого містобудування, а також на наданні допомоги державним службовцям та посадовим особам місцевого самоврядування в розробці молодіжної політики України й розширенні участі молоді в житті країни.

Обґрунтовуючи крос-культурну освітню стратегію України та Туреччини у рамках нашого дослідження був виявлений феномен крос-культурної особистості,

якій притаманна крос-культурна компетентність. Крос-культурний статус може створюватися і підтримуватися на основі участі в роботі транснаціональних корпорацій, міжнародних політичних і громадських рухів, в спортивних і мистецьких заходах, професійних спільнотах та групах підтримки.

Починаючи із 2000 року інтернаціоналізація вищої освіти стала ключовим питанням і у європейському порядку денному. Перші десять років інтернаціоналізація вищої освіти переважно розглядалася як процес європеїзації із визначальним наголосом на розвитку студентської мобільності. Ця специфіка знайшла відображення у Льовенському комюніке (2009), де була визначена пріоритетна мета інтернаціоналізації – досягти у європейських університетах до 2020 року високого рівня студентської мобільності. Але вже у 2013 році у програмному документі Європейської Комісії «Європейська вища освіта у світі», було визначено нові пріоритети і зафіксоване нове, комплексне, розуміння інтернаціоналізації вищої освіти.

В Україні процес інтернаціоналізації розпочався із суттєвим запізненням і досі, незважаючи на певну активізацію в останні декілька років, здійснюється за відсутністю національної стратегії і комплексних стратегій на інституційному рівні. У вітчизняному освітньому просторі, навіть серед стейкхолдерів освіти, ще не сформувалось релевантне вимогам часу розуміння імперативної значущості цього процесу, його багатовимірного змісту і принципів реалізації та інтенсифікації. Недостатньо вивченим залишається і міжнародний досвід інтернаціоналізації вищої освіти. Заповнити наявні у вітчизняному освітньому просторі концептуальні і практичні лакуни і покликати наше дисертаційне дослідження крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму.

Вища освіта та система вищої освіти України, як структурна одиниця ступеневої системи освіти, мають свої специфічні цілі. Вони узагальнюються у змісті вищої освіти – обумовленій вимогами та потребами суспільства системі знань, умінь і навичок, світоглядних і громадських якостей людини, що мають бути сформовані в процесі навчання. Зміст освіти виступає як один з основних засобів розвитку особистості та формування її базової культури. В свою чергу, зміст вищої освіти під

час його реалізації системою вищої освіти трансформується у зміст навчання, який виступає у відношенні до змісту освіти як засіб по відношенню до мети, і являє собою науково-обґрунтований дидактичний та методичний матеріал, засвоєння якого забезпечує особі можливість здобуття академічної та професійної кваліфікації [244].

Розв'язання цих важливих завдань гальмується низкою суперечностей, зокрема між:

- вимогами ринку праці до професійної підготовки фахівців сфери туризму та рівнем їхньої кваліфікації, що не відповідає сучасним світовим тенденціям і зростаючим потребам в умовах інформаційно-технологічного розвитку;
- необхідністю підвищення рівня фундаментальності туристської освіти та недосконалістю професійно-кваліфікаційної структури кадрів;
- процесами гуманізації, гуманітаризації освітньо-виховної діяльності та їх формальним врахуванням у професійній підготовці майбутніх фахівців для сфери туризму;
- потребами культурологічної підготовки фахівців для сфери туризму з урахуванням етнонаціональних, соціально-культурних та інших особливостей різних регіонів й недооцінкою цього напрямку через відомі ідеологічні причини;
- необхідністю врахування особливостей становлення і розвитку вітчизняної системи туристської освіти, прогресивних ідей зарубіжного досвіду професійної підготовки фахівців для сфери туризму та їх недослідженістю у вітчизняній педагогічній науці, нерідко ігноруванням у педагогічній практиці;
- зростаючим потребами щодо теоретичного обґрунтування і науково-методичного забезпечення розвитку і функціонування туристської освіти і відсутністю в Україні спеціалізованих науково-дослідних інституцій.

В Україні існує три аспекти крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму, що важливі для будь-якої сфери туризму. А саме: фундаментальне навчання (теоретичні знання), яке відповідає за отримання знань згідно навчальному плану спеціальності; технічне навчання (практичні знання), яке відточує майстерність і розробляє навички, необхідні для даної спеціалізації; особисті здібності (психологія і самовдосконалення), що відображають особисті якості фахівця.

На тлі наявних суперечностей в освітній галузі України виникає необхідність використання конструктивного досвіду зарубіжних країн. Останнім часом система туристичної освіти Туреччини дуже швидко та ефективно розвивається, про що свідчить стрімке поліпшення стану економіки країни, високий рейтинг турецьких університетів серед вищих навчальних закладах світу. Тому ми вважаємо за необхідне на основі аналізу особливостей крос-культурної підготовки майбутніх сфери туризму в університетах Туреччини і України обґрунтувати науково-методичні рекомендації щодо можливості впровадження позитивних досягнень турецького досвіду в систему крос-культурної освіти України.

Для цього нам необхідно знайти спільне та відмінне в системах крос-культурної освіти України та Туреччини за такими критеріями, як: *нормативно-правовий (законодавчі акти, що регламентують підготовку магістрів освіти); організаційний (навчально-методичне забезпечення освітнього процесу); змістовий (зміст підготовки магістрів туристичних спеціальностей); технологічний (форми, методи, технології, що використовуються для підготовки)* [441].

По-перше, ми вважаємо за доцільне розглянути нормативно-правові засади організації та врегулювання розвитку педагогічної освіти в Україні.

Зазначена проблема знайшла своє відображення у документах України, зокрема: Стратегії підготовки фахівців зі сфери туризму закладено в законах України про освіту: «Стратегія розвитку Національної Академії Педагогічних Наук України на 2016–2022 роки» (2016), згідно якої модернізація освітньої діяльності передбачає вирішення низки ключових проблем, серед яких є необхідність суттєвого підвищення педагогічної і психологічної культури в українському суспільстві, його своєї педагогізації та психологізації, що зумовлено зростаючою комунікативною активністю сучасного суспільства, набуття ним глобального і мультикультурного характеру, що вимагає суттєвого підвищення культури міжособистісного спілкування, а значить – психолого-педагогічних і знань і культури людини; «Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр.» (2012), «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 рр.», Закон «Про вищу освіту» (2014), Концепцією розвитку неперервної педагогічної освіти (2013); Постановою Кабінету

Міністрів України «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій» (2011), Галузевою концепцією розвитку неперервної педагогічної освіти (2013), Указом Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» (2013), метою якої є забезпечення особистісного розвитку людини згідно з її індивідуальними здібностями, потребами на основі навчання впродовж життя; резолюція конференції «*Майбутнє європейського туризму*»; розпорядження Кабінетом Міністрів України "*Концепція державної політики України щодо розвитку молодіжного туризму*" (2004 р.), у змісті яких зазначено, метою крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму в Україні є не лише набуття фундаментальних професійних знань майбутніми фахівцями, а й формування в них крос-культурної готовності до подальшого професійного та особистісного саморозвитку, самореалізації в міжкультурному просторі.

Подібним у Туреччині є закон № 2547 «Про вищу освіту», згідно з яким ректорів університетів призначає президент республіки з числа кандидатів, представлених РВО (YÖK), а деканів факультетів – безпосередньо Рада з вищої освіти (YÖK) із середовища професорів, рекомендованих ректорами університетів. Згідно з «Європейськими кваліфікаційними рамками у навчанні впродовж життя» (ЄКР, 2010), Національна кваліфікаційна рамка Туреччини складається із 8 еталонних рівнів і є базою кваліфікацій, призначенням якої є дотримання принципів компетенцій, прийнятих Європейським Союзом, і сприяння досягненню цілей програм початкової, середньої та вищої освіти, включаючи і приватну освіту, а також програм професійної освіти та навчання, що належить до сфери формальної, неформальної та інформальної освіти. Афінська декларація “Міжкультурна освіта: управління різноманітністю, зміцнення демократії” .

В декларації підкреслено взаємозв’язок між демократією і міжкультурною освітою та роль цих компонентів у реформі європейської системи освіти. Стверджено, що шлях до мирного співіснування багатокультурного суспільства пролягає у створенні демократичної школи, співпраці з батьками, місцевими спільнотами та громадськістю. Багато уваги присвячено дидактиці та рекомендовано розпочати

дослідження на тему міжкультурної освіти з метою пристосування термінології та чіткого визначення змісту в контексті міжкультурної освіти.

В документі описано бажану професійну компетентність всіх, хто впроваджує в практичну діяльність знання та вміння з міжкультурної освіти. Вони мають вміти виконувати різні ролі – дипломата, радника, партнера й управлінця людськими ресурсами, вміти керувати різноманітністю, а це означає вміти працювати з групами людей різних рас, національностей, віросповідань і переконань. У документі описано необхідні підходи до навчання і рекомендовано конкретні методи. Навчання має здійснюватися на основі співпраці (cooperative learning) в групі (social learning) з обов'язковим дидактичним елементом “навчання спільно жити”. Важливим питанням, порушеним в Афінах, було використання інформаційно-комунікаційних технологій у розвитку міжкультурної освіти. Звернено увагу, що використання нових інформаційно-комунікаційних послуг може надати більше можливостей участі осіб у розповсюдженні інформації, навчанні і спілкуванні, що виходить за межі держав із метою покращення міжнародного порозуміння та взаємозбагачення культур.

Варто зазначити, що крос-культурна освіта майбутніх магістрів сфери туризму Туреччини здійснювалася у контексті спрямованості на прагнення привести у відповідність до європейських норм не тільки систему вищої освіти, а й економіку, право, управління, соціальну сферу, що зумовлено продукуванням ідеї побудови сильної турецької держави на основі модерністської політичної ідеології Кемаля Ататюрка, яка включає в себе шість основних принципів:

- *республіканізму* (ідеал конституційної демократичної республіки);
- *націоналізму* (ідеал національної держави, патріотично виховує своїх громадян у дусі відданості нації);
- *народності* (боротьба проти класової нерівності і станових привілеїв);
- *лаїцизму або секуляризму* (світський характер держави та відділення держави від ісламу);
- *державного регулювання* (побудова змішаної економіки при домінуючій ролі держави);

– *реформізму* (курс на вестернізацію та боротьбу з пережитками традиційного суспільства, опора на прогрес і просвітництво) [684].

По-друге, щодо *організаційного рівня освітнього процесу варто зауважити*, що створена в Україні мережа навчальних закладів підготовки фахівців із туристичної діяльності відповідає міжнародним традиціям. Цьому сприяє і прийнята «Концепція кадрового забезпечення туристської галузі України» (підготовка, перепідготовка і підвищення кваліфікації) визначає основні принципи підготовки фахівців для сфери туризму: безперервність і ступневість освіти, випереджальний характер навчання, єдність теорії і практики, формування загальнолюдських цінностей, міжнародна орієнтація програм професійної підготовки.

Загалом, уся система професійної підготовки фахівців із туристичної діяльності в Україні складається з трьох рівнів:

1) вищий (інституційно-управлінський) рівень – який передбачає підготовку менеджерів, які визначають напрями і завдання роботи, стратегію, тактику галузі, окремого підприємства (турменеджер, менеджер готелю, менеджер маркетингової діяльності в туризмі). Спеціалізована підготовка персоналу такого рівня проводиться в провідних навчальних закладах (університетах, школах туризму, установах підвищення кваліфікації) за програмами ОКР «магістр» і «бакалавр»;

2) середній рівень (управлінсько-технологічний) – включає персонал, який забезпечує технологічну послідовність обслуговування, погоджує взаємодію з іншими технологічними ланками (турагент, менеджер із резервування місць, метрдотель ресторану тощо). Цей рівень забезпечують вищі і середні спеціальні навчальні заклади, коледжі, ліцеї, які готують фахівців із менеджменту певних технологічних процесів бакалаврського рівня;

3) початковий рівень (технологічно-виконавчий) – представлений персоналом, який виконує конкретні завдання і забезпечує задоволення окремих потреб туриста або реалізацію окремого виду обслуговування. Цей рівень забезпечують навчальні заклади широкого профілю і спеціалізації (центри, школи, курси, училища), які готують працівників масових професій: офіціантів, кухарів, інструкторів. Саме за

такою логікою функціонує система підготовки фахівців із туристської діяльності в Україні – і саме за своєю структурою вона відповідає міжнародним нормам.

Враховуючи повноту та різноплановість дослідження університетської підготовки, крос-культурної освіти магістрів сфери туризму в сучасних умовах має цілісний характер й охоплює такі підсистеми: допрофесійну підготовку (актуалізація професійного самовизначення, допрофесійне навчання, професійний відбір), різнорівневе професійне навчання у вищих навчальних закладах (освітньо-кваліфікаційні рівні: бакалавр, магістр, доктор філософії у галузі туристської діяльності), післядипломну освіту (професійне підвищення кваліфікації, самоосвіта, професійне підвищення освітньо-кваліфікаційного рівня, перекваліфікація, оволодіння додатковими спеціалізаціями, професійна перепідготовка).

У Туреччині, як і в Україні, протягом останніх десятиліть постала проблема пошуку способів удосконалення професійної підготовки фахівців на задоволення потреб роботодавців. Для вдосконалення професійної освіти в Україні важливо брати до уваги такі впровадження щодо організація професійної підготовки фахівців готельного господарства і туризму в Туреччині, що здійснюється відповідно до вимог, які окреслюються у площині освітньої політики уряду, як: реалізація сучасних стратегій навчання упродовж життя; наближення системи освітніх систем до європейських стандартів якості, узгодження Національної кваліфікаційної рамки Туреччини із Європейськими кваліфікаційними рамками у навчанні упродовж життя; розроблення професійних стандартів та їх затвердження на національному рівні; дотримання повного управління якістю; дотриманні урядової політики щодо удосконалення якості професійної підготовки майбутніх фахівців; оновленні навчальних планів та освітніх програм, організації практико-орієнтованого навчання на засадах відкритого діалогу й партнерства професійних ліцеїв та підприємств готельно-ресторанного сервісу; забезпеченні соціальної та особистісної (індивідуальної) складових професійної підготовки фахівців готельного господарства і туризму; ефективна система професійної освіти і навчання передбачає розширення можливостей для молоді та дорослого населення в опануванні актуальними для сфери

туризму знаннями, уміннями, навичками; отриманні кваліфікацій за окремими професійними галузями; самореалізацію та професійне зростання упродовж життя.

Далі стосовно *змісту і технологій підготовки магістрів туристичних спеціальностей* вища крос-культурна освіта сфери туризму в Туреччині має наступні конкурентні переваги для українських фахівців, зокрема: навчання в Туреччині дає вам можливість отримати ступінь міжнародного звання; багато університетів Туреччини відкриті для міжнародних студентів, тому вони пропонують англійську; рейтинг Туреччини серед країн «Великої Двадцятки» демонструє зростаючі показники розвитку як у світовій політиці, так і в економіці; зі зростанням популярності Туреччина має вражаючі економічні та політичні можливості для нових ринків, що розвиваються, а отже і розширюються можливості працевлаштування фахівців сфери туризму; Туреччина – одна з країн, яка дуже добре розвинула свою туристичну галузь, тому уряд зацікавлений у модернізації університетської освіти; найпоширенішою іноземною мовою в Туреччині є англійська, що дає багато можливостей іноземних студентів і фахівців; Туреччина активно імплементує інновації в освітніх технологіях, дистанційному навчанні, методах взаємодії викладача і студента, організаційних формах закладах вищої освіти на базі університетів Сполучених Штатів Америки.

На переконання турецьких дослідників, *навчальні програми для професійної підготовки фахівців туристичної галузі* мають інтегрувати навчальні та професійні дисципліни, включати інноваційні курси, які б зв'язували навчальний процес і об'єктивну реальність ринку праці, відповідати перспективним потребам молодого населення та змінам світових технологій шляхом вирішення реальних ситуацій на робочому місці. Особливо такий підхід є важливим для туристичної професійної освіти, оскільки туристичний сектор економіки має динамічний характер, тому і структура освіти має бути динамічною.

Сьогодні Туреччина працює над визначенням набору загальних та спеціальних компетенцій для кожного ступеня вищої освіти відповідно до актуальних потреб профільної чи прикладної сфери. Це обумовлено тим, що на сучасному етапі розвитку

суспільства освіта оцінюється не кількістю років, а професіоналізмом та конкурентоспроможністю фахівця, а також фундаментальними знаннями.

Адаптація системи вищої освіти до нових умов життя, її зміненням цілям та завданням зумовлює доцільність розширення спектра освітніх програм та послуг, а також форм їх реалізації: *дистанційної, відкритої освіти, включеного навчання, зарубіжних стажувань, навчальних видів практики, короткотермінових експрес-семінарів та психолого-педагогічних тренінгів з метою організації підвищення кваліфікації для фахівців, які працюють у діючих структурах туристичного бізнесу.*

Нормативно-правовою базою організації та змісту навчального процесу в університетах України є Закон України "Про вищу освіту", "Положення про організацію освітнього процесу", освітньо-професійні та освітньо-наукові програми підготовки фахівців відповідних професійних спрямувань і кваліфікаційних рівнів. *Ступеневість вищої освіти* полягає у здобутті різних освітніх ступенів (ОС) чи освітньо-кваліфікаційних рівнів (ОКР) фахівців на відповідних рівнях вищої освіти. Ступеневість вищої освіти може бути реалізована як через безперервну програму підготовки, так і диференційовано, відповідно до структури ступеневості.

Зміст навчання, відображений у існуючих стандартах, конкретизується у навчальних планах закладів вищої освіти і навчальних програмах дисциплін. Саме у навчальних дисциплінах (предметах, навчальних курсах) отримує свою конкретизацію. Зміст освіти представлений у навчальних планах на рівні теоретичного осмислення.

У навчальних програмах дисциплін загальний зміст підготовки спеціаліста перетворюється на логічну структуру окремих тем і дисципліни в цілому, задаються діагностичні цілі засвоєння, засоби навчання та контролю, нормативний час навчальної роботи. Навчальний предмет є змістовно-організаційним компонентом професійної підготовки студентів закладів вищої освіти, що визначається педагогічно адаптованою системою навчальних знань. Ці знання структуруються відповідно до професійного змісту, що є дидактичним аналогом відповідної галузі наукових, науково-технічних, виробничих (технологічних) і суспільних знань та досвіду професійної діяльності людини. Зміст кожного навчального предмету

структурований у систему, відповідній науковій дисципліні або галузі знань, що містить опис основних положень тієї чи іншої галузі наукових знань або досвіду виробничої (професійної) діяльності.

Підготовка магістрів сфери туризму за спеціальністю 242 "Туризм" здійснюється згідно із освітньо-професійною програмою "Туризм" залежно від вимог до рівня оволодіння сукупністю умінь та навичок, необхідних для майбутньої професійної діяльності. Програма підготовки магістра складається із обов'язкових та вибіркових дисциплін (за вибором університету та студентів), а також різних видів практичної підготовки.

В той же час в Україні освітній процес базується на *принципах науковості, гуманізму, демократичності, безперервності та ступеневості освіти*. При цьому він орієнтується на формування освічених, гармонійно розвинутих майбутніх магістрів сфери туризму, здатних до постійного оновлення знань, професійної мобільності та прискореної адаптації в умовах євроінтеграційних процесів.

У 2005 році Україна приєдналася до Болонського процесу, що стало позитивним кроком до інтеграції української освіти до Європейського простору вищої освіти. Міжнародні студенти мають можливість навчатися в більш ніж 240 вищих навчальних закладах і отримувати спеціалізацію в різних галузях. Сучасна українська освіта з її досвідченими викладачами та професорами, великою різноманітністю спеціальностей, європейськими стандартами якості (BA, MA, PhD) та конкурентоспроможними цінами почала набирати ще більшої популярності серед студентів з різних країн, у тому числі й з Туреччини.

Українські та турецькі студенти мають змогу навчатися в університетах обидвох країн в рамках таких програм обміну студентами, як «Мевляна», «Ерасмус» та «Ерасмус+». Туреччина також пропонує іноземцям навчання за спеціальною стипендіальною програмою «Турецькі стипендії», яка дозволяє отримати бакалаврський, магістерський або докторський ступінь в одному з державних вищих навчальних закладів Турецької Республіки. Відбір на зазначену програму відбувається шляхом співбесіди. Мовою навчання є турецька. Ті, хто не володіють турецькою, мають пройти обов'язковий річний курс TÖMER перед початком навчання.

Проаналізувавши освітні системи України та Туреччини з питання використання інформаційно-комунікаційних технологій, можемо акцентувати увагу на перевагах досвіду Туреччини, які полягають у тому, що в університетах запроваджуються цілі дистанційні курси, в той час як в Україні ці технології використовуються у системі змішаного навчання.

Крім того, проведений аналіз досвіду Туреччини з питання активних методів навчання дає можливість виокремити такі їх види, як *корпоративні семінари, коучинг, крос-культурне навчання та «dilemma decision»*, впровадження яких у процес крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму спиятиме ефективності їхньої підготовки до професійної взаємодії.

Узагальнюючи проведений компаративний аналіз нормативно-правового, організаційного, змістового та технологічного рівнів реалізації крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму в Україні та Туреччині та акцентувавши увагу на позитивний досвід університетів Туреччини, на нашу думку невід’ємними умовами нової, більш якісної крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму повинні стати:

1. Поєднання теорії і практики (створення освітніх закладів на базі діючих готелів, оплачувані стажування).
2. Введення у навчальний план кількох іноземних мов (наприклад англійської, польської та ще однієї європейської мови на вибір).
3. Поглиблення вивчення таких навчальних курсів як “Психологія” та “Конфліктологія”, “Етика бізнесу” та введення міжнародних дисциплін.
4. Активно залучатись до іноземних програм (наприклад Європейська асоціація професійних шкіл готельного і туристичного профілю (АЕНТ), Темпус (Tempus, Trans-European Mobility Partnership Scheme for University Studies), Еразмус Мундус (Erasmus Mundus), “Вікно для зовнішньої співпраці”, “Жан Моне” – Розуміння Європейської інтеграції (Jean Monnet Programme – Understanding European Integration), “Молодь у дії” (Youth in Action Programme) створених з метою співпраці та мобільності у сфері туристичної освіти та переймати досвід.

5.3. Науково-методичні рекомендації щодо використання конструктивних ідей турецького досвіду в умовах розбудови крос-культурної освіти для магістрів сфери туризму в Україні

Сучасна європейська вища освіта розвивається на університетських традиціях, серед яких – міжнародна співпраця, академічна свобода й університетська автономія, пошук нових ідей та підходів до вирішення актуальних питань. В умовах глобалізації та інтернаціоналізації економіки перед вищою освітою постало нове завдання, що полягає в необхідності підготовки фахівців, здатних працювати в нинішніх умовах глобалізованого ринку.

Серед завдань інтернаціоналізації – диверсифікація та зростання фінансових надходжень завдяки залученню іноземних студентів на платне навчання, розширення навчальних планів і навчання вітчизняних студентів за кордоном, розширення національної мережі університетів, підвищення якості освіти та досліджень. Більшість сучасних вищих навчальних закладів уключено в процес міжнародного співробітництва, однак тут йдеться про відносно простий рівень контактів [125; 231; 440; 309; 477].

Долучення освітньої системи як Туреччини, так України до Болонського детермінувало певні трансформації у підготовці майбутніх магістрів сфери туризму, що спричинене зміною суспільних вимог до фахівця, який має бути конкурентоспроможним ринку праці. Така глобальна модернізація університетської освіти вимагає розробки та реалізація нових моделей професійного навчання майбутніх фахівців магістрів сфери туризму обох країн. У контексті дослідження звернемося до виокремлення *конструктивних ідей турецького досвіду в умовах розбудови крос-культурної освіти для магістрів сфери туризму в Україні*.

Закон України про вищу освіту визначає державну політику в сфері міжнародного співробітництва, підтверджує імплементацію найважливіших положень міжнародних документів та пріоритетність норм міжнародних договорів України.

З метою розвитку міжнародного співробітництва та інтеграції системи вищої освіти до світового освітнього простору держава сприяє: гарантії якості вищої освіти

для гармонізації систем оцінювання якості вищої освіти України та Європейського простору вищої освіти; узгодженню Національної рамки кваліфікацій з рамкою кваліфікацій Європейського простору вищої освіти, забезпеченню академічної і професійної мобільності та організації навчання протягом життя; взаємодії з Європейською мережею національних центрів інформації про академічну мобільність та визнання; впровадженню на міжнародному ринку результатів розробок вищих навчальних закладів, продажу їхніх патентів та ліцензій; залученню коштів міжнародних фондів, установ, громадських організацій тощо для виконання відповідних програм у вищих навчальних закладах.

Здійснений порівняльно-педагогічний аналіз крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму в Україні та Туреччині дозволяє обґрунтувати положення, запровадження яких на визначених рівнях, на нашу думку, сприятиме удосконаленню української крос-культурної освіти.

На *стратегічному рівні* потребує особливої уваги удосконалення законодавчої бази, яка регулює підготовку магістрів сфери туризму в Україні, враховуючи європейські нормативні документи; вимагає удосконалення нормативно-правового забезпечення крос-культурної освіти; є необхідність удосконалення рівнів кваліфікації сфери туризму, які були визнані на міжнародному рівні.

Важливим прикладом дипломів Туреччини для вищої освіти України може стати ліквідація бар'єрів у сфері визнання відповідних академічних ступенів та певний перегляд національного законодавства відповідно до положень Лісабонської конвенції, використання певних європейських керівництв (European Area of Recognition/EAR Manual) для визнання іноземних кваліфікацій.

На *змістовому рівні* зміст навчання та практики майбутніх магістрів сфери туризму визначається стандартами вищої освіти, які включають освітньо-кваліфікаційну характеристику і освітньо-професійну програму, на основі яких розробляються навчальні плани вищими навчальними закладами.

Збільшення академічних годин на практичну підготовку. Згідно з концептуальними засадами розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський простір тривалість практик для освітньо-кваліфікаційного рівня магістра

повинна становити не менше 30 тижнів. Відповідно до запропонованих навчальних планів ця кількість не відповідає вимогам. Таким чином, одним із завдань модернізації крос-культурної освіти є збільшення термінів навчальних практик, що сприятиме ефективній практичній підготовці майбутніх магістрів, адже студент має можливість застосувати набуті компетенції, відбувається його адаптація до туристичної професії.

Іншомовна освіта як невід'ємна складова крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму. Новий показник для вивчення іноземних мов Європейського союзу визначає, що до 2020 року не менше 50% повинні володіти достатніми знаннями з однієї іноземної мови (на даний час – 42%), і не менше 75% мають вивчити другу іноземну мову (нині – 61%). Програми, курси, методики викладання англійської мови у Туреччині можуть бути використані під час здобуття іншомовної освіти майбутніми магістрами сфери туризму.

Також для України є важливим введення міжнародних дисциплін у цикл крос-культурної освіти з метою стратегічних партнерств та міжнародної крос-культурної співпраці, міжнародного розвитку, міграції, торгівлі, зайнятості, регіонального розвитку, досліджень та інновацій реалізованих майбутніми магістрами сфери туризму задля забезпечення конкурентноспроможності в умовах євроінтеграційних процесів.

На *організаційному рівні* особливої актуальності для України набувають такі інновації університетів Туреччини, мобільність, навчання та стажування за кордоном, розвиток online навчання (E-Learning).

Досягнення вищої освіти Туреччини з питань викладання онлайн та інтенсивного використання ІКТ-ресурсів і OER можуть бути використані під час реалізації крос-культурної освіти в університетах України, оскільки вони розширюють доступ до формування міжнародних навчальних планів і спрощують шлях до нових форм партнерства. Також важливої уваги для модернізації крос-культурної освіти в Україні заслуговують такі напрямки, як: стратегічна співпраця, партнерство і створення нових потужностей, відкриття філій вищих навчальних закладів, вища освіта он-лайн [441].

Вартим уваги для системи крос-культурної освіти України є той факт, що одним із головних завдань університетів Туреччини визнано партнерство та співпраця з підприємствами сфери туризму з допомогою структур сприяння, заохочення

міждисциплінарного співробітництва і співпраці між організаціями, а також шляхом скорочення правових і адміністративних бар'єрів для партнерських зв'язків між закладами вищої освіти.

Таким чином, глобальні процеси, міжнародна конкуренція вимагають модернізації діяльності закладів вищої освіти України із активним використанням описаного прогресивного досвіду університетів Туреччини, визнаних на міжнародному рівні з метою підвищення якості освіти, посилення взаємодії з реальним сектором економіки, поліпшення зайнятості майбутніх магістрів сфери туризму, переходу від окремих заходів міжнародного співробітництва, мобільності студентів до справжньої інтернаціоналізації вищої освіти в Україні.

Висновки до п'ятого розділу

У п'ятому розділі *«Перспективність використання турецького досвіду в євро інтеграційних умовах для вдосконалення крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму в Україні»* було обгрунтовано сучасні соціально-економічні реалії, перехід до економіки знань, євроінтеграційні прагнення України зумовлюють необхідність вивчення кращих зразків зарубіжного досвіду крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму, ретельного аналізу їх та можливостей використання у вітчизняній освітній практиці.

Останній розділ порівняльно-педагогічного дослідження забезпечив реалізацію останнього основного завдання провести порівняльний аналіз крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму в Україні та Туреччині та обгрунтувати науково-методичні рекомендації щодо використання конструктивних ідей турецького досвіду в умовах розбудови крос-культурної освіти для магістрів сфери туризму в Україні.

У першій частині дослідження були розкриті проблеми й перспективи розвитку крос-культурної освіти в Україні. Зокрема нами були сформульовані *закономірності набуття крос-культурної освіти магістрами сфери туризму* у процесі професійної підготовки у закладах вищої освіти. У ході дослідження були виокремлені *закономірності набуття крос-культурної освіти магістрами сфери*

туризму у процесі професійної підготовки у закладах вищої освіти. Дослідження продемонструвало, крос-культурна освіта магістрів сфери освіти будується на загальнодидактичних принципах, що відображають основні підходи до організації навчання, а саме: *розвивального і виховного характеру навчання; науковості; систематичності та послідовності; доступності; зв'язку теорії з практикою; індивідуалізації; інформатизації, принципом саморозвитку; принципі суб'єктності; принцип єдності свідомості та діяльності*. Нами була акцентована увага, що педагогічна сутність культурологічного підходу відображається в *принципі культуровідповідності крос-культурної освіти магістрів сфери туризму*. Також був підкреслений *принцип цілісності здобуття крос-культурної освіти магістрами сфери туризму*, який, за словами І. Зязюна, спрямований на формування «*метакомпетентності*», тобто цілісної характеристики магістра сфери туризму, спроможного вирішувати найрізноманітніші ситуації, які виникають у професійній сфері.

У другій частині останнього розділу педагогічного дослідження було порівняно різні аспекти функціонування крос-культурної освіти у Туреччині та в Україні й визначено можливості використання турецького досвіду в розбудові системи крос-культурної освіти в Україні. Для цього ми знайшли спільне та відмінне в системах крос-культурної освіти України та Туреччини за такими критеріями, як: *нормативно-правовий (законодавчі акти, що регламентують підготовку магістрів освіти); організаційний (навчально-методичне забезпечення освітнього процесу); змістовий (зміст підготовки магістрів туристичних спеціальностей); технологічний (форми, методи, технології, що використовуються для підготовки)*.

В останній частині п'ятого розділу узагальнення результатів наукового пошуку дало змогу виявити позитивні ідеї турецького досвіду та обґрунтувати рекомендації щодо творчого використання їх у модернізації української системи крос-культурної освіти в умовах інтеграції до європейського та світового освітнього простору на стратегічному, змістовому та організаційному рівнях відповідно до проаналізованих вище аспектів.

Підсумовуючи проведене порівняльно-педагогічне дослідження переконані, що творче використання конструктивних ідей досвіду Туреччини у підготовці магістрів сфери туризму сприятиме модернізації крос-культурної освіти України, дозволить змінити парадигму підготовки сучасного фахівця сфери туризму на теоретичних і методичних засадах, наблизить до світових вимог зміст, форми, методи і технології професійної університетської освіти, сприятиме становленню нової генерації конкурентноспроможних магістрів сфери туризму в умовах євроінтеграційних процесів.

Узагальнюючи одержані результати останнього розділу, можемо стверджувати про підтвердження останньої часткової гіпотези дослідження у тому, що вивчення турецького досвіду, узагальнення конструктивних ідей та обґрунтування науково-методичних рекомендації щодо їх імплементації в українських закладах вищої освіти позитивно впливатиме на підготовку магістрів сфери туризму в умовах інтеграції України до європейського простору.

Основні положення відображені в наступних роботах автора [91; 96;100; 955]

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні висвітлено теоретичне узагальнення та практичне вирішення наукової проблеми крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму в умовах євроінтеграційних процесів, що полягає в обґрунтуванні теоретично-методичних засад, а також розробці і експериментальній перевірці мультимовної структурно-функціональної моделі крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму в університетах України із активним залученням конструктивних ідей прогресивного досвіду Туреччини.

Отримані результати аргументували, підтвердили та засвідчили правомірність вихідних положень, концепції дослідження, головної гіпотези і часткових гіпотез наукового пошуку, а реалізація мети і основних завдань дозволяє зробити наступні висновки і рекомендації.

1. Виявлена незмінність прагнень української держави інтегруватись до Європейського Союзу визначена на державному рівні й закріплена у відповідних законодавчих та нормативно-правових документах, зокрема: Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу та нормативно-правова база у сфері туризму. Таким чином, адаптація законодавства України до норм Європейського Союзу робить актуальним завдання щодо підготовки магістрів сфери туризму, які активно залучені до вирішення проблем європейської та євроатлантичної інтеграції України.

Результати аналізу поглядів, ідей сучасних науковців дав змогу встановити полісемічність явища крос-культурної освіти в мультикультурному просторі, в результаті чого поннятево-категорійний апарат крос-культурної освіти сфери туризму був представлений багатоаспектною характеристикою ключових понять, таких як: міжнародна освіта, крос-культурний капітал, культура, універсальна культура людства, крос-культурна комунікація, міжкультурна комунікація, крос-культурна компетентність, складові крос-культурної компетентності, загально-культурна компетентність, туризм, педагогіка туризму; практична підготовка фахівців сфери туризму; полікультурна освіта, крос-культурне навчання, мультикультурна освіта; міжкультурна дидактика; крос-культурна освіта.

Враховуючи отримані результати дослідження була сформульована дефініція поняття «крос-культурна освіта майбутніх магістрів сфери туризму», яка розглядалася як тривалий емоційно забарвлений процес адаптації фахівця до нового професійного середовища та його вимог шляхом отримання необхідних поглядів, умовиводів, знань, умінь, технік у процесі активного міжкультурного навчання з метою набуття або модифікації уявлень про варіативність міжкультурних ситуацій, практичного іноземного досвіду та алгоритмів міжособистісної взаємодії в сфері туризму.

2. Історіографічний дискурс проблеми крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму привів нас до таких результатів. Аналіз різнопрофільних джерельних матеріалів показав, що Україна мала певний досвід підготовки кадрів для здійснення крос-культурної комунікації. Детальний аналіз вітчизняної і зарубіжної літератури продемонстрував наукові дослідження таких аспектів крос-культурної освіти, як: міжкультурна комунікація; крос-культурна комунікація; крос-культурний менеджмент; питання теорії туристської освіти; педагогічні фактори підвищення культурної цінності туризму; теоретичні основи професійної підготовки; кваліфікаційно-дидактична структура професійної освіти в туризмі; практична підготовка студентів туристських вузів; проблема розвитку і наповнення туристської освіти та вибору методів; технології, моделі та методики навчання у сфері туризму; питання вивчення іноземних мов студентами туристських спеціальностей; трансформація освіти, питання реструктуризації системи професійної підготовки в Туреччині; окремі аспекти історії розвитку системи освіти в Туреччині; характеристика сучасного стану професійної освіти в Туреччині; формування змісту туристської освіти в Туреччині; практична підготовка студентів туристських спеціальностей в Туреччині; питання управління туристською освітою в Туреччині; організація професійної підготовки фахівців сфери туризму у закладах вищої освіти Туреччини; питання забезпечення туристської галузі Туреччини кваліфікованими кадрами.

3. Здійснений аналіз організаційно-змістових особливостей крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму в Україні і Туреччині встановив, що

підготовка майбутніх магістрів сфери туризму за спеціальністю 242 "Туризм" здійснюється згідно із освітньо-професійною програмою "Туризм" залежно від вимог до рівня оволодіння сукупністю знань, умінь та навичок та формування ключових професійних компетентностей, необхідних для майбутньої професійної діяльності. З метою проведення компаративного дослідження були виділені основні елементи системи вищої освіти сфери туризму Туреччини, які дали змогу виявити, що система вищої освіти сфери туризму Туреччини побудована з урахуванням Болонського процесу, тобто ґрунтується на європейських стандартах, в тому числі широко поширені програми обміну студентами з університетами різних країн світу. У більшості вузів іноземці мають можливість навчатися не тільки турецькою, а й англійською мовою.

Стосовно змісту і технологій підготовки магістрів туристичних спеціальностей з'ясовано, що вища крос-культурна освіта сфери туризму в Туреччині має наступні конкурентні переваги для українських фахівців, зокрема: навчання в Туреччині дає вам можливість отримати ступінь міжнародного зразка; багато університетів Туреччини відкриті для міжнародних студентів, тому вони пропонують англійську; рейтинг Туреччини серед країн «Великої Двадцятки» демонструє зростаючі показники розвитку як у світовій політиці, так і в економіці; зі зростанням популярності Туреччина має вражаючі економічні та політичні можливості для нових ринків, що розвиваються, а отже і розширюються можливості працевлаштування фахівців сфери туризму; Туреччина – одна з країн, яка дуже добре розвинула свою туристичну галузь, тому уряд зацікавлений у модернізації університетської освіти; найпоширенішою іноземною мовою в Туреччині є англійська, що дає багато можливостей іноземних студентів і фахівців; Туреччина активно імплементує інновації в освітніх технологіях, дистанційному навчанні, методах взаємодії викладача і студента, організаційних формах закладах вищої освіти на базі університетів Сполучених Штатів Америки.

4. Дослідження структури крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму в університетах Туреччини виявило наявність загальноосвітнього (фундаментального), спеціального (предметного), психолого-туристичного,

культурологічного, науково-дослідницького та практичного туристичного компонентів. Загальноосвітній (фундаментальний) компонент включає в себе фундаментальні дисципліни, вивчення яких орієнтовано на засвоєння інформації. Спеціальний (предметний) компонент передбачає засвоєння навчальних дисциплін та курсів, що дозволяють майбутнім магістрам сфери туризму вільно орієнтуватися в обраній галузі предметних знань. Психолого-туристичний компонент спрямований на розвиток педагогічної самосвідомості магістра сфери туризму, його творчої індивідуальності, що виявляється в способах аналізу, проектування, реалізації та рефлексії туристичної діяльності. Культурологічний компонент включає навчальні дисципліни, зміст яких відображає засвоєння загальнолюдського досвіду у галузях культури, мистецтва, літератури. Науково-дослідницький компонент спрямований на підготовку студентів турецьких університетів на оволодіння методології та методики науково-педагогічного дослідження та вміння аналізувати й узагальнювати досвід сфери туризму. Практичний туристичний компонент спрямований на вивчення сучасного туристичного досвіду, оволодіння практичними навичками крос-культурної взаємодії в туристичному середовищі та системою методів і засобів вирішення професійних та проблемних задач.

Результати попереднього аналізу дали змогу виокремити наступні компоненти крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму: мотиваційно-ціннісний, когнітивно-пізнавальний, крос-культурно-поведінковий. Мотиваційно-ціннісний компонент передбачає наявність позитивного й толерантного ставлення до міжкультурної взаємодії, усвідомлення значення морально-духовних цінностей власної культури та культури інших народів, наявність інтересу до культурних особливостей інших країн та зацікавленість в успішній комунікації. Когнітивно-пізнавальний компонент містить у собі сукупність знань про міжкультурну комунікацію, сутність і особливості цього процесу, а також знання про роль культури для людини і суспільства, про особливості комунікаційних процесів у полікультурному середовищі, про місце міжкультурної комунікації у туристичній діяльності. Крос-культурно-поведінковий компонент готовності до міжкультурної комунікації передбачає володіння спеціалістом комунікативною компетенцією і

певними уміннями, що дозволяє спеціалістові успішно здійснювати професійну діяльність, професійно-ділове й міжособистісне спілкування.

5. Унаслідок аналізу організаційно-змістових особливостей крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму в Україні і Туреччині були виявлені та обґрунтовані інноваційні педагогічні умови успішної організації крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму в Україні та Туреччині, зокрема: тренінгові технології в підготовці майбутніх магістрів сфери туризму; використання інформаційно-комунікаційних технологій у підготовці майбутніх магістрів сфери туризму; застосування активних методів навчання в системі вищої освіти сфери туризму; шляхи забезпечення академічної мобільності майбутніх магістрів сфери туризму; формування професійної англомовної та франкомовної комунікативної компетентності майбутніх магістрів сфери туризму, застосування яких у навчальному процесі університетів сприятиме підвищенню ефективності крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму в Україні.

6. Розроблена нами авторська методика крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму базувалася на реалізації інноваційних педагогічних умов, які втілюються на професійно спрямованому, дослідно проектувальному, інформаційно комунікативному, академічно мобільно практичному і також репродуктивно креативно практичному етапах. На основі теоретичного аналізу наукової літератури з проблеми крос-культурної освіти магістрів сфери туризму у Туреччині було розроблено професійну модель Туреччини, яка являє собою цілісну систему з функціонально значущими блоками, зокрема: нормативно-цільовий, організаційно-змістовий та методологічний.

Узагальненим результатом педагогічного дослідження було розроблення та експериментальна перевірка мультимовної структурно-функціональної моделі крос-культурної освіти магістрів сфери туризму України, в якій ми ідентифікували цільову, концептуально-стратегічну, організаційно-проектувальну, процесуально-технологічну та контрольну-оцінювальну підсистеми. Унаслідок визначення мотиваційно-ціннісного, когнітивно-пізнавального та крос-культурно-поведінкового критеріїв, показників та базового, оптимального та максимального

рівнів було експериментально перевірено ефективність реалізації інноваційних педагогічних умов та розробленої авторської методики. Для математичного підтвердження рівнів сформованості компонентів крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму, а також вірогідності та достовірності результатів експерименту застосовано критерій χ^2 Пірсона.

7. Узагальнення результатів наукового пошуку дало змогу виявити позитивні ідеї турецького досвіду на основі синтезу і аналізу спільного й відмінного в крос-культурній освіті майбутніх магістрів сфери туризму в Україні та Туреччині за такими критеріями, як: нормативно-правовий (законодавчі акти, що регламентують підготовку магістрів освіти); організаційний (навчально-методичне забезпечення освітнього процесу); змістовий (зміст підготовки магістрів туристичних спеціальностей); технологічний (форми, методи, технології, що використовуються для підготовки).

Підсумовуючи проведений компаративний аналіз нормативно-правового, організаційного, змістового та технологічного рівнів реалізації крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму в Україні та Туреччині та акцентувавши увагу на позитивний досвід університетів Туреччини, на нашу думку невід'ємними умовами нової, більш якісної крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму повинні стати: поєднання теорії і практики (створення освітніх закладів на базі діючих готелів, оплачувані стажування); ведення у навчальний план кількох іноземних мов (наприклад англійської, польської та ще однієї європейської мови на вибір); поглиблення вивчення таких навчальних курсів як “Психологія” та “Конфліктологія”, “Етика бізнесу” та введення міжнародних дисциплін; активно залучатись до іноземних програм (наприклад Європейська асоціація професійних шкіл готельного і туристичного профілю (АЕНТ), Темпус (Tempus, Trans-European Mobility Partnership Scheme for University Studies), Еразмус Мундус (Erasmus Mundus), “Вікно для зовнішньої співпраці”, “Жан Моне” – Розуміння Європейської інтеграції (Jean Monnet Programme – Understanding European Integration), “Молодь у дії” (Youth in Action Programme) створених з метою співпраці та мобільності у сфері туристичної освіти та переймати досвід.

8. Обґрунтування рекомендацій щодо творчого використання конструктивних ідей Туреччини у модернізації української системи крос-культурної освіти в умовах інтеграції до європейського та світового освітнього простору на стратегічному, змістовому та організаційному рівнях призвело нас до таких результатів, що: на стратегічному рівні потребує особливої уваги удосконалення законодавчої бази, яка регулює підготовку магістрів сфери туризму в Україні, враховуючи європейські нормативні документи; вимагає удосконалення нормативно-правового забезпечення крос-культурної освіти; на змістовому рівні у змісті навчання та практики майбутніх магістрів сфери туризму має бути врахована необхідність збільшення академічних годин на практичну підготовку, у той час як іншомовна освіта має стати невід'ємною складовою крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму; на організаційному рівні особливої актуальності для України набувають такі інновації університетів Туреччини, як мобільність, навчання та стажування за кордоном, розвиток online навчання (E-Learning).

Підсумовуючи проведене порівняльно-педагогічне дослідження переконані, що вивчення теоретико-методичних засад крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму та творче використання конструктивних ідей досвіду Туреччини у їхній подальшій професійній підготовці сприятиме модернізації крос-культурної освіти України, дозволить змінити парадигму підготовки сучасного фахівця сфери туризму на теоретичних і методичних засадах, наблизить до світових вимог зміст, форми, методи і технології професійної університетської освіти, сприятиме становленню нової генерації конкурентноспроможних магістрів сфери туризму в умовах євроінтеграційних процесів.

Таким чином, у дисертаційній роботі була перевірена головна загальна гіпотеза педагогічного дослідження, яка полягала у тому, що крос-культурна освіта магістрів сфери туризму в закладах вищої освіти України буде більш ефективною і орієнтованою на процеси євроінтеграції, якщо на основі порівняльно-педагогічного аналізу досвіду Туреччини у підготовці фахівців сфери туризму та наукового обґрунтування можливості імплементації конструктивних ідей турецького досвіду розробити і впровадити мультимовну структурно-функціональну модель крос-

культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму в закладах вищої освіти України.

Упевнені, що успішне вирішення цих питань сприятиме підвищенню якості вітчизняної професійної туристичної освіти, її інтеграції в європейський освітній простір, а також забезпечить конкурентоспроможність українських фахівців на світовому ринку праці.

Проте, слід зауважити, що проведене дослідження не вичерпує усіх проблем, порушених у дисертаційній роботі. Перспективними напрямками проблеми крос-культурної освіти вважаємо: поширення крос-культурної освіти у процесі організації післядипломної професійної освіти фахівців сфери туризму; поглиблене вивчення зарубіжного досвіду на прикладах європейських країн щодо розвитку крос-культурної освіти фахівців гуманітарних спеціальностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аббібулаєва Г.С. Деякі аспекти полікультурної освіти. *Педагогіка і психологія*. 2006. № 1. 208 с.
2. Абрамов В. В., Покоłodна М. М. Туристичний менеджмент: система підготовки екскурсійного персоналу. *Краєзнавство. Географія. Туризм*. 2007. № 4. С. 8 – 11.
3. Абросимова З. Ф. Формирование педагогической культуры будущего учителя в процессе изучения дисциплин педагогического цикла: автор. дис. канд. пед. наук: 13.00.01. Курган, 1994. 206 с.
4. Абульханова – Славская К. Деятельность и психология личности. Москва: Наука, 1980. 336 с.
5. Авраменко О. О., Яковенко Л. В., Шийка В. Я. Ділове спілкування: навч. посіб. Івано – Франківськ: Лілея – НВ, 2015. 160 с.
6. Азимов Э. Г., Щукин А. Н. Новый словарь методических терминов и понятий. Москва: ИКАР, 2009. 448 с.
7. Активні форми навчання: web-site. URL: <http://lider.fpsu.org.ua/profspilkova-osvita/157-aktivni-formi-navchannya>.
8. Александрова А. Ю. География мировой индустрии туризма: учебник. М.: КНОРУС, 2008. 464 с.
9. Александрова А. Ю. Международный туризм: учебник. М.: Аспект Пресс, 2002. 470 с.
10. Алексєєва Ю. В. Державне регулювання розвитку туристичної галузі України в контексті досвіду Франції: автореферат дис. к.е.н.: 25.00.02. Одеса, 2005. 20 с.
11. Алексєєнко Т. А. Формування пізнавальної активності студентів в умовах блокової організації навчання: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.01. К., 1995. 25 с.
12. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія: підручник. К.: Либідь, 1998. 560 с.
13. Алексюк А. М. Педагогіка вищої школи: курс лекцій: модульне навчання; Навчальний посібник. Київ: ІСДО, 1993. 220 с.

14. Алилуйко Е. А. Формирование коммуникативной компетентности менеджеров туризма в процессе изучения иностранного языка: автореф. дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.08. Москва, 2000. 25 с.
15. Алтухова А. А. Формирование субъект-субъектных отношений учителя и учащихся в учебном процессе общеобразовательной школы: автореф. дис. канд. пед. наук.: 13.00.01. Барнаул, 2004. 22 с.
16. Амосов Н. М. Моделирование сложных систем. Київ: Наук. думка, 1968. 87 с.
17. Аналіз нормативно-правового регулювання сфери вищої освіти щодо забезпечення системи якості освіти та основні аспекти його вдосконалення та подальшого розвитку: веб-сайт. URL: <https://projects.lnu.edu.ua/quaere/wpcontent/uploads/sites/IFNUL-draft.pdf>
18. Ананьев Б. Г. Личность, субъект деятельности, индивидуальность: избр. психол. труды в 2-х т. *Педагогика*, 1980. Т.1. С.124 – 178.
19. Арістова Н. О. Комунікативна компетентність майбутніх філологів: сутність, зміст, структура. *Вісник Національного авіаційного університету*. 2017. Вип. 2 (11). С. 9 – 15.
20. Арістова Н. О. Аналітико узагальнувальне представлення досвіду професійної підготовки майбутніх філологів у Польщі та Латвії. *Молодь і ринок*. 2018. №8 (163). С. 12–16.
21. Андріюк В. П. Співробітництво природоохоронних організацій з владними структурами, освітніми закладами, громадськістю в сфері еколого-освітньої діяльності та значення цього процесу для розвитку екотуризму. *Екотуризм і сталий розвиток у Карпатах*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 10 – 12 жовтня 2007 р. Рахів, 2007. С.5 – 11.
22. Антоненко В. В. Механизм взаимосвязи ВУЗа и предприятий сферы туризма. *Теория, практика и перспективы развития современного сервиса*: материалы III межвуз. науч.-практ. конф. молодых ученых и студентов, 20 – 21 марта, 2008. Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2008. 220 с.

23. Антонова О. Є. Базові знання з педагогіки: становлення, розвиток, технологія формування: монографія. Житомир: ЖДПУ, 2003. 208 с.
24. Апатова Н. В. Влияние информационных технологий на содержание и методы обучения в СЗШ: автореф. дис. докт. пед. наук: 13.00.01. К., 1999. 42 с.
25. Апатова Н. В. Информационные технологии в школьном образовании. М.: Школа-Пресс, 1994. 254 с.
26. Аркусінська А. Міжкультурна освіта. Варшава: «Ортдруг», 2004. 176 с.
27. Аристотель. Риторика. Поэтика / за ред. О. А. Сычев, И. В. Пешков. Москва: Лабиринт, 2000. 224 с.
28. Арстанбек кызы Э. Особенности государственного регулирования туристической отрасли Кыргызстана: веб-сайт. URL: <http://arch.kyrlibnet.kg/uploads>.
29. Артюх О. Ф. Основы научных исследований: навч. посібник. К.: УМКВО, 1990. 315 с.
30. Архангельский С. И. Учебный процесс в высшей школе и его закономерные основы и методы: учеб.-метод. пособие. М.: Высшая школа, 1980. 368 с.
31. Асоціація британських туристичних фірм «Travel Association»: веб-сайт. URL: <http://abta.com>.
32. Асоціація турецьких туристичних фірм «Türkiye Seyahat Acentalari Birliği» (TÜRSAB): веб-сайт. URL: <https://www.tursab.org.tr>.
33. Асоціація туристичних фірм США «American Society of Travel Agents»: веб-сайт. URL: <http://www.asta.org>.
34. Асоціація японських туристичних фірм «Japan Association of Travel Agents»: веб-сайт. URL: <http://www.jnto.go.jp>.
35. Аулін О. Перспективи подальшого розвитку українсько-турецьких відносин (за матеріалами ЗМІ Туреччини). *Україна: події, факти, коментарі*. 2019. № 16. С. 18–23.
36. Ашеро́в А. Т., Малеваная В. В. Методы и модели обучения студентов компьютерных специальностей эргономической экспертизе трудовой среды. Харьков: НТМТ, 2009. 151 с.

37. Аширов Д. А. Трудовая мотивация: учеб. пособие. М.: Простект, 2005. 448 с.
38. Бабарицька В. К., Малиновська О. Ю. Менеджмент туризму. Туроперейтинг. Н-навч. пос. К.: Альтерпрес, 2004 р. 288 с.
39. Бавина П.А. Тренинговые технологии в формировании коммуникативной компетентности будущих менеджеров: автореф. дис.канд. пед. наук: 13.00.02. СПб., 2006. 26 с.
40. Баглай О.І. Формування готовності майбутніх фахівців міжнародного туризму до міжкультурного спілкування у професійній підготовці: автореф. дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.04. Київ, 2013. 22 с.
41. Баглай О.І. Підготовка фахівців міжнародного туризму до міжкультурного спілкування. Дидактика, методика і технології навчання. 2012. С. 33 – 41.
42. Балашова Р. Методичні засади аналізу та прогнозування ринку туристичних послуг в Україні з використанням математичного моделювання . Економіка. 2011. №3. С.3 – 9.
43. Барабанщиков А. В. Педагогическая культура преподавателя высшей военной школы: учеб. пособие. М.: ВПА, 1985. 173 с.
44. Барановський Ф. В. Демократична інституціалізація в Україні: євроінтеграційний контекст. Політ. менеджмент. 2006. № 1. С. 151 – 158.
45. Барчукова Н.С. Международное сотрудничество государств в области туризма. М., 1986. 308 с.
46. Басова Н. В. Педагогика и психология. Ростов: Феникс, 2000. 416 с.
47. Басюк І. Д. Основи туризмології: навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2005. 204 с.
48. Батура П. М. Профессиональная культура молодежи села: проблемы и перспективы: автореф. дис. канд. философ. наук: 09.00.02. Минск, 1990. 21 с.
49. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ : Довіра, 2007. 205 с.
50. Безпала Г. О. Компоненти фахової компетентності майбутніх учителів. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 2014. № 44. С. 14 – 18.

51. Бек У. Что такое глобализация? Ошибки глобализма – ответы на глобализацию / пер. с нем. А. Григорьева, В Седельника. М.: Прогресс-Традиция, 2001. 301 с.
52. Белых С. И. Особенности ценностей и психического состояния студентов современного университета. *Педагогика, психология и медико-биологические проблемы физического воспитания и спорта*. 2013. № 7. С. 7 – 14.
53. Белякин А. М. Высшее профессиональное образование в США: основные тенденции преобразований. *Педагогика*. 2009. Вып. 7. С.119–123.
54. Биржаков М. Б., Никифоров В. И. Индустрия туризма: перевозки: науч. пос. Изд. 3-е, перераб. и доп. СПб: Издательский дом Герда, 2007. 528 с.
55. Биркович В. І. Державне регулювання сфери туризму на регіональному рівні: автореф. дис.канд. наук держ. упр.: 25.00.02. К., 2007. 18 с.
56. Бичок А. Міжкультурна комунікативна компетентність як інтегративна характеристика професійної компетентності фахівця зовнішньоекономічної діяльності. *Наукові записки КДПУ. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*, 2012. Вип. 104 (2). С. 335–339.
57. Біла книга національної освіти України / Т. Ф. Алексеєнко, В. М. Аніщенко, Г. О. Балл; за заг. ред. акад. В. Г. Кременя; НАПН України. К.: Інформ. системи, 2010. 342 с.
58. Білоус С. О. Організаційно-економічне забезпечення розвитку туризму в переддень Євро – 2012. *Вісник Львів*. 2009. №24. С. 22 – 27.
59. Біль М. М. Механізм державного управління туристичною галуззю (регіональний аспект): автореф. дис. канд. наук з держ.: 25.00.02. Львів. 2010. 19 с.
60. Біль М. Механізм державного управління туристичною галуззю в Україні. Державне управління та місцеве самоврядування: збірник наукових праць Дніпропетровського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України. 2009. № 3. 176 с.
61. Біницька К. М. Робоча програма з навчальної дисципліни «Порівняльна педагогіка» для студентів з галузі знань 0101 «Педагогічна освіта», напряму підготовки 6.010102 «Початкова освіта». Хмельницький: ХГПА, 2013. 20 с.

62. Бірюкова Л. А. Підготовка вчителя музики в умовах індивідуалізації навчально-виховного процесу. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2010. № 8 (10). С. 363-370.
63. Бондар Н. Д. Формування ключових компетентностей майбутніх менеджерів сфери туризму в процесі вивчення гуманітарних дисциплін: дис. канд. пед. наук: 13.00.04. Вінниця, 2016. 262 с.
64. Бондаренко М.П. Туристичний сектор економіки України: реалії та перспективи *Економіка і прогнозування*. 2011. № 1. С. 104–119.
65. Бородина М. А. Диалекты или региональные языки? (К проблеме языковой ситуации в современной Франции) // *Вопросы языкознания*. 1982. №5. 7 с.
66. Боса В. П. Формування мовленнєвої компетентності майбутніх учителів іноземних мов у процесі вивчення фахових дисциплін: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04. Житомир, 2018. 23 с.
67. Боярчук Н. К. Модель формування професійної компетентності майбутніх економістів. *Педагогічні науки*. 2013. № 1(57). С. 85–94.
68. Брик Р. С. Формування професійної компетентності майбутніх працівників сфери туризму в професійно-технічних навчальних закладах засобами інформаційних технологій: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04. К., 2011. 20 с.
69. Бурдин К. С. Веселов П. В. Как оформить научную работу. М: Высшая школа, 1973. С. 34 – 56.
70. Будапештсько-Віденська декларація про Ювропейський простір вищої освіти, 11-12 березня 2010 року у Будапешті та Відні. URL: [http://www.edupolicy.org.ua/files/Budapest-Vienna_Declaration\(2010\).pdf](http://www.edupolicy.org.ua/files/Budapest-Vienna_Declaration(2010).pdf).
71. Войлошникова В. Е., Величко А. О. Міжкультурна освіта – складова успішної соціокультурної адаптації. *Вісник Донецького національного університету. Сер.: Право*, 2014. С.15–23.
72. В'їзд іноземних громадян в Україну за країнами, з яких вони прибули, у 2016 році: веб-сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/tyr/tyr_u/vig2016_u.htm.

73. Василюха Н. В. Регіональна політика як чинник ефективного розвитку ринку туристичних послуг / Н. В. Василюха. Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент». 2011. Вип. 3. С. 31–35.
74. Василюшина Н. М., Булгакова Н. Б. Практичні технології оптимізації та інтенсифікації комунікативного дидактичного процесу. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка. Психологія*. 2015. Вип. 6 (1). С. 42–46.
75. Василюшина Н.М. Поняттєво-категорійний апарат професійної іншомовної термінології майбутніх фахівців напряму підготовки сфери обслуговування. *Наукові записки НПУ ім. М.П. Драгоманова*. 2015. Вип. 119. С. 50 – 56.
76. Василюшина Н. М. Міжпредметні зв'язки у процесі навчання іноземної мови студентів з міжнародного бізнесу. *Наукові записки НПУ ім. М.П. Драгоманова*. 2015. Вип. 120. С. 55–60.
77. Василюшина Н.М. Актуальність туристичної освіти на теренах України в умовах сьогодення. *Інженерні та освітні технології*. 2016. Вип. 1 (13). С. 28–35.
78. Василюшина Н.М. Структурно-функціональна модель викладача вищої школи в Україні. *Інженерні та освітні технології*. 2016. Вип. 2 (14). С. 17–25.
79. Василюшина Н.М. Дослідження окремих значеннєвих гендерних відмінностей студентів сфери вищої освіти. *Інженерні та освітні технології. [Електрон-ний науковий фаховий журнал]*. 2018. Вип. 1 (21). С. 10–15.
80. Василюшина Н.М., Скирда, Т.С. Методичні рекомендації щодо академічної мобільності студентів у закладах вищої освіти в сучасному просторі. *Методичні рекомендації*. 2020. К. 36 с.
81. Василюшина Н.М., Скирда, Т.С. Переклад як міжкультурна комунікація: англійська ↔ українська мови. Практикум для студентів денної форми навчання галузі знань 0302 «Міжнародні відносини». *Навчальний посібник*. 2020. К. 176 с.
82. Василюшина Н.М. Професійні компетентності майбутніх фахівців сфери туризму в крос-культурному середовищі. *Наукові записки: зб. наук. праць. К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова*. 2020. Вип. 147. С. 14 – 19.

83. Василичина Н.М. Діагностика іншомовної професійно-комунікативної компетентності на різних етапах її сформованості в рамках мовленнєво-інтерактивної взаємодії. *Nastolení moderní vědy: X mezinárodní vědecko - praktická konference, 27 září – 05 října 2014*. Prague: Poland, 2014. P. 18 – 20.

84. Василичина Н.М. Вміння електронної переписки як невід'ємна складова у процесі оволодіння діловою іноземною мовою майбутніми фахівцями з міжнародного бізнесу. *Scientific horizons: X International scientific and practical conference, 30 September – 4 November 2014*. Sheffield: UK, 2014. P. 48–50.

85. Василичина Н.М. Професійна іншомовна комунікативна підготовка майбутніх фахівців сфери обслуговування. *Perspektywiczne opracowania są nauką i technikami: X Między-narodowej naukowo-praktycznej konferencji, 07–15 listopada 2014*. Przemysl: Poland, 2014. P. 35–38.

86. Василичина Н. М. Формування іншомовної професійно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців туристичної галузі як педагогічна дилема. *Актуальні проблеми вищої професійної освіти: III міжнар. наук.-практ. конф., 19 березня 2015 р.* К.: НАУ, 2015. С. 102–103.

87. Василичина Н.М., Таштан Ю. М. Функціональна готовність майбутніх бакалаврів галузі туризму до фахової діяльності. *Інтелектуальна та емоційна складові навчання іноземних мов: новітні тенденції і завдання для вищої школи: щорічна наук.-практ. конф., 5 червня 2015 р.* К.: НАУ, 2015. С. 15–21.

88. Василичина Н. М. Формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців сфери туризму в Україні. *Формування сучасної особистості: вплив освітніх, філософсько-культурних та економічних процесів: міжнар. наук.-практ. семінар, 8–11 лютого 2016 р.* Кошице: Словацька Республіка, 2016. С. 8–10.

89. Василичина Н. М., Таштан Ю. М. Теоретичні аспекти підготовки майбутніх фахівців сфери туризму у системі вищої освіти Туреччини. *Інтелектуальна та емоційна складові навчання іноземних мов: новітні тенденції і завдання для вищої школи: Всеукр. наук.-практ. конф., 3 червня 2016 р.* К.: НАУ, 2016. С. 91–95.

90. Василюшина Н. М. Професіонограма викладача вищої школи Туреччини як взірець лідера сучасної освіти. *Наука і освіта – 2016: матеріали XII міжнар.наук.-практ конфер., 22–30 грудня. 2016.* Прага, 2016. С.3 – 5.

91. Василюшина Н. М. Сучасні тенденції фахової підготовки бакалаврів галузі туризму у вищих навчальних закладах України та Туреччини. *Наукова молодь-2017: матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених, 14 грудня 2017 року.* К.: Інституту інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України, 2017. С. 19 – 23.

92. Василюшина Н. М., Голоднюк А. А. Іншомовна підготовка майбутніх фахівців в університетах як необхідна психолого-педагогічна умова досконалої професійної готовності в умовах інтеграційних процесів. *Проектний підхід та інновації в освіті у контексті інтеграції до європейського освітнього простору: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 21 березня 2018 року.* м. Лодзь, Польща, 2018. С. 35 – 40.

93. Василюшина Н. М., Голоднюк А. А. Студентська конференція як необхідна складова іншомовної професійно-практичної підготовки майбутніх фахівців сфери туризму у вищих закладах освіти. *Роль іноземних мов у соціокультурному становленні особистості: матеріали II-го Всеукраїнського круглого столу з міжнародною участю, 29 березня 2018 року.* К.: НАУ, 2018. С. 11 – 16.

94. Василюшина Н. М. Система професійної підготовки фахівців сфери туризму в закладах вищої освіти. *Інтелектуальна та емоційна складові навчання іноземних мов: новітні тенденції і виклики для вищої школи: матеріали IV-ої Міжнар. науково-практичної конференції, 8 червня 2018 р.* К.: ФМВ, НАУ, 2018. С. 110 – 125.

95. Василюшина Н.М. Базові мовленнєві здатності спеціалістів туризму з іноземної мови. *Україна і світ: перспективи та стратегії розвитку.* № 1. Випуск 6. К.: ННІМВ НАУ, 2018. С. 59 – 69.

96. Василюшина Н. М. Вища освіта в умовах євроінтеграційних процесів. *Сучасний рух науки: VI міжнародна науково-практична інтернет-конференція, 4-5 квітня 2019 р.* Дніпро, 2019. С. 169 – 173.

97. Василюшина Н. М., Таштан, Ю.М. Сучасні тенденції професійно-практичної підготовки магістрів з туризму. *Інтелектуальна та емоційна складові навчання іноземних мов: новітні тенденції і виклики для вищої школи: матеріали V міжнар. науково-практичної конференції, 7 червня 2019 р.* К.: ФМВ, НАУ, 2019.

С. 130 – 139.

98. Василюшина Н. М. Сучасна туристична освіта в умовах євроінтеграційних процесів. *Маріупольський молодіжний науковий форум: традиційні й новітні аспекти дослідження і викладання іноземних мов і літератури: Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції студентів, аспірантів і молодих учених, 29 березня 2019 р.* Маріуполь: МДУ, 2019. С. 101 – 104.

99. Василюшина Н. М. Крос-культурна освіта як складова професійної підготовки магістрів з туризму. *Naukowa przestrzeń Europy – 2019: Materialy XV Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji, 07 -15 kwietnia 2019 roku.* Przemysł: Nauka i studia, 2019. P. 17 – 20.

100. Василюшина Н. М. Сучасні тенденції туристичної освіти в Україні. *Подолання мовних та комунікативних бар'єрів: освіта, наука, культура: матеріали доповідей VII Міжнародної науково-практичної конференції, 15-16 листопада 2019 року.* К.: НАУ, 2019. С. 77 – 87.

101. Василюшина Н. М. Впровадження макростратегій у процесі формування професійної іншомовної компетентності магістрів сфери туризму. *Сучасні міжнародні відносини: актуальні проблеми теорії і практики: матеріали Міжнародної науково- конференції, Том IV, 2020 року.* К.: НАУ, 2020. С. 18 – 29.

102. Василюшина Н. М., Гончаревська-Закревська Н. В. Загальна характеристика сучасного стану туристичної освіти в Україні. *Сучасні тенденції іншомовної професійної підготовки майбутніх фахівців немовних спеціальностей в полікультурному просторі: матеріали VI міжнар. науково-практичної конференції, 5 червня 2020 р.* К.: ФМВ, НАУ, 2020. С. 27 – 34.

103. Василюшина Н. М. Сучасна актуальність іншомовної підготовки фахівців сфери туризму в міжкультурній взаємодії. *Діалог культур у Європейському*

освітньому просторі: матеріали V Міжнародної конференції, 12 травня 2020 р. К.: Київський національний університет технологій та дизайну, 2020. С. 99 – 105.

104. Василюшина Н. М. Самостійна та індивідуальна робота майбутніх фахівців з міжнародних відносин у процесі оволодіння професійною іноземною мовою. Теоретичні питання культури, освіти та виховання. 2014. Вип. 50. С. 105–108.

105. Василюшина Н. М. Сучасні технології формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців з міжнародних відносин шляхом впровадження авторських рукописів. Педагогічні інновації у фаховій освіті. 2014. Вип. 1 (5). С. 233–239.

106. Васильєв Н.Н. Тренинг преодоления конфликтов. СПб.: Речь, 2007. С. 45 – 57.

107. Васильєв Н.Н. Тренинг профессиональных коммуникаций в психологической практике [Текст]. СПб.: Речь, 2005. 312 с.

108. Вачков И. В. Основы группового тренинга. Психотехники: учеб. пособ. М.: "Ось-89", 2001. 224 с.

109. Вачков И. В. Психология тренинговой работы: содержательные, организационные и методические аспекты ведения тренинговой группы. М.: Эксмо, 2007. 416 с.

110. Ващенко Г. Г. Загальні методи навчання: підручник для педагогів. К.: Укр. вид. спілка, 1997. 415 с.

111. Вдосконалення українського законодавства в умовах інтеграції в Європейське співтовариство: веб-сайт. URL: [http //www.iex-line.com.ua](http://www.iex-line.com.ua).

112. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход: метод. пособие. Москва: Высш. шк., 1991. 207 с.

113. Вербицкий А. А. Концепция знаково-контекстного обучения в вузе. *Вопросы психологии*. 1987. № 5. С. 31–37.

114. Вербівська Л. В. Інвестиційна стратегія соціально-економічного розвитку регіону: зміст і структура. Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Інноваційний розвиток економіки: зб. наук. праць. 2007. Вип. 6 (XLIV). Ч. II. С. 3–34.

115. Вербовський О. В. Вплив глобалізаційних процесів на виховання культури міжнародних стосунків. *Соціологія другого модерну: проблема перевизначення поняття суспільчознавчого дискурсу: збірник наукових праць*. Л., 2009. С. 152 – 156.
116. Верещагин Е. М. Язык и культура. М., 1990 С. 20 – 26.
117. Вернон Будз. Как написать научную статью. *Техника и наука*, 1978, №2 (3, 4). С. 12 – 18.
118. Вершловский С. Г. От педагогики к андрагогике. *Университетский вестник*. СПб., 2002. Вып.1. С. 33 – 36.
119. Використання інтерактивних методів та форм навчання як умова розвитку мотивації професійного зростання майбутніх: веб-сайт. URL: http://tme.umo.edu.ua/docs/Dod/3_2010/knish.pdf.
120. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи: підруч. за модуль-рейтинг. системою навчання. К.: Центр навч. літ., 2011. 384 с.
121. Власова, Т.И. Профессиональное и деловое общение в сфере туризма. СПб: Д.А.Р.К., 2005. С. 12 – 23.
122. Волкова, Н.П. Професійно-педагогічна комунікація: теорія, технологія, практика [Текст]: моногр. Д.: Вид-во ДНУ, 2005.
123. Вороніна Д. А. Зміст та структура іншомовної комунікативної компетентності сучасних фахівців: web-site. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/19532/1/Voronina.pdf>.
124. Восколович Н.А. Маркетинг туристских услуг. М.: Экономический факультет МГУ, ТЕИС, 2001. 167 с.
125. Горбунова Л., Дебич М., Зінченко В. Інтернаціоналізація вищої освіти в Україні: методичні рекомендації. К.: ІВО НАПН України, 2016. 158 с.
126. Вплив глобалізації на розвиток сучасного світу: веб-сайт. URL: <http://www.vidkryti-ochi.org.ua>.
127. Вступ до права Європейського Союзу: навч. посіб. / Р.А.Петров, З.Й.Опейда, Д.Е.Федорчук, А.О.Вакуленко. Донецьк, 2001.150 с.

128. Вуйцик О. Вплив рекреаційно-туристичного комплексу на розвиток економіки держави. *Вісник Львівського університету. Серія «Міжнародні відносини»*. 2008. № 24. С. 35–42.
129. Вчерашняя М. А. Коммуникативный тренинг как форма организации профессионально-ориентированного иноязычного обучения специалистов индустрии туризма: автореф. дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.08. Калининград: Изд-во Рос. гос. ун-та, 2010. 24 с.
130. Гаазька декларація з туризму: прийнята Міжпарламентським союзом і ЮНВТО 14 квітня 1989 р. – Туризм в Україні: зб. норм.- прав. актів у п'яти томах. Т 5. Ужгород: ІВА, 2000. 280 с.
131. Гаврилюк, С.П. Конкурентоспроможність підприємств у сфері туристичного бізнесу: навч. посіб. К.: КНТЕУ, 2006.
132. Гайдукевич Л. Туристская политика в расширенном Европейском Союзе. *Журнал международного права и международных отношений*. 2008. № 4. С. 13 – 23.
133. Гайсина Л. Ф. Готовность студентов вуза к общению в мультикультурной среде и ее формирование: монография. Оренбург: РИК ГОУ ОГУ, 2004. 113 с.
134. Гак В.Г. Французский язык в современном мире. Иностранные языки в школе. 2002. №2. С. 73 – 78.
135. Галасюк С. С. Місце України в структурі світового туристичного ринку. *Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць*. Одеса: ОДЕУ, 2008. – Вип. 33. – С. 373 – 379.
136. Галасюк С. С. Модели государственного регулирования в сфере туризма. *Научные исследования в сфере туризма: труды Международной туристской академии*. 2010. Вып. 6. С. 189 – 204.
137. Галасюк С. С. Необхідність удосконалення державного регулювання сфери туризму України. *Туристична освіта в Україні: проблеми і перспективи: зб. наук. праць*. К.: Тонар, 2007. С. 67 – 73.
138. Галасюк С. С. Проблеми ліцензування туристичної діяльності. *Вісник соціально-економічних досліджень: збірник наукових праць*. 2007. Вип. 26. С. 71 – 77.

139. Галасюк С. С. Роль профільних асоціацій у розвитку туристичного бізнесу. Фінансово-економічні напрями розвитку менеджменту, обліку та аудиту: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 21 – 22.03., 2014 р. Одеса: ЦЕДР, 2014. Ч. 1. С. 98 – 101.

140. Галасюк С. С. Формування туристичної політики України в контексті міжнародного досвіду. Розвиток сталого туризму: виклики і можливості для туристичного та готельно-ресторанного бізнесу: матеріали круглого столу та студентської науково-практичної конференції, 12 квітня. 2017 р. Одеса: ОНЕУ, 2017. С. 22 – 26.

141. Галасюк С.С. Основні напрями розвитку туристичного ринку Великої Британії. Індустрія гостинності в країнах Європи: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 2009 р. Сімферополь: КІБ, 2009. С. 31-33.

142. Галасюк С.С. Основні напрями розвитку туристичного ринку Німеччини. Індустрія гостинності в країнах Європи: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 2008 р. Сімферополь: КІБ, 2008. С. 42 – 44.

143. Галасюк С.С. Основні напрями розвитку туристичного ринку Франції. Індустрія гостинності в країнах Європи: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 2008 р. Сімферополь: КІБ, 2008. С. 43 – 46.

144. Галицька М. М. Формування у студентів вищих навчальних закладів сфери туризму готовності до іншомовного спілкування: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2007. 22 с.

145. Грабарь М. И., Краснянская К. А. Применение математической статистики в педагогических исследованиях: непараметрические методы. Москва: Педагогика, 1977. 136 с.

146. География международного туризма: учебно-методический комплекс: веб-сайт. URL: www.dl.bsu.by/mod/book.

147. География мирового хозяйства: [учеб. пособ. для ВУЗов] / А. П. Голиков, Ю. П. Грицак, В. И. Сидоров. Х.: ЦУЛ, 2008. 192 с.

148. География туризма: учебник / за ред. А. Ю. Александровой. М.: КНОРУС, 2013. 592 с.

149. Географія туризму: навч. посібник / В. Ф. Семенов, О. В. Назаренко. Одеса: Атлант, 2016. 405 с.
150. Герасименко В. Г. Ліцензування туристичної діяльності в Україні у контексті міжнародного досвіду. Журнал європейської економіки: науковий журнал. 2011. Том 10 (№ 4). С. 402 – 414.
151. Герасименко В. Г. Трансформація міжнародного туризму и ее отражение в процессе подготовки кадров. *Региональный сборник научных трудов по экономике*. 1999. Вып. 1. С. 114–120.
152. Герасименко В. Г. Трансформація міжнародного туризму и ее отражение в процессе подготовки кадров. *Региональный сборник научных трудов по экономике*. 1999. Вып. 1. С. 114–120.
153. Герасименко В.Г. Методика визначення кількісних показників регіонального ринку туристичних послуг. *Регіональна економіка*. 2011. № 2. С. 157 – 163.
154. Герасименко В.Г. Основи туристського бізнесу: навч. Посібник. Одеса: Черномор'я, 1997. 160с.
155. Гериш Т. В. Компетентностный подход как основа модернизации профессионального образования. *Стандарты и мониторинг в образовании*. 2006. № 2. С. 11–15.
156. Глазкова І. Я. Підготовка майбутнього вчителя до організації навчального діалогу в професійній діяльності: дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / ХДПУ ім. Г.С.Сковороди. Харків, 2003. 270 с.
157. Глобалізація як тенденція розвитку людства. Глобальні проблеми світового господарства: веб-сайт. URL:
https://pidruchniki.com/1234071461964/politekonomiya/globalizatsiya_tendentsiya_rozvitku_lyudstva_globalni_problemi_svitovogo_gospodarstva.
158. Голівер Н. О. Дидактичні умови використання комп'ютерних технологій у процесі навчання студентів вищих технічних навчальних закладів: дис. канд. пед. наук: 13.00.09 / КНУ. Кривий Ріг, 2005. 181 с.

159. Гомонюк О. М. Теоретичні та методичні основи формування професійно-педагогічної культури майбутніх соціальних педагогів у вищих навчальних закладах: дис. д-ра пед. наук: 13.00.04/ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Вінниця, 2012. 595 с. 820
160. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
161. Гончаренко С.У. Гуманізація і гуманітаризація освіти. *Шлях освіти*. 2000. № 2. С. 12 – 14.
162. Гончаренко С. У. Фундаментальність чи вузький професіоналізм освіти. *Дидактика професійної школи*. 2004. Вип. 1. С. 177–184.
163. Горбылева З. М. Экономика туризма: учеб.-практ. пособие. Минск: БГЭУ, 2007. 167 с.
164. Гортенко І.О., Тарангул Л.Л. Економічні райони України: посібник. К., 1999. 205 с.
165. Господарський кодекс України. К.: Атіка, 2003. 208 с.
166. Государственное и муниципальное управление в сфере туризма: учебник за ред. Е. Л. Писаревского. М.: Федеральное агентство по туризму, 2014. 192 с.
167. Гришанова Н.А. Развитие компетентности специалистов как важнейшее направление реформирования профессионального образования. *Квалиметрия в образовании: методология и практика*. 2002. 234 с.
168. Грудзинская Е. Ю., Мариико В. В. Активные методы обучения в высшей школе. / Учебно-методические материалы по программе повышения квалификации «Современные педагогические и информационные технологии». Нижний Новгород, 2007, 182 с.
169. Гудзь М.В., Гудзь П.В. Загальний курс європеїстики: навч. посіб. Донецьк: Юго-Восток, 2006. С. 32 – 38.
170. Гузій Н. В. Технологія контекстного навчання в організації дидактичної підготовки студентів у вищій педагогічній школі. *Вища освіта України*. 2012. № 3. Т.1. С. 363–370.

171. Гуляев В. Г. Новые информационные технологии в туризме: учеб. пособие. М.: ПРИОР, 1999. 144 с.
172. Гуляев В.Г. Организация туристкой деятельности: учеб. пособие. М.: Нолидж, 1996. 312 с.
173. Гункевич М. Б. Сучасні тенденції процесів підготовки фахівців галузі туризму в Україні. *Вісник Луганського національного університету ім. Т. Шевченка. Серія: Педагогічні науки*. 2013. № 18 (227). С. 34–39.
174. Гурбик Ю. Ю. Державне регулювання рекреаційно-туристичної сфери України: теоретичний аспект. *Економіка та держава*. 2010. № 10. С. 87–89.
175. Гуревич П. Культурология: Учебник. М.: Гардарики, 2005. 280 с.
176. Гуревич Р. С. Професійна спрямованість як принцип навчання у професійно-технічних навчальних закладах. *Професійно спрямоване навчання і виховання особистості*. Львів: ЛДУ БЖД, 2006. С. 49–63.
177. Гуревич Р. С., Кадемія М. Ю. Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній професійній освіті. *Теорія і методика професійної освіти*. 2011. №1. С.1 – 9.
178. Гусев М. Н. Малайзия. Время поисков новой внешнеэкономической стратегии. *Рос. внешнеэкон. вестн.* 2007. № 9. С. 71–73.
179. Гусякова О. Ю. Інституційні засади державного регулювання туризму в Україні. *Держава та регіони*. 2010. № 1. С. 13–20.
180. Давидова О.Г. Державне регулювання розвитку туристичної діяльності в Україні: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.03 / Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Пол-тавський університет економіки і торгівлі». Полтава, 2013. 20 с.
181. Данищенко О.С. Сутність та особливості формування міжкультурної компетентності. *Економіка та держава*. 2012. № 12. С. 141 – 144.
182. Данилина Е. А. Обучение студентов вуза английскому языку на основе компетентностно-модульной организации учебного процесса: направление подготовки "Туризм": автореферат дис. кандидата пед. наук:13.00.02. Нижний Новгород, 2013. 28 с.
183. Дахин А. Н. Педагогическое моделирование: сущность, эффективность и неопределенность. *Стандарты и мониторинг*. 2002. № 4. С. 22–26.

184. Діденко О. В. Європейський досвід підготовки фахівців авіаційної галузі для охорони зовнішніх кордонів ЄС. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогіка. 2018. Вип. 2. 12 с.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2018_2_8
185. Девятова Г. Г. Формирование готовности будущих учителей иностранного языка к межкультурной коммуникации: автор. дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.08. Магнитогорск, 2002. 26 с.
186. Дейвіс Н. Європа: Історія. К., 2000. С.18 – 25.
187. Демешкант Н. А. Екологічна складова професійної підготовки фахівців-аграріїв. *Науковий вісник НУБіП України. Серія «Педагогіка, психологія, філософія»*. 2011. Вип. 159 (4). С. 53 – 59.
188. Денисенко М. П., Бреус С. В. Вітчизняна вища освіта в умовах глобалізації та її вплив на ринок праці в Україні. Ринок праці та зайнятість населення. 2015. № 3. С. 32 – 36.
189. Державне регулювання сфери туризму України в контексті процесів євроінтеграції / за ред. В.Г.Герасименко, О.Л.Михайлюк. К.: ФОП Гуляєва В.М., 2019. 332 с.
190. Державний брендинг в міжнародних відносинах: навч. посіб./ О. В. Шевченко, 2012. 167 с.
191. Державний класифікатор України. Класифікація видів науково-технічної діяльності ДК 015-97 від 2007. URL: <http://uazakon.com/big/text936/pg3.htm>.
192. Державні стандарти професійної освіти: теорія і методика: монографія / за ред. Н.Г. Ничкало. Хмельницький: ТУП, 2002. 334 с.
193. Десмонд Д. Дедалі міцніший союз. Курс європейської інтеграції (пер. з англійської). К.: «К-І.С.», 2006. 696 с.
194. Джафари Дж. Феноменология туризма. *Теория и практика физической культуры: Научн-теоретический журнал*. 2000. № 8. С. 23 – 27.
195. Дженис М., Кэй Р., Брэдли Э. Европейское право в области прав человека: Практика и комментарии. Москва: COLPI, 1997. С. 24 – 35.

196. Дистервег А. Избранные педагогические сочинения. М.: Учпедгиз, 1956. 432 с.
197. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посібник. К.: Академвидав, 2004. 351 с.
198. Дишловий І.О., Светлична Д.О. Новітні тенденції в стратегічному управлінні організаціями туристичної індустрії. Механізм регулювання економіки. 2011. №1. С.128 – 137.
199. Дмитриев Г.Д. Многокультурное образование. М.: Народное образование, 1999. – 208с.
200. Дмитриев, А.В. Конфликтология: учеб. пособ. М.: Гардарики, 2003. С. 18 – 29.
201. Дмитрієв В. Ю. Особливості ринку освітніх послуг у системі вищої освіти. *Народна освіта*. 2012. № 3 (18). URL: http://narodnaosvita.kiev.ua/Narodna_osvita/vupysku/18/statti/dmitriev.htm.
202. Добров Г. М. Наука о науке. К.: Наукова думка, 1998. 304 с.
203. Діденко О. В. Європейський досвід підготовки фахівців авіаційної галузі для охорони зовнішніх кордонів ЄС. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогіка. 2018. Вип. 2. 12 с. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2018_2_8
204. Долбнєва Д. В. Інтерактивні методи навчання: сутність необхідність та використання при підготовці фахівців з обліку та аудиту у ВНЗ України. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2014. Вип. 24.1. С. 389–398.
205. Долло Л. Франция в современном мире. М.: Интердиалект, 1995. С. 31–32.
206. Доронина, М.С. Культура общения деловых. К.: Academia, 1997. С. 56 – 78.
207. Дослідження з загальної теорії систем: зб. перекладів / за ред. В. М. Садовського, Е. Г. Юдіна. М.: Прогрес, 1969. 382 с.
208. Дослідження чинників впливу на поведінку споживачів освітніх послуг: веб-сайт. URL:<https://www.slideshare.net/alegre380/ss-27877727>.

209. Друзюк В. Система управління якістю – інвестиції в майбутнє. *Стандартизація, сертифікація, якість*. К., 2009. № 1. С. 51–54.
210. Дубасенюк О. А. Методика формування професійної умілості майбутніх вчителів. *Шлях освіти*. 1998. № 3. С. 37 – 41.
211. Дубинчук О. С. Диференціація змісту математичної освіти в училищах різних професійних напрямів. *Диференційоване навчання у закладах профтехосвіти*. К.: НДІ педагогіки України, 1992. С. 29–39.
212. Дышко О. Л. Теоретические основы формирования готовности бакалавров туризма к профессиональному взаимодействию с потребителями туристических услуг. *Наука и современность – 2013: сборник материалов XXV Междунар. науч.-практ. конф. В 2 ч. / под общ. ред. С. С. Чернова*, 2013. Новосибирск: Изд-во ЦРНС, 2013. Ч. 1. С. 86–92.
213. Дэвид Мацумото. Психология и культура: веб-сайт. URL: http://krotov.info/lib_sec/13_m/maz/umoto_0.htm.
214. Дядечко Л.П. Економіка туристичного бізнесу: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2007. 224 с.
215. Емельянов С.М. Практикум по конфликтологии. СПб.: Питер, 2001. С. 45 – 56.
216. Емельянов, Ю.Н. Обучение паритетному диалогу. Л.: ЛГУ, 1991. С. 45 – 67.
217. Енциклопедія освіти / за ред. В.Г. Кремінь. К.: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
218. Елизарова Г. В. Культура в обучении иностранным языкам. СПб: Из-во Союз, 2001. С. 17 – 49.
219. Ефремцева Т. Н. Проектирование содержания обучения иностранному языку в системе непрерывного профессионального образования: автореф. дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.08. Москва, 2000. 28 с.
220. Євдокименко В.К. Регіональна політика розвитку туризму. Методологія формування, механізм реалізації. Чернівці: Прут, 1995. 118 с.

221. Євдокімова-Лисогор Л. А. Підготовка майбутніх фахівців сфери туризму до міжкультурного діалогу в процесі вивчення соціогуманітарних дисциплін: автореф. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04. Кропивницький, 2018. 24 с.
222. Євтух М. Б. Соціальна педагогіка: підручник. К.: МАУП, 2003. 232 с.
223. Європейський Союз. Співробітництво України з Європейським Союзом в галузі туризму: веб-сайт. URL:
http://lgtinfo.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=73&Itemid=68&language=ru.
224. Жарська І. О. Сучасний стан і тенденції розвитку освітніх послуг в Україні: статистичні оцінки. *Статистика України*. 2014. № 2. URL:
http://nbuv.gov.ua/UJRN/su_2014_2_10.
225. Жук А. И., Кошель Н. Н. Активные методы в системе повышения квалификации педагогов: учеб.-метод. пособие. Минск: Аверсэв, 2003. 336 с.
226. Жукова М. А. Менеджмент в туристском бизнесе. М.: КНОРУС, 2006. 192 с.
227. Жулий Т.Б. Проблемы межкультурной коммуникации в системе профессионального образования специалистов туристического сервиса. *Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Педагогічні науки*. 2009. № 10. С. 27–33.
228. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / за ред. С. Ю. Ніколаєва. – Київ: Ленвіт, 2003. 261 с.
229. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / за ред. С. Ю. Ніколаєва. К.: Ленвіт, 2003. 273 с.
230. Заява зустрічі в Юревані (неофіційний переклад). URL:
http://mon.gov.ua/content/Новини/2015/07/22/dodatok-zayava-z-zustrichi-v-erevani.pdf_.
231. Зайцева В.М., Корнієнко О.М. Міжнародний туризм та глобалізація в сучасному світі. *Вісник Запорізького національного університету*. 2012. № 2(8). С. 55 – 67.
232. Закон України "Про ліцензування певних видів господарської діяльності": веб-сайт. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

233. Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про туризм” від 18 листопада 2003 року № 1282-IV: веб-сайт. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
234. Закон України “Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців” //Відомості Верховної Ради (ВВР). Київ, 2003. № 31 – 32. ст.263.
235. Закон України «Про вищу освіту»: наук.-практ. коментар / за заг. ред. В. Кременя. Київ: СДМ-Студіо, 2002. 323 с.
236. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про туризм» від 18.11.2003 № 1282-IV // Відомості Верховної Ради України від 26.03.2004. 2004 р. № 13. Ст. 180.
237. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про туризм» від 18.11.2003 № 1282-IV: веб-сайт. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1282-15/page>.
238. Закон України «Про туризм» в чинній редакції: веб-сайт. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95>.
239. Закон України «Про туризм» від 18.11.2003 № 1282-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
240. Закон України про внесення змін до Закону України «Про туризм». Відомості Верховної Ради України. 2004. № 13. Ст. 180.
241. Закони України та інші нормативно-правові акти щодо європейської та євроатлантичної інтеграції України: веб-сайт. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
242. Законодавчі акти України з питань освіти/ за ред. С. М. Ніколаєнко. Київ: Парламентське вид-во, 2004. 404 с.
243. Захарова И.В. Маркетинг образовательных услуг. Ульяновск : УлГТУ, 2008. 170 с.
244. Зацерковний В. І., Тішаєв І. В., Демидов В. К. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 236 с.
245. Зеер Э. Ф., Павлова А. М., Сыманюк Э. Э. Модернизация профессионального образования: компетентностный подход: учеб. пособ. М., 2005. 216 с.

246. Земліна Ю. В. Організація експериментальної роботи з формування професійної готовності майбутніх фахівців з туризму. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2013. Вип. 35. С. 247 – 252.
247. Земліна Ю. В. Професійна готовність фахівця туристичної сфери як складова його життєвого успіху. *Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки*. 2008. Вип.48. С.101 – 108.
248. Зимняя И. А. Общая культура и социально-профессиональная компетентность человека: web-site. URL: <http://www.eidos.ru/journal/2006/0504.htm>.
249. Зимняя И. А. Педагогическая психология: учеб. Пособие. Ростов н/Д.: Феникс, 1997. 480 с.
250. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования: веб-сайт. URL: <http://aspirant.rggu.ru/article.html>.
251. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования *Высшее образование сегодня*. 2003. № 5. 344 с.
252. Змеёв С. И. Андрагика: основы теории. Истории и технологии обучения взрослых. М.: ПЕР СЭ, 2007. 272 с.
253. Зміст загальної освіти і її гуманітаризація: монографія / за ред. І. А. Зязюна. К.: Віпол, 2000. 636 с.
254. Знаков В. В. Психология субъекта как методология понимания человеческого бытия. *Психологический журнал*. 2003. Т. 24, № 2. С. 95 – 106.
255. Зновенко Л.В. Развитие академической мобильности студентов педагогического вуза в условиях непрерывного образования: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.08. Омск, 2008. 23 с.
256. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії: монографія. Черкаси : ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. 608 с.
257. Зязюн І. А. Педагогічне наукове дослідження в контексті цілісного підходу. *Порівняльна професійна педагогіка*. 2011. № 1. С. 19–28.
258. Зязюн І. А. Культура в контексті політики й освіти. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 1997. № 3–4. Ч. 1. С. 5–16.

259. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: наук.-метод. посіб. К.: МАУП, 2000. 312 с.
260. Зязюн І. А. Педагогічна психологія чи психологічна педагогіка? *Естетика і етика педагогічної дії*. 2012. Вип. 3. С. 20–37.
261. Зязюн І. А. Педагогічне наукове дослідження у контексті цілісного підходу. *Порівняльна професійна педагогіка*. 2011. № 1. С. 19–30.
262. Зязюн І. А. Синергетичні параметри педагогіки як детермінанти креативного навчання. *Креативна педагогіка*. 2012. № 5. С. 7–13.
263. Зязюн І.А. Філософія туризмології. *Туризм на порозі ХХІ століття: освіта, культура, екологія*. 1999. С. 19-21.
264. Иванов Д. И. Компетентности и компетентностный подход в современном образовании. *Воспитание. Образование. Педагогика*. 2007. № 6 (12). 32 с.
265. Изория Н. М. Формирование иноязычной компетенции будущих специалистов сферы туризма в вузах культуры и искусств: автореф. дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.08. Москва, 2008. 25 с.
266. Информационные технологии в бизнесе: энциклопедия / под ред. Милана Желены. Санкт-Петербург, Москва, Харьков, Минск: ПИТЕР, 2002. 1120 с.
267. Исаев И. Ф. Теория и практика формирования профессионально-педагогической культуры преподавателя высшей школы: учеб. Пособие. М.; Белгород, 1993. 219 с.
268. Іванєко Ю. В. Активні методи навчання як засіб актуалізації особистісного сенсу в пізнавальній діяльності студентів. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки*. 2012. Вип. 37. С. 93–96.
269. Іванов Ю.В. Конкурентоспроможність закладів вищої освіти споживчої кооперації на ринку освітніх послуг України. *Українська кооперація*. 2011. № 4. URL: <http://www.ukrcoop-journal.com.ua/num/ivanov.htm>.
270. Івасів Н. С. Професійна іншомовна підготовка майбутніх фахівців з туризмознавства як педагогічна проблема. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2017. V (54). Issue: 126. С. 21 – 26.

271. Івон Больман. Мовні війни в Європі. Європейська хартія регіональних та меншинних мов/ пер. з французької С. Гринцевич. Київ: «К.І.С.», 2007. 275 с.
272. Інтерактивні технології навчання: web-site. URL: <http://www.tolerspace.org.ua/psiholog/inter-tekhn1.htm>.
273. Інформація “Про стан реалізації державної політики в туристичній та курортно-рекреаційній галузях у 2005 році - III кварталі 2006 р.” /Матеріали Комітету Верховної Ради з питань сім'ї, молодіжної політики, спорту та туризму. Київ, 2006. С. 127.
274. Казьмерчук А. В. Формування професійної культури майбутніх менеджерів туризму в позааудиторній діяльності вищого навчального закладу: дисертація наукового ступеня кандидата педагогічних наук. 13.00.04/ Житомирський державний університет. 2017, 296 с.
275. Капська А. Й. Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю: навч.-метод. посіб. К.: УДЦССМ, 2001. 220 с.
276. Карпова Г. А., Хорева Л. В. Экономика и управление туристской деятельностью: учебное пособие в 2-х частях. Ч. 1. СПб: СПбГУЭФ, 2011. 268 с.
277. Каспржак А. Становление ключевых компетентностей и результаты традиционного обучения: web-site. URL: [http://www.ippd.univers.krasu.ru/bibl/pedagog_razvitie /p9_s001.doc](http://www.ippd.univers.krasu.ru/bibl/pedagog_razvitie/p9_s001.doc).
278. Квартальнов А. В. Туризм как вид деятельности. М.: Финансы и статистика, 2004. 288 с.
279. Квартальнов В. А. Иностраный туризм: монография. М.: Финансы и статистика, 1999. 312 с.
280. Квартальнов В. А. Теория и практика туризма: учебник. М.: Финансы и статистика, 2003. 672 с.
281. Квартальнов В. А. Туризм: история и современность. М.: Финансы и статистика, 2002. 400 с.
282. Квартальнов В. А. Туризм: учебник . М.: Финансы и статистика. 320 с.
283. Квартальнов В. А. Туризм: учебник. Изд. 2-е, перераб. М.: Финансы и статистика, 2006. 336 с.

284. Квартальнов В.А. Стратегический менеджмент в туризме: современный опыт управления. М.: Финансы и статистика, 1999. 490 с.
285. Кедрович Г. Теория и практика использования компьютерных технологий в общеобразовательных и профессиональных учебных заведениях Польши. К.: Вища школа, 2001. 335 с.
286. Кипцевич Е. В. Государственное регулирование международного туризма в современных условиях. Журнал международного права и международных отношений. 2007. № 2. 12 с.
287. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні: навч. посіб. Чернівці: Книги - ХХІ, 2003. 300 с.
288. Кнодель Л. В Система підготовки кадрів сфери туризму у Німеччині: монографія. К.: Вид- во ФПУ, 2007. 183 с.
289. Кнодель Л. В. Теорія і практика підготовки фахівців сфери туризму в країнах-членах Всесвітньої туристської організації: автореф. дис. доктора пед. наук: 13.00.04. Тернопіль, 2007. 40 с.
290. Кнодель Л. В. Теорія і практика підготовки фахівців сфери туризму в країнах-членах Всесвітньої туристської організації: автореф. дис. доктора пед. наук: спец. 13.00.04. Тернопіль, 2007. 40 с.
291. Кнодель Л. В. Теорія і практика підготовки фахівців сфери туризму в країнах-членах Всесвітньої туристської організації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук: 13.00.04. Тернопіль: Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка, 2007. 40 с.
292. Кнодель Л. В. Система підготовки кадрів сфери туризму у Німеччині: монографія . К.: Вид- во ФПУ, 2007. 183 с.
293. Кобзар Н.В. Готовність майбутніх менеджерів туризму до міжкультурної комунікації та її компоненти. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2011. № 14 (225). Ч.І. С. 48 – 52.
294. Коваленко С.М., Чикалова М.М. Структура та сутність ступеневої підготовки фахівців сфери туризму (на прикладі навчальних закладів Туреччини).

Вісник Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського. Серія: Педагогічні науки. 2018. Випуск 2 (109), Ч. 2. С. 123 – 127.

295. Кожушко С.П. Використання інтерактивних технологій в системі підготовки фахівців туристичного бізнесу до професійної взаємодії. *Вісник дніпропетровського університету імені альфреда нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. 2016. № 2 (12) С. 209 – 215.

296. Козаренко О.М. О новых тенденциях в развитии школ с углубленным изучением французского языка. *Иностранные языки в школе*. 2008. №7. С. 106–111.

297. Козловський Є. В. Державне регулювання в галузі туризму: становлення та розвиток в Україні: автореф. дис. канд. наук держ. упр.: 25.00.02. К., 2008. 18 с.

298. Козловський Є. В. Іноземний досвід регулювання міжнародного туризму та його використання в Україні. Державне управління: теорія та практика. 2005. – № 1. С. 13 – 16.

299. Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения. М.: Педагогика, 1982. 383 с.

300. Коммуникативная культура и ее развитие: веб-сайт. URL: http://greencamp.ru/kultura_i_razvitie.

301. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. К. : К.І.С., 2004. 112 с.

302. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / за заг. ред. О.В. Овчарук. К.: К.І.С., 2004. 112 с.

303. Комп'ютерні технології як продовження і результат розвитку європейської культурної традиції: веб-сайт. URL: https://studme.com.ua/169309284866/kulturologiya/kompyuternye_tehnologii_kak_prodol_zhenie_rezultat_razvitiya_evropeyskoj_kulturnoy_traditsii.htm.

304. Конох А. П. Теоретичні та методичні засади професійної підготовки майбутніх фахівців із спортивно-оздоровчого туризму у вищих навчальних закладах : автореф. дис.д-ра пед. наук: спец. 13.00.04. К., 2007. 42 с.

305. Конох А. П. Теоретичні та методичні засади професійної підготовки майбутніх фахівців із спортивно-оздоровчого туризму у вищих навчальних закладах : автореф. дис. д-ра пед. наук: 13.00.04. К., 2007. 42 с.
306. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. К.: Юрінком, 1996. 80 с.
307. Конфліктологія: навч. посіб. / Л. М. Ємельяненко, В. М. Петюх, Л. В. Торгова, та ін. К.: КНЕУ, 2003. 315 с.
308. Концепція проекту Закону України «Про Основні засади державної комунікативної політики»: веб-сайт. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/85-2010-%D1%80>.
309. Копійка В.В., Шинкаренко Т.І. Європейський Союз: заснування і етапи становлення: навч.посіб. для студ. вищ. навч. закл. К., 2001. С. 13 – 56.
310. Коробко В. И. Лекции по курсу "Основы научных исследований": учеб. пособие для студентов строительных специальностей вузов. М.: Изд-во АСВ стран СНГ, 2000. 218 с.
311. Кравець С. Г. Ключові компетентності у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців ресторанного сервісу: результати педагогічного експерименту. *Професійна освіта: проблеми і перспективи*. 2014. Вип. 6. С. 105–109.
312. Кравчук І.В. Організаційно-економічний механізм управління розвитком сфери туристичних послуг України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.03. Львів. 2011. 22 с.
313. Кремень В. Г. Система освіти в Україні: сучасні тенденції і перспективи. *Професійна освіта: педагогіка і психологія*. 2000. Ч. II. С. 11–30.
314. Кремень В.Г. Духовність і культура суспільства визначаються розвитком освіти. Варшава, 2012. 392 с.
315. Кринецкий Й. Й. Основы научных исследований: учебн. пособие для вузов. К.: Выща школа, 1981. 282 с.
316. Крос-культурна компетентність у навчанні української мови як іноземної: web-site. URL: <https://goo.gl/z6d3IJ>.

317. Крос-культурна комунікація як наслідок глобалізаційних крос-культурних контактів: web-site. URL: http://www.nbuu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Grani/2012_5/27.pdf.
318. Крутов В. Й., Грушко Й. М. Основы научных исследований: учебн. для техн. вузов / и др. М.: Высшая школа, 1989. 232 с.
319. Кузьменко В.В., Гончаренко Л.А. Формування полікультурної компетентності вчителів загальноосвітньої школи: навчальний посібник. Херсон: РПО, 2006. 92 с.
320. Кузьмина Н. В. Методы исследования педагогической деятельности: учеб.-метод. Пособие. Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1970. 115 с.
321. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. К.: Знання, 2005. 486 с.
322. Кулаков А. Ідея університету: неочевидні очевидності. *Покликання університету*: зб. наук. пр. К.: РІА „ЯНКО”; „ВЕСЕЛКА”, 2005. 304 с.
323. Кулешова В. В. Професійна підготовка майбутнього інженера-педагога. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*: зб. наук. пр. Харків: Українська інженерно-педагогічна академія, 2005. Вип. 10. С. 299 – 303.
324. Купцова В.И. Образование в конце XX века. *Вопросы философии*. 1992. №9. С. 3 – 19. <http://www.philosophy.ru/library/vopros/46.html>.
325. Куранова С. І. Основы психолінгвістики: навч. посібник. К.: ВЦ "Академія", 2012. 208 с.
326. Курилович Н. В. Методологические основы формирования культуры профессионального общения будущих социальных работников. *Вопросы современной науки и практики*. 2010. № 10-12 (31). С. 121–130.
327. Кухта І. В. Формування іншомовної комунікативної культури майбутніх фахівців туристичної сфери: автореф. дис.канд. пед. наук: 13.00.04. Тернопіль, 2011. 24 с.
328. Кухта М. Комунікативний підхід до формування іншомовної культури майбутніх фахівців туристської сфери. *Науковий вісник Ужгородського*

національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2011. Вип. 23. С. 64–66.

329. Кушнер Ю. З. Методология и методы педагогического исследования: учебно-метод. пособ. Могилев: МГУ им. А. А. Кулешова, 2001. 112 с.

330. Кричківська О.В., Лиса Н.С. критерії та показники сформованості міжкультурної комунікативної компетентності у студентів-випускників вищих навчальних закладів економічного профілю. «Young Scientist». 2017. № 10 (50). С. 461 – 465.

331. Лебедик Л. В. Принципи педагогічної підготовки майбутніх магістрів економіки як викладачів вищої школи. *Вісник Львів. університету. Серія педагогічна*. 2009. Вип. 25. Ч. 3. С. 183–190.

332. Левченко Т. І. Європейська освіта: конвергенція та дивергенція: монографія. Вінниця: Нова кн., 2007. 656 с.

333. Левицька Л.А. Зміст поняття «полікультурна освіта» в вітчизняній та зарубіжній педагогіці. Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe. 2013. URL: <http://scaspee.com/all-materials/29>.

334. Лефтеров В. О. Психологічні причини загибелі та поранень працівників органів внутрішніх справ: автореф. дис. канд. псих. наук: 19.00.06. Х., 2001. 19 с.

335. Линевич Л. В. Психолого-педагогические аспекты формирования профессиональной компетентности специалиста в вузе: web-site. URL: http://www.klgtu.ru/ru/magazine/2006_9/44.php.

336. Лисак Г. О. Переваги застосування активних методів навчання у процесі підготовки викладачів ВНЗ до контрольно-оцінювальної діяльності. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету “Україна”*. 2012. № 5. С. 121–124.

337. Лисиця Н. М. Крос-культурні відмінності комунікації в суспільстві. *Вісник Харківського національного університету ім. Каразіна*. Х., 2001. С. 527 – 532.

338. Литвин А. В. Інформатизація професійно-технічних навчальних закладів будівельного профілю: монографія. Львів: Компанія «Манускрипт», 2011. 498 с.

339. Ліцензійні умови провадження господарської діяльності з організації іноземного, внутрішнього, зарубіжного туризму, екскурсійної діяльності, затверджених наказом Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва і Державного комітету молодіжної політики, спорту і туризму України від 17 січня 2001 р. за № 7/62 /Зі збірн. Правове регулювання туристичної діяльності в Україні. Збірник нормативно-правових актів / за заг. ред. В.К.Федорченка. К.: Юрінком, 2002. 640 с.
340. Логістика туризму: навчальний посібник / І. Г. Смирнов. К.: Знання, 2009. 444 с.
341. Лозовецька. В. Т. Теоретичні і практичні засади застосування компетентнісно-діяльнісного підходу у підготовці фахівця туризму. *Туристична освіта в Україні: проблеми і перспективи*. 2007. Вип. 1. С. 28 – 35.
342. Лоїк Г. Б. Формування професійної компетентності майбутніх менеджерів туризму засобами інформаційно–комунікаційних технологій: дисертація кандид. пед. наук: 13.00.04/НАПН України. Тернопіль. 2014, 200 с.
343. Лола Ю. Ю. Тренінгові технології в процесі підготовки фахівця туристичної індустрії. *Бизнес Информ*. 2013. № 4. С. 242–247.
344. Леонтович О. А. Практикум по межкультурной коммуникации. Волгоград: Перемена, 2005. 172 с.
345. Лощенова І.Ф. Проблема полікультурності у педагогічних теоріях. *Педагогічні науки*. 2002. Випуск 11. С. 75 – 81.
346. Луговий В.І. Компетентності та компетенції: поняттєво-термінологічний дискурс. *Вища освіта України: теорет. та наук.–метод. часоп.* 2009. № 3 (дод. 1). С. 8–14.
347. Лук'янова Л. Б. Екологічна освіта у професійно-технічних навчальних закладах: теоретичний і практичний аспекти: монографія. К.: Міленіум, 2006. 252 с.
348. Лук'янова Л. Г. Освіта в туризмі: навч.-метод. посіб. для студ. вищих навч. закл. К.: Вид-во «Вища школа», 2008. 719 с.

349. Лукьянова И. А. Профессиональное взаимодействие – основа формирования профессиональной компетентности: web-site. URL: http://omsk.edu.ru/teacher/konf_mo/luka.doc.
350. Лук'янова Л.Г. Освіта в туризмі: навч.-метод, посіб. К.: Вища шк., 2008. 719 с.
351. Лызь Н. А. Современные представления о высшем образовании в свете парадигмального анализа. *Alma mater*. 2008. № 10. С. 25–30.
352. Любичева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти). К.: Альтерпрес, 2005. 436 с.
353. Ляхович Е.С., Захаров И.В. Миссия университета в европейской культуре. М.,1994. 123 – 216.
354. Малишева Махира. Сучасні вимоги до організації професійної підготовки фахівців готельного господарства і туризму в Туреччині. *Зарубіжні аспекти розвитку професійної освіти*. 2018. №14. 12 с.
355. Малишева О. В. Державне управління сферою туризму та охороною культурної спадщини (регіональний аспект): автореф. дис. канд. держ. упр.: 25.00.02. Харків, 2008. 20 с.
356. Мальська М. П., Худо В.В., Цибух В. І. Основи туристичного бізнесу: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 272 с.
357. Маралов В. Г. Основы самопознания и саморазвития. М.: Academia, 2002. 250 с.
358. Мартыненко О. О. Управление академической мобильностью в вузах. *Университетское управление: практика и анализ*. 2008. Вып. 1(53). С. 65–75.
359. Масліч С. В. Формування інформаційно-аналітичної компетентності майбутніх агентів з організації туризму у професійно-технічних навчальних закладах: дисертація кандидата педагогічних наук: 13.00.04/НАПН України. Київ, 2018. 268 с.
360. Маковей Р. Г. Квазіпрофесійна комунікативна діяльність у системі формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців сфери туризму. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологія». 2019. Вип. 5(73). С. 269 – 272.

361. Махира Малишева. Структура та зміст навчальних програм професійної туристичної освіти в Туреччині. *Молодь і ринок*. 2018. №3 (158), С. 149- 153.
362. Мацола В.І. Рекреаційно-туристичний комплекс України. Л., 1997. 259 с.
363. Межкультурная компетентность в глобализирующемся мире: веб-сайт. URL: <http://www.bazaluk.com/conference/193/ comments.htm>.
364. Мельник А.О. Перспективи розвитку вітчизняного туризму в умовах євроатлантичної інтеграції. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2009. № 1. С. 76 – 80.
365. Мельник А.Ф. К вопросу формирования механизма управления развитием туризма на Украине. Организация и регулирование экономики. 1992. Вып. 107. С. 105 – 116.
366. Мельник Є.Ю. Вправи для розвитку іншомовних мовленнєвих умінь у сфері культурознавчого туризму. *Іноземні мови*. 2013. № 2 (74). С. 59–63.
367. Мельник Є.Ю. Вправи для формування франкомовної комунікативної компетенції у сфері “гастрономічного” туризму. Аспекти мовної підготовки майбутніх фахівців у сфері міжнародних відносин: наукова конференція, 13 червня 2014 р. К., 2014. С. 63–68.
368. Мельник Є.Ю. Розвиток іншомовних мовленнєвих умінь у сфері культурнопізнавального туризму: практикум для студентів напряму підготовки 6.030203 “Міжнародні економічні відносини” з дисципліни “Друга іноземна мова”. К.: PrintLine, 2015. 32 с.
369. Мельник Є.Ю. Формування іншомовної комунікативної компетенції у сфері культурознавчого туризму. Актуальні проблеми та перспективи розвитку туризму в Україні: міжнародна науково-практична конференція, 25-26 квітня 2013 р.К., 2013. С. 159–161.
370. Мельниченко О. А. Теоретико-методологічні основи державного регулювання туризму. *Державне будівництво*. 2010. № 2. 11 с.
371. Мельниченко С. В. Інформаційні технології в туризмі: теорія, методологія, практика: монографія. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. 493 с.

372. Менге М. Эффективное использование ролевых игр в тренинге. СПб: Питер, 2001. 208 с.
373. Мерло-Понті Моріс. Феноменологія сприйняття. К.: Український Центр духовної культури, 2001. 552 с.
374. Методичні рекомендації до проведення тренінгів для студентів напряму підготовки 6.140103 "Туризм" усіх форм навчання / уклад. Ю. Ю. Лола. Х.: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2015. 64 с.
375. Мельничук О. Модель спеціаліста. Высшее образование в России. 2000. № 5. С. 15–25.
376. Мосаки Н. Стратегия Турции по привлечению иностранных студентов. URL: <http://www.regnum.ru/news/polit/1529532.html>.
377. Мирончук Н. М., Левківський М. В. Болонський процес і вища освіта України: навч.-метод. посібн. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. 152 с.
378. Мілютіна К.Л., Максимов М.В. Психологія міжкультурної комунікація: навчальний посібник. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2014. 256 с.
379. Миссия университетского образования в условиях глобализации общества: веб-сайт. URL: http://charko.narod.ru/tekst/N2_2002/03-Titarenko.htm.
380. Митина А. М. Дополнительное образование взрослых за рубежом: концептуальное становление и развитие. М.: Наука, 2004. 303 с.
381. Митина Л. М. Личностное и профессиональное развитие человека в новых социально экономических условиях. *Вопросы психологии*. 1997. № 4. С. 28–38.
382. Мишѐд Люсьен. Идея университета. *Вестник высш. школы*. 1991. № 9. 14 с.
383. Мід Дж. Г. Дух, самість і суспільство. З точки зору соціального біхевіориста. К.: Український Центр духовної культури, 2000. 416 с.
384. Міжнародний пакт про громадянські й політичні права від 16.12.66. Київ, 2014. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

385. Міжнародний туризм і сфера послуг: підручник / М. П. Мальська, Н. В. Антонюк, Н. М. Ганич. К.: Знання, 2008. 661 с.
386. Мілютіна О. Концептуальні підходи до полікультурної освіти школярів у розвинутих країнах світу. *Порівняльно-педагогічні студії*. 2009. №1. С. 32 – 37.
387. Міністерство культури і туризму Туреччини: веб-сайт. URL: <http://www.turizm.gov.tr>.
388. Місія Університету: веб-сайт. URL: <http://www.management.com.ua/vision/vis009.html>.
389. Місце філософії в університеті. Минуле, теперішнє, майбутнє: веб-сайт. URL: <http://www.rpl.org.ua/ukr/article>.
390. Модель И. М. Профессиональная культура политика (методологические проблемы): автореф. дис. д-ра полит. наук: 23.00.01. Екатеринбург, 1994. 47 с.
391. Модель професійної компетентності педагога вищої школи. URL: http://ped.sumy.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=543&Itemid.
392. Может ли образование быть негуманитарным? URL: <http://vestnik.rsuh.ru/52/st52.htm>.
393. Момот О. І. Менеджмент якості та елементи системи якості: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2007. 368 с.
394. Москалюк О. І. Ефективність упровадження активних методів навчання у підготовку магістрівсоціальних педагогів. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету “Україна”*. 2013. № 2. С. 157– 161.
395. Мясоедов С. Основы кросс-культурного менеджмента. Как вести бизнес с представителями других стран и культур. Москва: Дело, 2003. 256 с.
396. Мясоедов С., Борисова Л. Кросс-культурный менеджмент. Москва: Юрайт, 2015. 315 с.
397. Надольний І.Ф. Філософія: навчальний посібник. Вид.2-ге. К., 2001. С. 54 – 67.
398. Найдёнова З. Г., Лисицын С. А., Панасюк В. П. Становление и качество инновационных процессов в современном образовании. *Человек и образование*. 2007. № 1-2 (10-11). С. 3 – 4.

399. Наказ Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва, Державного комітету молодіжної політики, спорту і туризму України «Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з організації іноземного, внутрішнього, зарубіжного туризму, екскурсійної діяльності» від 17 січня 2001 року № 7/62: веб-сайт. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

400. Наролина В. И. Межкультурная коммуникативная компетентность как интегративная способность межкультурного общения специалиста. *Психологическая наука и образование*. 2010. № 2. 21 с.

401. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки: веб-сайт. URL: <http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf>.

402. Національна доктрина розвитку освіти / Освіта України. Київ, 2002. № 33. С. 4–6.

403. Недвига Н. И. Рефлексивный подход в формировании модели конкурентоспособной личности специалиста технического профиля. *Вісник СевНТУ*. 2010. Вип. 104. С. 26–30.

404. Никифоров В. И. Теория и практика высшего профессионального образования. Термины, понятия и определения: учеб.-метод. пособие. СПб.: Изд-во Политехн. ун-та, 2009. 141 с.

405. Ничкало Н. Г. Дослідження проблем педагогіки і психології і туризму як складової теорії і методики професійної освіти. *Туризм на порозі XXI століття: освіта, культура, екологія*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 18–20 жовтня 1999 р., Київ, 1999. – 258 с.

406. Ничкало Н. Г. Неперервна професійна освіта: міжнародний аспект. *Творча особистість у системі неперервної професійної освіти*: матеріали Міжнародної наукової конференції, 2000. Харків: ХДПУ, 2000. С.54 – 80.

407. Ничкало Н. Г. Професійно-технічній освіті – державну політику та науково-педагогічне забезпечення. Нові технології навчання: наук.-метод. зб. Київ, 1995. Вип. 15. С. 9–18.

408. Новая философская энциклопедия: веб-сайт. URL: <http://iph.ras.ru/elib/1879.html>.

409. Новиков А. М. Российское образование в новой эпохе: парадоксы наследия, векторы развития. М.: Эгвес, 2000. 272 с.
410. Нормативно-правове забезпечення стратегічного курсу України на Європейську та євроатлантичну Інтеграцію/І.В.Артюмов, Д.В.Вітер, Л.І.Загайнова, О.М.Казакевич, О.М.Руденк. Ужгород: ЛІРА, 2007. 452 с.
411. Нормативно-правове забезпечення туристичної діяльності в Україні: веб-сайт. URL: https://otherreferats.allbest.ru/sport/c00074808.html_205
412. Основи міжкультурних комунікацій. Методичні рекомендації до самостійної роботи студентів/уклад. Н.А. Крупенина. Дніпро, 2020. 110 с.
413. Овчарук О. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти (стратегія реформування освіти в Україні: рекомендації з освітньої політики. К.: К.І.С., 2003. С.13–41.
414. Огієнко О.І. Дослідження структури та функцій освіти дорослих. *Педагогічні науки*. Суми, 2002. Ч.1. С.103–111.
415. Огнев'юк В.О. Роль освіти у формуванні цінностей демократичного суспільства. Культурно історична спадщина Польщі та України як чинник розвитку полікультурної освіти: зб. наук. праць. Хмельницький: ПП Заколотний М.І., 2011. 433 с.
416. Огурцов А.П. Образование в конце XX века. *Вопросы философии*. 1992. № 9. С. 3 – 21.
417. Ознаки успішних людей: web-site. URL: http://www.infoportal.pp.ua/publ/korisni_poradi/oznaki_uspishnikh_ljudej.
418. Окладникова Е. А. Международный туризм. География туристских ресурсов мира. М.: ИФК Омега-Л, 2002. 384 с.
419. Оксана Бурак. Рух Гюлена і крос-культурний капітал. К.: 2007. 264 с.
420. Олексенко В. М. Ефективні шляхи вдосконалення змісту і форм підготовки спеціалістів ВНЗ. Вища освіта України. 2004. №2. С.66 – 70.
421. Омельчак К. О. Державне регулювання туристичної галузі на національному, регіональному та місцевому рівнях. Держава та регіони. 2010. № 1. С. 80–85.

422. Организация туризма: учеб. пособие / за ред. Н. Кабушкин. Минск: Новое знание, 2003. 632 с.
423. Освітньо-професійна програма "Туризм" другого (магістерського) рівня галузі знань 24 "Сфера обслуговування", спеціальності 242 "Туризм": наказом ректора Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця від 23.01.2019 р. № 46.
424. Освітньо-професійна програма підготовки «Бакалавра» напряму підготовки 6.140103 «Туризм»: ГСВОУ 6.140103-2011. К.: Галузевий стандарт вищої освіти України. 2011. 20 с.
425. Освітологія: фахова підготовка: навчально-методичний посібник / за ред. В. О. Огнев'юка. К.: ВП «Едельвейс», 2014. – 615 с.
426. Основи туристичного бізнесу: навч. посіб. / М.П. Мальська, В.В. Худо, В.І. Цибух. К., 2004. 272 с.
427. Основы межкультурной коммуникации: уч. для вузов/ под ред. А. П. Садохина. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. 352 с.
428. Основы межкультурной коммуникации: учеб. / под. ред. Т. Г. Грушевицкая, В.Д. Попков, А.П. Садохин. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. С. 56 – 67.
429. Ованнисян С. Кемалистская парадигма турецкой национальной идентичности в контексте образовательных реформ. Национальная идея. 2008. № 8. С. 24–32.
430. Основы научных исследований: учебное пособие/ А. А. Лудченко, Я. А. Лудченко, Т. А. Примак. К., 2000. 114 с.
431. Особливості формування та реалізації туристичної політики держави: міжнародний, національний, регіональний досвід: монографія / за ред. А. Ю. Парфіненка. Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. 280 с.
432. Овчарук О. Тенденції та підходи до порівняльних досліджень у галузі освіти. Порівняльна педагогіка: методологічні орієнтири українських компаративістів: хрестоматія. К.: Педагогічна думка, 2015. С. 12–105.

433. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону: монографія / за заг. ред. В. Г. Герасименко, Г. К. Бедрадіна, С. С. Галасюк. Одеса: ОНЕУ, 2016. 262 с.
434. Павицкая З. И. Формирование коммуникативных умений студентов в условиях аудиторного обучения: дис. канд. пед. наук: 13.00.08 / Казанский гос. технический ун-т. Казань, 1999. 175 с.
435. Пазенок В. С "Туризмологія": методологія формування теоретичних засад. *Туризм на порозі XXI століття: освіта, культура, екологія*. 1999. С. 9 – 11.
436. Пальчук М. И. Психолого-педагогические аспекты профессионального образования в сфере туризма. *Гуманітарний вісник Державного вищого навчального закладу. Педагогіка.*, 2006. С. 406 – 415.
437. Паперная Н. В. Формирование готовности будущего учителя к межкультурной коммуникации: автореф. дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.01. Армавир, 2002. 27 с.
438. Папирян Г. А. Международные экономические отношения. Экономика туризма. М.: Финансы и статистика, 2000. 208 с.
439. Папирян Г.А. Международные экономические отношения: экономика туризма. М.: Финансы и статистика, 1998. С. 146 – 148.
440. Парфіненко А. Ю. Національна держава і міжнародний туризм у вимірах глобалізації: вступ до курсу «Туристичне країнознавство». Харків: Бурун-книга, 2009. 128 с.
441. Пазюра Н.В. Внутрішньофірмова професійна підготовка виробничого персоналу в Японії і Південній Кореї: теорія і практика: монографія / за ред.Н.Г. Ничкало. К.: Видавництво «Альфа-ПК», 2009. 288 с.
442. Педагогіка туризму: навч. посіб. / В. К. Федорченко, Н. А. Фоменко, М.І. Скрипник, Г. С. Цехмістрова. К.: Слово, 2014. 514 с.
443. Педагогіка туризму: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. К. Федорченко, Н. А. Фоменко, М. І. Скрипник, Г. С. Цехмістрової. К.: Видавничий дім "Слово", 2004. 296 с.

444. Прадівляний М.Г., Бондар Н.Д. Стратегії формування професійної компетентності фахівців сфери туризму в процесі вивчення іноземних мов. Вісник Вінницького політехнічного інституту. 2017. № 6. С. 168 – 174.
445. Педагогічна майстерність: підручник / за ред. І. А. Зязюна. К.: Вища шк., 2004. 422 с.
446. Педагогічні технології: навч. посіб. / за ред. І.Ф. Прокопенко, В.І. Євдокимов. Х.: Колегіум, 2005. С. 89 – 112.
447. Переклад як міжкультурна комунікація: англійська ↔ українська мови. Практикум для студентів денної форми навчання галузі знань 0302 «Міжнародні відносини» / Василюшина Н. М., Скирда Т.С. К.: PRINT LINE, 2020. 196 р.
448. Перспективні освітні технології: науково-методичний посібник / за ред. Г. С. Сазоненко. К., 2000. 560 с.
449. Проблеми освіти: Наук.-метод.зб./Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. Київ, 2015. Вип.85. 238 с.
450. Пикельная В. С. Теория и методика моделирования управленческой деятельности (школоведческий аспект): дисс. д-ра пед. наук: 13.00.01 Криворожский пед. ин-т. Кривой Рог, 1993. 374 с.
451. Писаревський І. М., Александрова С. А. Професійно-комунікативна компетентність (в туризмі): підручник. Х: ХНАМГ, 2010. 230 с.
452. Прокопенко І.Ф. Педагогічні технології: навч. посіб. Х.: Колегіум, 2005. 224 с.
453. Піляєв І.С. Рада Європи в сучасному євроінтеграційному процесі: моногр. К.: Вид. дім «Юрид. кн.», 2003. С. 34 – 45.
454. Подласый И. П. Педагогика: новый курс. М.: Владос, 1999. 576 с.
455. Подковирофф Н. Досвід Республіки Кіпр з впровадження ідей міжкультурної освіти. Педагогіка формування творчої особистості у вищій та загальноосвітній школах: зб. наук. пр. Запоріжжя: КПУ, 2019. Вип. 64. Т.2. С. 37– 42.
456. Положення про самостійну роботу здобувачів вищої освіти в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини/ Вчена рада УДПУ. Умань, 2017. 11 с.

457. Подковирофф Н. Концептуально-технологічна модель організації професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови на засадах інтеркультурного підходу. *Інноваційна педагогіка*, 2019. Вип 69. С. 78–84.

458. Подковирофф Н. Міжкультурна освіта в Німеччині: характеристика 270 основних концептуальних підходів. *Сучасний рух науки: VII Міжн. наук.-практ. інтернет-конф.* (Дніпро, 6–7 червня 2019 р.). URL: <http://www.unar.it/> (дата звернення 24.07.2019).

459. Подковирофф Н. Провідні суперечності професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови до організації міжкультурної освіти *Науковий часопис Сумського державного педагогічного університету ім. А. Макаренка. Сер.: Пед. науки.* Суми: СДПУ, 2019. Вип 69. С. 78–84.

460. Подковирофф Н. Результати педагогічного експерименту з формування професіоналізму майбутніх учителів іноземної мови як суб'єктів та організаторів міжкультурної освіти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій та загальноосвітній школах: зб. наук. пр. Запоріжжя: КПУ, 2019. Вип. 63. Т.2.* С. 127–131.

461. Подковирофф Н. Теорія і практика реалізації завдань міжкультурної освіти у Франції. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. Сер.: Пед. науки: реалії та перспективи.* Київ: НПУ, 2019. Вип 69. С. 78–84.

462. Поліщук Л. П. Особливості професійної підготовки майбутніх фахівців у педагогічних закладах України. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки.* 2009. Вип. 48. – С. 112 – 115.

463. Положення про Департамент туризму та курортів: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 1202 від 22.07.2016 р. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/PolozhenniaProUpravlinnia>.

464. Полюхович В. Господарсько-правові форми державного регулювання фондового ринку України. *Вісник.* 2011. № 4 (67). С. 137–143.

465. Поляков М.В., Савчук В.С. *Класичний університет: еволюція, сучасний стан, перспективи.* Київ: Генеза, 2004. 416 с.

466. Полякова Г. М. Тренінги: web-site. URL: www.ikt.hneu.edu.ua.
467. Пономаренко В. С. Проблеми підготовки компетентних економістів та менеджерів в Україні: web-site. URL: <http://competence.in.ua/2-1-conception-of-a-competence-based-approach#more>.
468. Посельський В. Європейський Союз: інституційні основи європейської інтеграції. К.: Смолоскип, 2002. С. 12 – 25.
469. Постанова Кабінету міністрів України “Про затвердження Програми розбудови туристичної інфраструктури за напрямками національної мережі міжнародних транспортних коридорів та основних транспортних магістралей у 2004-2010 роках” від 12 травня 2004 р. № 612: веб-сайт. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
470. Постанова Кабінету Міністрів України « Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти » від 29.04.2015 р. № 266: веб-сайт. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show>.
471. Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2002 р. "Про затвердження Державної програми розвитку туризму на 2002-2010 роки": веб-сайт. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
472. Почепцов Г. Теория коммуникаций. К., 2001. С. 13 – 24.
473. Прадівляний М. Г., Бондар Н. Д. Стратегії формування професійної компетентності фахівців сфери туризму в процесі вивчення іноземних мов. *Вісник Вінницького Політехнічного інституту*. 2017. №6. С. 168 – 175.
474. Практикум з французької мови для студентів початкового рівня володіння іноземною мовою / В. Ф. Снежкіна, Н. В. Халупська. К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2009. 176 с.
475. Предводителя М. Д. Основные тенденции развития российской сферы услуг. *Маркетинг услуг*. 2008. № 04 (16). С. 249–256.
476. Пріоритетні напрями (тематика) наукових досліджень та науково-технічних (експериментальних) розробок Національної академії педагогічних наук України на 2018–2022 рр.: web-site.URL: http://naps.gov.ua/ua/press/announcements/1315/_86-86.

477. Про взаємовідносини та співробітництво України з Європейським Союзом: Парламентські слухання. К.: ЦТІ «Енергетика та електрифікація», 2003. 254 с.

478. Про внесення змін до закону України «Про туризм». Закон України. Відомості Верховної Ради України. Київ, 2003р., №13, с. 434 – 452.

479. Про додаткові заходи щодо реалізації права людини на свободу пересування і вільний вибір місця проживання: Указ Президента України від 15.06.2001 р. №435/2001. Київ, 2014. URL: <http://www.rada.gov.ua/cgi-bin/putfile.cgi>.

480. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Закон України від 18 березня 2004 р. № 1629-ІУ // ВВР України. Київ, 2004. № 29. С. 367.

481. Про затвердження Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах: наказ №161 від 2.06.93 р.

482. Про підсумки парламентських слухань про стан та перспективи розвитку туризму в Україні: Постанова Верховної Ради України від 02.11.2000. №2068-ІІІ. Київ, 2014. URL: <http://www.rada.gov.ua>.

483. Про підтримку розвитку туризму в Україні: Указ Президента України від 02.03.2001 №127/2001. Київ, 2014. URL: <http://www.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

484. Про посилення судового захисту прав та свобод людини і громадянина: Постанова Верховного Суду України від 30.05.97 № 7. Київ, 2014. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

485. Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 р., Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17.07.97. № 475/97-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1997. № 40. Ст. 263.

486. Про туризм: Закон України від 15.09.1995 р. № 325/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru>.

487. Про туризм: Закон України від 15.09.95 № 324/95-ВР./Верховна Рада України. Київ, 2014. 17 с. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show>.

488. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.97. Верховна Рада України. Київ, 2014. URL: <http://www.rada.gov.ua>.

489. Програма інтеграції України до Європейського Союзу / Затв. Указом Президента України від 14 вересня 2000 р. № 1072 // Офіц. вісн. України. Київ, 2000. № 39. С. 164.
490. Програма та робоча програма навчальної дисципліни «Друга іноземна мова» (французька мова) / Н. П. Юр'єва. Х.: ХНАМГ, 2013. 46 с.
491. Професійно-комунікативна компетентність (в туризмі): підручник / І. М. Писаревський, С. А. Александрова. Х: ХНАМГ, 2010. 230 с.
492. Психогимнастика в тренінге / под. редакцией Н. Ю. Хрящевой. СПб.: Речь, 2006. 143 с.
493. Психологическая энциклопедия. URL:
http://mirсловarei.com/content_psy/Gotovnost-Krofessionalnoj-Dejatelnosti-40154.html.
494. Рабаданова Я.М. Особливості підготовки фахівців туристичної галузі. *Управління розвитком*. 2012. № 5. С. 165–167.
495. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация / пер. с англ. М.: КогитоЦентр, 2002. 396 с.
496. Радкевич В. О. Компетентнісний підхід до розроблення державних стандартів професійно-технічної освіти. *Професійно-технічна освіта*. 2012. № 3. С. 8–10.
497. Радомський І. П. Культура та стилі спілкування педагога, рівні розвитку культури педагогічного спілкування. *Наукові записки ВДПУ*. 2005. Вип. 14. С. 82–84.
498. Рега М.Г. Туристичний бізнес в економічному просторі України. *Теоретичні та прикладні питання економіки: зб. наукових праць*. К., 2009. № 19. С. 299–303.
499. Ринки туристичних послуг: стан і тенденції розвитку: монографія / за ред. В.Г. Герасименко, С.С. Галасюк, С.Г. Нездоймінов. Одеса: Астропринт, 2013. 304 с.
500. Ринок освітніх послуг і його характерні риси: веб-сайт. URL:
<http://www.virtual.ks.ua/students/1485-market-of-educational-services-and-its-characteristics.html>.

501. Рішення Київської міської ради "Про затвердження Порядку надання туристичних послуг у місті Києві" за № 88/1298 від 18 березня 2004 року: веб-сайт. URL: <http://doc.kreschatic.kiev.ua>.

502. Рішення Київської міської ради "Про затвердження Порядку проведення екскурсійної діяльності у місті Києві" за № 89/1299 від 18 березня 2004 року: веб-сайт. URL: <http://doc.kreschatic.kiev.ua>.

503. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека/пер. с англ. Е. И. Исниной. М.: Издательская группа «Прогресс», «Универс», 1994. 480 с.

504. Розова В.М. Образование в конце XX века. *Вопросы философии*. 1992. №9. С. 7 – 20. <http://www.philosophy.ru/library/vopros/46.html>.

505. Роль освіти в сучасних глобальних умовах: веб-сайт. URL: <http://archive.nbuiv.gov.ua/portal/soc>.

506. Романова Е. С. 99 популярных профессий. Психологический анализ и профессиограммы. СПб.: Питер, 2007. 464 с.

507. Романова К.Е. Методическая система формирования и развития педагогического мастерства будущих учителей технологии: дисс. д-ра пед. наук: 13.00.08 /«Шуский государственный педагогический университет». Шуя, 2010. 513 с.

508. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. СПб.: Питер Ком, 1999. 720 с.

509. Руденко Л. А. Концептуальні засади естетико-психологічної підготовки майбутніх фахівців. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2001. № 2. С. 19—27.

510. Руденко Л. А. Формування комунікативної культури майбутніх фахівців сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах: монографія. Львів: Піраміда, 2015. 342 с.

511. Рахлівський Д.Ю. Проблеми вдосконалення понятійноправового апарату туристської галузі//Туризм у ХХІ століття: Глобальні тенденції і регіональні особливості: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. К.: Знання України, 2002. С. 342.

512. Родигіна І. В. Компетентнісно орієнтований підхід до навчання. Х.: «Основа», 2005. 96 с.

513. Рожко І.М. Рекреаційна оцінка гірських природнотериторіальних комплексів для потреб туризму (на прикладі Українських Карпат): автореф. дис. канд. геогр. наук. Львів, 2000. 17 с.
514. Руденко Т. П. К вопросу формирования лингво-социокультурной компетенции в контексте глобального образования. *Вестник Омского ун-та*. 2007. № 2. С. 115 – 120.
515. Саакова В. А. Профессиональный тренинг как фактор повышения эффективности организации труда. *Среднее профессиональное образование: ежемесячный теоретический и научно-методический журнал*. 2007. №2. С. 60 – 61.
516. Сабатовская И. С. Проблема профессиональной культуры в современной отечественной социологической литературе. *Вчені зап. Харк. гуманіт. ун-ту*. 2002. Т. 9. С. 206 – 214.
517. Садохин А. П. Введение в теорию межкультурной коммуникации. Москва: Высш. шк., 2005. 310 с.
518. Садохин А. П. Компетентностный подход в диалоге культур: сущность и базовые показатели. *Межкультурный и межрелигиозный диалог в целях устойчивого развития: материалы Международной конференции*, 2008. М: РАГС, 2008. С. 251 – 255.
519. Садохин А. П. Культурология: теория и история культуры: учебное пособие. Москва: Эксмо, 2007. 624 с.
520. Садохин А.П. Межкультурная компетентность: понятие, структура, пути формирования. *Социальные коммуникации. Журнал социологии и социальной антропологии*. 2007. Том X. №1. 14 с.
521. Садохин А.П., Грушевицкая Т.Г. Культурология. Теория культуры: учеб. пособие для вузов. М.: ЮНИТИ2ДАНА, 2004. 365 с.
522. Сайтарли І. А. Культура міжособистісних стосунків: навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2007. 240 с.
523. Сакун Л.В. Система підготовки кадрів для сфери туризму в Німеччині: дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.04. – Київ: ПППО АПН України, 1998. 244 с.

524. Сакун Л. В. Теорія і практика підготовки фахівців сфери туризму в розвинутих країнах світу: монографія. К.: «МАУП», 2004. 399 с.
525. Смолій В.А., Федорченко В.К., Цибух В.І. Енциклопедичний словник-довідник з туризму. К., 2006. 372 с.
526. Слатвінська Л.А., Поворознюк І.М. Академічна підготовка магістрів з туризму як фактор впливу на зайнятість населення на туристичному ринку. Ефективна економіка. 2018. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua>.
527. Самохвал О. А. Теоретичні основи змісту професійної підготовки майбутніх фахівців туристичної галузі у ВНЗ України. *Молодий вчений*. 2016. № 1 (38). С. 497 – 500.
528. Самохвал О. О. Українські реалії в умовах глобалізації міжнародного ринку туристичних послуг. *Вісник Львівського інституту економіки і туризму*. Львів: ЛІЕТ, 2017. № 12. С. 19 – 27.
529. Сапожников С.В. Спроба структурного аналізу системи вищої освіти в Туреччині. *Гуманітарні науки*. 2008. № 1 (15). С. 125–130.
530. Сафина М. С. Формирование готовности к межкультурной коммуникации у студентов гуманитарных вузов (на материале изучения иностранного языка): дис. канд.пед. наук: 13.00.01. Казань: Каз. гос. универ, 2005. 181 с.
531. Свириденко Д. Аналіз ролі віртуальної академічної мобільності в обґрунтуванні засад розвитку сучасної вищої освіти. *Українознавчий альманах*. 2014. Вип. 17. С. 163–165.
532. Селевко Г.К. Энциклопедия образовательных технологий: в 2 т. М.: НИИ школьных технологий, 2006. Т.1. 816 с.
533. Семенов В. Ф., Нечева Н. В. Макроекономічний контекст ефективного управління персоналом підприємств курортно-рекреаційної сфери: монографія. – Одеса, 2019. 258 с.
534. Семенова І. І. Стан дослідження проблеми професійної підготовки фахівців сфери туризму в Туреччині. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2013. № 18 (277), Ч. III. С. 165 – 183.

535. Семиченко В. А. Концепция целостности и ее реализация в профессиональной подготовке будущих учителей: дис. докт. псих. наук: 19.00.07. К., 1992. 432 с.
536. Семиченко В. А. Пріоритети професійної підготовки: діяльнісний чи особистісний підхід? *Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи*. К., 2000. С. 176 – 203.
537. Сенин В. С. Организация международного туризма: учебник. М.: Финансы и статистика, 2003. 400 с.
538. Сидоренко, Е.В. Тренинг влияния и противостояния влиянию. СПб.: Речь, 2004. С. 58 – 86.
539. Сисоєва С. Порівняльна педагогіка в контексті розвитку освітології. *Освітологія*. 2014. Вип. 3. С. 17–23.
540. Сисоєва С.О. Развитие освіти в умовах полікультурного глобалізованого світу. Культурно історична спадщина Польщі та України як чинник розвитку полікультурної освіти: зб. наук. праць. Хмельницький: ПП Зако лодний М.І., 2011. 433 с.
541. Система державного управління Турецької Республіки: досвід для України / за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, С. В. Загороднюка. К.: НАДУ, 2012. 52 с.
542. Система категоризації готелів «Hotel Stars»: веб-сайт. URL: <https://www.hotelstars.eu>.
543. Система менеджмента качества организации: разработка, внедрение и улучшение: учеб.-нагляд. пособ. / А. В. Феоктистов, И. Ю. Коль-чурина, Ю. Г. Сильвестров и др. Новокузнецк: СибГИУ, 2011. 340 с.
544. Сікорський П. І. Теоретико-методологічні основи диференційованого навчання: монографія. Львів: Каменярь, 1998. 196 с.
545. Сікорський П. І. Теорія і методика диференційованого навчання в середніх загальноосвітніх і професійних навчальних закладах: дис. д-ра пед. наук: 13.00.04 / Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. К., 2001. 518 с.
546. Сім порад ефективної комунікації: web-site. URL: <http://newme.com.ua/7-porad-efektivnoi-komunikacii>.

547. Скаженик, Е.Н. Практикум по деловому общению: учеб. пособ. Таганрог: ТРТУ, 2005. С. 55 – 79.
548. Скопень М. М. Комп'ютерні інформаційні технології в туризмі. К.: Кондор, 2005. 301 с.
549. Скрипник М. І. Педагогіка туризму. *Гуманітарні науки*. 2004. № 1. С. 124-128.
550. Скрипник М. Моделювання змісту професійної підготовки фахівців для сфери туризму Вища школа. 2004. № 1. С. 81–87.
551. Слатвінська Л. А. Робоча програма навчальної дисципліни «Організація туризму» для студентів спеціальності 242 «Туризм». Умань, 2017. 28 с.
552. Слободенюк Е. В. Туризм як чинник гуманізації відносин між народами: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: 09.00.03. Одеса, 2003. 19 с.
553. Слободенюк Е.В. Гуманізація: філософські засади розвитку міжнародного туристичного співробітництва в умовах глобалізації. *Наукові записки КІТЕП*. 2002. Випуск 2. С. 41 – 57.
554. Словник іншомовних слів: 23000 слів та термінологічних словосполучень / уклад.: Л. О. Пустовіт. Київ: Довіра, 2000. 1017 с.
555. Сотер М. В. Іноземна мова як засіб професійної міжкультурної комунікації: навчально-методичний посібник для студентів технічних спеціальностей. Миколаїв: Іліон, 2018. 212 с.
556. Слюсаренко О.М. Кваліфікаційна критеріальність компетентності: понятійно-методологічні аспекти. *Компетентність в освітніх запитах. Філософія освіти*. 2009. № 8. 12 с.
557. Смаль В., Смаль І. Туризм і сталий розвиток. *Вісник Львівського університету. Серія географічна*. 2005. № 32. С. 163–173.
558. Социологический энциклопедический словарь: на русском, английском, немецком, французском и чешском языках / редактор-координатор Г. В. Осипов. Москва: Норма, 2000. 488 с.

559. Смирнова О.А. Роль Франции и французского языка в современном лингвокультурном процессе объединенной Европы. *Иностранные языки в школе*. 2007. №2. С. 102–109.

560. Совершенствование системы профессиональных квалификаций. Реформирование системы профессиональных квалификаций в странах: веб-сайт. URL: <https://www.etf.europa.eu/webatt.nsf>.

561. Современные способы активизации обучения: учеб. пособ. / под ред. Т. С. Паниной. М.: Издательский центр «Академия», 2008. 176 с.

562. Сокол Т. Г. Місце і значення предмету «Основи туризмознавства» в системі професійної підготовки менеджерів з туризму. *Економіка. Управління. Інновації*. 2011. №1 (5). 13 с.

563. Сокол Т. Г. Педагогічні аспекти створення моделі спеціаліста туристичного менеджменту та науковометодичного забезпечення його підготовки. *Вісник Черкаського Національного університету імені Богдана Хмельницького*. 2008. Вип. 137. С.57–60.

564. Сокол Т.Г. Основи туристичної діяльності: підручник. К.: Грамота, 2006. 264 с.

565. Сокол Т.Г. Педагогіка туризму як наука. *Вісник Луганського національного педагогічного університету ім. Т. Шевченка. Серія: Педагогічні науки*. 2009. № 10. С. 104 –108.

566. Соколова, В.В. Культура речи и культура общения. М.: Просвещение, 1995. С. 67 – 89.

567. Сотер М. В. Формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації: дисертація канд.пед. наук: 13.00.04 / Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2018. 297 с.

568. Соціологія. Підручник. За ред. проф. В.Г. Городяненка. 2-ге видання. - Київ, 2002. С. 14 – 54.

569. Соціологія: короткий енциклопедичний словник / уклад.: В. І. Волович, В. І. Тарасенко та ін.; під заг. ред. В. І. Воловича. Київ: Укр. центр духовної культури, 1998. 736 с.
570. Співробітництво України з Європейським Союзом в галузі туризму: веб-сайт. URL: http://www.lginfo.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=73&Itemid=68&lang=en.
571. Стан договірно-правової бази України та Туреччини: веб-сайт. URL: http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/ugodi_z_ukrain.
572. Стан та перспективи українсько-турецьких відносин". Аналітична записка: веб-сайт. URL: <http://old2.niss.gov.ua/articles>.
573. Стандарти вищої освіти: web-site. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-naukiukrayini/zatverdzeni-standarti-vishoyi-osviti>.
574. Стандартизація, сертифікація туристичних послуг та ліцензування туристичної діяльності: навчальний посібник / С. С. Галасюк. Одеса: Астропринт, 2011. 208 с.
575. Статистичний бюлетень "Туризм в Україні" / Державна туристична адміністрація України. К., 2006. 48 с.
576. Степаненко К. В. Перспективні напрями наукових досліджень сучасних міжнародних відносин. *Вісник Запорізького національного університету*. 2015. № 2. С. 159–164.
577. Стоян Т. А. Підготовка кадрів для туристичної галузі в сучасній Україні *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 6: Історичні науки*, 2013. Вип. 10. С. 276 – 284.
578. Страны и народы мира. Энциклопедический справочник. Ростов-на-Дону: Изд. Центр Март, 2001. 607 с.
579. Страны мира: современный справочник / Т. В. Горячкина, И. Г. Ярич. М.: ООО «Дом Славянской книги», 2004. 608 с.

580. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів від 17 лютого 2009 р. № 965-VI: веб-сайт. URL: <http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article>.

581. Стратегія реформування освіти в Україні: рекомендації з освітньої політики / за заг. ред. В. Кременя. Київ: К. І. С., 2003. 296 с.

582. Стратегія розвитку національної академії педагогічних наук України на 2016–2022 роки: веб-сайт. URL: <http://naps.gov.ua/ua/press/announcements>.

583. Структура презентації: веб-сайт. URL: <https://studfile.net/preview>.

584. Салимова К. Становление светской школы в Турции. Педагогика. 2011. № 4. С. 104–114.

585. Сапожников С. В. Спроба структурного аналізу системи вищої освіти в Туреччині. Гуманітарні науки. 2008. № 1. С. 126.

586. Сура Н.А. Навчання студентів університету професійноорієнтованого спілкування іноземною мовою: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04. Луганськ, 2005. 20 с.

587. Суходуб В.С. Роль міжнародного туризму в економічному розвитку країн світу. *Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки*. 2007. № 12. С. 245–251.

588. Сухомлинский В.А. Как воспитать настоящего человека: советы воспитателям. Минск: Нар. обр., 1978. 291 с.

589. Сучасні концепції менеджменту: навч. посіб. для студентів вищих навч. закладів / Л. І. Федулова, Н. І. Гавловська, О. В. Декалюк та ін.; за ред. Л. І. Федулової. К.: Центр учбової літератури, 2007. 533 с.

590. Сучасні технології освіти дорослих: посіб. / Л. Б. Лук'янова, О. В. Аніщенко, Л. Є. Сігаєва, С. В. Зінченко, О. В. Баніт, Н. І. Дорошенко. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. 182 с.

591. Тадеєва М. І. Роль Франції і французької мови в сучасній шкільній іншомовній освіті європейських країн: веб-сайт. URL: <http://ea.donntu.org:8080/jspui/bitstream/.pdf>.

592. Тарасов Е.Ф. Межкультурное общение — новая онтология языкового сознания. *Этнокультурная специфика языкового сознания*. М., 1996. С. 43 – 56.
593. Теоретичні та методичні основи організації навчання у професійно-технічних закладах/ за ред. С. У. Гончаренка. К.: Вища школа, 1998. 229 с.
594. Теорія і практика формування іншомовної професійно орієнтованої компетентності в говорінні у студентів нелінгвістичних спеціальностей: колективна монографія / за ред. О. Б. Бігич. К.: Вид. центр КНЛУ, 2013. 383 с.
595. Терещук Г., Юрій М. Формування мовної картини світу українського народу на тлі націотворення. *Україна-Європа-Світ. Серія: Історія, міжнародні відносини*. 2016. Вип. 18. С. 46-54.
596. Тер-Минасова, С. Г. Язык и межкультурная коммуникация: учеб. пособ. М.: Слово, 2000. С. 24 – 36.
597. Технологии образования взрослых. Пособие для тех, кто работает в системе образования взрослых / под общей редакцией О. В. Агаповой, С. Г. Вершловского, Н. А. Тоскиной. СПб.: КАРО, 2008. 176 с.
598. Ткаченко Т. І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т. 463 с.
599. Ткаченко Т.І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. 463 с.
600. Ткачук Л. М. Геополітичний вимір міжнародного туризму. Географія, економіка і туризм: національний та міжнародний досвід: Матеріали ювілейної Х Міжнародної наукової конференції, 2016 р. Лівів, 2016 р. – С.409 – 414.
601. Ткачук Л. М. Освітній туризм у світі й в Україні // Науковий вісник Інституту міжнародних відносин НАУ. Серія: Економіка, право, політологія, туризм: Збірник наукових статей. 2010. Випуск 2. с. 137 – 144.
602. Ткачук Л.М. Україна в євроінтеграційних процесах: матер. Міжнародної науково-практичної конференції, 21-22 лютого 2009 р. К.: КиМУ, 2009. С. 140-147.
603. Томащук О. Г. Структура професійної підготовки майбутніх фахівців з адаптивного фізичного виховання до роботи у центрах інваспорту. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. 2011. Вип. 91. 3 с.

604. Торн К. Тренинг. Настольная книга тренера. СПб.: Питер, 2002. 208 с.
605. Тренінгові технології навчання з економічних дисциплін: навч. посіб. / Г. О. Ковальчук, Н. Ю. Бутенко, М. В. Артюшина та ін.; за ред. Г. О. Ковальчук. К.: КНЕУ, 2006. 320 с.
606. Тренінгові технології навчання з економічних дисциплін: навч. посіб. / Г. О. Ковальчук, Н. Ю. Бутенко, М. В. Артюшина та ін.; за ред. Г. О. Ковальчук. К.: КНЕУ, 2006. 320 с.
607. Триндюк В. Формування готовності до академічної мобільності у студентів вищого технічного навчального закладу: дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк. 2017. 273 с.
608. Троянская С. Л. Развитие общекультурной компетентности студентов средствами музейной педагогики: на примере подготовки будущих педагогов: дис. канд. пед. наук: 13.00.01: Удмурт. гос. ун-т. Ижевск, 2004. 190 с.
609. Трудовий потенціал персоналу: формування та розвиток: web-site. URL:http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Ei/2012_50/Buten.pdf
610. Турецький інститут статистики (TUIK): веб-сайт. URL: http://news.finance.ua/ua/news/_/375196/turechchyna_vtratyla_17_dohodiv_vid_turyzmu.
611. Туризм в Україні: зб. нормативно-правових актів у п'яти томах / за заг. ред. Б.І. Вихристенка. Ужгород: ІВА, 2000. С. 130 – 148.
612. Туризм і охорона культурної спадщини: український та польський досвід: монографія / за ред. Ю.Лебединського, В.Вакуленка, І.Валентюка, С.Коротич, М.Онисько. К.: К.І.С., 2003. 176 с.
613. Туристична компанія Odeon tours: веб-сайт. URL: <http://www.odeontours.com>.
614. Туристична політика зарубіжних країн: підручник / за ред. А. Ю. Парфіненка. Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. 220 с.
615. Туристичне країнознавство. Європа: навч. посіб. Для студентів вищ. навч. закл. / М. П. Мальська, М. З. Гамкало, О. Ю. Бордун. К.: Центр учбової літератури, 2009. 224 с.

616. Туристичне країнознавство: підручник. Вид 2-ге, перероб. і доп / А. Ю. Парфіненко, В. І. Сідоров, О. О. Любіцева. К.: Знання, 2015. 551 с.
617. Туристичне співробітництво між Україною і Туреччиною: веб-сайт. URL: <https://turkey.mfa.gov.ua/posolstvo/567-turistichne-spivrobotnictvo-mizh-ukrajinoju-i-turechchinoju>.
618. Туристичний імідж регіону: монографія / за ред. А. Ю. Парфіненка. Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. 312 с.
619. Туристичні потоки (2000–2015): веб-сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/tyr/tyr_u/potoki2006_u.htm.
620. Туристское страноведение. Часть II. Азия / А. Б. Косолапов, Л. Л. Руденко, А. А. Берестовой. Владивосток: ДВГАЭУ, 1998. 196 с.
621. Угода між Урядом України і Урядом Турецької Республіки про співробітництво в сфері туризму: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show>.
622. Україна на міжнародному ринку освітніх послуг вищої освіти. *Аналітична записка*: веб-сайт. URL: <http://www.http:old2.niss.gov.ua/articles>.
623. Україна та Туреччина спільно розвиватимуть туризм, охорону здоров'я і сільгоспвиробництво: веб-сайт. URL: <https://lexinform.com.ua/zakonodavstvo/ukrayina-ta-turechchyna-spilno-rozvyvatymut-turyzm-ohoronu-zdorov-ya-i-silgospvyrobnytstvo>.
624. Университет и философия (некоторые проблемы гуманитаризации университетского образования): веб-сайт. URL: <http://anthropology.ru/ru/texts/pigrov/misc>.
625. Управление индустрией туризма. Лучший опыт деятельности национальных организаций и агентств по туризму / Дж. Джон Леннон, Хью Смит, Ненси Кокерелл, Джилл Трю. М.: Изд-во группа ИДТ, 2008. 272 с.
626. Ушинский, К.Д. Человек как предмет воспитания. Опыт педагогической антропологии. М.: Педагогика, 1990. 402 с.
627. Федорченко В. К. Підготовка фахівців для сфери туризму: теоретичні і методологічні аспекти: монографія. К.: Вища школа, 2002. 350 с.
628. Федорченко В. К. Підготовка фахівців для сфери туризму: Теоретичні і методичні аспекти: монографія. К.: Вища шк., 2002. 247 с.

629. Федорченко В. К. Підготовка фахівців для сфери туризму: теоретичні і методологічні аспекти: монографія. К.: Вища шк., 2002. – 350 с.
630. Федорченко В. К. Теоретичні та методичні засади підготовки фахівців для сфери туризму: автореф. дис. доктора пед. наук: 13.00.04. К., 2004. 43 с.
631. Федорченко В. К. Теоретичні та методичні засади підготовки фахівців для сфери туризму: монографія. К.: Видавничий дім "Слово", 2004. 472 с.
632. Федорченко В. К. Теоретичні та методичні засади підготовки фахівців для сфери туризму: автореф. дис. доктора пед. наук: 13.00.04. К., 2005. 47 с.
633. Федорченко В.К. Гуманізація вищої освіти у ХХІ ст. *Гуманізм: сучасні інтерпретації та перспективи*. 2001. С. 250 – 287.
634. Федорченко В.К. Підготовка фахівців для сфери туризму: теоретичні і методологічні аспекти. К.: Вища школа, 2002. 247 с.
635. Федорченко В.К. Теоретичні та методичні засади підготовки фахівців для сфери туризму: автореф. дис. д-ра пед. наук: 13.00.04. К., 2005. 43 с.
636. Федорченко В.К. Теоретичні та методологічні засади підготовки фахівців для сфери туризму. К.: Вид.дім „Слово”, 2004. 278 с.
637. Філіпчук Г. Г. Культурологічна основа сучасної освіти. Педагогічна і психологічна науки в Україні (до 15 річчя АПН України). Сер. Дидактика, методика, інформаційні технології. 2007. Т.2.367 с.
638. Філософія туризму: навч. посіб. / В. С. Пазенок, В. К. Федорченко. Київ, 2004. 268 с.
639. Філософські нариси туризму / за ред. В.С. Пазенок. К.: Український Центр духовної культури, 2005. 328 с.
640. Флиер А. Категории культурологи. СПб.: Университетская книга, 1997. С. 182–183.
641. Фоменко Н. А. Педагогіка вищої школи: методологія, стандартизація, туристська освіта. К.: Слово, 2005. 215 с.
642. Формирование общества, основанного на знаниях. Новые задачи высшей школы /пер. с англ. М.: Весь мир, 2003. 232 с.

643. Формирование профессиональной культуры будущих инженеров ландшафтного дизайна: задачи, условия, принципы. URL: www.sgu.ru/faculties/physical/departments/it-physics/international2007/docs.

644. Франжіаллі Франческо. Тенденції розвитку міжнародного туризму. Київ.: КУТЕП, 2002. 25 с.

645. Франция сегодня: сборник статей / под ред. О.А. Колобова. Н. Новгород: ФМО ННГУ: Типография НКИ, 2006. С. 35–37.

646. Фурманова В.П. Межкультурная коммуникация и лингвокультуроведение в теории и практике обучения иностранным языкам. Саранск: Изд-во Морд. Ун-та, 1993. 131 с.

647. Харрис Г., Кац К. Стимулирование международного туризма в XXI веке. М.: Финансы и статистика, 2000. 238 с.

648. Хартия туризма: веб-сайт. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show>.

649. Хмілярчук Н. С. Педагогічні умови організації навчальної практики майбутніх менеджерів туристичної сфери: автореф. дис.канд. пед. наук: 13.00.04. Вінниця, 2007. 20 с.

650. Холден Н. Кросс-культурный менеджмент. Концепция когнитивного менеджмента. Москва: Юнити-Дана, 2005. 364 с.

651. Холловой Д. К., Тейлор Н. Туристический бизнес / пер. с англ. Т. А. Черная, А. А. Кожевникова. Изд. К.: Знання, 2007. 798 с.

652. Хоружа Л. Л. Етична компетентність майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика: монографія. Київ: Преса України, 2003. 320 с.

653. Хоружий Г. Ф. Європейська політика вищої освіти. Монографія. Полтава: Дивосвіт, 2016. 384 с.

654. Хуторской А. В. Дидактическая эвристика: Теория и технология креативного обучения. Москва: Изд-во МГУ, 2003. 416 с.

655. Царева В.Г. Образование в конце XX века. *Вопросы философии*. 1992. №9. С. 11 – 16. <http://www.philosophy.ru/library/vopros/46.html>.

656. Цехмістрова Г. С. Діагностика якості процесу навчання при підготовці фахівців для сфери туризму. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2002. № 1. С. 179 – 187.
657. Цехмістрова Г. С. Основи наукових досліджень: навч. посібник. К.: Слово, 2003. 240 с.
658. Циганій С. О. Формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів у процесі фахової підготовки: дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук: 13.00.04/Нац. авіац. ун-т. Київ, 2017. С. 60 – 76.
659. Ціннісний конструкт мужкультурної комунікації: web-site. URL: <http://www.ukr-socium.org.ua/Arhiv/Stati>.
660. Черній Г. В. Досвід підготовки майбутніх фахівців туристичної сфери в Україні та світі: зб. наук. праць. Київ, 2009. 356 с.
661. Чечель А. О. Удосконалення державних механізмів управління розвитком туризму в Україні: автореф. дис.канд. наук держ. упр.: спец. 25.00.02. – Донецьк, 2004. 23 с.
662. Чкаловська Г.З. Ефективність функціонування ринку освітніх послуг в Україні: проблеми та перспективи. *Сталий розвиток економіки*. 2012. № 3. С. 59–64.
663. Шабаєва Л. М. Крос-культурна комунікація в контексті філософії освіти. *Вісник Дніпропетровського університету*. 2016. № 2. С. 198 – 208.
664. Шаповалова Л. Україна і Франція в Болонському процесі. *Шлях освіти*. 2008. №2. С. 24–29.
665. Шарапов О. Д., Дербенцев В. Д., Семьонов Д. Є. Економічна кібернетика: навч. посіб. Київ: КНЕУ, 2004. 231 с.
666. Шахов В. І. Теоретико-методологічні основи базової педагогічної освіти майбутніх учителів: автореф. дис. д-ра пед. наук: 13.00.04. Тернопіль, 2008. 43 с.
667. Шевцова Е. В. Взаимосвязь профессиональной и коммуникативной культуры личности будущего специалиста. *Сб. науч. трудов СевКазГТУ. Серия «Гуманитарные науки»*. 2003. Вып. 10. С. 25–37.
668. Шеннон Р. Ю. Имитационное моделирование систем – искусство и наука/пер. с англ. Шеннон Роберт Ю. М.: Мир, 1978. 418 с.

669. Шеремет А.Н. Формирование академической мобильности будущих учителей информатики средствами информационных и коммуникационных технологий: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.08. Новокузнецк, 2009. 22 с.

670. Шикіна О. В. Індекс туристичної конкурентоспроможності як показник туристичного потенціалу України. Вісник Хмельницького національного університету. 2017. № 2. Т.2. С. 275 – 279.

671. Шупік Б. Б. Поняття й ефективні методи державного регулювання міжнародного туризму в Україні. Держава та регіони. 2010. № 1. С. 130–135.

672. Щетініна Л.В., Рудакова С.Г., Кравець О.В. Сутність крос-культурної компетентності: від теорії до практики. Ефективна економіка. 2017. № 4. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5537>.

673. Щепанский Э. В. Теоретические аспекты государственного регулирования развития туризма. East Journal of Security Studies. 2017. № 1. С. 129 – 144.

674. Щоголева І. В. Місце і роль професійно-орієнтованих дисциплін у фаховій підготовці майбутніх менеджерів з туризму. *Витоки педагогічної майстерності*. 2011. С. 322 – 325.

675. Щука Г.П. Організація практичної підготовки майбутніх фахівців туристичної індустрії. *Вісник Луганського національного педагогічного університету ім. Т. Шевченка. Серія: Педагогічні науки*. 2009. № 10. С. 108–116.

676. Экономика туризма: учеб. пос./ И.Т. Балабанов, А.И. Балабанов. М.: Финансы и статистика, 2000. 176 с.

677. ЮНВТО: В 2009 году поток туристов в мире сократится на 4-6%: веб-сайт. URL:<http://prohotel.ru/article>.

678. Ягупов В. В. Моделювання навчального процесу як педагогічна проблема. Неперервна професійна освіта: теорія і практика: наук.-метод. журн. Київ: МДГУ, 2003. Вип. 1. С. 28–37.

679. Ягупов В. В. Педагогіка: навч. посібник. К.: Либідь, 2002. 560 с.

680. Якса Н. В. Теоретичні засади професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів до взаємодії суб'єктів освітнього процесу в умовах

полікультурності Кримського регіону: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2006. 433 с.

681. Ясперс К. Ідея Університету. Львів, 2002. 304 с.
682. Ясперс К. Философская вера. Смысл и назначение истории. М., 1991. С. 34 – 56.
683. Ящук Т.А. Ринок освітніх послуг: сутність та тенденції розвитку. *Інноваційна економіка*. 2013. № 8. С. 246 – 249.
684. Amanda L. Teaching and Learning Science in the 21st Century: Challenging Critical Assumptions in Post-Secondary Science. *Education Sciences*. 2018. Vol.8. 8 p.
685. Aysun C., Chang Z. Organizational Culture and Educational Innovations in Turkish Higher Education: Perceptions and Reactions of Students. *Educational Sciences: Theory and Practice*. 2020. Vol. 20, #1. P. 20 – 39.
686. A First Look at Communication Theory: web-site. URL: <https://goo.gl/6JUdRr>.
687. Air Travel Organisers' Licensing / Управління цивільної авіації Великої Британії «Civil Aviation Authority» (CAA): веб-сайт. URL: <http://www.caa.co.uk>.
688. Albrow M. Globalization, Knowledge and Society. L.: Sage, 1990. 364 p.
689. Alexander K. English for International Tourism Intermediate. Teacher's Book. Great Britain: Longman, 2013. 133 p.
690. Alexander V. D. The Cultural Diamond - The Production of Culture. *Sociology of the arts: exploring fine and popular forms*. WileyBlackwell, 2003. P. 162 – 170.
691. Altın R. Mesleki Eğitim Sisteminde Yeni Eğilimler ve Modüler Sistem. Ankara: Mesut matbaacılık. 2008. 345 s.
692. Ang S., Dyne V. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education. N. Y.: Columbia University Press for NBER, 2008. 235 p.
693. Anisimova A. I. Cultural Patterns for Cultural Competence Development in ELT. *Англістика та американістика*. 2004. Вип. 1. С. 35–37.
694. Antalya Academy of Tourism: web-site. URL: <https://www.uniagents.com/en/institutions/antalya-academy-of-tourism/index.htm>.

695. Antalya Academy of Tourism: web-site. URL: https://www.uniagents.com/en/institutions/antalya-academy-of-tourism/index.htm_604
696. Archer M. S. *Origins of Educational Systems*. L: Sage, 1979. – 327 p.
697. Archer M.S. *Sociology for One World: Unity and Diversity*. *International Sociology*. 1991. Vol. 6, № 2. P. 14 – 21.
698. Avcıkurt C. Education and training in tourism in Turkey: problems and prospects. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 2000. Vol. 3. № 4. P. 282 – 297.
699. Aymankuy Y. Önlisans ve Lisans Düzeyindeki Turizm Eğitimi Veren Yükseköğretim Kurumlarının Buldukları. *Yerlerin Analizi ve Turizm Eğitimi İçin Öneri Bir Model: Turizm Eğitimi Konferansı, 11 – 13 Aralık, 2002. Türkiye, 2002*. C. 29 – 42.
700. Bakhov I., Lyndina Y., Malimon L., Okolnycha T., Kochmar D. Innovative activity of a pedagogue in the modern educational process of higher education institutions. *Journal of Critical Reviews*. 2020. #7(13). P. 409 – 411.
701. Bartell M. *Internationalization of universities: A university culture-based framework*. N. Y.: Higher Education, 2003. 245 p.
702. Bauman Z. *Globalization: The Human Consequences*. New York: Columbia University Press, 1998. 273 p.
703. Bilgic H., Tuzun H. Issues and Challenges in Web-Based Distance Education Programs in Turkish Higher Education Institutes. *Turkish Online Journal of Distance Education*. 2020. Vol. 21, #1. P. 143 – 164.
704. Brandenburg C., Kelly M. Integration as the New (General) Education. *Journal of Interdisciplinary Studies in Education*. 2019. Volume 8, Issue 1. P. 21 – 29.
705. Brannan T., John P. Citizenship and Effective Public Services and Programmes: How Can We Know What Really Works. *Urban Studies*. 2006. 43(5/6). P. 993–1008.
706. Bello M. I. A Survey of Vocational Training Needs of 15-25 Years Old Out-of-School Youths in Bauchi Metropolis. *Journal of Career and Technical Education*. 2007. Vol. 23. № 1. P. 55 – 71.

707. Bennett Christine I. Comprehensive multicultural education: theory and practice. Boston: Allyn and Bacon, 1990. 413 p.
708. Bennett M. J. A developmental approach to training for intercultural sensitivity. *A International Journal of Intercultural Relations*. 1986. vol. 10. P. 179–196.
709. Bennett M. J. Basic Concepts of Intercultural Communication. Boston: Intercultural Press, 1998. 231 p.
710. Bentley J. Old World Encounters: Cross-Cultural Contacts in Pre-Modern Times. New York: Oxford University Press, 2003. 246 p.
711. Berkson I. B. Theories of acculturation: A critical study. New York: Arno Press, 1969. 237 p.
712. Berlo D. K. The process of communication. New York: Holt, Rinehart, & Winston, 1960. 193 p.
713. Bernard Pochie. Les Langues minoritaires en Europe. Français: Presses Universitaires de Grenoble, 2000. 191 p.
714. Bernard Poignant. Langues de France; osez l'Europe. Français: Indigène éditions, 2000. 159 p.
715. Berry J. W. Cross-Cultural Psychology: Research and Applications. New York: Cambridge University Press, 2002. 610 p.
716. Berry J. W. Introduction to Methodology: Handbook of Cross-Cultural Psychology. Boston: Allyn and Bacon, 1980. 458 p.
717. Bozok D. Turizm İşletmelerinde Profesyonel Yönetici ve Eğitimi Sorunları. *Turizm Yıllığı*. 1992. C. 40 – 53.
718. Bozok D. Turizm İşletmelerinde Profesyonel Yönetici ve Eğitimi Sorunları. *Turizm Yıllığı*. Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Yayınları. 1992. C. 40 – 53.
719. Brislin R. Intercultural Communication Training: handbook of International and Intercultural Communication. Newbury Park, Calif.: Sage, 1989. 498 p.
720. Brislin R. W. Cross-Cultural Encounters: Face-to-Face Interaction. New York: Pergamon Press, 1981. 372 p.
721. Brislin R. W. Cross-cultural orientation programs. New York: Gardner Press, 1976. 78 p.

722. Brislin R. W. *Intercultural Communication Training: an Introduction* Thousand Oaks, CA: Sage Publication, 1994. 46 p.
723. Burkart A. J. *Tourism: Past, Present and Future*. L.: Heinemann, 1981. 366 p.
724. Byram M. The Intercultural Speaker and the Pedagogy of Foreign Language Education. *The SAGE Handbook of Intercultural Competence*. 2009. P. 321–332.
725. Byram M. Teaching and assessing intercultural communicative competence. *Language Learning Journal*. 1997. vol. 10. P. 32–38.
726. Byram M. The Intercultural Speaker and the Pedagogy of Foreign Language Education: the SAGE Handbook of Intercultural Competence. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications Inc., 2009. P. 321–332.
727. Byram M., Zarate G. *Investigating Cultural Studies in Foreign Language Teaching*. Clevedon, Philadelphia, 1991. 219 p.
728. Cennet A. Turkish EFL Learners' Willingness to Communicate in English. *International Journal of Contemporary Educational Research*. 2018, #5. P. 40 – 49.
729. Chaleomkiet Y. Teaching English Patterns in the Next Decade (2017-2027): Trends and Challenges. *THAITESOL Journal*. 2018. Vol. 31, #2. P. 20 – 46.
730. Cherniy G. Language learning internet technologies for future specialist of tourism. *Scientific Letters of Academic Society of Michal Baludansky*. Kosice, 2013. Vol. 1. No. 2. P. 173 – 174.
731. Çınar H. A case study of technical and vocational education in Turkey. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. 2009. №1. C. 160 – 167.
732. Cissel M. Media framing: a comparative content analysis on mainstream and alternative news coverage of Occupy Wall Street. *The Elon Journal of Undergraduate Research in Communications*. 2014. N 3 (1). P. 68–72.
733. Condon J. *An Introduction to Intercultural Communication*. New York: Macmillan, 1975. 343 p.
734. Curtain H. *Languages and Children – Making the Match*. Great Britain: Pearson Education, 2004. 510 p.
735. Daurer C. Qualification in tourism – a challenge for education and training. *Tourism and Hospitality Management*. 2001. № 6 (1/2). P. 1–12.

736. Department of Tourism and Hotel Management: web-site. URL: <https://vs.ieu.edu.tr/tourism/en>.
737. Developing Cultural Competence in a Multicultural World: web-site. URL: <https://goo.gl/Mvk8a4>.
738. Dodd C.H. An Introduction to Intercultural Effectiveness Skills (Multicultural Skills for Multicultural Societies) Washington, D. C.: SIETAR, 1987. 402 p.
739. Dana L., Zemen B., Mallory A., Stephanie F. Emotional Intelligence Training in Higher Education. *New Directions for Teaching and Learning*. 2019. Vol.160. P. 51 – 61.
740. Davidovitch N., Khyhniak K. Language Personality in the Conditions of Cross-Cultural Communication: Case-Study Experience. *International Education Studies*. 2018. Vol. 11, No. 2. P. 13 – 27.
741. Davidovitch N., Belichenko M. Facebook Tools and Digital Learning Achievements in Higher Education. *Journal of Education and e-Learning Research*. 2018. Vol. 5, #1. P. 8 – 14.
742. Deniz E. Perceptions of Academics towards the Impact of Foundation Universities on Turkish Higher Education. *Educational Sciences: Theory and Practice*. 2013. Vol.13, #1. P.153 – 160.
743. Dogan F., Çapan Ahmet. Dilemmas in Teaching English in Multigrade Classrooms: Classroom Teachers' Perceptions on English as a Foreign Language Course. *Novitas-ROYAL (Research on Youth and Language)*. 2020. Vol. 14, # 1. P. 52 – 68.
744. Domilescu G., Lungoci C. Strengthening European Identity by promoting multilingualism in education. *Journal of Educational Sciences*. 2019. Vol.XX, 2(40). P. 57 – 65.
745. Duckworth M. Going International. English for Tourism. Textbook. London: Oxford University Press, 1998. 154 p.
746. Duckworth M. High Season. English for Hotel and Tourism Industry. Workbook. London: Oxford University Press, 2002. 80 p.
747. Education and training in tourism in Turkey: problems and prospects: веб-сайт. URL: <http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c3s4/makale/c3s4m17.pdf>.

748. Engle L. Assessing language acquisition and intercultural sensitivity development in relation to study abroad program design. *The Interdisciplinary Journal of Study Abroad*. 2004. vol. 10. P. 253–276 p.
749. Ekrem S., Adem B. Current Challenges in English Language Learning in Turkish EFL Context. *Online Submission, Participatory Educational Research*. 2015. Vol. 2, #1. P. 106 – 115.
750. European higher education in the world Communication from the Commission to European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the regions. Brussels. 2009. 6 p.
751. Everett M. Rogers, Thomas M. Steinfatt. Intercultural Communication. Waveland Press, Inc. Prospect Heights, Illinois, 1999. 292 p.
752. Evren S. Lisans düzeyi turizm eğitimi ders programının mezunlarca değerlendirilmesi. *Mersin Üniversitesi Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu mezunları üzerinde bir araştırma*. 2010. 139 s.
753. Federighi P. Research Methodology in Adult Learning and Education. *Journal of Educational Sciences*. 2019. Vol.20, #1(39). P. 58 – 73.
754. Fitz-Gibbon C. T. Management and Administration. UK: Cambridge university press, 2005. 210 p.
755. Formica S. European hospitality and tourism education: differences with the American model and future trends. Sandro Formica. *International Journal of Hospitality Management*. 1996. №15(4). p.317 – 323.
756. Francis O'Hara. Be my guest. English for The Hotel Industry. UK: Cambridge university press, 2002. 111 p.
757. Galasyuk S. The European region in structure of the World tourist market. *Socio-economic research bulletin*. 2011. Issue 41. Part 1. 13 p.
758. Geoff Petty. Teaching today. Practical guide. United Kingdom: Cheltenham, 2009. 605 p.
759. Goodman, Bridget A. Implementing English as a Medium of Instruction in a Ukrainian University: Challenges, Adjustments, and Opportunities. *International Journal of Pedagogies and Learning*. 2014. Vol. 9, # 2. P. 130-141.

760. Goldstein D. L. The analysis of the effects of experiential training on sojourners' cross-cultural adaptability. *International Journal of Intercultural Relations*. 1999. vol. 23 (1). P. 157–173.
761. Grove C. L. New Conceptualization of Intercultural Adjustment and the Goals of Training. *International Journal of Intercultural Relations*. 1985. vol. 9. P. 205–33.
762. Gürdal M. Türkiye’de Mesleki Turizm Eğitiminin Yapısal Analizi, Okullaşma-Eğitimin Kalitesi-Staj-İstihdam Sorunları ve Çözüm Önerileri. *Turizm Eğitimi Konferans*. 2002. №11. C. 391 – 400.
763. Gürdal M. Türkiye’de Mesleki Turizm Eğitiminin Yapısal Analizi. *Okullaşma-Eğitimin Kalitesi- Staj-İstihdam Sorunları ve Çözüm Önerileri*. 2002. №11. C. 391 – 400.
764. Hacıoğlu N. Dış Tanıtım ve Örgütlenme Modeli. Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Yayınları, 1992. 124 c.
765. Hatakenaka S. Higher Education in Turkey for 21 st Centuru Size and Composition: web site. URL: [httr://siteresourcts.Worlobank.org](http://siteresourcts.Worlobank.org).
766. Hacıoğlu N. M. Kaşlı, Şahin S., Tetik N. Türkiye’de Turizm Eğitimi. Ankara: Detay Yayıncılık. 2008. 125 s.
767. Hacıoğlu N. Türkiye’de Turizm Eğitimi. Ankara: Detay Yayıncılık, 2008. 184 c.
768. Hall J. K. Teaching and researching language and culture. London: Pearson Education. 2002. P. 21 – 29.
769. Hadley A.O. Teaching Language in Context. Boston: Heinle and Heinle Publishers, 1993. 532 p.
770. Hall E.T. Hidden Differences: Studies in International Communication. Hamburg: Grand & Jahr, 1983. 214 p.
771. Hale E. Experiences of Turkish University Students on Academic Mobility: Before and after Academic Mobility Factors. *Universal Journal of Educational Research*. 2016. Vol.4, #12. P. 81 – 92.
772. Halytska M., Solovei M. Forming Tourism Higher School Students' Readiness for Foreign Language Communication in Ukraine Tertiary Level. *International Journal of Language Education*. 2020. Vol.4, #2. P. 234 – 244.

773. Halytska R., Solovei M. Forming Tourism Higher School Students' Readiness for Foreign Language Communication in Ukraine Tertiary level. *International Journal of Language Education*. 2020. Volume 4, Number 2. P. 234 – 244.
774. Hamutoglu N, Gemikonakli O. Comparative Cross-Cultural Study in Digital Literacy. *Eurasian Journal of Educational Research*. 2020. # 88. P. 121 – 148.
775. Hargreaves A., Lieberman A., Fullan M. *International Handbook of Educational Change*. Springer, 1998. 1360 p.
776. Hatakenaka S. Higher Education in Turkey for 21 st Centuru Size and Composition. 2006. URL: [httr://siteresourcts. Worlobank. org](http://siteresourcts.Worlobank.org).
777. Hatice Gokce B., Hakan T. Issues and Challenges in Web-Based Distance Education Programs in Turkish Higher Education Institutes. *Turkish Online Journal of Distance Education*. 2020. Vol. 21, # 1. P.143 – 164.
778. Higher Education and the Labor Market in Turkey, April 2007. URL: <http://siteresources.worldbank.org/EXTECAREGTOPEDUCATION/Resources/4446071192636551820/TEPAV.pdf>.
779. Hoon T., Parmjit S. A Practice in a Research Methodology Class. *Asian Journal of University Education*. 2019. Vol15, #3. P. 45 – 53.
780. Horn R. A. *Understanding Educational Reform: a Reference Handbook*. ABC-Clio, 2002. 338 p.
781. Hyungji C. The Flipped Classroom Approach for Tourism English Learners. *English Teaching*. 2020. Vol. 75, # 3. P. 93 – 107.
782. Hermans H. J. M., Kempen H. J. G. Moving cultures: the perilous problem of cultural dichotomies in a globalizing society. *American Psychologist*. 1998. N 53. P. 1111–1120.
783. Hewings M. *Business English: Research into Practice*. London: Pearson Education Limited, 2003. 211 p.
784. Hofstede G. H. *Culture's consequences: comparing values, behaviours, institutions and organization across countries*. Thousand Oaks: Sage Publications, 2001. 596 p.

785. Hofstede G. H. Culture's consequences: international differences in work-related values. Beverly Hills, 1984. 327 p.
786. Hofstede G. H. Cultures and Organizations: Software of the Mind. London: McGraw-Hill Book Company (UK) Limited, 1991. 279 p.
787. Holberg A. Forms of Address: A Guide for Business and Social Use. Rice University Press, 1994. 216 p.
788. Hollett V. Business Opportunities / V. Hollett. – London: Oxford University Press, 2007. – 235 p.
789. Holmberg B. Open University. *The international encyclopedia of education*. 1994 vol. 7. P. 420.
790. Hugh Dellar. Outcomes. UK: Cambridge university press, 2010. 183 p.
791. Hughes A. Testing for Language Teachers. Cambridge: Cambridge University Press, 1992. 172 p.
792. İpek Ü. Number of international students increasing in Turkish universities. Today's Zaman. 2012. 7 p.
793. Irina V., Shilova Z., Varankina V. Rubanova I. Pedagogical Model of Integrative-Modular Training in Professional Preparation of Students
794. International Dictionary of Education. Vol.7. Oxford, 1994. P. 3963.
795. Investigation of curriculum of associate level in tourism and hospitality programs: Turkey case study: web-site. URL: https://www.shs-conferences.org/articles/shsconf/abs/2016/04/shsconf_erpa2016_01074/shsconf_erpa2016_01074.html.
796. Jackson J. Introducing language and intercultural communication. Routledge, 2014. 411 p.
797. Jianbin F., Yanxuan Q. A Review of Subscore Estimation Methods. *ETS Research Report Series*. 2018. 17 p.
798. Joosten T., Lee-McCarthy K. Digital Learning Innovation Trends. *Online Learning Consortium*. 2020. 34 p.
799. Jenny Dooley. Grammarway4. EU.: Express publishing, 2001. 350 p.
800. Jenny Dooley. Grammarway3. EU.: Express publishing, 2000. 231 p.

801. Jenny Dooley. Grammarway5. EU.: Express publishing, 2001. 278 p.
802. Joe J. O. Cross-Cultural Communication Issues on Board. Proceedings IMEC-22. Alexandria: Multimedia Centre AASTMT, 2010. P. 182–195.
803. John Eastwood. Oxford Practice Grammar. London: Oxford University Press, 2003. 245 p.
804. Jones L. Welcome. English for Travel and Tourism Industry. London: Cambridge University Press, 1998. 126 p.
805. Jones L. Working in English. London: Cambridge University Press, 2001. 321 p.
806. Karakas A. A Critical Look at the Phenomenon of 'A Mixed-Up Use of Turkish and English' in English-Medium Instruction Universities in Turkey. *Online Submission, Journal of Higher Education and Science*. 2019. Vol. 9, #2. P. 205 – 215.
807. Kemal Kirisci. Between Europe and The Middle East: The Transformation of Turkish Policy. *Middle East Review of international affairs*. 2004. Vol. 8., No. 1. 48 p.
808. Knowledge, networks and nations Global scientific collaboration in the 21st century. The Royal Society. URL:
http://royalsociety.org/uploadedfiles/royal_society_content/influencing_policy/reports/2011-03-28-knowledge-networks-nations.pdf .
809. Koh D., Boisen L. The Use-of-Selves Interdependent Model: A Pedagogical Model for Reflective Practice. *Journal of Social Work Education*. 2019. Vol. 55, #2. P. 338 – 350.
810. Korkmaz H., Thomas J. A., Tatar N. Students' opinions about science and technology in Turkey and the United States: A cross-cultural study. *International Online Journal of Education and Teaching (IOJET)*. 2017. 4(4). P. 330 – 344.
811. Korkut P., Dolmaci M., Karaca B. A Study on Communication Breakdowns: Sources of Misunderstanding in a Cross-Cultural Setting. *Eurasian Journal of Educational Research*. 2018. # 78. P. 139 – 158.
812. Küçük Cemile. Toplam Kalite Yönetiminin Okul Idarecileri Tarafından Algılanma Düzeyi. Müəllim hazırlama siyasəti və problemləri: Materiallar V Beynəlxalq konfrans. 30 Aprel – 02 May 2105. Baki, Azərbaycan, 2015. S. 61–68.

813. Kucuk Dzhamilya. Analysis of Ukrainian and Turkish Models of Teacher Preparation [Аналіз української та турецької моделей підготовки вчителів]. *The Unity of Science: International scientific periodical journal*. 2016. S. 31–35.
814. Kucuk Dzhamilya. Impacts of Philosophical Currents on Turkish Education System. *International Journal of Educational Research and Technology: Society of Education*. 2015. Vol. 6. S. 18–23.
815. Knapp K., Knapp Potthoff A. Interkulturelle Kommunikation. *Zeitschrift fur Fremdsprachenforschung*. 1990. №1. S.83.
816. Konaklama ve Seyahat Hizmetleri, Yiyecek İçecek Hizmetleri ve Eğlence Hizmetleri Alanı Çerçeve Öğretim Programları: web-site. URL: <http://www.megep.meb.gov.tr/dokumanlarpdf>.
817. Kozak A. Akademik Turizm Eğitimi Üzerine Bir Durum Analizi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*. 2009. №22. C. 1 – 20.
818. Kozak A. Akademik Turizm Eğitimi Üzerine Bir Durum Analizi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*. 2009. №22. C. 1 – 20.
819. Kruger A.B., Lindhal M. Education for Growth, Why and Whom? *Journal of Economic Literature*. 2001. vol. XXXIX. S. 1101 – 1136.
820. Latchem C., Ferhan H., Kabakçı I. Online Professional Development for University Teaching in Turkey: A Proposal. *Turkish Online Journal of Educational Technology – TOJET*. 2006. Vol. 5, # 3. P. 20 – 26.
821. Lieberman A. *The Roots of Educational Change: International Handbook of Educational Change*. Springer, 2005. 273 p.
822. Lasswell H. D. *The Structure and Function of Communication in society. The Communication of Ideas: a series of addresses*. Bryson: New York, 1948. P. 37.
823. Laura M. *Business across Cultures*. UK: Wesley Publishing Company, Inc., 1995. 339 p.
824. Leading news source for Turkey and the region: веб-сайт. URL: <http://www.hurriyetdailynews.com>.

825. Leeds-Hurwitz W. Notes in the History of Intercultural Communication. The Foreign Service Institute and the Mandate for Intercultural Training. *Quarterly Journal of Speech*. 1990. № 76 (3). P. 262–281.

826. Leeds-Hurwitz W. Notes in the History of Intercultural Communication. The Foreign Service Institute and the Mandate for Intercultural Training. *Quarterly Journal of Speech*. 1990. № 76 (3). P. 262–281.

827. Lisans düzeyinde turizm eğitimi veren kurumların ders programlarının fonksiyonel açıdan değerlendirilmesi: веб-сайт. URL: <http://193.255.184.20/tezpdf/22182.pdf>.

828. Luchtenberg S. Multicultural Education: Challenges and Responses. *JSSE*. 2005. Vol. 4. No 1. P. 31–55.

829. MacPhee D., Belcher M. Partners in PDS: Designing, Implementing, and Examining a Collaborative Pedagogical Model. *School-University Partnerships*. 2019. Vol.12, #2. P.50 – 61.

830. Martin J. N. Intercultural communication competence: a review. Beverly Hills, CA: Sage, 1993. P. 16 – 29. – 126

831. Matsumoto D. The Handbook of Culture and Psychology. New York: Oxford University Press, 2001. 458 p.

832. Making the Most of Our Potential: Consolidating the European Higher Education Area. Bucharest Communiqué. URL: [http://www.ehea.info/Uploads/\(1\)/Bucharest%20Communique%202012.pdf](http://www.ehea.info/Uploads/(1)/Bucharest%20Communique%202012.pdf).

833. Mejri M. Turkish Membership of the EU: The Centrality of «Cultural Difference». Turkey and the European Union: 2004 and beyond. Luxembourg: Dutch University Press, 2004. P. 282–298.

834. Mikhaylov, Natalie S. Curiosity and its role in cross-cultural knowledge creation. *International Journal of Emotional Education*. 2016. Special Issue Volume 8, Number 1. P. 95 – 108.

835. Mizikaci F. Higher education in Turkey. Bueharest, 2006. URL: <http://WWW.cepes.ro/puplications /pdf/ Turkey>.

836. Mizikaci F., Zülal Ugur A. A European Perspective in Academic Mobility: A Case of ERASMUS Program. *Journal of International Students*. 2019. Vol.9, # 2. P. 705 – 726.
837. Muhammet Ö., Serdar Y. Digital Content in Graduate Level in Turkey: A Content Analysis of Twenty Years. *African Educational Research Journal*. 2020. Vol.8, # 2. P. 201 – 209.
838. Mustafa A., Erben K. The Adaptation of Learning Strategies for Higher Education Scale for Turkish Context. *International Journal of Instruction*. 2019. Vol.12, #1, P. 1413-1430.
839. Mustafa G. How Turkish Universities Have Evolved through Constitutional Changes. *Educational Research and Reviews*. 2020. Vol.15, #3. P.86 – 94.
840. Melnyk Y. A la découverte d'une region. *Le français dans le monde*. 2002. №324. P. 23 – 24.
841. Melnyk Y. Y. “Les maudits Français” de Linda Lemay. *Le français dans le monde*. 2007. №353. P.84–85.
842. Melnyk Y. Y. A la découverte des régions avec les chansons. *Іноземні мови*. 2003. №1. С. 59 – 60.
843. Merkulova Galina Dmitrievna. Human resources management: esp course. *Альманах современной науки и образования*. 2011. № 10 (53). С. 69 – 70.
844. Metoda projektu w procesie dydaktycznym uczelni wyższej/red. D. Gołębiowski, M. Dąbrowski, B. Mierzejewska. Warszawa, 2005 S. 224– 232.
845. Metody aktywizujące jako system motywowania uczniów do nauki: web-site. URL:
http://mscdn.pl/mscdn2018/images/warszawa/MARKPIW/MARKPIW_ORE/Wychowanie_2/Modul_III/Za%C5%82%C4%85cznik%20III.10.pdf
846. Miriam J. English for International Tourism. Textbook. England: Pearson Education Limited, 2007. 127 p.
847. Moodie G. Identifying Vocational Education and Training. *Journal of Vocational Education and Training*. 2002. Vol. 54. № 2. P. 266 – 249.

848. Moodie G. Identifying Vocational Education and Training. *Journal of Vocational Education and Training*. 2002. Vol. 54. № 2. P. 249 – 266.
849. Morris L. V. Education at a Crossroads: Intrinsic Motivation or Extrinsic Rewards. *Innovative Higher Education*. 2008. № 33. 157 c.
850. Morris L. V. Higher Education and Sustainability. *Innovative Higher Education*. 2008. № 32. P. 179–180.
851. Multicultural education and intercultural education: Is there a difference? URL: https://www.researchgate.net/publication/281555019_Multicultural_education_and_intercultural_education_Is_there_a_difference.
852. Naroll R., Cohen R. *A Handbook of Method in Cultural Psychology*. New York: Natural History Press, 1970. 467 p.
853. Natalie Tocci. Europeanization in Turkey: Trigger or Anchor for Reform? *South European Society and Politics*. 2005. Vol. 10. P. 73–83.
854. National Education Statistics. Formal Education 2010–2011 – Ministry of National Education, Turkish Statistical Institute. URL: http://sgb.meb.gov.tr/istatistik/meb_istatistikleri_orgun_egitim_2010_2011.pdf.
855. Nicolás P. Evaluation of a Pedagogical Model for Student Engagement in Learning Activities. *Educational Action Research*. 2018. Vol.26, #3. P.456 – 479.
856. Nilsen A., Grov A. Producing Digital Learning Resources (DLR) for Teacher Training. *Designs for Learning*. 2020. Vol. 12, #1. P. 71 – 80.
857. Nusret K., Ramazan Y. Relationship between Geography-Tourism and Tourism's Effects According to High School Students. *Review of International Geographical Education Online*. 2018. P. 26 – 52.
858. Nezdoyminov S. Prospects of development of tourist flow in Ukraine. *Modern European Researches. Privatuniversität Schloss Seeburg*. 2016. № 4. P. 82 – 90.
859. Nezdoyminov S. Regional Trends of the Tourist Flow in Ukraine. *International Journal of Innovative Studies in Sociology and Humanities*. 2016. № 1 (1). P. 12 – 18.
860. Nuttall Ch. *Teaching Reading Skills in a Foreign Language*. Oxford: Macmillan Heinemann, 2003. 282 p.

861. Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi: web-site. URL: <https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2017/OSYS/YER/YSay%C4%B1sal%20Bilgiler15082017.pdf>.
862. Oiler J.W. Language Tests at School: A Pragmatic Approach. New York: Longman, 1992. 492 p.
863. Oleksienko L. Educational standards in higher education establishments of European countries. *Вісник Кременчуцького національно-го університету імені Михайла Остроградського. Серія «Педагогічні науки»*. 2017. Випуск 2/2017 (103). Частина 2. с. 75–81.
864. Organisation in internationale de la Francophonie: Etats et gouvernements membres. URL: <http://www.Francophonie.org/members/etats>.
865. OTI Holding Group: веб-сайт. URL: <http://otiholding.com>.
866. OECD. Education at a Glance 2007. URL: <http://www.oecd.org/edu/eag2007>.
867. Önis Z. Turkish Modernisation and Challenges for the New Europe. *Perceptions*. 2004. Vol. 3. P. 5–28.
868. Ozdemir S. Integrating information and communication technologies in the Turkish primary school system. *British journal of Education Technology*. 2007. Vol. 38. № 5. P. 907–916.
869. Patterson N., Madeleine S., Wood-Bradley G., Elicia L. Going Digital to Enhance the Learning of Undergraduate Students. *Journal of University Teaching and Learning Practice*. 2020. Vol.17, #3. 15 p.
870. Prague declaration. European Universities Looking forward with Confidence. Brussels: European University Association. 2009. 8 p.
871. Prima V. Terminological Field «Tourism» in English Tourism Discourse. *Language Teaching Research Quarterly*. 2020. Vol. 14. P. 69 – 79.
872. Pelit E. Turizm Alanında Öğretmenlik Eğitimi Alan Öğrencilerin Turizm İşletmelerinde Yaptıkları Stajları Değerlendirmeleri Üzerine Bir Araştırma. *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*. 2006. №1. С. 139 – 164.

873. Pelit E. Turizm Alanında Öğretmenlik Eğitimi Alan Öğrencilerin Turizm İşletmelerinde Yaptıkları Stajları Değerlendirmeleri Üzerine Bir Araştırma. *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*. 2006. №1. C. 139 – 164.
874. Peter Strutt. Market Leader. Business Grammar and usage. England: Pearson Education Limited, 2009. 220 p.
875. Peter Strutt. English for international tourism. England: Pearson Education Limited, 2003. 144 p.
876. Peter Strutt. Market Leader. Business Grammar and usage for upper intermediate students. England: Pearson Education Limited, 2011. 189 p.
877. Peterson P. International Encyclopedia of Education. UK: University of Sussex, Brighton, 2010. 7200 p.
878. Piller I. Intercultural Communication: A Critical Introduction. Edinburg: Edinburg University Press. 2017. 256 p.
879. Pivnenko B. A. You are Second Marine Engineer. Odessa: Studio «Negoziant», 2008. 74 p.
880. Power, Pedagogy & Practice. UK: Oxford University Press. 1997. 400 p.
881. Reece I. Walker S. A Practical Guide to Teaching, Training and Learning. Tyne and Wear: Business Education Publishers, 2007. 210 p.
882. Rajasingham L. New Challenges Facing Universities in the Internet-Driven Global Environment. *European Journal of Open, Distance and E-Learning*, 2011. 12 p.
883. Rakhimova A., Nigmatullina A. Methodology for Teaching Students the Analysis of Turkish Fiction Texts. *International Journal of Higher Education*. 2019. Vol.8, # 7. P. 13 – 16.
884. Raymond P. Teacher training: orientations. Professional competencies. Quebec: Gouvernement du Quebec, Ministère de l'Éducation, 2001. 236 p.
885. Reform – definition of reform by The Free Dictionary. URL: <http://www.thefreedictionary.com/reform>.
886. Regulations for academic assessment and quality improvement at institutions of higher education. URL: http://www.yok.gov.tr/duyru/academic_assessment.pdf.

887. Reid R. Adapting Curriculum for a Changing Context: Place-Based Pedagogies in Tourism. Collected Essays on Learning and Teaching. 2019. Vol. XII. P. 36 – 45.
888. Richards J. C. Professional Development for Language Teachers. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. 197 p.
889. Riedel W. Was die Geisteswissenschaften leisten. Würzburg, 2004. № 77. S. 18–21.
890. Richard Worth. Communication skills. New York: Ferguson Publishing Company. 2004. 145 p.
891. Richards J. C. Approaches & methods in language teaching. New York: Cambridge University Press, 1991. 171 p.
892. Risk indicators growing for Turkish economy: веб-сайт. URL: https://eadaaily.com/ru/news/2016/11/02/ekonomika_turcii_vtyagivaetsya_v_voronku_krizi_sa_begstvo_investorov.
893. Rtiu I. Thinking Internationally. International Studies of management and Organizations. 1983. Spring-summer. P. 146.
894. Sarı H. Ortaöğretim Düzeyinde Mesleki Turizm Eğitimi Alan Öğrencilerin Staj Sürecine Adaptasyonu Üzerinde Bir Araştırma. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2007. 120 с.
895. Sarı H. Ortaöğretim Düzeyinde Mesleki Turizm Eğitimi Alan Öğrencilerin Staj Sürecine Adaptasyonu Üzerinde Bir Araştırma. Ankara Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2007. 120 с.
896. Seç C., Ünlüönen K. Anadolu otelcilik ve turizm meslek liselerinde uygulanan modüler öğretime ilişkin öğretmen görüşlerinin değerlendirilmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 2010. 11(2). S. 247 – 265.
897. Secretaria de Estado de Turismo y Comercio: веб-сайт. URL: <http://www.mcx.es/turismo/default.htm>.
898. Sezgin O. Genel Turizm ve Turizm Mevzuatı (Turistik Kavramlar Ekonomi-Pazarlama). Ankara: Detay Yayıncılık, 2001. 311 с.
899. Sezgin O. Genel Turizm ve Turizm Mevzuatı (Turistik Kavramlar Ekonomi-Pazarlama). Ankara: Detay Yayıncılık, 2001. 311 с.

900. Sezgin, O. M. Genel Turizm ve Turizm Mevzuatı. Ankara: Detay Yayıncılık. 2001. 231 s.
901. Sahin M., Gökhan Ö. Mixed Method Research: Theoretical Foundations, Designs and Its Use in Educational Research. *International Journal of Contemporary Educational Research*. 2019. Vol. 6, # 2. P. 301 – 310.
902. Sandro S., Caldeira S. Mobility in the Internationalisation of Higher Education Institutions. *International Journal of Higher Education*. 2020. Vol. 9, #4. P. 46 – 60.
903. Santos A., Sandro S. Flipped Classroom for an Active Learning. *Journal of Education and e-Learning Research*. 2020. Vol.7, # 2. P. 167 – 173.
904. Scotland M. Higher Education Program Curricula Models in Tourism and Hospitality Education: A Review of the Literature. On line submission. 2016. 8 p.
905. Scott E. Towards a Cross-Cultural Conceptual Framework for Researching Social and Emotional Education. *IAFOR Journal of Education*. 2018. Volume 6, Issue 3. P. 111 – 128.
906. Scott P. Massification, internationalization, and globalization. The globalization of higher education. Ed. by Scott Buckingham. 1998. P. 108–129.
907. Seifert T. Two Pedagogical Models of Video Integration in Multiparticipant Courses. *Journal of Educators Online*. 2019. Vol.16, #1.
908. Selahattin K. A Review of Studies on Worksheets in Turkey. *Online Submission*, US-China Education Review. 2012. P. 57 – 64.
909. Selvitopu A., Metin K. Looking inside the Strategic Plans: Strengths and Weaknesses of Turkish Higher Education Institutions. *Qualitative Research in Education*. 2020. Vol. 9, #1. P. 32 – 64.
910. Semiyha D., Fehmi T. Evaluating the Turkish Higher Education Law and Proposals in the Light of ERASMUS Goals. *Online Submission*. 2004. 11 p.
911. Serkan B., Gürbüz O. Implementation of Flipped Education into Turkish EFL Teaching Context. *Journal of Language and Linguistic Studies*. 2017. Vol 3, # 2. P. 426 – 439.

912. Servet C. Turkish Higher Education at the Crossroads: Critical Issues of Systemic and Institutional Structures. *Online Submission*, Higher Education Review. 2011. Vol.43, #2. P.18 – 41.

913. Sibel B. Assessment of the Implementation of the Erasmus Programme in Turkey through the Experiences of Foreign Students Visiting Turkish HEI's. *Bulgarian Comparative Education Society*: Paper presented at the Annual International Conference of the Bulgarian Comparative Education Society, Jun 10-13, 2015. Sofia: Bulgaria. 7 p.

914. Sukardi W., Haryanto A. Cross - Cultural Competence (CCC) and Cross - Cultural Understanding (CCU) in Multicultural Education in the EFL Classroom. *Journal of English as an International Language*. 2018. P. 9 – 25.

915. Sukhpal S., Inderveer C. Research Methodology: A Practitioner Approach. *Journal on English Language Teaching*. 2015. Vol.5, #4. P.27 – 38.

916. Süleyman Demirel University EUA Review Report. URL: http://www.sdu.edu.tr/diger/euaprg/eng/eua_review_report.pdf.

917. Surmelioglu Y., Sadi S. An Examination of Digital Footprint Awareness and Digital Experiences of Higher Education Students. *World Journal on Educational Technology: Current Issues*. 2019. Vol. 11, #1. P. 48 – 64.

918. Suvorova E., AhmetzyanovaT., Zharova K. The "Communicative Circle" Method in Teaching English at a University. *Arab World English Journal*. 2019. Vol.10, # 2 P. 55 – 67.

919. Shannon C., Weaver W. *The Mathematical Theory of Communication*: eighth paperback printing. USA: University of Illinois press, 1980. 125 p.

920. Singelis T. M., Bond M. H., Tiulai C. S. Unpacking culture's influence on self-esteem and embarrassability of self-construals. *Journal of Cross-Cultural Psychology*. 1999. Vol. 30, № 3. P. 317 – 319.

921. *Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG)*. K.: CS Ltd., 2015. – 32 p.

922. *Standards and Indicators for Cultural Competence in Social Work Practice*: web-site.

URL:<http://www.socialworkers.org/practice/standards/NASWculturalstandards.pdf>

923. The cultural dimension of international business: web-site. URL: <https://goo.gl>.
924. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2010. *Balancing Economic Development and Environmental Sustainability*. 2010. 474 p.
925. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2017: web-site. URL: <https://reports.weforum.org/travel-and-tourism-competitiveness-report-2017/preface/>
926. Thomas A. Psychologie interkulturellen Lernens und Handelns. *Kulturvergleichende Psychologie. Eine Einführung*. 1993. S. 337 – 424.
927. Thomas R. Tourism and economic regeneration: the role of skills development. *International Journal of Tourism Research*. 2001. Vol. 3. № 3.P. 229–240.
928. Ting-Toomey S. *Communicating Across Cultures*. New York: The Guilford. P, 1999. 310 p.
929. The Bologna Process 2020 – The European Higher Education Area in the new decade. Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Leuven and Louvain-la-Neuve, 28-29 April 2009. URL: http://ehea.info/media.ehea.info/file/20090223-Ostend/54/2/BFUG_Board_CZ_19_4_draft_communique_200209_594542.pdf.
930. The Copenhagen Declaration of European Ministers of Vocational Education and Training and European Commission. URL: http://ec.europa.eu/education/pdf/doc125_en.pdf.
931. The European Higher Education Area (EHEA) in a Global Context: Report on overall developments at the European, national and institutional levels. Approved by BFUG at its meeting in Prague, 12-13 February 2009. P. 13. URL: http://eurosvita.osp-ua.info/userfiles/file/2012/3%20-202009_EHEA_in_global_context.pdf.
932. The success of the Lisbon Strategy hinges on urgent reforms: First Joint Interim Report to the European Council. URL: http://www.Europe.Eu.int/comm/education/policies/2010/et_20010_en/html
933. Tinghua L. Application of Iconicity to English Teaching. *Higher Education Studies*. 2020. Vol. 10, # 2. P. 13 – 23.
934. Turkey – Country Economic Memorandum. Sustaining High Growth.

URL: http://www.wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/2002308/05/08/000334955_20080508052331/Rendered/PDF/391941TR0vol1010Box327369B01public1.pdf.

935. Turkey Brief. Turkish – U. S. Relations. URL: <http://www.turkeynow.com/db/Docs/Ekonomik%20rapor%20mart%2007.pdf>.

936. Tuzun H. Blending video games with learning: Issues and challenges with classroom implementation in the Turkish context. *British journal of Education Technology*. 2007. Vol. 38, № 3. P. 465 – 477.

937. Tolay L. Herşey Dâhil Sistemin Orta Öğretim Seviyesinde Turizm Eğitime Etkileri . *İşletme Araştırmaları Dergisi*. 2012. №4. C. 82 – 96.

938. Teaching Lexically. Principles and Practice: web-site. URL: <https://www.yakaboo.ua/teaching-lexically-principles-and-practice.html>.

939. Tourism Strategy of Turkey – 2023 and Activity Plan for Tourism Strategy of Turkey 2007-2013” // Ankara: Official Journal. – 2007: веб-сайт. URL: <http://www.kultur.gov.tr/genel/text/eng>.

940. Tourism Vision – 2020: веб-сайт. URL: <http://unwto.org/facts/eng/vision.htm>.

941. Triandis H. C. Introduction to Handbook of Cross-Cultural Psychology. Boston: Allyn and Bacon, 1980. 458 p.

942. Triandis H. C. The Analysis of Subjective Culture. New York: John Wiley, 1990. 345 p.

943. Tribe J. Research paradigms and the tourism curriculum. *Journal of Travel Research*. 2001. № 39(4), P. 442–448.

944. Turizm Otelcilik Meslek Lisesi mezunu mutfak elemanlarının yeterliliği konusunda işverenlerin görüşler: веб-сайт. URL: <http://www.belgeler.com/blg/18r2/turizm-otelcilik-meslek-lisesi-mezunu-mutfak-elemanlarinin-yeterlilik-konusunda-isverenleringorusleri>.

945. Turizm Sektöründe Meslek Standartları ve Mesleki Belgelendirme Sistemi (Sertifikasyon): веб-сайт. URL: www.sisma.com.tr/makaleler/Turizmkonferans.pdf.

946. Turkey's System of Education: веб-сайт. URL: <http://www.wes.org/ewenr/cover/practical00nov.htm>.

947. Türkiye’de Yükseköğretim Düzeyinde Turizm Eğitimindeki Gelişmelerin Değerlendirilmesi: web-site. URL: www.e-sosder.com. – 2005. – №3. – С. 11-32.

948. Türkiye'deki turizm eğitiminin turizm sektöründeki istihdama etkisi ve Anadolu Otelcilik ve Turizm Meslek Liseleri üzerine bir araştırma: веб-сайт. URL: <http://www.belgeler.com/blg/14fi/turkiye-deki-turizm-egitiminin-turizm>.

949. Ünlüöner K. Türkiye’de Yükseköğretim Düzeyinde Turizm Eğitimindeki Gelişmelerin Değerlendirilmesi. *Sosyal Bilimler Dergisi*. 2005. №3. С. 11 – 32.

950. UNWTO Barometer: web-site. URL: http://tourlib.net/wto/UNWTO_Barometer_2016_04.pdf

951. UNWTO Tourism Highlights, 2015 Edition: web-site. URL: http://tourlib.net/wto/WTO_highlights_2015.pdf.

952. UNWTO Tourism Highlights, 2017 Edition: web-site. URL: http://tourlib.net/wto/WTO_highlights_2017.pdf.

953. UNWTO Tourism Highlights, Edition 2012. World Tourism Organization: веб-сайт. URL: <http://www.unwto.org/facts/eng>.

954. Vasylyshyna N. M. English in Context. K.: PRINT LINE, 2014. 196 p.

955. Vasylyshyna N.M., Skyrda T.S., Slobozhenko R.A. Newest Determinants of Practice-Oriented Training of Tourism Specialists in a Policultural Education Environment. *New stages of development of modern science in Ukraine and EU countries: monograph* (edited by authors. 1st ed). Riga. Latvia: “Baltija Publishing”. 2020. P.22 – 42.

956. Vasylyshyna, N.M. English for Tourism. *Multitasking Study Guide for Self-defined and Independent Learning*. 2014. K. 152 p.

957. Vasylyshyna N. M. English in Context. *Manual*. 2014. K. 196 p.

958. Vasylyshyna N. M. Teaching Pronunciation in Higher Educational Studying Process of Shaping Foreign Communicative Competence. *Проблемы современного педагогического образования. Серия: Педагогика и психология*. 2014. Вып. 46, Ч.4. С. 285–290.

959. Vasylyshyna N. M. Actual Concerns of Future Tourism Experts Professional Preparation in Terms of National and Foreign Education. *Молодий вчений*. 2015. № 2 (17). 162–168.

960. Vasylyshyna, N.M. Professional Communicative Competence's Skills and Needs of Future Tourism Experts All Over the World: Theory vs. Practice. *Молодий вчений*. 2015. № 11 (26). P. 13–17.
961. Vasylyshyna, N.M. Learner-Centered Approach Implementation along with Study Guide in the English for Specific Purposes of Tourism Realm Process. *Oxford Review of Education and Science*. 2016. № 1(11). P. 707 – 714.
962. Vasylyshyna, N.M. Methodological Aspects of Acquiring Four Basic Skills in English by Higher Establishments Non-Native Speaking Tourism Learners. *Yale Journal of Science and Education*. 2016. № 1(18). P. 201–208.
963. Vasylyshyna, N.M. Shaping Foreign Language Competence of Tourism Faculty Undergraduates in Turkish Universities. *Молодий вчений*. 2016. № 1 (28). P. 64–67.
964. Vasylyshyna, N.M. Practical and Theoretical Aspects of Mastering English for Specific Purposes Skills in Future Tourism Experts. 2016. *Молодий вчений*. № 2 (29). P. 269–273.
965. Vasylyshyna N. M. Development of Foreign Language Business Correspondence Writing Skills in Future Practitioner in Tourism Realm. *Scientific Letters of Academic Society of Michal Baudansky: manual*. 2016. V. 4. P. 136–139.
966. Vasylyshyna N. M. Priorities of tourism higher education advancement and acquiring foreign language communication abilities as a component of training specialists in Ukraine and Turkey. *Наука і освіта*. 2016. №10. 150-156.
967. Vasylyshyna N.M. Review of communicative learning approaches to teaching English for tourism. *Наука і освіта*. №12. 2016. P. 28–32.
968. Vasylyshyna N.M. Empiric research related to information technologies application in professional English learning process for tourism specialty students. *Інженерні та освітні технології*. 2020. Вип. 8 (11). P. 59–73.
969. Vasylyshyna N.M. The foreign-language communicative competence grounds of master course students. *Scientific bulletin of South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky*. 2020. Issue 1 (130). Odesa. P. 114 – 120.

970. Vasylyshyna N.M. Task-Based Approach in The Frame of Professional Preparation at Universities. *Інженерні та освітні технології*. 2020. Вип. 8 (2). Р. 8 – 18.
971. Vasylyshyna N.M. Innovative strategies in higher education of Turkey. *Вісник Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського*. Кременчук: КрНУ. 2020. Випуск 2(121). Р. 33 – 39.
972. Vasylyshyna N.M. Modern Tutorial Approaches at Universities: Theoretical and Practical Aspects. *Науковий часопис національного педагогічного університету імені м. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2020. Випуск 73. Том 1. Київ. Р. 43 – 47.
973. Vasylyshyna N.M. International Factors in the Training of Tourism Specialty Students in Turkey. *Вісник Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського*. Кременчук: КрНУ. 2020. Випуск 3/2020 (122). Р. 24 – 31.
974. Vasylyshyna N.M. Teaching the Discipline "Business English" to Students of Tourism Specialties in the Frame of Lexical Approach. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*. Житомир: ЖДУ ім. І.Франка. 2020. Вип. 2 (101). Р. 36 – 44.
975. Vasylyshyna N.M. Primary Objectives and Principles in Teaching English as Foreign Language at Universities Globally. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*. 2020. Вип. 4 (103). Житомир: ЖДУ ім. І.Франка. Р. 90 – 96.
976. Vasylyshyna N.M. Independent Learning as an Advanced Teaching Method in Foreign Communicative Competence Formation Whilst Studying “English Language of Specialty” Discipline. *Аспекти мовної підготовки майбутніх фахівців у сфері міжнародних відносин: наук. конф., 13 червня 2014 р. К., 2014*. Р. 25 – 29.
977. Vasylyshyna N.M. Implementation of Tourism Task-Designed Complex into Teaching English for Specific Purposes. *Научніят потенціал на света: 10-а міжнародна научна практич-на конференція, 17 – 25 септември 2014 г.* Софія: Болгария, 2014. Р. 12–14.

978. Vasylyshyna N.M. Shaping Listening Skills is One of the Non-Linguistic Students' Intrinsic Communicative Competence Components. *Образованието и науката на XXI век: 10-а международна научна практична конференция, 17–25 октомври 2014 г.* София: България, 2014. P. 49–51.

979. Vasylyshyna N.M. Theoretical and Practical Modern Requirements and Peculiarities of High School Foreign Language Lesson Planning. *Conduct of modern science: X International scientific and practical conference, 30 November – 7 December 2014.* Sheffield: UK, 2014. P. 5–7.

980. Vasylyshyna N.M. Assessment's Validity of Foreign Language Learners' Literacy Skills in Discourse. *Wykształcenie i nauka bez granic: X Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji, 07–15 grudnia 2014.* Przemysl: Poland, 2014. P. 67–69.

981. Vasylyshyna N. M. Advanced Techniques in Mastering Professional Foreign Communicative Competence by Future Tourism Area Experts. *Питання майбутньої наука і освіти – 2016: матеріали XII міжнар.наук.-практ конфер., 17 грудня. 2016.* Софія, 2016. С.46 – 49.

982. Vasylyshyna N. M. Foreign Language Teaching Styles. *Дослідження та впровадження в початковий процес сучасних моделей викладання іноземної мови за фахом: III Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., 15 травня 2017 р.* Одеса, 2017. С. 31–34.

983. Vasylyshyna N. M. Tertiary Education Specifics in Ukraine. *Інтелектуальна та емоційна складові навчання іноземних мов: новітні тенденції і завдання для вищої школи: III-тя щорічна міжнародна науково-практична конференція, 3 червня 2017 р.* К., 2017. С. 178 – 181.

984. Vasylyshyna N. M. Impact of Gender Differences on Students' Achievements as well as Curriculum. *Perspektywiczne opracowania są nauką i technikami – 2017: Materiały XIII Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji, 07 -15 listopada 2017 roku.* Poland, 2017. S. 17 – 20.

985. Vasylyshyna N.M., Doroshenko O. International Cooperation Outcomes in the Area of Higher Education in Ukraine. *Современные подходы к организации дополнительного образования молодёжи и взрослых: проблемы и перспективы*

развития: I международн.научно-методическ. заочн. конф., 17 февраля 2017 г. Пинск, Беларусь, 2017. С. 137 – 141.

986. Vasylyshyna N. M. Trends and Needs for Tourism Higher Education in Ukraine. *Подолання мовних та комунікативних бар'єрів: освіта, наука, культура: матеріали доповідей V Міжнародної конференції з актуальних питань методики викладання іноземних мов, філології, культурології, педагогіки вищої школи, 24-25 листопада 2017 року*. К.: НАУ, 2017. С. 69 – 73.

987. Vasylyshyna N. M. Demands for Shaping Occupational Identities in Tourism Sector in Ukraine. *Наукова думка сучасності і майбутнього: збірник статей учасників 14-ї всеукраїнської практично-пізнавальної конференції, 6 листопада 2017 року*. Дніпро, 2017. С. 112 – 113.

988. Vasylyshyna N. M. Teaching English for Special Purposes as a Dilemma in the Framework of Modern Education. *Ключові аспекти наукової діяльності – 2017: матеріали XII міжнар.наук.-практ конфер., 7 – 15 січня*. Пржемиль, 2017. С. 34 – 37.

989. Vasylyshyna N. M. Some Aspects of Skills Development of a Tourism Manager in Ukraine. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. № 2. К.: Інститут вищої освіти НАПН України, 2017. С. 1 – 8.

990. Vasylyshyna N. M. Challenges in Teaching English for Tourism. *ABIA-2019: матеріали XIV Міжнарод. науково-технічна конференції, 23-25 квітня 2019 року*. К.: НАУ, 2019. С. 1 – 4.

991. Vasylyshyna N. M. Academic mobility of Ukrainian tourism specialty students in Turkish universities. Роль іноземних мов у соціокультурному становленні особистості: матеріали доповідей учасників III Всеукраїнського круглого столу, 14 квітня 2020 р. К.: Факультет лінгвістики та соціальних комунікацій, НАУ, 2020. С. 22 – 29.

992. Vasylyshyna N. M. Practical Value of Digital Learning Application in Course of English Language Tuition. *Дослідження різних напрямів розвитку психології та педагогіки: збірник наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної*

конференції, 20–21 листопада 2020 р. Ч.1. Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки», 2020. С. 74 – 77.

993. Vasylyshyna N. M. The Concept of Blended Learning Introduction into Studying. *The 3 Rd International Scientific and Practical Conference —Priority Directions of Science and Technology Development (November 22-24, 2020. Kyiv, Ukraine, 2020. P. 540 – 547.*

994. Vasylyshyna N. M. Digital Techniques Emergence in the Teaching Process of Tertiary Education. *The 4 th International scientific and practical conference “The world of science and innovation”, November 11-13, 2020. United Kingdom, London: Cognum Publishing House, 2020. P. 174 – 177.*

995. Vasylyshyna N. M. Master of Effective Business Communication Writing Skills by Future International Relations Professionals. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка. Психологія. 2014. Вип. 5 (1). P. 36–40.*

996. Vasylyshyna N. M. Teaching Tourism Lexis to International Relation Students as a Linguistic Problem and a Priority. *Наукові записки. 2014. Вип. 48. С. 300–302.*

997. Vasylyshyna N.M. Modern Trends in Education Reform of Turkey towards a Knowledge Society. *Україна і світ: перспективи та стратегії розвитку: електронний збірник наукових праць. 2016. № 2. Випуск 3. P. 101 – 108.*

998. Vasylyshyna, N. M. Advances in Teaching English for Tourism on the Contemporary Basis. *Україна і світ: перспективи та стратегії розвитку: електронний збірник наукових праць. 2017. № 1. Випуск 4. P. 30 – 36.*

999. Vasylyshyna N. M., Usmanova M. On the Issues of Intercultural Dialogue and Language Barriers on the Workplace. *Україна і світ: перспективи та стратегії розвитку: електронний збірник наукових праць. 2017. № 2. Випуск 5. P. 58 – 63.*

1000. Vasylyshyna N. M., Kovtun V. Who is Better at Learning Foreign Languages – Extraverts or Introverts? *Україна і світ: перспективи та стратегії розвитку. 2017. № 2. Випуск 5. P. 47 – 53.*

1001. Vasylyshyna N. M., Stevchak M.-L. Real Fact or Just Myth: Adults Have Less Potential to Learning Languages than Children. *Україна і світ: перспективи*

та стратегії розвитку: електронний збірник наукових праць. 2017. № 2. Випуск 5. Р. 53 – 58.

1002. Vasylyshyna N. M. Benefits of Digital Learning Application at Universities. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*. 2020. Вип. 5 (103). Житомир: ЖДУ ім. І. Франка. Р. 90 – 96.

1003. Vasylyshyna N.M. Student-Centred Learning Approach Usage in English Language Teaching at the Higher Educational Institution (*Grounded on the Example of Tasks Complex*). *Наукові записки: зб. наук. праць*. 2020. Вип. 148. К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова. Р. 11 – 17.

1004. Vassiliki M. Strengthening European citizenship education. *Journal of Social Science Education*. 2019. Volume 18, Issue 3. P. 55 – 67.

1005. Vega M., Moscoso M. Challenges in the Implementation of CLIL in Higher Education: From ESP to CLIL in the Tourism Classroom. *Latin American Journal of Content and Language Integrated Learning*. 2019. Vol. 12, # 1. P. 144 – 176.

1006. Wendy R. Strategic Planning in Distance Education. *Distance Education and Training Council*. 2003. 34 p.

1007. Yaşar Ö. Yabancı öğrenciler eğitim ekonomisini canlandırarak. URL: <http://www.sabah.com.tr/Egitim/2012/01/25/yabanci-ogrenciler-egitimekonomisini-canlandiracak>.

1008. Yasemin K. A Blended Learning Study on Implementing Video Recorded Speaking Tasks in Task-Based Classroom Instruction. *European Journal of Contemporary Education*. 2019. Vol.8, #1. P.187 – 200.

1009. Yudina E., Uhina T., Bushueva I., Pirozhenko N. Tourism in a Globalizing World. *International Journal of Environmental and Science Education*. 2016. Vol.11, #17. 10 p.

1010. Yıldırım A. A Qualitative Assessment of the Curriculum Development Process at Secondary Vocational Schools in Turkey. *Journal of Career and Technical Education*. 2001. №1. С. 57 – 59.

1011. Yıldırım A. A Qualitative Assessment of the Curriculum Development Process at Secondary Vocational Schools in Turkey. *Journal of Career and Technical Education*. 2001. №1. C. 57 – 59.

1012. Zagonari E. Balancing tourism education and training: International Journal of Hospitality Management. *International Journal of Hospitality Management*. 2009. №28. C. 2 – 9.

1013. Zahedpisheh N., Bakar A., Zulqarnain B. English for Tourism and Hospitality Purposes (ETP). *English Language Teaching*. 2017. Vol.10, # 9. P. 86 – 94.

1014. Zascerinska J. Conditions, Criteria, Indicators and Levels of Forming Communicative Competence. Paper presented at the International Scientific Conference: "Society, Integration, Education of Rezekne", Feb 19-20, 2010. Rezekne: Latvia, 2010. 9 p.

1015. Zespół edukacyjny w trzebiechowie metody Aktywizujące w nauczaniu: website. URL: http://www.zet.edu.pl/sites/default/files/metody_aktywizujace.pdf.

ДОДАТКИ

Додаток А

ПРОГРАМА

інтеграції України до Європейського Союзу

(Програму схвалено Указом Президента № 1072/2000 від 14.09.2000)

Передмова. Пріоритетність співробітництва України з Європейським Союзом (ЄС) та його окремими державами-членами пов'язана з тим, що це угруповання буде визначати напрями економічного прогресу та політичну стабільність в регіоні у довгостроковій перспективі.

Ця Програма інтеграції України до Європейського Союзу (далі — Програма) повинна стати головним інструментом загальної стратегії на шляху наближення України до ЄС за всім спектром співробітництва — політичним, соціальним, фінансовим, економічним, торговельним, науковим, освітнім, культурним тощо.

Інші програми та плани політичного, соціально-економічного спрямування, що розробляються або підлягають розробленню органами виконавчої влади, повинні ґрунтуватися на цілях цієї Програми. На сьогодні вже створено політико-правові та організаційні передумови для реалізації Програми:

- укладено Угоду про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами (998_012) (далі — УПС), якою передбачено утворення таких органів: Рада з питань співробітництва між Україною та Європейськими Співтовариствами (Європейським Союзом) та Комітет з питань співробітництва між Україною та Європейськими Співтовариствами (Європейським Союзом), Комітет з парламентського співробітництва між Україною та Європейськими Співтовариствами (Європейським Союзом);
- розроблено спільну робочу програму імплементації УПС, яка щороку переглядається на підставі даних спільного моніторингу України та ЄС щодо прогресу у її виконанні;
- засновано політичні діалоги: на найвищому рівні — щорічні саміти Україна-ЄС;
- на рівні міністрів та підрозділів міністерств закордонних справ Україна-ЄС, а також діалог Україна-Трійка ЄС;

- на галузевому рівні структур та рівнях, що відповідають за реалізацію УПС (997_012) та європейську інтеграцію;
- у рамках міжнародних, загальноєвропейських та регіональних інституцій;
- за затвердженими планами триває робота галузевих підкомітетів Комітету з питань співробітництва між Україною та ЄС;
- розроблено Програму технічної допомоги ЄС Україні;
- налагоджено співробітництво на двосторонній основі Україна–держави-члени ЄС.

Шляхи та темпи реалізації окремих пріоритетів та Програми в цілому будуть визначатись прогресом у проведенні економічних реформ, що є головною умовою успішної адаптації Україною в достатніх обсягах правових та нормативних стандартів ЄС — *Acquis communautaire*.

Структуру цієї Програми визначено з урахуванням досвіду країн-кандидатів на вступ до ЄС, а також галузевих програм інтеграції України до ЄС. У Програмі охоплено практично всі сфери суспільного життя держави з метою досягнення критеріїв, що впливають з цілей валютного, економічного та політичного союзу держав-членів ЄС і сформульовані Радою ЄС в червні 1993 р. у м. Копенгагені (далі — копенгагенські критерії).

Програма містить 140 розділів, кожний з яких має такі частини:

- *поточна ситуація* (характеризується поточний рівень готовності України виконати відповідні зобов'язання у конкретній сфері для досягнення головної мети — набуття членства в ЄС. Визначається поточний ступінь відповідності нормативно-правових документів України базовим нормам ЄС);
- *короткострокові* (2000-2001 роки), *середньострокові* (2002-2003 роки) та *довгострокові* (2004-2007 роки) *пріоритети* (сформульовано верхній рівень цілей, яких слід досягти у відповідний термін; крім конкретних організаційних заходів щодо реформування окремих сфер суспільного життя країни, визначено найважливіші
- напрями адаптації законодавства України до законодавства ЄС);
- інституційні потреби, фінансові потреби (дано оцінку ресурсів, необхідних для реалізації визначених пріоритетів).

Крім того, у підрозділі 19.3 наведена загальна оцінка фінансових та інституційних потреб для реалізації Програми в цілому.

У зв'язку з відсутністю нормативних методів проведення такої оцінки її необхідно розглядати лише як орієнтовну для подальшого опрацювання питання щодо фінансування інтеграційних заходів.

У додатках до Програми подано довідковий матеріал за основними показниками економічного розвитку України та їх динамікою, а також поточним станом співробітництва окремих областей України з державами-членами ЄС.

Механізм реалізації Програми визначено у розділі II Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу, затвердженої Указом Президента України від 11 червня 1998 року № 615 (615/98), де передбачено із створенням Програми щороку розробляти План дій по реалізації стратегічного курсу України на інтеграцію до ЄС.

Базова система пріоритетів Програми дасть змогу щороку визначати взаємоузгоджений комплекс конкретних заходів у рамках зазначеного Плану дій.

Передбачається, що Українською частиною Ради з питань співробітництва між Україною та Європейськими Співтовариствами (Європейським Союзом) та Українською частиною Комітету з питань співробітництва між Україною та Європейськими Співтовариствами (Європейським Союзом), Міністерством економіки України, Міністерством закордонних справ України, Міністерством юстиції України та Міжвідомчою координаційною радою з адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу буде організовано систематичний моніторинг виконання щорічних планів дій з тим, щоб простежувати прогрес реалізації Програми та вносити необхідні корективи для забезпечення інтеграційних процесів.

Додаток підготовлено автором на основі джерела: Нормативно-правове забезпечення Стратегічного курсу України на Європейську та євроатлантичну Інтеграцію, 2007 р.

Тенденції розвитку туризму у світі та в Україні

Найбільшим туристським центром і ринком є Сполучені Штати Америки (США). На американський континент припадає 21% всіх подорожуючих та 30% світових надходжень від туризму. В той же час для Європи аналогічні показники складають 60% відвідувачів, але тільки 48% туристських надходжень. Сьогодні зростає нова тенденція руху туристських потоків у напрямку північ-південь: азіатські туристи прямують до Австралії та інших країн, розташованих між ними; європейці відкривають для себе північноамериканські дестинації (напрямки), а північноамериканські все більше надають перевагу подорожам до Мексики, країн Карибського басейну і Південної Америки.

Світовий ринок туризму складається з регіональних і національних ринків. Його більш значними розподілами є туристські регіони, що відповідно до методики Всесвітньої туристської організації майже збігаються з межами світових континентів. Туристські потоки за даними ВТО між регіонами (2010 р.) розподіляються, що найбільшим учасником міжнародного туристського обміну є Європейський регіон. За ним слідує регіон Америки (Північна, Центральна і Південна) і ПівденноСхідної Азії і Тихого океану. Аналізуючи чинники, що впливають на формування регіонального туризму, слід виділити роль внутрішньорегіональних і міжрегіональних поїздок.

Домінуючий стан Європи в міжнародному туризмі забезпечується тим, що майже 85% її іноземного туризму створюється за рахунок туристського обміну між європейськими країнами і тільки 15% за рахунок прибуття з інших регіонів. Тісні економічні, культурні і етнічні зв'язки, географічна близькість, розвинена мережа транспортних комунікацій, унікальні туристські ресурси, високорозвинена туристська індустрія – все це сприяє розвитку міжнародного туризму в Європі.

Регіони Азії, Африки і Близького Сходу донедавна не відзначалися більш-менш розвиненим туризмом. Нині вони поступово нарощують темпи і їхня частка в міжнародному туризмі з кожним роком збільшується. Водночас частка Європи й Америки поступово зменшується. Це пояснюється тим, що багато країн Азії, Африки,

Ближнього Сходу стали проводити активну туристську політику, залучаючи значні маси туристів з інших регіонів. Такі зміни в туристських потоках, проте, залишають Європу, Америку, а також і деякі країни Азії, як і раніше основними генераторами міжнародного туризму.

Становлення і розвиток сучасного китайського туризму почалися після утворення нового Китаю в 1949 році. Перше державне місцеве відділення бюро подорожей по обслуговуванню зарубіжних китайців було створено в 1951 році в Цюаньчжоу провінції Фуцзянь, потім подібні структури створюються в Гуачжоу, Фучжоу, Шеньчжене, Шаньтоу. В 1954 році в Пекіні для обслуговування іноземних громадян відкривається Міжнародне бюро подорожей Китаю (МБПК) з філіалами в Шанхаї, Ханчжоу, Гуанчжоу, Ханькоу, Нанкіне та інших містах країни.

Разом із Українською філією Інституту підвищення кваліфікації працівників туристсько-екскурсійних організацій Київський міський туристський клуб був організаційно-методичним і навчальноконсультативним центром розвитку масового самодіяльного туризму в місті й республіці. У міському туристському клубі завжди можна було отримати кваліфіковану консультацію з питань організації та проведення походів вихідного дня, складання 87 нормативів із туризму Всесоюзного комплексу ГПО (готовий до праці і оборони) і багатоденних категорійних подорожей, організації масових туристських заходів, зльотів і змагань, із методики підготовки громадських туристських кадрів.

Туристські та фізкультурні організації проводили роботу з підготовки і підвищення кваліфікації штатних і громадських кадрів самодіяльного туризму. Українськими національними радами з туризму та екскурсій під керівництвом Центральної ради з туризму та екскурсій було створено систему постійно діючих курсів, шкіл і філій Інституту підвищення кваліфікації, навчалися десятки тисяч штатних і громадських туристських кадрів.

В Україні створено 8 національних природних парків, 4 біосферні заповідники, 15 державних природних заповідників, численні заказники, дендропарки, пам'ятки садово-паркового мистецтва. Серед них найвідомішими є Асканія-Нова (Херсонська обл.). Шацький національний природний парк (Волинська обл.), а також пам'ятки

природи: Скелі Довбуша на Івано-Франківщині та Львівщині, Кам'яна Могила в Донецькій та Запорізькій областях, Великий каньйон у Криму. Найвидатніші історико-культурні пам'ятки знаходяться в Автономній Республіці Крим, Чернігові, Кам'янці-Подільському. Значна кількість пам'яток археології зосереджена в південній частині України. Цікавими для туристів є розкопки античних міст північного Причорномор'я - Тіри, Ольвії, Херсонеса, Пантікапея, а також музеї в Одесі та Києві. В Україні 150 тис. пам'яток культури, історії, археології, містобудування та архітектури палацово-паркового мистецтва, понад 300 музеїв. Створено 7 національних історико-культурних заповідників. Найціннішими є пам'ятки епохи Київської Русі (IX- XII ст.), 80 % пам'яток цього періоду зосереджені саме на території України, з яких найвизначнішими є КиєвоПечерська лавра та Софіївський собор, внесені до списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

«Стратегічна мета розвитку туризму в Україні, - пише В. І. Цибух, - полягає у створенні продукту, конкурентоспроможного на світовому ринку, здатного максимально задовольнити туристські потреби населення країни, забезпечити на цій основі комплексний розвиток територій та їх соціально- економічних інтересів за умови збереження екологічної рівноваги та історико-культурної спадщини».

Постанова Кабінету Міністрів України «Про створення Державного комітету України з туризму» наголошує, що відсутність у 1989-1993 р.р. структур державного регулювання туризму в Україні призвела до руйнування важливих складових частин інфраструктури галузі, розпаду соціально орієнтованого внутрішнього туризму, відпливу значних валютних коштів за кордон, а також до погіршення матеріально-технічної бази. Було порушено систему напрацьованих зв'язків і турів, підготовки та використання досвідчених кадрів. Якщо в середині 80-х р. Україну щороку відвідувало понад 500 тис. іноземних туристів, то в 1992 р. - лише близько 120 тис. Разом із тим, 10 млн. українських громадян виїжджало за кордон переважно за так званими «шоп-турами». Внаслідок цього впродовж 1989 - 1992 р.р. держава втратила майже 80 % валютних прибутків від іноземного туризму.

Важливим кроком у створенні правових засад туристської діяльності стало прийняття Верховною Радою України Закону України «Про туризм» (першого на

теренах колишнього СРСР), який визначив стратегічну лінію і конкретні завдання щодо розвитку туристичної сфери, став свідченням посилення уваги законодавчою та виконавчою гілками влади до туристської галузі, її проблем і перспектив розвитку.

Розвитку туризму в Україні сприяла низка постанов та Указів Президента України: «Про День туризму», «Про основні напрями розвитку туризму в Україні до 2010 року»; «Про заходи щодо забезпечення реалізації державної політики у галузі туризму», Постанова Кабінету Міністрів України «Про заходи подальшого розвитку туризму». Ми вважаємо, що Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми розвитку туризму на 2002-2010 роки» значно покращала стан розвитку туризму в нашій країні, основною метою якої є створення конкурентоспроможного міжнародного ринку національного туристичного продукту, здатного максимально задовольнити туристичні потреби населення країни, забезпечення на цій основі комплексного розвитку регіонів за умови збереження екологічної рівноваги та культурної спадщини.

Вступ України до ВТО поклав на неї зобов'язання виконувати рішення Генеральних асамблей і конференцій цієї міжнародної організації. Членство України в такій авторитетній всесвітній організації, як ВТО, дотримання Україною всіх нормативно-правових документів ВТО, можливість набувати практичного й теоретичного досвіду у сфері туризму в розвинених туристських державах мають сприяти як піднесенню в країні рівня внутрішніх туристських послуг, так і формуванню позитивного міжнародного туристичного іміджу нашої країни.

Додаток підготовлено згідно джерел: Дудорова Л.Ю. Формування готовності майбутніх учителів до організації шкільного туризму (теоретико-методичний аспект): монографія. В: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2014. 424 с.; Tourism: Principles, Practius, Philosophies. 9-th Edition/Charlu R. Yoeldner, Brent Rithie J.R. USA, 2002. P. 12 – 16; Tourism 2020 Vision, Volume 4, Europe, World Tourism Organization. URL: <http://www.podepro.prd.uth.gr/programme/materiel/Sector/pdf>.

Turkish Higher Education in the European Environment

The Turkish higher education system is at a crossroads. Both educational policy makers and institutional stakeholders, and perhaps also many people in society at large, believe that the system has now reached the point where it needs to change fundamentally. A number of studies have been done in the last few years analysing the system and offering suggestions for changes.

To mention only those available in English, TÜSİAD, the Turkish Industrialists' and Businessmen's Association, produced a report in 2003 entitled "The Restructuring of Higher Education: Basic Principles"; Andris Barblan, Kemal Gürüz and Üstün Ergüder prepared a report on policy recommendations for Turkish higher education that was published earlier this year, and in 2006 the Council of Higher Education (YÖK) prepared a strategy for Turkish higher education until 2025. Other critical analyses, such as a 2006 study by Sachi Hatakenaka, look at specific aspects of Turkish higher education and suggest future action. The World Bank, moreover, recently conducted two studies on higher education in Turkey, in 2005 and 2007.

This is not the first time that Turkey has been at a similar crossroads; there have been three identifiable major changes to higher education in Turkey. Soon after modern Turkey was founded in 1923, Kemal Atatürk, the first president of modern Turkey, initiated fundamental reforms in 1931 to modernise higher education. In 1981, the Law on Higher Education (Law No. 2547), still effective today, provided the legal framework for the sector, established YÖK and made provision for establishing private, so-called 'foundation' universities. A 1992 law (Law No. 3826) was significant for its political implications, since it changed the rectors' election procedure in order to allow for nominations by the respective universities but without intervention by YÖK. The latter clause was later overturned by the Council of State.² In all, the 1981 higher education law "has been changed twenty-five times with permanent amendments, altered in eighty-six clauses; with twenty-three additional permanent articles, and several temporary articles. With these changes the Law is no longer functioning as a founding legislative act. Thus, a new foundation law is necessary."³ Discussions on a new law have been ongoing for several years.

The expansion of Turkish higher education has been remarkable. Between 1923 and 2004:

- the number of universities increased from 1 to 78;
- student enrolment went from 2,914 to 1,820,994;
- the annual number of graduates increased from 321 to 282,911;
- the number of academic staff jumped from 307 to 78,804.4.

In addition to another university established after 2001, 15 were launched with a new law in March 2006. For the academic year 2006/07 the total enrolment had reached 2.419.214 students. The Bologna progress reports also reveal a dynamic development in Turkey in various aspects of higher education.

“Almost all universities have ‘continuous education centres’ contributing to [lifelong learning] ... The [proposals] on the establishment of national student representatives have been submitted to the Council of Higher Education ... With the 6th Framework Programme, Turkey has joined ... The National Team of 12 Bologna Promoters has been formed ... [and] 16 technological development regions ... in the campuses of higher education institutions were established”

The number of Technological Development Regions (TDRs) had reached 22 in 2006,7 and more are reported to have been set up since then.

The current challenge and opportunity for Turkey is the potential for progress in its European engagement. Expansion in the past was deliberately supported by the government in response to demographic trends – there are 20 million young people aged between 10 and 24 and this number is expected to grow until 20208. This is the dominant factor in the national strategy. The structural changes revolve most notably around the degree of autonomy of higher education institutions in Turkey. The problem of overregulation turns up again and again in the literature, just as it does without exception in all the IEP review reports.

The representative higher education organisations such as YÖK, the Inter-University Council and the Rectors’ Committee, together with the university community, business and industry representatives and organisations such as TÜSİAD, must be at the forefront of defining the role of the university in modern Turkey, in a dialogue with society at large. With the Bologna process and the Lisbon agenda, universities have been assigned a key role in the

“knowledge society”, where human potential is the driver of modernisation and development.

To exploit this potential, the right conditions have to be created so that individual creativity and commitment are encouraged. Autonomy is a self-evident principle in regard to academic freedom. It is necessary to allow for diversity between institutions and to improve efficiency in the use of resources. In the field of higher education this means that universities will need autonomy to make their own decisions about internal affairs but in accordance with a national strategy and vision. Turkey has taken huge steps to expand its “knowledge production” in just a few decades by establishing scores of universities to cover large parts of the country.

The next step is a qualitative one: not just in the formal sense that quality assurance will be understood and functioning in order to foster a quality culture, but much more fundamentally, in that the definition of the university in Turkey will become at once broader and narrower. Broader in the sense that the university will be understood – by society, and not only by those involved in higher education – not just as a generator of knowledge and research, but as a player in the social and economic development of regions, the nation and the global community. Narrower in the sense that the current all-encompassing and one-size-fits-all approach to legislating for and governing universities will give way to a regulatory environment that will encourage universities to cater to defined publics, and where the individual profile of each university will be able to emerge.

Both concepts will have to be recognised and understood by society at large. A dialogue between universities and businesses and industry, communities and society will be established as a permanent feature in this knowledge-based society. Universities, YÖK and the many other organisations involved in higher education, must open up communication channels with society to make this development happen.

Додаток підготовлено автором на основі джерела: Higher education in Turkey: trends, challenges, opportunities, 2008.

**Пріоритетні напрями наукових досліджень та експериментальних розробок
Національної академії педагогічних наук України на 2018–2022 рр.**

Таблиця 1

Пріоритетні напрями наукових досліджень та експериментальних розробок

Національної академії педагогічних наук України на 2018–2022 рр.

<i>Напрямок наукового дослідження</i>	<i>Тематика наукового дослідження</i>
<i>Філософія освіти. Методологія, теорія, історія освіти і педагогіки.</i>	<ul style="list-style-type: none"> – актуальні проблеми – дисциплінарні, міждисциплінарні, мультидисциплінарні дослідження в галузі освіти. – міждисциплінарний синтез галузей знань, що вивчають людину, суспільство, культуру і освіту. <p><i>Розвиток світової і національних освітніх систем:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – порівняльні дослідження освіти, педагогіки; – методологічні і теоретичні проблеми порівняльних досліджень у галузі освіти, педагогіки; – розвиток формальної, неформальної та інформальної освіти у різних країнах і регіонах світу; – забезпечення якості освіти і рівного доступу до освіти в освітніх системах світу; – тенденції розвитку європейського простору професійної освіти і підготовки, європейського простору вищої освіти та європейського дослідницького простору; – тенденції розвитку педагогічної освіти у зарубіжних країнах; – міжкультурна освіта для гармонізації полікультурного середовища; – нормативно-правове забезпечення розвитку освіти в країнах Європейського Союзу.
<i>Якість освіти. Інформаційне освітнє середовище</i>	<ul style="list-style-type: none"> – теоретико-методологічні засади результатної парадигми, компетентнісного підходу та концепції вимірюваної якості в освіті; – методи і способи оцінювання якості освіти; – контроль, діагностики й оцінювання результатів освітньої діяльності; – методологія і технології моніторингових досліджень в освіті; – тестові технології в оцінюванні якості освіти; – теоретико-методологічні, методичні та технологічні засади інформатизації освіти; – інформаційно-аналітичний супровід освітньої діяльності, проектування інформаційно-освітнього середовища та електронних ресурсів; – проектування освітньо-розвивальних середовищ; – формування мережного освітнього середовища та його інтеграція з традиційними системами навчання; – розвиток особистості у віртуальному освітньому просторі; – теоретичні та методичні засади розроблення навчальних smart-комплексів;

Продовж.табл.1

	<ul style="list-style-type: none"> – формування інформаційної культури суб'єктів освітнього процесу та забезпечення інформаційної безпеки освітньої діяльності в мережах. методи і засоби медіа-освіти; – створення і застосування комп'ютерно орієнтованих навчальних систем, мультимедійних технологій, електронних ресурсів і засобів навчання на основі ІКТ; – інші актуальні проблеми за пріоритетом.
<i>Педагогіка і психологія освітнього процесу</i>	<ul style="list-style-type: none"> – принципи, закони і закономірності освітнього процесу; – теорії і моделі дидактичних і методичних систем. дидактичні засади освіти для стійкого розвитку; – індивідуалізація і диференціація навчання і виховання; – індивідуально-психологічні відмінності учнів та їх урахування в освітньому процесі; – дидактичні моделі та педагогічні технології особистісно орієнтованого навчання; – компетентнісний підхід в освіті. дидактичні засади, методика і технології формування ключових (загальних і предметних) компетентностей в освітньому процесі; – дидактичні засади інноваційних методів і технологій навчання; – дидактичні засади і технології інтегрованого навчання; – виявлення обдарованості дітей та розвиток їхніх здібностей в освітньому процесі; – формування наукового світогляду учнів, системного і критичного мислення учнів та студентів; – методологія дидактичних досліджень. основи дидактичного експерименту; – психологічні механізми і педагогічні умови реалізації в освітньому процесі гуманістичної парадигми, взаємозв'язки освіти, навчання, виховання і розвитку особистості; – принципи та критерії психологічного супроводу освітнього процесу; – психолого-педагогічні засади проектування і оснащення навчальної інфраструктури;
<i>Формування змісту освіти різних її складників.</i>	<ul style="list-style-type: none"> – науково-методичні засади конструювання змісту освіти на різних її рівнях; – теорія і методологія стандартизації змісту освіти різних рівнів; – теоретичні та методичні засади розроблення освітніх і професійних стандартів; – дидактичні засади проектування та особливості реалізації освітніх програм для різних рівнів, галузей і спрямувань освіти та закладів освіти різних типів; – фундаменталізація та гуманітаризація змісту освіти; – дидактичні засади проектування підручників та інших видів навчальної літератури; – основи психолого-педагогічної експертизи освітніх програм та навчальної літератури; – оновлення змісту педагогічної освіти в контексті викликів глобалізації.

Продовж.табл.1

<p><i>Професійна (професійно-технічна) освіта. Фахова передвища освіта.</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> – становлення і розвиток професійної (професійно-технічної) та фахової передвищої освіти в Україні; – прогнозування і проектування розвитку професійної (професійно-технічної) та фахової передвищої освіти; – стандартизація змісту професійної (професійно-технічної) та фахової передвищої освіти; – теорія і методика професійного навчання; – теоретичні і методологічні засади професійної педагогіки, професіології і педагогіки праці; – особливості розроблення і застосування педагогічних технологій у професійній підготовці фахівців різних галузей, спеціальностей; – методики викладання загальноосвітніх, загальнотехнічних, спеціальних дисциплін та організації виробничого навчання у закладах професійної (професійно-технічної) освіти (за галузями); – розвиток інноваційних процесів у системі професійної освіти і підготовки; – професійне навчання в умовах високотехнологічного виробництва, внутрішньофірмової підготовки персоналу підприємств; – дистанційне навчання у професійній підготовці майбутніх фахівців (за галузями); – дидактичні засади створення електронних освітніх ресурсів, електронних підручників і навчальних посібників, електронних освітніх комплексів у професійній (професійно-технічній) освіті; – теоретичні і методичні основи підготовки молодших спеціалістів у системі фахової передвищої освіти;
<p><i>Вища освіта.</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> – роль і місце вищої освіти в освітній і науковій сферах, забезпеченні дослідницько-інноваційного типу прогресу; – реформування вищої освіти України на засадах принципів та інструментів болонського процесу; – постнекласична модель вищої освіти: закономірності і тенденції розвитку; – забезпечення і вдосконалення якості вищої освіти; – рейтингові механізми оцінювання якості діяльності закладів вищої освіти; – науково-методологічний супровід стандартів, моніторингу якості вищої освіти; – компетентнісний підхід до формування змісту вищої освіти та механізми визначення компетентності випускників закладів вищої освіти; – розроблення, теоретико-методологічне обґрунтування та методичний супровід сучасних моделей фінансування вищої освіти; – синергія вищої освіти, науки та виробництва як головний ресурс суспільства знань. дистанційна та дуальна вища освіта; – рівнева, галузева, типологічна і мережева структурізація вищої освіти: моделі і механізми її оптимізації; – цілеутворюючий алгоритм професіоналізації і соціалізації вищої освіти; – теоретико-методологічні засади модернізації педагогічної освіти, підготовки здобувачів з вищою освітою для регульованих професій;

<i>Продовж.табл.1</i>	
	<ul style="list-style-type: none"> – демократизація та децентралізація системи вищої освіти: автономія та академічні свободи; – лідерство у вищій освіті; – студентський фактор в модернізації вищої освіти, засади студентоцентризму; – інтернаціоналізація вищої освіти; – напрями і технології реалізації політики розширення експорту освітніх послуг; – методологічна стратегія полікультурної освіти доби постмодернізму у вищій освіті.

Додаток підготовлено автором на основі джерела: Пріоритетні напрями (тематика) наукових досліджень та науково-технічних (експериментальних) розробок Національної академії педагогічних наук України на 2018–2022 рр. веб-сайт. URL: <http://naps.gov.ua/ua/press/announcements/1315/>.

**Нормативно-правові документи регулювання туристичної
діяльності в Україні**

Таблиця 2

*Нормативно-правові документи регулювання туристичної
діяльності в Україні*

<i>Тип нормативно-правового документу</i>	<i>Зміст нормативно-правового документу</i>
<i>Закони і Кодекси України</i>	<p>“Про туризм” в редакції Закону - № 1282-IV від 18.11.2003 р.;</p> <p>“Про захист прав споживачів” - № 1023-XII від 12.05.1993 р. зі змінами;</p> <p>“Про столицю України - місто-герой Київ” - № 401-XIV від 15.02.1999 р.;</p> <p>“Про цивільну оборону” - № 2974-XII від 03.02.1999 р. зі змінами;</p> <p>“Про пожежну безпеку” - № 3745-XII від 17.12.1993 р. зі змінами;</p> <p>“Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення” - № 4004-XII від 24.02.1994 р. зі змінами;</p> <p>“Про охорону навколишнього природного середовища” - № 1264-XII від 25.06.1991 р. зі змінами;</p> <p>“Про охорону праці” - № 2694-XII від 14.10.1992 р. зі змінами;</p> <p>“Про аварійно-рятувальні служби” - № 1281-XIV від 14.12.1999 р. зі змінами;</p> <p>„Про курорти” - № 2026 від 05.10.2000 р.;</p> <p>“Про службу безпеки України” - № 2171-III від 21.12.2000 р. зі змінами;</p> <p>“Про боротьбу з тероризмом” - № 25 від 20.03.2003 р.;</p> <p>“Про захист населення від інфекційних хвороб” - № 1645-III від 06.04.2000 р.;</p> <p>Кримінального кодексу України - № 2341 від 05.04.2001 р. зі змінами;</p> <p>Цивільного кодексу України - № 435-IV від 16.01.2003 р. зі змінами;</p> <p>Господарського кодексу України - № 436-IV від 16.01.2003 р.;</p> <p>“Про затвердження Державної програми соціально-економічного розвитку Києва на період до 2010 року” - № 1409 від 15.12.1997 р.;</p> <p>“Про затвердження Програми розвитку туризму в Україні на 2002-2010 роки” - № 583 від 29.04.2002 р.;</p> <p>“Про затвердження заходів щодо розвитку іноземного та внутрішнього туризму” - № 390-р. від 27.06.2003 р.</p>
<i>Ліцензійні умови, положення, правила</i>	<p>Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з організації іноземного, внутрішнього, зарубіжного туризму, екскурсійної діяльності - наказ Держкомпідприємництва і Держкомспорту і туризму № 7/62 від 17.01.2001 р.;</p> <p>Порядку контролю за додержанням ліцензійних умов провадження господарської діяльності з організації іноземного, внутрішнього, зарубіжного туризму, екскурсійної діяльності</p> <p>Положення про порядок видачі дозволів на право здійснення туристичного супроводу фахівцями туристичного супроводу - наказ Держтурадміністрації № 83 від 29.04.2004 р.;</p> <p>Правила надання послуг пасажирського автомобільного транспорту.</p>

<i>Продовж.табл.2</i>	
<i>Норми загального законодавства</i>	<p>Конституція України, якою закріплені основні права і свободи людини, їх гарантії; Закони України:</p> <p>"Про захист прав споживачів", що є основою державного регулювання безпеки товарів і послуг з метою захисту людини, її майнового та природного середовища;</p> <p>"Про порядок виїзду із України і в'їзду в Україну громадян України";</p> <p>"Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті";</p> <p>"Про страхування";</p> <p>"Про рекламу"; "Про державний кордон України";</p> <p>"Про охорону навколишнього природного середовища"; "Про правовий статус іноземців"; "Про підприємництво";</p> <p>"Про підприємства в Україні"; "Про охорону культурної спадщини".</p>

Додаток підготовлено автором на основі джерела: Про туризм: Закон України від 15.09.1995 р. № 325/95-ВР. Web-site: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/324/95-%D0%B2%D1%80/ed20161217>.

**Вищі навчальні заклади України, які готують фахівців за напрямками
«Туризм», «Туризмознавство» та «Міжнародний туризм»**

Державні вищі навчальні заклади України:

- Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету (ВТЕІ КНТЕУ), Вінниця. Спеціальності: готельно-ресторанна справа, туризм;
- Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара (ДНУ), Дніпро. Спеціальності: сфера обслуговування (туризм);
- Донецький державний університет управління, Маріуполь. Спеціальність: менеджмент (спеціалізація: менеджмент в туризмі), туризм (спеціалізація: туризм);
- Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського (ДонНУЕТ), Кривий Ріг. Спеціальність та спеціалізація: туризм;
- Запорізький національний технічний університет, Запоріжжя. Інститут управління та права. Спеціальності: туризм та туризмознавство;
- Ізмаїльський державний гуманітарний університет (ІДГУ), Ізмаїл. Спеціальність: туризм. Спеціалізація: туристична діяльність;
- Кам'янець-Подільський національний університет імені І. Огієнка (КПНУ), Кам'янець-Подільський. Напрямки: готельно-ресторанна справа та туризм;
- Київський національний торговельно-економічний університет (КНТЕУ), Київ. Спеціальності: менеджмент та туризм. Спеціалізації: туристичний менеджмент, міжнародний туристичний бізнес;
- Київський національний університет будівництва і архітектури (КНУБА), Київ. Направлення: геодезія, картографія та землеустрій. Спеціальність: космічний моніторинг Землі («Сфера обслуговування» напряму «Туризм»); Київський національний університет імені Т. Шевченка, Київ. Спеціальності: туризм та туризмознавство;
- Київський національний університет культури і мистецтв (КНУКіМ), Київ. Спеціальності: менеджер готельно-ресторанного бізнесу, менеджер міжнародного туризму, менеджер готельно-ресторанного і туристичного бізнесу;

- Криворізький державний педагогічний університет, Кривий Ріг Спеціальність: туризм;
- Львівський державний університет фізичної культури (ЛДУФК), Львів Спеціальності: туризм та туризмознавство;
- Львівський інститут економіки і туризму (ЛІЕТ), Львів. Спеціальності: туризмознавство, готельно-ресторанна справа, менеджмент організацій і адміністрування (спеціалізація: менеджмент готельного господарства і туризму, менеджмент готельного і ресторанного бізнесу);
- Львівський національний університет імені І. Франка (ЛНУ), Львів Напрямок: туризм. Спеціальності: менеджмент організацій і адміністрування, менеджмент організацій і адміністрування, туризм, туризмознавство;
- Національний авіаційний університет (НАУ), Київ, Факультет іжнародних відносин. Спеціальності: туризм та туризмознавство;
- Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова (НПУ), Київ. Спеціальність: туризм (менеджер туристичної індустрії); Національний університет «Львівська політехніка»;
- Національний університет біоресурсів і природокористування України, Київ. Спеціальність: туризм;
- Національний університет харчових технологій (НУХТ), Київ. Спеціальність: туризм;
- Одеський національний університет імені І. Мечникова (ОНУ), Одеса. Спеціальність: туризм;
- Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника (ПНУ), Івано-Франківськ. Напрями підготовки: туризм і готельно-ресторанна справа. Спеціальності: туризмознавство та курортна справа;
- Сумський державний педагогічний університет імені А. Макаренка, Суми Спеціальність: туризм; Таврійський національний університет імені В. Вернадського, Київ. Напрями: готельно-ресторанна справа та туризм;
- Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка (ТНПУ), Тернопіль. Спеціальності: туризм та туризмознавство;

- Ужгородський національний університет (УжНУ), Ужгород Напрямок: готельно-ресторанна справа та туризм. Спеціальності: туризм та туризмознавство; Харківський державний університет харчування та торгівлі, Харків Спеціальність: готельно-ресторанна справа;
- Харківський національний економічний університет імені С. Кузнеця (ХНЕУ), Харків. Спеціальність: готельно-ресторанна справа;
- Харківський національний університет імені В. Каразіна, Харків. Спеціальності: готельно-ресторанна справа, туризм, туризмознавство.
- Черкаський національний університет імені Б. Хмельницького (ЧНУ), Черкаси. Напрями: готельно-ресторанна справа та туризм; Чернігівський національний технологічний університет (ЧНТУ), Чернігів.
- Навчально-науковий інститут управління та адміністрування. Спеціальності: туризм та туризмознавство [170].

Приватні вищі навчальні заклади України:

- Академія праці, соціальних відносин і туризму, Київ. Спеціалізація: менеджмент туристичної індустрії, готельно-ресторанна справа, туристичний бізнес;
- Академія рекреаційних технологій і права, Луцьк. Спеціальність: туризм;
- Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі», Полтава. Напрями: готельно-ресторанна справа, туризм;
- Галицька академія, Івано-Франківськ Спеціальності: туризм та туризмознавство; Дніпропетровський гуманітарний університет, Дніпро. Спеціальність: туризм (спеціалізація: міжнародний туризм, менеджмент готельного, курортного та туристичного сервісу);
- Житомирський економіко-гуманітарний інститут вищого навчального закладу «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», Житомир. Спеціальність: туризм;
- Запорізький інститут економіки та інформаційних технологій, Запоріжжя Спеціальність: туризм; Інститут туризму федерації профспілок України, Київ. Напрямок: менеджмент (професійного спрямування: менеджмент організацій і адміністрування та менеджмент туристичної індустрії);

- Карпатський університет імені А. Волошина, Ужгород. Міжнародна програма подвійного диплому з університетами Європейського Союзу за спеціальностями: управління бізнесом, туризм та готельна справа;
- Київський кооперативний інститут бізнесу і права, Київ. Спеціальність: готельно-ресторанна справа;
- Київський університет культури, Київ. Спеціальності: менеджер готельно-ресторанного і туристичного бізнесу;
- Київський університет туризму, економіки та права (КУТЕП), Київ Напрями: туризм. Спеціалізації: міжнародний туризм, екскурсійна та музейна діяльність, сільський туризм, спортивний туризм та анімація, готельно-ресторанна справа;
- Класичний приватний університет, Запоріжжя. Інститут здоров'я, спорту і туризму. Спеціальності: готельна і ресторанна справа, туризм, туризмознавство (за видами);
- Луцький інститут розвитку людини Університету «Україна» (ЛІРоЛ), Луцьк. Спеціальність: туризм;
- Міжнародний гуманітарний університет, Одеса. Спеціальність: менеджмент. Спеціалізація: міжнародний та національний туризм;
- Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка С. Дем'янчука (МЕГУ), Рівне. Напрямок: туризм. Спеціальність: туризм;
- Міжнародний класичний університет ім. П. Орлика, Миколаїв Галузь знань: сфера обслуговування. Спеціалізація: туризм та готельно-ресторанна справа;
- Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), Київ Спеціальність: менеджмент туризму та готельного бізнесу;
- Східноєвропейський університет економіки і менеджменту (СУЕМ), Черкаси Спеціальності: готельно-ресторанна справа, туризм.
- Університет «КРОК», Київ Спеціальності: туризм, готельне обслуговування, туристичне обслуговування.

Додаток підготовлено автором на основі джерела: Громадська спілка «Асоціація індустрії гостинності України»: веб-сайт. URL: <http://aigu.org.ua/vnz.pdf>.

Universities in Turkey Reviewed by IEP (Individualized Education Programme)

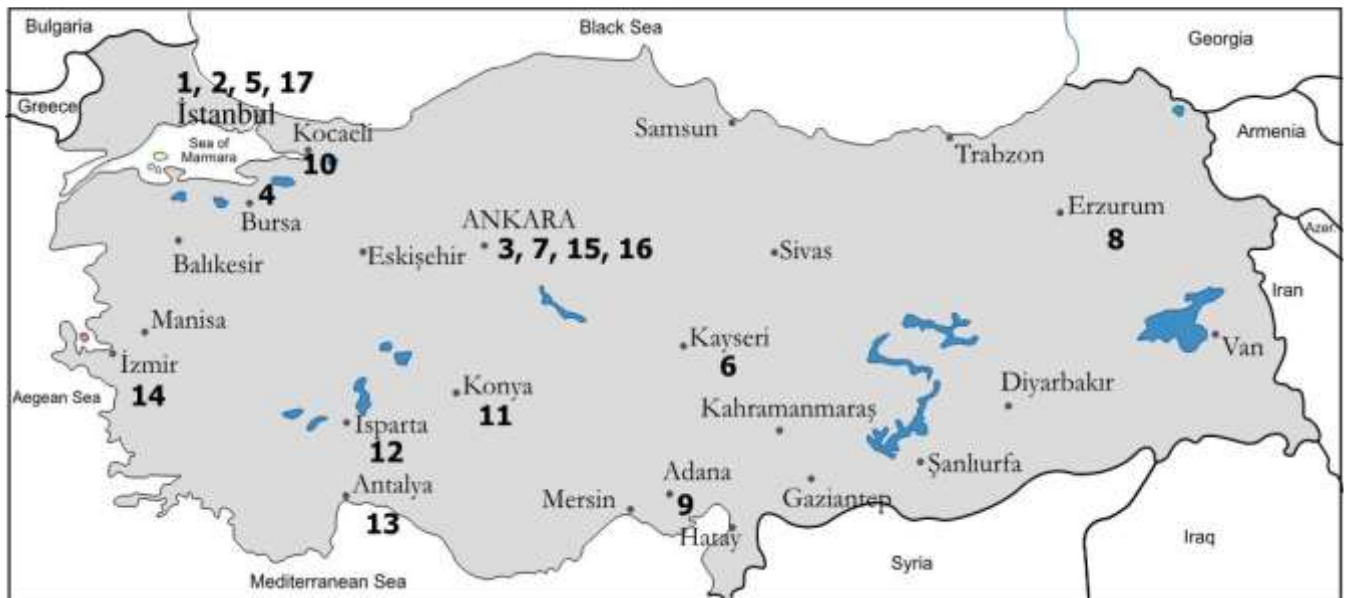
Over the course of nine years, EUA (and its predecessor CRE), through its IEP, has evaluated universities in Turkey. These universities had approached IEP voluntarily – and financed the across Europe. Bogazici University was the pioneer in 1999, followed by the University of Marmara in 2002, two universities in 2003, three in 2005, four in 2006, five in 2007, with one in early 2008 concluded before the completion of this report. (A further four universities were being reviewed at the time of the writing of this report and could not be included.)

A table 1 provides an overview of the evaluated universities with the date of the IEP review and the date of the university's establishment. For comparability, additional figures from the institution's current websites show the numbers of students, faculties, graduate schools, undergraduate or (high) schools and vocational schools, location and number of campuses.

The date of establishment of the evaluated universities ranges from the 18th century to the end of the 20th century. The two earliest establishments were Istanbul Technical University, whose forerunner was founded in 1773 – although its university statutes are from 1928 – and Bogazici University, whose forerunner, Robert College, was set up by 2 Americans in 1863, but which became a Turkish state university in 1971. The earliest of the predecessor institutions of Marmara University was founded in 1883. All other institutions were established in the course of the 20th century, the newest being Yeditepe University, which has been operating since 1996. Yeditepe University is the only private, foundation institution among the 17 reviewed by IEP.

The universities range in size from 11 thousand to 70 thousand students. There is a clear median regarding the number of faculties, with six institutions running eleven faculties. Only Bogazici and Middle East Technical University have less than ten faculties. The largest university among these has 17 faculties. Turkish universities are organised not only into faculties but also into graduate schools and vocational schools, in addition to institutes and research centres in many of them.

Geographically, there are two clusters of universities: near Istanbul and around the capital, Ankara. The other universities are spread around the south and there is one in the east of the country. The following map shows the geographic distribution of the main campuses of the 17 universities evaluated by IEP. The dates of their evaluations is found below the map.

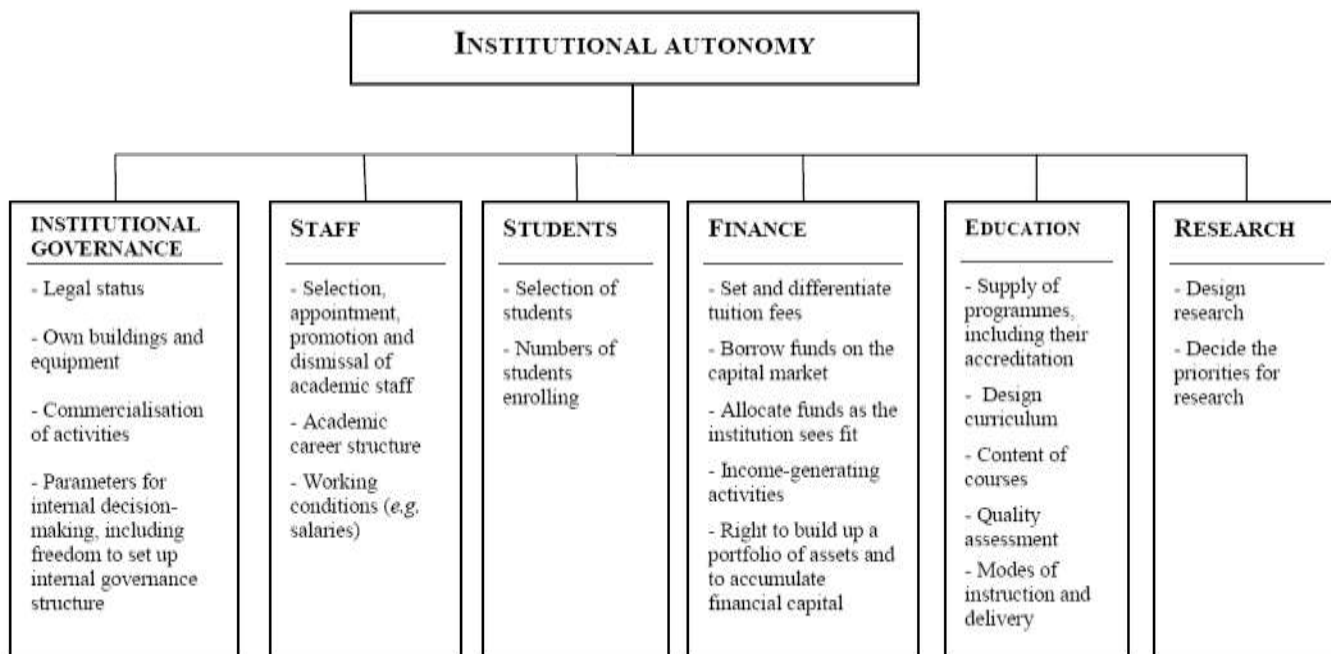
Picture 1. Main Campus Locations of The 17 Universities Evaluated By IEP and Dates of Evaluation

Legend:

1. Bogazici University (1998 – 1999)	9. Cukurova University (2005 – 2006)
2. University of Marmara (2000 – 2001)	10. Kocaeli University (2005 – 2006)
3. Middle East Technical University, Ankara (2001 – 2002)	11. Selcuk University (2005 – 2006)
4. Uludag University (2002 – 2003)	12. The University of Süleyman Demirel (2005 – 2006)
5. Istanbul Technical University (2003 – 2004)	13. Akdeniz University (2006 – 2007)
6. Erciyes University (2003 – 2004)	14. Ege University (2006 – 2007)
7. Ankara University (2004 – 2005)	15. Gazi University (2006 – 2007)
8. Atatürk University (2005 – 2006)	16. Hacettepe University (2006 – 2007)
	17. Yeditepe University (2006 – 2007)

Додаток підготовлено автором на основі джерела: Громадська спілка «Асоціація індустрії гостинності України»: веб-сайт. URL: <http://aigu.org.ua/vnz.pdf>.

Aspects of Institutional Autonomy

Picture 2. Aspects of Institutional Autonomy

The evident complexity of university governance in Turkey was noted by review teams in almost all the IEP reports. The following quotes from some reports of the last two years serve to illustrate this point.

“The review team concluded that the actual autonomy of Turkish universities is very limited as the government or YÖK control central elements such as the budget and its allocation, admissions of students and the number of internal allocation of academic and administrative staff.”

“From the discussions we had, we gained the impression that Turkish universities have a low degree of autonomy and suffer under a heavy and centralised bureaucratic system. Apparently the politically imposed homogeneity of the Turkish higher education system does not allow for the reward of the best institutions

During the interviews the following limitations were mentioned:

- university staff members are civil servants. The number of ‘slots’ for academic staff is determined in detail by the government, which seriously limits the flexibility needed to get the best academics;

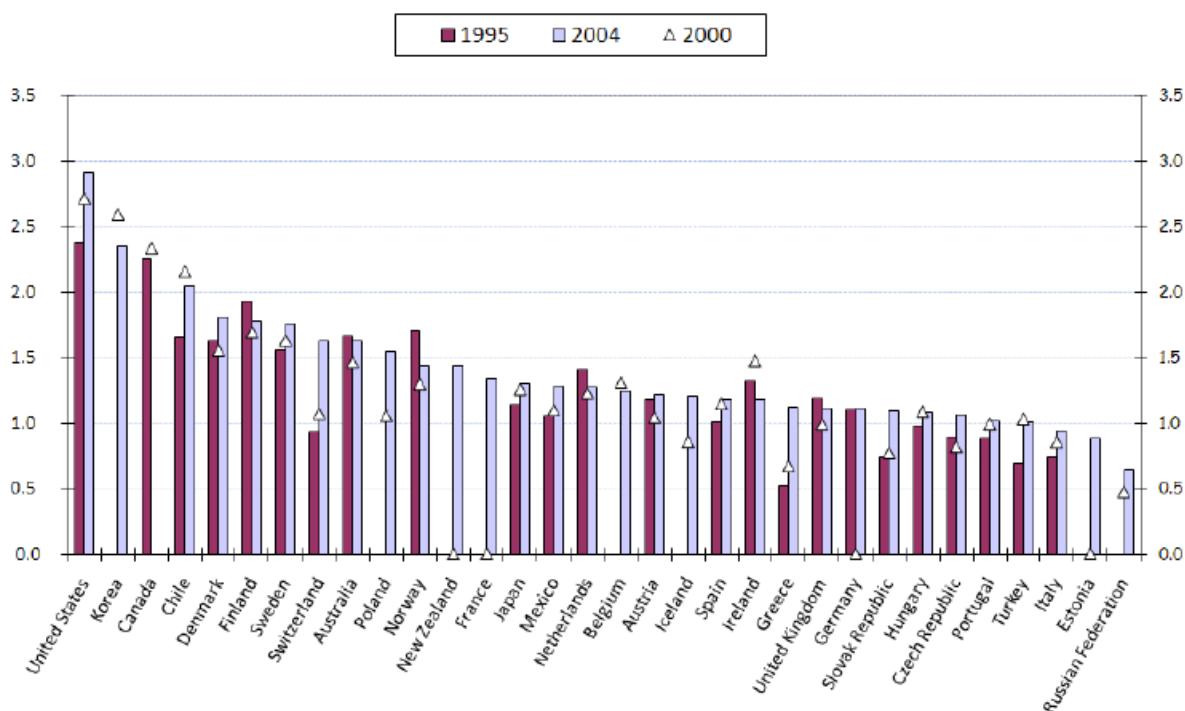
- salaries and criteria for promotion and tenure are uniform for the whole university system and decided upon by the state. These salary levels are very low relative to the private Turkish universities or to international higher education levels....;

- the state regulations for additional income generating activities (revolving fund) do not stimulate contract research or other service oriented activities.“

“... the role played by YÖK in the institutional development is crucial. It authorises the creation of new academic departments and new degree programmes and advises government and Parliament on the creation of new faculties. It determines the level of tuition fees and advises government on what percentage of fee income should be covered by state funding. It designates deans from a list of nominees supplied by the rector. It also manages the centralised higher education admissions and student accommodation systems. It therefore effectively controls the rate and direction of expansion of each higher education institution.”

Додаток підготовлено автором на основі джерела: Higher education in Turkey: trends, challenges, opportunities, 2008.

International Comparison of Tertiary Budget Allocation

Countries are ranked in descending order of expenditure on TEIs as a percentage of GDP for 2004.

Note: For Estonia, Norway and the Russian Federation only expenditure from public sources is considered. For '2004' data, the reference year for Chile is 2005.

Picture 3. International Comparison of Tertiary Budget Allocation

In addition to state funding, Turkish universities receive incomes from other sources, including tuition, or contribution, fees. They were introduced in public universities with a 1984 amendment to the Higher Education Law, according to which they may not exceed 25% of the total state expenditure per student.

There are advantages and disadvantages to requiring tuition fees for higher education; for society these mostly have to do with equity.

Nevertheless, diversified funding sources are commendable, since they provide flexibility of resources and allocation. Just as importantly, such funding embeds the university into the external community and provides a link with business and industry. A more independent management structure can facilitate a flexible and intensive exploitation of non-state funding sources. It is important to point out, however, that a more complex

financial management requires appropriately trained university leadership and staff. While many universities in Turkey already have leaders who are very capable in flexible financial management, this is not likely to be the case in all – or even most – universities in the country, nor is it in most countries in Europe. It is crucial therefore, that university leaders both are selected with such capabilities in mind and receive up to date training.

Додаток підготовлено автором на основі джерела: Higher education in Turkey: trends, challenges, opportunities, 2008.

Університети Туреччини

Туреччина - це держава, що розкинулася на сході Європи та Західної Азії, має культурні зв'язки із давньогрецькою, перською, римською, візантійською та османською імперіями. Країна має багато низьких вищих навчальних закладів з платою за навчання від 600 до 1500 доларів на рік для іноземних студентів. Вартість життя також низька, як правило, оцінюється в 300-400 доларів на місяць. Ця стаття буде зосереджена на повному списку недорогих університети Туреччини для іноземних студентів. Система вищої освіти в Туреччині розвивалася за останні кілька десятиліть з точки зору якості та стандарту. Це відображено в міжнародному рейтинговому списку університетів, оскільки 7 університетів Туреччини потрапили у топ-100, а 3 з них - у топ-10 за даними повне г, повне г,, показали, від, номер, XNUMX Times Higher Education Рейтинги країн БРІКС та країн з економікою, що розвиваються, 2014 року, і до цих пір успішно працюють

Найпрестижнішими університетами Туреччини вважаються:

Університет імені Коча - недержавний університет в Стамбулі, заснований в 1993 році. Незважаючи на порівняльну молодість, вуз входить в п'ятірку найсильніших в країні, лідируючи в таких напрямках, як громадські науки, інженерна справа і технології, природознавство і клінічна медицина. Більшість програм університету викладаються на англійській мові, крім навчання на юридичному факультеті та факультеті сестринської справи.

Університет Сабанджі також базується в Стамбулі і відноситься до приватних освітніх установ. Заснований в 1996 році, вуз заслужив звання самого інноваційного в Туреччині і увійшов в топ-400 кращих університетів світу в рейтингу THE і в топ-500 за версією QS. Вуз налічує трохи більше 5 тисяч студентів, що навчаються на трьох факультетах: інженерії та природничих наук, менеджменту, мистецтва і суспільних наук. Навчання доступне англійською мовою.

Університет Білкент - найстаріший з недержавних університетів Туреччини. Він заснований в 1984 році в Анкарі. Близько 13 тисяч студентів навчаються на 9

факультетах і в 2 чотирирічних інститутах, займаючи 3 кампуси загальною площею понад 300 гектарів. Найбільш рейтинговими спеціальностями вузу є електротехніка і електроніка, матеріалознавство, політика і міжнародні відносини. Навчання здійснюється на англійській мові, і майже половина студентів отримує стипендію.

Університети Туреччини за напрямом підготовки магістрів сфери туризму: Університет Мімара Сінана, Університет Мугла, Університет Мустафи Кемаля, Університет Близького Сходу (Кіпр), Університет Нігде, Оканський університет, Університет Догус, Університет Думлупінар, Університет Східного Середземномор'я (Кіпр), Університет Ergiyes, Європейський університет Лефке (Кіпр), Фатих університет, Університет Анадола, Університет Анкари, Університет Ататюрка, Університет Атіліма, Університет Бахчешехір, Університет Баликесір, Університет Баскент, Університет Бейкент, Університет "Celal Bayar", Університет Кумхуріет, Кіпрський міжнародний університет, Технічний університет ім. Кіріккале, Університет Коч, Університет Коджаелі, Університет Кокаелі, Університет Мальтепе, Університет Мармари Стамбул, Університет Мерсін, Близькосхідний технічний університет, Університет Фірата (Євфрату), Університет Галатасарай, Університет Газіантеп, Університет Газіосманпаша, Технологічний інститут Гебз, Американський університет Гірне, Університет Хачеттепе, Галіцький університет, Університет Харран, Університет İnönü, Університет Ісік, Університет Білгі в Стамбулі, Стамбульський Культурний університет, Стамбульський технічний університет, Ізмірський технологічний інститут, Університет Кадір Хас, Університет Білкент.

Додаток підготовлено автором на основі джерела: Повний список університетів в Туреччині для іноземних студентів. Веб-сайт. URL: <https://worldscholarshipforum.com/uk>.

Masters Programs in Tourism in Turkey 2020 – 2021***Program #1. “MA in Tourism Management”***

- **Program Description.** The MA in Tourism Management program looks to professionally train students to a high level, and prepare them for management positions in the tourism industry. Students will follow the general trends in the sector, as well as examine the sources and basic problems in tourism today. The training provided also relates to the sub-disciplines of hotel management, tourism marketing, tourism policy and planning, and the financial dimensions of tourism. Students will learn to evaluate sector problems and create solutions, transferring the knowledge effectively into their working lives. Graduates will be qualified to work in the tourism sector, both in Turkey and abroad.
- **Program structure.** The program offers both non-thesis and thesis options. The non-thesis program includes 9 elective modules and a term project. The program with the thesis includes 7 elective modules and the thesis. Cumulative Grade Point Average (CGPA) should not be less than 3.00/4.00 for graduation.
- **Career opportunities.** Studying Hospitality and Tourism in Turkey is a unique opportunity to experience one of the global leaders in the tourism industry since it is one of the top leisure destinations in the world always at the top 10 list. Tourism management master degree program graduates occupy mainly academic positions tourism schools and universities with tourism programs but also they occupy leading and managerial positions in tourism and hospitality industry establishments ranging from international hotels, food, and beverage establishments, resorts, tour operators, travel agencies, conference centers, airlines to animation and event management organizations.

Programme #2. “Ms in Tourism Management”

- **Program Description.** This course is designed to provide each student a basic understanding of tourism including tourism organizations, related business and service industry, traveler behavior, tourism planning, tourism research, and marketing. Moreover, this course will also help students to explore the functions of management within the world of tourism, show how tourism as a business has evolved, how the tourism and travel industry is structured, and how tourism businesses operate within their political, economic and socio-cultural environments.
- **Learning outcomes.** To learn about tourism developments and impacts in the world. Understand what tourism is and its many definitions. Learn the components of tourism and tourism management. Examine the various approaches to studying tourism. Appreciate how important this industry is to the economy of the world and of many countries. Know the benefits and costs of tourism.
- **Skills.** Students will develop their knowledge and skills in the tourism business. They will have necessary skills in managing tourism. They will have a strong background in the management of tourism business.
- **Career Opportunities and Job Titles.** Food and Beverage Manager, Tourism Marketing Manager, Tourism Marketing Consultant, International Tourism Manager, International Tourism Consultant, Lodging Managers.

Додаток підготовлено на основі джерела: Masters Programs in Tourism and Hospitality in Turkey in 2021. Web-site. URL: <https://www.masterstudies.com/Masters-Degree/Tourism-and-Hospitality/Turkey>.

Кар'єрні стратегії різних корпоративних культур

Таблиця 4

Визначення кар'єрних стратегій залежно від національного типу корпоративної культури

<i>Національний тип корпоративної культури</i>	<i>Кар'єрні стратегії</i>
Американський тип корпоративної культури	<ul style="list-style-type: none"> – одержимість кар'єрним ростом; – акцент на амбіційному стилі поведінки; – стабільність заробітної плати та соціального пакета як для співробітника, так і для сім'ї; – необхідність постійного доведення відданості корпоративному стилю.
Східний тип корпоративної культури	<ul style="list-style-type: none"> – основні інтереси персоналу — це інтереси компанії; – традиційна ієрархічна зміна кадрів; – армійська дисципліна.
Європейський тип корпоративної культури	<ul style="list-style-type: none"> – англійські компанії — часові установки; – італійські компанії — норма — часовий хаос; – скандинавські компанії — найбільш розумний робочий клімат.

Додаток підготовлено автором на основі джерела: *Технології крос-культурного менеджменту: адаптація до умов реального середовища: міжпредметний тренінг магістерської програми «Управління міжнародним бізнесом», 2010.*

Кар'єрні компетентності магістрів сфери туризму

Таблиця 5

Кар'єрні компетентності магістрів сфери туризму

Тип компетентностей	Знання, вміння та здатності
Розумові	<p>1. Системність мислення:</p> <ul style="list-style-type: none"> – уміння структурувати інформацію, адекватно застосовувати схеми, алгоритми; – уміння оперативно використовувати інформацію колег і ув'язувати її у загальну систему; – уміння працювати з великими обсягами різномірної інформації. <p>2. Гнучкість і динамічність мислення:</p> <ul style="list-style-type: none"> – здатність одночасно відслідковувати і вирішувати проблеми різного плану; – уміння відрізнити головне від другорядного; – здатність легко і швидко переключатися від розв'язання проблеми одного типу до іншого. <p>3. Нестандартність мислення:</p> <ul style="list-style-type: none"> – уміння генерувати нові ідеї; – здатність формулювати багатоваріантне вирішення завдання; уміння знаходити альтернативні рішення.
Організаторські	<p>4. Орієнтація на конкретний результат:</p> <p>уміння чітко формулювати необхідний результат;</p> <ul style="list-style-type: none"> – здатність утримувати значиму ціль у складних ситуаціях; – уміння досягати поставлених цілей; уміння працювати в проектному режимі; – уміння створювати різні оргструктури; – уміння впроваджувати розроблені стратегії в конкретні дії; – здатність оцінити ступінь завершеності роботи та відповідність цілі отриманому результату; <p>5. Уміння керувати командою:</p> <ul style="list-style-type: none"> – здатність створювати і підтримувати в команді ділову атмосферу; уміння розподіляти завдання та відповідальність за їх виконання; – здатність змінювати стиль керівництва залежно від можливостей і ресурсів команди.
Комунікативні	<p>6. Презентаційні навички:</p> <ul style="list-style-type: none"> – уміння викликати гарне враження і повагу під час першого контакту зі співрозмовником; уміння досягати власних цілей у процесі спілкування; – уміння точно формулювати питання та відповіді. <p>7. Гнучкість у спілкуванні:</p> <ul style="list-style-type: none"> – уміння застосовувати різні комунікативні стратегії – уміння переводити конфлікти з деструктивних у конструктивні; здатність до пристосування; <p>8. Здатність до ведення переговорів:</p> <ul style="list-style-type: none"> – уміння слухати та розуміти зміст усних і письмових повідомлень; – асертивність.

<i>Продовж.табл.5</i>	
<i>Особисті</i>	<p><i>9. Стресостійкість:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – здатність до підтримання постійного високого енергетичного тону; – вміння витримувати значні психологічні навантаження – без емоційних зривів; – здатність зберігати високу продуктивність протягом усієї діяльності. <p><i>10. Мотивація до досягнень:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – здатність досягнення поставлених цілей варіантів; – прагнення повної реалізації своїх умінь для вирішення завдання; <p><i>11. Готовність до навчання:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – здатність визнання обмеженості своїх знань і вмінь; – володіння ефективними методами самонавчання; – намагання використовувати усі можливості для розширення своїх знань і вмінь; <p><i>12. Лояльність до компанії:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – прояви високої зацікавленості в роботі у визначеній компанії; – вміння розставляти пріоритети на користь компанії; – здатність швидко і легко адаптуватися до стилю керівництва.
<i>Крос-культурні</i>	<p><i>13. Мовна готовність:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – знання іноземних мов; – використання мови як засобу міжнародного спілкування, – засобу висловлення думок; – використання мови як засобу конкурентної боротьби <p><i>13. Прийняття соціально-культурних особливостей:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – крос-культурна обізнаність; – готовність до накопичення досвіду; – високі здатності до подолання культурного шоку – сімейна стабільність.

Додаток підготовлено автором на основі джерела: Технології крос-культурного менеджменту: адаптація до умов реального середовища: міжпредметний тренінг магістерської програми «Управління міжнародним бізнесом», 2010.

Додаток К

Комунікативні вправи «Міжкультурна комунікація» для розвитку компетентностей магістрів сфери туризму

Комунікативна вправа 1. Нижче наводяться критичні репліки (неясні претензії). Уявіть, що вони звучать на вашу адресу. Придумайте запитання, за допомогою яких ви могли б краще розібратися, в чому вас обвинувачують: «Ви занадто агресивні»; «Який ви неспритний!»; «Ви висловлюєтеся загадками»; «Ви мене кривдите»; «Ви всіх перебиваєте»; «Висловлюйтесь зрозуміліше!»; «Ви черства й байдужа людина!»; «Ви поводитесь, як маленька дитина»; «Вам немає справи до інших»; «Чому ви такий упертий?»; «Вам належить бути уважнішим до співрозмовника»; «За кого ви мене приймаєте?!»; «Не можна бути таким ледачим»; «Ваша самовпевненість вас до добра не доведе»; «Слід бути добрішим до інших»; «Ви ніколи нікому не даєте вставити слово»; «Ви забагато на себе берете!».

Комунікативна вправа 2. За час проходження практики або будь-якого професійного спілкування з усіх епізодів необхідно обрати й описати найскладнішу ситуацію у плані особистих відносин (одну або декілька).

Канва опису: у чому саме полягали труднощі для себе й для партнера; що почували - фізичні відчуття, переживання; як вийшли з положення; чи задоволені собою; як можна було поступити краще.

Комунікативна вправа 3. Розбір взаємин у процесі проходження практики або будь-якого професійного спілкування проведіть у вигляді особливого щоденника про комунікації. У щоденнику зафіксуйте та проаналізуйте характерні епізоди, конфлікти (всі або вибірково). У цьому випадку акцент слід перенести з особистих властивостей учасників, із власного сприйняття на ситуацію, на динаміку взаємин.

Комунікативна вправа 4. Згадайте конфліктні ситуації на вулиці, в громадському транспорті, в установах сфери обслуговування тощо, свідками або учасниками яких ви були, проаналізуйте їх за планом: як розвивався конфлікт; хто був ініціатором конфлікту й який конфліктоген він застосував першим; як відповів на

конфліктоген другий учасник конфлікту; чи можна було уникнути цього конфлікту й яким чином.

Комунікативна вправа 5. Спробуйте відповісти на запитання й наведіть конкретні приклади ситуацій, у яких Ви брали участь самі або як свідок: хто виявляється ініціатором і відповідачем у суперечці й конфліктній ситуації; як визначити ініціатора та відповідача; чи можуть мінятися ролями ініціатор і відповідач, якщо так, то чому; яке завершення конфлікту можливе й характерне для вас?

Комунікативна вправа 6. Простежте за характером свого спілкування з іншими людьми, визначте, як часто ви буваєте щирі в спілкуванні, чи прагнете ви зрозуміти позицію співрозмовника, чи допомагаєте йому розкритися в спілкуванні, чи вмієте його уважно слухати. Проведіть аналіз власних здібностей до спілкування, розробіть критерії оцінювання, оцініть себе за десятибальною шкалою. Визначте що вам треба поліпшити?

Комунікативна вправа 7. Розробіть початок ділової зустрічі за такими варіантами: перед вами людина, яку ви добре знаєте – це ваш постійний клієнт, партнер, запропонуйте йому новий контракт; перед вами невідома людина – це, можливо, ваш майбутній колега, клієнт, ви вкрай зацікавлені в позитивному результаті цієї зустрічі.

1) Перед вами керівник делегації фірми, з якою ви маєте намір розірвати всі ділові відносини, але фірма наполягає на виконанні раніше підписаного контракту. Знайдіть потрібні слова, аргументи для вирішення питання на свою користь. Розійтися ви повинні добрими друзями.

2) Перед вами керівник профспілкової організації, який вимагає значного підвищення заробітної плати працівникам фірми, яку ви очолюєте; відмовте йому, але так, щоб працівники не звільнилися з вашої фірми й не перейшли до конкурентів.

Комунікативна вправа 8. Складіть тези (план, конспект) свого виступу перед аудиторією з метою переконання слухачів у тому, що людина, яку ви рекомендуєте як довірену особу, є найбільш гідним претендентом, наприклад, на звання «підприємець року», «кращий студент групи».

У тезах свого повідомлення бажано підкреслити ділові якості претендента на звання і його людські якості. Згадайте приклади маніпуляцій, з якими, можливо, вам довелося зіштовхнутися. Чи вдалося вам уникнути долі жертви маніпулювання? Якщо так, то як? Якщо ні, то як би ви вчинили зараз?

Комунікативна вправа 9. Підготуйте аргументи з метою переконання клієнта придбати турпродукт саме у вас. Ви знаєте потреби клієнта, але є певні складності: послуги, які ви пропонуєте є дорожчими, ніж у конкурентів; все рівнозначно, але ім'я фірми-конкурента більш відоме.

Комунікативна вправа 10. Розробіть пропозицію нової послуги по телефону різним типам клієнтів.

Комунікативна вправа 11. Перегляньте наведені нижче риси характеру й оберіть із них по вісім характеристик, які притаманні представникам таких народів: німці, британці, італійці, фіни, шведи, американці, українці: похмурий, з почуттям гумору, збудливий, чесний, готовий на ризик, чванливий, серйозний, дипломатичний, говіркий, повільний, слабовільний, позбавлений почуття гумору, спокійний, хитрий, емоційний, надійний, вірний, орієнтований на гроші, колективіст, мудрий.

Комунікативна вправа 12. Наведіть основні характеристики будь-якої послуги, що пропонується підприємствами туристської індустрії, та перетворіть їх у вигоду для споживача.

Комунікативна вправа 13. Складіть рекламне повідомлення яке б відображало основні потреби аудиторії, на яку воно спрямоване.

Серед мотивів можуть бути обрані: раціональні (мотив здоров'я, зручності, надійності); емоційні (мотив радощі, любові, гордості); моральні (мотив обов'язку, справедливості, порядності).

Додаток підготовлено автором на основі джерела: Професійно-комунікативна компетентність (в туризмі), 2010.

**Кейс-стадіс з дисципліни «Іноземна мова за професійним спрямування»
(на основі авторської розробки: практикум «Англійська для сфери туризму»
(English for Tourism)**

Case-studies of group 1. Make a small talk for the given situation for 30 seconds with the player of the group.

- You're waiting for a bus after work. One other person is waiting. It's a very cold day.
- You're queuing for lunch at work. You realize the person beside you is new.
- You're waiting for the hotel pool to open at 9 a.m. Another person is waiting nearby.
- You're on a business flight. The person beside you is reading a travel magazine.
- It's a sunny day and you're drinking coffee on the terrace. Another guest smiles at you.
- You've started working at a new hotel. You see a parent you know from your son's school.
- You are in the lift with a colleague you haven't seen since they went on holiday.
- You're on a hotel manager's course. Another person is waiting when you enter the classroom.
- You're in a hotel reception waiting for your tour guide. Another guide joins you.
- A colleague from another office comes into your branch for the first time.
- You're at a tourism expo and meet another holiday rep that you used to work with.
- You meet for the first time a colleague you've been in contact with through email.
- You're waiting for a flight to come in. A tour guide from a different company is too.
- You're a tour guide and you see a passenger on your tour enter the departure lounge.
- You go to a talk on the future of tourism. At the break you bump into the first speaker.
- You see a new client arrive and go to greet them. You know they're new to the area.
- You're sharing a taxi with a colleague who will be working on the same project as you.

Case-studies of group 2. Take turns to be the passenger or the customer service manager. The passenger begins each conversation.

Situation 1: You are flying to Berlin for an important business trip. You have been awake since 4.30 a.m. and are rather tired. You have just heard that your flight is delayed but no further details have been supplied. You are not very impressed. Speak to the Customer Services Manager to find out: the cause of the delay, how long the delay is expected to be if there an alternative flight that you could be transferred to (to get you to your destination by 8.30 a.m.)

Situation 2: You are a Customer Services Manager at a city airport. The 6.30 a.m. flight to Berlin has just been delayed due to mechanical issues but you do not know how long for. Both the 7.30 a.m. and 8.30 a.m. flights are fully booked and you are unable to transfer passengers to flights with other airlines. At the moment, you can only advise passengers to keep an eye on the departures board.

Remember to: actively listen and be patient, look at the customer when they are talking and ask questions to clarify the situation, show empathy by telling them you understand how they feel, reassure them by promising something that you will do.

Situation 3: You are a Customer Services Manager at a busy train station. Unfortunately, no buffet cart is available to replace the closed buffet carriage on the train in question but there are two stops of 20 minutes on the journey (at Beckinham and Padisburgh) where passengers can get food from the station buffet. You're not sure what hot food they serve but could phone to find out.

Remember to: actively listen and be patient, look at the customer when they are talking, apologize for the situation and reassure them by promising something that you will do.

Situation 4: You are going on an eight-hour train journey but have just heard that due to illness the buffet carriage will be closed. Speak to the Customer Services Manager to find out: if any refreshments will be available on the journey, if there is a sufficiently long stop where you could get off the train to obtain food at a station, what hot food might be available at other stations.

Situation 5: You and your husband/wife decide to go on a week's holiday to celebrate your wedding anniversary and are staying at the Orchard Hotel. You arrived there late last night after a long journey made in bad weather. On arrival you were given the keys to your room but found that it did not have a view of the sea. Instead the room looks onto the car park. When you called reception, they said that you did not ask for a sea view in your booking and all rooms with that were taken.

However, your confirmation letter says that you booked a room with a sea view. Feeling tired, you asked to change rooms the following day when you were told there would be one free. During the night you are woken up a number of times and realize that your room is beside the lift. This is something you made a point of checking on when booking your room as you are a light sleeper. The following morning, when you ask to change rooms you are told that no rooms with sea views are available and you cannot move rooms. The receptionist is very rude and you are not all impressed by the situation or her attitude. You demand to speak to the hotel manager.

Useful expressions: Can I speak to the manager? I'm not very happy with ... When I made the booking, I asked for ... Can you tell me what you are going to do about this?

Situation 6: You are the manager of the Orchard Hotel.

If guests arrive after 9 p.m. and have not informed the hotel, the hotel reserves the right to allocate their room to others guests as needed. The member of staff who usually works at the reception in the morning is off sick today and you have had to ask another member of hotel staff to help out. If a guest is unhappy with their room, it is the responsibility of the hotel manager to find a suitable alternative.

In the case where a guest is unsatisfied with the hotel, particularly with the service received, it is customary for them to be offered some sort of compensation as a gesture of goodwill.

Useful expressions: What can I do for you? Let's talk in my office. I'm very sorry about that/I do apologize for the inconvenience. I'll look into it right away./I'll do everything I possibly can.

Situation 7: You are organizing your honeymoon for next year and are looking to finalize arrangements in a short period of time. Ideally you would like the following: a two-week break in the Caribbean, a honeymoon suite, a hotel with a pool and spa facilities, a hotel with a top restaurant and evening activities, the opportunity to go snorkelling and visit other islands, use of a hired vehicle.

Situation 8: There are two local venues that you can recommend. The City Vaults: This is three-star accommodation with 35 rooms in the city centre, close to the station. It can cater for large parties and has an in-house DJ for events, can meet any other catering needs, i.e. cake has both small and large rooms inside, which would be perfect for the lunch and evening does not, however, have a large outside area which is covered

Useful expressions: I recommend ... / If I were you ...; Maybe I could ...; Why ...

Situation 9: You are planning a family reunion for your father's 60th birthday and looking for a venue in the local area. Ideally you would like: it to be close to the train station, an indoor venue suitable for a formal sit-down meal for 15–20 people around midday, a covered outdoors area for the evening, where a buffet can be provided (including appropriate food for children) and music for 45–50 people, as well as a space for people to dance and one where they can sit down to talk, a large birthday cake, help hiring a small swing band for the evening. You're also looking for somewhere with ten rooms available for the night.

Situation 10: You would recommend Antigua. There are two places on the island that would be perfect. The Galleon Hotel. This offers: luxurious honeymoon suites, reef boat trips, a large pool, a health and beauty salon, a gourmet restaurant, nightly in-house entertainment.

Useful expressions: I recommend ... / If I were you ...; Maybe I could ...; Why...

Додаток підготовлено на основі використаного джерела: Vasylyshyna, N.M. English for Tourism. Multitasking Study Guide for Self-defined and Independent Learning. K.: НАУ, 2014. 152 p.

**Комунікативні завдання на основі франкомовних текстів з дисципліни
«Друга іноземна мова (французька) для майбутніх магістрів сфери туризму**

Devoir 1. Les musées de Paris

Paris est célèbre par ses musées. Le Louvre, par exemple, est le plus prestigieux musée du monde. Dès sa création le Louvre gardait les biens les plus précieux: livres et manuscrits, tableaux et sculptures de toutes époques. Les collections du Musée du Louvre ne cessaient jamais de s'enrichir. A chaque époque les plus grands artistes — architectes, sculpteurs, peintres — ont consacré tout leur talent pour offrir à ces collections d'art mondial les meilleures de leurs oeuvres. Le Musée de l'Impressionnisme est une section du Louvre. Le Musée National d'art Moderne possède aussi des collections considérables.

Certains Musées sont consacrés à l'oeuvre d'un artiste: le Musée Rodin, le Musée Delacroix, le Musée Victor Hugo. Le Musée historique de la ville de Paris permet de suivre l'évolution historique de la capitale de la France.

Le Musée de Cluny est consacré à l'art et métiers du Moyen Age. Les collections du Musée des Arts Décoratifs permettent de suivre l'évolution du goût dans la sculpture, la peinture, les meubles et les tapisseries.

I. Répondez aux questions:

1. Quels Musées de Paris connaissez-vous?
2. A quoi sont-ils consacrés?
3. Y a-t-il un Musée dans votre ville natale?
4. Quelles collections se trouvent dans le Musée des Arts Décoratifs?

II. Mettez l'article indéfini devant: Beau printemps, long été, automne chaud, hiver froid, ciel bleu, feuille verte, fleur rosé, petit oiseau, fruit rouge, neige blanche, grand vent.

III. Conjuguez au présent, au futur et au passé composé: partir pour Paris.

Devoir 2. L'économie de la France

La France a une économie très développée. Les principales régions industrielles de la France sont le Nord, le Nord-Est et les environs de Lyon. La France est riche en minerais de

fer, en bauxite, en potasse, en uranium. La France possède des gisements de gaz naturel qui est utilisé comme combustible et comme matière première chimique. Paris est le premier centre commercial et industriel de la France. Les industries lourdes se trouvent en banlieue (matériaux de construction, automobiles, avions, produits chimiques). Mais Paris est spécialisé surtout dans les industries légères: les produits alimentaires, la fabrication de vêtement, de chaussures et de meubles, des articles de luxe et de parfumerie.

Les principales villes de la France sont: le Havre, Strasbourg, Toulouse, Grenoble, Marseille, Lyon, Saint-Etienne, Bordeaux, Nantes. Dans ces villes sont concentrées les industries automobiles, aéronautique, chimique, les constructions mécaniques, navales, textiles et d'autres. L'agriculture occupe une place importante dans l'économie française.

Près de la moitié des Français vivent du travail de la terre. Dans le Midi (dans les régions de Languedoc et du Roussillon) on cultive surtout la vigne, les fruits et les légumes, tandis que dans le Centre et le Nord on fait de l'élevage et on cultive le blé.

La France est un des plus grands producteurs du monde pour le blé, les fruits, les légumes et les vins. L'élevage est aussi développé en France. Le cheptel bovin français est remarquable par la viande et le lait.

La production agricole française est extrêmement variée. L'industrie transformatrice de farine, l'industrie de confiserie, l'industrie des conserves, l'industrie vinicole sont très développées en France.

Repondez aux questions suivantes:

1. Nommez les régions industrielles principales de la France.
2. Quelles branches de l'industrie sont développées dans la région de Paris?
3. Où sont concentrées les industries automobiles, aéronautique, les constructions mécaniques?
4. Quelles sont les ressources agricoles principales de la France?
5. Comment est développée l'élevage dans ce pays?
6. Quelles industries transformatrices sont développées en France?

Devoirs 3. Le choix de profession

A la fin des études les jeunes gens entrent dans la vie des adultes, dans la vie indépendante. Ils ont la possibilité de travailler, d'organiser leur propre entreprise ou de poursuivre leurs études pour recevoir les diplômes des études supérieures. Presque dans toutes les villes de notre pays une ou quelques universités fonctionnent. Si vous voulez avoir un métier vous pouvez aller dans une école professionnelle. Il est assez difficile de choisir et de se décider pour telle ou telle profession, surtout qu'il y en a plus de 2000 différentes. Parmi les jeunes les uns font leur propre choix, tandis que les autres suivent les conseils de leurs parents.

Mais quels sont les critères essentiels pour le choix de votre future profession avant tout elle doit vous intéresser. Une occupation que vous aimez bien est une des composantes de la vie heureuse. Il ne faut pas oublier qu'il est nécessaire de gagner la vie. Le travail formidable ne serait pas satisfaisant pour vous si vous avez faim. De plus vous devez vous rendre compte des problèmes actuels du chômage et votre choix doit vous permettre d'être plus ou moins facilement embauché.

Pour la plupart des gens il est évident que toute personne cultivée doit savoir parler au moins une langue étrangère. Voilà pourquoi je veux devenir professeur de français. J'ai adoré le français dès le début de mes études et c'est un de mes cours préférés jusqu'aujourd'hui. J'ai lu en ukrainien beaucoup d'oeuvres des écrivains français. Maintenant je voudrais les lire en français. C'est pour cela que je vais entrer à l'université à la faculté de langues étrangères.

Les études universitaires en Ukraine durent cinq ans. Après les examens de la fin d'études vous recevez un diplôme qui vous permet de travailler comme professeur ou comme interprète. La plupart des diplômés de l'université deviennent "professeurs" et rentrent à leur pays. Je sais très bien que le travail de professeur est assez compliqué. Aucun professeur ne peut dire qu'il sait tout dans son domaine. Il fait des recherches liées à sa matière tout le long de son travail pour pouvoir répondre à toutes questions posées par ses élèves. Il doit être un exemple de la compétence

Devoirs 4. Ma profession

Dans notre pays beaucoup de professions sont à l'honneur, mais l'une de principales est celle d'économiste. Les économistes sont appelés à faire les comptes des richesses de l'économie nationale et à les multiplier. Notre institut offre la possibilité d'accéder aux différents postes: chef comptable, financier, planificateur, employé de banque. L'importance de la profession de l'économiste croît sans cesse, ses tâches deviennent de plus en plus importantes. A présent beaucoup de spécialistes travaillent dans l'économie nationale.

Devoirs 5. Une Hôtesse de l'air

...Une petite brune, qui se tient très simplement. Depuis un an et demie qu'elle est de l'air, elle travaille sur la ligne Kiev — Moscou. Chaque soir elle rentre chez elle. Son mari est marin; il est parti pour six mois. Elle était monitrice au jardin d'enfants de l'Aéroport; c'est un peu par hasard qu'elle est devenue hôtesse de l'air. Pour toujours? Oh, non! Elle est étudiante; elle fait ses études à la faculté du journalisme. Étudiante, mais ces heures de vol? Elle étudie par correspondance; elle en est à sa cinquième et dernière année. Elle est sportive aussi: disque, saut en hauteur. Alors, elle veut se spécialiser dans le journalisme sportif. Elle a déjà choisi le sujet de son diplôme de fin d'études: "Le sport à travers la presse ukrainienne" Elle veut aussi enseigner son diplôme lui en donnera le droit.

Répondez aux questions sur le texte: 1. Où travaille Valia? Quel est son métier? 2. Quelle était sa profession auparavant? 3. Est-elle mariée? 4. Que fait son mari? 5. Où fait-elle ses études?

Додаток підготовлено автором на основі джерела: В. Ф. Снежкіна, Н. В. Халупська. Практикум з французької мови для студентів початкового рівня володіння іноземною мовою, 2009.

Tourism International Organizations

Table 5.

Tourism International Organizations

<i>Title of Tourism International Organization</i>	<i>Distinctive Peculiarities and Characteristics</i>
<i>Airports Council International (ACI)</i>	Sectoral organization created 1991 to succeed three existing bodies concerned with airport operations and combine their functions. Its membership includes several hundred airports and airport authorities in more than 100 countries and territories worldwide. [www.airports.org]
<i>Alliance Internationale de Tourisme (AIT)</i> <i>International Touring Alliance (ITA)</i>	Worldwide organization founded 1898, present name adopted 1919, to represent motoring organizations and touring clubs, study and disseminate information, and render advice and assistance on touring and motoring. [www.aitgwa.ch]
<i>ASEAN Tourism Association (ASEANTA)</i>	Regional association of South East Asian countries to promote cooperation and assistance in furthering and protecting the interests of members, as well as standards of facilities and services for travellers and tourists and the development of tourism into and within the region. Members are national airlines, hotel associations and travel agent associations. [www.aseanta.org]
<i>Asia Travel Marketing Association (ATMA)</i>	Regional organization founded 1966, present name adopted 1999, to stimulate tourist traffic to East Asia by combining efforts of member organizations in promotional activities and by enhancing reception services and tourist facilities. Membership consists of government members representing National Tourism Organizations; carrier, hotel and agent associations in member countries; carriers providing services to, from and within those countries. [www.asiatravel.org]
<i>Caribbean Tourism Organization (CTO)</i>	Regional inter-governmental organization established 1989 by merger of two existing organizations. Its main aims are increasing tourism flows to member states, creating greater awareness and understanding of tourism, developing skills and professionalism, and providing a tourism information system. The Caribbean represents the world's most tourism-dependent region.
<i>Confederation of National Hotel and Restaurant Associations in the European Community (HOTREC)</i>	Regional sectoral grouping founded 1982 to link employers' hotel, restaurant and catering organizations, promote cooperation, coordinate action and make representations on their behalf to EC institutions. [www.hotrec.org]
<i>European Travel Commission (ETC)</i>	Regional body set up 1948 to promote travel to the European area represented by members, particularly from the USA, Canada, Japan, Australia and Latin America; to foster international tourism cooperation in Europe; to facilitate exchange of information; to undertake or commission research.
<i>Federation of International Youth Travel Organizations (FIYTO)</i>	International federation founded 1951 to promote educational, cultural and social travel among young people, assist the development of youth travel organizations, and further their interests with respect to other international organizations. [www.fiyto.org]

<i>Contin. of the Table 5</i>	
<i>International Air Transport Association (IATA)</i>	Voluntary international organization of scheduled airlines founded 1945 to promote safe, regular and economical air travel and provide means for collaboration among international carriers.
<i>International Association of Scientific Experts in Tourism (AIEST)</i>	International body founded 1951 to promote scientific activity on the part of its members and to support the activity of centres of tourism research and education. [www.aiest.org]
<i>International Hotel and Restaurant Association (IHRA)</i>	International sectoral organization founded 1946, replacing the <i>International Hotelmen's Association</i> and the <i>International Hotel Alliance</i> . Aims to act as the international organization of the hotel and restaurant industry and generally perform the functions of a trade association at international level. Members include national associations; hotel and restaurant chains and establishments; industry service and supply firms. [www.ihra.com]
<i>International Labour Organisation (ILO)</i>	Inter-governmental organization established as a UN specialized agency, which aims to improve working and living conditions, the spread of social security and the maintenance of social justice.
<i>Meeting Professionals International (MPI)</i>	Leading global personnel association with more than 19 000 members in 64 countries and more than 60 chapters (2001) providing education, research, professional development and networking opportunities.
<i>Universal Federation of Travel Agents' Associations (UFTAA)</i>	An international organization founded 1966 by merger of two existing organizations. Aims to negotiate with principals and international bodies on behalf of the travel agency industry and profession, and provide for them standing, protection and assistance through national associations.
<i>World Association of Travel Agencies (WATA)</i>	An international sectoral organization founded 1949 with independent travel agencies as members (one per metropolitan area unit), which aims to contribute to the profits of member agencies and their protection by assisting in the development and organization of tourism, providing information to foster such development and by reducing risks through collective action. [www.wata.net]
<i>World Leisure and Recreation Association (WLRA)</i>	Founded 1956, present name adopted 1973. Aims to improve the quality of life through proper use of leisure and recreation; promote awareness of the significance of leisure and recreation; provide a forum for discussion and foster research in the field. Members are individuals, organizations and governments. [http://www.worldleisure.org]
<i>World Tourism Organization (WTO)</i>	Inter-governmental organization established 1975 as a UN specialized agency, when it replaced the non-governmental <i>International Union of Official Travel Organizations (IUOTO)</i> , founded 1925. In addition to continuing the technical work of its predecessor, WTO is concerned with tourism promotion and development worldwide. Among its main functions are monitoring trends, statistical analysis, provision of information and assistance to authorities in planning and managing tourism in their countries.
<i>World Travel and Tourism Council (WTTC)</i>	Global coalition of chief executive officers of companies in various sectors of travel and tourism, including transportation, accommodation, catering, recreation, cultural and travel services.

Додаток підготовлено автором на основі джерела: S. Medlik. *Dictionary of Travel, Tourism and Hospitality*, 2003.

Прогресивні техніки застосування крос-культурних компетентностей магістрів сфери туризму у процесі міжкультурної комунікації в туристичній індустрії

У ситуації міжособистісної комунікації важливою є культурна приналежність комунікантів, адже в основу комунікації закладені правила поведінки, що базуються на культурних нормах і цінностях. Поводження кожного індивіда визначається цінностями й нормами культури, суспільства у якому він існує. Вони ж визначають вербальні, невербальні й паравербальні засоби комунікації, які використовують люди у певній ситуації.

Оскільки існують різні, відмінні одна від одної культури, то й учасники комунікації можуть належати до різних культур. Приналежність співрозмовників до однієї культури полегшує комунікацію, до різних – значно ускладнює її.

При звичайній *міжособистісній комунікації* її учасники розуміють всі вербальні й невербальні нюанси. Інтерпретація та дешифрування отриманих сигналів-символів відбувається автоматично, непомітно. Але якщо один знапруженість, починаються труднощі в інтерпретації. Це може свідчити про перехід звичайної міжособистісної комунікації в міжкультурну. *Міжкультурна комунікація* - сукупність різноманітних форм відносин і спілкування між індивідами й групами, що належать до різних культур. Міжкультурний характер діяльності в туристській індустрії вимагає від її фахівців наявності додаткових умінь - розуміти уявлення й думки представників інших культур, корегувати свою поведінку, переборювати конфлікти в процесі комунікації, визнавати право на існування різних цінностей, норм поведінки. Знання мовного етикету, норм використання вербальних і невербальних засобів комунікації, особливостей їх застосування в інших національних культурах полегшує встановлення довірливого ставлення й доброзичливих відносин з діловими партнерами, співробітниками й споживачами.

Позитивне відношення до різних етнокультурних груп у суспільстві, добровільна адаптація соціальних і політичних інститутів суспільства до потреб різних культурних груп називається *міжкультурною компетентністю особистості*.

При першому контакті з іншою культурою кожна людина володіє дуже малим обсягом інформації про це культурне середовище, не має чітких уявлень про норми поведження, що прийняті в даній культурі й тому переоцінює або недооцінює поведження представників тієї культури. У таких ситуаціях виникають, як правило, три основних *типи невизначеності*: *когнітивна невизначеність* полягає в тому, що людина не може точно знати уявлення і установки співрозмовника; *поведінкова невизначеність* – фахівець не може спрогнозувати поведження свого партнера по комунікації; *емоційна невизначеність* - психологічний стан, при якому людина занепокоєна тим, що її можуть неправильно зрозуміти, негативно оцінити, завдати шкоду її гідності.

У кожної культури є свої логіка й уявлення про світ. Існує *низка критеріїв для зіставлення різних культур*. Основні серед них такі:

1. Між культурами існують значні розходження в тому, як і які засоби комунікації використовуються при спілкуванні із представниками інших культур. Так, розрізняють:

- *індивідуалістські культури (західні)* (США, Австралія, Великобританія, Канада, Нідерланди, Нова Зеландія та інші країни). Люди приймають рішення, орієнтуючись на власну оцінку. Більше уваги звертають на зміст повідомлення, на те, що сказано, а не на те, як сказано. Тобто їхня комунікація практично не залежить від контексту. Для таких культур характерним є когнітивний стиль обміну інформацією, при якому значні вимоги висуваються до швидкості мовлення, точності використання понять й логіки висловлень. З метою розвитку мовленнєвих навичок американці, наприклад, використовують *коротку розмову* - вони задають один одному запитання, на які не очікують одержати відповіді. Індивідуалізм американської культури змушує їх висловлюватися чітко й зрозуміло, відразу висувати свої аргументи, щоб викликати відповідну реакцію в опонента. Поводження учасників визначається вимогами економічної раціональності.

Представники індивідуалістських культур застосовують прямі форми спілкування та відкриті способи розв'язання конфліктів, тому в процесі комунікації

вони використовують переважно вербальні за пособи спілкування; - *колективістські культури (східні)* (Гватемала, Панама, Венесуела, Колумбія, Пакистан, Корея, Росія та інші країни). Рішення приймають, орієнтуючись на потенційну реакцію відповідної соціальної групи. При наданні інформації схильні більше звертати уваги на контекст повідомлення, на те, з ким і за яких умов відбувається спілкування. Ця особливість має прояв в наданні особливої значущості формі повідомлення, тому, як сказано, а не тому, що сказано. Комунікація в східних культурах характеризується розпливчастістю, неконкретністю мови, великою кількістю не конкретних висловлень. Велике значення мають відносини взаємної залежності. Представники колективістських культур намагаються уникати прямих взаємодій і наголошують на важливості невербальних засобів комунікації, які дозволяють їм краще з'ясувати й зрозуміти наміри співрозмовника, визначити його відношення до них.

2. За способом такого об'єктивного виміру реальності, як час, культури світу поділяються на три групи: *моноактивні* (американці, англійці, німці, північні європейці) – це культури, в яких прийнято планувати життя, створювати розклади, організовувати діяльність у певній послідовності, займатися тільки однією справою в певний момент; *поліактивні* (латиноамериканці, південні європейці, росіяни) - рухливі, товариські народи, що звикли робити багато справ відразу. Вони планують черговість справ не за розкладом, а за ступенем відносної привабливості, значущості того або іншого заходу в певний момент; *реактивні культури (ті, що слухають)* (японці, китайці, тайці, фіни, корейці, турки) надають найбільшого значення ввічливості й повазі, воліють мовчки та спокійно слухати співрозмовника, обережно реагуючи на пропозиції іншої сторони.

Моноактивні культури спираються насамперед на формалізовані інформаційні системи, поліактивні - на враження від особистих зустрічей, на ту інформацію, що була одержана під час бесіди. Реактивні культури використовують комбінацію цих двох стилів.

Поліактивні люди володіють всією розмаїтістю жестів і міміки, рактивні культури практично не мають мови рухів тіла (вона зрозуміла лише їхнім співвітчизникам).

Труднощі найчастіше виникають при взаємодії з реактивними культурами, тому їхню характеристику розглянемо докладніше. Народи реактивних культур - найкращі у світі слухачі, оскільки вони концентруються на тому, що їм говорять, не дозволяючи своїм думкам відхилитися убік, практично ніколи не переривають мовця. Вислухавши, вони не квапляться з відповіддю.

3. Культури бувають: *орієнтовані на діалог* – люди прагнуть використовувати особисті відносини для вирішення проблем; *орієнтовані на безособовий збір інформації*. Збір інформації відбувається на основі відповідей, друкованої інформації.

Представники реактивних культур уміють ефективно використовувати як безособову, так і особисту інформацію, про що свідчить успіх розвитку таких країн, як Японія, Південна Корея, Сінгапур, Тайвань, Фінляндія.

4. Для кожної культури існує *одноприйнятний стиль спілкування*. Наприклад, у Саудівській Аравії спілкування супроводжується безліччю компліментів, знаків подяки й уваги, привселюдно критикувати співробітника не прийнято. Американці досить неформальні й відразу ж, без зайвих розмов переходять до обговорення суті справи. Англійці внутрішньо стримані, віддають перевагу взаєморозумінню й контролю при спілкуванні з іншими.

За способом використання часу культури прийнято поділяти на: *монохронні* (Німеччина, США, деякі північноєвропейські країни) – час розподіляється таким чином, що одночасно можна виконувати тільки один вид діяльності, тому одне слідує за іншим, як ланки одного ланцюга; *поліхронні* (Латинська Америка, Близький Схід, держави Середземномор'я, Росія) – в один і той самий відрізок часу можливе виконання відразу кількох видів діяльності.

7. *За ступенем інформованості* учасників процесу комунікації культури поділяються на: *культури з «низьким» контекстом*, в яких повноцінне спілкування забезпечується додатковою, докладнішою інформацією. Це пояснюється тим, що в

цих культурах практично відсутні неформальні канали інформації і, як наслідок, люди недостатньо поінформовані; *культури з «високим» контекстом* – у людей немає необхідності одержувати більш повну інформацію. Вони мають потребу лише в незначній кількості додаткової інформації, тому що завдяки великій кількості неформальних інформаційних мереж вони завжди добре поінформовані.

8. Кожній людині для нормального існування необхідний певний обсяг особистого *простору* довкола неї. Розміри цього простору залежать від ступеня близькості з тими або іншими людьми, від прийнятих у даній культурі форм спілкування, від виду діяльності тощо.

Культури, в яких торкання співрозмовника дуже поширено належать до *контактних*, а в яких відсутнє - *дистантних*. До контактних культур належать латиноамериканські, східні, південно-європейські культури. Так, араби, євреї, жителі Східної Європи та середземноморських країн використовують дотики при спілкуванні досить активно. На противагу їм північноамериканці, азіати й жителі Північної Європи належать до низькоконтактних культур. Представники цих культур при спілкуванні воліють перебувати на певній відстані від співрозмовника, причому азіати використовують більш велику дистанцію, ніж північноамериканці й північноєвропейці.

9. Механізми формування відчуттів, думок і поведження представників різних культур називаються *ментальними програмами*. Останні визначаються такими вимірами культури, як: *дистанція влади*. В суспільствах з *високою дистанцією* влади всім особам, які займають більш високий статус (начальникам, батькам, іншим носіям владних повноважень) традиційно надається велика повага й демонструється слухняність. В таких культурах не допускаються відверті протиріччя, протидія, жорстка критика.

У культурах з *низькою дистанцією* влади найбільше значення надається таким цінностям, як рівність у відносинах й індивідуальна свобода.

Поділ культур за уявленням про те, що є «чоловічим», а що «жіночим» за ознакою *маскулінність – фемінність*. У *маскулінних культурах* (Японія, Австрія,

Венесуела, Італія, Швейцарія, Мексика, Великобританія, Німеччина та ін.) центральне місце займають робота, сила, незалежність, матеріальний успіх, відкритість, конкуренція й суперництво й існує чітке розмежування чоловічих і жіночих ролей. У *фемінних культурах* (Швеція, Норвегія, Нідерланди, Данія, Фінляндія, Чилі, Португалія, Росія та ін.) ці ознаки вважаються не настільки важливими.

На перший план висуваються емоційні зв'язки між людьми, турбота про оточуючих осіб, сама людина й зміст її існування.

Комунікативний міжкультурний розрив проявляється у трьох формах: *мовний, практичний і культурний*.

Представники різних культур використовують різні *мовні стилі*. На різних мовах говорять з різною швидкістю. Наприклад, швидкість мови на гавайській і деяких полінезійських мовах не перевищує 100 складів за хвилину, для англійської вона становить 200, для німецької - 250, японської - 310 й французької - 350 складів за хвилину.

Стилі комунікації також істотно варіюються в різних культурах. Як правило, виділяють чотири *групи (класи) стилів вербальної комунікації*: прямий і непрямий; вигадливий, точний і стислий; особистісний і ситуаційний; інструментальний і афективний.

Прямий стиль (характерний для низькоконтекстуальної американської культури) пов'язаний з вираженням щирих намірів людини.

Непрямий стиль дозволяє приховувати бажання, потреби й цілі людини у спілкуванні.

Митецький, або вигадливий стиль (характерний для багатьох культур Близького Сходу) припускає використання багатої, експресивної мови в спілкуванні.

Точний стиль (характерний для Західної Європи й США) полягає у використанні необхідного й достатнього мінімуму висловлень для передачі інформації.

Стислий стиль (азіатські культури), крім лаконічності й стриманості, включає ухильність, використання пауз і виразного мовчання.

Особистісний стиль комунікації (індивідуалістські культури) – у спілкуванні акцентується особистість індивіда, а *ситуаційний* (характерний для колективістських культур) - його роль.

Інструментальний стиль спілкування головним чином орієнтований на мовця й на мету комунікації; спирається на точні знання з метою досягнення цілей спілкування; дозволяє людині самостверджуватися, а також зберегти почуття автономії й незалежності від співрозмовника. Інструментальний стиль спілкування представлений у європейських культурах, США, Данії, Нідерландах, Швеції, які є індивідуалістськими культурами.

Афективний стиль (Японія) орієнтований на того, хто слухає, і на процес комунікації, на пристосування до почуттів і потреб співрозмовника, на досягнення групової гармонії; використовує аналогії з метою досягнення визначеності й одержання схвалення від партнера. При афективному стилі мовлення особливу важливість має контекст спілкування, головною метою якого є процес розуміння співрозмовниками один одного. Від співрозмовників очікується, що вони виявлять інтуїтивну чуйність до значень між слів. Самі ж слова слугують лише натяками на реальний зміст, ніхто не чекає, що вони будуть сприйняті як точні факти, що відбивають реальність. Цей стиль характерний для колективістських культур.

Комунікації з клієнтами підприємств туристської індустрії відбуваються до, під час реалізації, надання й після надання послуг.

Інструментами контактів із клієнтами є особистий контакт, мова жестів, зовнішній вигляд, контакт по телефону, зворотний зв'язок.

Перший контакт між фахівцем і потенційним клієнтом, перше враження від взаємодії є дуже важливим фактором, адже це основа для майбутніх взаємин, яка визначає якісний рівень подальшого спілкування. Тому усе, що бачить клієнт у першу чергу, має виглядати професійно та презентабельно [421].

1) Взаємодія фахівця і потенційного клієнта починається з короткого вітання, подання один одному й зауважень на загальні теми, щоб установити контакт і позитивний психологічний настрій.

2) Під час контакту формування враження про співрозмовника - процес двобічний - здійснюється двостороння первинна оцінка індивідуально-особистісних і поведінкових особливостей співрозмовників. При цьому кожний з них складає уявлення про особистість іншого на основі поведінки і різних показників.

3) З метою створення сприятливої психологічної атмосфери, закладення основи взаємної симпатії й довіри застосовують «малу» розмову. «Мала» розмова в більшості випадків стосується тих тем, які співрозмовникові приємно або цікаво обговорювати. Найчастіше вони стосуються позитивних сторін його власного життя. Тема «малої» розмови обирається безпосередньо в момент зустрічі. Вона не має бути занадто серйозною й стосуватися невирішених проблем, турбот і тривоги.

4) Установлення й збереження взаємин залежать від розташованості й відкритості клієнта, з одного боку, і здатності продавця залучити його увагу – з іншої.

Фахівцю необхідно визначити настрій і особливості споживача, підстроюватися до його стану: *підстроювання до голосу* (по телефону це єдиний спосіб), до тону, темпу, гучності й швидкості мовлення; *підключення до змісту розмови* - знаходження спільних інтересів, пошук специфічних моментів; щира зацікавленість; *підключення до мови жестів* - важливо непомітно повторювати основний “рисунок рухів”; *емоційне підключення* - «зустріти» клієнта в тому емоційному, діловому, формальному стані, в якому той перебуває; *підключення до пози* - підключатися на 60-70%; *підключення до мовлення* - до голосової тональності й темпу мовлення; *підключення до цінностей іншої людини*; *підключення до згоди (техніка Сократа)* - дати декілька тверджень на запитання, що відносяться до ситуації, в якій споживач вірить або з якими погоджується. Тоді наступне твердження клієнт частіше приймає без запитань.

Для встановлення позитивного контакту зі споживачем слід дотримуватися таких загальних правил: привітати клієнта тепло й щиро, приязно посміхаючись; при вході в офіс споживач має відчувати увагу з боку працівників;

якщо ви зайняті дуже важливою розмовою з колегами, перервіть її й зверніть увагу на клієнта; якщо ви вже зайняті з іншими споживачами, перервіть на кілька секунд

для того, щоб зустрітися поглядом із новим відвідувачем, привітати його посмішкою, запросити присісти й почекати (у спеціально відведеному для такого випадку зручному кріслі, на дивані), запропонувати інформаційну літературу, зорієнтувати за часом очікування; з'ясуйте в клієнта мету візиту, щоб при необхідності направити його до іншого співробітника; запам'ятовуйте клієнтів - якщо клієнт звертається до вас не в перший раз, покажіть, що ви його впізнали, згадайте його ім'я або прізвище; завжди будь-якого клієнта сприймайте серйозно; ніколи не вчіть клієнта, не допускайте менторський тон; не створюйте в клієнта враження того, що він щось повинен або чимсь зобов'язаний; під час бесіди уважно слухайте співрозмовника, враховуйте його думку, переконуйте без зайвої наполегливості; ставте прості запитання, уважно слухайте відповіді на них; не перебивайте клієнта; ставте запитання до висловлень клієнта; після кожного запитання надавайте достатню кількість часу для відповіді; не оцінюйте висловлення співрозмовника; підсумовуйте висловлення; витримуйте паузи в розмові, щоб клієнт мав час подумати й висловити свої думки; контролюйте тон бесіди, говоріть не занадто швидко й не занадто повільно, пояснюйте те, що може бути незрозумілим, не вживайте без необхідності спеціальні терміни; завжди будьте коректні, ввічливі; не дозволяйте собі проявляти нетерпіння: дивитися на годинник, переривати клієнта на півслові, не посилайтеся на зайнятість, навіть при наявності величезної кількості справ; чітко й швидко надавайте інформацію, що цікавить споживача.

Слід зрозуміло висловлювати свої думки, звертати увагу на *характеристики доступного пояснення*, серед яких: використання простих, коротких пропозицій зі словами, які найбільш часто уживаються; формування недовгих висловлень; концентрування уваги на головному; використання каталогів, фотоальбомів, Інтернету; чіткість мовлення.

При спілкуванні із споживачем слід уникати таких типів слів: професіоналізми – надмірне використання професійних термінів значно ускладнює спілкування; *пихатий стиль* – використання пишномовного стилю може створити враження спроби приховати деякі недоліки; *жаргон* – мова, що властива певним людям або

групам людей, може бути яскравою, але викликати подив в інших; *неологізми* – використовувати слова, яких немає в словнику треба обережно, особливо в тих випадках, коли потрібно створити приємне враження; *вulgаризми*; *специфічні фрази вашої компанії*; *слова, що занадто привертають увагу*, що викликають сильну емоційну реакцію, відволікають людей; *неясна або абстрактна мова*; *надмірно складні слова*; *кліше*.

Для подолання можливих заперечень продавцем існує кілька *методів*, що застосовуються відповідно до ситуації: *метод бумеранга* - подання клієнтові головного недоліку пропозиції як найважливішої переваги продукту; *плюс-мінус-метод* – зважування переваг і недоліків продукту; *метод перестрибування* – підтвердження заперечення й негайний перехід до опису переваг; *метод порівняння* – проведення за допомогою запитань наочного зіставлення; *розрахунковий метод* – надання можливості клієнту самому визначити переваги й недоліки продукту; *краплинний метод* – багаторазове повторення власної точки зору у формі тверджень за принципом «крапля камінь точить»; *метод свідчень на користь продукту* – подання документації, відгуків про якість продукту; *метод зустрічних запитань* – зустрічне запитання у відповідь на отримане заперечення, для того щоб клієнт переосмислив його; *метод заперечення* – пряме спростування заперечення; *метод прихованого заперечення* або *метод «так, але»* – ніби то згода із запереченням, а потім поступове доведення споживачу власної думки.

У результаті обговорення оцінюються достоїнства й недоліки різних варіантів вирішення проблеми й приймається компромісне рішення, яке задовольняє очікування клієнта. Наприклад, у відповідь на Вашу пропозицію за ціною партнер заявляє: «Ваша ціна дуже висока. Інша турфірма пропонує аналогічний турпродукт за меншою ціною й за більш вигідними умовами».

Способи відповідей на заперечення.

1. Спосіб відтягування. Не слід одразу говорити про ціну. Спочатку поясніть, у чому полягає користь продукту, що пропонується, і лише потім називайте ціну.

2. *Спосіб бутерброда.* Перелічіть всі переваги для клієнта, які надасть йому ваша пропозиція, а «зверху покладіть» ціну. Або навпаки: ціна, потім – всі переваги.

3. *Спосіб сандвіча.* «Помістіть» ціну між двома «шарами», що відбивають користь для партнера. «Продавайте» свою комерційну пропозицію, наприкінці наведіть особливо привабливий аргумент, що підтверджує необхідність прийняття пропозиції і її вигоду для клієнта.

4. *Спосіб порівняння.* Співвіднесіть ціну з користю продукту.

5. *Спосіб розподілу.* Розкладіть ціну на більш дрібні складові.

6. *Спосіб множення.*

7. *Обіг емоційного характеру.* Частіше звертайтеся до емоцій споживачів. Дайте зрозуміти, що вони гідні того, щоб дозволити собі щось особливе.

8. *Спосіб підведення підсумків.* У правому стовпчику таблиці запишіть всі недоліки, які перелічив клієнт. Потім разом з ним ще раз проаналізуйте всі достоїнства й переваги вашої пропозиції й перелічіть їх у лівому стовпчику таблиці. Після цього запитайте його, невже він хоче через одиничні недоліки відмовитися від такої кількості переваг.

9. *Аргументи, що вказують на недоліки.* В описаній вище таблиці вкажіть ціну, яка б влаштувала клієнта. Потім поясніть йому, наявність яких недоліків або відсутність яких переваг пов'язана з більш низькою ціною. При цьому називайте переваги, що виключаються, закреслюйте їх в таблиці червоним маркером.

10. *Спосіб продажу відмінностей.* Не варто продавати ціну, слід продавати ті якості, продукти, досягнення, сильні сторони, які відрізняють вашу фірму від інших .

Щодо специфіки готельного обслуговування серед загальних *правил для персоналу готелів* найважливішими є такі: працівник має демонструвати позитивне відношення до клієнта, повагу: вести бесіду бездоганно чемно, дружелюбним тоном, у жодному разі не підвищуючи голосу, не виявляти свого невдоволення, якщо, наприклад, клієнт приходить у самому кінці його робочого дня, зберігати витримку з нісенітними, агресивними, п'яними клієнтами, усіляко демонструвати клієнтові, що співробітник щиро стурбований його проблемою; працівник готелю має посміхатися

клієнтові, підтримувати позитивний зоровий контакт. У розмові з гостями використовувати відповідні фрази «добрий ранок»; «звичайно, я із задоволенням зроблю це»; тактовно інформувати клієнта й повідомляти йому навіть неприємні новини, наприклад про те, що клієнт повинен доплатити деяку суму; жоден працівник готелю не має права сперечатися з гостем, навіть по дрібницях; якщо споживач повідомляє що-небудь працівникові, то останній має продемонструвати максимальне прагнення зрозуміти клієнта, кивати головою, вставляти слова «зрозуміло», «добре», а якщо йому не зовсім зрозуміло, то задавати питання типу «якщо я вас правильно зрозумів, ви хочете...».

Основною комунікацією з діловими партнерами в туристському бізнесі є переговори. *Переговори* – процес взаємодії декількох взаємозалежних сторін, який здійснюється з метою досягнення власних інтересів.

При аргументуванні важливою є *переконливість мовлення*, з метою чого слід дотримуватись таких правил: у ході аргументації використовуйте тільки ті доводи, які ви й опонент розумієте однаково; якщо довід не приймається, знайдіть причину цього й далі в розмові на ньому не наполягайте; не применшуйте значущість сильних доводів супротивника, навпаки, підкресліть їхню важливість і своє правильне розуміння; свої аргументи, які не пов'язані з тим, що говорив супротивник або партнер, наводьте після того, як ви відповіли на його доводи; порівнюйте темп аргументації з особливостями темпераменту партнера; пам'ятайте, що зайва переконливість завжди викликає опір; наведіть один-два яскравих аргументи і, якщо бажаний ефект досягнутий, обмежтеся цим.

Закони аргументації й переконання.

1. *Закон вбудовування (впровадження)* – аргументи варто вбудовувати в логіку міркувань партнера, а не вбивати (ламаючи її), не викладати їх паралельно.

2. *Закон спільності мови мислення* – слід говорити мовою основних інформаційних і репрезентативних систем опонента.

3. *Закон мінімізації аргументів* – людське сприйняття обмежено, тому оптимальна кількість аргументів має бути не більше трьох-чотирьох.

4. *Закон об'єктивності й доказовості* – використовуйте тільки ті аргументи, які приймає ваш опонент. Не плутайте факти й думки.

5. *Закон діалектичності (єдності протилежностей)* – надавайте двосторонній огляд, вказуйте не тільки на плюси своїх доказів або припущень, але й на мінуси.

6. *Закон демонстрації рівності й поваги* – надавайте аргументи, демонструючи повагу до опонента і його позиції, адже «друга» переконати легше, ніж «ворога».

7. *Закон авторитету* – посилення на авторитет, відомий вашому опонентові й сприйманий ним теж як авторитет, підсилюють вплив ваших аргументів.

8. *Закон рефреймінгу* – не відкидайте доводи партнера, а, визнаючи їхню правомірність, переоцінюйте їхню силу й значимість. Підсилюйте значимість втрат у випадку прийняття його позиції або зменшуйте значимість вигід, які очікує отримати партнер.

9. *Закон поступовості* - не прагніть швидко переконати опонента, краще йти поступовими, але послідовними кроками.

10. *Закон зворотного зв'язку* - надавайте зворотний зв'язок у вигляді оцінки стану опонента, опису свого емоційного стану. Приймайте на себе персональну відповідальність за непорозуміння і нерозуміння.

11. *Закон етичності* - в процесі аргументації не допускайте неетичного поведіння (агресію, обман, зарозумілість, маніпуляції та ін.).

Правила, які допомагають переконати співрозмовника.

1. *Правило Гомера* – черговість аргументів, що наводяться, впливає на їхню переконливість. Найбільш переконливим є такий порядок аргументів: сильні — середні — один найсильніший. Сила (слабкість) аргументів має визначатися не з погляду того, хто виступає, а з погляду особи, яка приймає рішення.

2. *Правило Сократа* – для одержання позитивного рішення по важливому питанню слід поставити його на третє місце після двох коротких, простих для співрозмовника питань, на які він напевно відповість «так».

3. *Правило Паскаля* – не “заганяйте співрозмовника в кут”, надайте йому можливість зберегти гідність. Доведіть, що запропоноване вами задовольняє певну потребу співрозмовника.

4. Переконливість аргументів значною мірою залежить від іміджу й статусу особистості того, хто переконує.

5. Не заганяйте себе в кут, не знижуйте свій статус проявом ознак непевності, зайвих вибачень.

6. Не принижуйте статус співрозмовника, тому що будь-який прояв неповаги, зневаги до співрозмовника викликає негативну реакцію.

7. До аргументів приємного нам співрозмовника ми ставимося прихильно, до аргументів неприємного — з упередженням. Приємне враження створюється багатьма факторами: поважним відношенням, умінням вислухати, грамотним мовленням, приємними манерами, зовнішністю та ін.

8. Прагнучи переконати співрозмовника, починайте з того, в чому ви згодні з опонентом.

9. Виявіть емпатію, намагайтеся зрозуміти емоційний стан іншої людини, уявити хід її думок, поставити себе на її місце, співпереживати їй.

10. Будьте уважним слухачем, щоб зрозуміти хід думок співрозмовника.

11. Перевіряйте, чи правильно ви розумієте співрозмовника.

12. Уникайте слів, дій, що можуть привести до конфлікту.

13. Стежте за мімікою, жестами, позами - своїми й співрозмовника.

Під *конфліктом* розуміється зіткнення протилежно спрямованих тенденцій у психіці окремої людини, у взаємовідносинах людей, їх формальних і неформальних об'єднаннях, що обумовлено розходженням поглядів, позицій і інтересів.

Відокремлюють такі різновиди конфліктів: *за формою* конфлікти поділяють на *кооперацію, змагання, відкриту боротьбу*; *за суб'єктом* - *внутрішні* (внутріособистісні) й *зовнішні* (міжособистісні, між особистістю й групою, міжгрупові); *за організаційними рівнями до яких належать сторони* - *горизонтальні* (між окремими напрямками діяльності організації) й *вертикальні* (між різними

рівнями ієрархії); *за розвитком – поступальні* (логічні), *бурхливі, вибухові*; *за сферою виникнення й розвитку – ділові*, що пов'язані з виконанням людиною посадових обов'язків, *й особистісні*, що зачіпають неофіційні; *за розподілом між сторонами втрат і вигравів – симетричні* (діляться приблизно нарівно) *й асиметричні* (одні виграють або втрачають істотно більше, ніж інші);

за своїми наслідками – конструктивні (функціональні) конфлікти припускають можливість раціональних перетворень в організації, допомагають виявити різні точки зору, альтернативи або проблеми, надають додаткову інформацію; *деструктивні (дисфункціональні)* конфлікти - такі, що не мають під собою реального підґрунтя, руйнують систему відносин між людьми, знижують продуктивність праці тощо. Будь-який конструктивний конфлікт, якщо його вчасно не перебороти, перетворюється в деструктивний; *за ступенем впливу конфліктуючих сторін одна на одну - конкуренція; співробітництво*; якщо впливу немає взагалі - *сторони незалежні* одна від одної; *за ступенем охоплення організації - загальні* (охоплюють всю організацію) та *парціальні* (відносяться до окремої частини організації); *а ступенем розвитку - ті, що зароджуються, зрілі або ті, що закінчуються*; *за тривалістю - короточасні або затяжні*; *за ступенем відкритості - приховані, латентні* (якщо учасники конфлікту приховують його від інших) та *відкриті*; *за підставою - однорідні* (якщо підстави для конфлікту в кожного із суб'єктів належать до однакових груп) та *складні* (якщо в суб'єктів різні підстави для конфлікту). Однорідні конфлікти поділяють на *щирі конфлікти* (при взаємному обмеженні інтересів), *непорозуміння* (при двосторонній помилці) та *психологічну несумісність* (при взаємній нестерпності).

Конфлікт можна розглядати у *вузькому* як безпосереднє зіткнення.

Існують три *основні причини комунікаційних конфліктів*: *соціальні відносини* або міжособистісні відносини (сильно виражене суперництво, недостатнє визнання здібностей іншої особи, недостатня готовність до компромісів, суперечливі цілі й засоби їх досягнення); *організаційні відносини* (перевантаження роботою; неточні інструкції; неясні компетенції або відповідальність; цілі, що суперечать одна одній; постійні зміни правил і приписів для окремих учасників комунікації; глибокі зміни

або переструктуризація позицій і ролей); *особисті особливості комунікантів* (риса характеру), які створюють у людини схильність або несхильність до конфліктних відносин з іншими людьми.

Таблиця 6

Типи конфліктних особистостей і їх поведінкові особливості

<i>Тип конфліктної особистості</i>	Поведінкові характеристики
<i>Демонстративний</i>	Прагне бути в центрі уваги. Любить добре виглядати в очах оточуючих. Його відношення до людей визначається тим, як вони до нього ставляться. Йому легко даються поверхневі конфлікти, милується своїми стражданнями й стійкістю. Добре пристосовується до різних ситуацій. Раціональне поведіння виражене слабо, домінує емоційне поведіння. Планування своєї діяльності здійснюється ситуативно й слабо втілюється в життя. Уникає кропіткої, систематичної роботи. Не йде від конфліктів, у ситуації конфліктної взаємодії почуває себе добре.
<i>Ригідний</i>	Підозрілий. Має завищену самооцінку. Постійно вимагає підтвердження власної значущості. Не враховує зміни ситуації й обставин. Прямолінійний і не гнучкий. Складно приймає точку зору навколишніх, не дуже зважає на їхню думку. Повага з боку навколишніх сприймається як належне, недобррозичливість з боку навколишніх сприймає як образу. Мало критичний стосовно своїх вчинків. Болісно уразливий, підвищено чутливий стосовно уявних або дійсних несправедливостей.
<i>Некерований</i>	Імпульсивний, недостатньо контролює себе. Поводження такої людини складно передбачити. Поводиться зухвало, агресивно. Часто в запалі не звертає уваги на загальноприйняті норми спілкування. Характерний високий рівень домагань. Несамокритичний. У багатьох невдачах, неприємностях схильний обвинувачувати інших. Не може грамотно планувати свою діяльність або послідовно перетворювати плани в життя. Недостатньо розвинена здатність співвідносити свої вчинки із цілями й обставинами. З минулого досвіду не робить висновків.
<i>Надточний</i>	Скрупульозно ставиться до роботи. Висуває підвищені вимоги до себе. Висуває підвищені вимоги до інших, людям, з якими він працює, здається, що він чіпляється. Має підвищену тривожність. Надмірно чутливий до деталей. Схильний надавати зайвого значення зауваженням навколишніх. Іноді раптом розриває відносини із друзями, знайомими тому, що вважає, що його скривдили. Страждає від себе сам, переживає свої прорахунки, невдачі, часом розплачується за них навіть хворобами (безсонням, головними болями й т.п.). Стриманий у зовнішніх, особливо емоційних, проявах. Слабо почуває реальні взаємини в групі.
<i>Безконфліктний</i>	Нестійкий в оцінках і думках. Має легку сугестивність. Внутрішньо суперечливий. Характерна деяка непослідовність поведіння. Орієнтується на швидкий успіх у ситуаціях. Недостатньо добре бачить перспективу. Залежить від думки навколишніх.

Для усунення конфліктів використовують *групи методів*: *структурні* – різні організаційні заходи (роз'яснення вимог до роботи; координаційні заходи;

загальноорганізаційні комплексні цілі; система винагород); *міжособистісні*, які враховують *розходження позицій* (того, що пред'являється стороною в ситуації протиріччя) й *інтересів* сторін (потреби, які людина намагається задовольнити в певній ситуації) та можливі стратегії поведінки в конфлікті.

З метою забезпечення ефективного подолання конфліктної ситуації слід дотримуватися певних *правил і норм спілкування*: зосереджуйте увагу на співрозмовнику, його повідомленні; уточнюйте, чи правильно ви зрозуміли загальний зміст і деталі прийнятої інформації; повідомляйте іншу сторону в перефразованій формі щодо змісту прийнятої інформації; у процесі прийому інформації не перебивайте співрозмовника, не давайте порад, не критикуйте, не підбивайте підсумок, не відволікайтесь; домагайтесь, щоб вас почули та зрозуміли, дотримуйтеся послідовності повідомлення інформації.

Не переконавшись у точності прийняття партнером інформації, не переходьте до нових повідомлень; використовуйте невербальні засоби комунікації: частий контакт очей; кивання головою в знак розуміння й інші прийоми, які притаманні конструктивному діалогу; шукайте методи, які послабляють конфлікт; для уникнення агресивності дайте опоненту можливість повністю висловитись; вимагайте обґрунтування претензій і пропонуйте сформулювати бажаний результат; свою негативну оцінку опонента або ситуації подавайте у вигляді відбиття власних почуттів; шукайте рішення, що задовольняють всіх, використовуйте компроміси; не приписуйте іншій стороні погані наміри та відповідальність за все; не демонструйте свою силу та переваги, не принижуйте співрозмовника; не розглядайте все тільки зі своєї позиції, не ігноруйте інтереси іншої сторони; не дратуйтеся, не обрушуйте на опонента безліч претензій; не беріть участь у скандалах і сварках; зробіть довгу паузу і припиніть діалог (мовчання не повинне бути образливим для опонента); не констатуйте негативного емоційного стану опонента; тримайте себе гідно, а йдучи, не “трюкати дверима”; демонструйте терпіння до інакомислення, здатність вийти за звичні рамки в пошуку альтернатив; обережно погоджуйтесь з думкою інших, навіть

якщо вони поступаються; залучайте незадоволених до прийняття рішень; допомагайте опоненту зберігати репутацію; виключайте будь-яку дискримінацію.

Сильний і тривалий конфлікт може привести до негативних наслідків для організації, навіть до її руйнування, тому з метою запобігання деструктивним конфліктам й сприяння адекватному розв'язанню конструктивних конфліктів важливим є цілеспрямований, обумовлений об'єктивними законами вплив на їхню динаміку, тобто *управління конфліктами*. При управлінні конфліктами необхідно враховувати основні стилі й моделі поведінки особистості в конфлікті (табл. 7).

Таблиця 7

Основні моделі поведінки особистості в конфлікті

<i>Модель поведінки</i>	<i>Поведінкові характеристики особистості</i>
<i>Конструктивна</i>	Прагне вирішити конфлікт; націлена на пошук прийняттого рішення; відрізняється витримкою й самовладанням, доброзичливим відношенням до суперника; відкрита й щира, у спілкуванні лаконічна й небагатослівна.
<i>Деструктивна</i>	Постійно прагне до розширення й загострення конфлікту; принижує партнера, негативно оцінює його особистість; проявляє підозрілість і недовіру до суперника, порушує етику спілкування.
<i>Конформістська</i>	Пасивна, схильна до поступок; непослідовна в оцінках, судженнях, поведінці; легко погоджується з точкою зору суперника; уникає гострих питань.

Існує п'ять основних *стилів поведінки при конфлікті*: *конкуренція* або *суперництво* - це прагнення до однобічного виграшу, до перемоги, задоволення власних інтересів; *співробітництво* - найбільш важкий із всіх стилів, але й найбільш ефективний. Він означає пошук шляхів для залучення всіх учасників у процес розв'язання конфлікту і прагнення до задоволення потреб усіх; *компроміс* - сторони намагаються врегулювати розбіжності шляхом взаємних поступок; *притосування* означає що ви дієте разом з іншою стороною, але при цьому з метою згладжування атмосфери й відновлення нормальної робочої обстановки не намагаєтеся відстоювати власні інтереси; *ігнорування* або *відхилення* реалізується якщо конфлікт не зачіпає прямих інтересів сторін або проблема, що виникла, не настільки важлива для сторін і немає потреби відстоювати свої права або сторона просто не бажає витратити час і сили на її вирішення.

Конфлікти, які виникають у сфері туризму, умовно можна поділити на конфлікти: з агентствами; з туристами; внутріфірмові конфлікти (внутріособистісні, міжособистісні; конфлікт особистості з групою, міжгрупові конфлікти між великими соціальними групами), коли конфліктуючими сторонами виступають працівники однієї організації; з постачальниками турпослуг, причинами яких можуть бути: грошові взаємини (економічна природа конфліктів); недостатня якість роботи обох сторін, яка привела до виникнення конфліктних ситуацій з туристами; непорозуміння між сторонами, недостовірна інформація, що найчастіше виникає в силу неякісних систем комунікації між фірмами; несумлінність або низький професіоналізм сторін.

Конфлікти можуть виникати у процесі обслуговування клієнтів в самому агентстві і в результаті незадоволеності якістю турпродукту, але вважати їх завжди доводиться в турагентстві.

Поради по роботі зі скаргами клієнтів: уважно слухайте скарги незадоволеного клієнта, адже усяка скарга – це корисна інформація, яка може допомогти поліпшити рівень сервісу; зберігайте спокій, відведіть незадоволеного клієнта у сторону, щоб його не чули інші; дайте клієнтові можливість виговоритися повністю; не погоджуйтесь з клієнтом, але й не висловлюйте незгоду, не виправдовуйтеся будь-якою зовнішньою причиною; висловіть співчуття та бажання допомогти; подякуйте клієнту за те, що він звернув увагу на проблему; намагайтеся усунути проблему негайно: якщо неможливо вирішити її самостійно, зверніться до керівництва.

У роботі турпідприємства найбільшого значення набувають *конфлікти з клієнтами*, адже саме від взаємодії з ними залежить успішне функціонування організації.

Конфлікти з подорожуючими можна умовно поділити на конфлікти, що виникають:

- до відправлення в поїздку (при оформленні документів в офісі туроператора або агентства, під час проведів туристів в аеропорті тощо);
- під час споживання туристських послуг (при авіаперельоті, при

- проживанні в готелі тощо);
- під час стикувань окремих туристських послуг, що входять до складу турпакета (при розселенні туристів у готелі, зборах на екскурсію та ін.).

Серед *основних причин* виникнення усвідомленого невдоволення туристів можна виділити такі:

1. *Неналежна якість пропонованих туристських послуг, тобто їх невідповідність очікуванням споживача.*

Сприйняття якості послуг, тобто співвідношення очікувань споживача й реального виконання замовлених ним туристських послуг визначається особистісними характеристиками подорожуючих, які можна поділити на: *стабільні особистісні характеристики* (стриманість, комунікабельність, ерудиція, інтелект, вихованість, почуття гумору, чуйність тощо) формуються у процесі дорослішання, виховання й освіти, важко змінюються й практично не залежать від думок оточуючих і конкретної ситуації; *динамічні характеристики* (настрій людини, її самопочуття, прихильність, уважність тощо) багато в чому визначаються зовнішніми ситуаційними факторами та змінюються разом з ними.

З метою запобігання конфліктів працівникам, які безпосередньо реалізують путівку, необхідно дотримуватися низки вимог: донести до споживача інформацію, яка цілком відповідає дійсності, щодо умов пересування і проживання; уміти оцінити особистісні якості, психологічні особливості клієнта в ході особистої бесіди та використовувати отриману інформацію при консультуванні й рекомендаціях; уміти з'ясувати «туристський» досвід клієнта і його відгуки про готелі та турпоїздки, в яких він бував раніше.

Згідно з *правилом підвищення градусу* клієнтові не можна пропонувати для відпочинку тури й готелі більш низької якості, ніж ті, які він відвідував раніше; коректування очікувань клієнта має проходити у відповідності із цілями майбутнього туру та залежно від особистісних характеристик клієнта, має супроводжуватися вагомими аргументами й доказами (фотографії, інформація каталогів); щоб уникнути можливих непорозумінь і неповноти викладу інформації туроператор повинен

кожному туристу надавати інформаційний листок з інформацією про майбутній відпочинок туриста, правилами поведінки та заходами безпеки у поїзді.

2. *Усвідомлення туристом низької цінності придбаного туру, як невідповідності реальної якості туристських послуг і його вартості.*

Причинами виникнення конфліктних ситуацій щодо отриманих послуг можуть стати: отримання туристами інформації про те, що інші мандрівники сплатили меншу суму за аналогічні туристські послуги; більш якісний та дешевий досвід подорожей в минулому; одержання туристом інформації про реальну вартість послуг постачальників.

3. *Невірне або неповне інформування туристів про особливості майбутньої поїздки (труднощі, що очікують його в поїзді, проблеми, стреси, до яких турист має бути матеріально й морально готовий).*

4. *Незадовільна організація самих туристів під час здійснення групових поїздок.*

5. *Неорганізоване сполучення між окремими послугами, які надаються під час туру з незалежних від туроператора причин.*

Важливе місце в запобіганні та усуненні конфліктної ситуації належить тому фахівцю, який супроводжує туристичну групу, тому він має володіти високим рівнем професійно-комунікативної компетентності.

Існують різні методи подолання конфліктних ситуацій під час туристичної поїздки. Серед них: сприйняття дрібних неприємностей з гумором; звертання до «минулого» досвіду, до прикладів набагато більш жалюгідних умов колишніх турів; перемикання уваги основної маси туристів з групи на щось більш приємне; використання тактики переведення вини за нестиківки на постачальників.

Але ні при яких умовах не слід: звалювати всю провину на менеджерів туроператора, рекомендувати туристам подавати позов на туроператора, сприяти їм у зборі інформації, яка підтверджує виникнення позаштатної ситуації; допускати зіткнення з туристами в присутності інших туристів або представників партнерських фірм; явно й безапеляційно вказувати на неправоту туриста (навіть якщо це дійсно так), допускати неповажні фрази або вчинки відносно туристів;

вказувати на неадекватне сприйняття туристами цінності турпоїздки, а у випадку об'єктивної необхідності робити це коректно, не допускаючи приниження споживачів.

Таблиця 8

Правила поведінки в конфліктних ситуаціях

<i>Тактика поведінки</i>	<i>Зміст</i>
<i>Єдина тактика</i>	Вислуховує претензії туристів, погоджуючись із усім, що вони говорять (це дасть туристам можливість виговоритися й заспокоїтися, вселить їм довіру до супровідного).
<i>Тактика нападу</i>	Аргументовано стає на захист власної фірми та пояснює туристам несправедливість їх вимог і претензій.
<i>Тактика зміни переконань</i>	Орієнтувати туристів на зміну очікувань, наприклад: «А чого ви чекали від тризіркового готелю?» Цю тактику можна застосовувати тільки у випадках, коли туристи явно переоцінили можливості поїздки або неадекватно поставилися до її цінності.
<i>Тактика відстрочки</i>	Розв'язання конфліктної ситуації намагаються відкласти. Такий стиль поводження застосовують у ситуаціях, коли миттєве розв'язання конфлікту не можливе або не ефективне У цьому випадку туристу пропонують викласти претензії у письмовому вигляді.
<i>Тактика докладного аналізу</i>	Застосовують коли сторони, що конфліктують готові до співробітництва та подолання ворожості, що виникла. У цьому випадку докладно розглядають всі негативні сторони та наслідки ситуації, що склалася, знаходять спільне рішення.
<i>Тактика активної співучасті</i>	Застосовують при взаємодії з емоційними або індивідуальними клієнтами, для яких активне сприяння з боку супровідного важливіше, ніж результати такого сприяння.
<i>Тактика персоналізації</i>	Супровідний спілкується з найбільш конфліктним туристом або туристами (особисті бесіди під час прийому їжі).

Таким чином, ми дійшли конструктивного висновку, що процес міжкультурної взаємодії у сфері туризму вимагає від магістрів сфери туризму сформованості професійних компетентностей крос-культурної освіти на достатньо високому рівні. Як наслідок, нами були виділені основні прогресивні техніки міжкультурної комунікації, використання яких сприятиме ефективній професійній взаємодії.

Додаток підготовлено автором на основі джерела: Писаревський І. М., Александрова С. А. Професійно-комунікативна компетентність (в туризмі): підручник. Х: ХНАМГ, 2010. 230 с.

Додаток П

Завдання на професійно спрямованому етапі авторської методики

Блок 1. Усвідомлення суб'єктивного сприйняття якості послуг.

1. Формування групової взаємодії. Гра "Павутиння".

Мета: Допомогти учасникам стати командою. *Час:* 5 хв. *Хід роботи.* Учасники створюють коло та в хаотичному порядку беруться лівою рукою за ліву руку, а правою – за праву руку будь-якої людини, що стоїть у колі. Завдання учасників полягає в тому, щоб розплутати павутиння та знов створити коло. Це треба зробити не розмикаючи рук. Після виконання вправи можлива рефлексія за такими питаннями: 1. Яка була Ваша перша думка, коли Ви почули суть завдання? 2. Яка поведінка учасників сприяє успіху групи? 3. Яка поведінка перешкоджає досягненню мети? 4. Який висновок можна винести з цієї вправи для побудови команди в майбутньому?

2. Формування групової емпатії. Гра "Я радий ..."

Мета: створити позитивний емоційний стан у групі та підвищити рівень сприйняття учасниками один одного. *Час:* 5 хв. *Хід роботи.* Тренер пропонує учасникам залишитися в колі та по-черзі сказати своєму сусіду "Я радий бути тут, тому що...", "Я радий тебе бачити, тому що...".

3. Сприйняття якості обслуговування. Кейс-метод, робота в групах.

Мета: виявити рівень суб'єктивності сприйняття якості обслуговування туристами та актуалізувати тематику тренінгу. *Час:* 30 хв. *Хід роботи.* Тренер запрошує двох учасників на роль турагентів, інші поділяються на групи (за запропонованою тренером технологією). Кожна команда отримує кейси. Командам туристів були продані однакові тури до Єгипту. Готель Concorde El Salam Sport, 5* знаходиться в курортному м. Шарм-ель-Шейх, у районі Шаркс Бэй, у 15 км від центру м. Наама-Бей і в 7 км від аеропорту м. Шарм-ель-Шейх. Дата відкриття – 2003 рік. Готель складається з п'яти двоповерхових корпусів та надає додаткові послуги: відкритий басейн (1000 кв.м, глибина 1,2 м, з підігрівом у зимовий період), аквапарк (3 водні гірки), 3 тенісних корту (за додаткову плату), обмін валют, торговий центр, 5 конференц-залів, бізнес-центр (за додаткову плату), SPA-центр (за додаткову плату),

паркування, пральня (за додаткову плату), перукарня (за додаткову плату), послуги лікаря (за додаткову плату). Також діє постійна анімація, є власний пляж, однак захід в море через пантон.

Завдання: оцініть якість туристичних послуг, виходячи з ситуації та вашої соціальної ролі. Ситуація № 1. Ви з сім'єю з дітьми (14 та 5 років) хотіли виїхати в липні на відпо-чинок на море. Були сумніви відносно напряму відпочинку, як варіант розглядалися Туреччина, Хорватія та Чорногорія. Однак, менеджер умовив Вас саме на цей тур. Інтереси в сім'ї досить різні: батько полюбляє активний відпочинок, мати – екскурсійні програми. Ви пред'являли високі вимоги до якості обслуговування. Ситуація № 2. Ви з друзями вирішили відсвяткувати закінчення п'ятого курсу університету та разом здійснити пам'ятну подорож. Основними вимогами до туру були: активність, наявність можливостей займатися спортом і актив но проводити час, місце повинне бути молодіжним та мати можливості для розваг. Менеджер в турагенстві відчув обмеженість молодих людей у грошових коштах, однак умовив придбати саме цей тур. Ситуація № 3. Ви достатньо літні люди, знаходитеся уже 3 роки на пенсії, вирішили у вересні відпочити зі старими друзями. Ви пред'являли високі вимоги до якості обслуговування, полюбляєте спокійні екскурсійні програми, увагу з боку персоналу.

4. *Міні-лекція "Об'єктивний та суб'єктивний підходи до якості туристичних послуг".*

Мета: усвідомити багатоаспектність якості послуг. *Час:* 10 хв. Якість туристичних послуг –це відповідність наданих послуг очікуванням туриста або встановленим стандартам. Специфіка сфери туризму полягає в тому, що її продукт повністю або частково невідчутний, а якість наданих послуг оцінюється споживачами в комплексі з привабли-вістю оточуючого середовища, а саме: політичного стану, рівня цін, доброзичливості нації, рівня злочинності, розгалуженості інфраструктури туристичних центрів, а також гостинності безпосередньо закладів розміщення та харчування.

Крім того, кожний турист оцінює якість туристичних послуг в умовах Крім того, кожний турист оцінює якість туристичних послуг в умовах певного емоційного стану, який залежить від значної кількості його суб'єктивних характеристик: особливості виховання, віку, культурних традицій народу, представником якого він є, поняття про комфорт, звичок, самопочуття або психологічного стану на момент отримання послуги, а також фізіологічних особливостей організму. Усе це робить сприйняття якості турпродукту значною мірою суб'єктивним, тобто залежним від індивідуальних рис кожного туриста.

На суб'єктивне сприйняття туристом якості послуг впливати досить важко, в той час як об'єктивні складові стандартизовані та відстежуються безпосередньо туристичними підприємствами, акредитованими організаціями або державними закладами.

5. Перегляд відеоролику "Burj Al Arab".

Мета: встановити основні види потреб та вимог споживачів до туристичних послуг. *Час:* 7 хв. *Хід роботи.* Перегляд відеоролику та обговорення вражень.

6. Встановлення критеріїв якості обслуговування. Мозковий штурм.

Мета: визначити основні критерії якості туристичних послуг. *Час:* 8 хв. *Хід роботи.* Об'єднуємо учасників у групи. Методом мозкового штурму необхідно знайти відповідь на питання "За якими критеріями можна відрізнити якісне обслуговування від неякісного?". Вправа закінчується презентаціями результатів роботи та обговоренням.

Блок 3. Привертання уваги до послуг, що надаються

1. Формування групової взаємодії. Гра "Вперта сороконіжка"

Мета: формування групової взаємодії. *Час:* 15 хв. *Хід роботи.* Усі учасники збираються в центрі, створивши коло, обличчями – назовні кола. Беруться за руки, утворюючи живе кільце. Протягом першого етапу гри не можна спілкуватися – розмовляти, обмінюватися ін-формацією. Кожен з гравців визначає для себе місце в межах ігрового майданчика, куди б він хотів дістатися. Це місце може знаходитися не тільки навпроти гравця, але і в будь-якій іншій стороні. За командою тренера кожен

повинен спробувати якомога швидше досягти наміченого їм місця і залишитися там не менше 3 с. Після того як всі гравці команди побували на уподобаних місцях, можна повідомити тренеру про виконання групового завдання. Чим швидше команда впорається з завданням, тим кращий результат буде зафіксований. Завершуючи пояснення правил, тренер ще раз нагадує про те, що спілкування між учасниками в будь-якій формі кате-горично заборонено.

Коли тренер отримав від команди повідомлення, що кожен з учасників дістався до наміченої мети, він повідомляє скільки часу зайняло виконання групового завдання. Далі команді пропонується перейти до другого етапу: гравці можуть розмовляти та формувати групову стратегію.

Обговорення гри: Що викликало труднощі? У чому, на вашу думку, причина саме таких результатів?

Як правило, отримавши можливість спілкуватися, група домовляється та узгоджує рух. Таким чином, їй вдається з меншою кількістю розривів живого кільця дістатися до кожної особистої мети.

2. Ефективне спілкування під час пропонування туристичних послуг. Міні-лекція "Ефективне спілкування під час пропонування туристичних послуг":

Час: 10 хв. Сім порад, які допоможуть зробити ділове спілкування найбільш ефективним.

1. Робіть паузи. Одна з найпоширеніших помилок у спілкуванні – це бажання видати всю інформацію максимально повно і швидко. Відвідувачі часто не в змозі сприйняти стільки інформації відразу, тому потрібно навчитися робити невеликі паузи. Це дає можливість усвідомлювати та обдумувати отриману інформацію, а також задавати питання за кожним блоком повідомлень.

2. Доносіть інформацію доступно, послідовно та зрозуміло.

3. Встановіть та утримуйте постійний контакт із співрозмовником, інакше він швидко втратить інтерес до розмови. Слідкуйте за реакцією співрозмовника, що дозволить корегувати хід бесіди.

4. Випромінюйте впевненість. Переконлива особистість, впевнена мова, успішні переговори – усе це ланки одного ланцюга. Ступінь впевненості визначити можна відразу, навіть за ходом і за поставою, тому намагайтеся стояти прямо і бути спокійним.

5. Віддавайте перевагу живому спілкуванню. Сучасний процес спілкування може здійснюватися за допомогою телефону та через Інтернет. Однак, ніякі технології не замінять ефекту від особистих зустрічей.

6. Жестикулюйте. Це створює позитивне враження та допомагає краще сприймати й засвоювати інформацію.

7. Слідкуйте за гучністю голосу. Звучання голосу часто може стати складовою формування ставлення до людини. Крім того, гучність голосу може свідчити про ступінь вашої впевненості і володіння інформацією.

3. Побудова логіки спілкування. Вправа "Витязь на розпутьті".

Мета: відпрацювати презентаційні навички та вміння переконувати, будувати логіку спілкування, а також впливати на прийняття рішення клієнтом. *Час:* 40 хв. *Хід роботи.* Тренер викликає бажаного на роль Іллі Муромця, а інші учасники отримують тематичні картки. Командам необхідно показати саме їх напрямок у максимально вигідному світі. Групам дається 10 хвилин на підготовку, після чого один представник від кожної групи виступає перед Муромцем, який вирішує, куди він поїде, та надає зворотній зв'язок про те, що йому сподобалося, а що ні в кожному виступі. Можна зняти виступ на відеокамеру і зробити розбір того, які прийоми переконання були використані.

4. Підбиття підсумку першого дня – отримання зворотного зв'язку. Ігри "Я дізнався - ...", "Мені сподобалось/Не сподобалось".

Мета: рефлексія першого тенінгового дня. Зворотній зв'язок між тренером та учасниками. *Час:* 20 хв. *Хід роботи.* Тренер передає м'ячик (або інший круглий предмет) найближчому учаснику зі словами "Я дізналась що... Мені сподобалось з вами працювати". Далі учасники один за одним передають м'яч супроводжуючи цю

дію відповідними словами. М'яч повертається тренеру, який дякує всім за висловлювання та запрошує на наступний тренінговий день.

Блок 3. Технологія спілкування під час обслуговування клієнтів

1. Продовження знайомства. Гра "Добридень, я радий тебе бачити".

Мета: формування позитивної групової взаємодії. *Час:* 10 хв. *Хід роботи.* На початку заняття учасники вітаються з тренером, потім за командою починають вільно пересуватися аудиторією. Зустрічаючи колегу, посмі-хаються та вітаються: "Здрастуй, я радий тебе бачити, тому що...". Потрібно сказати, щось хороше, приємне, але обов'язково щиро, від усієї душі.

Вправа "Груповий малюнок". *Мета:* формування позитивної групової взаємодії. *Час:* 10 хв. *Хід роботи.* Усі учасники поділяються на групи та отримують лист паперу та фломастери. Потрібно почати малювати те, що зараз хочеться. За сигналом тренера всі учасники одночасно передають свої малюнки ліворуч і, отримавши розпочатий сусідом малюнок, продовжують його. Така передача малюнків здійснюється поки кожному учаснику не повернеться їх розпочатий малюнок. Вправа передбачає презентацію та обговорення малюнків. Які почуття виникають під час самого процесу творчості та при огляді власного малюнка?

2. *Міні-лекція "NLP у продажах туристичних послуг". Час:* 7 хв. Виділяють п'ять ключових етапів НЛП-продажу: приєднання, підстроювання, калібрування (виявлення змін стану людей при спілкуванні і звернення уваги на конкретні деталі: поза, дихання, особливостей голосу), ведення, рапорт (встановлення довіри між двома (або більше) людьми). На різних етапах необхідно приділяти увагу різним аспектам спілкування. Варто пам'ятати, що складно уявити собі наявність стандартних варіантів комунікації, оскільки на Землі просто не існує двох однакових на 100 % людей. Однак це не означає, що не можна виділити загальні тенденції та стереотипи в людській поведінці. Виділяють п'ять етапів ефективної комунікації під час продажів, зупинимося на перших двох.

1. *Приєднання. "Віддзеркалювання" поз і рухів.* Якщо грамотно "віддзеркалювати" клієнта, то він цього не помітить. У той же час його підсвідомість буде підказувати йому, що вам можна довіряти.

При копіюванні дихання потрібно намагатися максимально копіювати темп і глибину дихання клієнта.

2. *Підстроювання.* Підстроювання – це копіювання поведінки клієнта з метою створення комфортної для спілкування обстановки і збільшення ймовірності результативної продажі туристичного продукту. Важливо для досягнення ефективного спілкування підстроювання до голосу. Складно на перших етапах швидко і непомітно для клієнта підлаштовуватися до темпу, тембру, гучності, інтонації голосу співрозмовника. Уміння приходять з практикою.

3. *Ефективна технологія спілкування зі споживачем, що основана на вербальній та невербальній комунікації. Карусельний тренінг.*

Мета: отримання інформації про очікування туриста, а також відпрацювання навичок використання інструментів надання можливості клієнту самостійно прийняти рішення. *Час:* 48 хв. *Хід роботи.* Усі учасники сідають по колу напроти один одного. Учасникам внутрішнього кола необхідно провести переговори, як представникам туристичного бізнесу, та обрати вигідне для себе рішення, змодельовати певну ситуацію протягом 3-х хвилин. Потім за 1 хвилину необхідно розповісти свою ситуацію опоненту, так, щоб він погодився на цю пропозицію, тобто на питання "Купив би я зараз?" відповів позитивно.

Під час гри опоненти залишаються на своїх місцях, а учасники внутрішнього кола зі своїм опитувальним листком переміщуються від одного опонента до іншого, поки не пройдуть 5 опонентів. Після цього опоненти та учасники міняються місцями, і гра розпочинається знову. Після того, як учасники пройшли 1 – 2 опонентів тренер пропонує їм грати певні ролі, наприклад, людини, яка дуже поспішає або апатичної особи.

Кожен учасник тренінгу, який був у ролі опонента та учасника, має заповнений опитувальний листок. Учасники оцінюють результати та діляться враженнями.

Блок 4. Технологія спілкування під час обслуговування клієнтів (частина 2)

1. Гра "Створюємо групи". *Мета:* формування групової взаємодії та активізація групової роботи. *Час:* 10 хв. *Хід роботи.* Учасники за командою тренера починають швидкий спонтанний рух по кімнаті. За командою тренера у найкоротший термін потрібно розподілитися на групи: у кого є годинник на руці і у кого немає; за стилем взуття; за довжиною волосся; за улюбленим заняттям у вільний час; за наявністю предметів одягу, за кольором очей.

Учасники діляться враженнями від гри. Спробуйте згадати, хто був у вашій підгрупі, коли ви об'єднувалися за подібністю біологічних даних або спільності інтересів. Назвіть тих, кого запам'ятали.

2. Перегляд зйомок, дискусія, зворотний зв'язок.

Мета: проведення самоаналізу та творчого обговорення дій під час спілкування. *Час:* 35 хв. *Хід роботи.* Обговорення питань: Що заважало вам добитися успіху в переговорах? Які перешкоди ви відчували? Як вплинула позиція опонента на технологію ведення переговорів та їх результат? Які прийоми ви застосовували? Як змінювався ваш стан після спілкування з декількома опонентами?

3. Рольова гра "Менеджер – туристи", дискусія.

Мета: досягнути розуміння стану опонента. *Час:* 30 хв. *Хід роботи.* Усі учасники розділяються на групи по 3 – 4 особи. Один учасник у парі є представником турагентства, інші – клієнтами, що мають різні вимоги до туру, у який вони бажають відправитися разом. Протягом 2 хвилин клієнти одночасно висказують свої побажання представнику турфірми. Протягом наступних 2 хвилин – навпаки. Результати такого спілкування обговорюються в групі.

Блок 6. Забезпечення якості обслуговування туристів.

1. Формування групової взаємодії. Гра "Ти уявляєш...".

Мета: активізація спілкування кожного учасника в тренінговій групі. *Час:* 15 хв. *Хід роботи.* Кожний учасник тренінгу по колу описує який-небудь цікавий випадок, що може статися в майбутньому з ним особисто або з людством в цілому.

2. Моделювання власного туристичного підприємства та описання особливостей його послуг (проектування якості туристичних послуг). *Мета:* сформулювати туристичні послуги зі встановленою якістю на етапі їх проектування.

Час: 45 хв. *Хід роботи.* Учасники об'єднуються в групи, обирають будь-яке туристичне підприємство. Необхідно запропонувати креативну ідею надання туристичних послуг у Харківському регіоні та описати її якість (зафіксувати письмово). На підготовку відводиться 20 хвилин.

3. *Поліпшення психологічного клімату в колективі. Вправа "Побудова кола".*

Мета: розвинути навички координації спільних дій та спостереження за стилями поведінки членів групи. *Час:* 12 хв. *Хід роботи.* Учасники закривають очі та починають хаотично переміщуватись по приміщенню. За умовним сигналом всі зупиняються в тих положеннях, у яких їх застав сигнал. Потім намагаються стати в коло, не відкриваючи очей і не розмовляючи.

Питання для обговорення: Чому ідеальне коло не вийшло одразу? Чому в діяльності колективів туристичних підприємств важлива загальна згуртованість дій.

Крім аудиторної самостійної роботи передбачено позааудиторну роботу, яка представлена такими завданнями, як: побудова профілю менеджера з туризму; ознайомлення з методиками NLP-практики, можливість їх використання в обслуговуванні туристів; написання есе; написання звіту, підготовка групової презентації туристичного продукту.

Додаток підготовлено автором на основі джерел: Полякова Г. М. Тренінги: web-site. URL: www.ikt.hneu.edu.ua; Методичні рекомендації до проведення тренінгів для студентів напряму підготовки 6.140103 "Туризм" усіх форм навчання / уклад. Ю. Ю. Лола. Х.: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2015. 64 с.

Додаток Р

Завдання на інформаційно комунікативному етапі авторської методики

1. Read out the question below and the partner guesses which of the four 'Ps' of the marketing mix it relates to: the Product, the Place, the Price or the Promotion.

- Who is the service or goods aimed at, e.g. older people?
- What factors influence how much the product costs?
- Where can potential customers find out more about the product?
- What kind of brand image should be created?
- What needs and wants does it satisfy?
- What sort of discounts will be offered?
- How will competing products affect whatever is charged?.

2. Read out the description of a type of niche tourism and the partner then guesses what it is.

- I've worn glasses since I was a child and never thought about laser treatment before because it's so expensive. Then a friend recommended going to Venezuela.
- She said I could get my eyes done at a really competitive price by a top quality surgeon and combine it with a fantastic holiday on the Caribbean islands of Los Roques afterwards.
- Do you enjoy experimenting with new ingredients and learning how to create fantastic dishes with them?

3. Make a small talk for the given situation for 30 seconds with the player of the group.

- You're waiting for a bus after work. One other person is waiting. It's a very cold day.
- You're queuing for lunch at work. You realize the person beside you is new.
- You're waiting for the hotel pool to open at 9 a.m. Another person is waiting nearby.
- You're on a business flight. The person beside you is reading a travel magazine.

4. Take turns to be the passenger or the customer service manager. The passenger begins each conversation [694; 695].

Situation 1: You are flying to Berlin for an important business trip. You have been awake since 4.30 a.m. and are rather tired. You have just heard that your flight is delayed but no further details have been supplied. You are not very impressed. Speak to the Customer

Services Manager to find out: the cause of the delay, how long the delay is expected to be if there an alternative flight that you could be transferred to (to get you to your destination by 8.30 a.m.).

Situation 2: You are a Customer Services Manager at a city airport. The 6.30 a.m. flight to Berlin has just been delayed due to mechanical issues but you do not know how long for. Both the 7.30 a.m. and 8.30 a.m. flights are fully booked and you are unable to transfer passengers to flights with other airlines. At the moment, you can only advise passengers to keep an eye on the departures board.

Remember to: actively listen and be patient, look at the customer when they are talking and ask questions to clarify the situation, show empathy by telling them you understand how they feel, reassure them by promising something that you will do.

Situation 3: You are a Customer Services Manager at a busy train station. Unfortunately, no buffet cart is available to replace the closed buffet carriage on the train in question but there are two stops of 20 minutes on the journey (at Beckinham and Padisburgh) where passengers can get food from the station buffet. You're not sure what hot food they serve but could phone to find out.

Remember to: actively listen and be patient, look at the customer when they are talking, apologize for the situation and reassure them by promising something that you will do [694; 695; 821].

5. Read the dialogues with partners giving it an appropriate heading. Role play some of them switching roles.

Dialogue 1. VAH = Vy-Anh Nguyen, TK = Teresa Koh

VAH What kind of destination is Hawaii? Who goes there?

TK Well, Hawaii was who did the survey, asked over two million rich, active and outdoor-oriented people 'where would you take your favourite person on vacation if money was of no importance to you?' And Hawaii was their number one destination!

VAH So where do most visitors to Hawaii come from?

TK Our biggest market is the United States – but we get more people from the west coast than the east coast. Japan is in third position and Canada is fourth – although it's

interesting that in terms of visitor expenditure, the Canadians spend less than the Japanese even though, on average, the Canadians stay over twice as long. After that, there's Oceania and then Europe. The Europeans tend to stay longer than the visitors from Australia and New Zealand, but we don't get as many of them.

VAH OK. So what makes people want to come to Hawaii?

TK Well, as you know, tourism is about selling dreams. It's all about people doing something different and taking a break from their ordinary daily routines. We focus mainly on luxury products and we have a wide spectrum. Luxury travellers can range in age from their late 20s to late 60s and beyond. Typical profiles would be rich baby boomers, who are typically well-travelled and demanding about the experience they want, and younger professionals, who have money but very little free time. Our visitors want to experience something out of the ordinary – a luxury B&B in the mountains, play golf on a famous Championship golf course, experience our regional cuisine, take a spa treatment while listening to the sounds of the ocean, things like that.

VAH So how do you promote Hawaii as a destination?

TK Well, we have a specialist programme to teach travel agents about the appeal of Hawaii to this sector. There are luxury resorts all over Hawaii, so the main task for the travel agent or consultant is to match the right island to the clients' interests. Each module on the programme focuses on an island and teaches agents about the unique attractions it has to offer.

Додаток підготовлено на основі використання джерела: Vasylyshyna N. M. English in Context. K.: Print Line, 2014. 196 p.

**Завдання на іншомовно комунікативно практичному епаті авторської
методики**

1. *Open the group discussion by paraphrasing the quotations below. Which one do you agree with? Why?*

– “Travel isn’t always pretty. It isn’t always comfortable. Sometimes it hurts, it even breaks your heart. But that’s okay. The journey changes you; it should change you. It leaves marks on your memory, on your consciousness, on your heart, and on your body. You take something with you. Hopefully, you leave something good behind.” – *Anthony Bourdain*

– “Traveling – it leaves you speechless, then turns you into a storyteller.” *Ibn Battuta*

– “We travel, some of us forever, to seek other places, other lives, other souls.” – *Anais Nin [417]*.

2. *Show what you know. Study the following vocabulary giving extensive explanations; come up with statements including some of them as well as try to add couple of your own to this list. Consider the presented tips for using lexis: airport check-in fly land landing plane take off destination journey passenger route travel travel agent trip camp go camping charger flight cruise excursion (youth) hostel hotel luggage motel package holiday self-catering holiday sightseeing go sightseeing suitcase tour tourism tourist vacation bus station car coach coach station lane motorbike motorway rail go by rail railway railway station road main road minor road boat crossing ferry port sail sea set sail ship voyage ABTA the Association of British Travel Agents agritourism in the countryside attraction enjoyable beauty countryside that attracts tourists Butlins groups of buildings containing restaurants, swimming pools, bars, places to sleep [417].*

3. *Reading comprehension with deep analysis of its parts and content as well.*

3.1. *Read the article and translate it into Ukrainian.*

3.2. *Discuss the meanings of the highlighted words and phrases in the article.*

3.3. *Write the plan to the text and summarize it in a written form using the following linking devices:*

Table 9

Linking words and Phrases

<i>First(ly)</i>	<i>Second(ly)/third(ly)</i>	<i>Conversely\On the contrary</i>
<i>First of all</i>	<i>In the second place</i>	<i>Even though\Although</i>
<i>For a start</i>	<i>Subsequently</i>	<i>In spite of\Despite</i>
<i>In the first place</i>	<i>Simultaneously</i>	<i>Differing from\In contrast\Instead</i>
<i>Initially</i>	<i>And then</i>	<i>In comparison</i>
<i>To begin/start with</i>	<i>Next</i>	<i>In reality</i>
<i>Let us begin/start by</i>	<i>Formerly/previously</i>	<i>On the one hand\On the other hand</i>
<i>First and foremost</i>	<i>Both... and ...</i>	<i>Notwithstanding\Nonetheless\Nevertheless</i>
<i>First and most importantly</i>	<i>Analogously</i>	<i>ertheless</i>
<i>Due to / due to the fact that</i>	<i>Equally</i>	<i>Still\Yet</i>
<i>Owing to / owing to the fact that</i>	<i>Likewise</i>	<i>Unlike</i>
<i>Because</i>	<i>Just like</i>	<i>Whereas\While</i>
<i>Because of</i>	<i>Similarly</i>	<i>Summing up/to sum up</i>
<i>Since</i>	<i>Correspondingly</i>	<i>To conclude/in summary</i>
<i>As</i>	<i>In the same way</i>	<i>Finally</i>
	<i>In the same manner</i>	<i>In short/in brief</i>
	<i>By the same token</i>	<i>On the whole</i>
	<i>Alternatively</i>	<i>Ultimately</i>
	<i>But\</i>	<i>Last/lastly</i>
	<i>However</i>	<i>Last of all</i>
		<i>Last but not the least</i>

Tourism Industry: Everything You Need to Know about Tourism

What is the tourism industry? So, what is the tourism industry? First, it is important to define what is meant by the ‘tourism industry’. Essentially, it refers to all activity related to the short-term movement of people to locations away from where they usually reside. It is one of the world’s largest industries and the economies of many nations are driven, to a large extent, by their tourist trade. It is also a wide-ranging industry, which includes the hotel industry, the transport industry and a number of additional industries or sectors. It is vital to understand that the tourist industry is linked to movement to different locations, based not only on leisure, but also business and some additional travel motivators. With that being said, according to the most common definitions, the tourism industry does not cover activities related to travel where the person intends to stay in their destination for longer than one year. As an example, this means that expatriates and long-term international students are not technically classed as tourists.

4. *Translate in a written form into Ukrainian one of the passages taken from any of above texts.*

5. *Write a opinion essay based on topic “Impact of Globalization on Tourism: Positive and Negative Outcomes” applying the following linkers: to express opinion, in my opinion, personally, I think/ I believe (that I strongly believe that, it is clear (to me) that, I (completely) agree/disagree with, it seems to me that, as I see it, in my view, from my point of view, as far I am concerned, I am sure/ convinced that, I (dis)agree with the statement, because my main reason is/another reason, one reason for is, many people say/ believe that, because, since, because of/ due to.*

6. *Broadly applying various possible modern translation techniques and appliances (paper Cambridge dictionary, on-line translation, on-line dictionaries) change the following into Ukrainian putting it in your own words. Comment on what you have read.*

Вісім переконливих причин, щоб подорожувати частіше

Подорож – це завжди можливість відкрити щось нове та відпочити тілом й душею. Деякі люди народжуються з любов'ю до подорожей і проводять своє життя, шукаючи нові враження. Інші ж планують свої щорічні відпустки, вихідні, які проводять теж поза домівкою. Ваша подорож не обов'язково повинна бути тривалою. Провівши один день поза звичною атмосферою, досліджуючи нове місто, ви відкриєте в собі нові можливості, приховані вміння та наповнитесь незабутніми емоціями.

Відпочинок. Якщо ви перебуваєте далеко від щоденного стресу, ваше тіло і розум відпочиває. Окрім цього, ви отримуєте новий досвід та вчитеся тримати свої думки подалі від щоденних проблем. Завдяки цьому ви можете зосередитись на тому, що бачите – пам'ятки, запахи, звуки та інше. Через кілька днів ви відчуєте, що ваше тіло починає розслаблятися.

7. *Complete the essential vocabulary table “Parts of Speech” incorporating active glossary extracted from translated article.*

Table 10

Parts of Speech

<i>Nouns</i>	<i>Verbs</i>	<i>Adjectives</i>	<i>Adverbs</i>	<i>Other (Set Expressions, Phrasal Verbs, Idioms, Collocations)</i>
<i>Tourism</i>	<i>Visit</i>	<i>Amazing</i>	<i>Quickly</i>	<i>Cover a lot of ground</i>

8. *Speech etiquette in modern communication! Be creative in finding the most appropriate English equivalents to the frequently used idioms, phrases in today's business environment:* 1. в адміністративному порядку. 2. спека, як у пеклі, нестерпна (нестерпуча, страшенна) нудота (нудьга)). 3. як з воску вилити. 4. відкрив Америку! 5. Не їється, не п'ється, і серце не б'ється, апетит приходить під час їжі. 6. Перший шматок з'їси усмак, а другий уже не так. 7. митець (мастак) у своєму ділі (у своїй справі). 8. продати з аукціону (з торгів, з молотка); цінувати, поцінувати. 9. наказати (наверзти, намолоти) сім мішків (три мішки) гречаної вовни; наказати на вербі груш; смаленого дуба плести. 10. зчинити гвалт (галас, лемент, гармидер, рейвах), приводити, привести кого до банкрутства; завдавати, завдати кому банкрутства; вивернути кому кожуха.

9. *Research activity: complete this list looking for as more as possible the newest expressions lately appeared in modern speaking on business.*

10. *Make a project on theme "Popular Types of Tourism in Ukraine as well as around the Globe" in three possible deliveries: a) presentation in front of audience with personal speech and comments; b) written report-analysis based on collective data from various sources; c) multimedia option presented by means of selected topical video [417].*

Наведемо конкретні приклади розробки для формування франкомовної комунікативної компетентності майбутніх магістрів сфери туризму.

A la découverte des châteaux français

1. *Lisez les textes suivants tirés des dépliants touristiques et répondez aux questions.*

Мета завдання: знаходження необхідної інформації у тексті; активізація певного обсягу лексичних одиниць (ЛО) за темою, що розглядається.

Le Château de Valençay

Le Château de Valençay

Un château qui sait recevoir... Un cadre unique pour des réceptions de prestige Renouant avec sa vocation d'origine, celle de recevoir des hôtes illustres, le château de Valençay constitue un cadre prestigieux pour les réceptions, rencontres professionnelles ou culturelles. Avec son architecture et son parc majestueux, les salles historiques du château, le théâtre privé, l'Orangerie et les jardins conviennent à tous types de manifestations accueillant de 20 à 1000 personnes.

Faites une pause! De mai à septembre, au coeur du château, la crêperie-salon de thé propose une restauration légère et de qualité.

1. Quelle est la vocation d'origine du château?
2. Quelle est sa vocation actuelle?
3. Quelles manifestations peut-on organiser dans le château?
4. De quoi est-il entouré?
5. Combien de personnes peut-il recevoir?
6. Que les hôtes peuvent-ils faire dans le château? .

2. *Remplissez les grilles. Мета завдання:* активізація вживання ЛЮ за темою з акцентом на граматичному аспекті (однина, множина, чоловічий рід – жіночий рід іменників і прикметників) des châteaux royaux, un cadre prestigieux, un parc majestueux, un beau château, des puissants rivaux, l'eau nécessaire.

3. *Devinez le château et justifiez votre réponse! Мета завдання:* співвіднесення інформації, що міститься у твердженнях, зі змістом прочитаних текстів; продукування висловлювань аргументативного характеру за темою.

1. Si j'admire une cheminée par jour dans ce château, il me faudra juste un an pour en admirer toutes.
2. Je suis assis à la terrasse du salon de thé et j'admire le parc majestueux du château.
3. Chambord est un château très haut, mais ce château-ci est beaucoup plus haut, c'est un vrai géant!
4. Les propriétaires de ce château peuvent trouver des légumes pour leur cuisine sans quitter leur jardin.
5. Une grande cantatrice d'opéra veut donner un concert dans un des châteaux de la Loire. On lui a conseillé le château de...
6. Ce château est un endroit idéal pour organiser la rencontre des chefs d'Etat européens.

7. La construction de ce château est le résultat d'une guerre perdue: son propriétaire veut montrer à ses rivaux qu'ils ne l'ont pas vaincu!

8. Je ne peux pas oublier l'odeur qui règne autour de ce château: tilleuls, buis, fleurs, plantes aromatiques et médicinales, ça sent très bon!.

4. *Lequel des quatre châteaux vous a impressionné le plus? Quel château voudriez-vous visiter? Pourquoi? Trouvez les documents supplémentaires pour vous faire une idée plus ou moins complète de ce lieu (www.chateauvalençay.fr, www.chateau-brissac.fr, www.chateauvillandry.fr). Imaginez votre visite de ce château et parlez-en.* Мета завдання: продукування розгорнутого висловлювання пояснювального й описового характеру за темою; пошук і обробка тематичної інформації з використанням аутентичних матеріалів.

5. *En vous servant des documents concernant le Château de Vincennes, commentez la disposition et les caractéristiques de ses bâtiments; faites la description détaillée de son fameux donjon. Parlez du château d'après le plan ci-dessous.* Мета завдання: пошук та аналіз текстових матеріалів за темою; продукування висловлювань описового характеру з використанням зорової наочності (фотографій, планів, схем); складання розгорнутого висловлювання за планом.

a) situation géographique, relief, paysage;

b) histoire (dates et étapes de construction, maîtres, architectes);

c) aspect d'origine et actuel (disposition des bâtiments, état actuel);

d) histoire moderne (événements culturels: expositions, spectacles, etc.);

e) particularités incontournables.

10. *En vous inspirant de "Fantaisie" de Gérard de Nerval, parlez du château de vos rêves.*

Мета завдання: творче використання вивченого матеріалу при продукуванні розгорнутого тексту описового характеру.

Il est un air, pour qui je donnerais

Tout Rossini, tout Mozart et tout Weber,

Un air très vieux, languissant et funèbre,

Qui, pour moi seul, a des charmes secrets.

Or, chaque fois que je viens à l'entendre,

De deux cents ans mon âme rajeunit :

C'est sous Louis treize... Et je crois voir

s'étendre

*Un coteau vert que le couchant jaunit,
 Puis un château de brique à coins de
 pierre,
 Aux vitraux teints de rougeâtres couleurs,
 Ceint de grands parcs, avec une rivière
 Baignant ses pieds, qui coule entre des
 fleurs.*

*Puis une dame, à sa haute fenêtre,
 Blonde aux yeux noirs, en ses habits
 anciens...
 Que dans une autre existence peut-être,
 J'ai déjà vue! – et dont je me souviens!.*

La France

La France est située en Europe occidentale. Elle occupe une superficie de 551 mille km carrés. Sa population est de 52 millions d'habitants. La France est un pays bourgeois avec le président à sa tête. Le drapeau français est tricolore: bleu, blanc, rouge. Les montagnes les plus élevés de la France sont les Alpes et les Pyrénées. Le climat de la France est tempéré. La France est un pays industriel et agricole.

Questions 1. Où est située la France? 2. Combien d'habitants a la France? 3. Quelles montagnes y a-t-il en France? 4. Comment est le climat de la France?

Paris

La capitale de la France, Paris, est situé sur la Seine. Capitale politique, culturelle de la France, Paris est aussi le siège du gouvernement, des grandes administrations, des grandes écoles, de l'Université, des académies, des bibliothèques, etc. Paris est aussi la capitale artistique de la France, ville monument, ville musée. La beauté de ses palais et de ses monuments est connue dans le monde entier. Paris est une des plus grandes villes du monde. Il est un grand centre industriel de la France. Paris est un grand foyer de la science et de l'instruction. Le Quartier Latin est celui des écoles et de la jeunesse. C'est ici que se trouvent les plus grands lycées, la Sorbonne, université de Paris, l'École de Droit, l'École de Médecine, etc. Paris abonde en monuments historiques: Panthéon, Arc de Triomphe, cathédrale Notre-Dame de Paris, Tour Eiffel. Paris a de riches traditions révolutionnaires. Tout le monde connaît l'épopée héroïque de la Commune de Paris.

I. Répondez aux questions: 1. Sur quel fleuve est situé Paris? 2. Quelles écoles se trouvent dans le Quartier Latin? 3. Que savez-vous sur le Panthéon? 4. Quelle ville est le siège du gouvernement français?

II. Mettez les verbes à la forme négative: 1. Tu (s'arrêter) trop souvent. 2. Nous (se lever) vite. 3. Ils (s'installer) ici.

III. Mettez les verbes à la forme interrogative: 1. Le soir nous (se reposer). 2. Elle (se laver) à l'eau froide. 3. Tu (se coucher) tard. 4. Vous (s'habiller) vite.

IV. Mettez les verbes au Passé simple: 1. Nous (marcher) longtemps. 2. Ils (écouter) cette musique. 3. Il (commencer) à écrire. 4. Ils (finir) cette traduction. 5. Nous (regarder) tout autour. 6. Elle (partir) pour Kyiv. 7. Je (mettre) ce chapeau.

V. Mettez les phrases suivantes à la forme passive: 1. Des canaux relient ces fleuves. 2. Cet auteur a écrit une pièce très amusante. 3. Sur cette place on bâtera une grande école. 4. La neige couvrait les champs. 5. Michel a choisi ces deux tableaux.

VI. Remplacez le verbe par la Conditionnel présent: 1. Je (vouloir) aller au cinéma. 2. Je (aller) avec vous. 3. Il (pouvoir) écrire sans fautes. 4. Il (devoir) arriver la semaine prochaine.

Додаток підготовлено на основі використаного джерел: Vasylyshyna, N.M. English for Tourism. Multitasking Study Guide for Self-defined and Independent Learning. К.: НАУ, 2014. 152 р.; Снежкіна В. Ф., Халупська Н. В.. Практикум з французької мови для студентів початкового рівня володіння іноземною мовою, 2009.

English for International Tourism Intermediate Progress Test #1

Answer all 50 questions. There is one mark per question.

Listen to Vy-Anh Nguyen, a student of tourism in California, interviewing Teresa Koh from the Hawaii Tourism Authority. Decide if these statements are true (T) or false (F).

1. American tourists recently called Hawaii the top 'Dream Destination'. T / F
2. More than two million individuals took part in the survey. T / F
3. Hawaii is a very popular holiday destination among Americans, especially those from the East coast. T / F
4. Europeans usually spend more time in Hawaii but are less frequent visitors. T / F
5. Tourism in Hawaii is mainly geared towards package holidays for families. T / F
6. In general, visitors to Hawaii are classified as being well-travelled and demanding. T / F
7. The Hawaii Tourism Authority provides training for travel agents on how to best match different island experiences to different clients and their interests. T / F
8. One of the add-ons mentioned is a helicopter ride over Hawaii's extinct volcanoes. T / F

Complete the sentences. Choose a), b), c) or d).

1. Yesterday, I _____ a block booking at the Metropolitan Hotel for the nights of 17–27 July.
 a) am making b) have made c) made d) make
2. She could _____ about the weekend away if we're not careful. We must keep it as a surprise!
 a) drop off b) get through c) pick up d) find out
3. Great news! I _____ to find you an enchanting villa on a secluded island in the Caribbean.
 a) am managing b) have managed c) manage d) was managed

4. The hotel _____ about your special needs and has allocated you a deluxe suite on the ground floor.
a) is informed b) will be informed c) was being informed d) has been informed
5. After we put our life jackets on, we _____ on our boat trip around the bay.
a) set off b) dropped off c) cut off d) saw off
6. We _____ that add-ons, such as a helicopter ride over Vegas and a side trip to the Grand Canyon, were the best way to customize our holiday.
a) will be told b) are being told c) have been told d) were told
7. Jane _____ us _____ from the station on the way home from work.
a) drops ... round b) is picking ... up c) will walk ... through d) turn ... up
8. I _____ at the station for hours waiting for you. What happened?
a) turned up b) was hanging around c) was getting on d) broken down
9. Flight DE504 will now _____ at 15.00 hours. Please check the departures board for gate details.
a) go ahead b) stand by c) pick up d) take off
10. Surprisingly, it took less than 15 minutes for us to _____ customs.
a) get through b) put up c) get on d) go round

Complete the sentences.

1. It took longer to get to the airport than we expected as a result of the _____ on the highway.
2. Our catering company is about to _____ its new website. It should go live on Monday.
3. We chose a very _____ spot in the mountains where we could have our picnic and enjoy the spectacular views.
4. The heavy monsoon left so much water on the runway that we were _____ at the airport terminal for nearly a day.
5. They decided to organize a three-day _____ in Singapore to help them deal with jet lag on the long trip to Australia.

6. When the cruise ship docked in the port, all its passengers went _____ to take in the delights of the island.
7. Our guest house was located in the middle of a _____ green forest and overlooked a lake.
8. The idea of travelling by plane didn't _____ to my aunt. She always preferred to take a more leisurely form of transport.
9. Last summer they booked a special interest tour to a _____ island in the Galapagos archipelago where rare Giant Tortoises were said to live.
10. For self-catering accommodation was so high that a new holiday complex was built at the resort.

Read the text on Japanese Ryokans and decide if the following statements are true (T) or false (F).

1. Ryokans provide a cultural experience and as well as accommodation for visitors. T / F
2. In the past Ryokans were places where travellers stopped to take a break. T / F
3. All Ryokans have hot baths and are known for their spectacular surroundings. T / F
4. If you want to try traditional Japanese cuisine, Ryokans are the perfect place to visit. T / F
5. Western-style food can be served on request in some Ryokans. T / F
6. Many people visit Ryokans just to enjoy the food, rather than to stay overnight. T / F
7. After washing yourself in the shower area you rinse off the soap in the bath. T / F

An introduction to Japanese Ryokans

If you visit Japan and are looking to experience traditional Japanese culture and hospitality, then staying at a Ryokan might just be the thing for you. These Japanese inns have a special character and atmosphere and are a centuries-old part of Japanese culture. They were originally built for travellers who needed to rest on long journeys.

Although there are many different styles of Ryokans, offering guests a warm welcome is of great importance at them all. Ryokans not only differ in style but also in quality and price. At the low end is the 'standard Ryokan' and at the high end, the 'luxurious Ryokan'. The 'standard Ryokan' will provide you with basic accommodation and the rooms will be very plain. However, it will also be cheap, for example 8000 yen. At a 'luxurious Ryokan' you will be given every comfort possible and treated as if royalty. Paying over 70,000 yen, you will be able to enjoy all the modern conveniences and are likely to be situated near to a natural hot spring and somewhere with a spectacular view of nature.

1. Which question below relates to price?

- a) How can potential customers be targeted?
 - b) What is the value of the service to the customer?
 - c) Which type of media would be most suitable for advertising the product?
2. Which question below relates to promotion?
- a) Will you use TV to reach your target market?
 - b) What types of discounts will you offer?
 - c) Will there be local, national or international variations?
3. Which question below relates to product?
- a) How will you distribute your product?
 - b) Is there a best time to promote your product, for example, a particular season?
 - c) What are the unique features of your product?
4. Which question below relates to place?
- a) What price will the market bear?
 - b) Do you need to attend trade fairs? Or send samples of your product to companies?
 - c) How will your price compare with competing products on the market?
5. What should you not do when listening to a customer explaining a problem?
- a) Blame colleagues for the problem.
 - b) Look at the customer while they are speaking.
 - c) Ask questions to clarify the situation.
6. What should you do if a customer is angry or upset?
- a) Promise to speak to the manager.
 - b) Get a colleague to deal with them and have a coffee break.
 - c) Stay calm and let them tell you how they feel.
7. How can you show empathy towards a customer?
- a) By losing your temper and arguing with them.
 - b) By asking questions to find out more about the problem.
 - c) By telling them you understand how they feel.
8. What is the best way to listen to a customer who is explaining a problem that they have or have had?

- a) Stop what you are doing and look at them.
- b) Look them in the eyes the whole time they are talking.
- c) Make no comments and have no expression on your face.

9. Which expression is best used when promising the customer, you will try and improve a bad situation?

- a) I'll look into it for you.
- b) It isn't my fault but I'll speak to the manager.
- c) Sorry, but you'll have to come back tomorrow.

Complete the email with words from the box. There are two words you do not need to use.

board cost domestic introduce ~~make~~ passengers rate wrong

I'm not going to be able to ⁰ make the meeting but I suggest we offer an Express Seat option on ¹ _____ flights. For an extra \$25–\$35, travellers will get the chance to ² _____ and leave the plane first. They'll also get to sit at the front of the plane. I also think for short-haul flights that we should ³ _____ standing-only seats. This way we could increase the number of passengers on each flight. I don't see what's ⁴ _____ with standing for less than an hour. It's something people often have to do on trains or the underground. Perhaps we could offer these tickets at a reduced ⁵ _____?

Додаток підготовлено автором на основі джерела: English for International Tourism, 2016.

Додаток У

Алгоритм завдань на формувальному етапі експерименту

1. Open the group discussion by paraphrasing the quotations below. Which one do you agree with? Why?

- “Traveling – it leaves you speechless, then turns you into a storyteller.” Ibn Battuta
- “We travel, some of us forever, to seek other places, other lives, other souls.” – Anais Nin
- “A journey is best measured in friends, rather than miles.” – Tim Cahill

2. Show what you know. Study the following vocabulary giving extensive explanations; come up with statements including some of them as well as try to add couple of your own to this list. Consider the presented tips for using lexis.

3. Reading comprehension with deep analysis of its parts and content as well.

3.1. Read the article «Tourism Industry: Everything You Need to Know About Tourism» and translate it into Ukrainian.

3.2. Discuss the meanings of the highlighted words and phrases in the article.

3.3. Write the plan to the text and summarize it in a written form using the following linking devices.

4. Get acquainted with two scientific researches concerning advantages and disadvantages of internet communication skimming together with scanning two texts below. Prove the content comprehension with 10 questions for groupmates’ discussion. Exchange the list of enquiries with other partners in form of dialogues and mini-presentations.

5. Translate in a written form into Ukrainian one of the passages taken from any of above texts.

6. Write a opinion essay based on topic “Impact of Globalization on Tourism: Positive and Negative Outcomes” applying the following linkers: to express opinion, in my opinion, personally, I think/ I believe (that I strongly believe that, it is clear (to me) that, I(completely) agree/disagree with.

7. Broadly applying various possible modern translation techniques and appliances (paper Cambridge dictionary, on-line translation, on-line dictionaries) change the following

into Ukrainian putting it in your own words “8 переконливих причин, щоб подорожувати частіше”. Comment on what you have read.

8. Complete the essential vocabulary table “Parts of Speech” incorporating active glossary extracted from translated article.

9.1. Speech etiquette in modern communication! Be creative in finding the most appropriate English equivalents to the frequently used idioms, phrases in today’s business environment.

9.2. Research activity: complete this list looking for as more as possible the newest expressions lately appeared in modern speaking on business.

10. Make a project on theme “Popular Types of Tourism in Ukraine as well as around the Globe” in three possible deliveries: a) presentation in front of audience with personal speech and comments; b) written reportanalysis based on collective data from various sources; c) multimedia option presented by means of selected topical video.

Додаток підготовлено автором на основі джерела: English for International Tourism, 2018. Василюшина Н. М., Скирда Т.С. Переклад як міжкультурна комунікація: англійська ↔ українська мови. Практикум для студентів денної форми навчання галузі знань 0302 «Міжнародні відносини». К.: Print Line, 2020. 196 р.

English for International Tourism Intermediate Progress Test #2

Listen to an interview with Javier Jerez, the director of Eldorado's national tourism promotion agency, and complete each sentence with the correct ending. Choose a), b) or c).

1. Eldorado is now said to ...
 - a) be a dangerous place to visit.
 - b) have a low crime rate.
 - c) be popular with more adventurous travellers.
2. In the previous year, Eldorado was visited by ...
 - a) nearly 60,000 American tourists.
 - b) over 16,000 American tourists.
 - c) more than 60,000 American tourists.
3. The tourism industry in Eldorado has generated US \$99 million in revenue ...
 - a) this year.
 - b) in the last four months of this year.
 - c) in the first four months of this year.
4. The majority of visitors to Eldorado tend to come from ...
 - a) Central America and the USA.
 - b) The USA.
 - c) Central and South America.
5. Tourism is growing rapidly in Eldorado and it is expected that tourism receipts will increase by ...
 - a) more than 60% this year.
 - b) over 16% this year.
 - c) 11.8% this year.
6. *Lost and found*, filmed in Eldorado, has become a popular ...
 - a) reality TV show in the USA.
 - b) soap opera in the USA.
 - c) TV programme in Central and South America.

7. The programme *Lost and found* will ...
 - a) be watched by 30 million Americans.
 - b) help promote Eldorado as a new tourist destination.
 - c) show both the positive and negative sides of Eldorado.
8. Tourism in Eldorado will be developed through ...
 - a) the building of additional hotel accommodation.
 - b) working with neighbouring countries.
 - c) increasing the money spent on advertising.
9. Eldorado's government has decided to ...
 - a) work with two Spanish hotel chains: SunSoul Resorts and Ambrosi Hotels.
 - b) offer generous tax exemptions to attract foreign companies to set up in Eldorado.
 - c) work with two American hotel chains to increase the accommodation available.
10. Foreign investors will be given an extended tax exemption if they choose to reinvest
 - a) 35% of their initial investment back in the next 15 years.
 - b) 10% of their initial investment back in the next 5 years.
 - c) 35% of their initial investment back in the next 10 years.

Complete the sentences below. Choose the correct answer for each one. 'Ø' means there is no article.

1. We'd like to find [the / an / Ø] accommodation close to the local amenities but in a quiet part of the town.
2. [Shouldn't / Can / Must] you work this afternoon? I'm afraid Anita's just called in sick.
3. We had a fantastic holiday and really [got on with / get on / get through] the rest of the tour group. They were all so friendly and such a laugh.
4. All room cards [should / may / must] be returned to reception when guests check out.
5. There are very few places in Mexico that my parents [wasn't / isn't / haven't been] to.
6. You [don't have to / can / must] leave a tip you know. Service is already included in the bill.
7. Do you think your aunt will be able to [off load us / put us up / come to us] for the night? It would be more fun to stay at hers than to book a hotel.

8. We [don't have to / can't / should] stop somewhere en route to break up the drive and have something to eat. It'll give you chance to stretch your legs a bit too.
9. 'What is Joe doing?' 'He ['s planning / plans / will plan] the route for our trip through France.'

Read the text on the island of Gotland.

Gotland

The island of Gotland is a Swedish province located in the Baltic Sea, between Sweden and Latvia. At approximately 3140 km square, it is the largest island in this area of the Baltic. It is a fantastic holiday destination and if you live near enough, ideal for a weekend break. For those sun-lovers among us, it is good to know that it has the Swedish sunshine record, and for sea-lovers, it's only ever a short walk to the sea no matter where you are.

The great thing about Gotland is that it has something for everyone. If you enjoy lazy days on the beach, you can hire a bike and spend your days cycling from beach to beach, and resting in between. For the more adventurous visitor, there are a whole host of activities to enjoy, from diving, caving, kayaking, horse-riding to motor sports and racing. Throughout the year you will find that there are a variety of events taking place, such as the Round Gotland Race in sailing, live concerts and a fantastic kite festival.

Fill in missed words: bed linen, brochure, cancelled, climate, complaint, hygiene, jet, lag, monsoon, promote, stranded.

1. The announcement said the flight from Berlin to Houston might be _____ if the bad weather continued.
2. Kelly is really lucky and never seems to suffer from _____. She can fly from Australia to Europe and feel fine.
3. It was their first experience of a _____ and the heavy rains fascinated them.
4. As manager of housekeeping in this hotel, it is my responsibility to check each day that the beds have been changed, the _____ is clean, toiletries are replaced and all laundry is done.
5. The idea was to _____ the club by handing out free entry tickets to the opening nights to all passers-by.

6. I took my _____ directly to the manager the second time the restaurant double booked our table.
7. If you want a holiday full of adventure, you should look at this _____. It shows lots of options for the more free-spirited traveller.
8. The hotel inspector checked that we had an up-to-date food _____ certificate for the restaurant.
9. The news said that over 300 passengers were _____ at the airport as a result of the cancelled flight.
10. During the tour of the coffee plantation we were told that Robusta coffee, unlike Arabica coffee, can grow in a warmer _____.

Choose the most appropriate response to each question: a), b) or c).

1. Which of the following is an example of a perishable product?
 - a) the work of a waitress
 - b) a hotel
 - c) an airline seat
2. Which of the 4Ps of the marketing mix is 'direct marketing' an example of?
 - a) place
 - b) promotion
 - c) product
3. What should you never do when a customer is speaking and the situation is a stressful one?
 - a) Reassure the customer that you will improve the situation.
 - b) Interrupt the customer.
 - c) Explain that you understand how they feel.
4. Which expression can you use to apologize when dealing with a complaint?
 - a) I hear what you're saying and I know how you feel.
 - b) What seems to have happened is that ...
 - c) I'll do everything I possibly can.

5. Which expression can you use to show the customer you are going to act on what they have said?
- a) At the moment we're having a problem with ...
 - b) I'll get back to you when it's been sorted out.
 - c) I'm sorry about that.
6. Which of the following expressions offers advice?
- a) Maybe I could buy my train tickets on the way home.
 - b) I suggest you contact your doctor to find out what inoculations you need.
 - c) I should go somewhere special on holiday this year.
7. Complete the following sentence with the most suitable ending. If I were you ...
- a) I mightn't take so much with me.
 - b) I will buy some dollars before I go away.
 - c) I would take some traveller's cheques just in case.
8. Complete the following sentence with the most suitable ending. I advise you ...
- a) to keep your valuables somewhere safe.
 - b) check on possible flight delays before reaching the airport.
 - c) taking the excursion to the islands.

Додаток підготовлено автором на основі джерела: English for International Tourism, 2018.

Додаток X

**Узагальнені результати експериментального дослідження рівнів сформованості
компонентів крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму**

Таблиця 12

*Узагальнені результати експериментального дослідження рівнів сформованості
компонентів крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму*

Мотиваційно-ціннісний критерій								
Рівні готовності	Контрольна група		Експериментальна група		Контрольна група		Експериментальна група	
	Констатувальний експеримент				Формувальний експеримент			
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Базовий	20	18,5	19	17,8	24	22,2	37	34,6
Оптимальний	38	35,2	39	36,4	43	39,8	58	54,2
Максимальний	50	46,3	49	45,8	41	38,0	2	11,2
Усього осіб	108	100	107	100	108	100	107	100
Когнітивно-пізнавальний критерій								
Рівні готовності	Контрольна група		Експериментальна група		Контрольна група		Експериментальна група	
	Констатувальний експеримент				Формувальний експеримент			
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Базовий	10	9,3	9	8,4	14	13,0	19	17,8
Оптимальний	27	25,0	26	24,3	35	32,4	53	49,5
Максимальний	71	65,7	72	67,3	59	54,6	35	32,7
Усього осіб	108	100	107	100	108	100	107	100
Крос-культурно-поведінковий критерій								
Рівні готовності	Контрольна група		Експериментальна група		Контрольна група		Експериментальна група	
	Констатувальний експеримент				Формувальний експеримент			
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Базовий	8	7,4	9	8,4	12	11,1	17	15,9
Оптимальний	26	24,1	26	24,3	33	30,6	49	45,8
Максимальний	74	68,5	72	67,3	63	58,3	41	38,3
Базовий	108	100	107	100	108	100	107	100

Таблиця 13

Динаміка рівнів сформованості компонентів крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму

Рівні готовності	Контрольна група		Експериментальна група		Контрольна група		Експериментальна група	
	Констатувальний експеримент				Формувальний експеримент			
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Базовий	10	9,2	9	8,4	12	11,1	19	17,8
Оптимальний	29	26,9	31	29,0	35	32,4	59	55,1
Максимальний	69	63,9	67	62,6	61	56,5	29	27,1
Усього осіб	108	100	107	100	108	100	107	100

Додаток підготовлено автором особисто.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дослідження

1. Vasylyshyna N. M. English for Tourism: *multitasking Study Guide for Self-defined and Independent Learning*. 2014. К: НАУ. 152 p.
2. Vasylyshyna N.M. English in Context: *manual*. 2014. К: НАУ. 196 p.
3. Vasylyshyna N.M. Teaching Pronunciation in Higher Educational Studying Process of Shaping Foreign Communicative Competence. *Проблемы современного педагогического образования. Серия: Педагогика и психология*. 2014. Вып. 46, Ч.4. С. 285–290.
4. Васи́лишина Н.М., Булгакова, Н.Б. Практичні технології оптимізації та інтенсифікації комунікативного дидактичного процесу. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка. Психологія*. 2015. Вип. 6 (1). С. 42–46.
5. Vasylyshyna N.M. Actual Concerns of Future Tourism Experts Professional Preparation in Terms of National and Foreign Education. *Молодий вчений*. 2015. № 2 (17). С. 162–168. Включено до міжнародної наукометричної бази даних «IndexCopernicus».
6. Vasylyshyna N.M. Professional Communicative Competence's Skills and Needs of Future Tourism Experts All Over the World: Theory vs. Practice. *Молодий вчений*. 2015. № 11 (26). Р. 13–17. Включено до міжнародної наукометричної бази даних «IndexCopernicus».
7. Васи́лишина Н.М. Поняттєво-категорійний апарат професійної іншомовної термінології майбутніх фахівців напряму підготовки сфери обслуговування. *Наукові записки НПУ ім. М.П. Драгоманова*. 2015. Вип. 119. С. 50 – 56.
8. Васи́лишина Н.М. Міжпредметні зв'язки у процесі навчання іноземної мови студентів з міжнародного бізнесу. *Наукові записки НПУ ім. М.П. Драгоманова*. 2015. Вип. 120. С. 55–60.
9. Vasylyshyna N.M. Learner-Centered Approach Implementation along with Study Guide in the English for Specific Purposes of Tourism Realm Process. *Oxford*

Review of Education and Science. 2016. № 1(11). P. 707 – 714. Включено до міжнародної наукометричної бази даних Scopus.

10. Василюшина Н.М. Актуальність туристичної освіти на теренах України в умовах сьогодення. *Інженерні та освітні технології*. 2016. Вип. 1 (13), С. 28–35. URL: <http://eetecs.kdu.edu.ua/index.php/ru/journalarchive/87-eetecs201601ru>.

11. Vasylyshyna N.M. Methodological Aspects of Acquiring Four Basic Skills in English by Higher Establishments Non-Native Speaking Tourism Learners. *Yale Journal of Science and Education*. 2016. № 1(18). P. 201–208. Включено до міжнародної наукометричної бази даних Scopus.

12. Vasylyshyna N.M. Shaping Foreign Language Competence of Tourism Faculty Undergraduates in Turkish Universities. *Молодий вчений*. 2016. № 1 (28). P. 64–67. Включено до міжнародної наукометричної бази даних «IndexCopernicus».

13. Василюшина Н. М. Структурно-функціональна модель викладача вищої школи в Україні. *Інженерні та освітні технології*. 2016. Вип. 2 (14). С. 17–25. URL: <http://eetecs.kdu.edu.ua/index.php/ru/lastissue>.

14. Vasylyshyna N.M. Practical and Theoretical Aspects of Mastering English for Specific Purposes Skills in Future Tourism Experts. *Молодий вчений*. 2016. № 2 (29). P. 269 – 273. Включено до міжнародної наукометричної бази даних «IndexCopernicus».

15. Vasylyshyna N.M. Development of Foreign Language Business Correspondence Writing Skills in Future Practitioner in Tourism Realm. *Scientific Letters of Academic Society of Michal Baudansky: manual*. 2016. V. 4. P. 136–139.

16. Vasylyshyna, N.M. Priorities of tourism higher education advancement and acquiring foreign language communication abilities as a component of training specialists in Ukraine and Turkey. *Наука і освіта*. 2016. №10. P. 150-156. Включено до міжнародної наукометричної бази даних *Web of Science*.

17. Vasylyshyna N.M. Review of communicative learning approaches to teaching English for tourism. *Наука і освіта*. 2016. №12. P. 28–32. Включено до міжнародної наукометричної бази даних *Web of Science*.

18. Vasylyshyna N.M. Some Aspects of Skills Development of a Tourism Manager in Ukraine. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2017. № 2. С. 1 – 8. URL: <https://ihed.org.ua/events/mizhnarodnyj-naukovyj-zhurnal-universytety-i-liderstvo>. Включено до міжнародної наукометричної бази даних «IndexCopernicus».

19. Василишина Н.М. Дослідження окремих значеннєвих гендерних відмінностей студентів сфери вищої освіти. *Інженерні та освітні технології*. 2018. Вип. 1 (21). С. 10–15. URL: <http://eetecs.kdu.edu.ua/index.php/ru/journalarchive/87-eetecs201601ru>. Включено до міжнародних наукометричних баз даних «IndexCopernicus», «CiteFactor», «Google Scholar», «Polska Bibliografia Naukowa» and «Scientific Indexing Services».

20. Vasylyshyna N.M., Skyrda T.S., Slobozhenko R.A. Newest Determinants of Practice-Oriented Training of Tourism Specialists in a Policultural Education Environment. *New stages of development of modern science in Ukraine and EU countries: monograph*. Riga, Latvia: “Baltija Publishing”, 2020. P. 22 – 42.

21. Василишина Н.М., Скирда Т.С. Методичні рекомендації щодо академічної мобільності студентів у закладах вищої освіти в сучасному просторі: *методичні рекомендації*. К., 2020. 36 с.

22. Василишина Н.М., Скирда Т.С. Переклад як міжкультурна комунікація: англійська ↔ українська мови. Практикум для студентів денної форми навчання галузі знань 0302 «Міжнародні відносини»: *навчальний посібник*. К., 2020. 176 с.

23. Vasylyshyna N.M. Empiric research related to information technologies application in professional English learning process for tourism specialty students. *Інженерні та освітні технології*. 2020. Вип. 8 (11). P. 59–73. URL: <http://eetecs.kdu.edu.ua/index.php/ru/journalarchive/87-eetecs201601ru>. Включено до міжнародних наукометричних баз даних «IndexCopernicus», «CiteFactor», «Google Scholar», «Polska Bibliografia Naukowa» and «Scientific Indexing Services».

24. Vasylyshyna N.M. The foreign-language communicative competence grounds of master course students. *Scientific bulletin of South Ukrainian National*

Pedagogical University named after K. D. Ushynsky. 2020. Issue 1 (130). Odesa. P. 114 – 120. Включено до міжнародних наукометричних баз даних «IndexCopernicus», «CiteFactor», «Google Scholar», «Polska Bibliografia Naukowa» and «Scientific Indexing Services».

25. Vasylyshyna N.M. Task-Based Approach in The Frame of Professional Preparation at Universities. *Інженерні та освітні технології*. 2020. Вип. 8 (2). P. 8 – 18. URL: <http://eetecs.kdu.edu.ua/index.php/ru/journalarchive/87-eetecs201601ru>. Включено до міжнародних наукометричних баз даних «IndexCopernicus», «CiteFactor», «Google Scholar», «Polska Bibliografia Naukowa» and «Scientific Indexing Services».

26. Vasylyshyna N.M. Innovative strategies in higher education of Turkey. *Вісник Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського*. 2020. Випуск 2(121). P. 33 – 39. Включено до міжнародних наукометричних баз даних «IndexCopernicus», «CiteFactor», «Google Scholar», «Polska Bibliografia Naukowa» and «Scientific Indexing Services».

27. Vasylyshyna N.M. Modern Tutorial Approaches at Universities: Theoretical and Practical Aspects. *Науковий часопис національного педагогічного університету імені м. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2020. Випуск 73, Том 1. P. 43 – 47. Включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща).

28. Vasylyshyna N.M. International Factors in the Training of Tourism Specialty Students in Turkey. *Вісник Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського*. 2020. Випуск 3/2020 (122). P. 24 – 31. Включено до міжнародних наукометричних баз даних «IndexCopernicus», «CiteFactor», «Google Scholar», «Polska Bibliografia Naukowa» and «Scientific Indexing Services».

29. Vasylyshyna N.M. Teaching the Discipline "Business English" to Students of Tourism Specialties in the Frame of Lexical Approach. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*. 2020. Вип. 2 (101). P. 36 – 44. Включено до міжнародних наукометричних баз даних Index Copernicus Ulrich's Periodicals Directory, GoogleScholar, CiteFactor, WordCat.

30. Василюшина Н.М. Професійні компетентності майбутніх фахівців сфери туризму в крос-культурному середовищі. *Наукові записки: зб. наук. праць*. 2020. Вип. 147. С. 14 – 19.

31. Vasylyshyna N.M. Primary Objectives and Principles in Teaching English as Foreign Language at Universities Globally. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*. 2020. Вип. 4 (103). Р. 90 – 96. Включено до міжнародних наукометричних баз даних Index Copernicus Ulrich's Periodicals Directory, GoogleScholar, CiteFactor, WordCat.

32. Vasylyshyna N.M. Student-Centred Learning Approach Usage in English Language Teaching at the Higher Educational Institution (*Grounded on the Example of Tasks Complex*). *Наукові записки: зб. наук. праць*. 2020. Вип. 148. Р. 11 – 17.

33. Vasylyshyna N.M. Benefits of Digital Learning Application at Universities. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*. 2020. Вип. 5 (103). Р. 90 – 96. Включено до міжнародних наукометричних баз даних Index Copernicus Ulrich's Periodicals Directory, GoogleScholar, CiteFactor, WordCat.

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації

34. Vasylyshyna N.M. Independent Learning as an Advanced Teaching Method in Foreign Communicative Competence Formation Whilst Studying “English Language of Specialty” Discipline. *Аспекти мовної підготовки майбутніх фахівців у сфері міжнародних відносин: наук. конф., 13 червня 2014 р. К., 2014. С. 25 – 29.*

35. Василюшина Н.М. Діагностика іншомовної професійно-комунікативної компетентності на різних етапах її сформованості в рамках мовленнє-вої інтерактивної взаємодії. *Nastolení moderní vědy: X mezinárodní vědecko - praktická konference, 27 září – 05 října 2014*. Prague: Poland, 2014. Р. 18 – 20.

36. Vasylyshyna N.M. Implementation of Tourism Task-Designed Complex into Teaching English for Specific Purposes. *Научният потенциал на света: 10-а междуна-родна научна практич-на конференция, 17–25 септември 2014 г. София: България, 2014. Р. 12 – 14.*

37. Vasylyshyna N.M. Shaping Listening Skills is One of the Non-Linguistic Students' Intrinsic Communicative Competence Components. *Образованието и науката на XXI век: 10-а международна научна практична конференция, 17–25 октомври 2014 г.* София: България, 2014. С. 49–51.

38. Василишина Н.М. Вміння електронної переписки як невід'ємна складова у процесі оволодіння діловою іноземною мовою майбутніми фахівцями з міжнародного бізнесу. *Scientific horizons: X International scientific and practical conference, 30 September – 4 November 2014.* Sheffield: UK, 2014. P. 48–50.

39. Василишина Н.М. Професійна іншомовна комунікативна підготовка майбутніх фахівців сфери обслуговування. *Perspektywiczne opracowania są nauką i technikami: X Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji, 07–15 listopada 2014.* Przemysl: Poland, 2014. P. 35–38.

40. Vasylyshyna N.M. Theoretical and Practical Modern Requirements and Peculiarities of High School Foreign Language Lesson Planning. *Conduct of modern science: X International scientific and practical conference, 30 November – 7 December 2014.* Sheffield: UK, 2014. P. 5–7.

41. Vasylyshyna N.M. Assessment's Validity of Foreign Language Learners' Literacy Skills in Discourse. *Wykształcenie i nauka bez granic: X Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji, 07–15 grudnia 2014.* Przemysl: Poland, 2014. P. 67–69.

42. Василишина Н.М. Формування іншомовної професійно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців туристичної галузі як педагогічна дилема. *Актуальні проблеми вищої професійної освіти: III міжнар. наук.-практ. конф., 19 березня 2015 р.* К.: НАУ, 2015. С. 102–103.

43. Василишина Н.М., Таштан Ю.М. Функціональна готовність майбутніх бакалаврів галузі туризму до фахової діяльності. *Інтелектуальна та емоційна складові навчання іноземних мов: новітні тенденції і завдання для вищої школи: щорічна наук.-практ. конф., 5 червня 2015 р.* К.: НАУ, 2015. С. 15–21.

44. Василишина Н.М. Формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців сфери туризму в Україні. *Формування сучасної*

особистості: вплив освітніх, філософсько-культурних та економічних процесів: міжнар. наук.-практ. семінар, 8–11 лютого 2016 р. Кошице: Словацька Республіка, 2016. С. 8–10.

45. Василюшина Н.М., Таштан Ю.М. Теоретичні аспекти підготовки майбутніх фахівців сфери туризму у системі вищої освіти Туреччини. *Інтелектуальна та емоційна складові навчання іноземних мов: новітні тенденції і завдання для вищої школи: Всеукр. наук.-практ. конф., 3 червня 2016 р.* К.: НАУ, 2016. С. 91–95.

46. Василюшина Н.М. Професіонограма викладача вищої школи Туреччини як взірць лідера сучасної освіти. *Наука і освіта – 2016: матеріали XII міжнар.наук.-практ конфер., 22–30 грудня. 2016.* Прага: Чеська Республіка, 2016. С.3 – 5.

47. Vasylyshyna N.M. Advanced Techniques in Mastering Professional Foreign Communicative Competence by Future Tourism Area Experts. *Питання майбутньої наука і освіти – 2016: матеріали XII міжнар.наук.-практ конфер., 17 грудня. 2016.* Софія: Болгарія, 2016. С.46 – 49.

48. Vasylyshyna N.M. Foreign Language Teaching Styles. *Дослідження та впровадження в начальний процес сучасних моделей викладання іноземної мови за фахом:III Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., 15 травня 2017 р.* Одеса, 2017. С. 31–34.

49. Vasylyshyna N.M. Tertiary Education Specifics in Ukraine. *Інтелектуальна та емоційна складові навчання іноземних мов: новітні тенденції і завдання для вищої школи: III-тя щорічна міжнародна науково-практична конференція, 3 червня 2017 р.* К, 2017. С. 178 – 181.

50. Vasylyshyna N.M. Impact of Gender Differences on Students' Achievements as well as Curriculum. *Perspektywiczne opracowania są nauką i technikami – 2017: Materiały XIII Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji , 07 -15 listopada 2017 roku.* Poland, 2017. S. 17 – 20.

51. Vasylyshyna N.M., Doroshenko O. International Cooperation Outcomes in the Area of Higher Education in Ukraine. *Современные подходы к организации*

дополнительного образования молодёжи и взрослых: проблемы и перспективы развития: I международн.научно-методическ. заочн. конф., 17 февраля 2017 г. Пинск, Беларусь, 2017. С. 137 – 141.

52. Vasylyshyna N.M. Trends and Needs for Tourism Higher Education in Ukraine. *Подолання мовних та комунікативних бар'єрів: освіта, наука, культура: матеріали доповідей V Міжнародної конференції з актуальних питань методики викладання іноземних мов, філології, культурології, педагогіки вищої школи, 24-25 листопада 2017 року.* К.: НАУ, 2017. С. 69 – 73.

53. Vasylyshyna N.M. Demands for Shaping Occupational Identities in Tourism Sector in Ukraine. *Наукова думка сучасності і майбутнього: збірник статей учасників 14-ї всеукраїнської практично-пізнавальної конференції, 6 листопада 2017 року.* Дніпро, 2017. С. 112 – 113.

54. Василюшина Н.М. Сучасні тенденції фахової підготовки бакалаврів галузі туризму у вищих навчальних закладах України та Туреччини. *Наукова молодь-2017: матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених, 14 грудня 2017 року.* К.: Інституту інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України, 2017. С. 19 – 23.

55. Vasylyshyna N.M. Teaching English for Special Purposes as a Dilemma in the Framework of Modern Education. *Ключові аспекти наукової діяльності – 2017: матеріали XII міжнар.наук.-практ конфер., 7 – 15 січня 2017 р.* Перемишль: Польща, 2017. С. 34 – 37.

56. Василюшина Н.М., Голоднюк А.А. Іншомовна підготовка майбутніх фахівців в університетах як необхідна психолого-педагогічна умова досконалої професійної готовності в умовах інтеграційних процесів. *Проектний підхід та інновації в освіті у контексті інтеграції до європейського освітнього простору: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 21 березня 2018 року.* Лодзь: Польща, 2018. С.35 – 40.

57. Василюшина Н.М., Голоднюк А.А. Студентська конференція як необхідна складова іншомовної професійно-практичної підготовки майбутніх

фахівців сфери туризму у вищих закладах освіти. *Роль іноземних мов у соціокультурному становленні особистості: матеріали II-го Всеукраїнського круглого столу з міжнародною участю, 29 березня 2018 року*. К.: НАУ, 2018. С. 11 – 16.

58. Василюшина Н.М. Система професійної підготовки фахівців сфери туризму в закладах вищої освіти. *Інтелектуальна та емоційна складові навчання іноземних мов: новітні тенденції і виклики для вищої школи: матеріали IV-ої Міжнар. науково-практичної конференції, 8 червня 2018 р.* К.: ФМВ, НАУ, 2018. С. 110 – 125.

59. Василюшина Н.М. Базові мовленнєві здатності спеціалістів туризму з іноземної мови. *Україна і світ: перспективи та стратегії розвитку*. 2018. № 1. Випуск 6. С. 59 – 69. К.: ННІМВ НАУ.

60. Vasylyshyna N.M. Challenges in Teaching English for Tourism. *ABIA-2019: матеріали XIV Міжнарод. науково-технічна конференції, 23-25 квітня 2019 року*. К.: НАУ, 2019. С. 1 – 4.

61. Василюшина Н.М. Вища освіта в умовах євроінтеграційних процесів. *Сучасний рух науки: VI міжнародна науково-практична інтернет-конференція, 4-5 квітня 2019 р.* Дніпро, 2019. С. 169 – 173. URL: <http://www.wayscience.com/konferentsiya-6-4-5-kvitnya-2019>.

62. Василюшина Н.М., Таштан Ю.М. Сучасні тенденції професійно-практичної підготовки магістрів з туризму. *Інтелектуальна та емоційна складові навчання іноземних мов: новітні тенденції і виклики для вищої школи: матеріали V міжнар. науково-практичної конференції, 7 червня 2019 р.* К.: ФМВ, НАУ, 2019. С. 130 – 139. URL: <http://fmv.nau.edu.ua/science/publishing-activities>.

63. Василюшина Н.М. Сучасна туристична освіта в умовах євроінтеграційних процесів. *Маріупольський молодіжний науковий форум: традиційні й новітні аспекти дослідження і викладання іноземних мов і літератури: Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної інтернет-*

конференції студентів, аспірантів і молодих учених, 29 березня 2019 р. Маріуполь: МДУ, 2019. С. 101 – 104.

64. Василюшина Н.М. Крос-культурна освіта як складова професійної підготовки магістрів з туризму. *Naukowa przestrzeń Europy – 2019: Materialy XV Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji, 07 -15 kwietnia 2019 roku.* Przemysł: Nauka i studia, 2019. P. 17 – 20.

65. Василюшина Н.М. Сучасні тенденції туристичної освіти в Україні. *Подолання мовних та комунікативних бар'єрів: освіта, наука, культура: матеріали доповідей VII Міжнародної науково-практичної конференції, 15-16 листопада 2019 року.* К.: НАУ, 2019. С. 77 – 87.

66. Василюшина Н.М. Впровадження макростратегій у процесі формування професійної іншомовної компетентності магістрів сфери туризму. *Сучасні міжнародні відносини: актуальні проблеми теорії і практики: матеріали Міжнародної науково- конференції, Том IV, 2020 року.* К.: НАУ, 2020. С. 18 – 29.

67. Василюшина Н.М., Гончаревська-Закревська Н.В. Загальна характеристика сучасного стану туристичної освіти в Україні. *Сучасні тенденції іншомовної професійної підготовки майбутніх фахівців немовних спеціальностей в полікультурному просторі: матеріали VI міжнар. науково-практичної конференції, 5 червня 2020 р.* К.: ФМВ, НАУ, 2020. С. 27 – 34. URL: <http://fmv.nau.edu.ua/science/publishing-activities>.

68. Vasylyshyna N.M. Academic mobility of Ukrainian tourism specialty students in Turkish universities. Роль іноземних мов у соціокультурному становленні особистості: матеріали доповідей учасників III Всеукраїнського круглого столу, 14 квітня 2020 р. К.: Факультет лінгвістики та соціальних комунікацій, НАУ, 2020. С. 22 – 29.

69. Василюшина Н.М. Сучасна актуальність іншомовної підготовки фахівців сфери туризму в міжкультурній взаємодії. *Діалог культур у Європейському освітньому просторі: матеріали V Міжнародної конференції, 12 травня 2020 р.* К.: Київський національний університет технологій та дизайну, 2020. С. 99 – 105. URL: <http://dk.knutd.edu.ua/arxiv>.

70. Vasylyshyna N.M. Practical Value of Digital Learning Application in Course of English Language Tuition. *Дослідження різних напрямів розвитку психології та педагогіки: збірник наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції, 20–21 листопада 2020 р.* Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки», 2020. С. 74 – 77.

71. Vasylyshyna N.M. The Concept of Blended Learning Introduction into Studying. *The 3 Rd International Scientific and Practical Conference —Priority Directions of Science and Technology Development (November 22-24, 2020.* Kyiv, Ukraine, 2020. P. 540 – 547.

72. Vasylyshyna N.M. Digital Techniques Emergence in the Teaching Process of Tertiary Education. *The 4 th International scientific and practical conference “The world of science and innovation”, November 11-13, 2020.* London: United Kingdom, Cognum Publishing House, 2020. P. 174 – 177.

Наукові праці, що додатково відображають наукові результати дисертації

73. Vasylyshyna N.M. Master of Effective Business Communication Writing Skills by Future International Relations Professionals. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка. Психологія.* 2014. Вип. 5 (1). 36–40.

74. Василюшина Н.М. Самостійна та індивідуальна робота майбутніх фахівців з міжнародних відносин у процесі оволодіння професійною іноземною мовою. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання.* 2014. Вип. 50. С. 105–108.

75. Василюшина Н.М. Сучасні технології формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців з міжнародних відносин шляхом впровадження авторських рукописів. *Педагогічні інновації у фаховій освіті.* 2014. Вип. 1 (5). С. 233–239.

76. Vasylyshyna N.M. Teaching Tourism Lexis to International Relation Students as a Linguistic Problem and a Priority. *Наукові записки.* 2014. Вип. 48. С. 300–302.

77. Vasylyshyna N.M. Modern Trends in Education Reform of Turkey towards a Knowledge Society. *Україна і світ: перспективи та стратегії розвитку: електронний збірник наукових праць.* 2016. № 2. Випуск 3. С. 101 – 108.

78. Vasylyshyna N.M. Advances in Teaching English for Tourism on the Contemporary Basis. *Україна і світ: перспективи та стратегії розвитку: електронний збірник наукових праць*. 2017. № 1. Випуск 4. С. 30 – 36.

79. Vasylyshyna N.M., Usmanova M. On the Issues of Intercultural Dialogue and Language Barriers on the Workplace. *Україна і світ: перспективи та стратегії розвитку: електронний збірник наукових праць*. 2017. № 2. Випуск 5. С. 58 – 63.

80. Vasylyshyna N.M., Kovtun V. Who is Better at Learning Foreign Languages – Extraverts or Introverts? *Україна і світ: перспективи та стратегії розвитку*. 2017. № 2. Випуск 5. С. 47 – 53.

81. Vasylyshyna N.M., Stevchak M.-L. Real Fact or Just Myth: Adults Have Less Potential to Learning Languages than Children. *Україна і світ: перспективи та стратегії розвитку: електронний збірник наукових праць*. 2017. № 2. Випуск 5. С. 53 – 58.

Джерело підготовлено автором особисто.

Апробація результатів дисертаційного дослідження

1. Аспекти мовної підготовки майбутніх фахівців у сфері міжнародних відносин: матеріали наук. конф., 13 червня. 2014 р. м. Київ. *Очна участь (виступ із доповіддю і публікація тез).*

Тема доповіді: Independent Learning as an Advanced Teaching Method in Foreign Com-municative Competence Formation Whilst Studying “English Language of Specialty” Discipline.

2. Nastolení moderní vědy: X mezinárodní vědecko – praktická konference, 27 září – 05 října. 2014. Prague, Poland. *Заочна участь (публікація тез).*

Тема доповіді: Діагностика іншомовної професійно-комунікатив-ної компетентності на різних етапах її сформованості в рамках мовленнєвої інтерактивної взаємодії.

3. Научният потенциал на света: 10-а международна научна практична конференция, 17 – 25 септември. 2014 г. м. София, Болгария. *Заочна участь (публікація тез).*

Тема доповіді: Implementation of Tourism Task-Designed Complex into Teaching English for Specific Purposes.

4. Образованието и науката на XXI век: 10-а международна научна практична конференция, 17–25 октомври. 2014 г. г. София, Болгария. *Заочна участь (публікація тез).*

Тема доповіді: Shaping Listening Skills is One of The Non-Linguistic Students’ Intrinsic Communicative Competence Components.

5. Scientific horizons: X International scientific and practical conference, 30 September – 4 November. 2014. Sheffield, UK. *Заочна участь (публікація тез).*

Тема доповіді: Вміння електронної переписки як невід’ємна складова у процесі оволодіння діловою іноземною мовою майбутніми фахівцями з міжнародного бізнесу.

6. Perspektywiczne opracowania są nauką i technikami: X Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji, 07–15 listopada. 2014. Przemysl, Poland. *Заочна участь (публікація тез).*

Тема доповіді: Професійна іншомовна комунікативна підготовка майбутніх фахівців сфери обслуговування.

7. Conduct of modern science: X International scientific and practical conference, 30 November – 7 December. 2014. Sheffield, UK. *Заочна участь (публікація тез).*

Тема доповіді: Theoretical and Practical Modern Requirements and Peculiarities of High School Foreign Language Lesson Planning.

8. Wykształcenie i nauka bez granic: X Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji, 07–15 grudnia. 2014. Przemysl, Poland. *Заочна участь (публікація тез).*

Тема доповіді: Assessment's Validity of Foreign Language Learners' Literacy Skills in Discourse.

9. Актуальні проблеми вищої професійної освіти: матеріали III міжнар. наук.-практ. конф., 19 березня. 2015 р. м. Київ. *Очна участь (виступ із доповіддю і публікація тез).*

Тема доповіді: Формування іншомовної професійно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців туристичної галузі як педагогічна дилема.

10. Інтелектуальна та емоційна складові навчання іноземних мов: новітні тенденції і завдання для вищої школи: матеріали Щорічна наук.-практ. конф., 5 червня. 2015 р. м. Київ. *Очна участь (виступ із доповіддю і публікація тез).*

Тема доповіді: Функціональна готовність майбутніх бакалаврів галузі туризму до фахової діяльності.

11. Формування сучасної особистості: вплив освітніх, філософсько-культурних та еконо-мічних процесів: матеріали міжнар. наук.-практ. семінару, 8–11 лютого, 2016 р. м. Кошице, Словацька Республіка. *Заочна участь (публікація тез).*

Тема доповіді: Формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців сфери туризму в Україні.

12. Питання майбутньої наука і освіти – 2016 : матеріали XII міжнар.наук.-практ конфер., 17 грудня. 2016. м. Софія. *Заочна участь (публікація тез).*

Тема доповіді: Advanced Techniques in Mastering professional Foreign Communicative Competence by Future Tourism Area Experts.

13. Наука і освіта – 2016: матеріали XII міжнар.наук.-практ конфер., 22–30 грудня. 2016. м. Прага, Чеська Республіка. *Заочна участь (публікація тез).*

Тема доповіді: Професіонограма викладача вищої школи Туреччини як взірць лідера сучасної освіти.

14. Інтелектуальна та емоційна складові навчання іноземних мов: новітні тенденції і завдання для вищої школи: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 3 червня. 2016 р. м. Київ. *Очна участь (виступ із доповіддю і публікація тез).*

Тема доповіді: Теоретичні аспекти підготовки майбутніх фахівців сфери туризму у системі вищої освіти Туреччини.

15. Ключові аспекти наукової діяльності – 2017: матеріали XII міжнар.наук.-практ конфер., 7 – 15 січня. 2017. м. Перемишль, Польща. *Заочна участь (публікація тез).*

Тема доповіді: Teaching English for Special Purposes as a Dilemma in the Framework of Modern Education.

16. Современные подходы к организации дополнительного образования молодёжи и взрослых: проблемы и перспективы развития: материалы I-ой междунардн.научно-методическ. заочн. конф., 17 февраля. 2017 г. г. Пинск, Беларусь. *Заочна участь (публікація тез).*

Тема доповіді: International Cooperation Outcomes in the Area of Higher Education in Ukraine.

17. Дослідження та впровадження в початковий процес сучасних моделей викладання іноземної мови за фахом: матеріали III Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., 15 травня. 2017 р. м. Одеса. *Заочна участь (публікація тез).*

Тема доповіді: Foreign Language Teaching Styles.

18. Інтелектуальна та емоційна складові навчання іноземних мов: новітні тенденції і завдання для вищої школи: матеріали III-ої Щорічної міжнародн. науково-практичної конференції, 3 червня. 2017 р. м. Київ. *Очна участь (виступ із доповіддю і публікація тез).*

Тема доповіді: Tertiary Education Specifics in Ukraine.

19. Наукова думка сучасності і майбутнього: матеріали 14-ої Всеукраїнської практично-пізнавальної конференції, 6 листопада. 2017 року. м. Дніпро. *Заочна участь (публікація тез).*

Тема доповіді: Demands for Shaping Occupational Identities in Tourism Sector in Ukraine.

20. Perspektywiczne opracowania są nauką i technikami – 2017: Materiały XIII Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji, 07 – 15 listopada. 2017 roku. Poland. *Заочна участь (публікація тез).*

Тема доповіді: Impact of Gender Differences on Students' Achievements as well as Curriculum.

21. Подолання мовних та комунікативних бар'єрів: освіта, наука, культура: матеріали V-ої Міжнародної конференції з актуальних питань методики викладання іноземних мов, філології, культурології, педагогіки вищої школи, 24 – 25 листопада. 2017 року. м. Київ. *Заочна участь (публікація тез).*

Тема доповіді: Trends and Needs for Tourism Higher Education in Ukraine.

22. Наукова молодь – 2017: матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених, 14 грудня. 2017 року. м. Київ. *Очна участь (виступ із доповіддю і публікація тез).*

Тема доповіді: Сучасні тенденції фахової підготовки бакалаврів галузі туризму у вищих навчальних закладах України та Туреччини.

23. Проектний підхід та інновації в освіті у контексті інтеграції до європейського освітнього простору: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 21 березня. 2018 року. м. Лодзь, Польща. *Заочна участь (публікація тез).*

Тема доповіді: Іншомовна підготовка майбутніх фахівців в університетах як необхідна психолого-педагогічна умова досконалої професійної готовності в умовах інтеграційних процесів.

24. Роль іноземних мов у соціокультурному становленні особистості: матеріали II-го Всеукраїнського круглого столу з міжнародною участю, 29 березня. 2018 року. м. Київ. *Очна участь (виступ із доповіддю і публікація тез).*

Тема доповіді: Студентська конференція як необхідна складова іншомовної професійно-практичної підготовки майбутніх фахівців сфери туризму у вищих закладах освіти.

25. Інтелектуальна та емоційна складові навчання іноземних мов: новітні тенденції і виклики для вищої школи: матеріали IV-ої Міжнар. науково-практичної конференції, 8 червня 2018 р. м. Київ. *Очна участь (виступ із доповіддю і публікація тез).*

Тема доповіді: Система професійної підготовки фахівців сфери туризму в закладах вищої освіти.

26. Маріупольський молодіжний науковий форум: традиційні й новітні аспекти дослідження і викладання іноземних мов і літератури: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції студентів, аспірантів і молодих учених, 29 березня. 2019 р. м. Маріуполь. *Заочна участь (публікація тез).*

Тема доповіді: Сучасна туристична освіта в умовах євроінтеграційних процесів.

27. Сучасний рух науки: матеріали VI-ої Міжнародна науково-практична інтернет-конференція, 4 – 5 квітня. 2019 р. м. Дніпро. *Заочна участь (публікація тез).*

Тема доповіді: Вища освіта в умовах євроінтеграційних процесів.

28. Naukowa przestrzeń Europy – 2019: materiały XV Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji, 07 – 15 kwietnia 2019 roku. Przemysł. Poland. *Заочна участь (публікація тез).*

Тема доповіді: Крос-культурна освіта як складова професійної підготовки магістрів з туризму.

29. АВІА-2019: матеріали XIV Міжнарод. науково-технічна конференції, 23-25 квітня. 2019 рік. м. Київ. *Очна участь (виступ із доповіддю і публікація тез).*

Тема доповіді: Challenges in Teaching English for Tourism.

30. Інтелектуальна та емоційна складові навчання іноземних мов: новітні тенденції і виклики для вищої школи: матеріали V-ої Міжнар. науково-практичної конференції, 7 червня. 2019 р. м. Київ. *Очна участь (виступ із доповіддю і публікація тез).*

Тема доповіді: Сучасні тенденції професійно-практичної підготовки магістрів з туризму.

31. Подолання мовних та комунікативних бар'єрів: освіта, наука, культура: матеріали доповідей VII-ої Міжнародної науково-практичної конференції, 15 – 16 листопада. 2019 рік. м. Київ. *Заочна участь (публікація тез).*

Тема доповіді: Сучасні тенденції туристичної освіти в Україні.

32. Сучасні міжнародні відносини: актуальні проблеми теорії і практики – 2020: матеріали Міжнародної науково- конференції, 11 квітня, 2020 рік. м. Київ. *Заочна участь (публікація тез).*

Тема доповіді: Впровадження макростратегій у процесі формування професійної іншомовної компетентності магістрів сфери туризму.

33. Роль іноземних мов у соціокультурному становленні особистості: матеріали II-го Всеукраїнського круглого столу, 14 квітня. 2020 р. м. Київ. *Очна участь (виступ із доповіддю і публікація тез).*

Тема доповіді: Academic Mobility of Ukrainian Tourism Specialty Students in Turkish Universities.

34. Діалог культур у Європейському освітньому просторі: матеріали V-ої Міжнародної конференції, 12 травня. 2020 р. м. Київ. *Заочна участь (публікація тез).*

Тема доповіді: Сучасна актуальність іншомовної підготовки фахівців сфери туризму в міжкультурній взаємодії.

35. Сучасні тенденції іншомовної професійної підготовки майбутніх фахівців немовних спеціальностей в полікультурному просторі: матеріали VI Міжнар. науково-практичної конференції, 5 червня. 2020 р. м. Київ. *Очна участь (виступ із доповіддю і публікація тез).*

Тема доповіді: Загальна характеристика сучасного стану туристичної освіти в Україні.

36. Дослідження різних напрямів розвитку психології та педагогіки: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 20–21 листопада. 2020 р. м. Одеса. *Заочна участь (публікація тез).*

Тема доповіді: Practical Value of Digital Learning Application in Course of English Language Tuition.

37. Priority Directions of Science and Technology Development: Materials of the 3-rd International Scientific and Practical Conference, November 22-24. 2020. Kyiv. *Заочна участь (публікація тез).*

Тема доповіді: The Concept of Blended Learning Introduction into Studying.

38. The World of Science and Innovation: Materials of the 4-th International Scientific and Practical conference, November, 11 – 13. 2020. London, United Kingdom. *Заочна участь (публікація тез).*

Тема доповіді: Digital Techniques Emergence in the Teaching Process of Tertiary Education.

Джерело підготовлено автором особисто.

УКРАЇНА
 МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
**ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
 ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
 ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА**
 вул. М.Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027,
 тел. (0352)43-58-80, факс (0352)43-60-02
 e-mail: info@tnpu.edu.ua, код ЄДРПОУ 02125544

UKRAINE
 MINISTRY OF EDUCATION AND
 SCIENCE OF UKRAINE
**TERNOPIL VOLODYMYR HNATIUK
 NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY**
 2 M. Kryvonosa st., Ternopil, 46027, Ukraine
 tel. +38 0352 43 60 67, fax: +38 0352 43 60 02
 e-mail: info@tnpu.edu.ua

Від "30" 12 2020 р. № 1292-33/03 На № _____ від " " 20__ р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
**Василишиної Наталії Максимівни «Теоретичні і методичні засади крос-
 культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму України та Туреччини
 в умовах євроінтеграційних процесів»,**
 поданого на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук

Матеріали дисертаційного дослідження Н.М. Васишиної, які стосуються проблеми розвитку крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму України та Туреччини в умовах євроінтеграційних процесів, упродовж 2018 – 2020 років успішно впроваджені у освітній процес географічного факультету Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (ТНПУ).

Результати дослідження враховані у освітньо-професійних програмах другого (магістерського) рівня вищої освіти «Географія», «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування», «Туризм». На географічному факультеті ТНПУ в процесі конструювання змісту і викладання навчальних дисциплін «Основи менеджменту», «Міжнародний туризм», «Аналіз діяльності підприємств туризму», «Організація анімаційних послуг в туризмі», «Іноземна мова (за професійним спрямуванням)» та «Організація туризму» впроваджено ідеї і розробки Н.М. Васишиної, реалізовані у її авторській методичі та мультимовній структурно-функціональній моделі крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму. На заняттях з названих вище дисциплін в ТНПУ також використовуються навчально-методичні праці Н.М. Васишиної, зокрема: «Англійська для сфери туризму», «Англійська у контексті»; «Методичні рекомендації щодо академічної мобільності студентів у закладах вищої освіти в сучасному просторі», «Переклад як міжкультурна комунікація: англійська ↔ українська мови».

Запропоновані дисертанткою концептуальні ідеї дисертаційного дослідження та авторські прикладні розробки сприяли оновленню змісту і підвищенню якості фахової підготовки майбутніх магістрів сфери туризму у частині її туристичної та іншомовної складових. Застосування в освітньому процесі географічного факультету ТНПУ представлених дисертанткою матеріалів отримало схвальні відгуки професорсько-викладацького складу на засіданні вченої ради факультету (протокол № 4 від 29.12.2020 р.).

Перший проректор, доктор педагогічних наук,
 професор, член-кореспондент ВАШ України

Декан географічного факультету,
 кандидат географічних наук, доцент

Григорій ТЕРЕЩУК

Андрій КУЗИШИН

«Вищий навчальний заклад
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»

«Higher Education Institution
«Interregional
Academy
of Personnel Management»

Україна, 03039 Київ-39, вул. Фрометівська, 2
Тел. (044) 490-95-00, факс 490-95-04

2, Frometivs'ka Str., 03039 Kyiv, Ukraine
Tel. (044) 490-95-00, fax 490-95-04

05 - 117118 20 11 р. № 07

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Василишиної Наталії Максимівни
на тему "Теоретичні і методичні засади крос-культурної освіти майбутніх
магістрів сфери туризму України та Туреччини
в умовах євроінтеграційних процесів"

поданої на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Впровадження результатів, обґрунтованих у дисертаційному дослідженні Василишиної Наталії Максимівни на тему "Теоретичні і методичні засади крос-культурної освіти майбутніх магістрів сфери туризму України та Туреччини в умовах євроінтеграційних процесів" у навчальний процес Навчально-наукового інституту міжнародних відносин і соціальних наук Міжрегіональної Академії управління персоналом.

Апробація результатів докторської дисертації здійснювалася шляхом використання навчально-методичної розробки, практикуму "English for Tourism" у навчальний процес під час вивчення фахових дисциплін "Іноземна мова", "Ділова іноземна мова", "Іноземна мова за професійним спрямуванням". Головною метою практикуму в оволодінні професійною іноземною мовою була реалізація двох основних педагогічних завдань. Відповідно одного з них було систематизувати, підібрати автентичний сучасний англомовний матеріал туристичного змісту відповідно до програми напряму підготовки "Туризм". Змістове наповнення стосувалося тематики за програмою, зокрема: "Готельний сервіс", "Замовлення номеру в готелі", "У ресторані. Замовлення. Скарги", "Діловий туризм", "Світ фінансів. Структура ділового листа. Лист-замовлення місць у готелі". Відповідно до вищезазначених тем, нами був підібраний матеріал з професійної туристичної термінології. Другим завданням впровадження практикуму "English for tourism" було мотивувати майбутнього фахівця сфери обслуговування до самостійної та індивідуальної роботи, як в рамках аудиторії, так і в поза аудиторний час. На нашу думку, впровадження індивідуального та особистісно-діяльнісного підходів у навчально-виховний процес формування іншомовної професійно-комунікативної компетентності забезпечує розв'язання низки питань сучасної вищої освіти. По-перше, відбувається компенсація недостатньої кількості годин виділених програмою, по-друге, формуються вміння індивідуальної та самостійної частково-дослідної чи евристичної роботи майбутнього фахівця, по-третє, залучення до реальних умов майбутньої самостійної професійної діяльності в умовах жорсткої конкуренції.

Вважаємо, що впровадження результатів дисертаційного дослідження Василишиної Наталії Максимівни на базі практикуму «Англійська для сфери туризму», призначеного для студентів напряму підготовки "Туризм" має практичне значення, так як сприяє підвищенню ефективності формування професійної іншомовної комунікативної компетентності у майбутніх фахівців, зокрема формуванню правильної вираженості, багатенню кругозору, словникового запасу від слова до понад фразового рівня, реалізації граматичних структур, а також розвитку критичного мислення.

Ректор

М. Гончаренко

М.Ф.Гончаренко

МАУП

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
(НАУ)**

Просп. Космонавта Комарова, 1, м.Київ, 03058, тел. (044) 497-51-51, факс: (044) 408-30-27
E-mail post@nau.edu.ua, Http://www.nau.edu.ua, код ЄДРПОУ 01132330
Система менеджменту якості університету сертифікована за ISO 9001:2015

11.01.2021 № 15/0029

На № _____ від _____

ДОВІДКА

про упровадження результатів дисертаційного дослідження
Василишиної Наталії Максимівни
на тему «**Теоретичні і методичні засади крос-культурної освіти майбутніх магістрів
сфери туризму України та Туреччини
в умовах євроінтеграційних процесів**»
поданої на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Впровадження результатів, обґрунтованих у дисертаційному дослідженні Васишиної Наталії Максимівни, здійснювалося впродовж 2017 – 2020 років у навчальному процесі Факультету міжнародних відносин Національного авіаційного університету.

Апробація результатів докторської дисертації П.М. Васишиної реалізовувалася для студентів спеціальності «Туризм» під час участі у:

- 1) III-й щорічній Всеукраїнській науково-практичній конференції «*Інтелектуальна та емоційна складові навчання іноземних мов: новітні тенденції і виклики для вищої школи*», під час якої були висвітлені теоретичні результати дисертаційного дослідження на тему «*Tertiary Education Specifics in Ukraine*»;
- 2) IV-й щорічній Міжнародній науково-практичній конференції «*Інтелектуальна та емоційна складові навчання іноземних мов: новітні тенденції і виклики для вищої школи*», під час якої були висвітлені теоретичні результати дисертаційного дослідження на тему «*Система професійної підготовки фахівців сфери туризму в закладах вищої освіти*»;
- 3) V-й щорічній Міжнародній науково-практичній конференції «*Інтелектуальна та емоційна складові навчання іноземних мов: новітні тенденції і виклики для вищої школи*», під час якої були висвітлені теоретичні результати дисертаційного дослідження на тему «*Сучасні тенденції професійно-практичної підготовки магістрів з туризму*»;
- 4) VI-й щорічній Міжнародній науково-практичній конференції «*Сучасні тенденції іноземної професійної підготовки майбутніх фахівців немовних спеціальностей в полікультурному просторі*», під час якої були висвітлені теоретичні результати дисертаційного дослідження на тему «*Загальна характеристика сучасного стану туристичної освіти в Україні*».

Вважаємо, що теоретична значущість упроваджених результатів дисертаційного дослідження Васишиної Наталії Максимівни в рамках вищезазначених конференцій обґрунтовується тим, що під час науково-методичних заходів у вигляді дискусії були обговорені сучасні актуальні проблеми закладів вищої освіти сфери туризму в Україні та запропоновані конструктивні шляхи їх вирішення з метою модернізації навчально-викладацької діяльності в умовах євроінтеграційних процесів.

Проректор з навчальної роботи

Полухін А. В.

038660

Вик. Васишинова Н. М.
068 593 07 27

Міністерство освіти і науки України
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
(ЖДУ)

вул. В. Бердичівська, 40, м. Житомир, 10008, телефон /факс (0412) 43-14-17
 E-mail: zu@zu.edu.ua Web: www.zu.edu.ua
 код ЄДРПОУ 02125208

05.02.2021 № 1/237

на № _____ від _____

ДОВІДКА

про упровадження результатів дисертаційного дослідження
Василишиної Наталії Максимівни
 на тему «Теоретичні і методичні засади крос-культурної освіти майбутніх
 магістрів сфери туризму України та Туреччини
 в умовах своїнтеграційних процесів»
 поданої на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук
 за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Впровадження результатів, обґрунтованих у дисертаційному дослідженні Василишиної Наталії Максимівни здійснювалося у навчальному процесі соціально-психологічного факультету Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Апробація результатів докторської дисертації Н.М. Василишиної реалізовувалося шляхом впровадження дослідницької методики, максимально орієнтованої на розвиток іншомовних комунікативних вмінь та розширення міжкультурної компетентності студентів. Головною метою впровадження методики була реалізація однієї з інноваційних педагогічних умов крос-культурної освіти майбутніх фахівців щодо формування професійної англійської та франкомовної комунікативної компетентності в умовах своїнтеграційних процесів.

Методика була представлена наступною структурою.

Assignment #1. Open the group discussion by paraphrasing the quotations below. Which one do you agree with? Why?

Assignment #2. Show what you know. Study the following vocabulary giving extensive explanations; come up with statements including some of them as well as try to add couple of your own to this list.

Assignment #3. Reading comprehension of the article "How Culture Affects Business – a Cultural Discussion about Successful Business Behaviour" with deep analysis of its parts and content as well.

Assignment #4. Get acquainted with two scientific researches concerning advantages and disadvantages of internet communication skimming together with scanning two texts below. Prove the content comprehension with 10 questions for groupmates' discussion. Exchange the list of enquiries with other partners in form of dialogues and mini-presentations.

Assignment #5. Translate one of the passages taken from any of above texts in a written form into Ukrainian.

Assignment #6. Write an opinion essay based on topic "The Pros and Cons of Online and Offline Communication" applying the following linkers: *to express opinion, in my opinion,*

personally, I think/ I believe (that I strongly believe that, it is clear (to me) that, I (completely) agree/disagree with, it seems to me that, as I see it, in my view, from my point of view, as far I am concerned, I am sure/ convinced that, I (dis)agree with the statement, because my main reason is/another reason, one reason for is, many people say/ believe that, because, since, because of/ due to.

Assignment #7. Broadly applying various possible modern translation techniques and appliances (paper Cambridge dictionary, on-line translation, on-line dictionaries) change the following into Ukrainian putting it in your own words. Comment on what you have read.

Assignment #8. Complete the essential vocabulary table "Parts of Speech" incorporating active glossary extracted from translated article.

Assignment #9.1. Speech etiquette in modern communication! Be creative in finding the most appropriate English equivalents to the frequently used idioms, phrases in today's business environment.

Assignment #9.2. Research activity: complete this list, looking for as more as possible the newest expressions lately appeared in modern speaking on business.

Assignment #10. Make a project on theme "Global Cultures and Religions: Successful Business Behaviour" in three possible deliveries: a) presentation in front of audience with personal speech and comments; b) written report-analysis based on collective data from various sources; c) multimedia option presented by means of selected topical video.

Вважаємо, що практична значущість запроваджених результатів дисертаційного дослідження Василюшиної Наталії Максимівни, які представлені реалізацією авторської методики крос-культурної освіти обґрунтовується тим, що система завдань сприятиме ефективності формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців у процесі фахової підготовки.

Результати проведеного Н.М.Василюшиною дослідження обговорено і схвалено на засіданні кафедри іноземних мов і новітніх технологій навчання Житомирського державного університету імені Івана Франка, протокол № 7 від 25.01.2021.

Завідувач кафедри іноземних мов
і новітніх технологій навчання,
кандидат педагогічних наук,
доцент

Наталія АНДРІЙЧУК

Проректор з наукової
та міжнародної роботи,
кандидат економічних наук, доцент

Тетяна БОЦЯН